Petras Dirgėla

JOLDIJOS JŪRA

2

Petras Dirgėla

JOLDIJOS JŪRA

Romanas

Antra knyga

VILNIUS 1988

BBK 84L7-44
Di295

Dailininkas
RIMVYDAS KEPEŽINSKAS

D $\frac{4702390201-204}{M852(08)-88}$ Neskelbta

© „Vagos" leidykla, 1988

PIRMA DALIS

I

Suomijos kunigaikščio Jono Gustavsono Vazos, jo žmonos Kotrynos ir jų svitos — barono Kristupo Šenko fon Hautenburgo, bajorų Luko Kšemojovskio, Jono Manovskio, Petro Snarskio, kitų palydovų bei tarnų — karietos jau antra mylia lenkia keliu lėtai kleketuojančius vežimus. Vieni jų sunkūs, ilgi, dideliais ratais, kiti lengvi, tarytum vaikiški, rodos, tik vienai kelionei rateliais paskubom apmaustyti, tačiau visi, neapsirikdamas pasakysi,— vargo važiai. Važnyčiotojai, apiplyšusiom, nublukusiom sermėgom apsivilkę, į vežimus nesėda, pėsti kūprina prie arklių snukių, už apynasrių nusitvėrę, lyg bijodami, kad arkliai, gink dieve, nepasibaidytų, vežimų neapverstų, krovinio, rūpestingai drobulėmis, šiaip skudurais apklostyto, apkamšyto, pakelėj neišbarstytų. Pirmuosius, atrodė, atsitiktinius vežimaičius jie aplenkė prieš gerą valandą. Paskui pasivydavo vis daugiau ir daugiau vežimų, neretai vorele po tris keturis girgždančių, ir Lukas Kšemojovskis neiškentęs iššoko iš karietos, pasiteiravo, ką, taip paslaptingai apklostę, valstiečiai veža — ar tik ne numirėlius?..

Lapus. Žmoneliai klegina keliu nukritusius lapus — šiemet juose esą maro apkrėtalo: trys pavyslio piemenys užpraėjusią savaitę naktelę lapų krūvoje pernakvojo ir štai prieš kelias dienas maru numirė. Dideliame plyname lauke netoli Štolzembergo fogtas paskyręs vietą lapų deginimui, tad dabar visi, kas tik arklį laiko, lapus iš savo sodybų, padirvių ir ganyklų ten veža, į laužus verčia.

Rūksta toli nuo kelio, vidury didelio lauko: ugnies nematyti — dūmai, sodrūs, balkšvi, veikiausiai su garais sumišę, kyla nuo žemės raukšlėtais veržliais kamuoliais, kupolais, lyg iš

pragarmės verčiasi, tvano bangomis ritas pavėjui, šliaužia per kelią, dryksta į krūmokšnėtas upės lankas — tai jau neužmatysi, kur išsisklaido. Dūmų srauja plaukia per kelią lyg vilnų upė, besvorė, nuo žemės neaukštai tepakilusi.

Karietos sustoja. Vežėjai, nuo pasosčių nušokę, buriasi į krūvą, jų šeimininkai taip pat iš karietų laukan lipa, tariasi, ką daryti. Menki juokai, dega juk ne tik medžių lapai, dega ir maro apkrėtalas — ar šis gerai sudega, ar nepakyla į orą mažutėlaičiais garų lašeliais, nenuplaukia su dūmais?

Bajorų sumaišty pasimato kunigaikštis Jonas: valdingais, prieštarauti draudžiančiais rankos mostais paliepia visiems sėsti į savo karietas, pats eina prie Kotrynos karietos, prie atdarų durelių sustoja. Juoda jo beretė atsmaukta, apnuoginusi aukštą plinkančią kaktą. Platūs nuolaidūs pečiai pridengti šermuonėlio puskailinukais. Tamsiai rudos, kone juodos kunigaikščio akys žvelgia į Kotryną slėpiningai, bauginamai, lyg iš priešaušrio meto kokio šešėlio.

— Mano brangioji, nesibaiminkite dūmų, žmonės greiti patikėti viskuo, kas kelia siaubą. O gal man persėsti į jūsų karietą?

Kotryna nusišypso, drąsiai atkiša ranką, kunigaikštis ją paima abiem rankom, pabučiuoja, taip pat nusišypso:

— Džiaugiuosi, kad jūs drąsi.

Kotryna palydi akimis nueinantį savo vyrą, ir tarnaitė užtrenkia dureles. Vežėjas šoka prie arklių, ima vienam gyvuliui už apynasrio — karieta trūkteli iš vietos, pajuda, veikiai panyra į dūmų tirštus debesis, ir ratų dundėjimas tampa duslesnis, atgrasesnis. Arkliai ima prunkštauti, neramiai žvingčioti, šokčioti ir blaškytis — ar vežėjas pajėgs sutramdyt gyvulius? ar neapsivers karieta, kol atbėgs į pagalbą apsauginiai?

Kotryna užsimerkia, kad nematytų balkšvų dūmų pragariškos maišaties už lango. Ji bijo tų dūmų. Atsisakė vyro globos tik todėl, kad jo akivaizdoje neišdrįstų laikyti rankoje savo sidabrinio dulsvo kryželio. Pavojaus valandėlę joks vyras, nė narsuolis riteris, negali atstoti kryžiaus.

Lapai nuo medžių pradėjo kristi prieš jos vestuves. Švento Pranciškaus dieną, kai kunigaikštis Jonas po iškilmingų sutuoktuvių išvedė Kotryną iš katedros, kai nusilenkė ir atkišo ranką, norėdamas padėti į karietą įlipti, jos akyse suraudonavo nukritusių lapų krūva už kunigaikščio nugaros — tolėliau, mūro šešėlyje.

Važiuojant pro Trakus, kur pušynų pakraščiuose augo beržynai, kerojo krūmai, užkilo smarkus vėjas, ore virš kelio, virš

arklių galvų sumirgėjo lapai, ėmė siausti jų pūga — spalvinga, baugiai čežanti.

Į Elbliongą jie įvažiavo ramią, tykią dieną. Šermukšnių kekės raudonavo jau tarp nuogų šakų...

Dievas lapus ant šakų sukrauna, išskleidžia, dievas sukuria iš jų slėpiningą lapiją — tarytum žalią žmoniją vienai vienintelei trumpai vasarai. Dievas viską pasaulyje sukuria ir pražudo — šalnom, vėtrom, badu, maro apkrėtalu, giltinės dalgiu... Kotryna bijo tų balkšvų tirštų dūmų. Dar baisiau, kad galbūt niekada, pavojui kilus, ji neišdrįs glaustis prie vyro, jo glėbyje išsigelbėjimo ieškoti. Kunigaikštis — ne katalikas, evangelikas, daug dievo galios išdidžiai sau prisiskyręs žmogus. Kaip jis supranta kryžių? Ar jį guodžia, ar gąsdina, ar tik erzina kryžiaus prasmė?

Kotryna visu delnu priglaudžia kryželį prie lūpų, atsimerkia, sulaikiusi alsavimą žvelgia į dūmų tvano bangas, švelniai, be garso slystančias karietos lango stiklu čia aukštyn, čia žemyn... Kryžius ją sutuokė, sukryžiavo su Suomijos kunigaikščiu ir tuojau pat, nė nuo vestuvių puotos stalo nepakilus, pasėjo nerimą abiejų širdyse — vėl išskyrė, atitolino vieną nuo kito...

Prieš penkiasdešimt, teisybę sakant, prieš keturiasdešimt ketverius metus Holšteino hercogas Frederikas vedė Kotrynos tėvo sesers Onos ir Pomeranijos kunigaikščio Boguslavo dukterį Sofiją. Praslinkus penkeriems metams Holšteino hercogas tapo Danijos karalium, ir Kotrynos pusseserė Sofija netrukus pagimdė jam sūnų Johaną. Nuo pirmosios žmonos Holšteino hercogas turėjo jaunuolio amžiaus sūnų Kristianą, tačiau tik Johanas buvo karališkasis jo sūnus, teisėtas sosto paveldėtojas. Vienas tūkstantis penki šimtai trisdešimt trečiais metais Danijos karalius Frederikas mirė. Danų dvarininkai liuteronai susirūpino pasodinti į sostą Frederiko pirmosios žmonos nekarališkąjį sūnų Kristianą — liuteroną. O danų vyskupai katalikai soste norėjo turėti savo tikėjimo išpažinėją ir užtarėją, ir mažamečiam Johanui, teisėtam sosto paveldėtojui, paskyrė savo hofmeisterį ir mokytoją Olofą Rozenkrancą. Veikiai tarp Kristiano ir Johano šalininkų prasidėjo karas dėl sosto...

Vestuvių puotoje šneką apie šį karą su kunigaikščiu Jonu pradėjo stalininkas Jonas Chodkevičius. Karo įvykių datas, danų didikų vardus prisiminti jam padėdavo kardininkas Motiejus Petkevičius, žemės iždininkas Eustachijus Valavičius. Pastarasis, šnekai pakrypus apie ano karo išlaidas, kariaujančių stovyklų jėgas, nejučia pakeitė Chodkevičių, pats pokalbį ėmė vesti. Veikiai jo balse suskambo įžūli gaidelė:

— Kunigaikšti, nuo brolių karo praėjo daug metų, dabar atvirai galime šnekėti: jei ne jūsų tėvo, švedų karaliaus Gustavo,

pagalba, Kristianas nebūtų laimėjęs karo, niekada, ką čia ir šnekėti, nebūtų tapęs danų karalium. Kalmare,— Valavičius pažvelgė į kardininką Petkevičių, šis jam pritariamai linktelėjo.— Kalmare,— pakartojo Valavičius, vėl atsigręždamas į kunigaikštį Joną,— jūsų tėvas Kristiano sekretoriui Francui davė daugiau kaip keturis tūkstančius Joachimo talerių, tūkstantį markių sidabru, kelis karo laivus...— pritilusiu gūdžiu balsu pridūrė: — Kunigaikšti, tris karo laivus, pilnus knechtų, anuomet vadindavo laivynu. Laivynu!

Žodžiais Valavičius nieko nekaltino ir nesmerkė, tačiau jo balsas skambėjo taip, tarytum dėl ano karo baigties kaltas būtų buvęs ir kunigaikštis Jonas, švedų karaliaus Gustavo sūnus. Kotryna nutirpusi pažvelgė į vyrą. Šis tylėjo, palengva vedžiodamas akis nuo vieno pašnekovo prie kito. Tai jau ne, dėl to, ar tris laivus protinga laikyti laivynu, galvos jis nesuko. Jis suprato ne tai, ką Valavičius suprasti siūlė. Kunigaikščiui tapo aišku: šią šneką lietuvių didikai iš anksto buvo sumanę, gerai jai pasiruošė. Tačiau kodėl? Kam? Kuo ta seniai užmiršta danų karionė svarbi lietuviams dabar?

Kunigaikštis Jonas tarė:

— Tais metais, apie kuriuos, ponai, šnekate, aš dar nebuvau gimęs. Taip! — jo tamsiai rudose akyse sublizgo apmaudas, sumišęs su nuoskauda.— Aš žinau, kad mano nuotakos... mano žmonos... pusseserė buvo imperatoriaus Ferdinando žmona, kad ji princo Maksimiliano motina. Tačiau, kad mano žmonos pusseserė būtų buvus ir velionio danų karaliaus Kristiano pamotė — man naujiena, prisipažįstu, beveik neįtikėtina naujiena...

Vyro žodžiai užgniaužė Kotrynai žadą. Ji pasijuto įžeista, pažeminta. Ji buvo vyresnė už savo vyrą vienuolika metų. Tačiau dabar, kai garsiai sušnekta apie jos pusseseres, gyvenusias prieš kelias dešimtis metų, seniai mirusias, šis amžiaus skirtumas kunigaikščiui Jonui gal tapo jau šimtu ir vienuolika metų... Iš tiesų!.. Kunigaikščiui tebuvo dvidešimt penkeri, ir jam, be abejonės, atrodė, kad danų karalius Kristianas, kurio pamotė buvo Kotrynos pusseserė Sofija, gyveno senovėje, žiloje senovėje — protėvių laikais... Tai dar sykį, dabar jau, ko gero, šiurpinamai priminė jam, kokią seną moterį ką tik vedė... Tą valandėlę Kotryna neapkentė Chodkevičiaus, pradėjusio kvailą šneką, svaidė piktus žvilgsnius į Valavičių ir Petkevičių. Tačiau šie nesuvokė, ko galėtų gėdytis Kotryna. Kardininkas, maloniai šypsodamasis, tarė:

— Kunigaikšti, jūsų tėvas karalius padėjo Kristianui tik dėl to, kad šis buvo liuteronas...

— Ponai! — apsidžiaugęs, tarytum labai paprastą painios šnekos prasmę pagaliau suvokęs, sušuko Jonas.— Atrodo, jūs manote, kad mano tėvas karalius sutrukdė Jogailaitės — dovanokite, neįsidėmėjau danų karalienės vardo — sūnui parnešti Lietuvai ir Lenkijai danų karūną? — kunigaikštis ėmė juoktis tyliu priblokšto žmogaus juoku.— Keista! Aš stebiuosi! Ponai, danų karaliaus sūnaus, Pomeranijos kunigaikščio anūko stačiai nebeįmanoma laikyti Jogailaičiu!

— Šventą teisybę sakote, kunigaikšti,— nusilenkė Chodkevičius, progiesmiu balsu šnekėjo toliau: — Ne apie lietuvių teisę į danų karūną mes kalbame. Štai kas mums rūpi: Johano religiniai įsitikinimai sutrukdė jam tapti karalium — teisinga tai ar neteisinga?

Kunigaikštis Jonas stebeilijo į papurusią, nuolat krutančią Chodkevičiaus barzdą, tylėjo. Kardininkui Petkevičiui pasirodė, kad stalininkas dar neaiškiai jų susirūpinimą išsakė. Neskubėdamas, aiškiai tardamas žodžius, Petkevičius pridūrė:

— Kunigaikšti, karas tarp Kristiano ir Johano šalininkų buvo karas tarp liuteronų ir katalikų. Laimėjo liuteronai... Sostą užėmė neteisėtas įpėdinis...

Kunigaikštis Jonas atsilošė į aukštą kėdės atkaltę, išdidžiai, bet ir atlaidžiai nužvelgė pašnekovų veidus. Veikiausiai jis pagaliau susigaudė apie ką šnekama: apie jo ir Kotrynos įpėdinius, jei jų atsirastų — liuterono ir katalikės vaikai, aplinkybėms blogai susiklosčius, gali nieko negauti nei liuteroniškoj Švedijoj, nei katalikiškoj Lenkijoj, nei Lietuvoj... Atlaidžiai šypsodamasis, kunigaikštis priminė lietuvių didikams, kad kaip tik jo tėvas pavertė Švediją paveldima valstybe. Valandėlę jis šnekėjo tėvo žodžiais: praėję amžiai įrodo, kad rinkimų valstybėje praliejama daug kraujo — paveldimoj šaly to nebus... Įkarščio pagautas, pridūrė:

— Paveldimas sostas — tai svarbiausia, kuo mano tėvas nusipelnė ateities Švedijai.

Dabar iš pažiūros nuolankiai, pataikūniškai, o iš tikrųjų pasalūniškai nusišypsojo žemės iždininkas Valavičius:

— Kunigaikšti, mes, lietuviai, vis dar neužmirštame Švitrigailos ir Žygimanto Kęstutaičio karo. Kai sosto įpėdinių daug... Šito mes neužmirštame. Užmiršt negalėdami, žvelgiame į jus, į jūsų brolius... Mums neramu dėl jūsų...

— Dėl manęs? — paraudo, išplėtė akis kunigaikštis Jonas. Jis riteriškai išauklėtas. Kova dėl garbės jam šventa. Net ir Suomijos kunigaikščiu tapęs, jis nevengia dvikovų su riteriais. Kotryna dėkinga pažvelgė į žemės iždininką, džiugiai pamanė: jei

ir sudrums kuo nors ši šneka mano vyrui protą, tai jau tik ne tuo, kad aš už jį vyresnė...

Kunigaikštis Jonas įnoringai panarino galvą, sunėrė ant krūtinės rankas, pakišdamas jas po ilga ruda barzda. O, elgesio ir iškalbos menus jis įvaldęs nuostabiai, tai teisybė!.. Kotryna tarytum dabar girdi tylų, sukrėstą savo vyro balsą:

— Paskutiniaisiais gyvenimo metais... prie pietų stalo... mano tėvas karalius... dažnai užsižiūrėdavo į mus, savo sūnus, tardavo: jeigu išduosite evangelikų tikėjimą, tapsite dievo auka...

— Štai matote! — sušuko Chodkevičius.— Ir jūsų tėvui rūpėjo tai, kas mums dabar rūpi.

— ... o jeigu jūs, tikri broliai, imsite dėl sosto kariauti,— žmonių auka tapsite...— kunigaikštis patylėjo, pridūrė: — Šie tėvo žodžiai mums, jo įpėdiniams, šventi. Kiekvienas mūsų valdo tik tas Švedijos žemes, kurias jam užrašė tėvas.

— Keista.

Naujas šioje šnekoje, tačiau visiems gerai pažįstamas balsas privertė visus vienu metu pažvelgti į jo pusę — už Valavičiaus nugaros, atokiau nuo stalo, kur žibintų šviesa rausvesnė, stovėjo Žygimantas Augustas, didysis kunigaikštis, karalius. Juodas kuklus jo šventinis apdaras dabar ypač krito jiems į akis: valdovas atrodė susenęs, susigūžęs, nelaimingas — nebepaisė karališko elgesio taisyklių, nebesirūpino šnekos gražumu, kreipimosi į kitus žmones papročiais... Kai šneka apie liuteronybę ir katalikybę prasidėjo, valdovo menėje nebuvo. Kada jis sugrįžo? Ar seniai klausosi jų pokalbio?

— Keista,— pakartojo Žygimantas Augustas, pridūrė: — Vaikai beveik niekada neklauso tėvų.

Kunigaikštis Jonas atsistojo, nusilenkė Žygimantui Augustui, nusišypsojo:

— Dėkoju, didysis kunigaikšti, šviesusis karaliau. Jūsų žodžiai — pagyrimas karališkai Vazų genčiai.

Jo balsas nuskambėjo ramiai, jaukiai, kunigaikštis, atrodė, šnekėjo kuo nuoširdžiausiai. Tačiau naktį jis atėjo į Kotrynos miegamąjį sunerimęs, susijaudinęs. Nusivilko tamsiai mėlyną chalatą, numetė ant lovos, prie Kotrynos apklotų kojų. Užpūtė žvakę, tamsoje pranyko. Bet neatsigulė. Patamsyje šmėsavo kunigaikščio balti naktiniai marškiniai. Šiušėjo žingsniai. Kotryna laukė jo ir bijojo. Tamsoje dingojosi, kad jos vyru tapo vaiduoklis, šmėkla, kuri ims ūkti, kaukti, puls ją lyg viesulo gūsis.

— Brangioji,— prašneko kunigaikštis tyliai,— ko iš manęs nori jūsų garbusis brolis? Kaip aš turėčiau suprasti jo žodžius? Ką — jis ragina mane nuversti nuo sosto brolį Eriką? Sulaužyti tėvo priesakus?

Kotryna nė nekrustelėdama gulėjo lovoje. Nuoskauda gildė širdį: kodėl vyras, mano vyras, dabar apie tai šneka? Kodėl dabar, pirmąją naktį? Kodėl net šią šventą meilės naktį aš turiu jaustis vieniša, būti ne žmogus, ne moteris, o tik bejausmė būtybė, tarpininkė tarp dviejų valdovų, tarp vyro ir brolio?

Kunigaikštis atsisėdo ant lovos, įrėmė rankas į apklotą šalia jos liemens, pasilenkė, prikišo akis prie pat jos veido. Veikiausiai norėjo įžiūrėti tamsoje akis. Negalėjo įžiūrėti — Kotryna gulėjo užsimerkusi. Ji vis tankiau alsavo, kad nepravirktų. Ir kunigaikštis atšlijo nuo jos. Sėdėjo ant lovos krašto, tylėjo, kartkartėm sumurmėdavo:

— Šito nesitikėjau... nelaukiau... aš niekada nemaniau...

Garsiai, su panieka pasakė:

— Jūsų broliui aš per mažas, per menkas svainis — jis nori matyti mane švedų soste, juk tai teisybė? Galvoje netelpa!.. Ar jo šviesybė bent pats supranta, kokias viltis puoselėja?

Kotryna tylėjo. Juto, kaip skruostai sudrėko nuo ašarų. Kunigaikštis kenčia. Naktį, kurios ilgėjosi, apie kurią svajojo,— kenčia: viešpatie, kodėl negalėtų atbėgti į mano glėbį jauna, paprasta mergaitė — sulijus, sušalus, suvargus... apkabinčiau, parsivesčiau į rūmus — laiminga taptų!.. Kur tau!.. guli štai lovoje didikė; šimtu ir vienuolika metų vyresnė; tyli; nė nekruta; nesuprasi, ar ji laiminga, ar iš širdgėlos širdis jai plyšta.

Kad ir kaip tyliai Kotryna verkė, kunigaikštis pajuto — vėl palinko prie jos, priglaudė delnus prie jos skruostų, apglėbė, ėmė švelniai bučiuoti kaktą, drėgnas akis... Kotryna sugavo vyro ranką, pakėlė, priglaudė prie lūpų, kuždėjo:

— Rytoj... maldauju — rytoj... aš bijau... bijau...

Dieną ji gėdino, smerkė save, kelissyk pabėgo nuo puotos stalo — užsidarydavo koplyčioj ir melsdavosi. Kaip vyras turėjo suprasti jos žodžius — kad žmona alpėja, šnabžda apie baimę tik tam, kad jaunesnė atrodytų?..

Kitą naktį, kai kunigaikštis vėl atėjo į jos miegamąjį, Kotryna, nugalėjusi išdidumą, orumą, užmiršusi viską pasaulyje, pati ieškojo vyro rankų, lūpų, glėbio. Dabar jai atrodo, kad tą naktį nei ji, nei vyras neištarė nė vieno žodelio. Meilės kvaitulys, beatodairiškas, begėdiškas... meilės džiaugsmas, užgožiantis visus kitus pojūčius,— štai bene ir viskas, ką ji prisimena apie pirmąjį suartėjimą dabar.

Paskui išaušo. Iš tamsos bedugnės vėl plūstelėjo šviesa, tapusi nauja Kotrynos gyvenimo diena: aušros valandą jai atrodė, kad ką tik išnykusioje tamsoje ji iškentėjo skaistyklos visas kančias, pamažėl atsipeikėdama sugrįžo į gyvenimą kitokia, visiškai kitokia — mirtinąją nuodėmę padariusi ir išpirkusi, dievo

sutvėrėjo pasmerkta ir vėl išganyta, naujomis jėgomis gyventi apdovanota.

Tą nepaprastą rytą kunigaikštis Jonas padovanojo jai „Niurnbergo kiaušinį": užsegė ant kaklo auksinę grandinėlę, ir ant Kotrynos krūtinės liko kaboti ovalinis auksinis laikrodėlis, kurį kunigaikštis nupirko būsimai žmonai Londone — užpernai, kai dar nė nenumanė, kas jo žmona taps.

Mikalojus Radvila, valstybės kancleris, Vilniaus vaivada, trečiąją vestuvių puotos dieną turėjo išvykti iš Vilniaus seimo reikalais. Žinodamas, kad nesuspės sugrįžti Suomijos kunigaikščio iš Vilniaus išlydėti, atėjo su Kotryna atsisveikinti. Nusilenkdamas, ranką bučiuodamas, pastebėjo laikrodėlį ant Kotrynos krūtinės. Akimirką sustingo. Palengva atsitiesė, nenuleisdamas nuo laikrodėlio akių, pasakė:

— Būkite laiminga, suomių kunigaikštiene, mano žmonos miela drauge ir guodėja. Matau, jūs apdovanota stulbinamai brangiomis dovanomis. Tačiau nenustebkite, kad aš atsisveikindamas padovanosiu jums gryną nieką. Yra dovanų, kurios įvertinamos tik širdimi...

Po žmonos Elžbietos mirties — tokios ankstyvos, tuo skaudesnės vaikams ir vyrui,— Mikalojus Radvila pastebimai suseno. Didelės jo akys, rodės, niekada nebemirksėdavo, žvelgdavo į žmogų su mąsliu liūdesiu — tarytum nelaimingą jo ateitį nuolatos regėdamos. Kanclerio skruostai sukrito, tamsaus gymio oda dar labiau pajuodo, ir nė melsva žilė, sušarmojusi juodos barzdos pakraščiais, nenušvietė jam veido senatvės romia šviesa, kaip nušviesdavo kitiems vyrams. Antai ir aną atsisveikinimo valandą kanclerio skruostus, aukštą kaktą nuo Kotrynos akių tarytum koks tamsus šydas paslėpė šešėlis, atšiaurus šešėlis, metamas ne saulės, ne šviesos, o sielos — iš vidaus. Kancleris padovanojo Kotrynai sidabrinį, dulsvą nuo senumo kryželį. Šis šventas daiktas Kotrynai buvo įstrigęs į atmintį. Elžbieta Radvilienė paskutiniais gyvenimo mėnesiais kryželio nepaleisdavo iš rankų. Sakydavo, kad iš dievo priimtą naštą į kapą nuolankiai nusinešianti. Tačiau anot Radvilos, prieš mirdama Elžbieta paprašiusi jos kryželį atiduoti tai kunigaikštytei, kuri pirma ištekės. Ir štai dabar Kotryna, sėdėdama karietoje, gūždamasi į kailinių apykaklę, gniaužia rankoje velionės Radvilienės sidabrinį dulsvą kryželį — iškeliauja drauge su juo... Kur iškeliauja? Ar ne į paskutinę kelionę, ne į kapą? Juk kas žino: ar beužklys ji kada nors gyvenime į savo tėvų ir protėvių žemę?..

Karieta jau išnirusi iš dūmų sraujos — vėl ramūs bėga arkliai, jaukiau dunda ratai. Aplinkui vėl toli matyti. Rudos įmirkusios

pievos, šilai ir baltmiškiai pro šalį slenka. Priekyje iš už kalvos nyra raudonos bažnyčios bokštas.

Veikiai jie įvažiuos į Štolzembergą, mylia kelio beliks ligi Gdansko. Šiame mieste, pasakiškame aukso aruode, Kotryna niekada nėra buvusi. Miestas artėja, ir ji vis labiau jaudinasi. Viliasi: išvydusi turtingąjį miestą, pavaldų Lenkijai, ji galbūt didesnę pajus ir savo vertę — pastovią, visoms abejonėms atsparią. Tuomet lengva jai būtų sėsti į „Suomijos lokį", vyro laivą, išplaukti iš tėvų žemės į tolimą šiaurės šalį visam gyvenimui. Tačiau kas bus, jeigu įvyks atvirkščiai? jeigu pasakiškojo uosto spindesys pervers širdį siaubingu suvokimu, ko ji netenka, ką praranda?..

Keliu priešais atšuoliuoja penki raiteliai — na taip, tai bajorai Snarskis ir Manovskis su apsauginiais sulakstė į Štolzembergą. Žirgai suplukę, užvaryti, iš nasrų seilės dryksta. Raiteliai taip pat įkaitę, atsilapoję.

Karietos sustoja, iš jų pabyra vyrai, skeryčiojasi, trypia ant kelio, mankštindami sustirusias rankas ir kojas. Būrelis vyrų, kurio vidury žingsniuoja kunigaikštis Jonas —vienplaukis, apvalainais kailiniuotais pečiais — artėja prie Kotrynos karietos. Petras Snarskis, į kuprą susimetęs, vešlia dvišaka barzda bajoras, atidaro dureles, ir neramūs pikti vyrų balsai kliūsteli į vidų, užtrenkia Kotrynai ausis. Štai kokios naujienos: Gdansko burmistras Klefeldas valdovo instrukcijai nepakluso, sutikti aukštų keliauninkų į Štolzembergą neatvyko; miestelyje jų laukia kažkokie Ferberis ir Proitas — abu, girdi, Gdansko miesto tarybos nariai; Klefeldas įžūlus neįtikėtinai: kunigaikštiška šeima ir jos palydovai dvi naktis ir dienas turėsią praleisti ne Gdanske ir ne prieplaukoj plūduriuojančiame „Suomijos loky", o Štolzemberge — čia jiems paruošti kambariai sename mediniame name, ką ir šnekėti, jame knibžda linksmųjų kraugerių — blakių ir blusų; kunigaikštienę Kotryną Klefeldas teiksiąsis priimti — poryt, miesto magistrate; o suomių kunigaikščio burmistras nenorįs nė matyti, taip elgtis jį verčianti politinė padėtis; vedybomis kunigaikštis suartėjęs su Lenkijos karalium, o šis kaip niekur nieko ir toliau derasi su danų karalium, ragindamas pastarąjį sudaryti lenkų—danų sutartį, kuria paskelbtų Švediją abiejų valstybių priešu — laisvasis Gdansko miestas į šitą painiavą niekada neįsivelsiąs.

Baronas Kristupas Šenkas fon Hautenburgas, paraudęs iš piktumo, pareiškia:

— Kunigaikštiene, kol mes esame Lenkijos vasalų prūsų žemėj, tvarkyti mūsų reikalus privalote jūs. Įsakykite, ir aš pasiųsiu tą Ferberį ir Proitą velniop. Pats pareikalausiu, kad Kle-

feldas atvyktų į Štolzembergą. Pasikliaukite manimi, ir pasipūtėlis burmistras pasitiks jus klūpėdamas.

Kotryna, barono padedama, išlipa iš karietos, su išgąsčiu žvelgia vyrui į akis, tyli. Kunigaikštis nusigręžia, žiūrėdamas į Snarskį ir baroną Hautenburgą, ramiu balsu sako:

— Nors ir neįtikėtina, tačiau lenkų valdovas turtingiausiame vasalų mieste neturi savo rezidencijos. Kokių rūmų nakvynei mes galėtume reikalauti iš burmistro? Jis paruošė mums kambarius Štolzemberge, toli nuo miesto sumaišties, gamtos prieglobstyje — tai puiku. Be to, Prūsija — ne visiškai Lenkija. Aš, nors vedžiau Jogailaitę, negaliu prievartauti prūsų miesto burmistro, kad surengtų man priėmimą. Kas prūsams uždraus savaip žiūrėti į lenkų ir lietuvių derybas su danais? Pripažinkite, prūsai turi teisę mąstyti savo galva...

Kotryna suglumsta, nudelbia akis: jos vyras keliais žodžiais tarytum atėmė iš lenkų Gdanską, turtingiausią miestą, sumenkino Lenkijos galybę, prigesino jos karūnos spindesį — ar tik ne į Kotrynos širdį taikė šį akmenį kunigaikštis?

— Na jau ne! — sušunka baronas Hautenburgas, nusivoždamas kelioninę kepurę, tėkšdamas ja sau per šlaunį.— Su jokiais ferberiais, cerberiais ir proitais mes nesišnekėsime!

— O kodėl ne? — atsiliepia kunigaikštis.— Miesto tarybos nariai — gerbtini žmonės,— kunigaikštis oriai atkiša ranką Kotrynai, padeda įlipti atgal į karietą, pats paskui ją įlipa, į Štolzembergą, kur laukia sutiktuvininkai, jiedu įvažiuos viena karieta.

Vyrai stūkso ant kelio nuščiuvę. Jų veidai apniukę, kupini piktumo ir nuoskaudos. Išdidieji Kotrynos palydovai jaučiasi pažeminti, suniekinti. Uždaryti karietos dureles įkandin kunigaikščio nė vienas neprisiverčia, tačiau ir balsu prieštarauti Suomijos valdovui neišdrįsta. Dureles vėjas kartkartėm priveria, vėl atlapoja. Tylu. Kunigaikštis Jonas nejudėdamas sėdi šalia Kotrynos, ramus žvelgia į priekį — į arklių galvas, į kelią...

Kotrynos vežėjas nušoka nuo pasostės, užtrenkia karietos dureles. Vyrai sukrunta, vėl pratrūksta šnekėtis, aiškintis, garsiai šūkaudami ir plūsdamiesi paskubom žingsniuoja prie savo karietų.

Seserys vienuolės panašaus stoto, apylygio augumo, vilki vienodais — juodais ašutiniais abitais, juodų gobtuvų priekų šviečia sniego baltumo antkakčiai. Jei Kotryna nežinotų, kad Magdalena vyresnė už Margaritą ketveriais metais, nė nesuabejotų, kad seserys yra dvynės — abiejų veido oda lygi, balta, akys tamsiai rudos... Tačiau ką reiškia stotas, augumas, akių spalva? Įsi-

žiūrėk į žmonių akis, pastebėk sielos atšvaitus jose, ir tu įsitikinsi: panašių sielų nėra. Štai Magdalena žvelgia į Kotryną rami, ori ir savimi patenkinta, atrodo, neabejoja, kad nelaimės, negandos ją visada aplenks ir ji ilgą, laimingą gyvenimą nugyvens. Margaritos akys taip pat žvelgia oriai, lėtai slankioja tarp siaurų vokų, tačiau jų tamsi gelmė Kotryną gąsdina, žadina jai nuojautą, kad Margaritai gyvenimas atrodo tuščias, atšiaurus, negailestingas.

Ką vienuolės mano apie Kotryną? Jos sijonas be vertiugardo, dorybės sargo, taip užkerėjusio pamaldžiąsias ispanes, šias pamėgdžiojančias angles, prancūzes ir lenkes. Kotryna netempia sijonų ant metalinių ar nendrinių lankų, neslepia po pridurkais batelių. Jos sijonas itališko kirpimo, laisvai krinta nuo juosmens žemyn aksomo minkštomis klostėmis. Kotryna atsisėda, ir pro sijono apačią sušvinta jos baltų florencijietiškų kojinių siauri ruoželiai. Pasidygėjimo Kotrynos laisvamanišku apsirengimu vienuolės neparodo. Vienuolėms patinka medinis namas, kuklūs kambario baldai, kaimiški langeliai, vedantys į sodą, į nuogų šakų raizgalynę pilkame rudens ore.

— Čia jauku,— ilgesingai šypsosi Magdalena.— Čia gera. Didžiuojamės jumis,— pažvelgia į Kotryną susižavėjusi.— Jūs tolstate nuo rūmų spindesio, sukate į pilką gyvenimą.

— Dėkoju už jūsų pagarbą,— nulenkia galvą Kotryna.

Vakar vienuolės, įsimaišiusios į Ferberio ir Proito svitą, pasitiko Kotryną ir jos vyrą prie Štolzembergo vartų. Jų vienuolynas buvo Halės mieste, toli nuo prūsų pajūrio. Sužinojusios, jog Kotryna iš Vilniaus į Suomiją, į Abą, vyksta per Gdanską, jos tučtuojau iškeliavo iš Halės. Kelias jas vedė per Vitenbergą, Berlyną, Ščeciną, Košaliną — kelionė žadėjo būti labai ilga, tačiau vežėjas pakelės vienuolynuose dažnai keitė arklius ir seserys į garsųjį prūsų uostą atvyko greičiau negu tikėjosi. Dvi paras jiedvi praleido Olyvos vienuolyne, Gdansko pašonėje, užvakar iš burmistro patarėjo už atlyginimą išpešė žinią, kad Kotryna apsistos Štolzemberge.

Kotryna, pamačiusi sutiktuvininkų būryje Magdaleną ir Margaritą, sutriko, nebepajėgė atsikratyti jaudinamų prisiminimų. Vienintelį kartą gyvenime Kotryna buvo nuvykusi į nuostabųjį imperatorių miestą Prahą — į pusseserės imperatorienės Anos laidotuves. Magdalena tuomet tebebuvo paauglė, Margarita — vaikas, ir Kotryna, kuriai tuomet ėjo jau dvidešimt pirmi, labiau susidraugavo su vyresniąja velionės pusseserės dukterimi Ana, sūnumis Maksimilianu ir Ferdinandu. Švento Vito katedroj, prie karsto, tarp velionės dukterų ir sūnų stovėjo ir viena auklė, apsirengusi juodais drabužiais, užsileidusi ant veido mantiliją.

Glėby auklė laikė raudonu brokatu išklotą krepšį, kuriame nuolatos knirzė paskutinysis velionės kūdikis — dukrelė Joana. Pamažėl įsinertėjus, ji ėmė garsiai verkti, stačiai klykti gedulingoj tyloj. Seserų ir brolių veidais nuslinko glumasties, nerimo, nepasitenkinimo šešėliai. Paauglės Uršulė ir Barbora išsigandusios šastelėjo į šalis nuo auklės su kūdikiu. Kelis žingsnius į šalį žingtelėjo net vyriausieji broliai Maksimilianas ir Ferdinandas — šiedu tarytum kokio užnugario pasislėpti ieškojo. Eleonora — kiek jai tuomet buvo metų, gal dvylika? — pašnibždom, tačiau nelauktai tūžmingai sušuko auklei:

— Išneškite ją! Išneškite lauk!

Kotryna susigūžė, jai užkando žadą. Viešpatie!.. Vasarą, liepos mėnesį, imperatorienė Ana — tiesi, išdidi — priiminėjo svečius dukters Marijos vestuvėse. Motina atrodė tokia jauna, kad pasitaikydavo svečių, kurie palaikydavo ją viena iš daugelio nuotakos seserų. Po vestuvių pralėkė pusmetis, tik pusmetis. Sausio mėnesį, užėjus šalčiams, imperatorienė pagimdė Joaną, penkioliktą vaikelį... Pagimdžiusi nuovokos nebeatgavo — praslinko trys dienos, ir imperatorienė Ana mirė... Sukrėstos, galvos netekusios paauglės dukterys motinos mirties kaltininke palaikė mažylę sesutę...

— Išneškite ją lauk! — pakuždom šaukė Eleonora auklei. Jos išsprogintos akelės blizgėjo negailestingu pykčiu. Klykiančios sesutės aną valandėlę Eleonora neapkentė, neapkentė visa širdimi... Ir Margarita, dešimtmetė mergaitė, staiga šoko prie auklės, skubiai, negrabiai iškėlė iš raudonojo krepšio sesutę, ėmė glaustyti jos veidelį prie savo skruosto, mylavo, be paliovos šnabždėjo paguodos žodžius. Sesutė pradėjo gaikčioti, knirzti, tuojau suvis nutilo. Kotrynai tapo jauku bažnyčioje, galvoje ėmė dilgsėti: gyventi gera, gera, gera...

— Mielosios, brangiosios,— prašneka Kotryna, šypsodamasi giedra, liūdna šypsena.— Paskutinįsyk mes matėmės seniai, jūs tebebuvot mažos mergaitės... Kas tuomet galėjo pamanyt, kad prabėgs penkiolika metų, ir jūs aplankysite mane štai tokiais drabužiais vilkėdamos... Princesė vienuolyne, net dvi seserys princesės vienuolyne — susapnuot negali!..

— Trys seserys,— skubiai ištaria Margarita, jos akių gelmė Kotrynai pasirodo dar atgrasesnė.— Helėnei sukako devyniolika, ir ji ruošiasi duoti įžadus.

— Ir Helėnė? Tai siaubinga! — sušunka Kotryna, staiga susirūpinusi klausia: — Kas yra? Kas atsitiko imperatoriaus rūmuose?

Margarita parausta, ją pagauna ūmus įkarštis prieštarauti:

— O ne, mieloji kunigaikštiene! Vienuolyne gyventi nėra siaubinga. Siaubinga ištekėti už seno luošo markgrafo, nemylėti, neturėti vaikų, didžiuotis tik titulu, turtais, tuščiai lekiančiom dienom... mėnesiais... metais...

— Margarita, apie kokį markgrafą jūs šnekat?

— Tai nesvarbu. Vienuolynas — vieninteliai namai, kuriuos princesė gali pasirinkti pati.

— Pati? — išsprūsta Kotrynai. — Jums tai buvo taip svarbu?

— Neklausinėkite tik tam, kad klausinėtumėt, kunigaikštiene. Prisiminkite mano seseris, kurios pakluso tėvui, ir jūs suprasit mane.

Kotryna nutirpusi atsišlieja į kėdės atkaltę, nudelbia akis. Kodėl Margarita priekaištauja jai? Kodėl įžeidinėja? Už ką? Argi Kotryna kalta, kad vyriausioji vienuolių sesuo Elžbieta kadaise ištekėjo už jos brolio Žygimanto Augusto? O gal vienuolės tiki šlykščiais gandais, jog Kotrynos motušė Bona Elžbietą nunuodijo? Ne ne, kuo čia dėti prasimanyti nuodai... Dabartinė Žygimanto Augusto žmona — kita vienuolių sesuo, Kotryna. Žygimantas Augustas nepragyveno su ja šeimyniškai nė vienos dienos, nė vienos dienelės... Devyneri metai ištekėjusi moteris — ir be vyro... Ko dar tikisi iš gyvenimo Kotryna Habsburgaitė, viena kilmingiausių Europos princesių? Ko begali tikėtis?

Romioji Magdalena pastebi Kotrynos susijaudinimą, jaukiai nusišypso:

— Šviesioji kunigaikštiene, miela teta, vien tik dievas tikrai myli, vien tik jis mylinčių sielų neatstumia.

Virpančiu balsu, sunkiai įveikdama nepelnytą nuoskaudą, kunigaikštienė taria:

— Aš katalikė visa širdimi. Aš kasdien meldžiuosi dievui, glaudžiuosi prie kryžiaus. Tačiau aš gyvenu žemėje... gyvųjų pasaulyje... ir kol gyvenu, turiu žemiškų pareigų.

— Nuostabu! — tyliai sušunka Margarita, jos akys sužėri: na taip, vienuolynas šios merginos nepaguodė, nepriverte likimui paklusti — aistra gyventi, žydėti, putoti tebeaudrina jos sielą.

Magdalena primerkia akis:

— Kunigaikštiene, jeigu mano seserys Lenkijos ir Lietuvos valdovui būtų pagimdžiusios įpėdinių, jums pareigų būtų likę kur kas mažiau, ar ne teisybė?

Kotryna užsiplieskia noru įžūliai atsikirsti vienuolei. Tačiau nė lūpų nepraveria. Ne ant vienuolės ji niršta — ant savęs. O taip! Ji išgirdo tik kelis geliamus žodžius, ir jau sutriko, susigūžė, suabejojo savo jėgomis. Kas bus, kai tie, kurie linki jai blogo, ims gelti ne tik žodžiais, bet ir darbais?

Kotryna ryžtingai pakyla nuo kailiais apmuštos kėdės, nužvelgia vienuoles, vos vos nusišypso, tarytum sakydama, kad susitikimas artėja prie pabaigos. Magdalena tučtuojau prašneka kitokiu, dalykišku, balsu:

— Mes suprantame jūsų nekantrumą. Kelią iš Halės į Gdanską mes sukorėme ne vien tam, kad su jumis pasimatytume. Tai teisybė. Meldžiu, atidžiai išklausykite mus, neskubėkite mums atsakyti. Šiandien mes nė nelauksim jūsų atsakymo.

— Kalbėkite, — tyliu, tęsiamu balsu ištaria Kotryna, ir Magdalena žengia žingsnelį artyn prie jos:

— Kunigaikštiene, mes suprantame jūsų žemiškas pareigas, kurias prisiėmėte. Žygimantas Augustas neturi įpėdinių, ir jūs viliatės pradėti naują giminę, kuri prilygtų Gediminaičių dinastijai. Jūs neįtikėtinai drąsi, telaimina jus dievas. Jūs vykstate gyventi į eretikų liuteronų kraštą, ir jei savo įpėdinius išauklėsite katalikais, jie galės tikėtis ir lenkų, ir suomių sosto. Popiežius Skandinaviją vadina eretikų tvirtove. Popiežius tikina jus: kunigaikštiene, eretikų tvirtovę jūs galite paversti katalikų tvirtove.

Margarita greitakalbe sušnabžda:

— Tai teisybė, teisybė. Šventasis tėvas moterimis dabar pasikliauja labiau negu karvedžiais.

Kotryna tyli. Ją gąsdina Margaritos akys: jos išplėstos, sklidinos nerimo, kažkokios liguistos aistros — tarytum paklaikusios. Kai Magdalena paminėjo popiežių, Kotryna neabejodama pamanė: vienuolės turi kažkokį galingą ir gudrų šeimininką — tai jis šneka popiežiaus vardu, Magdalenos lūpomis. Tačiau žiūrėdama į paklaikusias Margaritos akis, ji vis labiau šiurpsta: o juk iš tikrųjų pačiam šventajam tėvui Kotryna Jogailaitė parūpo...

— Šviesioji kunigaikštiene,— vėl šneka Magdalena.— Jeigu jūs nuolat galvosite apie darbus, kuriuos turėtumėt nuveikti per daugelį metų, gal per visą gyvenimą, neišvengiamai palūšite. Išsigąsite, pulsite į paniką ir palūšite. Tačiau jei sutelksite dėmesį tik į pirmą darbelį, paskui į antrą, trečią... O! Kada nors atsigręšite atgal ir pamatysite — kalnus nuvertėte! — Magdalena ištraukia iš plačios abito rankovės rudą popieriaus ritinėlį, atkiša jį Kotrynai: — Štai šiame rašte pasakyta, kam, kodėl, kokiu reikalu parašyti laišką jūs turite įkalbėti savo vyrą. Susimildama, reikalas iš tiesų nieko vertas. Vyrą jūs paprašysite tik smulkmenos. Tačiau ir didieji karo žygiai prasideda nuo smulkmenų. Jeigu vyras parašys laišką imperatoriui, mūsų tėvui, jūs laimėsite galbūt svarbiausiąją pergalę savo gyvenime. Jeigu vyras nusileis jums... Jūs juk moteris! Gerai žinote, kad sunkiausia nusileisti pirmą kartą. Antrą — lengviau, trečią — dar lengviau...

Paskui ateina metas, kai nenusileisti žmonai tampa nebepadoru, nebeįmanoma. Galų gale jūs jį valdysite...

Margarita, degdama raudoniu iš susijaudinimo, sušunka:

— Tikėkite, jūs galite išauklėti įpėdinius katalikais, galite!

— Sese,— pirmąsyk griežtu balsu prašneka Magdalena.— Nedrumskite tetai širdies svajonėmis. Dabar kunigaikštienė privalo galvoti tik apie pirmąjį darbelį, gyventi tik juo,— Magdalena vėl pažvelgia į Kotryną: — Šviesiausioji, jus rems palaimintasis tėvas popiežius. Sunkią valandą jūs, be abejo, žvelgsit į tą šalį, iš kurios kilo jūsų motina, kur nepadalinti dukterims tebėra jos dvarai,— į Italiją. Vadstenos vienuolyno šventos Brigitos namai Romoje pasirūpins, kad jūs neliktumėt nuskriausta per dalybas, nuolat jus rems, palaikys, o jei reikės — ir priglaus. Apie kitas palaimintojo tėvo malones jūs sužinosite perskaičiusi dokumentą, kurį laikote rankoje. Kartoju: tai ne paprastas raštas, tai — dokumentas. Jis įsigalios tuojau pat, kai tik Halę pasieks žinia, jog jūs žengėte pirmą žingsnį ir imperatorius Ferdinandas gavo jūsų vyro laišką...

Suvokti, kad į jos gyvenimą įsiterpia popiežius — ką tai pranašautų? ką lemtų ateityje? — Kotryna nepajėgia. Magdalenos balsą ji girdi vis silpniau, balsas tarytum tolsta nuo jos. Kotryna žvelgia į Margaritos tamsias akis vis labiau bijodama, kad apsisuks galva nuo svaiginamos pragarmės, kurią atvėrė rūstus likimas. Neabejoja: jei Margarita tebebūtų maža mergaitė, ji šoktų dabar prie Kotrynos, myluotų ir guostų, myluotų ir guostų. Galvoje šmėsčioja mintis: mane rems palaimintasis tėvas popiežius. Pakaitom kita: aš verta užuojautos, tik užuojautos.

— Brangiosios...— ištaria Kotryna, tačiau Magdalena kilsteli ranką, nutildo ją žodžiais:

— Šviesioji kunigaikštiene, mes iš anksto susitarėme — jūsų atsakymas bus tyla arba darbai. O dabar atsisveikiname. Tepadeda jums dievas,— rankos lėtais judesiais Magdalena apmeta ore kryžiaus metmenis, drauge su Margarita nusilenkia, atbulos traukiasi prie durų.

— Palaukite, luktelėkite,— Kotryna greitais žingsniais prieina prie jų. Vienuolės sustoja, tačiau akių į Kotryną nepakelia.

— Jūs nieko nepasakėte apie Joaną... Ar ji laiminga? — susijaudinusi trūkčiojančiu balsu paklausia Kotryna.

— Joana? — išgąstingai pakartoja Margarita, įsistebeilija į Kotryną.

Magdalena, nepakeldama akių, atsako:

— Jai peršasi vienas iš kunigaikščių Medičių. Veikiausiai Joana ištekės ir išvažiuos į Italiją, kai tik jai sukaks aštuoniolika,— Magdalena ima seserį už alkūnės, abi vėl nusilenkia, ap-

sisuka, žengia prie durų. Tarpduryje Margarita dar kartą žvilgteli į Kotryną — viešpatie! kodėl Kotryna jos žvilgsnį tapatina su tuštumos šalčio dvelksmu? ar ne slepiama nuoskauda, neviltis dvelkia iš tų jaunų akių?

Temsta. Medinį namą, kurio čia viename, čia kitame lange jau spingsi žiburiai, supa didelis sodas. Ruda sugniužusi žolė švari, nematyti ant jos nė vieno nukritusio lapo. Sodo veja juosta sutemose tarytum vis labiau šlampanti drobulė. Girdėti reti smūgiai sodo pakraštyje. Ten sodininkas basliu daužo nuo šakų vienišus, vėtras ir šalnas atlaikiusius lapus. Numuštas lapas sklendžia sutemų oru, gula ant pajuodusios žolės — sodininkas pirštinėta ranka jį pakelia, įgrūda į čežantį maišelį, kurį turi prisisegęs prie diržo. Kodėl Kotrynai nebaugu sode? Kodėl negąsdina tikimybė maru apsikrėsti, kankinama mirtim numirti? Kodėl ji, turėdama tiek daug žemiškų pareigų, netausoja savęs, abejingai apie mirtį mąsto?

Pusseserė Ana!.. Tiesi, daili nosis... Didelės, viršutinių vokų kiek pridengtos akys, putlios lūpos, žvilgsnis — taurus, ilgesingas... Motušė Bona sakydavo, kad Ana — nuostabiai graži, dėl to ištekėjo už ispanų kilmės didiko, Ferdinando Aragoniečio ir Izabelės Kastilijietės sūnaus Ferdinando, čekų, vengrų karaliaus, Romos vokiškosios imperijos imperatoriaus. Giminaičius, rūmų svečius motušė Bona tikindavo, kad jos duktė Kotryna panaši į imperatorienę Aną — kaip iš akies lupta, ir ji taip pat ištekės už ispano arba italo — tik Apeninų arba Pirėnų saulės tokios moterys vertos.

Motušės rūpesčiu Pirėnų saulė Kotrynai jau buvo pradėjus tekėti — į Vilnių pasiuntinius ėmė siuntinėti Mantujos kunigaikštis Ferantė Goncaga. Tada buvo penkiasdešimt šeštų metų žiema, Kotrynai ėjo trisdešimtieji...

Viltys ištekėti už ispano žlugo greitai. Vasario pirmą dieną iš Krokuvos į Italiją gyventi išvyko motušė Bona. Dvarų, turtų Lenkijoje ir Lietuvoje ji turėjo gausybę, tačiau motušei vis buvo maža. Bonos gobšumas atstūmė, atgrasė nuo jos draugus, artimiausius žmones, net vaikus. Išdidi, pasipūtusi, įžeistos tuštybės kupina širdimi ji iškeliavo į Barį, metusi vaikus, jų reikalus, likimo valiai palikusi Goncagos piršlybas Kotrynai. Žygimantas Augustas, brolis ir valdovas, uždraudė Kotrynai už ispano tekėti, vedybos su ispanu neteikė jokios naudos nei lietuviams, nei lenkams.

Sesers Onos nepasiduoti, nepalūžti įkalbėta, Kotryna išsiuntė į Italiją, į Barį, slaptą pasiuntinį. Juk tik motušė Bona galėjo

suminkštinti valdovo širdį. Tačiau Kotrynos pasiuntinys dingo kaip į vandenį — gal Bonos priešai suuodė, su kokia misija jis keliauja į Barį, patykojo pakelėj ir užmušė? O gal pats pasiuntinys pranešė lenkų dvarininkams apie Kotrynos užmačias, gavo iš jų didelį atlyginimą, kad šeimininkei iš akiračio prapultų? Kas dabar sužinos teisybę...

Pasiuntinio Kotryna laukė pusantrų metų, kantrybės jai niekada nestigo. O paskui kiti pasiuntiniai pranešė žinią, kad motušė Bona mirė. Žinią atlydėjo baugus gandas, esą Boną nunuodijo Bario seniūnas Džiovanis Lorencas Papagoda su sūnum Francisku. Gandu Kotryna nepatikėjo, jį, be abejo, skleidė tik tie, kurie jau seniai motušę šmeižė, tikindami visus, kad ji nunuodijo ir Elžbietą, ir Barborą — Žygimanto Augusto žmonas. Anot senos išminties, nekask duobės kitam — pats įkrisi, kitų nunuodytoja galiausiai pati nunuodyta buvo — tai tarytum dievo apreiškimas turėjo išsklaidyti abejones, kad dėl marčių mirties motušė Bona nekalta...

Dar labiau negu motinos mirtis Kotryną sukrėtė supratimas: svaiginančios svajonės, kantrus laukimas, kol patekės Pirėnų ar Apeninų saulė, nusinešė į praeitį pačius gražiausius jos metus — jaunystę... Kotryna atsipeikėjo, ir jai jau ėjo trisdešimt antri metai...

Dabar jai trisdešimt šešeri. Ar ne per vėlu gimdyti? Ar beužteks gyvenimo vaikams užauginti? O! Jeigu ne pati vaikus augins, jos viltys suduš — niekas kitas, be jos, neužaugintų vaikų katalikais eretikų krašte, liuteronų tvirtovėje.

Sodininkas, vilkdamas žeme baslį, tabaluodamas prie juosmens pririštu maišeliu, kėblina per sodą. Tylus, sukumpęs. Tačiau jo akys budrios — galva sukiojasi čia į vieną, čia į kitą pusę. Štai sodininkas sustoja. Apsimauna pirštine ranką, pasilenkia, pakelia nuo žemės lapą — pavasarį išsprogusį, vasarą žaliavusį, rudenį nukritusį...

Anuomet per imperatorienės Anos laidotuves Kotrynai atrodė, kad jaunėlė imperatorienės dukrelė Joana niekada nebus laiminga. O štai ji ištekės už kunigaikščio Medičio! Jai patekės Apeninų saulė!.. Laimė ir nelaimė nenujaučiama, neatspėjama. Laimės kelių nesuseksi nei protu, nei širdimi. O ne! Bijok nebijojus maru apsikrėsti, tausok netausojus sveikatą, būk abejinga mirčiai ar nuolatos drebėk iš baimės, kad nenumirtum — nepakeisi savo likimo, jis bus toks, koks dievo visagalio tau skirtas. Ar verta pavydėti Joanai Apeninų saulės? Ar verta liūdėti, kad jaunystė jau pralėkė? O gal ne motušė Bona, ne brolis valdovas kaltas dėl Kotrynos vėlyvų vedybų? Gal pats dievas tėvas sutvėrėjas sergėjo Kotryną nuo atsitiktinių jaunikių tam, kad

tolimame šiaurės krašte pradėtų valdovų dinastiją, garbingesnę, garsesnę nei pačių Gediminaičių? Gal sutvėrėjas, nuolat tvarkos pasaulyje žiūrintis, lemia jai nuveikti daugiau negu štai jau keleri metai nuveikia didžiulės lietuvių kariuomenės, vis naujos ir naujos,— padovanoti Lenkijai ir Lietuvai ir šį, ir aną jūros krantą?

Štai jau ir tamsu sode, Štolzemberge, visame prūsų pajūryje. Namo kertės, stogas su tamsa liejasi, pro langus šviesa lyg siela iš mirštančio kūno veržiasi. Tik du langeliai — Kotrynos kambario — tamsūs. Metas ilsėtis. Ilgoji, lemiamoji kelionė dar tik prasideda.

Burmistro menė balta, išklota margais persiškais kilimais, žėri auksiniais kandeliabrais. Tarp kunigaikštienės Kotrynos — ši sėdi, jai už nugaros stovi ponia Šenk — ir burmistro Klefeldo spindi žvakių šviesoje ilgas balto marmuro stalas. Burmistrui už nugaros spiečiasi miesto tarybos nariai, patarėjai. Palei sieną stūkso kiti stalai — tamsaus medžio, masyvūs, gražiai drožinėti — už jų kruta, šiuša, šnibždasi sekretoriai, gildijų atstovai, biržos šulai. Toli kairėje, prie marmurinio stalo galo, sėdi Ferberis ir Proitas. Šiedu atlydėjo Kotryną į rotušės rūmus, dabar klausosi jos pokalbio su burmistru, nenuleisdami nuo kunigaikštienės akylų akių. Kai ponia Šenk kartkartėm pasilenkia prie Kotrynos ausies ir ką nors sušnabžda, Proitas ir Ferberis sunerimsta, palinksta į priekį, rodos, tuojau šoks ir išves ponią Šenk iš menės. Kuo jiedu laiko ponią Šenk — ragana užkalbėtoja? aršia burmistro prieše?

Burmistras Klefeldas šneka:

— Aš gyvenu ir valdau krante. Tačiau mano mintys, mano svajonės — jūroje. Džiaugiuosi, šviesioji kunigaikštiene, kad ir jūs vykstate gyventi į pajūrio šalį. Ilgainiui ir jūsų mintis ir svajones pasiglemš jūra, vien tik jūra, neabejokite tuo.

Klefeldas — aukštas, plačiapetis vyras juoda barzda, juodais ūseliais ir antakiais, veikiausiai dažytais, kad būtų panašus į ispaną. Kai jis pasitiko Kotryną ant laiptų prie rotušės rūmų, ji iš tiesų palaikė Gdansko burmistrą ispanu: Klefeldas vilkėjo juoda aksomine liemene, juodom aksominėm kelnėm ir avėjo baltais ispaniškais batais; buvo apsivilkęs raudonu durtiniu ir juodu apsiaustu — ir durtinį, ir apsiaustą puošė ispaniški pozumentai, o galvą — ispaniška skrybėlė su juodom ir baltom plunksnom. „Pamaiva, koks pamaiva",— šnabžtelėjo Kotrynai ponia Šenk. Tačiau kunigaikštienei burmistras pasirodė labiau apgailėtinas nei smerktinas. Ispanų pamėgdžiojimu dabar pramuštos ir pran-

cūzų, ir vokiečių, ir lenkų — daugelio europiečių — galvos. Ispanai atrado Ameriką. Iš Amerikos jie parsiplukdo kalnus aukso, už kurį gali nupirkti olandų visus gyvulius, Reino visą vyną, arabų visas daržoves. Prekybą upėmis, ežerais ir jūromis, įprastą daugeliui šalių, ispanai pirmieji papildė prekyba vandenynais. Ispanai įvykdė du perversmus vienu kirčiu: prekyboje ir europiečių protuose. Ką ir šnekėti apie prancūzus, vokiečius, italus ar lenkus, jei net santūrieji anglai rengiasi kaip ispanai, valgo kaip ispanai, miega kaip ispanai... Štai burmistras Klefeldas krėslą iš marmuro išsikaldinęs dvigubai platesnį — kad atsisėdus tilptu ispaniškų kelnikių burbulai, pakulų kietai prikimšti.

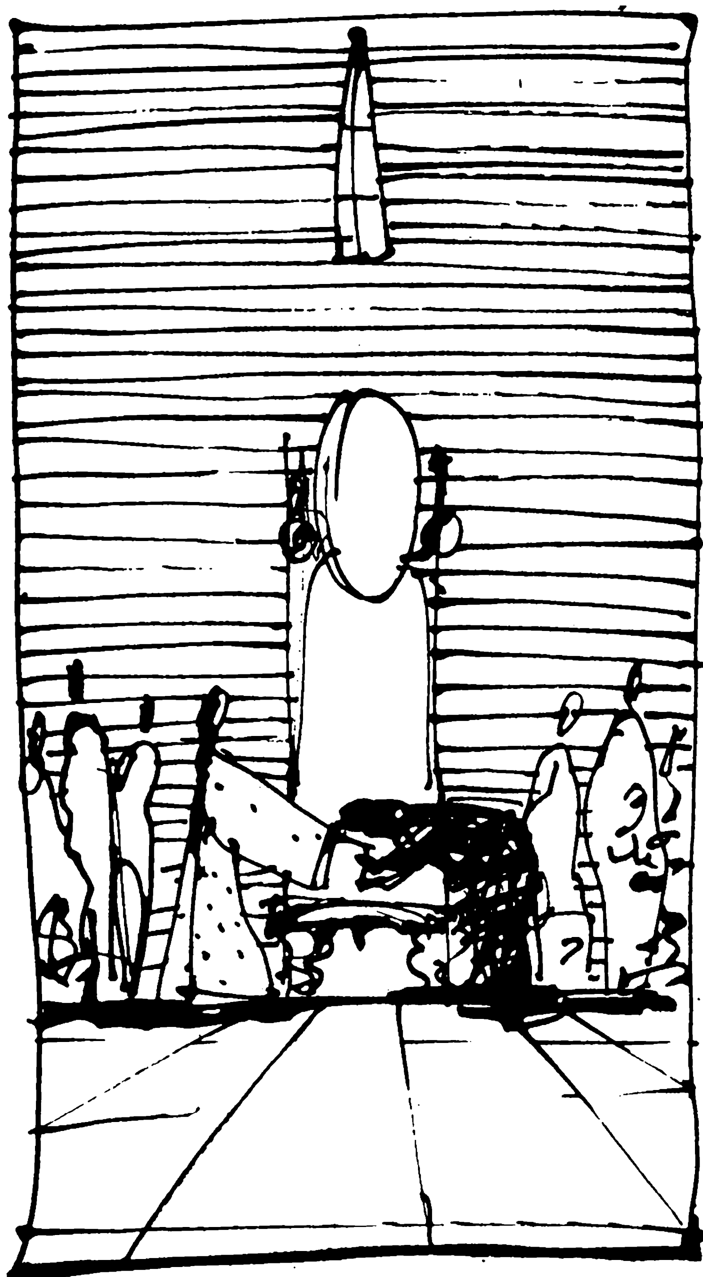
— Jis šlykštus,— pasilenkusi prie Kotrynos ausies sušnabžda ponia Šenk. Pastaroji net ir tada, kai nesilanksto ir nieko kunigaikštienei nešnabžda, elgiasi priėmime pernelyg laisvai: svyruoja nuo kojos ant kojos, įžūliai šypsosi, mėto atsainius žvilgsnius į burmistro patarėjus, sekretorius, Ferberį ir Proitą, akyluosius stebėtojus. Tačiau Klefeldas šito tarytum nepastebi. Jo paties laikysena nelabai ori: šnekėdamas kraiposi, mostaguoja rankomis, dažnai jam išsprūsta žodžiai, rėžiantys išpuoselėtą klausą.

Dabar Klefeldas šneka apie Abą, apie suomių pajūrio miestą, kur kunigaikštienė Kotryna keliauja, kur jai, anot burmistro, lemta visą likusį gyvenimą pragyventi. O, Abas — dievo apdovanotas miestas! Per Abą pirkliai traukia į Revelį, į Kareliją, į rusų Novgorodą. Melareno ežero traktu Abas prekiauja su Švedijos provincijomis, per Elandą ir Skonę — su Danija... Abas teisėtai vadinamas tranzito vakarai—rytai, šiaurė—pietūs kryžkele Baltijoje. Abo uostas kontroliuoja svorio matus, turi prekių sankrovos ir perkrovos teisę — tai ir uostas plėšikas, taip, šviesioji kunigaikštiene!..

— Abas ir toliau klestėtų, jei ne pastarųjų mėnesių įvykiai — jie viską taip supainiojo...— Klefeldas suraukia kaktą, dėbso į Kotryną pilkomis šaltomis akimis.— Švedų karalius Erikas draudė savo broliui kunigaikščiui Jonui vesti jus, šviesioji kunigaikštiene. Švedų karalius jus laiko lenkų sosto sėkla jo karalystėje. Jis nenorėjo įsileisti jūsų į savo šalį, net siūlė broliui Jonui vesti Mariją Stiuart, škotų karalienę — o juk šią sau už žmoną buvo nusižiūrėjęs.

Kaip burmistras šneka! Kokią jis turi teisę priminti Kotrynai Mariją Stiuart?

— Suomijos kunigaikštis Jonas vedė jus, šviesioji kunigaikštiene, prieš brolio valdovo valią, ir Abui tai neišeis į naudą. Livonijoj vyksta karas, Abo tiekimai svarbūs visoms kare daly-

vaujančioms valstybėms. Švedų karalius turi stiprų karinį laivyną, kuris, neabejoju, blokuos, tarkim, prižiūrės Abo prekybą. Rusų caras, jis — nors ir keista! — gerai sutaria su Eriku, plečia prekybą Baltąja jūra. Tai taip pat smūgis Abui... Štai aš ir sakau: šviesioji kunigaikštiene, Gdanskas — laisvas, niekam nepavaldus uostas...

— Niekam nepavaldus? — nustemba Kotryna, ir Klefeldas raukydamasis pasimuisto:

— Aš turiu galvoje, kad Gdanskui nerūpi karas dėl Livonijos. Jam rūpi tik prekyba. Ir jeigu Gdanskas nenutrauks prekybos su Abu susidariusiomis painiomis aplinkybėmis — tai bus išganymas jums, jūsų vyrui kunigaikščiui Jonui, visai jūsų šaliai Suomijai.

— Burmistre,— suklūsta Kotryna,— jūs norite pasakyti, kad mano ir mano vyro gerovė priklauso nuo jūsų?

Klefeldas nusišypso:

— Aš priklausau nuo jūsų, jūs — nuo manęs. Aš nenoriu prarasti Abo, jūs — Gdansko. Aš šneku apie prekybinius mainus, tik apie mainus.

— Garbusis burmistre, Suomijos ir Lenkijos santykius smulkiai aptarė kunigaikštis Jonas ir karalius Žygimantas Augustas.

— Gdanskas — laisvas miestas, ir santykius su juo Suomija turi aptarti atskirai.

— Burmistre, jūs nepripažįstate pavaldumo Lenkijos karūnai?

Klefeldas nelauktai garsiai, atrodo, nerūpestingai nusijuokia, sako:

— Priešingai, kunigaikštiene, priešingai! Aš kreipiuosi į jus kaip tik tam, kad padėtumėt mums sušvelninti Gdansko pavaldumą Lenkijai. Mes pernelyg sunkią karūnos priespaudą kenčiame!

— Jūsų manymu, burmistre, aš, Suomijos kunigaikštienė, turiu kištis į lenkų valdovo ir jūsų santykius?

— Supraskite,— Klefeldas prisimerkia,— jeigu Abo laivai neatplauks į Gdanską, mes nenumirsime. Jeigu Gdansko laivai neužplauks į Abą — nežinau... nė nežinau, kaip jūs gyvensite...

Ponia Šenk pasilenkia prie Kotrynos ausies, sušnibžda:

— Jis paprasčiausiai neišauklėtas, taip ir pasakykite jam!..

O ne, Klefeldas nėra nepraustaburnis. Jis jaučiasi stiprus, galingas, todėl elgiasi laisvai, kiek atsainiai šneka. Jo valdomas miestas — aukso aruodas. Pusė laivų, praplaukiančių Zundo sąsiauriu,— Gdansko laivai. Dukart per metus į Gdanską atplaukia olandų didžiulės flotilės. Gdanske nė valandėlės, net naktį, nenutrūksta prekių mainai; pinigai virsta prekėmis, prekės — pinigais.

Mainų kasmetinė vertė — daugiau kaip trisdešimt milijonų auksinų... Trisdešimt milijonų! Sumos didumo Kotryna protu nesuvokia, jaučia ją kaip lapų gausą vasaros girioje, kaip žvaigždžių mirgėjimą danguje giedrą vasaros naktį. Per Kotrynos vestuves Žygimantas Augustas niršo: nesuskaičiuojami pinigai plaukia per gdanskiečių rankas, o jie kelių karo laivų negali man pastatyti — kaperius aš turiu samdyti...

Kotryna nuryja kartėlį, tyliai klausia:

— Kokias jūs man keliate sąlygas?

Klefeldas atsilošia, dirsteli per petį į savo patarėjus, tačiau neatrodo, kad kokio jų patarimo būtų laukęs — tuojau vėl palinksta į priekį, niūriu, valdingu balsu ima šnekėti:

— Šviesioji kunigaikštiene, jūsų brolis Lenkijos ir Lietuvos valdovas ėmė dalinti didikams prekybos monopolius. Druskos monopolį jo šviesybė padovanojo Gajevskiams, vaško — Kmitoms ir taip toliau. Tai žemina Gdansko prekybinį prestižą. Tačiau viena bėda — ne bėda. Valdovas, norėdamas sutrukdyt užsienio pirkliams prekiauti su Rusija, samdo kaperius. Kaperių vadas Spiringas savo laivų uostu pasirinko Gdanską...

Klefeldo šneka pamažėl tampa vis painesnė. Birželio mėnenį, kaip tik tuo metu, kai Suomijos kunigaikštis Jonas laivu „Suomijos lokys" atplaukė į Gdanską ir iškeliavo į Vilnių vedybų reikalu, Žygimanto Augusto pasiuntinys Achacis Čema Kopenhagoje susitiko su danų karaliumi Frederiku ir jį įtikinėjo: „Rusų caras, užėmęs Livoniją, ilgainiui užims ir kitas Baltijos šalis". Čema pasiūlė karaliui Frederikui sudaryti sutartį su lenkais prieš rusų carą. Gdanskui šis pasiūlymas nieko blogo nežadėjo. Tačiau Čemai sutarties sudaryti nepasisekė. Čema tebebuvo Danijoj, kai karalius Frederikas išsiuntė savo pasiuntinį Eilerą fon Hardenbergą į Maskvą. Kokio velnio Frederikui sudarinėti sutartis prieš rusų carą? Šis jam gyventi netrukdo. Gyventi jam trukdo švedai — Elfsborgas, tvirtovė prie Kategato sąsiaurio, vis dar tebėra jų rankose. Žygimantas Augustas paskubom sumetė kitą planą ir rugpjūčio mėnesį išsiuntė į Kopenhagą naują pasiuntinį — Livonijos vokietį, savo sekretorių Rempertą Gilsheimą. Šis valdovo vardu pasiūlė danų karaliui sudaryti sutartį su Lenkija prieš Švediją. Gilsheimas net sušneko apie Frederiko brolį Ezelio vyskupą Magnų ir Lenkijos karalaitę Oną — girdi, sutartį būtų galima sutvirtinti ir vedybomis. Tuo buvo tartum pažadėta, kad lietuviai, vedyboms įvykus, pripažintų švedų užimtą Estiją danams. O! Klefeldas, visi kilmingieji Gdansko vyrai dėkojo dievui, kad ir Gilsheimo derybos Kopenhagoje pasibaigė niekuo: danai tuo metu kaip tik derėjosi su švedais dėl amžinos taikos, derybos tebebuvo pačiame įkarštyje, ir danų karalius pa-

sirašyti sutarties su lenkais, švedų priešais, suprantama, nepanorėjo. Dabar Klefeldas tikrai žino: liepos mėnesį danų ir švedų pasiuntiniai amžiną taiką pasirašė; rugpjūčio pabaigoje Kopenhagoje danų karalius Frederikas ir kancleris Fryzas sutartį patvirtino. Tačiau štai jau trečias mėnuo sutarties vis dar nepatvirtina švedų karalius Erikas, ir Žygimantas Augustas skubiai ruošia į Daniją naujus pasiuntinius — baroną Henriką fon Doną ir Michaelį Brunovą. Kas žino, gal dar šiemet pasiuntiniai išvyks į Daniją...

Klefeldas nutyla.

Ponia Šenk palinksta prie Kotrynos, sušnabžda:

— Nesuprantu, apie ką jis šneka. Apsimeskite, kad nesuprantate, apie ką jis šneka.

Ferberis ir Proitas, sėdintys prie stalo tolimojo galo, ima palengva stotis. Tačiau pirmas atsistoja Klefeldas, tuo tarytum paprašydamas Ferberį ir Proitą į pokalbį nesikišti. Pastarieji vėl atsisėda, pasilieka stebėtojais. Klefeldas, iš padilbų žvelgdamas į Kotryną, sako:

— Jeigu valdovas įtikins danų karalių sulaužyti amžiną taiką su švedais, Gdanską, drauge ir Lenkiją, ištiks katastrofa.

— Katastrofa? — nustemba Kotryna.— Ką jūs tuo norite pasakyti, burmistre?

— Noriu pasakyti, kad mūsų valdovas pernelyg pasidavė lietuvių įtakai. Lietuviai neturi sąjungininkų kare dėl Livonijos. Lenkai nenori lietuviams padėti, kol nesudarė su jais unijos. Visi kiti lietuvių kaimynai negali būti jų sąjungininkais, nes patys kariauja dėl Livonijos. Lietuviai karštligiškai ieško sąjungininkų toli nuo savo sienų. Lietuviai apsuko valdovui galvą, šis be atodairos vykdo jų norus, nebepaiso nė nuostolių, kuriuos patiria Lenkija, nors ant jo galvos — lenkų karūna! Žygimanto Augusto politika naudinga tik Lietuvai. Lenkijai — pražūtinga.

— Kuo pražūtinga, burmistre? — lošteli atgal Kotryna, tuojau pajunta ponios Šenk ranką ant savo peties.

— Pirma: Žygimantas Augustas ištekino jus, savo seserį, už švedų princo, tuo tarytum kėsinasi į Suomijos kunigaikštystę, švedų karūnai pavaldžią žemę. Antra: jis verčia danus sulaužyti amžinos taikos sutartį su švedais — tai smūgis karaliui Erikui iš kitos pusės, iš užnugario. Trečia: Žygimanto Augusto samdomi kaperiai trukdo rusams, švedų sąjungininkams, plaukioti Baltija, prekiauti su vakarų valstybėmis. Tai dar vienas lietuvių akibrokštas Švedijai. Ketvirta: Žygimantas Augustas leido kaperių vadui Spiringui laikyti savo laivus Gdansko uoste. Tuo jis tarytum rodo švedams pirmąjį taikinį prūsų—lenkų pajūryje — Gdanską. Žygimantas Augustas siundo švedus pulti Gdanską. Jei

švedai užpuls, mes ginsimės, įsivelsim į karą. Pavojuj atsidūrusį savo uostą lenkų dvarininkai privalės gelbėti — norom nenorom trauks iš kišenių pinigus, kiš į karą. Lenkija nė nepajus, kaip taps priverstine Lietuvos sąjungininke kare dėl Livonijos. Lenkų padedami, lietuviai — galvą guldau! — laimėtų karą, užimtų Rygą, įgytų nuosavą uostą, garsų uostą — kone Gdanskui prilygstantį, galintį prilygti. Lietuviai plaukios jūra, prekiaus su danais ir olandais, su arabais ir ispanais... Pasakykite, šviesioji kunigaikštiene: kas juos tada privers sudaryti uniją su Lenkija? Niekas nebeprivers. Lietuviai pasijus stiprūs, nuo nieko nebepriklausomi. Jie tik nusijuoks lenkams į akis, kai šie vėl prašneks apie uniją!..

— Viešpatie! — nuoširdžiai sušunka Kotryna.— Tačiau kuo aš čia dėta! Ko jūs norite iš manęs?

— Labai nedaug. Jūs iškeliate broliui valdovui vieną sąlygėlę: mielas broli, jeigu jūs neišplukdote Spiringo laivų iš Gdansko uosto, Suomijos kunigaikštis, mano vyras, atsiima paskolą, kurią suteikė jums mano vedybų proga. Patikėkite, šių lėšų valdovas negalės atiduoti. Jos kaip oras reikalingos kariuomenei Livonijoj samdyti. Jis būtų priverstas išvesti Spiringo kaperius iš Gdansko uosto.

Kotrynos nugara virpulys nudilgsi. Klefeldas pasirodo jai pasipūtęs, pernelyg išdidus. Jo mintys apie iškilusį pavojų Lenkijai, apie spaudimą valdovui netelpa Kotrynos galvoj. Patylom ji vis labiau niršta, kad Klefeldas nepasitiko jos ir jos vyro Štolzemberge, kad neapgyvendino Gdanske, neįleido nė į „Suomijos lokį", kad paniekino jos vyrą — net susitikti nepanoro su juo. Kotrynos krūtinėje ima rusenti piktdžiuga. Ji, neslėpdama nepasitenkinimo, nusišypso:

— Garbusis burmistre, valdovas, mano brolis, ir kunigaikštis, mano vyras, prieš pasirašydami mano vedybų kontraktą, viską apsvarstė. Tvirtai tikiu, kad jiedu nė kiek ne blogiau nei jūs, ponas burmistre, išmano, ką ir kodėl daro.

— Jūs taip pat tarnaujate lietuviams? — Klefeldas pasvyra per stalą į Kotrynos pusę.— Jūs — Jogailaitė, jūs — lenkė! Turėkite bent krislelį savigarbos!

Ponia Šenk suspaudžia Kotrynos petį, ir piktumas, kuris, atrodė, žodžių tvanu kliūstelės iš burnos, kunigaikštienei atslūgsta. Užtirpusi nuo pasitenkinimo, kad susitvardė, krūtine Kotryna atsistoja, tyliu, ramiu balsu ištaria:

— Burmistre Klefeldai, apie smulkmenas, kurias čia nuolatos minėjote, aš neturiu nė mažiausio supratimo, patikėkite manim,— šmėsteli mintis pridurti: aš turiu savo tikslą, didelį tikslą, tačiau Kotryna laiku užsičiaupia.

— Katastrofą, gresiančią Lenkijai, jūs vadinate smulkmena?
— Pone, jums nerūpi nei Lenkija, nei Lietuva, nei mano Abas. Jums tik rūpi, kad tylu ir ramu būtų gyventi Gdanske — štai ir viskas

Kotryna pastebi, kad Ferberio ir Proito galustalėj nebėra — jiedu stovi keli žingsniai nuo ponios Šenk. Patarėjai, spietęsi už burmistro nugaros, atgrasiai slenka prie stalo, mūru stoja šalia savo vadeivos. Sekretoriai menės pasienyje, už medinių stalų, taip pat stovi — nejudėdami, panarinę galvas, žvelgia į Kotryną iš padilbų. Vėl pasigirsta Klefeldo balsas:

— Į Abą neįplauks nė vienas Gdansko laivas, jeigu jūs neisite išvien su manimi.

Kotryna atsiliepia:

— Pone, jeigu jūs netrukdysite „Suomijos lokiui" išplaukti iš Gdansko, aš apie mūsų pokalbį jūsų valdovui Žygimantui Augustui nepranešiu.

— Puiku,— ištaria pro perkreiptas lūpas Klefeldas.— Laive jūs turėsite laiko drauge su vyru apsvarstyti mano pasiūlymą. Linkiu jums gero vėjo.

Klefeldas mosteli ranka kamerdineriams, stūksantiems prie durų, ir jiedu atidaro dvivėres baltas duris ligi galo.

Į gatvę Kotryna išeina prislėgta, sugniužusi. Ponia Šenk šneka neužsičiaupdama, kužda žodžius prie pat ausies, tačiau Kotryna girdi tik nesuprantamą garsų šiušėjimą. Svaigstančia galva kunigaikštienė įlipa į savo karietą, klestelėjusi ant sėdynės, užsimerkia, ranka pasiremia nusvirusią galvą. Kotryna lyg žuvis tvenkinyje... Visur aplinkui paspęsti tinklai: brolio valdovo, kunigaikščio Jono, švedų karaliaus Eriko, burmistro Klefeldo, kitąsyk nė nesuprasi kieno — giminaičių vienuolių ar paties popiežiaus... Ją saikdina, jai siūlo, jai padeda, iš jos reikalauja... Viešpatie!.. Apie kokį savo, tik savo tikslą ji svajoja? Ar ne juokinga, ne tuščia svajonė?

Pro karietos dureles įkiša galvą vežėjas, klausia:

— Šviesiausioji, kur važiuojam?

— Į vienuolyną,— sušnabžda Kotryna, tačiau vežėjas nepasitraukia nuo durelių, spokso į šeimininkę sutrikęs, nieko nesuprasdamas.

— Į Olyvos vienuolyną,— vėl sušnabžda Kotryna.

Sudarda ratai. Pro karietos langelį ima slinkti miesto vaizdai. Kai Kotryna šįryt važiavo į rotušės rūmus, į priėmimą pas Klefeldą, Gdanskas jai atrodė nuostabus miestas. Ji žavėjosi viskuo — vartais, rūmais, žmonėmis. Išlipusi iš karietos Motlavos krantinėje, Kotryna neabejojo, kad panašius vaizdus vaikystėje regėdavo jos motušė, kai tėvai ar teta Blanka Marija Sforca nu-

siveždavo ją iš Neapolio į Veneciją. Skersgatviuose — spalvingi prekystaliai, minios žmonių, aidi šūksmai, gruma ginčai, nenutyla juokas. Motlava plaukia galeros, šmėsčioja akyse lėti, tačiau darnūs ir galingi irkluotojų yriai. Kanalo krantinės sutvirtintos pajuodusiais ąžuoliniais rąstais, vandeny daug salų, apstatytų klėtimis, sandėliais. Krantus jungia gražūs tiltai. Seni šerpetoti keltai gabena į uostą grūdus... Tolyn nuo kanalo bėga gatvės su įstabiais patricijų rūmais — balkonai pusę gatvės užgožia, nuo jų laša rytmečio rūkas. Visur, kur žvelgi, dangų remia bažnyčių bokštai, kas ketvirtis valandos laikrodžiai juose suskamba dieviškais heinalų garsais. Stebuklingi Artuso rūmai, sumaištį sieloje keliančios arsenalo aklos sienos... Didinga rotušė, besipuikuojanti didžiule Žygimanto Augusto statula...

Dabar miestas nebeteikia Kotrynai džiaugsmo. Jis tarytum pasikeitė per tas kelias valandas: slenka pro karietos langelį dulkėtas gatvės grindinys, spalvingi, į vieną margalynę susiliejantys mūrai, ir tiek. Apgaulinga šio miesto galybė ir didingumas... Žmonės čia gyvena patenkinti savimi, pasipūtę, tingūs, nuolat nuogąstaudami, kad tik, gink dieve, niekas niekur pasaulyje nepasikeistų, nesudrebintų ir jų lepaus gyvenimo. Tik akmuo, iš kurio iškalta Žygimanto Augusto statula, prekeivių gerbiamas — paties Žygimanto Augusto niekas čia nelaukia...

Olyvos vienuolyno bažnyčioje Kotryna parklumpa priešais didįjį altorių, ima ridenti tarp pirštų rožančiaus karoliukus, karštai melstis. Didžiojo altoriaus — žvakių liepsnelėmis mirgančio aukso, sidabro, gelumbės ir šilko derinio — didingas vaizdas gniaužia Kotrynai žadą. Prie šio altoriaus Kryžiuočių ordino magistrai, važinėdami po provincijas, kadaise ištikimybę dievui ir valdiniams prisiekdavo. Čia prūsų ištikimybės priesaiką priėmė, patys jiems prisiekė Kotrynos senelis Kazimieras, jos tėvas Žygimantas, jos brolis Žygimantas Augustas...

Viešpatie, pasaulio sutvėrėjau ir valdove, kunigaikštienei Kotrynai būk maloningas!..

II

Pavakare, dangui niaukiantis ir vėjui kylant, Anos Meklenburgietės karieta, lydima šešių raitelių, įvažiuoja į akmenimis grįstą kelią, vingiuojantį tarp senų nuogašakių klevų ir guobų. Garsiau ima dardėti ratai, kaukšėti arklių kanopos. Pro šalį ima slinkti reti akmeniniai namai stačiakampiais ir pusapvaliais langeliais, trikampiais nuskiaustais šelmenimis, su trim arba ketu-

riom vienalangėm mansardom. Čia vienur, čia kitur namai sujungti mūrinėm galerijom.

Tiso fon der Rekės karieta darda priekyje, rodydama Anos vežėjui kelią. Rekė pasitiko viešnią Duobelėje, persėdo į jos karietą ir dabar kiek nusiminęs šneka:

— Noienburgas — gražus, jaukus miestas, tačiau jūs, niekada jo nemačiusi, veikiausiai įsivaizduodavote jį gražesnį. Vaizduotė visada pranoksta tikrovę...

Ana Meklenburgietė pakelia nuo akių mantiliją, palinksta prie karietos langelio.

— Deja,— Rekės balse pasigirsta širdgėla,— Noienburge, kaip ir kituose miestuose, gyvena žmonės. O šie sutvėrimai nepataisomi, jie teršia savo takus, visur kelia netvarką... Ko jūs tylit? Kodėl užsimerkėt? Jums baugu žiūrėti į tuos akmeninius namus, teisybė?

— O ne! — pašnabždom sušunka Ana.— Užsimerkusi aš regiu kaip šis mielas miesteliukas atrodo žiemą.

— Žiemą jis nykus,— atitaria Rekė.— Panašus į tuščią prisnigtą gandralizdį.

— Apsnigę namai ir klevai... Apsnigę laukai, apsnigę miškai, apsnigusi pilis... Apsnigusi mano galva... Juoda... geltona zylė ant mano galvos...

— Ak mieloji — atsidūsta Tisas.— Jūs apgaudinėjate save. Jūsų užsispyrimas gyventi Noienburge nulakino į praeitį gražiausius mudviejų metus...

Hercogaitė Ana atšlyja nuo karietos langelio, vėl nuleidžia ant akių mantiliją, ištaria:

— Aš niekada neketinau gyventi Noienburge. Niekada, barone.

Anos balsas atsainus, šaltas. Rekė užgniaužęs kvapą įsistebeilija į jos akis, tamsuojančias šydo šešėlyje.

Ketverius metus Ana šnekėdavo, kad ištekės už Tiso tuojau pat, kai tas atsiims iš Ketlerio Noienburgą. Tą patį ji kartodavo Kristupui, arkivyskupo koadjutoriui, savo broliui. Šis praėjusią vasarą beatodairiškai pareikalavo, kad Ketleris grąžintų Noienburgą Rekei. Rekė pašiurpo: žvirblis plaka sparneliais prie meškos ausies, meška tuojau tėkštels letena...

Vidurvasary trisdešimt penki hercogo Kristupo kariai, kuriuos jam davė Treideno fogtas, įžygiavo į Noienburgą, nepaisydami Ketlerio vietininkų prieštaravimų, pastatė sargybą prie pilies vartų. Hercogas Kristupas tebėra jaunas žmogus, jaunuolis, tačiau jau sugeba blaiviai vertinti padėtį. Ketleris neabejoja, kad Rygos arkivyskupystė gyvuoja paskutinius mėnesius, paskutinius metus: arkivyskupas Vilhelmas sunkiai serga, jis nu-

mirs, ir arkivyskupystė savaime išnyks — tyliai, be triukšmo, be kraujo praliejimo. Tad kam Ketleriui kivirčytis su arkivyskupyste, kurios jau kaip ir nebėra? Kam tas kraujas, kam tie gandai apie buvusio kataliko Ketlerio žiaurumą katalikams?

Ketleris, naujosios Uždauguvio kunigaikštystės valdytojas, atšaukė iš Noienburgo į Mituvą savo vietininkus, šie Noienburge nesulaužė nė vienos ieties. Vasarai baigiantis, Tisas fon der Rekė įvedė į Noienburgą įgulą, gausią, kelis šimtus karių, rugsėjo mėnesį pats persikraustė į pilį gyventi. Dabar Ketleris, atrodo, būtų galėjęs užpulti Noienburgą — pilį užgyvenus Rekei, ji išslydo iš arkivyskupystės valdžios. Tačiau lietuviai pasitraukė iš Piarnu, šį miestą užėmė švedai, o jų karvedys Karlas Mornas (iš tikrųjų — prancūzas, Šarlis Mornė) nužygiavo gilyn į žemyną — Veisenšteino link... Rytuose palei Livonijos sienas įvykius budriai sekė caro karių būriai — kiekvieną dieną jie galėjo užpulti Ketlerio kunigaikštystę... Ar maža Ketleris turi priešų? Ar dar ir karą valstybės viduje jam pradėti?

Taigi praėjusi vasara Rekei buvo sėkminga — jis atsiėmė iš Ketlerio savo tėvo pilį, susigrąžino prarastą Rekių garbę. Ir še tau — kai įvykdytos visos hercogaitės Anos užgaidos, kai jos ir Tiso vedyboms nebėra jokių kliūčių, Ana pareiškia, esą niekada neketinusi Noienburge gyventi. Zylė, zylė, patylom kartoja Tisas, krūtinėje bunda atšiauri piktdžiuga: Anos žodžiai — niekai, dūmai, tuščias savo vertės išpūtimas; Tiso dokumentų stalčiuje štai jau antra savaitė guli jo ir Anos vedybų kontraktas, hercogo Kristupo ir Tiso pasirašytas, kunigo Lemo patvirtintas. Tik kaip čia yra — Ana šito nežino ar apsimeta nežinanti? Kodėl apsimeta? ką ji tuo nori laimėti?

Įvažiavusi pro pilies vartus, karieta sustoja, pribėga du berniukai, aprengti raudono aksomo durtinėliais, baltomis kelnikėmis. Jiedu atidaro karietos dureles, nusilenkia, atkiša rankutes hercogaitei Anai — ši, nejaukiai šypsodama, išlipa iš karietos. Pilies kieme pasigirsta patrankos šūvis. Ana krūptelėjusi atsigręžia į Tisą, su išgąsčiu žvelgia į jį pro šydą.

Karietos nuvažiuoja gilyn į pilies kiemą, įkandin jų nurisnoja raiteliai.

— Mieloji Ana, jūs įžengiate į pilį, kurios šeimininke veikiai tapsite,— sako Tisas, ima Aną už rankos, veda taku per kiemą. Priešais stūkso didinga pilis. Kairėje pusėje — apvalus didysis bokštas, virš jo ruduoja skarda apmuštas medinis kupolas, parimęs ant grakščių kolonėlių. Smailiame bokštelyje vėjas sukioja skardinę vėliavą, kurioje iškirptas Rekių herbas: karūna ir du sparnuoti liūtai erelių snapais. Į dešinę nuo bokšto dunkso pilies rūmų siena. Dvi žemos storos kolonos laiko nuožulnų

stogą, dengiantį įėjimą į pilį. Pievelėje šalia kolonų auga tamsiai žalios, kone juodos eglės.

Prie durų į rūmus, kur stovi keturi ginkluoti pasitempę kariai spalvingais drabužiais, Aną ir Tisą pasitinka sutana vilkintis kunigas. Viena ranka jis apmeta ore žegnonės kryžių, kita paduoda Anai sausą kempinę, mėlyna liepsna degančią.

— Barone, kam visa tai? — sutrinka Ana.

— Šita pašventinta ugnimi jūs, mieloji Ana, pakursite būsimų savo namų židinį,— nusilenkia Rekė.

Kunigas veda juodu į rūmus. Degančią kempinę Ana neša atkišusi į priekį, kita ranka spaudžia prie krūtinės mantiliją, kad tik ši neužsidegtų nuo mėlynosios liepsnelės. Ana nepatenkinta šnabžda:

— Aš nudegsiu pirštus. Barone, aš nudegsiu pirštus.

Ana žingsniuoja vis sparčiau, jau kone tekina skuba ilgu koridorium, kurio gale žioji atdaros dvivėrės durys į židinio menę. Rekė — jis dar paiso orumo — vos spėja jai įkandin. Už nugaros kaukši berniukų žingsniai, girdėti kunigo Lemo šnopavimas.

Židinio menėje tvyro prieblanda. Sutemos už langų vėjuotos, drėgnos, tačiau į menę plūsta tik jų šviesotamsa, todėl oras menėje Anai pasirodo slogus, tvankus, tarytum nukoštas — išvalytas nuo visko, kas gaivina krūtinę.

Ana sustoja, kilstelėjusi aukštyn degančią kempinę, lyg žiburiu pasišviečia, prisimerkusi nužvelgia žmonių, stovinčių abipus židinio, veidus, kurie, nelygiai apšviesti, čia tamsūs, čia rausvi ar melzgani — pamėkliški. Štai jie, galiūnai, kurių pagalbos tikisi Anos brolis Kristupas, štai visi jo būsimieji pulkavedžiai, narsieji Rygos arkivyskupystės gelbėtojai...

— Barone,— staiga sako Ana.— Jūs pristatote man savo svečius patamsyje. Jie mane mato, aš jų — nematau,— Ana atkiša Rekei kempinę.— Užkurkite židinį, barone.

Rekė nebegali išsisukti, paima mėlyna liepsnele plėvojančią kempinę, nustėręs, nelaimingas pažvelgia į kunigą Lemą. Šis stovi nudūręs akis į žemę, tarytum nepastebi netvarkos jo paties sumanytose apeigose. Na gerai, mieloji Ana, tebūnie šitaip, tačiau tai jau paskutinis tavo pasityčiojimas iš manęs, pamano Tisas, tvardydamas įtūžį, žengia prie židinio, priklaupia ant vieno kelio, atsargiai padeda kempinę ant tam tikros ilgos plytos. Atsitiesia, atsistoja, stūkso priešais židinio angą, atsukęs nugarą ir Anai, ir svečiams. Gali pamanyti, kad jis pasijuto vienas menėje esąs. Vienas vienužis žmogus susikūrė ugnį, žiūri į ją. Tylu. Ūkauja už langų vėjas. Ugnis židinyje įsidega nenoriai, labai pamažėl nuo jos švinta oras.

Ryškėja žmonių figūros abipus židinio, nuo veidų pamažėl dingsta pamėkliški šešėliai. Atslūgsta ir nerimas, nuogąstis Anos širdyje. Ana negali bijoti. Jai nėrá ko bijoti. Ji turi žiūrėti visiems į akis tiesiai ir oriai. Kiek čia, prie židinio, žmonių? Šeši, septyni? Juos subūrė Anos brolis Kristupas. Subūrė tuojau, kai sužinojo, jog Žygimantas Augustas, Lietuvos valdovas, iš anksto parašė laišką, kuriuo įsakė Ketleriui įsteigti Rygos arkivyskupystės ypatingą vadovybę. Laiškas Ketleriui bus įteiktas, kai tik numirs arkivyskupas Vilhelmas. Ketleris negaišuodamas įsteigs ypatingą vadovybę, ir arkivyskupo koadjutorius Kristupas taps niekuo... Vargšas Kristupas!.. Kodėl jis neklauso senojo, išmintingojo Vilhelmo patarimų? Kodėl nenusilenkia Ketleriui? Ketleris jo nenuskriaustų... Iš Ketlerio jis gautų daugiau, negu turėtų užvaldęs arkivyskupystę. O ką gali Kristupas laimėti jėga? Kuo jam gali padėti štai šitie ponai, stūksantys prie židinio ir tylintys? Argi jie įstengs surinkti kariuomenę, pajėgiančią atsispirti Ketleriui ir jo globėjams lietuviams?

Ana nepajėgė atkalbėti brolio nuo beprasmiško — jai atrodė: pražūtingo, pražūtingo! — sumanymo. Lapkričio antrą dieną Ana išlydėjo Kristupą iš Rygos uosto — brolis išplaukė į Stokholmą, į švedų princesės Anos ir Pfalcgrafo Georgo Johano vestuves. Nuo nekalto dalyvavimo vestuvėse prasideda Kristupo kvaitulingasis žygis...

Švedijos karalius Erikas, girdi, tariasi su Romos popiežiaus pasiuntiniais, žada priimti katalikų tikėjimą. Katalikiškos didžiosios valstybės Švedija ir Vokietija, taip pat joms draugiška Danija įkursiančios admiralitetą, kuris prižiūrėsiąs prekybą Baltijoje. Nuo švedų į admiralitetą įeisiąs admirolas Klasas Hornas arba viceadmirolas Jokūbas Bagė, nuo vokiečių — admirolas Hansas Georgas, nuo danų — admirolas Herlufas Triolė arba net pats Peteris Skramas, admirolas patriarchas, senas jūrų vilkas, kuris jau vienas tūkstantis penki šimtai dvidešimtais metais kariavo jūroje dėl Švedijos savarankiškumo. Kristupo įtikėjimu, aplinkybės admiralitetui įkurti esančios kuo palankiausios: danai jau pasirašė amžiną taiką su švedais; Rygos miestas sutinka tapti išgelbėtos arkivyskupystės centru — rygiečiai, savo akimis regėję, kaip Lietuva panaikino Livonijos ordiną, gerai supranta, kad ir jie prieš lietuvius ilgai neatsilaikys. Santarvininkai tvirtu žiedu Baltiją apjuosią. Admiraliteto laivų stiebuose šalia danų, švedų, vokiečių vėliavų plevėsuosianti ir santarvininkams bendra šventosios Romos imperijos vėliava. Roma įsiviešpatąusianti ir Viduržemio, ir Baltijos jūroje. Roma tapsianti galybe, kuriai nepaklūsti neišdrįsiąs niekas. Anos brolis Kristupas iki pat mirties valdysiąs išgelbėtą Rygos arkivyskupystę, Tisas fon der Rekė tap-

siąs Kuršo kunigaikščiu, Magnus... Kuo taptų Magnus, sunku ir atspėti — jis pernelyg tituluotas vyras, kad pasitenkintų kukliu grobiu. Lakios, neišsenkamos vaizduotės vyrai stovi štai priešais Aną prie židinio! Jie ne tik Rygos arkivyskupystę gelbsti, jie kuria naują — Baltijos — imperiją!..

Kunigas, sunerimęs, kad jo šeimininkas, užmiršęs ir viešnią, ir svečius, taip ilgai stovi tylėdamas priešais židinį, begarsiais žingsneliais prislenka prie Rekės, paliečia jo alkūnę. Tisas, veikiausiai vis dar nesuvokdamas, ką daro, priklaupia, nulenkia galvą židinio ugniai, persižegnoja. Atsistoja, nužvelgia Aną, svečius.

— Mieloji... Mielieji... Dievo palaiminta ugnis visada šildys ir globos jus mano pilyje,— taip taręs, žengia prie Anos, linkteli, paima ją už rankos, nuveda prie svečių. Sustojęs pasako:

— Danijos princas, Šlėzvigo ir Holšteino hercogas, Ezelio vyskupas Magnus.

Ana įsistebeilija į niūrų vienaakį veidą. Jis išpurtęs, rauplėtas, gali pamanyti, vėtrų, jūrų druskų, parako ugnies nugairintas, išėstas, aptvilkytas. Margasis vyskupas, didysis Ketlerio priešas... Tik kodėl jo vyskupiški drabužiai dabar nebe tokie spalvingi — vyrauja juoda paprasta medžiagėlė? Ne savas jis Anai, priešas, vėl štai į santarvę prieš Ketlerį lenda, o gaila jo: toks jaunas, ir jau tokio užgrūdinto vyro išvaizdos; toks didis — princas, hercogas, vyskupas, o toks vienišas ir toks beturtis. Magnaus pilis, užpernai užkariautas žemyne, Lietuvos valdovas nuo tos dienos, kai prie Lietuvos Livoniją prijungė, savom laiko. Pilyse tebėra Magnaus įgulos, vadovaujamos grafo fon Arcto, o Lietuvos valdovas jas jau atidavė Suomijos kunigaikščiui Jonui, kai šis jo seserį Kotryną vedė. Ką ir šnekėti, Magnus supranta, kad nuo Ketlerio ir lietuvių savo pilių neapgins — skuba švedams į glėbį pulti, jiems savo pilis siūlyti, bene ką naudinga už jas gaus.

Ana, nepakeldama nuo akių mantilijos, paima atkištą vyskupo ranką, pabučiuoja žiedą, atsitiesdama ištaria:

— Jūsų šventenybe, nuo jūsų labiausiai priklauso, ar išsipildys mano brolio viltys. Melsiuos už jus.

— Ak, žavioji hercogaite! — sušunka Magnus.— Jeigu dievas nepaisys mūsų vilčių, niekada jos neišsipildys.

Rekė žingteli žingsnį į šalį, ištaria:

— Buvęs danų karaliaus Frederiko rūmų pamokslininkas, dabar hercogo vyskupo patarėjas Kristianas Šrapferis.

Ana, pavardę išgirdusi, sulaiko alsavimą. Štai šio žmogaus Ana bijo — šio žmogaus. O, kaip įstabiai Šrapferis atrodo! Aukštas, prakaulus, tiesus kaip styga, juoda barzdikė, juodi ūseliai,

ereliškos akys — valios ir rūstybės įsikūnijimas. Šis žmogus, anot Ketlerio, pernai parlydėjo Magnų iš Danijos, kur vyskupas brolio pagalbos melsti buvo nuvykęs. Brolio karaliaus akivaizdoje Magnus už visas savo nesėkmes derybose su Ketleriu apkaltino Kristupą Miunhauzeną, knechtų vadą — pernelyg įžūliai Livonijoj šis plėšikavęs, tuo livoniečius nuo Magnaus atbaidęs. Karalius Frederikas patikėjo Magnum. Karalius buvo gavęs tikrų žinių, kad Kristupas Miunhauzenas jau Niuborge, pirkdamas Danijai Ezelio vyskupystę, sudarė slaptą sandėrį su savo broliu Johanu Miunhauzenu, Ezelio eksvyskupu Jonu. Pastarasis, vėliau paaiškėjo, tik dėl to ir pardavė vyskupystę danams, o ne saksų kurfiurstui, kad jo brolis Kristupas, tarnaujantis danų karaliui, galėtų iškilti, karvedžio šlovę Livonijoj nusipelnyti. Karalius Frederikas Kristupą Miunhauzeną rūsčiai nuteisė, o bevalį Magnaus patarėją Klasą Urnę pakeitė Šrapferiu. Tačiau pastarasis, Ketlerio žodžiais, toliau varė ne Urnės, o Miunhauzeno politiką — teisybe, ne kardu, o tik gudrybėmis, sukta diplomatija. Štai ir visai neseniai, prieš dešimt dienų, Šrapferis buvo nuvykęs į Revelį, su Svante Sture, visų Livonijos žemių, švedų nukariautų, vietininku, derėjosi. Ketlerio sekliai iš Revelio pranešė, kad Šrapferis įkalbinėjo grafą Sturę pasiūlyti karaliui Erikui Magnaus pilį mainais už kurios nors švedų princesės ranką. Bet ar tik pilis siūlė? Šrapferis yra įtikėjęs, kad švedai išstums lietuvius iš Livonijos. Henrikas Hornas ir Erikas Stenbokas jau užėmė Piarnu, Karlas Mornas ir Andresas Liljehekas apgulė Veisenšteiną, Ketleris pripažįsta, kad ir šią pilį teks švedams užleisti... Šrapferis įžvalgus ir gudrus! Jis skubina Magnų bent tokiu mažmožiu nusipelnyti švedams, kad jie neužmirštų hercogo vyskupo, kai jų grafai ir baronai Livonijos žemes dalinsis.

Ana įveikia baimę, prisiverčia nusišypsoti. Magnus ir Šrapferis... Na ir kokią kariuomenę žada jiedu pasiūlyti jos broliui Kristupui, kai arkivyskupas Vilhelmas numirs, o Ketleris įsteigs arkivyskupystės ypatingąją vadovybę? Ar daug karių jiedu gali surinkti? Ar įvels į šį žygį ir danų knechtus? Ketleriui tai labiausiai rūpi, Ana neabejoja, tik dėl to Ketleris įkalbėjo ją priimti brolio Kristupo pasiūlymą tarpininkauti tarp brolio ir Noienburgo sambūrio...

— Ponas Šrapferi, jūs gerai pažįstate danų karaliaus papročius,— šypsodamasi prašneka Ana.— Kaip jūs manote, ar amžina taika su švedais neįpareigoja karaliaus Frederiko padėti ir mano broliui, švedų vasalui?

— Vasalui? — pakreipia galvą Šrapferis, tuojau sumoja apsimesti, kad nustebo: — Jūs labai įžvalgi, hercogaite. Karalius Frederikas turėtų padėti jūsų broliui. Tačiau neužmirškite, kad

danų karalius tebesidera su Lenkijos karaliumi, Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu. Dar nežinia, kieno pusėn stos danų knechtai...

Dabar nustemba — labai nuoširdžiai — Ana:

— Ponas Šrapferi, ar tik jūs nemanote, kad danų ir švedų taika nėra jau tokia amžina?

Rekė skubiai pertraukia Anos ir Šrapferio pokalbį:

— Mieloji Ana, priešais jus — jo šventenybės vyskupo Magnaus patarėjas Lietuvos klausimais ponas Kiprijonas Tvirbutas. Jis veikiausiai turi tikresnių žinių apie danų ir lietuvių derybas. Pasiteiraukite.

Kas šitas žmogus? Ketleris dažnai pamini Tvirbuto pavardę, tačiau nieko niekada apie jį nepasakoja.

Tvirbutas, aukštas, smulkaus veido, didelėm atvėpusiom ausim vyriškis, nusilenkia Anai. Jo ramios rudos akys sutrikdo hercogaitę.

— O! Šitą žmogų ko nors klausti aš bijau,— atsainiai ištaria Ana.— Mūsų sambūris kyla prieš Lietuvą, o šis žmogus — lietuvis... Supraskite mane, ponai!

Hercogas vyskupas Magnus nekantriai įsiterpia:

— Žavioji hercogaite, visi mes, kurie čia susirinkome, esame ištremti iš tėvonijų, iš gimtųjų šalių, tėvynių. Hercogaite, patikėkite, ši aplinkybė mus suartina labiau, negu tautybės ir titulai išskiria.

— Vyskupas sako teisybę,— garsiai pritaria Rekė, Anai į ausį sukužda: — Brangioji, laikykitės kukliau. Jūsų žodžiai kelia nepasitikėjimą jumis.

Ana atlošia galvą, aukščiau akių kilsteli mantilijos kraštą, neslėpdama priešiškumo žvelgia į Tvirbutą. Šis žmogus gali pakenkti Ketleriui, drauge ir jai, Anai. Rugpjūčio mėnesį į Kopenhagą derėtis dėl taikos sutarties su karalium Frederiku buvo išvykęs Rempertas Gilsheimas, Ketlerio patikėtinis Lietuvos valdovo rūmuose. Gilsheimas, derėdamasis su danų karalium, prašneko apie Magnaus, karaliaus brolio, ir lietuvių kunigaikštytės, lenkų princesės Onos vedybas. Danų karalius sukluso. Šneka apie vedybas užsimezgė. Dabar į Kopenhagą drauge su Michaeliu Brunovu ruošiasi vykti baronas Henrikas fon Dona, vienas artimiausių Ketlerio bičiulių. Mintis ištekinti lietuvių kunigaikštytę už Magnaus kilo Ketleriui, ir, suprantama, jis deda didžiules pastangas, kad toji mintis tikrove taptų. Daug sveikatos ir pinigų Ketleriui kaštavo, kol įtikino Lietuvos valdovą pasiųsti į Kopenhagą baroną Henriką fon Doną. Ketleris bijo švedų antplūdžio, kaip įmanydamas stengiasi sukiršinti švedus su danais, išardyti jų amžiną taiką — skuba tai padaryti, kol švedų karalius taikos nepatvirtino. Baronu Dona, jei tik pasiseks jį į Daniją išsiųsti,

Ketleris pasikliauja kaip pats savimi. Tačiau prieš gerą savaitę baronas Dona iš Vilniaus pranešė: jo ir Brunovo išvykimas į Daniją vis atidėliojamas; kancleris Radvila kelintą kartą keičia instrukcijas; Radvilai galvą laiškais suka Tvirbutas, kanclerio patikėtinis Magnaus dvare; laiškus Radvilai Tvirbutas siunčia slapta, atrodo, per Mikalojų Janavičių, Upytės vėliavininką — tai siutina Tvirbuto globėją Joną Chodkevičių, tuo nepatenkintas Žygimantas Augustas; Tvirbuto laiškai akivaizdžiai trikdo Radvilą, šis pradeda atvirai šnekėti, kad kunigaikštytės Onos Magnui siūlyti nedera; laikas bėga, Radvila instrukcijų pasiuntiniams į Daniją vis neišduoda...

Ana atkiša Tvirbutui ranką, šis pabučiuoja ją. Magnaus ir Onos vedybos neabejotinai sukiršintų, supjudytų švedus su danais, švedai norom nenorom turėtų atitraukti kariuomenės būrius iš Livonijos, sutelkti juos prie Danijos sienos. Kas atsitiko? Ką blogo apie Magnų ar danų karalių sužinojo Tvirbutas? Kodėl jis pataria Radvilai nebesiūlyti Onos Magnui? Kodėl nenori palengvinti Ketleriui ir savo valdovui karo dėl Livonijos?

Ana vos susitvardo nepasakiusi: ponas Tvirbutai, kunigaikštytė Ona nebe pirmos jaunystės — argi ji bus laimingesnė, jei taip ir liks netekėjusi? Ana negali šitaip kalbėti. Jeigu šio sambūrio vyrai pajustų, kam iš tikrųjų ji tarnauja... Ak, nė patylom galvoti apie tai negalima! Ana prabyla:

— Aš suprantu hercogą vyskupą, jo šventenybė turi pamatą laikyti save tremtiniu. Ne iš gero pagalbos Švedijoje ieško ir mano brolis... Baronas Rekė, mano manymu, ištremtį iš tėvų paveldėjo — praverstų jam dabar tėvonija Vokietijoj, bet ji jam nebepriklauso. Jūs esate Lietuvos rūmų patikėtinis hercogo vyskupo dvare — argi tai ištremtis?

Tvirbutas nusišypso, jo rudos akys pragiedrėja:

— Aš nei ištremtas, nei neištremtas, garbingoji hercogaite. Aš esu, ir tiek.

— Ir tiek? — neslėpdama pašaipos, kiek nustebusi, pakartoja Ana.— Stodamas mano brolio pusėn, jūs stojate prieš Lietuvą. Kodėl, už ką jūs jos neapkenčiate?

Tvirbuto balsas tylus, ramus:

— Lietuvą aš myliu, garbingoji...

— Kaip — jūs susidedate su mano broliu iš meilės Lietuvai?

Tvirbutas lėtu žvilgsniu nužvelgia Rekę, Magnų, Šrapferį, paskui vėl įsistebeilija į Aną. Didelės rudos jo akys ir dabar tebėra jaukios, kiek susirūpinusios.

— Kaip čia pasakius...— prašneka.— Aš už Lietuvą, tačiau už Lietuvą Lietuvoje, supraskite mane pažodžiui...

Ana tyli, spokso Tvirbutui į akis neąlsuodama: štai kaip — už Lietuvą Lietuvoje... šis žmogus iš tiesų nesuprantamas, ne tuščiai Ketleris vengia apie jį šnekėti. Ana sutrikusi žengia į šalį. Rekė ištaria:

— Noienburgo pilies įgulos vadas Grantas...

Priešais Aną stovi spalvingai apsirengęs kariūnas, ne, ginklo neturi, nė durklo prie diržo neturi. Šiam žmogui Ana nusišypso plačia geraširdiška šypsena. Grantas jai gali būti naudingas. Magnaus pilių įgulų vadas grafas fon Arctas — Granto jaunystės bičiulis. Katro šeimininko — senojo, vyskupo Magnaus, ar naujojo, kunigaikščio Jono,— įsakymų grafas fon Arctas linkęs klausyti?

Rekė tuo tarpu pristato ilgakaklį, dviguba barzda besipuikuojantį vyriškį:

— Mano sekretorius Vėberis...

Prie šio žmogaus Ana atsargumo sumetimais nė nesustoja. Vėberį Rekei sekretoriumi įpiršo Anos brolis Kristupas. Šis žmogus — Kristupo akys ir ausys Noienburge.

— Kunigą Lemą jūs jau pažįstate,— sako Rekė. Anos galvoje nenutyla Tvirbuto žodžiai: už Lietuvą Lietuvoje... Kodėl jai atrodo, kad šiais žodžiais Tvirbutas pasisakė prieš Ketlerį? Iš tikrųjų — kokia šių žodžių prasmė?

Rekė valdingai pakartoja:

— Mieloji, priešais jus — kunigas Lemas. Būčiau laimingas, jei pajustumėt jam draugiškumą.

Ana, tarytum neišgirdusi Rekės žodžių, skubiai paklausia:

— O kur ponas Rimanas? Kur jo žmona Ana Durkop?

Dabar Rekė neišgirsta Anos žodžių, toliau šneka apie tai, kas jam rūpi:

— Kunigas Lemas daug metų tarnavo viešpačiui Vismare, buvo jūsų motušės nuodėmklausys. Aš noriu, kad būtent kunigas Lemas...

Ana atšiauriai pažvelgia į Tisą:

— Barone, aš esu protestantė, ir savo nuodėmių niekada niekam, nė kunigui Lemui, neišpažinsiu. Kur ponas Rimanas?

Rekė paniursta, įsižeidusio žmogaus balsu paaiškina:

— Mieloji Ana, Rygos fogtas dar neatvyko, vėluoja, šventai tikiu, kad tai ne jo kaltė — rudenio keliai pražliugę, kelionėje pati įsitikinote...

Puiku, pamano Ana, Ketleris žodį tęsėjo — Rimanas neatvyks į Noienburgą.

— Puiku, puiku,— balsu išsprūsta Anai, ir Rekė pažvelgia į ją įtariai:

— Ana! Mums iškiltų nenumatytų sunkumų, jeigu ponas Rimanas neatvyktų. Mes būtume priversti keliauti į Rygą, ieškoti slaptavietės susitikimui su fogtu. O tai pavojingas žygis... Mums dabar — pavojingas. Ketleris, mano žiniomis, Rygoje...

— Ak,— pavargusi atsidūsta Ana,— parodykite man mano kambarį.

Vėberis tuojau nužingsniuoja prie durų, čia sustojęs, sukioja virš dvigubos krezos iškilusią galvą, laukia Anos. Rekės sekretorius vienui vienas lydi hercogaitę koridoriumi, laiptais į antrą aukštą. Kai laiptai pasisuka ir aplinkui nebematyti nė vieno žmogaus, Vėberis palinksta prie Anos ausies, ima kuždėti:

— Hercogaite, jūs gerai suprantate: jeigu Rygos fogtas raštu nepatvirtins, kad Rygos miestas sutinka tapti arkivyskupystės centru, mūsų sutartis nė grašio nebus verta — švedų karaliaus ji nepatenkins. Jeigu Rimanas neatvyks čia, mes vyksime į Rygą. Maldauju, būkite kantri, neatstumkite Rekės, kol nebus pasirašyta sutartis...

— Aš nujaučiu, Vėberi, ko čia atvyko kunigas Lemas, mano motušės nuodėmklausys...

— Tšš... Jūs per garsiai kalbate,— Vėberis apsidairo, vėl palinksta prie Anos ausies.— Nuojauta jūsų neapgauna. Jūsų brolis, prieš išvykdamas į Švediją, pasirašė su Reke vedybų kontraktą. Supraskite hercogą Kristupą, jis turėjo tai padaryti... Kontraktas — garantija, kad Rekės, Magnaus ir Rimano ištikimybės Kristupui sutartis bus pasirašyta. Rekė ketina susituokti rytoj, čia, Noienburgo bažnyčioj. Protestantiškas apeigas atliks vyskupas Magnus, katalikiškas — kunigas Lemas...

— Vargšas Rekė! — su panieka atsikvepia Ana.

— Maldauju, būkite kantri, neprasitarkite, kad nė neketinate tuoktis, kol nenuvyksim į Rygą ir nepasirašysim sutarties...

— O paskui aš turėsiu būti kantri, kol Rekė įvykdys sutartį, juk teisybė?

— Negalvokite, kas bus ateity... Dabar svarbiausia išsisukti nuo vedybų rytoj.

— Kur aš įklimpau, kur įklimpau, viešpatie!.. Su kuo aš susidėjau!..

— Ana! Jūs moteris, jūs galite turėti šimtus įgeidžių! Argi sunku moteriai rasti dingsčių, kad vedybos būtų vis atidedamos ir atidedamos!..— Vėberis sustoja prie Anos kambario durų, atidaro jas. Kambary ant stalo dega žvakė. Jos šviesoje tūpteli pasisveikindama kambarinė.

— Nuostabu, pagaliau aš pailsėsiu,— pavargusiu, tačiau džiugiu balsu ištaria Ana, atsainiai mosteli Vėberiui: — Eikite, pa-

sakykite pilies šeimininkui, kad mano mylimiausi paukščiai — povai.

Vėbers nusišypso, nusilenkia ir uždaro duris

Yra ant stalo ruginės ir kvietinės duonos, keptų putpelių, yra padažo, nusistojusio trimis tirštumo sluoksniais, yra vyno — prancūziško klareto ir portugališko saldaus basterto, yra degtinės, kurią daugelis vadina brandveinu, o štai hercogas vyskupas Magnus, išplėsta spindinčia akim į taurę žvelgdamas, rituališkai kužda: aqua vitae... aqua vitae... Yra alaus — Hamburgo šviesiojo ir Hanoverio emesto. Yra visko, o žmonių prie stalo nedaug — dešimt ar yra? Žmonių nedaug, ir vakarieniauti turėtų būti jauku, gera. Tačiau hercogaitei Anai neramu. Štai ji pamažėl pripranta prie Tiso fon der Rekės balso, įtiki, kad nieko blogo Rekė nepasakys, ginčų, barnių, sąmyšio nesukels — Ana tarytum jau ir nurimsta. Tačiau prabyla kunigas Lemas ar pilies įgulos vadas Grantas, prabyla kitokiais, Anai dar neįprastais balsais, ir hercogaitės širdis vėl suspurda iš nuogąsčio, kad štai tuojau pasigirs koks baisus, paslapty nebeišlaikomas žodis, ir visi draugiškai vakarieniaujantieji akimirksniu taps aršiais priešais: ims bartis, tyčiotis, grasinti, į darbą paleis kumščius, špagas, durklus — juk ar ne taip pasibaigia nuskriaustųjų beviltiški, beprotiški sambūriai?

Žvakės dega žibintuose. Dulsva, pro žibintų stiklus prasikošianti šviesa krinta už langų į tamsą, pakabina joje menės atspindžius. Langai be užuolaidų Aną erzina. Na taip, jie vakarieniauja trečiame pilies rūmų aukšte, Ana žino: už langų — tuščias rytų dangus, status skardis, Bikstės vanduo, ir nuo kito upės kranto pašalinės akys tikrai neįžiūrės, kas menėje vakarieniauja. Tačiau Anos tai neguodžia. Ji mato savo atspindį tamsoje. Atspindys negailestingai abejingas, nieko nepagražina, nieko nenuslepia: Ana, tavo kakta balta, aukšta — tu išmintinga; tačiau tu sėdi tarp Rekės ir Vėberio; pažiūrėk, lygiai sušukuoti plaukai nepaslepia tavo ausų, jos nuogos, didelės, kiekvienam taip ir turėtų dingtelėti: tai seklės ausys! būk atsargus!..

Ak, prie stalo nėra nė vieno seno žmogaus, štai kodėl Ana nerimauja! Seni žmonės mano gerai pažįstą gyvenimą, nors ir negerbia jaunų, atlaidžiai į juos žvelgia, nemalonius žodžius pro ausis praleidžia, į barnius neįsivelia, išsišokėlius nejučia nuramina. Deja, senų žmonių čia nėra. Tvirbutas, vienintelis pražilęs vyras, jodinėja, anot Magnaus. Tvirbutas vakarais, tamsoje, dažnai jodinėjąs — ypač vėjuotais vakarais. Keistas pomėgis. Vei-

kiausiai ne jodinėjimas ir ne vėjas čia svarbiausia. Tvirbutas su kuo nors susitinka? Kam nors papasakoja ką dieną girdėjęs?

Anai dvidešimt devyneri, ir kažin, ar vyresnis už ją Grantas. Teisybė, priešais Aną, šalia hercogo vyskupo Magnaus, sėdi Šrapferis. Šis — neatspėjamo amžiaus, neatspėjamų minčių, neatspėjamos nuotaikos. Nei iš ereliško žvilgsnio, nei iš padžiūvusio rūstaus veido nesuprasi, kas Šrapferio sieloje dedasi. Plaukai trumpučiai, rodos, tik tam ir nukirpti, kad grumtynėse, jei susipeštų, niekas už plaukų nenutvertų. Špaga... Štai ir prie stalo Šrapferis sėdi nenusisegęs špagos — ji styro prie šono, vis subrazda į kėdę ar stalą. Nuo alkūnių žemyn driekiasi koleto atmetamos rankovės, bet jos neerzina Anos — Šrapferis labai retai rankom sumostaguoja, rankovėm suplevėsuoja.

Taigi — Šrapferis. Štai jau gal ketvirtį valandos jis nenuleidžia akių nuo Anos, sodriu gomuriniu balsu šlovina seną ir garsią Meklenburgiečių giminę. Visiems atrodo, kad Skonę per amžių amžius valdė danai. O juk ne, vograuja Šrapferis, lygiai prieš du šimtus metų Albrechtas Meklenburgietis, švedų karalius, buvo prijungęs šį kraštą prie Švedijos, Falstebru mieste net karališkąją rezidenciją buvo pasistatęs — ką ir šnekėti, joks kitas švedų karalius taip akiplėšiškai drąsiai su danais nesielgė. Hercogas Kristupas, Anos brolis, veikiausiai iš savo protėvio Albrechto neregėtą drąsą paveldėjo.

— Įsiklausykite, ponai! — Šrapferis nužvelgia visus, prie stalo sėdinčius.— Švedų karalius vis dar nepatvirtina amžinos taikos su danais — Meklenburgo jauniausios kartos kunigaikštis išvyko į Švediją. Vėl švedai, vėl danai, vėl Meklenburgo kunigaikštukas... Man, danui, neramu, ponai. O jeigu hercogas Kristupas taps ne Rygos arkivyskupu, ko mes tikimės, o Švedijos karalium? O jeigu hercogas, protėvio Albrechto pavyzdžiu, vėl atims iš danų Skonę, vėl paskelbs Falstebru savo sostine? Kuo tada guostis mums, danams?

Na taip, Šrapferis tyčiojasi iš Kristupo. Tačiau kodėl Ana turėtų įsižeisti, pakilti nuo stalo, išeiti iš menės? Kodėl ji turėtų išardyti nuskriaustųjų, atstumtųjų santarvę? Kodėl ji paskui turėtų kęsti brolio priekaištus, pyktį, prakeiksmus?

Ana kandžiai nusišypso Kristianui Šrapferiui, pažvelgia į dešinę, į Vėberį, tarytum primena jam: tu čia esi Kristupo patupdytinis, tu ir gink savo šeimininko garbę. Vėberis gurkšteli iš taurės klareto, pasičiaupo, sukiodamas galvą ant ilgo laibo kaklo, kurį slepia dviguba kreza, garsiai ir pagarbiai kreipiasi į Magnų:

— Hercoge vyskupe...

Magnus, atsidūksėdamas, gailiai nunerdamas akį, pertraukia Vėberį:

— Ir aš noriu būti karalium, sakydavo mano patarėjas Urnė. O kur jie dabar? Ką veikia? Dieve aukščiausias, visi trokšta tapti karaliais! Tie, kurie to verti, kurie karaliauti gimę, negali prasibrauti prie pažadėtojo sosto pro minias nevykėlių. . .

Vėberio nesugraudina Magnaus žodžiai, ištarti su širdgėla. Vėberis nesugraudinamas, gudrus žmogus. Pašnekovas gali ašarom apsipilti, kruviną širdį rodyti, Vėberis sukioja galvelę ant ilgo laibo kaklo, ir tiek. Ir šneka nežinąs, kuo pasiguos danai, kai hercogas Kristupas taps Švedijos karalium ar Romos popiežium, tačiau noris žinoti, kuo danų princas hercogas vyskupas Magnus paguos hercogą Kristupą dabar, kai šis yra lietuvių ir Ketlerio skriaudžiamas, atstumiamas, nieku verčiamas. Poryt mes būsime Rygoje, sako Vėberis, priešais mus sėdės ponas Rimanas, ir baronas Rekė nenorėtų, kad Rygos fogtas būtų nuviltas vyskupo hercogui Kristupui siūlomos pagalbos — tai būtų nauja kliūtis sutarčiai pasirašyti, ar ne teisybė, vyskupe?

Pinigas už pinigą: Rekės vardu šneka Vėberis, Šrapferis pašnekės Magnaus vardu. Tai šit, sako vyskupo patarėjas, gerų kariūnų Livonijoj dabar knibžda — užtenka pinigų maišeliu paskambinti, ir tave apspinta — ėėė — garbingieji livländische Hofleute. Rekė, sėdintis šalia Anos iš kairės, ima nepatenkintas pūkšti. Vėberis ramiai pasamprotauja, jog tie livländische Hofleute jau nebėra tokie garbingi kaip anksčiau — tikrieji dvariškiai, verti karo vyrų ar net riterių vardo, susimaišė su buvusiais ordiniečiais, su valstiečiais, su papraščiausiais plėšikais, taigi su visokiom atliekom. Magnus išdidžiai atsilošia, pergalingu vienos akies žvilgsniu pažvelgia į Rekę, sako jam:

— Barone, aš nusamdysiu žiaurųjį Ivą Šenkenbergą ir jo būrį.

Šrapferis priduria:

— Ketleris Šenkenbergą vadina Hanibalu, jam plaukai pasišiauš, kai sužinos, kas prieš jį atsuko ietis.

Rekė iš padilbų dėbso į Magnų — kai šis atsilošė, jo pilvas išdribo į šalis, tarytum išsipūtė, tapo panašus į sutana aptrauktą būgną. Šenkenbergas, Šenkenbergas, patylom kartoja Ana, kas tas Šenkenbergas? Rekė prašneka apie Magnaus knechtus, teissybė, labai kukliai — pasiteirauja, kiek hercogas vyskupas dabar jų turi. Pastaruoju laiku Rekė Anai vis nemalonesnis. Štai ir dabar jis kažkoks prancūziškas, sumoteriškėjęs: įniręs į durtinį su kvadratine iškirpte, pro kurią matyti siuvinėti, prie kaklo raukti marškiniai — tas „karališkasis veidrodis" taip netinka vyrui, juo labiau tokiam, kuris renka kariuomenę, ruošiasi vesti ją į mūšį.

Magnaus vardu Rekei atsako Šrapferis:

Barone, vyskupo knechtai — danai. Jie prisiekė danų karaliui.

– Ponas Šrapferi! — pasigirsta žvalus, kariūniškas balsas, visi tučtuojau į jį atsigręžia — Grantas, sėdintis galustalėj, šneka toliau: — Ar jūs tikrai žinote, kad jo šviesybė danų karalius mums savo knechtų neduos? Pone, danų karalius patvirtino amžiną taiką su švedais! O gal jūs turite tikrų žinių, kad karalius šią taiką sulaužys ir pasirašys sutartį su Žygimantu Augustu.

Šrapferis, nesiryždamas Grantui atsakyti, pažvelgia į Magnų. Anai pasirodo, kad tuo žvilgsniu Šrapferis ir savo šeimininkui pataria į Granto klausimus neatsakinėti. Magnus atsidūsta: ar žinote, ar manote... mano patarėjas apie tokius dalykus nieko negali manyti... aš taip pat apie danų derybas su lietuviais nieko nežinau... Vyskupas gurkšteli iš kupkužio alaus, paima gabalėlį sūrio, nelauktai susijaudina, palinksta į priekį, pabrukdamas po stalu pilvą:

— Danija — didelė valstybė. O didžiosios valstybės Rygos arkivyskupystės gelbėti nesiteiks, patikėkite. Arkivyskupystės likimas šiandien jaudina tik visų atstumtas, niekam nebereikalingas padugnes...

— Padugnes? — nustėrsta Ana.— Vyskupe, jūs mano brolį hercogą laikote padugne?

— O ne, hercogaite! — sušunka Magnus su nuoskauda.— Padugne aš laikau save! — Magnaus akis, sužiurusi į Aną, drėgna, spindi skaudžiu ilgesiu.— Žavioji hercogaite, kol mano sostas neprilygsta mano titului — aš ne žmogus, nieko vertas padugnė...

— Vyskupe! Jūs — dievo tarnas! — baisėdamasi Magnaus žodžiais, sušnabžda Ana. Tuojau pasigirsta tykus, kandus kunigo Lemo balsas:

— Vyskupe, jūsų kuklumas beribis: o juk viskas, net ir kuklumas, turi ribas — na kad ir padorumo.

— Velniai rautų! — trinkteli kumščiu į stalą, pašoka ant kojų Rekė.— Tūkstantį metų! Tūkstantį metų žmogų šiame krašte gynė Romos bažnyčia! Ir tik trijų dešimtmečių — trijų! — užteko, kad mes katalikybę po kojom pamintume!.. Mes apakome ir apkurtome! Neabejotinai dievo rūstybę užsitraukėme!

— Iš tiesų! — dievobaimingu balsu priduria kunigas Lemas.— Rygos arkivyskupystė gyvuoja trys šimtai dešimti metai... Kodėl ji neberūpi dabar didžiosioms valstybėms? Kas atsitiko? Kas pabrango, kas atpigo?

Magnus geraširdišku, nusižeminusiu balsu kreipiasi į Rekę:

— Sėskitės, barone, aš suprantu jūsų širdgėlą, tačiau jūs juk gerai žinote, kad didžiosioms valstybėms rūpi tik tai, kas turi ateitį.

Anos širdis ima džiugiai plakti. Ana žvelgia į Magnų išplėtusi akis. Rekė atsisėda. Jis tvardosi, tačiau nuo to jo balsas skamba dar atšiauriau: apie ką, girdi, vyskupe, jūs šnekate? arkivyskupystė neturi ateities? admiralitetas neturi ateities? kodėl, velniai rautų? pasakykite, vyskupe, kas tas neklystantis pranašas, kuris taip tikrai žino, kas turi ateitį, o kas neturi?

Vėberis sėdi šalia Anos sustingęs, lyg akmeninis. Kunigas Lemas, pašokęs nuo kėdės, vaikšto. Tyliai, begarsiais žingsniais. Grantas žvalgosi į šalis, tarytum stengtųsi atspėti, kas pirmas stversis špagos ar durklo. Kokia Šrapferio nuotaika, nė dabar nesuprasi. Jo veidas ramus, abejingas, o gal ir ne visai — kiek pašaipus, piktdžiugos kiek pagyvintas. Tai bent tyla!.. Tokia tyla vaizdinga, antai kaip ryškiai ji atsispindi nakties tamsoje — regi šviesą, daiktus, žmonių veidus, o suvoki: tyla, tai tyla.

— Dieve aukščiausias... Švedai priims katalikybę...— sušniokščia Magnus, springdamas tylos oru.— Tai jau ne! Žmogus atgal negrįžta — ar gali raštingas vėl tapt beraščiu? Admiralitetas! Ką garantuos admiralitetas? Gal lygiateisį plaukiojimą? Tai jau ne! — Magnus įsikarščiuoja, šneka nesivaržydamas, plačiai viepdamas lūpas, rodydamas nelygius dantis.— Garbingieji, kova vyksta ne dėl lygiateisio plaukiojimo — dėl viešpatavimo jūroje. Kiekvienas iš trijų admirolų norės būti išmintingiausias, galingiausias, tokia bus jų valdovų valia, neabejokite tuo!..

Ana sėdi tarytum apmirusi. Aplinkui pasigirsta bruzdesys, kyla šurmulys, tačiau Ana mato tik hercogą vyskupą. Niekas šioje menėje neprilygsta jam protu. Jo protas — skvarbus, taurus, teisingas. Ak, jeigu būtų Kristupas susitikęs su Magnumi... Šis būtų atvėręs jam akis, privertęs blaivia galva apsidairyti aplinkui...

Kas yra, kas atsitiko? Kodėl hercogas vyskupas taip akylai į ją žiūri? Ana krūpteli, pastebi, kad šiapus stalo ji besėdi vienui viena. Kitapus stalo — vienui vienas Magnus. Jo didelė mėlyna akis žvelgia į ją su užuojauta. Ana apsidžiaugia pajutusi, kad Magnus šią valandėlę žavisi ja, yra tarytum pavaldus jai. Na taip, Rekę, Vėberį, Lemą, Grantą — visus čionykščius! — papiktino Magnaus žodžiai. Veikiausiai ir Šrapferį papiktino. Šis nesitikėjo, kad prie stalo jo valdovas bus toks atlapaširdis papliauška. Ką dabar veikia Šrapferis? Ramina, guodžia Rekę? Įtikinėja, kad hercogas vyskupas įsikarščiavęs nusišnekėjo?

Magnus... Štai tau ir priešas... Kilnus žmogus... Visi nulėkė nuo stalo užmiršę, kad jų draugėj yra kilminga mergina. Rekė!

Jis savo nuotaką paliko prie stalo sėdėti! Magnus kilnus žmogus...

Ana suglaudžia delnus, sušnabžda:

— Vyskupe, aš tikiu kiekvienu jūsų žodžiu. Veikiausiai teisybę jūs sakote. Tačiau supraskite mane — aš esu hercogo Kristupo sesuo, nuojauta man kužda, kad jis pražus...

Hercogas vyskupas kyla nuo kėdės, lėtais žingsniais, vis atsidusdamas, apeina aplink stalą, atkiša hercogaitei ranką, padeda atsistoti.

— Man baisu...— vėl sukužda Ana.— Vyskupe, kodėl jūs nesustabdote mano brolio, kodėl siūlote jam pagalbą? Nejaugi norite, kad jis pražūtų?

Magnus nuveda Aną į menės pašalį. Čia prieblanda, čia rėžia akį raudonas ilgas minkštasuolis.

— Hercogaite, brangioji,— sako Magnus.— Kad kova beviltiška, jūsų broliui aš pasakiau atviriau negu jums. Deja, hercogui nerūpėjo mano mintys, jam rūpėjo tik sandėris su manimi. Hercogas nuteikia švedų karalių priimti mane Stokholme, aš duodu hercogui tris karių būrius...

Ana pakreipia galvą, susirūpinusi klausia:

— Jūs vyksite į Stokholmą? Jūs... jums siūlo princesės Elžbietos ranką? — Ana suvokia paklaususi, ko nedera klausti, suglumsta, dar įžūlesni žodžiai jai tuojau išsprūsta: — Hercoge vyskupe, jūs toks jaunas! Gal lauksite, kol užaugs princesė Sofija!

Magnus palinksta prie jos, į plaukus sušnabžda:

— Žavioji, mieloji, aš vis rituos žemyn, aš neturiu laiko auginti sau žmonos,— Ana su džiugesiu klausosi, kaip virpa karštas jo balsas. Šią valandėlę ji valdo Magnų, valdo! Magnus, tarytum atspėjęs jos mintis, staiga suima Anos ranką, glausdamas prie lūpų, skubiai ištaria: — Rytoj rytą man lemta jus sutuokti — man labai gaila...

— Vyskupe, aš išvažiuosiu iš čia šį vakarą! — ak, ji drąsina Magnų, suteikia jam vilčių — kokių vilčių? kam? Ana ištraukia ranką iš vyskupo rankų, žengia žingsnelį atatupsta. Magnus nusilenkia jai, niūriu balsu atsisveikina:

— Dovanokite, aš nebegaliu su jumis č i a kalbėtis.

Hercogas vyskupas apsigręžia, nueina, pradingsta menės duryse...

Ana valandėlę stovi nejudėdama. Princesei Elžbietai penkiolikti. Princesė Sofija vaikas tebėra. Magnus piršis Cecilijai! Ana palengva, abiem rankom klėsdama suknelę, atsisėda ant minkštasuolio. Pilis, kurias Žygimantas Augustas užstatė kunigaikščiui Jonui, Magnus pasiūlys švedams už Cecilijos ranką ir širdį. Sugluminta šios minties, Ana nejaukiai apsidairo. Menėje ji vie-

nui viena. Kambaryje greta menės girdėti šurmulys, vyrų kapoti balsai. Moteriškas balsas pragysta apie povus, nutyla. Kažkas nusijuokia.

Hercogas vyskupas Magnus — žmogus nenuorama, be jokios baimės, be atodairos... O! Užpernykštis susidūrimas su Ketleriu, atrodo, jam išėjo į naudą! Magnus tapo apdairesnis, išmoko atskirti, kurios svajonės įgyvendinamos, o kurios tik į pražūtį veda.— Ceciliją jis gaus, Ana neabejoja, gaus.

Švedų princesės Cecilijos Ana niekada nematė, tačiau daug girdėjo apie jos kerintį grožį, linksmą būdą. O jos vylingumą brolis Erikas išgarsino visoje Europoje, ši istorija jauniems žmonėms ir šiandien tebedrumsčia vaizduotę.

Vienas tūkstantis penki šimtai penkiasdešimt devintų metų rudenį, berods spalio pradžioje princesė Kotryna Stokholme susituokė su Ostfrislando[1] grafu Eduardu. Per vestuves Cecilijai, Kotrynos seseriai, įkrito į širdį jaunojo brolis grafas Johanas. Jaunutės linksmos gražuolės kerams atsispirti jis nepajėgė. Dienų dienas jiedu neišsiskirdavo.

Lapkričio pirmą savaitę Kotryna su savo vyru Eduardu iškeliavo iš Stokholmo į naujuosius namus Emdene, Ostfrislande. Iki Danijos sienos seserį lydėti pasišovė princas Erikas, Kalmaro vietininkas. Lydėjo seserį ir vylingoji Cecilija, grafo Johano globojama. Kotryna ir Cecilija pamečiui buvo gimusios, drauge augusios, jiedvi gražiai sutarė, viena nuo kitos nieko niekada neslėpė, ir Kotryna su vyru, trokšdami Cecilijai ir Johanui laimingas dienas prailginti, keliavo namo lėtai, taip lėtai, kad per mėnesį tik iki Veterno ežero, iki Vadstenos nukeliavo. Čia princas Erikas nugirdo, esą princesė Cecilija naktimis su grafu Johanu susitinka. Erikas paliepė Karlui Mornui, palydos apsaugos vadui, pasergėti seserį, patikrinti, ar gandai teisingi.

Vadstenos pilį apgaubė šalta, tamsi gruodžio naktis. Grafas Johanas kopėčiomis pro langą įlipo į princesės Cecilijos kambarį. Sekliai prislinko, patylom nunešė kopėčias į pašalį. Karlas Mornas, karvedys, tas pats, kurio vadovaujami būriai dabar švaistosi po Livoniją, laiko apgulę Veisenšteiną, triukšmingai, degdamas piktdžiuga drauge su keliais parankiniais įsiveržė į miegamąjį, užklupo princesę ir grafą Johaną nepadoriai apsinuoginusius, apsikabinusius. Cecilija, jos sesuo Kotryna, šios vyras Eduardas puolė princui Erikui į kojas, maldavo pasigailėti įsimylėjėlių. Tuščiai... Erikas, neapsakomai įtūžęs, įmetė grafą Johaną į pilies bokštą, tamsiojoj uždarė, o po kelių dienų pasodino į atviras roges ir išgabeno žiemos keliais į Uplandą, į

---

[1] Rytų Fryzijos (*vok.*).

Erbihuso pilį, stūksančią į šiaurę nuo Stokholmo. Grafas Johanas smurksojo rogėse šiaudų vainiku apvainikuotas... Jam iš paskos šliuožė rogės, kuriose kiūtojo senos sukriošusios moterėlės, skarmalais apsitūlojusios, ir dūdmaišiais grojo patyčių muzikėlę.. Šimtai žmonių subėgdavo prie kelio pasižiūrėti gėdingos procesijos, kurios priekyje juodu žirgu jojo garsus valdžios vyras, valstybės patarėjas Jokūbas Tursonas.

Princas Erikas apie sesers meilės nuotykius pranešė tėvui karaliui Gustavui. Tėvas buvo jau senas, pasiligojęs, sunkių apmąstymų prislėgtas — neseniai buvo numirę keli jo amžiaus senatoriai, valstybės patarėjai, karalius ypač gedėjo savo ištikimų bendražygių Larso Sparės ir Akselio Bjelkės. Danų karaliaus Kristiano, seno bičiulio, mirtis, ištikusi jį Naujų metų dieną, Gustavą sukrėtė iki širdies gelmių. Dabar jis neabejojo, kad giltinė ir prie jo jau gretinas. Visa, ką pamatydavo, ką nugirsdavo, tarsi mirtį pranašavo: Vestmanlandą rudenį nuniokojo tvanas, Grebingėj ir Botkirkėj vėtra su šaknimis rovė ir laužė medžius, Siodermalko gyventojai danguje matė ugnis kaip žibintus, Svarte po žeme savaitę buvo girdėti iš pradžių seno žmogaus, paskui jauno vėliau kūdikio, galiausiai — paršelio dejonės...

Karalius, sužinojęs, kas atsitiko Vadstenoj, pravirko. Kokia nyki senatvė!.. Artėja mirtis... Duktė paleistuvauja... Sūnus, būsimas karalius... Labiausiai širdį tėvui gėlė dėl sūnaus Eriko, kuriam testamentu sostą buvo užrašęs. Erikas pirma pagarsino sesers, jaunos, dar nesupratingos mergelės, meilės nuotykius, apjuokė ją prieš visą šalį, prieš visą Europą, o paskui staiga suvokė negerai padaręs, susigraudino, ėmė atgailauti, šoko Ceciliją teisinti, išleido net medalį, kurio vienoj pusėj buvo išlietas princesės Cecilijos veidas, o kitoj — šventosios Siuzanos, nekaltos mergelės, visa figūra. Ar mokės, ar sugebės Erikas valdyti šalį, jei yra toks ūmus, nepastovus, greitai perkalbamas: vieną dieną rūstus beširdis, kitą — stačiai ištižėlis? Ak, ne tuščiai nuogąstavo tėvas! Erikas, anot Ketlerio, iš tiesų yra keistas, dažnai nesuprantamas karalius. Kunigaikščiui Jonui, savo broliui, iš pradžių leido vesti Kotryną Žygimantaitę, o paskui rūsčiai paskelbė, kad brolis veda Kotryną prieš jo valią — kas dabar žino, kuo tai baigsis? ar švedų didžiūnų vaidas nepakenks lietuviams, taigi ir Ketleriui, kare dėl Livonijos?

Karalius Gustavas gelbėjo dukters Cecilijos garbę valdingai, kieta širdimi, dar kietesne ranka: laikė grafą Johaną Erbihuso pilyje uždarytą, kartkartėm viešai paskelbdavo, kad galvą jam nukirsdinsiąs. Vargšė grafo motina siuntinėjo pasiuntinius iš Emdeno į Stokholmą, meldė pasigailėjimo. Tuščiai. Motinos ašaros nesuminkštino karaliaus Gustavo širdies. Grafo motušė,

vilties netekusi, turtingiausiuose Vokietijos dvaruose ir vyskupystėse sūnui užtarėjų ėmė ieškoti. Meilės kankinio pasigailėti karalių Gustavą ėmė prašyti Brandenburgo, Liuneburgo kurfiurstų, Klėvės hercogo, Magdeburgo vyskupo, ispanų princo pasiuntiniai — ne bet kokie pasiuntinėliai, o dažniausiai ministrai, kaip antai: Šulenburgas ir Kurzebekas, garsieji vokiečių diplomatijos šulai. Karalius Gustavas pasiekė to, ko troško: dukters nekaltybę įrodinėjo ne jis, tėvas, o užsienio šalių valdovai per savo pasiuntinius. Galiausiai, beveik metams praslinkus, karalius išleido grafą Johaną į laisvę, suteikė jam teisę viešai prisiekti, kad jo ir princesės Cecilijos draugystė buvusi nekalta, tyra kaip krištolas. Vargšas Johanas! Ana girdėjo gandų, kad grafas ligi šiol tebesąs lyg pamišęs — iš tolo lenkiasi merginų, neria pro duris, kai į kambarį įžengia jauna moteris...

Mirdamas karalius Gustavas dėl princesės Cecilijos buvo ramus: tikėjo paliekąs dukterį gyventi visiškai išteisintą, be nuodėmės. Ak, kad taip būtų! Slenka metai, Europos princai žavisi Cecilija, giria jos grožį, linksmumą, tačiau prašyti jos rankos neskuba. Teisybė, Badeno markgrafas, nepaprastai rimtas, niūrus vyras, buvo atvykęs į Stokholmą, prisipažino Cecilijai ją mylįs — tačiau ko vertas jo prisipažinimas? Pralėkė pusantrų metų, o tylu, ramu, apie Cecilijos vedybas vis dar nieko negirdėti...

Magnus neišdidus, nebegali būt išdidus, juk ne tik Danijoj, tėvonijoj, nė savo vyskupystėj jokių teisių nebeturi — reikalus tvarko, viską sprendžia karaliaus Frederiko paskirtas štathalteris Beras... Magnui, kad savo titulo vertas išliktų, reikia princesės, tik princesės, ir hercogas vyskupas mąsto stebėtinai blaiviai: Ona Žygimantaitė, šventa senmergė, ką čia žinosi, gali jį ir paniekinti, atstumti lyg kokį nevykėlį, o Cecilija — argi gali Cecilija tikėtis garbingesnio, turtingesnio, išvaizdesnio princo, kai ape jos nuplėštą garbę patylom šnabždasi kone visos Europos kilmingieji?

Į menę grįžta Tisas fon der Rekė. Buvusio susierzinimo ir piktumo jo veide nebematyti. Tisas šypsodamasis paaiškina Anai, kad jie jau pabaigė dalykiškas šnekas, dėl kelionės į Rygą sutarė, o Ana — ko ji nuliūdusi? Jai suvis nedera paisyti, ką vyrai šneka. Anai, tarpininkei tarp brolio Kristupo Stokholme ir sužadėtinio Rekės Noienburge, nesą dėl ko nerimauti — ji galinti mėgautis gyvenimu, mėgautis, ir tiek.

— Eime, mieloji, pats metas jums prasiblaškyti, — sako Tisas, atkišdamas Anai ranką.

Jis nuveda Aną į kambarį greta menės. Kambarys blandžiai apšviestas, pasieniuose prie stalelių, apstatytų vyno buteliais ir taurėmis, stoviniuoja Vėberis, Grantas, kunigas Lemas, vyskupas

Magnus, dar keli vyrai. Kambario vidury, ant geltono, juodai raštuoto kilimo, neramiai šiurpčioja povų porelė. Patinas pučiasi, klykčioja, išklėsta jo uodega raibuliuoja žvakių šviesoje, kartkartėm sukibirkščiuoja lyg smaragdinė.

— O! — džiugiai nustemba Ana.

— Mieloji, jus sveikina Noienburgo senbuviai, jie atsikraustė gyventi į šią pilį drauge su manimi, jų čia daug, jiems aš pastačiau puikią povidę, vasarą jie vaikštinės parko takeliais, landžios po krūmus palei tvenkinį, brangioji,— Rekė gražbyliauja, staiposi, ir jo prancūziški, kiek moteriški apdarai vis labiau erzina Aną.— Noienburgo oras povams, pasirodo, labai sveikas. Patinai vaikšto įširdę. Patelės deda kiaušinius lyg pakvaišusios. Kas Braunšveige ar Vismare patikėtų, kad tokie lepūs paukščiai taip gražiai įsigyveno Noienburge, šiaurės mieste,— juk nepatikėtų, brangioji?

— Ak! — atsainiai gaikteli Ana, kresteli galva, žengia prie stalelio, ties kuriuo stūkso kunigas Lemas. Pakeliui dėbteli į Vėberį, akimis perspėja, kad nesikištų į jos reikalus, jei dabar kas nors nemalonaus atsitiktų. Povai. Štai ir povai, geresnės dingsties barniui su sužadėtiniu ji nesuras.

Tarnas paduoda Anai taurę. Ji gurkšteli skaidriai raudono vyno, pažvelgia į kunigą Lemą. Ak, sako, dvasiškas tėveli, ar seniai atvykote iš Vismaro, ar seniai matėte mano motušę, ar sveika ji?

Kunigas prašneka tyliu, dievobaimingu balsu, tačiau Ana nesiklauso, žvelgia pro jo petį į vyskupą Magnų, stovintį prie kito stalelio. Reta dabar tokių dalykiškų, blaiviai mąstančių princų! Štai su kuo Ketleriui būtų pravartu suartėti... Kas žino, kaip ilgai Ketleris lietuviams įtiks? Kas žino, kaip ilgai lietuviai glostys ir globos Ketlerį? Iš tiesų, į ką Ketleris remtųsi, kieno pagalbos šauktųsi, jei lietuviai jį paniekintų, kaip arkivyskupą Vilhelmą paniekino? Magnus gaus Ceciliją už žmoną, gaus, jis toli nueis, daug pasieks...

Kunigas Lemas Anai sako:

— Jūsų motušė daktarų iš tolo lenkiasi, ji atsidavusi tik aukščiausiojo viešpaties globai, ir ji sveika, hercogaite, jūs laiminga, jūsų motušė gyvens ilgai, labai ilgai, kada nors atsiminsite mano žodžius tarytum vargonų muziką...

— Ak, nepakenčiu nei vargonų, nei dūdmaišių! — netikėtai piktai atšauna Ana.— Nei povų! — šiuos žodžius ji sušunka, kad visi girdėtų.— Barone,— kreipiasi į Rekę,— liepkite išginti lauk pasipūtėlius paukščius! Pažiūrėkit, jų plunksnos virpa lyg nėriniai prancūzų pakaklėse... Pasaulio pabaiga! Ir patinai, ir vyrai pamėgdžioja pateles ir moteris!..

Rekė panarina galvą, pažvelgia į Aną iš padilbų — įžeistas, priblokštas hercogaitės žodžių. Puiku, piktdžiugiškai pamano Ana, jei aš būčiau vyras, baronas pultų mane su špaga rankoje...

— Vėberi,— Ana pasisuka į brolio patikėtinį Rekės pilyje,— išginkite laukan povus — jie apterš kilimą.

Kunigas Lemas sušnabžda:

— Hercogaite, atsipeikėkite, jūs įžeidinėjate šeimininką, savo būsimą vyrą...

— Viešpatie!.. — Ana nusipurto, padeda ant stalelio taurę, eina prie židinio gūždamasi, rankomis apglėbdama sau liemenį.— Vargonų muzika, pasipūtėliai paukščiai, admiralitetas, vyras prancūziškais drabužiais — visko čia tiek daug... Man per daug! Man sukasi galva...— sustojusi priešais židinį, stebeilija į ugnį didelėm nemirksinčiom akim, atvėpusia lūpa. Jos drabužiais, jos veidu slankioja vos pastebimi ugnies atšvaitai.

Ana prašneka prislopintu, nuoskaudos ir ilgesio kupinu balsu:

— Pasigailės Europa išdraskiusi senąją Livoniją!.. Prisimins... Prisimins jos tykius, tuščius laukus, vieversių ramybę, tamsias girias abipus vingiuotų kelių, apsnigtas moterų galvas, geltonas zyles ant sniego... Ilgėsis Europa Livonijos! Ilgėsis skaudžiai, kaip aš ilgiuosi senos motušės, kurios tikėjimą paniekinau, kurios išsižadėjau...

— Hercogaite, dėl dievo meilės!..— susigraudina kunigas Lemas.— Motušė jus myli, laimina jūsų vedybas, geros ateities jums linki!..

Ana atsiliepia:

— Ką jūs suprantate apie motinas ir dukteris, kunige? Jūs nė tėvas niekada nebūsite!..

Rekė greitu, tvirtu žingsniu prieina prie Anos, taria:

— Hercogaite, jūs pavargote... Leiskite palydėti jus...

— O ne! Tai jūs pavargote, barone! Atšipo jūsų protas, atbuko jausmai...— Ana pažvelgia į Rekę prisimerkusi, su gailia užuojauta: — Ilgėsitės kada nors Livonijos, tačiau bus jau vėlu — senoji, geroji, pažadėtoji žemė bus prarasta. Nesugrąžinamai, amžiams prarasta, barone...

Rekė tyli, suvis nebeišmano, ką daryti: Anos akys drėksta, ji, ko gero, tuojau pravirks.

— Kada nors,— sušnabžda Ana pro ašaras,— kai visi žmonės išmirs, kai visi degs pragare... Patikėkite, ateis toks laikas! Ir tuomet...— Ana nusišypso šiurpinančia šypsena.— Pasaulis bus pasibaigęs, žmonės degs pragare, degdami ilgėsis ne tėviškės, ne tėvynės, ne artimųjų — ilgėsis Žemės, planetos Žemės, suprantate, barone?..

Kunigas Lemas išgąstingai sušunka:

— Hercogaite, jūsų žodžiai eretiški!..

Ana valandėlę stebeilija į kunigą, staiga atsigręžia į Rekę, vel kasdienišku balsu ištaria:

— Liepkite pakinkyti man karietą.

— Jūs pavargote! — irzliai, kone piktai atsiliepia Rekė.

— Aš tuctuojau išvažiuoju į Rygą, barone,— dabar Anos balsas nuskamba atšiauriai, lyg nuosprendį skelbdamas.

Rekė nuščiūva, kietai sučiaupęs lūpas, spokso į Aną. Ir vyskupas Magnus, ir kunigas Lemas, ir įgulos vadas Grantas pastirę žvelgia į Aną. Vienas Vėberis, šnopuodamas iš susijaudinimo, į grindis dėbso. Tylu. Tik povai, šiurpčiodami, į šalis strikinėdami, šiuša link durų. Juos varanti moteriškė skeryčioja rankomis, tūpčioja, tylutėliai šnypščia: ššš... ššš...— lyg vėjas pro įskilusį stiklą svirbtų. Rekė, staiga atbudęs, žengia prie tos moteriškės, stveria, tikriau, sugriebia ją už rankos, timpteli arčiau prie Anos. Tiso veidas išblyškęs, balsas, kai prašneka, virpa:

— Hercogaite, jūs šnekate negalvodama, jūs nesuvokiate, ką ir kam šnekate,— Rekė vėl stumteli moteriškę link Anos: — Įsižiūrėkite į šią moterį! Ji išbėgo iš degančių namų, jos akyse pakorė vyrą, siaubas jai atėmė žadą. Aš sutikau ją girioj, šabakštyne, gūdžioj tamsoj. Ji tūnojo sustirus nuo šalčio. Ji buvo nėščia. Man jos pagailo. Aš ją nešiau ant nugaros tris mėnesius. Aš ją priglaudžiau... Ji pagimdė sveiką kūdikį — Matį Harį Kalevį... Gimdydama ėmė klykti, atgavo amą — dievas ją atsiminė, pasigailėjo jos... Tačiau, garbingoji hercogaite, įsižiūrėkit į ją. Ar galima tokios ilgėtis?

Ana užsižiūri moteriškei į veidą. Jis rauplėtas, dėmėtas, grybelinės arba raudonosios ligos suniokotas. Negražūs rausvi — lyg koks pasišaipymas iš žmogaus — plaukai dryksta sruogelėmis iš po lininio kyko. Moteris vilki baltais drobiniais marškiniais, kurie atstoja jai ir palaidinę. Segi pilku sijonu. Didelė juoda skara driekiasi nuo pečių iki kelių. Ant krūtinės nėra jokio papuošalo, dulsvuoja tik geležinė segė, sukabinusi skaros kampus,— būtinas daiktelis...

Rekė šneka vis tūžmingiau:

— Ką, hercogaite,— baidotės? Ne viską jūs matote! Drabužiai slepia jos suklaipytus kaulus... Jos kojų pirštai nušalę ir nutrupėję... Pėdos suragėjusios lyg šėtono kanopos... Ar galima tokios ilgėtis, hercogaite?

— Tisai...— Ana pirmą kartą per šią viešnagę pavadina baroną vardu. Magnaus nugara šmėsteli tarpduryje, dingsta Anai iš akių. Patyliukais, tačiau skubiai tursena prie durų kunigas

Lemas.— Tisai, aš šnekėjau apie Livoniją, o jūs niekinate nelaimingą moteriškę...

— Ką — Livonija laimingesnė? — išsišiepia, pakreipia galvą Rekė.— Gražesnė? Dailesnė? O gal — ir ne elgeta?

Moteriškė stovi priešais Aną rankas nuleidusi, rami. Pilkom akim drąsiai žvelgia jai į akis. Kodėl moteriškė neįsižeidžia, nesuglumsta, nesugniūžta, kodėl nebėga pro duris lyg botagu perlieta? Kaip — ne pirmą kartą stovi šitaip priešais svetimas akis? Hercogaitę šaltis nukrečia, ji sušnabžda:

— Kuo tu vardu, kaip vadinti tave?

— Grilė,— abejingai lyg aidas atsiliepia moteriškė, ir Ana žengia prie jos, suima moteriškės ranką, abi rankas, sugniaužia kiek jėgų turi.— Eik ir susiruošk, susidėk daiktus, važiuosim abi.

— Panele, aš turiu šeimininką,— vėl lyg aidu atsako Grilė.

— Tu negali čia pasilikti! Aš nepaliksiu tavęs čia!

— Aš turiu kūdikį, panele.

— Pasiimk kūdikį ir nieko daugiau! Ir nieko daugiau — jokių daiktų, ničnieko, supratai?

Rekė stveria Aną už pečių, grubiai, su pašėlusia jėga atgręžia į save. Tylu. Girdėti tik tolimi garsai — apačioje, gal jau pirmame aukšte klykauja, matyt, blaškosi tarnų gaudomi povai. Rekė tvardosi, ryja ir ryja įtūžį. Prašnekti vis nesiryžta — bijo, kad pernelyg skaudų žodį Anai į akis drėbtels.

— Neprieštaraukite man, barone, aš ją išsivežu,— šaltu, svetimu balsu sako Ana.

— Aš ją išgelbėjau!

— Ji jau atsidėkojo jums...— vos vos nusišypso Ana.— Dėkoju jums už tai ir aš.

— Ana! — štai ir išmušė akimirka, viskas pražuvo, topteli Tisui į galvą. Jei Ana ketintų tekėti už jo, Grilės niekur neišsivežtų — Grilė ir taip gyventų jos, Anos fon der Rekės, pilyje. Ana nenori už Tiso tekėti, niekada netekės. Ji žaidė, tik žaidė su juo visus tuos ilgus pralėkusius metus, tebežaidžia dabar — tebekankina.

Rekė pasijunta klūpąs prieš Aną. Na taip, klūpo... Tačiau kodėl tyli? Kas užsmaugė jam gerklę? Kodėl jis dūsta? Klūpo ir dūsta... Tiso kakta išrasoja prakaito lašeliais, veidą iškreipia paklaikėlio šypsena. Aš turiu vedybų kontraktą. Tai žodžiai, kurių jis nepajėgia ištarti. Anos sijonas siūruodamas, šlamėdamas pridurkais tolsta nuo Tiso. Jo ranka slenka palei diržą, ieško durklo rankenos... Vėberis, ilgakaklis Kristupo šliužas — kodėl jis nesudraudžia savo pono sesers, kodėl išlydi Aną ir Grilę pro duris taip ramiai, tarytum visa, kas čia ką tik įvyko, taip ir turėjo įvykti?

Tisas pašoka ant kojų. Durys, laiptai, vėl durys ir laiptai — šmėsčioja pro šalį žvakių, žibintų šviesuliai, tarnų veidai. Prasiskiria sukryžiuotos sargybinių alebardos. Už laukųjų durų — prieblūčio laiptai, pusiau apšviestos, pusiau tamsoj ištirpusios storos kolonos. Grilė dėl kūdikio iš proto kraustysis. Ana gelbės Grilės vaikelį. Ana vykdys Tiso valią be išlygų. Ana nueis su juo prie altoriaus. Vedybos įvyks, ir Tisui to užteks. Tegul Ana nė dienos su juo negyvena — teisių į jos žemes prie Meklenburgo ji vis tiek negalės iš jo atimti. Rekė susigrąžins tėvynę — bent mažą sklypelį žemės įgys tikrojoje vokiečių žemėje...

Rekė paknopstom bėga per kiemą, iš visų pusių deglų apšviestą. Po kojom juda bokštų, medžių šešėliai, nuo paties Tiso keli šešėliai krinta, atrodo, bėga per kiemą ne vienas, o keli Rekės — krikščionis, tremtinys, meilės kankinys, barbaras, ištižęs nevykėlis... Tai jau ne! Žaisti su Ana negalima. Tuščiai, visiškai tuščiai į juodą pragarmę garma laikas. Silpsta jėgos. Senka kantrybė. Tisas iš proto kraustosi. Metas! Metas ne šiaip nuodėmę — mirtiną nuodėmę padaryti. Tik tuomet širdis nutils, nebeskaudės. Susigūš ir tylės užšalus, blaivaus proto įsakymus nuolankiai vykdys — gelbės save. Plaks, kraują varinės, dievą išpažins, o sąžinei — kurčia bus. Stiprus tik tas, kuris širdį nuo sąžinės atskirti pajėgia! Tik toks žmogus aukščiau kitų iškyla!..

Rekė nulipa laiptais į požemį, triukšmingai — petimi, visu įsibėgėjusiu kūnu — atlapoja duris, įgriūva vidun. Grilės kambarėly šviesu, kiek šviesu gali būt nuo vienos žvakės. Žvakė ant stalo, ant plokščio mėlyno akmens prilydyta stirkso: liepsnelė plaikstosi, išnyksta ir vėl atsiranda, tarytum gyvastis agonijoj blaškosi — tai nuo staiga atidarytų durų, nuo skersvėjo ugnelei šitaip negera. Rekė užtrenkia, skląsčiu užsklendžia duris. Atsiremia į jas nugara, nusišluosto nuo kaktos prakaitą. Sustingsta.

Ant žemo plataus gulto, kuris atstoja Grilei lovą, o vaikeliui — lopšį, ant gulto, kur padriekti dveji ar treji kailiniai, sulopyti ir nušiurę, nebeatspėjamos spalvos, sėdi vyriškis, galvą nulenkęs, o jam ant sprando užsikoręs vaikelis — mažasis Matis, jis išsigandęs, išpūstom akelėm spigina į įsibrovėlį. Baisus apmaudas nudiegia Rekę. Jis rikteli:

— Ei tu! — užsikirtęs, seilę nurijęs, klausia: — Tvirbutai, ką tu čia veiki?

Vyriškis, pajutęs kažką negera, sukrunta, nukelia nuo sprando vaikelį, ant kelių pasisodina, pats lėtai pakelia galvą, sužiūra į Tisą. Tvirbuto rankos, sukryžiuotos per visą vaiko kūnelį, meta šešėlį, slepia jame Mačio veiduką — pataмsy tik akelės, kupinos išgąsčio, žiba.

— Kas atsitiko, Tisai? — neramiai paklausia Tvirbutas.

Rekė šnopuodamas iškvepia orą, jusdamas, kaip silpnumas vis labiau smelkia kojas, nusvirduliuoja prie stalo, valandėlę stebi, kaip akyse raibuliuoja žvakės liepsnelė. Silpnumas smelkia kojas, neviltis — širdį... Rekė gūdžiai sukriokia, užsimoja durklu — štai jau smogs į stalą... Tačiau smūgis silpnas, tai net ne smūgis — ranka nukrinta, ir tiek. Durklas, taip ir neįsmigęs į stalą, išslysta iš Tiso rankos, nukrenta šalia akmens.

Pavargau aš,— Rekė šlumšteli ant suolelio, nuneria galvą.— Kad tu žinotum, Kiprai, kaip aš pavargau! Kaip mane iškankino Ana!.. Aš nebenoriu! Viešpats girdi ir mato, aš nebenoriu jos mylėti!.. Gana man meilės...

— Tisai. kas atsitiko?

Tisas sunkiai pakelia galvą, dėbso užgriuvusiom akim į Kiprijoną. Kodėl jis čia, su vaiku? Kodėl ne ant žirgo, ne tarpugirės kely, kodėl ne vėtroj, ne tamsoj, kurią taip mėgsta? Viešpatie, kaip gelia širdį, kaip skauda širdį, kaip gerai, kad Tvirbutas čia, kad vaikelis ne vienas — ką aš būčiau padaręs, ką būčiau padaręs!.. Viešpatie, ačiū tau, tu pasigailėjai manęs!..

— Atsitiko nelaimė, Kiprai,— sušnabžda Tisas.— Man nebereikia Anos. Man jos nebereikia... Aš nebenoriu jos matyti...— Rekė įsikniaubia į delnus, sugriežia dantimis iš nevilties.

Matis Haris Kalevis suspurda, įsitveria Tvirbuto rankos abiem rankelėm.

Kiprijonas žvelgia į Tisą sulaikęs alsavimą. Prisimena Rekės žodžius: „Ana nuostabi pasižiūrėti. Tačiau iš tikrųjų jos grožis spinduliuoja iš vidaus". Atminty šmėsčioja liaunutės keturiolikmetės paveikslėlis ant pylimo prie jūros: viena ranka Ana prilaiko baltą skrybėlaitę, antra vis graibsto vėjo blaškomą suknelę — pridurkai valiūkauja, šėlsta, nirtauja...

Beldžia į duris, ir Tvirbutas, tvirčiau glėbdamas vaikelį, stojasi. Tačiau atkunta Rekė, nelauktai guviai pakyla nuo suolelio, nueina prie durų, atsklendžia skląstį.

Tarpdury stovi Grilė. Tvirbutui keista: ji nė kiek nesistebi savo kambarėlyje radusi šeimininką. Grilė drąsiai žvelgia į Rekę, ir šis, gal nuovokos netekęs, palinksta į Grilę, pabučiuoja jai į smilkinį. Pabučiuoja į antrą smilkinį.

— Sudie,— ištaria su panieka.— Laimingos kelionės,— nusilenkia.— Aš ne žmogžudys, ne prievartautojas, ne barbaras. Sudie. Gero tau likimo!..— Tvirbutas mato, kaip Rekė sugraibo Grilės ranką, pakelia prie lūpų, ilgai, gal su panieka, ją bučiuoja. Paskui, jau peržengęs slenkstį, suburba: — Ant tavo stalo guli mano durklas — dovanoju jį tavo sūnui. Sudie,— ir Rekė dingsta už durų, aidžiu požemio koridorium nudunda jo žings-

niai. Grilė, lyg iš sapno atsibudusi, prišoka prie stalo: guli, durklas iš tiesų guli ant jo...

— Viešpatie! — sudejuoja Grilė, akimirksniu atsigręždama į Tvirbutą, tikriau, į savo vaikelį Tvirbuto glėbyje. Motinos akys kupinos siaubo.

Tvirbutas, negera nujausdamas, stojasi nuo gulto, ir Matis Haris Kalevis ima nerimauti, spurdėti, veržtis iš jo glėbio prie motinos. Ši atsitupia, išskečia rankas, Matis įkniumba jai į pasmakrę, apsiveja rankutėm kaklą. Grilė užsimerkusi, trūkčiojančiu balsu vaikelį guodžia:

— Nebijok, nebebijok... Išvažiuosim iš čia — dabar, tuojau pat... Mudviejų pasigailėjo, Mati...

Tvirbutas, išplėtęs akis, užgniaužęs kvapą, žvelgia į platų nuogą durklą ant stalo. Kodėl su nuogu durklu rankoje įpuolė čia Rekė? Kas atsitiko ten, viršuje, menėje?

Grilė atsimerkia, ir iš jos pilkų drumstų akių Kiprijonas patiria, kad Grilė atsisveikina su juo.

— Manęs pasigailėjo hercogaitė Ana,— skubiai ištaria Grilė, ir nuo jos kvapo sušiūra vaiko plaukeliai.— Ji susipyko su baronu. Tarnai jau kinko arklius.

— Ana? Pasigailėjo? — nustemba Tvirbutas, beviltiškai skėsteli rankom.— Tau pasimaišė, Grile...

— Man kad tik išvažiavus iš čia, kad tik išvažiavus, neatkalbinėk manęs,— dabar Grilės balsas tvirtas ir piktas. Ji atplėšia nuo savęs vaiką, pastato ant kojų, pati ima suktis po kambarį — negrabiai, lyg neregė, kažkokios piktos jėgos stumdoma: stvarsto, timpčioja, jaukia, tą, ką gerai nutveria, ant grindų sviedžia: — Pasiimsiu kailinius. Kur jie? Kur kailiniai? Pasiimsiu kailinius.

— Kaip tu nesupranti, Grile? — Tvirbuto balsas kupinas nuoskaudos.— Manai, hercogaitė — moteris, tai jau gerai... Ji bijo tavęs, Grile! Jie visi bijo, kad jūs sukilsit, kad imsit juos dalgiais kapot!.. Jie priglaudžia dešimtis, kad tūkstančiams parodytų, kokie jiems geri užkariautojai... Įeis kada nors pro duris teisėjas, hercogaitė apsikabins tave: štai, pažiūrėk, teisėjau, vargšę išgelbėjau, maitinau, globojau... O jei negailestingas pasitaikytų teisėjas, durklą tavo vaikui po kaklu pakiš: arba išeik, teisėjau, arba aš brūkštelsiu...

Grilė, nė nepažvelgdama į Tvirbutą, grubiai atkerta:

— Žmogau, tu negali globot mano vaiko, kol negloboji savųjų. Tu neturi namų, Tvirbutai.

Kaipgi ji šitaip, Grilė? Suvokimas, kad jos žodžiai teisingi, pakerta Kiprijonui kojas. Balsu jis nepajėgia atsikirsti. Mintyse

suvaitoja: turiu!.. Su vis stiprėjančiu įtūžiu kartoja: turiu namus, turiu namus!..

Tvirbutas spokso į Matį Harį Kalevį pakrikusiu žvilgsniu. Vaikas pavargęs, stovi nukoręs galvelę, svyruodamas, kumštukais trina akis. Įsižiūrėk į Matį, dilgsi Kiprijono galvoje, prapuls tuojau iš akių — klaidžiosit katras sau gal iki mirties.

Darda juoda karieta prieky. Kelias į gruodą sutrauktas — skambus, skardus. Kiprijonas Tvirbutas raitas risnoja širmu žirgu, šis vis klupčioja, drebina kukšterą, čia gailiu, čia nerimastingu, piktu balsu prunkštauja — skaudus kojoms gruodas.

Magnaus ir Šrapferio karieta, lydima knechtų, dardėjo ir nudardėjo, pradingo už kelio vingių, už eglynų. Juodoji karieta, paskui kurią vienui vienas joja Tvirbutas, tuščia. Ją Kiprijonas atsiuntė iš Piltenės į Noienburgą Grilei. Joje dabar turėjo sėdėti Grilė, jos vaikelis, jis pats, Tvirbutas. Tačiau karieta darda per gruodą tuščia. Grilė išvažiavo su hercogaite Ana. Šito Tvirbutas nepajėgia suprasti. Kodėl Grilė atstūmė jį, gerą draugą? Kodėl pasirinko vergės dalią hercogaitės Anos dvare? Viešpatie! Kas iš tiesų jis yra Grilei? Draugas? Bičiulis? Užtarėjas? Lietuvis... Toks pat lietuvis kaip ir tūkstančiai karių, Livonijos pilis užplūdusių... Tad kodėl tūkstančius lietuvių Grilė turėtų pavergėjais laikyti, neapkęsti jų, o vieną — užjausti, savu pripažinti, menkute jo pagalba džiaugtis?

Tu neturi namų, pasakė Grilė, o jam skamba ausyse kiti žodžiai, tie, kurių Grilė nepasakė, bet galėjo pasakyti: visi jūs, lietuviai, kurie plūstat dabar į Livoniją, esat namus, tėviškes, senąją savo žemę praradę — esat tokie pat bėdžiai kaip ir aš, tik jūs griebiatės kardų, arkebuzų, muškietų, kitų žemę jėga užgyventi norite, o aš, ničnieko nebeturėdama, basa, nuoga, glausdama prie krūtinės kūdikėlį, ant savosios žemės kniūpsčia krentu, prie vienintelės jos, senosios, glaudžiuos — ji mane išmaitino, užaugino, ji mane ir numarins, vienintelė ir amžina ji man; jei aš klystu, jei neteisybę sakau, kodėl tuomet jūs, lietuviai, čia, mano žemėje? Ko, jei ne naujos vietos, ieškot sau joje?

Juoda karieta prieky per gruodą darda.

Skauda kojas žirgui nuo kiekvieno žingsnelio...

Petrai, Povilai, Jonai, sūnūs mano, žinau, jūs su mama persikraustėt iš Širvių į Rietavą ir dabar gyvenate troboj, kurioj aš gimiau. Jus šildo tas pats židinys, kuris mane mažą šildė. Degdavo ugnis, ir aš jusdavau, kad joje yra ir dievas, ir piktosios dvasios, ir gerosios fėjos, ir protėvių vėlės. Ir mano sieloje būdavo tvarka. Mano mintys niekada neprieštaraudavo tam, ką

darydavau. Koks būdavau aš, toks būdavo pasaulis aplink mane. Sutemus išbėgdavau į kiemą, žvaigždės danguje žibėdavo, ir jų šviesa niekada nebūdavo man tolima, svetima, kito pasaulio. Vėtrai užkilus, siūruodavo, griausdavo ąžuolai už klėties, ošdavo, siausdavo obelų lapija sode, ir aš manydavau, kad siaudžia, griaudžia siela mano krūtinėje.

Dabar, kai esu toli nuo gimtųjų namų, visa, ką matau, girdžiu, juntu aplinkui, yra tik tamsa, tik netvarka, tik chaosas, aš jame — bejėgė, niekam nereikalinga dulkelė...

Žinau, kad numirsiu, tapsiu praeities šmėkla. Trokštu, kad ta šmėkla kam nors vaidentųsi. Trokštu kam nors priklausyti po mirties. Trokštu priklausyti jums, mano sūnūs.

Petrai, Povilai, Jonai, vaikeliai, atsimenu jus visai mažus, regiu kūdikiškus jūsų pavidalus, o ir šie migloje jau tirpsta, kaskart vis labiau turiu pasistengti, kad įžvelgčiau atmintyje, kaip atrodo jūsų akelės, jūsų veideliai, atsitinka, pašiurpstu: išvystu jus senių veidais, barzdotus, sulinkusius, vos krutančius — gyvenimą jau pragyvenusius... Dieve tėve! Argi viskas jau prarasta, argi man jau vėlu duoti, palikti jums tai, ką privalo duoti ir palikti vaikams kiekvienas tėvas? Teisybė rūsti... Dabar, štai dabar aš negaliu būt jums tėvas, kuris kiekvieną rytą pažadina savo vaikus. Aš galiu būti jums tik laukas, žemė, giria, kurią jūs matot kasdien pro savo kambario langą. Aš galiu būt jums tik Žodis, Vėjo iš toli atpūstas.

Nebetylėsiu. Nebegaliu tylėt. Aš rašysiu laiškus jums, mano sūnūs, nors ir gyvybę man tai kainuotų,— aš rašysiu jums.

Štai, ar girdit mane: juoda karieta prieky per gruodą darda — ji tuščia...

III

Kunigaikštienė Kotryna, įsitvėrusi baronienės Šenk fon Hautenberg alkūnės, stovi denyje prie borto, prisimerkusi nuo vėjo žvelgia į vandens platybes. Ponia Šenk už ją aukštesnė, tvirčiau sudėta, su skrybėle, kurios kaspinai pasmakrėj surišti,— skrybėlė kone vyriška, tik kieti bryliai platėlesni. Abiejų moterų apsiaustai vilnoniai, stori, plona oda aptrauktais pečiais, pastatytos apykaklės ilgom vilnonėm kaklajuostėm apjuostos.

Štai koks lapkritis jūroje: apsiniaukęs dangus, pilkas drėgnas oras, tamsus — banguojantis, raibuliuojantis — vanduo; tolumos tuščios, nėr į ką atsiremti žvilgsniui, ir širdį vis nudiegia baimė, kad štai tuojau gali pakilti vėtra, dieną sutemti kaip naktį.

Baimė kunigaikštienę Kotryną apniko, kai įlipo į laivą. „Suomijos lokio" sijos, sąsparos subraškėjo, virvės įsitempė, laivas

įsirėžė, sušniokštė lyg gyvas padaras, o kiekviena gyvastis silpna, nuskandinama, lengvai pražudoma. Krantas, lapkričio žemė tolo, nutolo. Tai bent kelionė — lyg iš tikro į nebūtį: iš pradžių ėmė kristi lapai, apsinuogino krūmai, pavieniai medžiai, paskui — miškai, girios, o štai ir pati žemė, visa ko pamatas, iš akių dingo... Rėk, klyk, kiek išgali, niekas tavo pagalbos šauksmo žemėje nebeišgirs... Gyvenimas, kurį Kotryna gyveno ligi šiol, neteko įprastų pavidalų, pasibaigė, tapo migla, padrikusia virš ramiai, abejingai vilnijančios jūros.

Vakare, kai tarnaitė uždegė kajutėj žibintą, Kotryna išsitraukė iš krepšio veidrodėlį nuogąstaudama, kad iš šalto spindinčio stiklo pažvelgs į ją nepažįstama bjauri moteriškė: jei keičia pavidalą pasaulis, tave supantis, ir pati neišvengiamai turi pasikeisti, kita būtybe tapti, gal tokia, kokios pavidalo ligšiolinis tavo gyvenimas vertas tebuvo — gulbės, varlės ar — dar blogiau — rupūžės. Argi žmonės, pasakas pramanydami, viską iš piršto išlaužia? Tai jau ne, ne viską. Pasakas, ko gero, pats dievas žmonių proteliu kuria — sutvarko pasaulį taip, kad kiekvienam tektų tokia dalia, kokios visu gyvenimu nusipelnė.

Veidrody Kotryna pažino save, tai paguodė. Tačiau kai į duris pasibeldė kunigaikštis Jonas, ji vėl pastiro iš aklos baimės, kad veidrody mato tai, ką nori matyti, kuo būti trokšta,— o kokią ją regi tarnaitė, vyras, kiti žmonės? kas ji viešpačiui dievui, lėmusiam jai šią tolimą, nežinios kupiną kelionę?

Atsitokėjusi, patyrusi, kad vyras neišvydo jos veide nieko neįprasto, nieko bjauraus, Kotryna nelauktai apsidžiaugė turinti daug užtarėjų daugely turtingiausių Europos dvarų: kol ją globos brolis karalius, sesuo Braunšveigo kunigaikštienė, pusbrolis prūsų kunigaikštis, šioks toks dėdė imperatorius, sūnėnai princai ir hercogai, dukterėčios princesės, grafienės ir baronienės, taip pat vienuolės, dievo boružėlės, tol ji bus ji, niekas niekuo — nei gulbe, nei rupūže — jos nepavers.

— Kunigaikšti, vakar aš prašiau jus...— pasakė Kotryna įsidrąsinusi, jos akys viltimi sublizgo: — Jūs jau parašėte laišką imperatoriui, parašėte, teisybė?

Kunigaikštis įsistebeilijo į ją akylom, tiriančiom akim.

— Man tai labai svarbu,— skubiai pridūrė Kotryna, paraudo, sutriko, tačiau akių nuo vyro nenuleido — glumastis, atrodė, dar labiau jas plėtė, dar įžūliau sprogino. Tamsiai rudos, kone juodos kunigaikščio akys vėl žvelgė į ją slėpiningai lyg iš kokio šešėlio priešaušrio metą — priešaušry baugina viskas, net tavo monetos, kurias pamatai atgniaužusi saują.

— Svarbu? — pakreipė galvą kunigaikštis.— Pasirūpinti Veronos markgrafo dvarais Vokietijoje — jums labai svarbu? Bran-

gioji, mudu plaukiam į Abą, į Suomiją. Ten mums yra svarbesnių rūpesčių.

Kotryna, pripažindama vyro teisybę, nudelbė akis, sušnabždėjo:

— Dovanokit man...— netikėtai pačiai sau prisipažino: — Aš bijau. Nesijuokite, kunigaikšti! Aš tiek daug girdėjau apie jūrą! Pakyla audros... Bangos į uolas sudaužo laivus... Piktosios dvasios laivą užburia, ir jis sustoja subliuškusiom burėm... Taip! — ji pažvelgė į vyrą drąsiai, nuoširdžiai tikėdama tuo, ką šneka: — Vėjas pučia! Vėjas palankus! Kiti laivai plaukia išsipūtusiom burėm, plaukia lengvai, greitai, o užburtasis — stovi... Kunigaikšti, mirtis tokiame laive siaubinga, siaubinga!..

Vyras, išklausęs Kotrynos nuogąstavimų, geraširdiškai, jaukiai nusišypsojo, apkabinęs pabučiavo į lūpas — godžiai, su meile, ir tai įtaigiau nei žodžiai Kotryną tikino, kad mylintys žmonės leidžiasi į pavojingas keliones nieko nebijodami — jiedu drauge, tai jiems svarbiausia.

Kitą rytą po pusryčių Kotryna drauge su kunigaikščiu ir baronu Hautenburgu išėjo į denį. Toli rytuose buvo matyti padūmavęs krantas. Tarp kranto ir „Suomijos lokio" ant bangų suposi keli laivai nuleistomis burėmis. Iš tolo jie atrodė maži, priminė Kotrynai trikampes juokdarių kepures, deja, nejuokingas — juodas, niūrias.

— Jie stebi mus,— pasakė kunigaikštis, ir baronas Hautenburgas, stovėjęs jam už nugaros, skubiai tarė:

— Kunigaikšti, ten Spiringo kaperiai, jie nepavojingi mums. Kitų laivų Pomeranijos pakrantėj dabar tikrai nėra.

Kunigaikštis nieko Hautenburgui neatsakė. Niūrus, prisimerkęs žvelgė į laivus tolumoje, paskui paėmė Kotryną už rankos, nuvedė prie laiptelių į laivo apačią. Staiga Kotrynai toptelėjo į galvą: kunigaikštis bijo! ir jis bijo — kaip ji anksčiau nesuprato!.. Kotrynos garderobą, būtiniausius daiktus, dalį kraičio, jis išdangino vežimais į Polocką, kad ten viską pakrautų į upeivių laivus ir Dauguva nuplukdytų į Rygą. Vilniuje viešai paskelbė, laiške, kurį išsiuntė į Abą, parašė, kad iki Rygos važiuosiąs per Kauną — tiesiausiu keliu. O štai keliauja aplink, per Gdanską, kurio uoste vidurvasary, vykdamas į Vilnių, apdairiai paliko „Suomijos lokį". Kas gąsdina Suomijos kunigaikštį? Kas, kokie priešai galėtų užpulti jį pakeliui į namus?

Kotryna, neramiai apsidairiusi, žingteli atatupsta nuo borto. Papurto galvą, užsimerkia. Pakuždom klausia:

— Ponia Šenk, ar mes plaukiam?

— Palydovė tyli — nesupranta klausimo. Kotryna atsimerkia, įsižiūri į vandenį, tamsų, linguojantį — čia pašviesėjantį, čia su-

vis pajuostantį, taip susitelkus, kad ir ponia Šenk valandėlę spokso į bangas nuogąstaudama, ar neišniro į paviršių jūros gelmių kokia pamėklė.

— Man rodos, laivas sustojo! Laivas stovi! — Kotrynos balsas trūkčioja, tai jau šūksnis, tylus tik dėl to, kad baimė gniaužia Kotrynai kvapą.

Ponia Šenk nušvinta, atlėgusia širdimi prieina prie kunigaikštienės, paima ją už rankos tardama:

— Šviesiausioji, jūs vėl pavargote... Mes plaukiame! Patikėkite, greitai plaukiame! Pavakare, vyras sakė, praplauksime Libavą — nė ketvirčio kelio mums nebeliks!..

Kotryna purto galvą — nesutinka su palydovės žodžiais ar raibuliavimo akyse atsikratyti nori? Ponia Šenk juokiasi, veda kunigaikštienę prie laiptelių į laivo apačią:

— Jūros liga jus krečia — tai niekis, tai greitai praeina!

Kotryna tyli. Lipdama laiptais žemyn, ponios Šenk prilaikoma, mintyse kartoja: dieve, tu padedi mums šiandien, padėk ir rytoj, ir poryt, tepasibaigia mūsų kelionė laimingai, meldžiu, dieve, o dieve!..

Kajutėje dega žibintas — palubėje, po gaubtu. Ryškiai apšviečia grindų skritulį, blandžiau — gultą, spalvotą patalą, stalelį, tamsiai žalius, paslaptingai — lyg žiemos eglynas — švituliuojančius sienų apmušalus.

Tarnaitė Elena padeda joms nusivilkti apsiaustus. Tarnaitė iš kajutės neišeina, krūčiasi, šnara prie drabužinės, tačiau ji šneka ir supranta tik lenkiškai, gal dar lietuviškai, ir ponia Šenk, šnekėdama vokiškai, jos nesivaržo:

— Kotryna, brangioji, nebijokite dėl ateities,— ponios Šenk balsas džiugus, ji paslaugi, padeda kunigaikštienei išsitiesti ant gulto, pati ant kraštelio prisėda, neužsičiaupdama šneka, kad Abe Kotryna laukiama, kad ten ji greitai susiras gerų, nuoširdžių draugių, prasimanys naujų pomėgių — laikas Abe lėksiąs nepastebimai, be rūpesčių, kupinas nepatirtų džiaugsmų. Kotryna atsimerkia, ir ponia Šenk palinksta prie pat jos akių, ima kalbėti pašnabždom: — Jums nėra ko nuogąstauti! Tos Karinos Larson Abe jūs nebeužtiksit — ji bus jau ištekėjusi ir išsikrausčiusi su visais savo vaikais galas žino kur!..

Kotryna suklūsta, įdėmiai pažvelgia į ponią Šenk:

— Ištekėjusi? Norėjot pasakyt — ištekinta, prievarta ištekinta, ar ne? — Kotryna, neslėpdama nuoskaudos, atsisėda, prišokusi tarnaitė tik dabar nuima jai nuo galvos plačiakraštę subliuškusią kepurę.

Ponia Šenk išdidžiai kilsteli smakrą, nepatenkinta, Kotrynos nepatiklumo įskaudinta, ramiai, griežtu balsu paaiškina:

— Šviesiausioji, jūs neturite supratimo apie švedų papročius. Jūs gal ir nežinot, kad Karina Larson — garsiojo Okės Natokdago anūkė. Ji kilminga, turtinga. Ji ištekėjo veikiausiai už Klaso Vestgeto Vikiečio, o gal net ir už kurio nors Gordelo — Abe, gal jau ir Rygoj, tai sužinosime. Nesukite sau galvos dėl Karinos. Užmirškite ją.

— Nešnekėkite šitaip! Jeigu ne Karina, aš dabar nebūčiau kunigaikščio žmona, tai teisybė, jūs gerai žinote,— Kotryna žvelgia į ponią Šenk įtikinėjančiom akim, susijaudinusi, balse pasigirsta nuoskauda, kai pakartoja: — Tai teisybė.

Ponia Šenk žiūri į ją nemirksėdama, išplėtusi akis, stebėdamasi, suprast jos negalėdama. Nuo tokio žvilgsnio Kotryna pasijunta dar menkesnė, dar labiau suskausta jai širdį.

Praėjusių metų liepos mėnesį Stokholme švedų karalius Erikas priėmė Žygimanto Augusto pasiuntinius baroną Henriką fon Doną ir grafą Joną Tenskį-Tetinskį. Šiedu siūlė Erikui sudaryti su jais kelis sandėrius išsyk. Pinigų Žygimantui Augustui švedų karalius nepaskolino. Grafui Tenskiui-Tetinskiui atsakė princesės Cecilijos ranką. Tačiau broliui, Suomijos kunigaikščiui Jonui, leido vesti Kotryną. Prabėgo metai, ir vasarą, kai kunigaikštis Jonas jau buvo susiruošęs vykti į Vilnių vedybų reikalu, karalius Erikas staiga pakeitė sprendimą, griežtai, įsakmiai uždraudė broliui vesti Kotryną. Draudimas atrodė nuoširdus, broliškas, stulbinamai broliškas: Erikas pasiūlė Jonui vesti Mariją Stiuart, škotų karalienę, kurios rankos jau antri metai pats siekė.

Marija Stiuart... Kotryna, tvardydamasi, kad nepravirktų, palinksta į ponią Šenk, suima jos ranką, pažvelgia jai į akis pagarbos ir nuolankumo, kurio pati gėdijasi, kupinom akim:

— Kotryna, Kete, brangioji... Aš taip dėkinga jums, kad esate šalia, kad kenčiate mano nuogąstavimus, mano verkšlenimus... Ištižau aš! Artimieji toli, aplink — svetimi, paslaptingi žmonės... Kiekvieną rytą atsibudusi tučtuojau sunerimstu: kur Ketė, kur ji?

— Šviesiausioji! — Ketė Šenk priekaištingai nusišypso visu apvaliu veidu, valdingai suima Kotrynos rankas, sudeda jai ant kelių.— Štai šitaip laikykite rankas. Pakelkite galvą. Sėdėkite tiesiai,— Ketės balsas žvalus, tvirtas.— Jūs tapote Suomijos kunigaikštiene, Suomijoj daug ledo, sniego, lokių ir plikų uolų, Suomijoj gyvena užsigrūdinę žmonės. Jūs graužiatės dėl to, kuo kiekviena suomė ar švedė tik didžiuotųsi. Okės Natokdago anūkė pagimdė kunigaikščiui net tris nesantuokinius vaikus, bet nė tai jai nepadėjo tapti Suomijos kunigaikštiene — jūs buvote nenurungiama!..

— Kete, aš šneku apie baimę — viešpatie, kuo gi tai pasibaigs? Matau, jaučiu: kunigaikštis, mano vyras, kažko bijo... Aš suprantu save: aš bijau jūros, ilgos kelionės, bijau svečios šalies, svetimų namų, kuriuose turėsiu gyventi... Tačiau mano vyras plaukia namo! Grįžta į žemę, kurią valdo! Ko bijo jis? Ponia, jūs — didi moteris! Jūsų senelis, jūsų tėvas, jūsų motina, jūsų dėdė — visa jūsų šeima artima švedų karaliui... Susimildama!

Ketė ramiu, kiek pašaipiu balsu pertraukia ją:

— O, aš — niekas. Kažkokio Šenko, Hautenburgo barono, žmona. Beje, ne — aš kopiu aukštyn! Aš suartėjau su didžiosios Suomijos šviesiąja kunigaikštiene!..

— Jūs drąsi, narsi moteris, Kete! Jūsų dėdė Erikas Stenbokas išvijo lietuvius iš Piarnu, o jūs parlydite į Suomiją, į Švedijos karalystę, lietuvių valdovo seserį... Jūs nieko nebijote! Jūs sava švedų karaliaus dvare, jūs gerai žinot, kas dedasi Suomijoj ir Livonijoj... Susimildama, pasakykite man: kas, koks pavojus gresia mano vyrui? ko jis bijo? Supraskite mano nerimą, kunigaikščio likimas — dabar ir mano likimas...

— Puiku,— atsistoja Ketė.— Branginate viską, kas jums lemta,— ji stovi kiek išžergusi kojas, išskėtusi rankas.— Aš siūbuoju. Jūs siūbuojate. Laivas siūbuoja,— Ketė nusijuokia.— Plaukiame į priekį! Puiku! — žingteli prie stalelio, ant kurio stovi padėklas su obuoliais.— Gal norite obuolio? Ne? — staiga atsigręžia į Kotryną, skubiai ištaria: — Jūs apsirinkate, jūsų vyras nieko nebijo, jam nėra ko bijoti. Jūs neskiriate baimės nuo susimąstymo, štai ir viskas.

Ketė, nelaukusi, ką Kotryna atsakys, paliepia tarnaitei nuauti kunigaikštienei batus ir nunešti į židinio kajutę — tegul džiūsta iki vakaro. Kotryna pati atsega ir nuspiria batus, ir tarnaitė, juos pasičiupusi, išeina iš kajutės. Ponia Šenk užsižiūri į baltom kojinėm apautas kunigaikštienės pėdas.

— Puiku,— ištaria,— pirmos plonos florencijietiškos kojinės plaukia į šaltąją švedų karalystę. Vyrai įveža į savo šalį ginklus ir moteris, moterys — visa kita... Tad nėra ko stebėtis, kad vyrai dėl moterų pameta galvas. Švedų karalius Anglijos karalienės niekada nėra matęs, ir tai jo nelaimė — vaizduotė visada pagražina moterį. Erikas stačiai pakvaišo. Jo laiškus Elžbietai Londone skaito sukriošę lordai ir tirta iš malonumo — tiek daug juose aistros, goslumo, stačiai apdujimo. Kancleris Julenšerna — jis sėdi Londone ir visus savo karaliaus laiškus anglų karalienei įteikia — mano tėvui kartą prasitarė, kad jam koktu nuo tų laiškų: tarytum ne karalius karalienei, o piemuo piemenaitei meilę išpažįsta... Sutikite, šviesiausioji provansališkom pa-

storalėm karalienės širdies neužkariausi, tai teisybė. Ir jūsų vyras čia niekuo dėtas.

— Mano vyras?

— Brangioji, jūs nuogąstaujate dėl savo vyro likimo, štai aš ir šneku....

Ak, tai paini, graudi, pilna juokų istorija!.. Gaila, prisipažįsta Ketė, kad ši sakmė ne apie piemenis ir piemenaites — apie karalius, ir ją pasakoti privalu oriai, mėgaujantis visa ko, net sijonų šiugždesio, prasmingumu. Viskas čia prasminga, šviesiausioji, viskas, juokiasi Ketė.

Vienas tūkstantis penki šimtai penkiasdešimt septintų metų rugsėjo mėnesį švedų karalius Gustavas Eriksonas Vaza testamentu užrašė sūnui Jonui Suomiją. Penkiasdešimt aštuntų kovo vidury vyriausias princas Erikas pradėjo valdyti Kalmaro hercogystę ir Elando salą. O, Erikas dailus vyras! Aukštas, vikrus, tikras riterių ekzercijų virtuozas. Labai mokytas ir iškalbingas. Net garsusis Filipas Melanchtonas, praeceptor Germaniae [1], vyriausiąjį švedų princą gerbė, su juo susirašinėjo. Įžvelgė princo sieloje net tris dieviškąsias galias: atmintį, protą ir valią. Teisybė, dėl princo valios Vokietijos mokytojas galų gale ėmė abejoti, ypač po to, kai Erikas pagarsino sesers Cecilijos nuodėmes visoje Europoje, o paskui pats dėl to graužėsi, kentėjo ir atgailavo. Prieš pat mirtį Melanchtonas atsiuntė į Kalmarą gydytoją, medicinos mokslus dviejuose universitetuose baigusį, valios pagarsėjusį stiprintoją. Nuo to laiko švedų dvare šnekama, kad Erikas proto užtemimu, o galbūt ir pasiutlige kartkartėm susergąs. Tai veikiausiai apkalbos. Tačiau teisybė liūdna: slenka laikas, ir Erikas tampa vis įtaresnis, nepastovesnis — gandus giliai į širdį ima, intrigantų patarėjų vis dažniau paklauso, savo nuomonę nei iš šio, nei iš to pakeičia.

Erikas — karaliaus Gustavo pirmosios žmonos Kotrynos Saksonietės-Lauenburgietės vienintelis sūnus. Jonas — vyriausias Gustavo antrosios žmonos Margaritos Lejonhuvud sūnus, jaunesniųjų princų Magnaus ir Karlo tikras brolis. Tuo metu, kai Jonas pradėjo valdyti Suomiją, o Erikas — Kalmarą ir Elandą, jų tėvas karalius Gustavas gyveno jau su trečia karaliene, su Kotryna Stenbok, Ketės Šenk motinos Beatos seserim. Trečiasis švedų princas Magnusėlis — taip maloniai ir dvare jį vadina, kad su danų princu, Ezelio vyskupu Magnum nepainiotų — aną vasarą tebebuvo paauglys, gal šešiolikos metų, ir laiką Eriko valdomoj Elando saloj nerūpestingai leido. Karalienė Kotryna, Ketės Šenk teta, nusiuntė Magnusėliui į salą puikų balną, raitelio ap-

---

[1] Vokietijos mokytojas (*lot.*).

rangą, kelerius siuvinėtus marškinius ir tokį Klasą Bjelkenšerną, kad jis Magnusėlį kaip akies vyzdį nuo pavojų saugotų. Kas dabar žino, gal Bjelkenšerna iš tiesų ne apsauginis, o karalienės pasiųstas intrigantas buvo? Gandą apie Eriko bjaurią padėtį dvare Bjelkenšerna paleido pirmas, tai teisybė, to nepaneigsi, nors Ketės Šenk senelis, valstybės maršalas Gustavas Stenbokas, tikina, esą Personas, Vyborgo vietininkas, karalystės šnipų šnipas, privertė Bjelkenšerną gandą paleisti. Gandas buvo graudulingas, kupinas užuojautos Erikui, tėvo, pamotės skriaudžiamam princui. Erikas ėmė širsti, priekaištauti tėvui: karalienė man niekada nepadovanojo balno, niekada nepadovanojo marškinių, karalienė man niekada nieko, nė gero žodžio nepasakė — kodėl aš toks nuskriaustas, kuo aš kaltas, kad mano motušė anksti numirė? Tėvas atsakė: karalienė Kotryna ir tau, ir Jonui, visiems princams, visoms princesėms pamotė, aš džiaugiuosi, kad ji myli jus, rūpinasi jumis. „Rūpinasi manim? — pasiuto Erikas.— Kas rūpinasi? Gal karalienė, kuri gero žodžio man nėra pasakiusi? Gal tu, tėve, kuris atidavei Jonui didžiąją Suomiją, o man — tik Kalmarą ir pliką salą? Žinau! Jonui tu ir sostą ketini palikti!"— „Tu įžūlus, sūnau!" — „O ne! Aš vyriausias princas, sostas priklauso man!"

Karalius Gustavas sunerimo. Ligi šiol jis neabejojo, kad sostą paliks Erikui, vyriausiam princui. Bet dabar, kai išrinktasis sūnus šitaip prašneko... Ar užteks, ar visada užteks Erikui kantrybės, savitvardos, kurios taip reikia valdovui?

Tėvo širdis ėmė linkti į antrąjį sūnų, į santūrųjį Joną, Suomijos kunigaikštį. Valstybės maršalo Stenboko, Ketės Šenk senelio, liudijimu, karaliaus padidėjusį prielankumą Jonui pirmas pastebėjo Personas. Šis buvo akylas ir ausylas: bene labiausiai troško, kad į sostą po karaliaus Gustavo mirties atsisėstų Erikas, patarėjų lengvai įkalbamas ir vėl perkalbamas princas. Įžūliai su tėvu elgdamasis, Erikas padėjo ne sau, o broliui Jonui. Personas, pataręs Erikui akis tėvui draskyti, padarė klaidą. Reikėjo skubiai ką nors nepaprasta sumanyti, Erikui gerą vardą grąžinti.

Tuo metu švedų rūmuose imama garsiai šnekėti, kad princui Jonui, Suomijos kunigaikščiui, derėtų pasipiršti katrai nors Žygimanto Augusto, lietuvių ir lenkų valdovo, netekėjusiai seseriai — Onai arba Kotrynai. Ir kaip tik tuo metu švedų dvaras sužino: Anglijos karaliene tapo jaunutė princesė Elžbieta, karaliaus Henriko Aštuntojo ir Anos Bulin duktė. Personas tučtuojau sumeta įspūdingą planą: princas Erikas pasiperša Elžbietai, veda Anglijos karalienę, ir jo garbė neabejotinai ima pranokti brolio Jono garbę!..

Garbė... Ketė Šenk prašo kunigaikštienę Kotryną neįsižeisti: juk visų princų ir princesių garbė dabar priklauso nuo to, kiek jūros kranto valdo jų tėvai — visi karaliai, visi princai, būsimieji valdovai, nori įsiviešpatauti jūroje, tai teisybė.

Erikas atsiprašė tėvą už įžūlumą, tapo jam lipšnus, dalykiškai ėmė kalbėti apie piršlybas anglų karalienei: Švedijos krantus skalauja Baltijos jūra, Anglijos salas supa Šiaurės jūra; kelią sąsiauriais iš Baltijos į Šiaurės jūrą kontroliuoja danai — švedams tai didžiausia bėda, tikra nelaimė; tačiau ką darytų danai, jeigu Erikas ir Elžbieta neleistų jiems nė snapo iš sąsiaurių iškišti — nei į Baltijos, nei į Šiaurės jūrą?

Karalius Gustavas, sūnaus sumanymo užburtas, valstybės maršalą, Ketės Šenk senelį, tikino: princas Jonas, vedęs lietuvių kunigaikštytę, lenkų princesę, drauge su lietuviais ir lenkais lengvai apgins nuo rusų Baltijos rytinį krantą; princas Erikas, vedęs anglų karalienę, viešpataus Šiaurės jūroje, ir danų įtaka jūrų prekybai taps menka, suvis niekinga — praplaukdamas sąsiauriu pro Kopenhagą, numesi danams vieną kitą ertugą [1], ir kvit, atsiskaityta.

Penkiasdešimt aštuntų metų rudenį karalius Gustavas, jau sirguliuodamas, palaimino ir išsiuntė į Londoną pirmuosius Eriko pasiuntinius — rūmų sekretorių Larsą Knutsoną ir valstybės patarėją Steną Lejonhuvudą, velionės antrosios savo žmonos Margaritos brolį. Bėgo savaitės, mėnesiai, praslinko metai, karalius visai paliego, o gerų žinių iš Londono vis nesulaukė. Klausimas, katram sūnui palikti sostą, vėl ėmė kankinti karalių. Tėvas nujautė: jei sostą paskirtų Jonui, įžūlusis Erikas supyktų, pašėltų, gal ir kardą prieš brolį pakeltų, kraują pralietų. O Jonas? Ar ne suktas, ne apgaulingas yra jo santūrumas? Ar iš tikro taip jau nuolankiai paklus jis Erikui, kai šis taps karalium?

Tėvas, pasitaręs tik su maršalu Stenboku ir griežtuoju rūmų pamokslininku Svartu, kurį visi vadina Dvaro Velniu, nusprendė patikrinti Joną: ėmė šnekinti jį, kad į Londoną vyktų, Elžbietos prielankumą Erikui pelnyti pabandytų. Jūs esate keturi princai, visi turite kunigaikštystes tėvonijoje, ir Elžbieta veikiausiai nuogąstauja, kad po mano mirties brolių karas dėl sosto gali kilti, kalbėjo Jonui tėvas, sūnau mielasis, tavo atvykimas į Londoną jaunutę karalienę įtikintų, kad švedų karališkoji šeima darni, kad princai gyvena ir sutaria broliškai.

— Štai kaip, šviesiausioji,— sako Ketė Šenk, žiūrėdama į Kotryną su pavydžia nuostaba.— Karalius, kai susirgo, princų santarve rūpinosi labiau nei valstybe, tikiu, šviesiausioji, kad to

[1] Ertugas — švedų ano laiko pinigas, 1/3 erės, 1/24 talerio.

rūpesčio šilumos ir jūs dar patirsite. Juk to, ką vaikų širdyse pasėjo, karalius į kapą nenusinešė, teisybė?

Kunigaikštis Jonas — mielas, taurus žmogus. Jis išvyko į Londoną noriai, su džiaugsmu. Tai paguodė, nuramino karalių, įtikino tėvą, kad antrasis sūnus į sostą nesikėsina ir nesikėsins, kol vyresnis brolis gyvas bus. Teisybė, Ketė Šenk nežino, ką brolio labui Jonas Londone nuveikė, net nežino, ar įmanoma buvo ką nors ypatinga nuveikti. Švedų dvare apie Suomijos kunigaikščio susitikimus su Anglijos karaliene buvo šnekama mažai ir slapta, bent jau Ketė Šenk nieko tikro nenugirdo. Šį tą ji sužinojo vėliau, šešiasdešimtų sausį, kai iš Londono į Stokholmą sugrįžo Stenas Lejonhuvudas. Šis parvežė karaliui Gustavui karalienės Elžbietos laišką. Jūsų kilnioji didenybe, aš esu nusprendusi pragyventi gyvenimą netekėjusi, rašė Elžbieta, todėl prašau jus, karaliau: išrinkite savo sūnui kitą nuotaką — kuo greičiau, tuo geriau.

Ketė Šenk nutyla. Pakreipusi galvą stebi, kaip siūbuoja kajutė, viskas prieš akis siūbuoja. Atsidūsta:

— Ta jaunutė koketė!..— pažvelgia į Kotryną mąsliomis, vargu, ar ką regínčiomis akimis: — Dievu prisiekiu, jos laiškas priartino karaliui mirtį...

Karalius Gustavas suėmė save į rankas, vėl tapo griežtas, rūstus, ryžtingas — argi galima šitaip švaistyti paskutines jėgas? Piršlybos baigtos, nusprendė karalius. Pasiuntė į Kalmarą sąskaitas, kad Erikas grąžintų iždui lėšas, išleistas piršlyboms. Kunigaikštį Joną tučtuojau atšaukė iš Londono: švedų princai prieš nieką neturi žemintis!..

Išdidžioji anglų karalienė išlydėjo kunigaikštį Joną iš Londono iškilmingai ir draugiškai. Per jūrą kunigaikščio laivą lydėjo gausus anglų konvojus. Balandžio pabaigoj Jonas atplaukė į Elfsborgą. Gegužės mėnesį Eskilstunoj susitiko su tėvu karalium. Šis pareikalavo, kad sūnus nuvyktų pas užsispyrėlį brolį ir į akis jam pasakytų: piršlis Elžbietai beviltiška; jei ir toliau tai darysi, tėvas palaikys tave begarbiu ištižėliu — tuomet sosto nesitikėk.

Kunigaikštis Jonas iš Eskilstunos nuvyko į Siodercіopingą netoli Kalmaro, kur tuo metu buvo Erikas. Drauge su Jonu į Siodercіopingą karalius nusiuntė valstybės patarėją Steną Lejonhuvudą — jis turėjo princų pokalbio klausytis, žodis žodin karaliui viską perpasakoti. Tačiau kaip tik šis karaliaus prievaizdas, pamatęs, koks prislėgtas, noro gyventi suvis netekęs yra Erikas, pasiūlė kunigaikščiui Jonui būti gailestingam, bent šiek tiek paguosti brolį, na, tarkim, pasakyti jam ne galutinius, o daug anksčiau, derybų pradžioje, Elžbietos ištartus žodžius. Buvę Eriko pasiuntiniai Londone parankiojo iš atminties tokių

karalienės žodžių, kuriuos ir šiaip, ir anaip, ir dar trečiaip suprasti galėjai, kaip antai: ak, ak! būčiau laiminga, jei toks garsus visame pasaulyje princas, koks yra Erikas, taptų mano vyru!.. džiaugčiausi, dievui dėkočiau!.. tačiau aš tokia jauna, tokia nepatyrusi... aš visai neturiu nuovokos apie vedybinį gyvenimą!.. štai jeigu princas Erikas atvyktų pats, jeigu aš jį pamatyčiau, jeigu pajusčiau — likimas, štai mano likimas!..

— O varge! — susigriebia Ketė Šenk, nusijuokia: — Aš jau kuriu — moterį pamėgdžioti taip lengva, ar ne?

„Jeigu aš jį pamatyčiau". Tai svarbiausi žodžiai, Ketė jų nepramanė. Erikui jie pasirodė išganingi. Erikas atkuto, atgijo, ėmė tvarkyti reikalus su nauju, dar didesniu įkarščiu.

Liepos pabaigoj Stokholme karalius Gustavas visus garbingiausius valstybės vyrus sušaukė į pilį, į sosto menę. Karalius sėdėjo soste. Iš kairės stovėjo Erikas, Jonas, Magnus, trys vyriausieji sūnūs. Mažylis Karlas stūksojo pasirėmęs tėvo kelių. Karalius kalbėjo silpnu paliegusio žmogaus balsu. Kalbėjo ilgai ir graudžiai. Kiekvienam valstybės vyrui prisakė, kokius reikalus kaip tvarkyti po jo mirties. Perskaitė testamento žodžius, kuriais paskelbė sūnų Eriką sosto įpėdiniu. Galiausiai — nuleidęs galvą, kentėdamas — pranešė sutinkąs, kad sosto įpėdinis pats nuvyktų į Londoną, su karaliene Elžbieta susitiktų. Karalius, ligos palaužtas, nebenorėjo, o gal ir nebepajėgė su sūnumi sosto įpėdiniu bartis: Erikui gyventi, Erikui karaliauti — tesižino... argi bus geriau, jei paskui sūnus velionį tėvą bloguoju minės, sakys, kad tik tėvas jam anglų karalienę vesti sutrukdė?

Sūnūs, valstybės patarėjai išlydėjo karalių Gustavą iš sosto menės, ir jis niekada daugiau čia nebesugrįžo: rugsėjo dvidešimt devintą dieną, ryto metą, keturiasdešimtus metus karaliaudamas, Švedijos karalius Gustavas mirė...

Erikas, sosto įpėdinis, tuo metu kaip tik keliavo į Angliją ir apie tėvo mirtį sužinojo tik spalio pabaigoj Elfsborge. Prieš išvykdamas iš Stokholmo, Erikas laikinuoju valstybės valdytoju, jeigu mirtų tėvas, buvo paskyręs Suomijos kunigaikštį Joną, antrąjį pagal amžių princą. Elfsborge Erikas tai palaikė didele savo klaida: karalius mirė, sosto įpėdinis ilgoj kelionėj, valdytojo titulas Jonui visų valstybės vyrų pripažintas Didžiojoj bažnyčioj — ką ir kalbėti, doriausiam, tauriausiam žmogui gali kilti pagunda karūnuotis!.. Palydovų liudijimu, Erikas, žinią apie tėvo mirtį išgirdęs, pro dantis iškošė: „Nepajėgė karalius gyvas manęs nuo kelionės į Angliją sulaikyti, sulaikė numiręs — aš turiu grįžti namo! turiu grįžti namo, velniai griebtų!"

Lapkričio trisdešimtą dieną Erikas, gedulingai apsirengęs, įvažiavo į Stokholmą. Prie miesto vartų jį pasitiko laikinasis vals-

tybės valdytojas, Jonas, kiti du princai — visi jie nusilenkė vyriausiajam broliui, pripažino jį sosto įpėdiniu. Čia pat prie vartų Erikas pavedė kunigaikščiui Jonui tvarkyti tėvo šermenų ir laidotuvių visus reikalus. Ketė Šenk, drauge su tėvu dalyvavusi būsimojo karaliaus sutikime, savo akimis matė, kokia išdidžia piktdžiuga spindėjo Eriko akys, kai jis skelbė pirmąjį savo įsakymą broliui Jonui...

Gruodžio aštuntą dieną iš Didžiosios bažnyčios į pilį buvo pernešti dviejų velionių karalienių, Gustavo žmonų, karstai. Praslinkus šermenų savaitei, gedulingoji procesija, lydėjusi karaliaus ir karalienių karstus, pajudėjo iš Stokholmo link Upsalos, kur visi švedų karaliai karūnuojami ir laidojami. Tą pačią dieną Erikas išsiuntė į Londoną kanclerį Nilsą Julenšerną, įdavė jam laišką karalienei Elžbietai perduoti. Laiške prisiekė: nevesiu tol, kol karalienė Elžbieta netekėjusi bus.

Ak, štai apie ką Ketė šneka! Netrukus po tėvo laidotuvių Erikas sužinojo: mirė Pranciškus Antrasis Valua, Prancūzijos jaunas karalius, ir jo žmona Marija Stiuart, Škotijos karalienė, našlė paliko. Įstabiausia, kad vyro mirtis atvėrė Marijai Stiuart galimybę — apie tai būtų jau kita įstabi istorija! — dėl anglų sosto su karaliene Elžbieta varžytis. Eriko vaizduotė tapo laki kaip vėjas, kaip vėtra! Kelionę į Londoną karalius atidėjo vasarai. Tučtuojau pasiuntė į Edinburgą, į Škotijos sostinę, slaptą žvalgą Olofą Vestgetą Vikietį. Prasidėjo priešpiršlybinė karštinė: Stokholme Erikas ruošiasi karūnavimuisi, Edinburge Vestgetas paslapčiukais renka žinias apie Marijos Stiuart būdą, troškimus ir įpročius, Londone Julenšerna ką šnekėjęs nešnekėjęs vis užsimena karalienei Elžbietai: kad tik ko neatsitiktų, kad tik jos varžovė Marija nepaveržtų švedų sosto įpėdinio, nesudarytų su juo santarvės prieš Angliją.

O, karūnavimuisi Erikas ruošėsi lyg pamišėlis! Negailėjo nei pinigų, nei jėgų, nei laiko. Karūną, buožę ir skeptrą užsisakė pas garsųjį juvelyrą Arnoldą Rozenbergą Antverpene. Nyderlandų siuvėjai pasiuvo jam iškilmių drabužius: baltus, violetinius, auksu išsiuvinėtus, brangakmeniais nusagstytus. Iš Olandijos viceadmirolas parplukdė kilimų, staltiesių, baldakimą, indų, plunksnų, riteriškų ginklų ir šarvų. Venecijos pirkliai atgabeno į švedų dvarą kupranugarių ir liūtų. Stokholmo geriausieji siuvėjai vokiečiai pasiuvo rūmininkams žydrų ir baltų, kanceliarijos sekretoriams, raštininkams — baltų ir juodų, muzikantams — geltonų spalvų drabužius. Net senutėlį arkivyskupą Lauryną Petrį Nerecijų, šventos doros ir kuklumo dvasininką, turėjusį Eriką karūnuoti, vyskupai perrengė nuo galvos iki kojų neregėtai puošniais drabužiais.

Daug vargo karalystės gyventojams, didikams ir paprastiems žmoneliams, teikė Eriko pasiruošimas karūnavimuisi, dar daugiau — garso apie neregėtas negirdėtas iškilmes paskleidimas. Dešimtys pasiuntinių, kurie išleisdavo kelionėms didžiulius pinigus, apie jas šnekėdavo Badene ir Liubeke, Štralzunde ir Rostoke, Prahoj ir Krokuvoj, Vienoj ir Romoj, o svarbiausia — Edinburge ir Londone, kur gyveno karalienės, Eriko nusižiūrėtosios. Vien tam, kad įaudrintų jų vaizduotę, jausmus ir protą, karūnavimosi iškilmes Erikas vis atidėliojo ir tik birželio mėnesį, švento Petro ir Povilo dieną, galų gale karūnavosi, Švedijos karalium Eriku Keturioliktuoju pasiskelbė. Karūnavimosi iškilmių savaitę tuokėsi didikai, žmonių minią linksmino vynas, muzika, juokdariai, į kvaitulį varė plėšrūs riaumojantys žvėrys, riterių dvikovos. Tą savaitę naujasis karalius paskelbė pirmuosius tris grafus ir devynis baronus — šie titulai Švedijoj buvo nauji, anksčiau niekas jų neturėjo. Ketės giminė ir iki tol buvo garsi, tačiau naujieji titulai ją stačiai į padebesius iškėlė: Peras Brahė, Ketės tėvas, tapo grafu, senelis Gustavas ir dėdė Erikas Stenbokai — baronais.

Ketės tėvas, grafo titulu pamalonintas, tučtuojau iškeliavo į Edinburgą...

Na taip, tai teisybė: Peras Brahė ir Karlas Mornas, kitaip Šarlis Mornė, tas pats karvedys, kuris dabar siautėja Livonijoj prie Veisenšteino, buvo pirmieji vieši Eriko pasiuntiniai į Edinburgą — jie pradėjo Eriko piršlybų derybas su Marija Stiuart.

Ketė nieko neprasimano.

Ničnieko.

Edinburge buvo jos tėvas...

Ketė Šenk nutyla, šnairom užsižiūri į kunigaikštienę: juodų burbulėlių kykas, veidas pailgas, aukšta kakta, taisyklinga nosis, lūpos putlios, išraiškingais kampučiais, smakras įdubęs, o akys didelės, su siaurom vokų kepurėlėm, teikiančiom žvilgsniui tauraus paslaptingumo — net jei nemąstanti, suvis kvaila kunigaikštienė būtų, jos išraiškingas veidas kiekvienam pasakytų, kokia mąsli, išminties nuliūdinta yra ši moteris.

Ketė Šenk staiga palinksta į priekį ir pašnabždom klausia:

— Šviesiausioji, jūs mylite kunigaikštį, savo vyrą? Jūs pamilote jį?

Kotryna, lyg iš pasalų Ketės užklupta, sulaiko alsavimą. Kodėl Ketei parūpo, ar ji myli vyrą? Kodėl parūpo tuomet, kai prašneko apie Mariją Stiuart? Kotryna paraudusi nuleidžia akis, jos atminty šmėsteli Ferantės Goncagos vardas, tik vardas, žydintis karališkasis sodas Krokuvoj, ji pati, Kotryna, jauna, jaunutė mergaitė, prie jos kojų nukritę žiedlapiai...

— Viešpatie!..— išsprūsta Kotrynai. Goncagos, Mantujos kunigaikščio, ji akyse niekada nematė — kodėl dabar jai rūpi, kaip jis atrodo, kodėl dabar dingojas, kad kadaise mylėjo jį, kad tik jį mylėjo? Kotryna kresteli, atlošia galvą, drąsiai, valingai sako: — Prisipažįstu, myliu savo vyrą, Kete. Myliu Suomiją, myliu Švediją, myliu sniegą, myliu lokius ir plikas uolas, kurias jūs minėjote.

— Įsižeidėt...— Ketės Šenk akyse sužimba ašaros, ir jos balsas, kai prašneka, pasirodo Kotrynai svetimas, šaltas: — Mes, moterys, viską prasimanom, viską, todėl viskas mūsų gyvenime laikina. Mano senelė Brigita, velionės karalienės Margaritos sesuo, vaitodavo: Margarita buvo graži, gailestinga, dievobaiminga, visiems sakė ir pati tikėjo, kad myli karalių Gustavą, savo vyrą, o mirė trisdešimt trejų — viešpatie, gal dėl to jauna mirė, kad mylėjo ir buvo laiminga?

— Aš myliu kunigaikštį,— pakartoja Kotryna užsispyrėlės balsu, drąsiai žvelgdama į Ketę. Ši nejaukiai nusišypso pro ašaras:

— Mano teta karalienė Kotryna liko našlė dvidešimt penkerių. Sėdi dabar prie lango kiauras dienas ir žiūri, bene eis per kiemą grafas Rosas, jaunystės sužadėtinis...

— Kete,— Kotryna nustebusi ir pyktelėjusi,— jūs norite įtikinti, kad aš nemyliu savo vyro? Kad aš nepaklūstu dievo valiai, esu dviveidė? Kete,— ji nusijuokia per prievartą,— iš pradžių, atrodo, jūs ketinote įtikinti mane kuo kitu — kad mano vyras nieko nebijo...

— Nebijo,— ramiu, šaltu balsu ištaria Ketė.— Žmogus, kuris trokšta tapti karalium, nieko nebijo,— patylėjusi, tylos, Kotrynos sustingusių akių išsigandusi, priduria:— Šviesiausioji, manykite, ką norite, tačiau jūsų laivas tikrai nestovi vietoje. Ne! Laivas plaukia visu greičiu! Jums sekasi!..— Ketė suirzta, užsidega, tarytum ant savęs supyksta: — Ak, gal aš ir pikta, kad visa tai jums pasakoju. Laimingi žmonės neturi žinoti, kodėl jie laimingi — sužinoję patiria, kad laimė trapi, kad jau rytoj, poryt, užporyt gali nutrūkti plaukas, ant kurio jų laimė kabo... Nesmerkit manęs! Patikėkit, man gaila ne raudančių, o išsišiepusių iš laimės moterų. Tos, kurios kenčia laimingos būdamos, niekada neraudа... jų nepravirkdysi... Nuoširdžiai trokštu, kad jūs būtumėt nepravirkdoma, niekada nekeiktumėt likimo... Šviesiausioji, jūs manot, kad karalius Erikas iš broliškos meilės aukojo sau išrinktąją Mariją Stiuart Jonui... Lauk iš karaliaus broliškos meilės — velniaižin ko sulauksi! Jūsų, šviesiausioji kunigaikštie-

ne, proprosenelė[1] buvo rusė, prosenelė[2] — lietuvė, senelė[3] — vokietė, Habsburgaitė, motina — italė... Jei tik reikės, jūs rasite užtarėjų Prahoje ir Romoje, Budoje ir Vienoje, Krokuvoj ir Vilniuje, gal net Maskvoj... Jūsų užnugaris išgąsdino Personą. Didysis intrigantas pajuto: jei net ir pasisektų Erikui vesti anglų karalienę, Jono įtaka Baltijoj būtų didesnė negu Eriko — Šiaurės jūroj... Prokuratorius Personas — piktas, gudrus žmogus. Jis ėmė sukti Erikui galvą, esą Stenas Lejonhuvudas, karalienės Margaritos brolis, ir kunigaikštis Jonas, Margaritos sūnus, kasa duobę Erikui, Margaritos pavaikiui. Dėdė ir sūnėnas, sėdėdami Londone, esą piršo Eriką Elžbietai taip, kad ši dabar įsivaizduoja jį šlykštų, baisų, plėšrų — lyg kokį drakoną... Karalius patikėjo, įsiuto, nusprendė atkeršyt broliui: uždraudė jam vesti jus, o kad draudimas broliškas atrodytų — pasiūlė Jonui vesti Stiuart...

— Negali būt! — sušunka Kotryna apstulbusi, purto galvą: — Su provincijų kunigaikštytėm retai kas šitaip žaidžia... O čia juk — Stiuart!..

— Šviesiausioji, netikit manim — tikėkit mano tėvu. Šiemet, balandžio mėnesį, mano tėvas antrą sykį vyko į Edinburgą piršti Eriką Marijai. Tuo pat metu — dievas girdi, neprasimanau! — Klodas Kolaras, toks prancūzas, rūmų vyras, Hesene piršo Eriką landgrafo Pilypo dukteriai Kristinai. Palaukite! Tuo pat metu Erikas siūlė Jonui pirštis Marijai Stiuart. Tuo pat metu Julenšerna Londone Elžbietai skaitė karaliaus meilės laiškus...

— Tai neteisybė, neteisybė...— šnabžda Kotryna, spigina Ketę Šenk įžūliom, smerkiančiom akim. Ketė statytinė, švysteli Kotrynos galvoje mintis, statytinė, jos tėvas patarimais karaliui, jos dėdė prie Veisenšteino — kardu, pati Ketė čia, laive,— gandų geluonim... kieno ji statytinė? Kas nori nuversti karalių Eriką Jono rankom?

Štai: Ketės lūpos vėl kruta, vėl kažką sako, vėl jose — nyki šypsena... Ketė siūbuoja, laivas siūbuoja — plaukia į priekį... į priekį... visu greičiu...

Kristupas Šenkas, Hautenburgo baronas, sėdi priešais kunigaikštį Joną. Barono krūtinė jaunatviškai išpūsta, jaunuoliška barzda apželusio veido dar nevagoja raukšlės, dar neregėt jame randų, kuriuos būtų palikę priešų kirčiai. Nuo barono nusigręži ir

---

[1] Julijona — Tverės kunigaikščio Aleksandro duktė, Algirdo antroji žmona, Jogailos motina (m. 1392).

[2] Sofija — Alšėnų kunigaikščio Andriaus duktė, Jogailos ketvirtoji žmona, Kazimiero motina (1422—1461).

[3] Elžbieta — vokiečių, čekų ir vengrų karaliaus Albrechto duktė, Kazimiero žmona, Žygimanto I (Senojo) motina (1436/37—1505).

atsimeni tik mėlynas jo akis ir vengriškos odos liemenę, pajuodusią ties liemeniu, kur ją nuolat trina durklo rankena.

Baronas — vokietis. Vienas iš tų vokiečių, kuriuos vilioja Švedijos rūdynai, vienas iš tų, kurie kaip rūkas smelkiasi į švedų miestus, skverbiasi į šiltus plyšius, tampa švedų didikų[1] žentais, dvarų ir įmonių valdytojais. Ar ne jiems labiausiai rūpi intrigas regzti, valdžios vyrus, valstybės patarėjus, brolius princus kiršinti? Štai dešinė barono ranka pasirėmusi kunigaikščio stalelio, apskleisto popieriais — Šenkas visada netoli valstybinių raštų sukinėjasi. Akylas, ausylas. Visada laiku ir taiklų žodį į šneką įterpia. Štai ir dabar sėdi romus, nekaltu veidu. Ilga arkebuza, diržais prie kajutės sienos priveržta, virš jo galvos kabo. Durklas prie nutrintos barono liemenės prigludęs, odos raukšlėn pusiau paniręs — tūno šešėly sustingęs...

O jūroje rūkas, vėjas silpnas, burės subliuškusios, tik kartkartėm sušnara, subrazda, išsipučia... Irkluotojai jau pavargę... Žuvėdros klykdamos atskrenda ir nuskrenda... Nežinia, kas dedasi krante — Stokholme, brolio karaliaus pily, Abe, paties kunigaikščio dvare... Nežinia kelia nerimą, baimę, nepasitikėjimą visais, kurie supa. Pagaliau kodėl persekioja kunigaikštį keistas, niekada anksčiau nepatirtas jausmas: jeigu tebebūtų gyva motušė, jeigu tebegyventų, tebelauktų jo tėviškės krante — pultų sugrįžęs jai į kojas, dulkėtus batus bučiuotų, atleidimo melstų; atleidimo — už ką, už kokius paklydimus, už kokias nuodėmes?..

— Barone,— tyliu, mąsliu balsu ištaria kunigaikštis Jonas, pasiremdamas stalelio, pakyla nuo krėslo, susineria rankas už nugaros, žvelgia į Kristupą Šenką fon Hautenburgą iš padilbų.— Aš triskart prisiekiau ištikimybę tėvo priesakams ir broliui karaliui. Aš nesikėsinu ir nesikėsinsiu į karaliaus sostą, kol Erikas gyvas. Londone Anglijos karalienei aš nepasakiau nė vieno blogo žodžio apie savo brolį karalių. Priešingai: mano dėdė Stenas Eriksonas[1] ir aš padarėm viską, kad Erikas neprarastų vilties anglų karalienę vesti. Jūs, barone, atėjote į Brahių šeimą ir gerai tai žinote. Jūs žinote, kad visa, ką prišnekėjo jūsų žmona kunigaikštienei Kotrynai — tik gandai, tik šlykščios apkalbos...

Baronas Hautenburgas pašoka nuo krėslo, dar labiau išpučia krūtinę:

— Jūsų malonybe, mano žmona ir norėjo įtikinti kunigaikštienę, kad tai tik gandai.

— Nesuprantu, barone, jūs pateisinate savo žmoną? — nustemba kunigaikštis.— Jūs juk žinote: kunigaikštienė nieko ne-

[1] Lejonhuvudo, valstybės patarėjo, vardas ir tėvavardis.

bevalgo, nebesikelia iš patalo, naktimis kliedi. Ir ne jūrligė ją kankina, ne jūrligė — jūs tai žinote!

— Kunigaikštienė labai jautri, tai teisybė. Tačiau sutikite, jūsų malonybe, Abe ar salose, kurias jai padovanojote, kunigaikštienei bus sunkiau atskirti, kur teisybė, o kur tik gandai ir šmeižtas.

Kunigaikštis Jonas rūsčiu, valdingu balsu ištaria kiekvieną žodį:

— Barone, jūs kišatės į mano šeimos reikalus. Aš tik iš pagarbos Brahėms ir Stenbokams mandagiai dabar su jumis šnekuosi.

— Kunigaikšti, jūsų malonybe,— plečia baronas dideles mėlynas akis,— meldžiu, išklausykite mane, drauge aptarkime padėtį. Jūs vedėte lenkų princesę, lietuvių kunigaikštytę, karalius Erikas, deja, anglų karalienės rankos dar negavo — pusiausvyra, sutikite, pažeista jūsų naudai, ir jei tik lietuviai ir lenkai sudarys sutartį su danais, jei išardys danų ir švedų amžiną taiką, karalius Erikas dėl to apkaltins jus, tik jus, neabejokite. Štai tuomet Personas gandus, visutėliuš gandus paskelbs teisybe...

— Barone, štai dabar, šią valandėlę, mano akyse jūs sukūrėte naują gandą!

— O ne! Turėkite kantrybės išklausyt mane iki galo, jūsų malonybe. Kuo greičiau kunigaikštienė Kotryna patirs gandų šlykštumą, kuo greičiau pajus, kas laukia, jei gandai bus paskelbti teisybe, tuo greičiau, prisiekiu, tuo greičiau ir drąsiau ji patelks jums į pagalbą savo užtarėjus Lietuvoj, Lenkijoj, Vokietijoj, o jei prireiks — ir Romoj...

— Ir Romoj! — sušunka kunigaikštis pašaipiai.

— Drįstu priminti, jūsų malonybe: kunigaikštienė kraičio jums neatnešė turtų, nepridūrė naujų žemių. Tačiau ji katalikė, ir per ją jūs galite tikėtis vokiečių imperatoriaus, austrų arkikunigaikščio, visų Habsburgų ir Hohencolernų, Romos popiežiaus pagalbos — o! tai nebe kraitis! tai jau jėga, galybė! galybė, kuri atšaldys ne tik karalių Eriką...

— Barone, nors esate ne švedas, tačiau gyvenat Švedijoj, ir gerbti jos karalių — privalu ir jums.

Baronas Hautenburgas parausta, tarytum ir suglumsta, tačiau prašneka dar atkaklesniu balsu:

— Jūsų malonybe, tik palydovo pareiga, ištikimybė jums neleidžia man tylėti. Karalius Erikas įsakymą Julenšernai parašė iš pavydo, neapkęsdamas jūsų, kunigaikšti. Jūs pats tatai suprantat, neslėpkit nuo manęs — aš numirt dėl jūsų pasiruošęs kad ir dabar... Žiūrėkite teisybei į akis, mano valdove!

Negera, nejauku. Jūroje migla, nėra vėjo. Senka irkluotojų jėgos... Anglų karalienė neteka už Eriko. Nori sutrukdyti jam ir Mariją Stiuart vesti — perša Škotijos valdovei Robertą Dudlėjų, išdidų, dailų anglų lordą. Erikas iš nevilties pakvaišo: nusiuntė žmogų į Londoną, įsakė Julenšernai surasti ten svetimšalį, tik ne švedą, kuris užmuštų lordą Dudlėjų ir pabėgtų iš Anglijos. Ir kuo tai pasibaigs? Nenuplaunama gėda visiems Vazoms? Karalius Gustavas, kilnusis, taurusis tėvas,— ar jam dabar ramu anam pasauly?

— Barone,— tvirtu balsu ištaria kunigaikštis Jonas, tuojau ir akis smigias į Šenką fon Hautenburgą pakelia: — Jūs pažįstate karalių. Žinote — karalius ūmus, karštas. Tačiau išdidus, garbingas, išmintingas vyras. Tikras riteris. Neabejoju, jis jau atgailauja...

— Galbūt. Tačiau dažniausiai karalius atgailauja per vėlai. Prisiminkit Eriko medalį — skaistybės aurą seseriai princesei. Argi sugrąžino mergaitei šlovę brangus metalas?

Kunigaikštis atšauna Hautenburgui tučtuojau, piktu balsu:

— Barone, jūs pažįstat Nilsą Joransoną[1] — šis vyras neįvykdys karaliaus įsakymo. Veikiau negrįš į Švediją, į tėvynę, tačiau neįvykdys.

— Šis vyras neįvykdys, teisybė,— nuolankiai sutinka baronas.— O kas iš to? Atras karalius kitą vyrą — budelį iš prigimties. Ir jeigu taip įvyktų... jeigu nulėktų to anglų lordo galva, jei ištrykštų pirmas kraujo lašas — nebesustotų, patikėkit, nebesustotų Erikas, nebežiūrėtų, kas priešas, o kas brolis...

Kunigaikštis gailiai, su širdgėla, su panieka baronui prasijuokia, atsisėda prie stalelio, nuneria akis, valandėlę sėdi, tvardosi, paskui rimtai, tyliu balsu prašneka:

— Barone, jums ir jūsų žmonai patariu nuo šiol nebeišeiti iš kajutės. Mus lydi lenkų ir lietuvių ponai, ir aš nenoriu, kad jūsų, mandagiai tariant, šnekos jiems nuolat drumstų protą. Viską, ką apie naująją kunigaikštienės tėvynę sužinoti jiems būtina, jie sužinos iš mano lūpų, tik iš mano. Eikite, barone.

Kristupas Šenkas fon Hautenburgas nebeištaria nė žodžio — nusilenkęs apsigręžia, išeina iš kajutės, užveria paskui save duris. Kunigaikščio atminty lieka jo mėlynos akys ir durklas — prigludęs prie nutrintos liemenės, drabužio raukšlės šešėly... Durklo vaizdą pamažėl užgožia motinos paveikslas, atplaukiantis iš tamsiai žalio atgrasaus žiemos eglyno — ak, kad galėtum apkabint motušės kojas, užmiršt nepatiklumą, nerimą, baimę!.. kad galėtum atsibust, atsipeikėt krante, apsnigtoj Abo gatvėj, rogė-

---

[1] Julenšernos, valstybės patarėjo, vardas ir tėvavardis.

se... Erikas, brolis karalius Erikas, visada — ir vaikas būdamas, ir jau paaugęs,— į roges sėdęs, apsiklostydavo kojas eglišakėm, būtinai eglišakėm — nukirstom šakom, nukirstom šakom.

Tą namą keturiasdešimt devintais nupirko Kristupo Šenko fon Hautenburgo tėvas, gavęs Rygos magistrato leidimą. Tėvui mirus, namą valdyti ėmėsi Kristupas. Tai puikus trijų aukštų pastatas. Vienas jo kampas arkinis, ant kolonos parimęs, už kolonos — laukujės durys. Pirmojo aukšto siena belangė. Antrame — daug langų, pietų pusėje — terasa, aptverta medine tvorele. Trečiame aukšte, po dvišlaičiu stogu, įrengta mansarda, apkalta dailiai suleistom lentom. Mansardoje Ketė Šenk apgyvendino Kotryną. Pro didelius langus kunigaikštienė mato sodą, kuris driekiasi ligi pat gatvės, už kurios stūkso masyvi šv. Marijos Magdalenos bažnyčia.

Iš sodo plūsta vidun pilkšva rudenė ramybė. Mansardoje tvyro gaivus sakingo medžio kvapas. Kotryna veikiausiai niekada neužmirš postovio šiame name, mansardos kvapo, čia girdėtų garsų. Čia, antrame aukšte, dideliame kambaryje su langais, žiūrinčiais į šv. Jokūbo bažnyčią, kunigaikštis Jonas, Kotrynos vyras, parašė pirmą laišką šventosios vokiečių tautos Romos imperijos imperatoriui Ferdinandui — paprašė padėti Veronos markgrafui Povilui Skalichijui atgauti prarastus dvarus vokiečių kunigaikštystėse, Brandenburge ir Braunšveige. Laišką kunigaikštis parašė užvakar, lapkričio vienuoliktą dieną. Naktį Kotryna, dusdama iš laimės, kartojo mintyse vienuolės Magdalenos žodžius: „Sutelkite dėmesį iš pradžių į pirmą darbelį, tik į pirmą, paskui į antrą, į trečią... O! Kada nors atsigręšite atgal ir pamatysite — kalnus nuvertėte!" Kunigaikštis Jonas, liuteronas, nepripažįstantis popiežiaus, Kotrynai paklūsta. Kotryna laimi! Ji užbūrė Suomijos kunigaikščio širdį, ir jis išsižadėjo net kilniosios, išdidžiosios Marijos Stiuart, nors, vesdamas Kotryną, Švedijai nieko gero nepešė. Priešingai: pats pripylė maišą pinigų ir paskolino Žygimantui Augustui; užstato gavo šešias pilis, kurios lietuviams nepriklauso, niekada nepriklausė, kuriose dabar šeimininkauja Ezelio vyskupo knechtai. Viešpatie! Šimtas dvidešimt penki tūkstančiai talerių sublykčiojo, sumirguliavo vestuvinių žvakių šviesoje ir tučtuojau akloje maišo tamsoje pradingo — amžiams, kunigaikštis Jonas supranta, amžiams. Jonas myli ją, ir Kotryna valdys jį, atvers į tikrąjį tikėjimą, vaikus, jei tik dievas jų duos, katalikais užaugins — kalnus Kotryna nuvers, teisybę vienuolė sakė!..

Ak, deja!.. Džiaugsmingosios dienos jau praėjo, pralėkė... Laimės ilgiesi, lauki, viliesi sulaukt patvarios, amžinos, o ji tokia trapi, laikina, taip greit ja nusivili — štai ir vėl smelkiasi į širdį nerimas: garderobas, kurį iš Vilniaus išgabeno arkliais į Polocką, o ten perkrovė į upeivių laivus, į Rygą dar neatplukdytas; kur įstrigo laivai? kas ištiko Kotrynos skrybėles ir sijonus? viešpatie, kuo apsirengs ji, nuplaukusi į Abą, kokia ji pasirodys vyro dvaro nepažįstamoms ponioms?

Vis labiau Kotryna nuogąstauja dėl kunigaikščio, savo vyro. Rygos uoste jis išlipo iš „Suomijos lokio", ėjo krantine prie karietos, staiga prieš jo akis šmėstelėjo kita karieta, dulkėta, purvu apdžiūvusi, tačiau ligi spindesio nuvalytu langeliu — pro jį žiūrėjo Jonui pažįstamas žmogus, kažkoks Flemingas. Dabar kunigaikštis tą žmogų vadina Hermanu Personu, vardu ir tėvavardžiu. Prie pusryčių, pietų ar vakarienės stalo vis pasako: Hermaną Personą atsiuntė į Rygą Henrikas Hornas, Hornas seka mane, tai teisybė. Ak, kuo čia dėtas Hornas? Hornas kariauja Livonijoj, rūpesčių jam per akis. Tačiau Kotrynos žodžiai nepaguodžia Jono. Iš Šenkų namo jis kojos neiškelia. Prislėgtas, niūrus prasėdi užstalėj kiauras dienas. Vis rašo. Ką rašo, kam? Vakar baronas Hautenburgas Kotrynai papasakojo, kad Henrikas Hornas buvo Suomijos vietininku, gyveno Abe ligi tol, kol Suomijos kunigaikščiu tapo Jonas. Tačiau argi tai paaiškina kunigaikščio susirūpinimą? Argi gali kažkoks pulkavedys išstumti iš Suomijos sosto Švedijos princą, antrąjį karaliaus sosto paveldėtoją?

Kunigaikštis pats į miestą kojos nekelia, neleidžia ir Kotrynai vaikščioti. Draudžia jai, kaip ir laive, su Kete Šenk šnekėtis, ir baronas Hautenburgas su nuoskauda prasitarė, kaip dėl to kenčia jo žmona, šių namų šeimininkė. Ketė taip norėtų, kad jos namuose Kotrynai būtų jauku ir gera, nepastebimai laikas pralėktų. Kunigaikštį Joną į pilį kvietė Ketleris, viso naujojo Uždauguvio kunigaikštis. Į priėmimą vykti Jonas mandagiai atsisakė — išvargęs, negaluojąs, sergąs. Vakar per pietus kunigaikštis nepatenkintas pranešė Kotrynai, kad leidimo susitikti su ja meldžia Tvirbutas, kažkoks lietuvis. Kas tas Tvirbutas? Kieno jis žmogus? Kam iš tikrųjų tarnauja? Kokios tikybos? Ką jis Rygoje veikia? Kas jį su Kotryna sieja? Iš pradžių Kotryna atsakinėjo į kunigaikščio klausimus nuoširdžiai, stengdamasi prisiminti viską, ką apie Tvirbutą buvo girdėjusi. Paskui netikėtai pašiurpo: ji, ji pati išvyksta iš namų, iš gimtosios žemės, iš tėvonijos į svetimą šalį gyventi — nuo šiol ji, kaip ir Tvirbutas, savotiška tremtinė, tremtinė... Kotryna nepravirko, susitvardė. Tačiau į vyro klausimus atsakinėti nebepajėgė. Emė purtyti galvą,

šnabždėti: aš jo gyvo nesu mačiusi, aš nieko apie jį nežinau!.. Kunigaikštis įsistebeilijo Kotrynai į akis. Apie Tvirbutą nebeklausinėjo, ničnieko nebepasakė. Vėlyvą vakarą Kotryna nuėjo į miegamąjį. Kunigaikštis jau gulėjo lovoje, tačiau žvakė ant stalelio prie lovos tebedegė. Nenukirpta dagtis smilko, miegamajame tvyrojo aitrus smilkalų tvaikas. Kunigaikštis žiūrėjo į Kotryną tamsiai rudom, kone juodom akim, išplėstom ir nemirksinčiom. Palengvėl išskėtė rankas, plačios — lyg dievo — naktinių marškinių rankovės nusmuko iki alkūnių, karojo baugindamos.

— Eikš, nukirstom šakom apklosiu,— ištarė kunigaikštis pratisu apaštališku balsu.

Ji švelniai prigludo prie vyro krūtinės, tačiau kunigaikštis neapglėbė jos, tebelaikė rankas iškėlęs, šnibždėjo:

— Glauskis prie manęs — nukirstom šakom apklosiu...

Ir tą valandėlę kažkas, gal nerimo, baimės išpampusi votis, trūko Kotrynos krūtinėj — ji grubiai suėmė vyro galvą delnais, ėmė ją purtyti, ėmė šaukti į nustėrusias kunigaikščio akis:

— Garbė tau! Garbė tau!

Kunigaikštis išsigando, sukruto, suėmė Kotryną tvirtom rankom, priglaudė jos galvą prie savo skruosto, glostė plaukus godžiai, nekantriai.

— Pamišom... abu pamišom...— šnabždėjo užsikirsdamas.

— Garbė tau! Garbė tau! — tebešaukė Kotryna.

— Liaukitės! — riktelėjo kunigaikštis Jonas, atstūmė ją nuo savęs, atsisėdo.

Kotryna gulėjo aukštielninka, užsimerkusi, tankiai alsuodama. Girdėjo, kaip vyras grabinėjo ant stalelio žirklių, kaip čiaukštelėjo jomis — nesėkmingai: kerpant dagtį žvakė užgeso. Užmerktose Kotrynos akyse tapo visiškai tamsu.

Atminty sušvito raudoni medžių lapai, nukritę tolimoj jos vaikystėj, vėjo nešami pažeme per žemutinės pilies kiemus. Suspindo vaikystės katedros auksinis altorius, suplėvojo žvakių liepsnelės prie jo, subolavo artimųjų, didikų, bajorų orūs veidai, suskambo vyskupo iškilmingas balsas. Priėjo Franciskas Lismaninis, motinos nuodėmklausys, Žygimanto Augusto auklėtojas, paėmė Kotrynėlę iš auklės glėbio, nunešė pro išdidžius, pasipūtusius vyrus prie dievo stalo, ir jai prieš akis suraibuliavo didžiojo kunigaikščio karūna ant broliuko Žygimanto Augusto galvelės, ją laiminanti vyskupo balta ranka, spalvingi jo drabužiai [1]... Kotrynėlė tarytum užkerėta spoksojo į vyskupo veidą. Jo lūpos vos regimai, jaukiai šypsojo, jo akys žvelgė į mažąjį didįjį kunigaikštį geraširdiškai, su palaimingu džiaugsmu ir keis-

[1] Žygimantas Augustas karūnuotas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu 1529 m. spalio 18 d. Jam tuomet buvo devyneri, Kotrynai — treji metukai.

ta užuojauta... O kai vyskupo akyse sužvilgo ašaros, Kotrynai pasirodė, kad viešpats dievas padarė stebuklą — žvilgančia ašara prie auksinio altoriaus apreiškė jos broliukui didžiajam kunigaikščiui laimingą, šventą gyvenimą... Tuomet Kotryna dar nežinojo, kad vyskupas, Vilniaus vyskupas Jonas, karūnuojantis Žygimantą Augustą su ašarom akyse,— jos brolis, jų visų — Izabelės, Žygimanto Augusto, Sofijos, Onos, taip pat ir Jadvygos — brolis.

Kotrynos tėvas Žygimantas princas tebebuvo, Lenkiją ir Lietuvą tebevaldė jo brolis Aleksandras, kai tokia mergina moteris jam pagimdė sūnų Joną, vėliau dukteris Reginą ir Kotryną. Pirmagimis sūnus buvo dievobaimingas, darbštus, mokslus berniukas, stebino puikia atmintimi, ir mokytojai pranašavo jam mokslo vyro ateitį. Tačiau veikiai paaiškėjo, kad gabusis vaikelis neturi ne tik turtų ir titulo, neturi nė tikros — vienintelės — pavardės. Gražuolę jo motiną Krokuvoj vadindavo čia frau Ketrina Tiličiner, čia Katarina fon Štelnic. Kituose miestuose motina gyvendavo Katarinos de Elštyn arba Kotrynos Ochstad pavarde. Galų gale ji ištekėjo už Andriaus Kosceleckio, karūnos iždininko. Štai tuomet karališkųjų vaikelių motina ir ėmė gudrauti, spėlioti, kuri jos pavardė paslaptingiau, tauriau skamba, kuri pavardė jos vaikelių kilmingumą labiau pabrėžtų, tuo jiems naudos gyvenime daugiau atneštų. Iš daugelio pavardžių motina bandė sudurstyti vieną — ypatingą, baronišką. Durstydavo vis iš naujo, iš naujo, ir veikiai niekas nebetikėjo, kad jos sūnus išvis turėtų kokią nors pavardę. Tuomet į nuslėpto, atstumto sūnaus bylą įsikišo jo tėvas Žygimantas, jau tapęs Lenkijos karalium ir Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu. Deja... Berniuko byla buvo tapus tokia vieša, kad nei tėvas karalius, nei Vokietijos imperatorius Maksimilianas nebegalėjo jos išspręsti. Teisėju dabar galėjo būti tik vienas žmogus — Romos popiežius. Kotryna nežino, kuo ir kaip tėvas karalius ir vokiečių imperatorius nusipelnė Romos malonės. Tačiau stebuklas įvyko: popiežius Julijus po ilgų svarstymų tik tai bylai paskirta bule paskelbė bevardį vaikelį santuokoj gimusiu Jonu Telnicu de Ochstadu. Mergaitėmis, Jono seserimis, popiežius nepasirūpino, negalėjo pasirūpinti, ir jiedvi lyg kokios šmėklos klaidžiojo po dėdės Vladislovo, čekų ir vengrų karaliaus, dvarus čia Belogrodske, čia Budoj ir Vienoj, ir visur visada, kol ištekėjo, buvo paprasčiausios Telnickos — tarytum kokių pirklių ar stiklapūčių dukterys...

Kotryna atsimerkė, išplėtusi akis, žvelgė į tamsą. Prasižiūrėjusi išvydo boluojant vyro nugarą: kunigaikštis sėdėjo ant lovos krašto nejudėdamas, tylus, širdyje susigūžęs, ir Kotrynai pasivaideno, kad ji tebėra Vilniuje, tėvonijos dvare, savo miega-

majame — tebesitęsia, vis dar tebesitęsia pirmoji vestuvinė jos naktis.

Kotryna sudėjavo, prigludo prie vyro peties, lėta, glostančia ranka suieškojo tamsoje kunigaikščio ranką, išsigando, apčiuopusi joje žirkles.

— Myliu jus, myliu jus,— sukuždėjo išsigandusi, išplėšė iš vyro rankos žirkles, jos dunkstelėjo į grindis.— Prašau, meldžiu, supraskite mane — aš turėjau netikrų seserų, netikrą brolį, aš jų nepažinojau, jie minioje man vaidendavosi... Temstant jie, pavirtę plėvojančiom šmėklom, įsiverždavo į mano kambarį, sklandydavo, šnarėdavo, kvatodavo man į veidą... Aš nenoriu, kad ir tavo vaikai mane persekiotų kaip neatpažįstami pavidalai — kaip šmėklos — aš noriu įsidėmėti jų veidus, akis, noriu priprasti prie jų... Jūs leisite man su jais susitikti, susitikinėti, leisite, teisybė?..

Jonas ją apkabino, priglaudęs prie krūtinės jos galvą, sūpavo. Tylėjo. Galėjai justi, kad ir jam sunku, kad ir jis kenčia.

— Julijus, Sofija, Lukrecija — prašau, meldžiu, neuždrauskite minėti šių vardų dvare!.. Karinos vaikai bus viskuo aprūpinti, aš žinau. Tačiau jie nebus laimingi, nebus... Jei ir suvis nėra laimingų žmonių, Karinos vaikeliams trūks kažko daugiau, negu paprastai žmonėms trūksta... Jie gyvens nuslėpti, atstumti, ir vieną kartą jie tai supras!..

— Liaukitės,— tamsoje kunigaikščio balsas Kotrynai pasirodė piktas. Jonas pasodino ją lovoje, atšlijo nuo jos.— Jūs neužjaučiate Karinos vaikų, negalite užjausti. Jūs paprasčiausiai jų bijote.

— Kunigaikšti, mielasis...

— Bijote! — sušniokštė kunigaikštis, atsistojo, tamsoje sušnarėjo jo drabužiai, sudunksėjo duslūs neramūs žingsniai.— Šnekate apie Karinos vaikus, galvojate apie savuosius. Laukiate, viliatės. Tikitės pagimdyti nepaprastą, stebuklingą kūdikį — dinastijos tęsėją, dievą, antrą Kristų. Iš anksto bijote dėl jo. Bijote netikrų jo seserų, netikro brolio, kuris pavydės dievaičiui trukdys jam,— kunigaikštis atidarė duris į terasą, atsigręžė: — Tėvonijos rūpesčius pasistenkite užmiršti, mieloji. Ne Gediminaičius jūs gimdysite — Vazas. Kad tik viešpats būtų maloningas, kad tik viešpats būtų dosnus...

Pro atdaras terasos duris į miegamąjį plūdo darganotos lapkričio nakties šaltis. Kotryna gūžėsi, virpėjo iš nuoskaudos ir pažeminimo. Mintyse piktdžiugiškai kartojo: aš nieko neskolinga Švedijai, aš neatiduosiu Švedijai savo vaikų.

Šiandien, dabar, Kotryna rami spokso pro langą į tuščią, nuogą Hautenburgų sodą. Piktdžiuga išsisklaidžiusi. Jausmai atbu-

kę. Jeigu dievas duos jai vaikų, jie bus Vazos, tai teisybė. Katalikai.

Katalikai Vazos.

Štai šmėkso miglotame šaltame ore naujas mūras. Apmaudas, nuoskauda, kad viskas taip laikina žmonių gyvenime, ima veržti Kotrynai gerklę. Trisdešimtų metų vasario dvidešimtą, taip, dvidešimtą, Krokuvos katedroj Gniezno arkivyskupas Jonas Laskis, Krokuvos vyskupas ir karūnos pakancleris Petras Tomickis, Plocko vyskupas Andrius karūnavo Žygimantą Augustą Lenkijos karalium. Šiam ėjo tik dešimti, ir kitą dieną visi stebėjosi vaiko karaliaus orumu, kai jis iškilmingų eitynių priekyje žygiavo miesto gatvėmis į turgaus aikštę, kur turėjo viešai į sostą atsisėsti, kelis miestelėnus auksiniais riteriais paskelbti — pirmąkart karališką malonę savo valdiniams suteikti. Mažajam karaliui iš šalių žygiavo du jo pusbroliai: Albrechtas, Prūsijos kunigaikštis, ir Vilhelmas — du aukšti šaunūs vyrai. Tuomet į Brandenburgo markgrafo Frydricho ir Sofijos Kazimieraitės, Kotrynos tetos, sūnų Vilhelmą daugelis susižavėjusiomis akimis žvelgė — Rygos arkivyskupas Tomas jau viešai buvo pažadėjęs paskelbt Vilhelmą savo įpėdiniu, ir net patys iškiliausi lenkų ir lietuvių vyrai, net Kotrynos tėvas karalius, motina karalienė apie šį jauną giminaitį šnekėjo su pagarba ir pasididžiavimu. Žodis arkivyskupas Kotrynai tuomet skambėjo įstabiau nei karalius, nei didysis kunigaikštis. Broliukas sėdėjo soste turgaus aikštėje, aukštai virš minios, o Kotryna spoksojo į pusbrolį Vilhelmą, stovintį žemai, ant suminto, saulėj žėrinčio sniego...

Aną tolimą dieną Kotrynai į mažą galvelę įstrigo žodžiai: šviesi, laiminga ateitis. Tų žodžių pavidalas, kūnas buvo šaunusis pusbrolis Vilhelmas... O štai: kol Kotryna paaugo, kol ištekėjo, arkivyskupo Vilhelmo gyvenimas pralėkė, sudegė jo rūmas štai čia, šioje gatvelėje, šviesi, laiminga pusbrolio ateitis išsisklaidė lyg rūkas, tapo praeitim, atsiminimais — nei namų, nei katalikiškos bažnyčios arkivyskupas Rygoje nebeturi. Žiemoja Roneburge... Sunkiai serga... O anas karalius, kurį mažą jis lydėjo anuomet Krokuvoj į turgaus aikštę, į sostą viešai atsisėsti, jau parašė įsakymą: arkivyskupas numirs — arkivyskupystę panaikint, įsteigt ypatingą jos vadovybę. Bėga laikas, sendina, gniuždo žmones, niekais verčia jų viltis ir tikėjimus... Štai šmėkso ant arkivyskupo sudegusio rūmo pamatų naujas mūras. Belangis. Stūkso palei gatvelę akla, niūri siena. Kas už jos? Ginklai, parakas? O gal svetimšalių atvežta druska saugoma, kol kainos pakils?

Šalta, nyki — paklydusi — Ryga... Nebėra joje dorovingų žmonių, visi trokšta gyventi tik šiame pasaulyje, tik turtingai, tik sočiai — niekas niekuo amžinu nebetiki, nebeatskiria, kuris dievas tikras, kuris netikras. Amžina čia tik Dauguva ir jūra. Tamsus, šaltas, abejingas — trapią sielą gniuždantis — upės vanduo plaukia pro miestą. Plaukia į dar atšiauresnį vandenį, į jūrą. Erezija lyg rūkas, nuo abejingo vandens nuolat kylantis, smelkiasi į storo mūro namus pro duris, pro langus, pro plyšius plyšelius — dusina žmones, jų vaikus. Šie paaugę suvis nebeišmanys, kuo tikėti, ko nusitverti. Užtat mokės neapkęsti turtingesnių, garbingesnių —įsiutę stvarstys vieni kitiems už gerklių, vieni kitus žudys, kraujy pasaulį skandins...

Kotryna kibiai, tvirtai įsitveria hofmeisterienės alkūnės, priglunda prie jos peties. Tamsūs akmeniniai laiptai jas veda žemyn, po raudonais pusapvaliais skliautais, prie juodų dvivėrių durų su didelėm varinėm rankenom. Katedros viduj, aukštoj didingoj erdvėj, tvyro prieblanda. Apdulkėję eretiški langai dienos šviesą tarytum nukošia, įleidžia vidun tik šešėlį, santėmį piktoms, paklydusioms sieloms guosti. Taip! Tai teisybė — žmonės ėmė guostis tamsa: visur tamsu, viskas skendi tamsoj, tad ko tu, žmogeli, šviesių dienelių lauki?.. Net kapitulos kanauninkai, kurie prie arkivyskupo Vilhelmo šioj katedroj nuolat budėdavo, sako, pagal Augustino tvirkinantį statutą gyventi ėmė —prisipirko dvarų, išsivažinėjo po kaimus, valstiečius rimbais plaka, šniukštinėja, kur grūdus brangiau, pelningiau parduoti...

Hofmeisterienė nuveda Kotryną į altoriaus navą. Prie kairiosios sienos sustoja, sušnabžda, kad Rygoje dabar tik čia katalikas gali pasimelsti — priešais tą kapą, sienoje įmūrytą. Kuris — pirmasis ar antrasis — Rygos arkivyskupas čia palaidotas? Ak!.. Šimtmečiai prašnarėjo, praūkė pro šį kapą, o antai iš žemos plačios nišelės, nyrančios į mūrą, į šešėlį, vis dar, rodos, gyva žmogus šiluma tebealsuoja...

Kotryna persižegnoja, parklumpa.

— Garbė tau! — sušnabžda.— Garbė tau!..

Prie ausies išgirsta neramų hofmeisterienės balsą:

— Šviesiausioji, jis, sako, skuba...

Kotryna persižegnoja, atsistoja, atsigręžia: tolyn nuo jos, gilyn į kairiąją navą, į pasienio tamsų šešėlį, eina aukštas, laibas lyg virvė vyriškis — pražilęs, didelėm atlėpusiom ausim. Sustoja prie juodo nusvidinto,— ir patamsy blizgančio — suolo. Atsisuka į Kotryną. Stovi tiesus, nejudėdamas. Laukia jos. Argi toks ramus jis, Tvirbutas? Argi jis nepuls Kotrynai į kojas, neverkšlens, nemaldaus pagalbos, užtarimo prieš kanclerį, prieš valdovą?

Kotryna prieina, ir Tvirbutas nusilenkia, pasisveikina. Valandėlę jiedu stovi, žiūri vienas kitam į akis. Jo akys rudos, tamsios, supratingos. Kotryna palengvėl atsisėda ant suolo, Tvirbutas vis dar stovi — neįsitempęs, ramus, mandagus be pastangų, be valios. Ten, Vilniuje, dvaro moterys Tvirbuto likimu vaikus padaužas gąsdina, paskui juos, įbaugintus, myluoja, guodžia nepaguodžia, naktimis pašoka iš miego, iš klaikaus sapno, užsidega žvakes, skuba į vaikų miegamuosius — ar tik neatsitiko ko vaikeliams? dar neatsitiko? O Tvirbuto veide kančios štai neregėt nė pėdsako.

— Dėkoju, maloningoji kunigaikštiene, kad atėjot susitikt,— balsas jo sodrus, prikimęs, tačiau jaukus, rimties, gerumo kupinas. Štai tokį balsą Kotryna norėtų išgirst kiekvieną rytą, kai atsibunda... kai atsibunda, kai nuogąstis, baimė dėl ateities vis nudiegia ir nudiegia širdį...

— Marta, mieloji,— staiga sako Kotryna hofmeisterienei,— eikite, palaukite manęs, aš neužtruksiu.

Hofmeisterienė stovi čia pat, už kelių žingsnių, šviesos pluošto, krintančio pro langą, nubalkšvintu gobtuvu ir veidu. Įdėmiom, kažko klausiančiom akim ji žiūri į Kotryną. Gal kunigaikščio Martai prisakyta čia stovėt, klausytis, žiūrėt akis išpūtus?

Tvirbutas nelauktai nusilenkia hofmeisterienei, taria:

— Kaltas aš, skubu. Laiko pasišnekėt su kunigaikštiene taip mažai — patikėkit, laukti jums nenusibos.

Nuoširdus vyriškio balsas sutrikdo hofmeisterienę. Ji parausta, tarytum nori pasiaiškinti, ko čia stovi, tačiau neišdrįsta nė prasižiot — nueina, nušmėsčioja per dulkėtųjų langų šviesos ruožus.

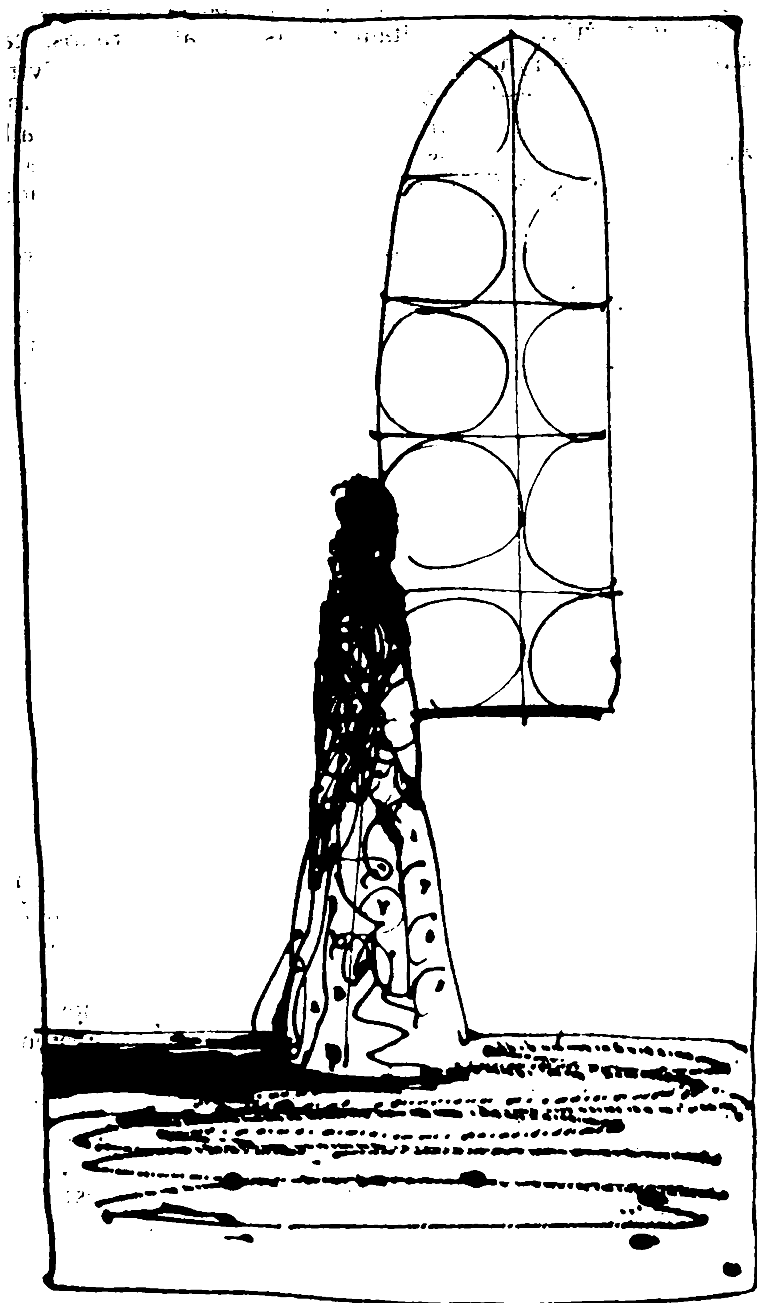
Kotryna ūmai pakelia akis į Tvirbutą: ir ko ji stebisi jo ramumu? jis liuteronas, liuteronų užgrobtoj katalikų katedroj jam jauku, jam skaisti čia ir dulkėtoji šviesa — savoj bažnyčioj drąsus kiekvienas... Kotrynos širdyje prabunda piktumas. Ji prašneka apmaudžiai, su neslepiama nuoskauda:

— Pone, man visiškai aptemo protas... Argi nelaimės, vargas... neteisybė... pažeminimas, kurį patyrė kankiniai šventieji...— ne visus išgano? argi gali žmogus ir taip paklysti, kad niekas, ničniekas nebepajėgtų jo išganyti, sugrąžinti į tikrąjį tikėjimą? Aš netikiu... Nieks nėra paklydęs amžiams, nieks!..

Tvirbuto veidu nuslysta vos regimas pragiedrulys — Tvirbutas sutriko, kaltai nusišypsojo? dar jaučia, kad yra paklydęs? Nieks nepaklysta amžiams — tai teisybė, visų vienintelė viltis!

Tvirbutas atsisėda ant suolo, ištaria:

— Nerimaujat dėl manęs,— pažvelgia Kotrynai į akis įdėmiai, su keista — gal apsiprasta? — širdgėla: — Ar verta nerimauti? Dievas vienas. Aš vienišas, štai mudu ir susitinkam baž-

nyčioj — ar svarbu kokioj? Nors... Kas žino — gal kaip tik bažnyčioj mudu išsiskiriam?

Žodžiai, kuriuos jis taria, eretiški, baisūs, tačiau kodėl jo balsą taip jauku girdėti? Jo balsas guodžia, blėsina pyktį širdyje, sklaido neapykantą kitam žmogui. Apie šventuosius jausmus su juo negalima šnekėtis — užburs, nusivilios, apgavęs pasityčios... Kotryna atsainiai, pabrėždama atsainumą, ūmai apie kitką prašneka:

— Pone, rugsėjo mėnesį kancleris Radvila gavo jūsų laiškų. Veikiausiai ir dabar esate parašęs jam laiškelį? — pastarąjį žodį ji ištaria nusišypsodama, pašaipiai.

— Maloningoji kunigaikštiene, keli jūsų palydovai iš Rygos grįš Vilniun — tai juk teisybė? Labai dėkočiau jums...

— Pone,— pertraukia Tvirbutą Kotryna,— rugsėjo laiškuose jūs įtikinėjot Radvilą nebepiršti mano sesers vyskupui Magnui derybose su danais. Kas nors prašė, reikalavo, kad parašytumėt tokius laiškus? Kas tas pasalūnas?

— Aš... Kaip čia aiškiau pasakius: vyskupas Magnus ketina pirštis švedų princesei...

Kotryna sustingsta, spokso į Tvirbutą, stengdamasi suvokti, ką jis pasakė. Frederikas ir Žygimantas Augustas, valdovai, tariasi dėl Magnaus vedybų su Ona... Magnus tuo pat metu peršasi švedų princesei... Vadinasi, jos vyro seseriai?

— Kuriai? — išspiūsta Kotrynai, ir Tvirbutas palengva, klaidžiu žvilgsniu peržvelgia bažnyčią, atsiliepia:

— Atrodo, jam nesvarbu, kuriai pirštis — kad tik princesei,— tuojau patikslina: — Kad tik švedų princesei.

— Pone Tvirbutai! — sušunka kunigaikštienė, išsigąsta duslaus aido ir toliau šneka užsikirsdama, lyg būgštaudama savųjų žodžių: — Pone... Radvilai jūs rašėte, kad Magnus Onos neišlaikytų — esąs vargšas ir labai nerimtas. Radvila patikėjo... Valdovas, kiek žinau, taip pat... Valdovas ėmė vilkinti derybas... Kai aš išvažiavau iš Vilniaus, baronas Dona... ponas Brunovas... tebelaukė naujų instrukcijų kelionei į Kopenhagą... Nuojauta man kužda, kad valdovas nebepirš Onos Magnui... Pone, kaip jūs drįsot šitaip susukti galvą Radvilai? Nejaugi švedų princesei išlaikyti, jūsų manymu, mažiau lėšų tereikia?

— Maloningoji, aš nemelavau, nieko neprasimaniau,— Tvirbutas nudelbia akis, tyli. Ir tik dabar, kai nebemato jo akių, Kotryna pastebi: vos vos kreta, nuolat kreta šio nelaimingo vyriškio galva. Jis vėl pažvelgia į Kotryną — staiga užsiplieskusiom, savo tiesą įrodinėti panūdusiom akim: — Ezelio vykupas — gudrus, tačiau pernelyg ūmus politikas, elgiasi taip, kad kiekvieną dieną, kad ir rytoj, gali netekti visko — dvarų, pilių, visos vys-

kupystės, net laisvės... Štai ir šiandien jis išplaukia į Švediją slapta nuo štathalterio Bero, nuo brolio karaliaus... Kas dabar išdrįstų pasakyti, kuo jo kelionė pasibaigs?

— Jūs plaukiate su Magnum, todėl ir skubate, teisybė? — paklausia Kotryna.

— Taip. Man svarbu...

— Ar malonu, kad galite pakenkti mano seseriai, kancleriui Radvilai, valdovui? Beje, o kunigaikštis Jonas...— Kotrynos balse pasigirsta panieka.— Ar pajėgs kunigaikštis išlaikyt mane?

Tvirbutas žiūri į ją, tyli. Kai tyli, kai veidas nustebęs, jo ausys atrodo dar labiau — nebežmoniškai — atvėpusios.

Žygimantas Augustas už kunigaikščio Jono norėjo ištekinti Oną, vyresniąją Kotrynos seserį. Valdovo sprendimas buvo tvirtas, griežtas. Į visus kunigaikščio Jono gudravimus, kuriais šis tikėjosi jaunesnę žmoną gauti, valdovas abejingai atkirsdavo: yra tvarka — pirmos išteka vyresniosios princesės. Tekėt už kunigaikščio Jono Kotrynos naudai atsisakė pati Ona... Sesuo įtikino brolį valdovą, kad šios vedybos ypatingos, kad šiuokart turi ištekėti ta, kuri jaunesnė, kurios viltis susilaukt vaikų tikresnė — taip! valdovą, kuris kada nors sujungtų Suomiją ir Lietuvą bei Lenkiją po viena karūna, dar reikia pagimdyti... Apmaudu, skaudu man išsižadėti tokios garbingos misijos, įtikinėjo Ona valdovą brolį, tačiau aš jau pradėjau penktą dešimtį, viešpatie, penktą dešimtį!.. Garbinga, neišdidi Ona... Kotryna dėkojo seseriai, verkė apkabinus, prisiekė, kad įkalbės baroną Doną ir prieš valdovo valią tęst derybas Kopenhagoj dėl jos ir Magnaus sužadėtuvių. Baronu Dona Kotryna tikėjo, pasikliovė. Baronas — lankstaus proto vyras, didis diplomatas. Pernai Stokholme Dona murkte išmurkė karaliaus Eriko leidimą Suomijos kunigaikščiui vesti vieną iš dviejų Gediminaičių. Grafas Tenskis-Tetinskis, keliavęs drauge su Dona į Stokholmą, vėliau tikino Žygimantą Augustą: už tai, ką baronas Švedijoj nuveikė, jūs auksu turėtumėt jį apipilti. Tačiau atsilygino Donai už nuopelnus pati Kotryna. Valdovas neatrišo aukso maišo, grafui Tenskiui-Tetinskiui atkirto: o iš tavęs atimt reikėtų ir tą auksą, kurį turi,— nė princesės vargšės, iš kurios visa Europa juokias, į žmonas gaut nesugebėjai.

Šit kaip!..

Cecilijos, apsijuokėlės princesės, už grafo, kad ir doro, rimto vyro, Erikas neleido. Už Magnaus, šalaputrio princo,— leis! Na, žinoma! Jei tik jai, Cecilijai, Magnus pasipirš, abejonių nėra — vestuvės įvyks.... Danai ir švedai, taiką amžiną sudarę, dar ir susigiminiuos...

Kotryna suvirpa, atšiauriai nusijuokia:

— Tylit, pone... Taip ir maniau — kunigaikštis manęs neišlaikys. Teks man elgeta po Skandinaviją klajoti...

— Nesijuokite iš manęs, maloningoji,— prašneka Tvirbutas nuolaidžiu susikrimtusiu balsu.— Kai aš pagalvoju, tarkim, apie jus ar jūsų seserį, man rūpi pats žmogus, apie kurį galvoju. Vienas žmogus Lietuvos nei išgelbėt, nei pražudyt negali. Gali tik pats pražūti... Karalius Frederikas atėmė iš Magnaus valdžią, iškraustė iš tėvonijos žemių į tolimą svetimą šalį, štai Magnus ir ieško sau žmonos, kuri padėtų titulo šlovę susigrąžinti, valdžią, galybę atgauti... Titulą stabu, svarbiausiu dalyku laikyti nuo seno įprasta, kunigaikštiene. Dėl titulo ir valdžios dažnas valdovas užmiršta, kad ir jis žmogus yra. Gyventų Magnus su jūsų seseria ar švedų princese — nebūtų žmogus... Pagal sąžinės balsą jis gyventų tik su ta, kurią myli. Tik meilė priverčia jį užmiršti titulus ir valdžią, tuščią garbę, būti tuo, kuo yra — žmogumi su siela, su savu protu...

— Iš tiesų,— pritaria jam Kotryna pašaipiai.— Apie Magnaus meilę senai Drezdeno rūmų damai anekdotus visoje Europoje pasakodavo. O gal jis iki šiol dėl senutės Tubos iš proto tebesikrausto?

— Kunigaikštiene, vaikai visada įsimyli vyresnes. Tačiau kiekvienas sulaukia ir tikrosios — tos vienintelės — meilės... Magnus pamilo jauną, gražią moterį, beje, paprastos kilmės ir labai nelaimingą...

— Nelaiminga... Paprastos kimės... Graži... Jau pagimdė vyskupui būrį vaikelių, teisybė? — Kotryna sudirgsta, tūžmingai priduria: — O! Kiek daug klaidžioja po svietą atstumtų, nelaimingų žmonelių, ir niekas nežino, kad jų gyslomis karališkas kraujas teka!.. Bjauru ir nežmoniška...

— Ne, maloningoji, ne, Magnaus mylimoji — vienuolė.

— Vienuolė? — suklūsta Kotryna. Jos atminty šmėsteli pusseserės Anos duktė Margarita, jaunutė vienuolė iš Halės. Jos akys, kai ji atsigręžė tarpduryje, išeidama... Akys, kupinos nuoskaudos, baisios nevilties... Ką išeidama norėjo pasakyti Margarita. Kotrynai, o nepasakė, neišdrįso pasakyti? Gal norėjo išvažiuoti į Abą drauge su Kotryna — ištrūkti iš vienuolyno, iš tų spąstų, į kuriuos gal tik per jaunumą pateko? Juk ilgisi kažko, ko neturi, ką jau prarado, kiekvienas žmogus... Kotryna — argi ji nesiilgi, argi nesiilgi net tų pralėkusių dienų, kurias praraudojo, kurias laikė tuomet pačiomis nelaimingiausiomis?..

Tvirbutas pasislenka suolu arčiau prie Kotrynos, tylesniu balsu šneka:

— Maloningoji, jūs turėtumėt suprasti mano padėtį — laiškų lietuvių dvarui aš negaliu nešiotis. Pasakykit, kuris iš jūsų žmo-

nių dabar grįš į Vilnių, ir mano pasiuntinėlis perduos jam laišką ponui kancleriui,— Tvirbuto balsas dabar tylus, tai teisybė, tačiau skamba vis valingiau, griežčiau: — Suprantu, katės maiše į Vilnių jūs neleisit gabenti. Aš privalau paaiškinti... Baronas Dona ir ponas Brunovas ruošiasi išvykti į Kopenhagą, ir aš noriu, kad kancleris gautų mano laišką, kol pasiuntiniai neišvyko. Aš meldžiu Radvilą nutraukti derybas su danais...

— Nutraukti? — išplečia akis Kotryna.— Kaipgi šitaip? Švedai ir danai pasirašė amžiną taiką... Švedų būriai siaubia Livoniją... Žygimantas Augustas neturi sąjungininkų...

— Danų karalienė, našlė Dorotėja, savo sūnui vyskupui Magnui pranešė: derėkis su švedais kuo skubiau, kol Frederikas nepradėjo su jais karo.

— Pone, Žygimantas Augustas jų karo ir telaukia! — Prieš danus ir lietuvius Erikas neatsilaikys — bent jau iš Livonijos kariuomenę tikrai išves.

Tvirbutas panarina, palengvėl purto galvą:

— Tai tik tuščia iliuzija, maloningoji. Danų karalius gudrauja ir su švedais, ir su lietuviais. Žino, kad Žygimantas Augustas neturi nė vieno savo laivo, kad Gdanskas...

— Nepriminkit Gdansko! Neapkenčiu to miesto...

— Štai matot... O Frederikas reikalauja aštuoniolikos laivų... pačių didžiausių... O ne, Frederikas nesityčioja iš mūsų valdovo. Reikalavimą tuojau apverčia: na, jei neturite laivų, padenkit mano karo su švedais pusę kašto... Suprantat, pusę kašto? — Tvirbutas atsilošia, atsidūsta, žvelgia į Kotryną nepatikliai.

Kotryna suglumsta:

— Jums gaila pinigų?

— Maloningoji,— liūdnai nusišypso Tvirbutas.— Švedija turi tūkstančius mylių jūros pakrančių, dešimtis uostų, Danija valdo abu Zundo krantus. O ką turim jūroje mes, ką turi rusai? Šviesiausioji kunigaikštiene, mes kariaujam tam, kad į jūrą įbristume, snapą įkištume... Danai ir švedai kariauja dėl viešpatavimo jūroje. Dėl viešpatavimo, suprantate? Frederikas pasiglemš mūsų pinigus ir užmirš mus... Jūra priklauso tik viešpačiams... Ką ir šnekėti, Ryga toli nuo Lietuvos... Toliau nei senovės jūra, kuri joldijom mus maitindavo — nebesugrąžinsi pralėkusio laiko, ar ne teisybę sakau?

Kotryna tyli, tankiai alsuoja. Kuo čia dėtos joldijos? Kokios joldijos? Kodėl ir kam Tvirbutas prikaišioja dėl tuščiai pralėkusio laiko? Kodėl jis dedasi pranašesnis už ją, išmintingesnis už kanclerį, už patį valdovą? Reikia išskirti, Tvirbutą ir Magnų būtina išskirti... Jeigu Tvirbutas išplauks į Švedją su Magnum,

Ona neištekės, niekada neištekės... Kotryna nuryja nuoskaudos kartėlį, žvaliai sukrunta, suima save į rankas:

— Pone, jūs patariate kancleriui nutraukti derybas su danais. O ką jam siūlote pradėti? Iš tiesų — ką?

— Už tuos pinigus, kuriuos tuščiai sukištume danams, siūlau pasitvarkyti namie, savame pajūryje. Ar jūs bent įsivaizduojate, kokius didelius pinigus lauk išmestume? Už juos galima atstatyti Šventosios uostą, išvalyti Šventosios upę, jos intakus Kulšę ir Darbą, kitas upes... sujungti jas kanalais, keltais... krantus apstatyti sandėliais, perkrovos magazinais... Tarnautų mums ne tik Šventoji — ir Minija, Mūša... Patikėkit, maloningoji, visos drauge jos Nemuną atstotų!..

— Tai sapnas...— sukužda Kotryna.— Tai sapnas!..

Tvirbuto akys apsiblausia:

— Galbūt. Galbūt ir sapnas... Visą žmogaus gyvenimą, jei nori, sapnu gali laikyti. Dėl Rygos mes jau pražudėm tūkstančius žmonių... O ką laimėjom? Baisius atsiminimus... Sąžinės graužatį... namus, pilnus našlaičių... Net jei valdovas su caru susivienytų, Rygos nelaimėtų. Švedams ir danams padėtų anglai, olandai, ispanai — visi, kurie trokšta jūroj viešpatauti. Viešpačiai nemėgsta, kai pašaliniai lenda į jų valdas...

Štai tau ir Tvirbutas... Didvyris, kankinys, nelaimingas, nuskriaustas žmogus... Kam jis iš tikrųjų tarnauja? Ar Radvilai? Kas gali paliudyt, prisiekt, kad jis tarnauja Chodkevičiui, Radvilai, valdovui, žmonėms, kurie jį nuskriaudė?..

Kotryna prajunka apmaudžiu pavargusio žmogaus juoku:

— Ak, dieve, dieve!.. Keistas jūs žmogus... Mąstot... Rašot laiškus Chodkevičiui, Radvilai, valdovui... Tikite, kad galit jiems ką nors įrodyti, pakeist jų užmačias... Ar jūs pats gerai suvokiate, ką darot?

— Suvokiu. Juokingas aš. Tačiau gerai žinau, kad iš Livonijos reikės namo sugrįžti — ir man, ir etmonams, ir jų kariams... Kur dėsies negrįžęs? Ir jei tuomet dar neturėsim Šventosios uosto, priešai mums ir namie ramiai gyventi nebeleis — neabejokit tuo. O dėl to mano trigrašio... Kancleris pernai Chodkevičiui pasakė: mums reikėtų statytis savo uostą, kol Livonijoj kariaujam. Taigi, šviesiausioji, ne aš tą Šventąją susapnavau — aš tik šnabždu kancleriui, kad metas, kad yra proga... Štai ir viskas.

Kotryna valandėlę žiūri į Tvirbutą sustingusi. Tas, kuris, nebūdamas valdovas, panūsta išganyti, išgelbėti savo šalį, yra tik intrigantas ir maištininkas. Taip sakydavo Žygimantas Augustas, ir Kotryna manydavo, kad jis turi galvoje giminaičius, kurie, svaigindamiesi karališka kilme, gal ir galėtų susigundyti pikta viltim į sostą atsisėsti. Tačiau valdovo žodžių būta įžvalgesnių...

Yra žmonių, kuriems nerūpi sostas, rūpi išmintim visus pranokti, pasipuikuoti ja, o iš tikrųjų — sukiršint valdovus, jų didikus, pasėti jų širdyse abejonę tuo, ką daro. Tvirbutas!.. Kankinys... Vyskupas Magnus, kai moteries nemyli,— jam ne žmogus. Veikiausiai ir ji, Kotryna, ir kancleris, ir net valdovas — Tvirbutui ne žmonės. Žmogus tik jis — beturtis, benamis, be valdžios... Tik kankiniai, niekais pavirtę,— jam žmonės!..

Kotrynai karštis kliūsteli į veidą, nuo minčių antplūdžio — akyse raibsta.

— Gerai, aš sutinku,— skubiai ištaria.— Mano žmogus nuneš jūsų laišką kancleriui. Mano žmonės nuneš kancleriui visus jūsų laiškus — aš visada padėsiu jums, jei jūs padėsit man.

— Kunigaikštiene...— suklūsta Tvirbutas, nustemba.— Kuo aš galiu padėti jums?

— Plaukit su manim į Abą.

Tvirbutas žiūri į ją išplėtęs akis, stengdamasis suvokti, ką ir kodėl Kotryna jam siūlo. Sumanymas įvilioti Tvirbutą į spąstus pačiai Kotrynai pasirodo neregėtai didis paprastumu ir tyrumu. Sėkmės nuojauta gniaužia jai žadą. Viešpatie, štai jau kiek metų — šešerius, septynerius? — valdovas neįstengia Tvirbutu atsikratyt!.. Kilnuoliai, riteriški vyrai, dvaro moterys kankinį apgindavo... gindavo ir Kotryna — kad bent nujautus būtų, kokį žmogų gina... Ak! Padėk man, viešpatie, dabar ištaisyti praeities klaidas!..

— Meldžiu jus! Plaukit su manim!.. Mes abu dedam visas viltis į tai, ko dar nėra: jūs į Šventosios uostą, aš — į sūnų...— Kotrynai mintys bangomis plūsta į galvą, veržiasi pasakomos. Tačiau jos tikros, tikros... Tai išgąsdina Kotryną. Tokių minčių negalima sakyt! Ji kietai sučiaupia lūpas. Žvelgia Tvirbutui į akis įžūliai, akiplėšiškai. Kaip Tvirbutas nesistebi, kad ji prašneko apie sūnų, kurio dar nepagimdė? Ir ko stebėtis... Kai Kotrynai piršosi caras, jos vertė buvo prilyginta Livonijai, visai Livonijai. Kas patikės, kad dabar valdovas brolis būtų ją tik į Jono talerius iškeitęs — akis ir nuojautą kiekvienas turi... Kotryna su Tvirbutu privalo būti atvira. Tik kiek? Iki kokios ribos?

— Pone, ne savimi aš rūpinuos! Savo dalią aš gerai žinau, susitaikiau su ja — gyvenimą pragyvensiu, numirsiu, palaidota būsiu svetimoj šaly,— jos balsas ima virpėti iš susijaudinimo, ji iš tikrųjų pajunta širdį veriančią nuoskaudą. Kotryna palinksta į Tvirbutą su ašarom akyse: — Tačiau sugrįš į tėvoniją mano vaikas — dievas mato, aš nepamišau! Jis privalės sugrįžt, sujungt du jūros krantus po viena karūna... Man baisu!.. Juntu, kad nebepanešu naštos... Pone! Kodėl ji atiteko man? Už kokias kal-

tes? Kur narsieji Gediminaičiai, kodėl jų nebėra? Kodėl jie moteriai paliko nešti tokią sunkią naštą?

Tvirbutas suglumsta, pakelia nuo kelių rankas, atkiša, gal nori suimti kunigaikštienę už pečių, supurtyt švelniai, padrąsint — nepasiryžta, paguldo letenas atgal ant kelių. Susirūpinusiu, tačiau jaukiu balsu ištaria:

— Kunigaikštiene, negalvokite apie tai, dėl dievo meilės! — jo galva vis pastebimiau kreta.— Meskit iš galvos visas naštas — tuščia jų... Nepaisykit... Gyvenkite, ir tiek!..

— Plaukit su manim į Abą! Padėkit man. Aš nuolatos bijau, kad jau rytoj atsitiks kažkas baisaus... kliedžiu naktimis... prarandu nuovoką... Negali šitaip gyventi moteris, kuri ruošiasi tapti motina! Jūs esat tėvas — turėtumėt suprasti... Man reikia ramybės, pasitikėjimo, kantrybės. Man reikia šalia tvirto, užgrūdinto žmogus...— Kotryna kukteli, su siaubu patiria, kad verkia tikrom ašarom.— Pone! Jūs pakėlėt klaikius išbandymus — nelaisvę, ištremtį, nuolatinę baimę dėl gyvybės... dėl namiškių... visa tai, ką man dar reikės ištverti... Jūs, tik jūs galite man padėti, pone!..

Tvirbutas apsidairo klaidžiomis akimis, atsidūsta. Neskubėdamas stojasi nuo suolo, įsistebeilija į Kotryną dulkėtųjų langų nušviestu veidu, nusišypso blankia šypsena:

— Jūs pati save gąsdinat — negailit savęs...

Pašoka ant kojų ir Kotryna, sugauna jo ranką:

— Vilniuje aš, ponia Radvilienė — dieve, duok jai dangaus karalystę! — užtarėm jus. Likot gyvas... Sugrįšit kada nors namo... Aš padėjau jums, dabar padėkit man...

— Maloningoji, kad aš plaukčiau į Abą, man galvoje dabar viskas aukštyn kojom turėtų apsiversti. Aš iškeliauju į Švediją... Man jau metas eiti... Rytoj ir poryt nuo dešimtos iki vienuoliktos čia, katedroj, prie kapo, kur jūs meldėtės, budės mano žmogus. Jis turės laišką kancleriui. Labai dėkočiau jums, jei...

— Pone, aš pasirūpinčiau jūsų vaikais! Surasčiau jiems turtingus, išmintingus globėjus... Jie galėtų mokytis...

— Kunigaikštiene, kaip lengvai jūs užsimojate pragyventi ir mano, ir mano vaikų gyvenimus... Supraskite mane: gyvenimą, kuris dar liko man, aš noriu pragyventi pats... tik pats... ir pasirūpinsiu, kad patys savo gyvenimus pragyventų mano vaikai...

— Viešpatie! Jūs ir gyvensit pats! — sušunka Kotryna, ūmai jos balsas vėl prislopsta: — Gerai. Sudarykim sutartį... Pagyvenkit mano dvare trejus, bent dvejus metus — kol apsiprasiu, susigyvensiu su naujais žmonėm, kol tapsiu motina... Su jumis aš būčiau rami! Jums mokėčiau penkis šimtus kasmet, šeimai —

tūkstantį... Jūs gyvensit pats! Aš neįlįsiu į jūsų kailį! Man nesvarbu, kad jūs nekatalikas — jūs stiprus!..

— Į kailį... neįlįsit... Jūs nesupratot manęs, kunigaikštiene. Aš norėjau pasakyt: kai savo valia grįžau pas Magnų, aš prisiekiau gyvent tik savo galva.

— Aš leisčiau jums į Abą atsivežti šeimą... Išlaikyčiau ją, kol vaikai paaugtų...

— Labai dėkoju, kunigaikštiene, už gerą širdį. Bet aš noriu, kad mano vaikai užaugtų gimtajame krašte. Man metas eiti... Linkiu jums kuo geriausios kloties, tepadeda jums dievas,— Tvirbutas nusilenkia, ir Kotrynai jo veidas dabar pasirodo stulbinamai abejingas jai, jos būsimiems vaikams, viskam, visam pasauliui. Jis šneka apie gimtą žemę! Jam ji nerūpi, nerūpi... Jo širdis prisigėrė šaltos eretiškos miglos, kurioje ištirpo švenčiausieji jausmai — meilė tėviškei, motinai, vaikams, valdovui...

— Barone! — šūkteli Kotryna iš nevilties, ir aidūs Tvirbuto žingsniai, tolę nuo jos per bažnyčią, nutyla. Tvirbutas pusiau atsisuka, žvilgsniu, laukimu tarytum klausia: ar mane šaukėte, kunigaikštiene?..

— Barone,— kužda Kotryna su bejėgišku įniršiu.— Barone... Nėra bažnyčioje jokio barono, nė vieno jos palydovo. Niekas nepastos Tvirbutui kelio, niekas nesulaikys jo.

Tik sudžiūvusi, silpna moterėlė — hofmeisterienė — laukia Kotrynos prie laukujų katedros durų. Tvirbutas štai jau praeina, praėjo pro ją.

Petrai, Povilai, Jonai, sūnūs mano, tėviškės namus (dabar jie — jūsų) sapne regėjau: priešaušrio tamsa kambariuose, tylu, šmėkso durys, krėsliukai, stalas, židinys užgesęs, lovos — jūs miegate...

Tyliai prasivėrė durys. Atsimenu, tų durų, kai mažas buvau, nepajėgdavau atidaryti: būdavo sunkios, didelės, tarytum prišalusios prie staktų. Verkdavau išsigandęs, kad niekur niekada pro jas neišeisiu.

Taigi tos durys prasivėrė, įėjo į jūsų miegamąjį orus dabita brėkšmoj neįžvelgiamu veidu, skrybėlėtas, lazdą po pažasčia pasibrukęs. Pro praviras paliktas duris įsisuko trobon skersvėjis, ant grindų pabiro židinio šalti pelenai, susiūbavo užuolaidos, šmėstelėjo tarp jų langų stiklai, sunki migla aušrojančiame sode. Nepažįstamasis skubiai žengė prie jūsų lovų, baksnojo jūsų patalus lazda, keistu ūkiančiu balsu žadino jus: kelkitės, ruoškitės, važiuosime — nuo šiol aš jus globosiu.

Atsibudau, atsisėdau lovoj išsigandęs. Buvo naktis. Spengė tyla. Daiktai, galėję priminti, kur aš, tamsoje slypėjo. Akimirką

man atrodė, kad tebesu paauglys, tebegyvenu tėvų namuos, ir tamsoje prie durų stovi mano būsimasis, dar nepažįstamas globėjas Hornastajus — išsiveš mane. Bijojau dėl savęs, tačiau šnabždėjau jums: netikėkit juo! jis nepadės jums! niekas nepadės!..

Šiandien pradėjo snigti. Žiūriu į šliaužiantį pro kojas sniegą. Širdis neatlėgsta. Žinau: žmogelis naujas gimsta, prakunta, tuojau ir tiesia į jį rankas ponai globėjai, ponai valdovai...

Sūnūs mano, šiandien mūsų valdovo, didžiojo kunigaikščio, sesuo siūlė man vykti gyventi į Suomiją, į Abą, į jos dvarą. Sakė: mano pasiuntiniai perkraustys į mano dvarą tavo žmoną, vaikus, gyvensim, vieni kitiems padėsim. Kokia man būtų laimė drauge su jumis gyventi! Ir kokia nelaimė būtų jums svetimoj šaly užaugti!..

Mano sūnūs, globėjai duotų jums šiltesnių, gražesnių drabužių, gardesnio valgio, pasidalintų su jumis karališka ar kunigaikštiška šlove, tačiau jūs, atsidėkodami už tai, turėtumėt gyventi jų, tik jų labui. Pralėktų metai, praūžtų gyvenimas, senatvėje skaudžiai patirtumėt, kad ne jūs, o jie — globėjai — pragyveno jūsų gyvenimą, tą laiką, kurį dievas buvo skyręs jums, tik jums.

Mano sūnūs, jūs patiriat nuoskaudų, skriaudų, būna: bėgate nuo motinos, nuo žmonių, slepiatės krūmuose prie upės, kur ir aš kadaise slėpdavausi, rausiatės į šieno kaugę — raudate. Neguodžiu jūsų. Nėra kuo paguosti. Išsiverkite. Pas žmones sugrįžę, akyliau į akis jiems žiūrėsite, vis dažniau suprasite, kada jie nuoširdūs, teisingi, sąžinės balso paklausę, o kada pikti gražiai šneka, apgauti kitus nori..

Mano sūnūs, paaugę, o gal ir greičiau — kas žino? — išgirsite, kad jūsų tėvas buvo paklusnus šeimininkui, kuriam tarnavo. Vergiškai paklusnus, visutėlius šeimininko įsakymus nuolankiai vykdė, dėl to pats šviesios dienelės nematė, jums vaikystę užtemdė. Iš tikrųjų: aš nesu, niekada nebuvau toks išdidus ir stiprus, kad pajėgčiau nepaklust valdovui. Tačiau argi laisvas yra tik tas, kuris valdovui nepaklūsta, įstatymų nepaiso? Laisvas yra kiekvienas, kurio mintys švarios, kurio mintimis niekas, nė valdovas, negali piktų savo kėslų pagrįsti, nusikaltimų pateisinti.

Mano sūnūs, paaugsite, ir žmonės, gal net mama, vargų prislėgta, ims jums aiškinti: jūra, vien tik jūra kalta, kad užaugot be tėvo,— tebūnie ji prakeikta!..

Ar jūs jau matėt jūrą?

Paprašykit mamą, tegul nuveža jus prie jūros — ir aš šito ją prašau. Įsižiūrėkite į jūrą savomis akimis. Paskui, namo per

girią važiuodami, pakelkite snapelius į aukštį, įsižiūrėkite į medžių viršūnes, į dangų. Išvysit daug paukščių: spalvingų ir pilkų, žvilgančių ir nušiurusių, didelių ir mažų, stiprių ir silpnų — ar draudžia paukščiai vieni kitiems pakilt nuo žemės? ar pešasi dėl dangaus, dėl skraidymo jo mėlynėje?

Petrai, Povilai, Jonai, neprakeikite nei dangaus, nei jūros, nei tėviškės prie jūros. Mylėkit mamą. Mylėkit laisvą vėją. Mylėkit lietų ir sniegą, kertantį į veidą. Ir laikas pralėks. Ir kada nors, gal tik tuomet, kai nė išsiverkt nebegalėsite — išsenka, išsenka ir ašaros,— patirsit, kad turit sielą, visų džiaugsmų ir nelaimių versmę: joje dieviškas balsas amžiną giesmę gieda, alkanas žmogėdra dantimis griežia.

I

Ieva Tvirbutienė stovi prie didelio, saulės nutvieksto lango. Girdi, kaip triukšmingai laksto koridorium jos vaikai — niekas jų nebetildo, jie jau aprengti, suruošti kelionei. Susirengusi kelionei ir pati Ieva. Pro neužsagstytą durtinį ilgomis plačiomis rankovėmis matyti tamsi suknia su keturkampiu baltu plonos drobės įsiuvu ant krūtinės. Nuo klubų iki pat žemės tįsta aksamitinio diržo galai. Ieva stovi vienplaukė, per pečius ji kiek gunktelėjusi. Didelės, tamsiai mėlynos akys žvelgia liūdnos, viskuo nusivylusios.

Pro langą Ieva mato akmenimis grįstą gatvę. Dešinėj, virš Subačiaus akmeninių vartų, stūkso Šunų niūrus bokštas — budelis jame gyvena. Anot pono Bliunko, per metus tik keliems, kartkartėm keliolikai žmonelių, valdovui nusikaltusių, galvas jis nukerta. Šiaip jau budelis gaudo benamius šunis, ir šio aukšto, plačiapečio, tamsaus gymio žmogėno mieste ne tik žmonės — ir šunys lenkiasi.

Akmenimis grįstoji gatvė suka į priešingą Šunų bokštui pusę — į kairę. Ten šmėkso špitolės žema, pilka šoninė siena, staiga ir netikėtai aukštai iškyla balta masyvi graikų cerkvė, vėl anot pono Bliunko, didžiojo kunigaikščio Algirdo antrosios žmonos Julijonos Tverietės kadaise statydinta. Cerkvės rūsy, laidojimo galerijos tamsoj, guli pačios fundatorės palaikai. Gretimoj galerijoj didžiojo kunigaikščio Aleksandro žmonos Elenos karstas pakylėtas. Pastarąją savaitę, laukdama pono Onikėjaus Hornastajaus, vildamasi jo juodąją karietą gatve pardardant išvysti, Ieva žiūrėdavo pro šį langą į baltą Skaisčiausios mergelės dievo motinos cerkvę, į trikampius, smailius jos stogelius, į apvalųjį bokštą rytiniame kampe, o regėdavo erdvius rūsius, laidojimo tamsias galerijas, garsiųjų senovės moterų trūnijančius karstus, dulkes juose... dulkes, niekieno nepalytėtas, velionių moterų pavidalais vis dar tebeslūgsančias...

Aplink cerkvę nėra kitų namų, ir stambus akinamai baltas graikų šventovės pastatas stūkso visiškai vienišas plačiame, pavasariškai švelnia žaluma užlietame Vilnios slėnyje, tad mintys apie moterų likimus juo labiau Ievą gildo: vienišos cerkvės

vardas tarytum tikina, kad ir skaisčioji mergelė dievo motina pragyveno gyvenimą vieniša, ką čia ir šnekėti apie paprastas mirtingąsias, šimtus, tūkstančius tokių nelaimingųjų, kokia Ieva mano esanti — kai tik numirs, jos ir vardą žmonės tuojau užmirš.

Ieva išgirsta, kaip į kambarį įčiuža Akulina Grigorjevna. Šios moteriškės minkšti, jaukūs žingsneliai guodė Ievą visą pastarąją savaitę, kai ji laukė, taip ir nesulaukė Onikėjaus Hornastajaus. Naktį nė bluosto nesudėjusi, miegančius vaikus klosčiusi, ašarojusi, ne vieną parytį Ieva puldavo į tokią juodą, baisią neviltį, kad, atrodydavo, pakvaiš, negyva tučtuojau parkris. Tačiau praaušdavo, koridoriuj sučiužėdavo Akulinos Grigorjevnos žingsniai, ir gerumas lyg bitelė sušlapusi Ievai per širdį nuropodavo. Akulina Grigorjevna pasisveikindavo tyliais, švelniais žodžiais, kupinais pranašingo tikinimo, kad šiandien tikrai ponas Hornastajus į savo rūmus Vilniuje užvažiuos.

Ieva nusigręžia nuo lango, nuo vienišos baltosios cerkvės, pažvelgia į Akuliną. Šios akys dabar atrodo dar labiau jai atsidavusios. Kad tik nepravirktų Akulina, nesugraudintų Ievos šią svarbią valandą...

— Atvažiavo,— ištaria Akulina, žvelgdama į Ievą per vyrų, sėdinčių prie stalo, galvas.

Nastasija Grigorjevna, Onikėjaus Hornastajaus pirmoji žmona, Akulinos sesuo, kadaise įtikino, privertė vyrą statydinti rūmus kaip tik čia, kaip tik tokius, kad pro langus būtų matyti ir budelio bokštas, ir vienišoji, liūdnoji cerkvė Vilnios slėnyje. Nastasija, o ne jos vyras Onikėjus, buvo tikroji rūmų valdovė. Ji labai mėgo šiuos rūmus, jais didžiuodavosi. Akuliną tuo metu atstūmė sužadėtinis, vedė kitą, turtingesnę, kilmingesnę — Valavičių genties — merginą. Įskaudinta, viskuo nusivylusi Akulina ketino duoti įžadus šventajai panai Marijai, į vienuolyną stoti. Nastasija atkalbėjo seserį nuo visą gyvenimą dievui aukojančio žingsnio, parsivežė į šiuos rūmus, paskyrė jai visą šiaurinį fligelį, pro kurio langus matyti tolimos, medžiais apaugusios Rasų kalvos. Seserys kelerius metus drauge gyveno. Paskui Nastasiją Grigorjevną nelaimė ištiko: gimdydama ji mirė. Ponas Onikėjus netrukus parsivedė į rūmus antrąją žmoną. Šioji buvo įtari, pavydi, pikta moteris. Nusprendė Akuliną, savo pirmtakės seserį, iš rūmų išguiti. Jos širdis suminkštėjo tik tuomet, kai Akulina jai žemai nusilenkė, sutiko tarnaite, kambarine, naktigulto tvarkytoja — kuo tik nori — tarnauti. Nuo to laiko dvariškiai, tarnai, kaimynai Akuliną Grigorjevną ėmė vadinti Akula...

Abu vyrai, sėdintys prie stalo, sužiūra į Ievą.

— Atvažiavo,— pakartoja Akulinos ištartą žodį Mikalojus Janavičius. Įstabus jo balsas — žodį tepasako, o jau pajunti, kad šiuo balsu šnekantis žmogus tave gerbia, sau lygia laiko. O juk atrodo Upytės vėliavininkas labai išmintingas, rūstus, net piktas vyras: kakta iškili kaip kupolas, akys juodos, įdėmios, smakras valingas, barzda į priekį atsikišus.

— Jie nelauks,— atsistoja Bliunkas, šluostydamasis lūpas balta skepeta. Jis ką tik valgė daržoves, apipiltas citvaro aliejumi, ir jo ūseliai, net skruostai riebalais žvilga. Bliunkas visada mandagus, oriai, išdidžiai elgiasi, dabitiškai rengiasi. Štai ir dabar jis vilki trumparankoviu damastiniu durtiniu aukšta stačia apykakle, mūvi baltom puskelnėm, galionai kadaruoja prie kelių, o prie šono švyti špaga su plačiu efesu.

— Mes neturim verst jų laukti,— sako Bliunkas. Jis vokietis, vardu Henrikas, lenkiškai šneka kažin kaip atsainiai, tarytum šaipydamasis iš pasipūtėliško šlėktų kalbėjimo.

Akulina sukrunta, abi jos rankos ima sklandyti virš stalo, virš midaus pripiltų taurių.

— Pakelkim,— sako susigraudinusi,— išgerkim, juk ne pasivažinėjimas ši kelionė, ką čia šnekėt.

Vyrai pakelia. Priėjusi prie stalo, ir Ieva taurę pakelia. Akulina be garso suploja rankom, jos akyse sužimba ašaros. Akulinai taurės ant stalo nėra, ir Ieva apkabina ją per pečius, sukužda jai į ausį:

— Mieloji, geroji, aš noriu išgert su jumis iš vienos...— Ieva, vos priglaudusi taurę prie lūpų, tuojau atkiša ją Akulinai. Ši žiūri į Ievą ašarotom, išgąstingom akim.

— Daiktų neimkit, jokių daiktų neimkit,— prašneka tyliai. — Kas žino, ar jums ten patiks. O jei apsistosit, daiktus atveš mūsų Kirilas — kur pasakysit, ten ir padės. Už jūsų laimę!..— Akulina priglaudžia taurę prie lūpų, gražiai lenkia, ir tamsus tirštas gėrimas taurėje pamažėl senka, išsenka. O juk tai rusiškas — ant žiedinių pipirų — užpiltas midus: kvapnus, aitrus, stiprus — tai tau ne koks jonažolių ar šalavijų antpilas, kurį smaližiaudamos gurkšnodavo moterys ir Širviuose, ir Rietave. Ieva pajunta Akulinai begalinį dėkingumą už paramą, už paguodą pono Hornastajaus tuščiai belaukiant. Ieva priglaudžia lūpas jai prie smilkinio, tuo pačiu pasisukimu išvysta vaikų akeles. Jos vaikai stovi tarpdury, visi trys, visi žiūri į motiną — Jonas prasižiojęs, didžiausiom, labiausiai susirūpinusiom akim. Akulina vaikus taip pat pastebi, tuojau prie jų nuskuba, glosto, veda prie laiptų, lydi laiptais žemyn, vis pasilenkdama prie galvelių, kažką į ausis jiems šnabždėdama. Vaikai gręžiojasi, žvilgčioja pro Akulinos rankas aukštyn — į motiną. Nenuleidžia akių nuo motinos.

Už vartų, gatvėje, paeiliui stovi keturios karietos — Ievos, Janavičiaus ir dvi nematytos, ką tik atvažiavusios, vienos jų durelės atdaros. Prie Ievos tučtuojau prieina du vyrai raudonais durtiniais, pasisveikina, mandagiais rankų mostais pakviečia prie puošniosios karietos, prie tų atdarųjų durelių. Vidun pažvelgusi, Ieva išvysta karietoje storą, kojas plačiai išžergusį vyrą su šilta balta kaklajuoste ir žilom papurusiom žandenom. Ieva nusilenkia pasisveikindama ir storojo vyriškio žodžius išgirsta pasilenkusi, sustingusi, į karietos numintą laiptelį spoksodama — laiptelio geležis spindi čia pat, prie akių, matyti kiekvienas purvo trupinėlis, kiekviena dulkelė...

— Gerbiamoji ponia Tvirbutiene, aš esu magistrato raštvedys Jeronimas Opachovskis. Visus jūsų popierius turiu aš. Ponas burmistras Zareckis atvažiuos tiesiai į Lazdynų Giraitę. Mes turime paskubėti, kad ponui burmistrui netektų laukti.

— Ponui burmistrui? — Ieva pakelia akis į storąjį vyriškį. Jos žvilgsnis kupinas nuostabos ir išgąsčio. Storasis magistrato raštvedys palinkstą į priekį visu liemeniu, karieta susiūbuoja, laipteliu dunksteli Ievai į šlaunį.

— Gerbiamoji ponia, pono burmistro atida neturėtų jūsų stebinti. Tokie kaip jūsų reikalai burmistrams labiausiai kelia nerimą — dėl tokių reikalų beveik visada jie turi nemalonumų. Paskubėkime, gerbiamoji ponia.

Vyrai raudonomis liemenėmis palydi Ievą prie jos karietos, kur jau sėdi nuščiuvę, pastirę iš susirūpinimo jos vaikai, o prie atdarų durelių tebetrepsi Akulina ašarotomis akimis. Ieva pažvelgia į Janavičių ir Bliunką, stovinčius prie gretimos karietos. Įsistebeilija iš pradžių vienam, paskui antram į akis. Nei vienas, nei antras akių nenusuka. Jiedu nepripažįsta savo kaltės. Jie čia niekuo dėti. Užvakar, vakar, šįryt jiedu vis tą patį kartojo: ponas Onikėjus Hornastajus vėluoja į seimą, vis neatvyksta į Vilnių, o kadangi testamento galiojimo laikas baigiasi, testamentu paliktąjį namą parodys jums magistrato raštvedys. Jiedu sakė: parodys. Įtikinėjo: tik po to, kai apžiūrėsite namą, nuspręsite, ką daryti — priimti palikimą ar ne, apsigyventi name, ar...

Tačiau iš tiesų viskas jau nuspręsta!..

Į Lazdynų Giraitę atvažiuos pats ponas burmistras Zareckis. Testamento bylą burmistras jau išsprendė. Išsprendė veikiausiai tą pačią dieną, kai ji, Ieva Tvirbutienė, su vaikais iš Rietavo į Vilnių atvažiavo. Burmistrui, jos, jos vyro ateities lėmėjui, Ievos sprendimas nerūpėjo. Burmistrui terūpėjo, kad ji, Ieva Tvirbutienė, atvažiuotų į Vilnių paskirtu laiku.

Ieva atvažiavo...

Tvirbuto protėvio namas stūkso nedidelėje laukymėje tarp lazdynų krūmų, retų pušų ir beržų. Tebestūkso. Protu sunku suvokti, kada jis pastatytas. Medinis, iš rąstų suręstas, o nesupuvo, nesukiužo, nesugriuvo per tiek metų. Kodėl nesupuvo, kieno — ar paties aukščiausiojo — valia sulaukė jis šių dienų? Kam? Ar turėjo valia, namą globojusi, kokį nors tikslą? Ar aukščiausiasis, sustabdęs rąstų puvimą, čerpių kiužimą, laukė, kol gims Ieva, kol užaugs, ištekės už Tvirbuto, o paskui išsikankinusi palūš, susitaikys su gyvenimu tokiu, koks jis yra, paklus visoms jėgoms, ją mėtančioms, vėtančioms, iš vietos į vietą stumdančioms?

Protu neaprėpiama, kad viešpats dievas taip ilgai ir kantriai būtų laukęs vieno žmogaus, vienos moterėlės — šimtą, du šimtus metų būtų laikęs, saugojęs jai namus, neleidęs jiems supūti. Tai neįmanoma. Nė vieno žmogaus viešpats dievas negali šitaip laukti — kas jam žmogus, vienas žmogelis?

Ak, namas čia niekuo dėtas!

Apžiūrėk jį ir pamatysi — niekuo dėtas. Namą matai, užuodi jo kambarių, palėpių tvaiką, pačiupinėji sienas, senus baldus. Namas tikras. Stūkso. Yra. Tačiau kai prisimeni, kad gyveni be vyro, kai vėl vis iš naujo susivoki auginanti vaikus be tėvo, kai išsigąsti, jog troboje ant stalo guli Jono Hornastajaus testamentas ir popierius, liudijantis, jog namas priklauso tau, nebetiki... nebetiki, kad namas tikras, stūkso, yra. Namą palaikai tik dingstimi apgauti, akis tau apdumti. Piktavaliai kruopščiai, tiksliai išnaudojo šią dingstį. Apdūmė tau akis, apgavo, įviliojo į šį seną namą, į spąstus ir užmiršo, užmiršo tuojau pat, kai tik tu pasirašei popierių, liudijantį, kad namas priklauso tau. Užmiršo ir tave, ir tavo vaikus. O tau su vaikais šiuose spąstuose, šiame name reikės gyventi. Kiek, ar ilgai? Kuo pasibaigs tau gyvenimas čia? Pasiseks iš čia ištrūkti, išsikraustyti kitur, ar čia jau ir numirsi?

Gyventi reikės — apsiprask su tuo!..

Naktis. Viskas, viskas tamsoje skendi, tik vieniša žvakė prieš akis dega. Prieš akis, vadinasi, mediniame name, drėgname kambarėlyje, viena mylia nuo Vilniaus, nuo pilies. Ir čia nėra nieko nesuprantamo, nėra jokios mistikos. Gerai atsimeni, protu blaiviai suvoki, kaip čia atsidūrei. Iš pradžių iškeliavai iš tėvų dvarelio į vyro tėvoniją — iš Širvių į Rietavą. Pragyvenai Rietave pusantrų metų. Paskui susisodinai vaikus į karietą, į du vežimus susikrovei mantą ir išdardėjai į Vilnių. Savaitę pragyvenai pono Onikėjaus Hornastajaus rūmuose. Spoksodavai pro langą į budelio bokštą, į akinamai baltą masyvią cerkvę, paminklą vienišų

moterų lemčiai. Išeidavai į gatvę, susitikdavai Hornastajaus kaimyną vokietį Henriką Bliunką, kuris vis sakydavo prisimenąs tavo vyrą Kiprą, kai jaunuolis tebebuvo — nuoširdžiai susijaudindavo prisiminęs... Naktimis neužmigdavai. Paryčiais apnikdavo juoda neviltis, tačiau praaušdavo, ir minkšti jaukūs Akulinos žingsneliai, užuojautos kupinos akys išsklaidydavo neviltį. Galiausiai iš Upytės į Vilnių, į seimą, atvažiavo Mikalojus Janavičius, pavieto vėliavininkas. Atvežė tau tėvo laišką. „Pasikliauk mūsų ponu vėliavininku, daryk tai, ką jis palieps, ir tavęs niekas neapgaus, nenuskriaus." Taip laiške rašė tėvas. Ir tu patikėjai tėvu, pasikliovei gimtojo pavieto vėliavininku, ir šis vieną ankstyvą rytą atsivedė į Hornastajaus rūmus Henriką Bliunką, tą vokietį. Akulina vaišino svečius midumi, užpiltu ant žiedinių pipirų, o daržovės ir kepsniai, patiekti į stalą, plaukiojo citvaro aliejuj. Neįprastu, keistu kvapu — lyg svetimu graudulіu — tau padvelkė menės oras. Pelynai, iš kurių sėklų spaudžia citvaro aliejų, auga stepėse, kuriose tu niekada nebuvai, kurių niekada nesiilgėjai... Apypiete atvažiavo prie vartų magistrato raštvedžio Jeronimo Opachovskio ir jo palydovų karietos. Tu su vaikais išėjai į gatvę. Prasidėjo ilgos kelionės paskutinioji valanda... Arkliai lakino tave triukšmingomis Savičiaus ir Japovo gatvėmis, gražia, tykia Vokiečių gatve atidardino ligi Vilijos vartų, paskui pasuko į kairę, į Kernavės kelią. Liuteronų kapinės, Radvilų koplyčia, sumaištis ties perkėla, kelto nejaukus svyravimas... Važiuojant keliu per Sudervę, per Sangūniškes iš po arklių kanopų rūko sodrios geltonos dulkės, pro šalį lėkė šviesiai rudi pušų liemenys, tamsiai žali šakynai... Ir netrukus tu pamatei namą, kuriame dabar, vidur nakties, degini žvakę, kuriame gyvensi nuo šiol nežinia kiek — gal jau iki mirties. Ar įžengs į šiuos namus tavo vyras, tavo vaikų tėvas, kol būsi gyva? O gal visą likusį amželį tik tuo ir guosies, kad čia, šiame name, gyveno kadaise tavo vyro, tavo vaikų tėvo, protėvis? Kad numirė čia, gal šitame pačiame kambarėlyje, kur žvakę dabar degini?

Nepadės vyro protėvis tau vargo vargti. Jis, kol gyveno, nė susapnuot tavęs dar negalėjo. Jis nė nenutuokė, kas gyvens, kas dėsis jo name po šimto, po dviejų šimtų metų. Tuščia viltis, kad jo siela į šį namą ir dabar dar užklystų bent kartkartėm. Tai jau ne, nesulauksi jokios paguodos iš ano pasaulio.

Namas stūkso ant skardžio, nuo kurio nusileidus, lazdynų miškeliams pasibaigus, prasideda Neries slėnis. Matyti upės vaga tarp stačių krantų, sena pušų giria, Radvilų Lukiškės kitame krante. Gilioj rėvoj netoli namo alma siauras juodavandenis upelis.

Tu paklausei Bliunką, kuo upelis vardu. Vokietis gūžtelėjo pečiais, ir kelyje pasimatė dulkių artėjantis debesis. Atvažiavo ponas burmistras Zareckis. Tu panorai kuo greičiau apžiūrėti namą, kuris tebebuvo nepažįstamas, brukamas tau lyg katė maiše. Tačiau Bliunkas pasakė: gerbiamoji, ką jūs sau manot, ponas burmistras atvažiavo! Tu priėjai tučtuojau prie Janavičiaus, kurį tą dieną laikei lyg ir tėvu, pasakei jam, kad jeigu... Janavičius atsakė: mąstyt ir svarstyt vėlu, širdele, ponas burmistras jau čia.

Namas per vidurį pravažiuojamas. Kelias padalina namą į du galus — pietinį ir šiaurinį. Virš pravažiavimo arkos iškeltas keturkampis rąstų rentinys, lyg ir bokštas, su mansardom į abejas puses — į rytus ir vakarus.

Raštvedys Jeronimas Opachovskis nuvedė poną burmistrą Zareckį į pietinį namo galą, į kambarį su židiniu iš senų pajuodusių plytų. Tu įėjai įkandin ponų ir tik slenkstį peržengus pamatei, kad ant stalo juoduoja sunki rašalinė, stypso plunksninė, pasišiaušusi žąsies baltom plunksnom. Raštvedys tuojau išvyniojo popieriaus ritinėlį, kurį atsivežė, patiesė ant stalo, laikė, rankas išskėtęs, už abiejų dokumento galų, kad šie vėl į ritinį nesusisuktų. Raštvedys tylėjo. Burmistras tylėjo. Tu spoksojai į burmistrą, tau atrodė — lauki, kad jis paaiškintų, kas įvyks, kai judu abu dokumentą pasirašysit. Kas atsitiks Tvirbutui, tavo vyrui? O taip! Tau tik atrodė, kad žiūri į burmistrą laukdama paaiškinimų, paslapties, gaubiančios vyro likimą, atskleidimo, abejonių išblaškymo. Iš tikrųjų šito nelaukei, nė nesitikėjai. Žinojai, kad burmistras nieko tau nepaaiškins — nė lūpų nepravers. Ponų manymu, visas tavo abejones turėjo išsklaidyti vien tai, kad tavo popierius pasirašo pats ponas burmistras. Tu spoksojai į burmistrą tik todėl, kad norėjai įsižiūrėti į jį, įsidėmėti jo akis, veidą. Ką tu įsidėmėjai? Ką tu atsiminsi ir merdėdama? Išdidų vyriškį plika galva ir žilom žandenom. Gailestingumu, užuojauta spindinčias akis ir joms prieštaraujančias — piktas, kietai sučiauptas — lūpas.

Tu pasirašei. Pasirašė burmistras. Paskui prie dokumento paeiliui palinko Mikalojus Janavičius ir Henrikas Bliunkas. Tada tu supratai, kad jiedu čia buvo liudininkai — Gerieji žmonės. Neatvažiavo į Vilnių tavo tėvas; Onikėjus Hornastajus, atvykęs iš Rečicos į Vilnių, į seimą, nė į savo rūmus neužsuko — su tavim nenorėjo susitikt. Nė akių tau neparodė velionio Jono Hornastajaus sūnus Gabrielius, atkeliavęs į seimą iš Kameneco. Kam aitrinti širdį, sąžinę drumsti? Tegul vykdo jų užmačias Gerieji žmonės... Šiedu — Janavičius ir Bliunkas — pasirašė dokumentą paskutinieji. Burmistras ir magistrato raštvedys tuojau pat iš-

važiavo, Gerieji žmonės, palydėję valdžios vyrus, sugrįžo į vidų, pasveikino tave namo šeimininke tapus, džiugiai ėmė varstyt duris, rodyt tau koridorius, laiptus, kambarius, baldus — visą ką tik įgytąjį turtą...

Namas. Tavo turtas. Pietiniame gale yra kambarys su pajuodusių plytų židiniu, su stalu, ant kurio ir dabar tebeguli tavo ir burmistro, ir Gerųjų žmonių pasirašyti popieriai. Greta židinio kambario — miegamasis, yra ir lovos, ir drabužinė, ir skrynia patalynei. Vakarinėj fligelio pusėj — virtuvė ir spižarnės. Šiauriniame namo gale kambariai išvalyti, iššluoti, tačiau baldais neapstatyti — visiškai tušti. Tau palikta teisė susitvarkyti juose pagal savo įnorius, įpročius, pomėgius. Šiauriniame fligely yra prieangis, iš kurio laiptais užlipi į mansardas. Rytinėj mansardoj stovi senovinis stalas rašymui. Pasieniais stūkso tuščios suklypusios knygų spintos. Vakarinėj mansardoj — mažas kambarėlis, iš sienos išsikiša trys keturkampiai stulpai, gal jie kadaise laikė stogą, gal čia kadaise buvo terasa, į kurią vakarais išeidavo Kiprijono protėvis saulėlydžiais pasigrožėti. Palei kambarėlio sieną tyso minkštasuolis su atloštu galu galvai priglausti. Priešais minkštasuolį — stalelis su stalčiukais, su nedideliu apvaliu veidrodžiu, su šukom prie veidrodžio. Kambarėlis moteriai pailsėti, pasipuošti... Čia dabar tu sėdi, degini žvakę. Girdi apačioj žingsnius. Girdi, kaip kartkartėm dunkteli durys. Nemiega, vaikšto Petrelis. Jis tau pasakė, kad šiąnakt gulti neis. Tu nepaklausei kodėl. Nevarei jo gulti. Neprievartavai. Žinojai, kad ir pati šiąnakt neužmigsi, stengsies neužmigti — budėsi, sąžinę perkratysi... Tačiau sūnui šito nepasakei. Tu paslaptingesnė negu vyresnėlis sūnus. Tu daug ką, daugelį savo minčių ir jausmų nuo kitų, net nuo savo vaikų slepi. Nekalčiausius dalykus slepi. Štai tu nemiegi ir nori, kad Petrelis šito nepajustų. Nuslėpti nuo jo tą nykų budėjimą prie vienišos degančios žvakės tau atrodo būtina. Net jei išgirstum dabar, kad Petrelis, įbukštintas tamsos, naujos, nepažįstamos buveinės, apačioj pravirko, neitum, nebėgtum jo raminti ir guosti — neišdrįstum išsiduot, kad nemiegi, nerimauji, bijai rytdienos, ateities, apskritai toliau gyventi bijai... Ak! Pajustų vaikas, kad mama bijo gyventi, visai sugniužtų — jau ir taip Petrelis sugniuždytas yra. Pamatys žmogaus gilias pėdas purvyne, drėgnoj žemėj — būtinai pasilenks, įsistebeilys, nenueis pėdų neapžiūrėjęs.... Ir ką jis įžiūri žmonių pėdose, ką iš jų perskaito?

O ne, vaikams nėra ko šiame name bijoti. Įtikink save — nėra ko jiems bijotis nei dieną, nei naktį. Namas ir kiemas aptvertas mūro tvora. Vartai užrakinti. Lobyne, pastate kiemo pakrašty, snūduriuoja kiemsargis. Tavo tėvas, ponas Onikėjus

Hornastajus, Gerieji žmonės Janavičius ir Bliunkas viskuo čia pasirūpino, sulopė stogą, sutaisė vartus, nupirko užraktus, nusamdė kiemsargį, kuris prižiūrės ir arklius. O štai priešais ant stalelio, šalia veidrodžio, guli pono Bliunko paliktas popieriaus lapas. Jame surašytos pavardės moterų ir merginų, kurios sutiktų ateit į naujuosius tavo namus dirbt virėja, kambarine arba vaikų aukle. Tarnaites ir auklę Gerieji žmonės leido tau pačiai pasirinkt...

Žvakė dega tau prieš akis. Žvakė dega kiaurą naktį mylia nuo pilies...

Bliunko lape parašyta:

Justina Graužytytė, 42 metų, Sakališkės, pono Bogušo namai, kalba lenkiškai, lietuviškai, ima statinę, rietimą... 15 grašių...

Sabila Kidminaitė, 26 metų, trečias namas nuo Šunų bokšto kairėjė pusėje, kalba lietuviškai, lenkiškai, gudiškai, ima statinę... rietimą... grašių...

Klima Cepulova, 31 metų, Mimo Zbor, pono Žydelevičiaus namai... lenkiškai... statinę... grašių...

Darbinienė... pusantros statinės...

Prabočiūtė...

Mylia nuo pilies tamsoje kiaurą naktį žvakė dega.

Regėjimas jau daugel sykių matytas: sambrėškio oras miglotas, šmėkso jame krūmų, medžių šakų juodos pynės, girdėti vandens pliauškėjimas, žliugsėjimas, lyg per apsemtą pievą kas eitų. Sambrėškis, migla, šakų juodos pynės, vanduo — tai regėjimas, sapnas, tačiau mintis, kurios ateina į galvą sapnuojant, Ieva suvokia tarytum budėdama — vienas pašiepia, suniekina, kitas teisybe palaiko. Viešpatie! Tebūnie prakeikti tie sambrėškio vaizdai, kuriuos ji nuolat promiegiu, prosapniu regi!.. Tas miglas atpučia, tas šakų pynes nupina, tose apsemtose pievose pliauška velniai, raganos, piktosios dvasios — nori užliūliuoti Ievą, stinguliu surakinti, abejingumu viskam užkrėsti, apmūryti tuo baisiuoju mūru, pro kurį joks apšvietos spindulėlis neprasimuštų, proto jai niekada neapšviestų...

Ieva pažįsta daug moterų, kurių vyrai toli nuo namų tarnauja, prekiauja, su priešais kariauja. Pažįsta daug moterų, savo vyrų sugrįžtant laukiančių. Ir kiekvienai laukiančiajai vienaip ar kitaip skaisčiausioji mergelė dievo motina kartkartėm apsireiškia, pasako, ar dar gyvas, ar sveikas, ar jau sužeistas ir ligotas jos laukiamasis yra. Tas nelaimingąsias, kurių laukiamieji mūšio lauke jau krito ar kelionėj tolimoj pražuvo, mergelė skaisčiausioji nuramina, paguodžia, pataria joms, kaip toliau gyven-

ti, kuo verstis, net turtą vaikams kokiomis dalimis padalinti pataria.

Ievai Marija niekada neapsireiškė, nieko apie Kiprijoną nė nematomosios balsu nepasakė, nepranešė. Vien tik užkeiktasis sambrėškis, bjaurioji migla jos sapnus užplūsta... Kodėl taip sutvarkytas pasaulis? Kodėl piktosios dvasios stipresnės už apšvietą, kurios Ieva taip nuoširdžiai, tyra ir geliančia širdimi ilgisi? Kodėl nė stebuklingosios dievo motinos balsas pro piktųjų dvasių padriektą miglą neprasimuša, neprasiskverbia? Ar Ieva kuo blogesnė už kitas laukiančiąsias? Gal dėl to Marija Ievai neapsireiškia, kad jos laukiamasis — eretikas, žmogelis, kuris nė dievo sūnaus Jėzaus nekaltuoju prasidėjimu netiki, kuris nė skaisčiausios iš skaisčiausiųjų — mergelės Marijos — skaisčia nelaiko, nepripažįsta?

Ieva išsigandusi atsimerkia, apsidairo išplėstom akim. Praaušę. Šviesu jau... Tačiau mintis, pažadinusi Ievą iš kiaurmiegio, nepasirodo niekinga. Protas nepajėgia jos suniekinti. Eretikas! Argi eretikas, žmogus, kuris skaisčiausiosios mergelės skaisčia nepripažįsta, negali su kita moterimi slapta nuo žmonos gyventi? Ar negyvena jos vyrelis kur nors tolybėse su kita, gražesne, jaunesne, mielesne, ar nevadina jos tikrąja savo žmona?

Snūduriuojant šalčio prisigėrė drabužiai. Šalta. Šaltis Ievą krečia.

Praaušę. Žvakė ant stalelio užgesusi. Nesudegusi — užgesusi. Langai uždaryti, durys uždarytos. Skersvėjis netraukia. Kas žvakę užpūtė?

Ieva pašoka ant kojų, pripuola prie lango. Toli aplinkui matyti kalvos, lazdynai, pušimis, beržais apaugusios. O čia pat, apačioj,— mūro tvora aptvertas kiemas. Ievos kiemas. Apsmukęs, susisukęs, matyt, neseniai pakirdęs kiemsargis kosėdamas veda arklį per kiemą. Lobynas — keistas statinys, nesuprasi, kokios, lenkiškos ar gudiškos, statybos, savotiškas svirnas, o gal klėtis,— antai kyla grakščiai į aukštį. Statinys mūrinis, tačiau lengvas atrodo. Jis tai jau tikrai ne Kiprijono protėvio statytas — gal bajoro Diemanto, gal dar ankstesnio šeimininko: stogo čerpės antai plokščios, tokias žmonės neseniai, pastaraisiais dešimtmečiais, prasimanė. Mūrinės kiemo tvoros šešėlis krinta ant lobyno pamatų, ir šie tamsūs. Sienos ir bokšteliai šviesūs, aušros nuskaidrinti. Ievai staiga pasirodo, kad ji mato bažnyčią, mažutėlę bažnyčią, piktų savanaudžių lobynu pavadintą. Pastatytum lobyno priešaky kolonas, virš viduriniojo bokštelio kryžių iškeltum — turėtum tikrų tikriausią švento Jono bažnyčią, teisybė, mažesnę, daug sykių mažesnę...

Ak! Naktį buvo atėjęs Petrelis, pamatė, kad mama miega, ir užpūtė žvakę. Ir užpūtė... Ir išėjo užpūtęs? Taip jau ir išėjo, palikęs mamą akloj tamsoj?

Ieva skubiai nulipa apytamsiais laiptais žemyn. Ji apsiavusi čempėm, eina begarsiais žingsneliais. Visiškai tylu name. Prieangio durys sugirgžda, kai praveria. Sugirgžda ir židinio kambario durys. Visos durys naujuosiuos namuos girgžda.

Taip ir yra. Petrelis nemiega. Sėdi krėsle, kojas po savim parietęs, krėslą prie židinio, prie to pajuodusio mūro prisistūmęs. Ieva brūkšteli ranka per židinio plytas — ne, netepa, švarios plytos, pajuodusios, tačiau švarios.

Ieva praveria duris į miegamąjį. Poviliuko galva ant pagalvės atkraginta, burna pražiota, matyt putlioj pasmakrėj melsvos gyslelės. Jonelio tik plaukų šviesus kuokštas iš po antklodės kyšo. Klostė broliuką Petras. Vis ateidavo naktį ir apklostydavo, tai jau taip.

Ieva palengva, kad nesugirgždėtų, užveria duris. Prieina prie stalo, įsistebeilija į vakar pasirašytuosius popierius. Ištraukia stalčių. Jo dugnas dulkėtas. Tačiau Ieva sugrūda popierius į stalčių nedvejodama. Pažvelgia į Petrelį, paklausia:

— Ar tai tu užpūtei žvakę?

Kodėl ji nuo žvakės šneką pradėjo? Kuo čia žvakė dėta? O nuo ko pradėti, nuo ko?

— Klausiu juk...

— Kokią žvakę?

— Prisipažink — tu...

— Aš neužpūčiau jokios žvakės.

Petrelio balsas tylus, atsainus. Tačiau į akis mamai sūnus nepasižiūri, įžūlus būt nenori. Dėbso į šalį, gal į duris, už kurių miega broliukai. Buvo, naktį buvo užlipęs į viršų, į mamos kambarėlį. Matė ją miegančią. Matė žvakę prie miegančios degančią. Suprato, ko mama bijo,— rytdienos, visų dienų, kurios jai dar išauš. Vyresnėlis sūnus supranta viską, ką Ieva nuo vaikų, nuo visų žmonių slepia, mano nuslepianti.

Graudumas užgniaužia Ievai gerklę. Širdyje ji pajunta niekada anksčiau nepatirtą valią, saldų pasiryžimą sielą atverti, nuoskaudą išlieti.

— Aš pasakysiu, Petrai, tu turi žinot, kodėl mes čia atsidūrėm,— prašneka Ieva nelauktai ramiu, pratisu balsu, pačiai nuostabu: gal vyro ramųjį balsą sunkią valandą prisiminė, nejučia jį mėgdžioja? — Ne nuo manęs, ne nuo mūsų priklausė, kad mes čia atsidūrėm. Testamentas ne tik šį namą mums saugojo, dabar tikrai žinau. Saugojo tavo tėvą, gal net gyvastį tėvo. Testamentas — krislas akyje kažkam galingam — gal kancleriui, gal

pačiam valdovui — buvo. Kol velionio iždininko priesakai neįvykdyti buvo, tavo tėvo liest nieks negalėjo... Neliečiamas tavo tėvas buvo. Ar supranti, Petrai, apie ką šneku? Mums spąstus paspendė, mus apgavo. Hornastajai dėdę Žygimantą įbaugino. Dėdė Žygimantas įkalbėjo tėvą, tavo senelį, važiuot į Rietavą, įtikinti mus... Tėvas įtikino mane, neapgaudinėdamas įtikino. Tu kada nors suprasi — pasirinkimo aš neturėjau... Privalėjau užgyvent šį namą... Tavo tėvą likimo valiai palikt... Kitos išeities nebuvo, tai teisybė, sūnau. Tik skaudu man! Kad tu žinotum, kaip man skaudu... Artimiausi žmonės iš mūsų nelaimės naudos sau prasimanė!.. Dabar, kai mes čia, mano tėvas... tavo senelis... persikraustys iš Širvių į Rietavą, ir Širvių dvarelis vienam dėdei Žygimantui liks — laimingas mano brolužis bus!.. Nuotaką į tuščią tėviškę parsives, gyvenimą niekieno nevaržomą pradės... Garbė dievui, kad mus nelaimė ištiko!..

Ieva nutyla. Žiūri į Petrelį akis išplėtusi. Vaikas, kol ji šnekėjo, nė nepažvelgė į ją, nė nekrustelėjo: kaip spoksojo į duris, už kurių tebemiega broliukai, taip ir dabar tebespokso. Tai jau ne, išgirsta rūsti teisybė nenutvilkė Petrelio širdies, gal nė naujiena jau nebuvo. Nieko, ničnieko niekada nuo sūnaus Ievai nepavyko nuslėpti — viską, kas aplinkui dėdavos, jis suprasdavo, supranta dabar. Nenuslėpsi, gyvenimo, koks jis yra, nuo vaikų nenuslėpsi. Tik jie apie gyvenimą nešneka. Žino, kad suaugusieji juos kvaileliais laiko, ir nešneka, neatveria širdies. Ak, būtų Petrelis duktė, turėtų Ieva bent vieną dukterį, ši bent kartkartėm prisiglaustų prie motinos, išsiverktų, išsisakytų... Abi — ir duktė, ir mama — pasiguostų, lengviau širdyje taptų. O sūnums tėvo reikia, jėgos, kuriai jie stengtųsi prilygti.

Petrelis sukruta, nuleidžia nuo krėslo kojas, stojasi, ranka kailinius ant pečių prilaikydamas. Pažvelgia pagaliau į mamą. Žiūri. Tyli. Mato, kokia mama susijaudinusi, susikrimtusi.

— Gerai mums bus ir čia,— pasako.

Viešpatie! Kokiu ramiu, abejingu balsu prašneko!.. Kaip Ievai įlįsti į jo kailį, kaip pajusti, ką iš tikrųjų širdyje vyresnėlis sūnus kenčia, kokios mintys dabar jam į galvą lenda?

— Prisipažink — tu užpūtei žvakę? — dabar Ieva ne klausia, reikalauja, kad sūnus prisipažintų. Ji jam širdį atvėrė, ir jis privalo atverti.

Tačiau Petrelis nuneria akis, sukasi, pėdina prie durų į priemenę.

— Palauk, sūnau,— griežtai, rūsčiai ištaria Ieva, tačiau balsas užlūžta, ir ji priduria graudžiu bejėgio žmogaus šnabždesiu:— Tu — mano vyriausias... Su kuo aš pasitarsiu, kai sunku, jei ne su tavim?

Petrelis sustoja, tačiau neatsigręžia. Stovi nuleidęs galvą, lyg durims ją nulenkęs.

— Užpūčiau,— pasako, patylėjęs priduria: — Gerai mums bus ir čia.

Tuojau pastumia duris, žengia per slenkstį, blankus šviesos dryžis perskrodžia kambario vidų nuo durų ligi židinio pajuodusio mūro ir išnyksta.

Tėveli, karstą tavo motinėlei padirbdino iš ąžuolinių lentų, jis buvo tamsus, lygus ir blizgantis lyg akmuo. Keturbriaunis, trijų uolekčių ilgumo. Kažkas parnešė geležies druskos, tačiau karsto dažyti niekas neišdrįso, ir druską pasiėmė dėdė Žygimantas. Karsto kampus apkalė žalvariniais spinduliais, jau pajuodusiais, tik kur ne kur dar žioruojančiais geltona katino akių spalva. Tris savaites ir dvi dienas karstas stovėjo mūsų gryčioje ant plačiojo suolo, apdengto balinta drobule. Tai buvo viena iš tų drobulių, kurios tysojo pievoje ant žolės, kai tu taku iš namų ėjai. Aš bėgau tau iš paskos kiek atsilikęs, mano žingsniai garsiai dunksėjo kietu sudžiūvusiu taku, bet tu neišgirdai, neatsigręžei, nepasižiūrėjai, ir aš galų gale atsilikau, sustojau. Žiūrėjau, kaip tolsti nuo manęs. Tavo balta kepurė vakaro saulėj raužgana tapo. Pilkojo apsiausto skvernai tau palei kojas plaikstėsi. Vienoj tavo rankoj geltonasis odinis krepšys švytavo. Tas baisusis krepšys, kurį iš namų iškeliaudamas visada pasiimdavai. Nė sykio neužmiršai jo pasiimti. Kol mažas buvau, tikėjau, kad tame krepšyje velnias tūno, tave iš namų vilioja. Laukdavau tavęs ir tyliai, su neapykanta sakydavau sau, kad krepšį pavogsiu, sudeginsiu, Nevėžy paskandinsiu, kai tik tu namo sugrįši. Kartą prisėlinau ir pamačiau, kad krepšys atsegtas, pravertas. Krepšys buvo tuščias ir apgailėtinas — sukiužęs, nudryžęs, apdulkėjęs. Velniai į tokius krepšius nelenda. Ką jiems ten veikti? Velniai lenda tiesiai į širdis.

Ant kalnelio tu pasilenkei, pakėlei nuo žemės dvišaką lazdą. Dabar ir antroji tavo ranka buvo užimta. Mane priglausti nebeturėjai rankų, ir tu neatsigręžei. Tavo kojos žingsniavo, rankos daiktus nešė, širdis plakė, galva galvojo — apie ką? ar apie tai, kad aš nebebėgu iš paskos, kad namie pasilieku? Užniro balta, rauzgana nuo saulės tavo kepurė už kalvelės — iškeliavai. Jeigu būtum atsigręžęs, bent galvą į namų pusę pasukęs, būtum išvydęs balinamas drobes pievoje, būtum pamatęs ant kokios baltos drobulėlės tavo motinėlės karstas stovės, kai tavęs namie nebus.

Aną, paskutinę, naktį tavo motinėlė atsigulė lovoje prie mano galvūgalio. Neužmigo, dūsavo, paskui atsisėdo lovoj, pasilenkė prie manęs, žiūrėjo į mane. Gulėjau užsimerkęs, nealsuodamas, užtirpęs, ir ji nusigręžė nuo manęs. Išlipusi iš lovos, nuslinko pirma prie Povilo, paskui prie Jono lovelės — mažuosius nakties tamsoje apžiūrėjo. Mažieji pasišnarpšdami miegojo. Man baisu tapo, kad apsimetu miegąs, nematąs jos, nejuntąs, kaip ji mus myli. Nepašokau iš lovos, neprisiglaudžiau prie jos, ir senelė pravėrė tyliai duris, išslinko laukan.

Rytą pamačiau, kaip ji nuėjo prie karietos. Įlipo pati, niekieno neprilaikoma. Ji buvo dar stipri, kas galėjo pamanyti, kad dieną, po kelių valandų, ji numirs.

Kai vakare ponas Svirgaila parvežė ją nebegyvą, kai įnešė į gryčią, kai paguldė ant plačiojo suolo, kai subėgo prie jos visi, kas namie buvo, kai suklaupė... Tuomet aš viską supratau. Naktį ji nujautė, kad kitą dieną numirs, ir, tamsoje apžiūrinėdama mane, Povilą ir Joną, regėjo tave, savo sūnų. Mes jai priminėm tave. Ji atsisveikino su tavimi ir išėjo.

Vakarop, jau temstant, pro duris į kambarį, kuriame mes, vaikai, susiglaudę kertėje tūnojom, įėjo mama. Ji įnešė baltąją drobulę plačiajam suolui užkloti. Drobulę ji laikė už kampų, prie smakro suraukus, o nuo krūtinės drobulė tįso iki pat žemės iškiliom klostėm, ir mama prietemoje buvo balta kaip sniegas. Jonas įsikibo man į ranką taip išgąstingai, taip stipriai — jo nageliai man į odą sulindo. Raminau, guodžiau mažąjį, sakiau, kad drobule mama antai suolą apklojo ir daugiau nebeims į rankas jos. Bet Jonas negirdėjo, nesuprato, ką jam šneku. Spoksojo akeles išpūtęs, vis žiopčiojo, kažką pasakyti ar pravirkti, suklikti taisėsi, tačiau tarytum smaugė jį kas — rodos, jau pasakys, paleis dūdas, sukliks, o tik kukt kukt pasigirsta.

Naktį nusviro jo galvelė. Užmigo man ant kelių. Nenešiau jo į lovą, mama vis sakė man: nekrutėk, nepažadink. Prasėdėjau iki paryčių nesukrutėjęs. Pats užmigau. Rytą atsibudęs, Jonas vėl kaip visada šnekėti galėjo. Jono veikiausiai tu neatsimeni. Kai išėjai iš namų, jam plaukeliai dar nebuvo sužėlę, ir tu negali atsiminti, kaip jis atrodo. Jo plaukeliai balti, paausiuos ir prie apykaklės gelsvėja. Jis žiūri motinos akimis. Tada atsibudo, pakėlė galvelę, išvydo karstą, šalia jo degančias keturias žvakes. Ilgai spoksojo į baltąją drobulę, kuria buvo apklotas suolas po karstu. Drobulė buvo sau, mama sau, ir tai Joną pradžiugino. Jis ėmė kuždėti man į ausį: „Dabar tyliai, pirštų galeliais vaikščiosim, gerai?"

Senelis, mamos tėvas, namie ir per šermenis mažai galėjo pabūti. Niekas nepaisė, kad mūsų namuose šermenys. Pavieto žmonės kaip ir anksčiau susigindydavo, susimušdavo, nuostolių vienas kitam pridarydavo — kone kasdien į Širvius atbėgdavo nuskriaustasis ar jo pasiųstas žmogelis, ir senelis kildavo nuo suolo prie karsto, audavos auliniais nublizgintais batais, mazgodavosi rankas, šluostydavosi baltu rankšluosčiu. Važiuodavo pridarytų nuostolių apžiūrėti.

Su juo važiuodavom ir mes visi trys — aš, Povilas, Jonas. Imdavo kelionei ruoštis senelis, mama tuojau išruošdavo ir mus. Kam vaikams įsibauginti dėl to, kad vienas žmogus numirė? Tegul pamato, kad, vienam numirus, kiti toliau gyvena.

Kartą mes toli važiavom — per Molainius, Vaišvilčius į Prievašką, pelkėtą pagirės kaimą. Mūsų karieta sustojo priešais pūslėm užtrauktus langelius, prie šulinio. Pro sukrypusias duris iš grytelės tuojau išgužėjo šeimininkas, šeimininkė, tuntas vaikų, berniukų ir mergaičių. Šaukūne, maloningasai, gerasai, teisingasai, mielaširdingasai!.. Mūsų senelis mazgojos prie šulinio rankas. Šeimininkas — aukštas pečiuitas vyras šeriais pašiurpusiu smakru, balkšvais nukarusiais ūsais, mėlynom, nevilties kupinom akim, basas,— guodėsi, maldavo. Jo pati stovėjo prasižiojusi, amo netekusi, rankas į dangų iškėlusi. Vilkėjo ji vienais marškiniais — storais pašukiniais, ligi žemės. Marškiniai buvo suodini, vandeniu aptaškyti, margi nuo drėgmės dėmių.

Senelis nuėjo į grytelę. Paskui į tvartelį, į klojimą, į daržinėlę, nupintą iš šakų. Šeimininkas, šeimininkė ir vaikai, jų buvo, suskaičiavau, devyni, šešios mergaitės, trys berniūkščiai, vyriausioji jau pusmergė, vyriausias — gal mano metų, iš paskos seneliui kurnėjo. Galiausiai nublizginti senelio batai, basos šeimininkų Lepšių kojos ir kojelės nušvysčiojo, numirgėjo per kalvelę į Lepšių valakus.

Sodyboj mes likom vieni. Iškėliau iš karietos Joną, Povilas pats iššoko, ir aš nė nesuregėjau, kaip šis parklupo prie rėčkos palei šulinį, ėmė vandenį lyg paklaikęs gerti. Puoliau jį nuo rėčkos stumti. Senelis mums griežtai buvo uždraudęs svetur vandenį gerti. Mes galėjom atsigerti tik to vandens, kurio pats senelis pasemdavo ir paduodavo. Povilas neklausė manęs. Aš jį stūmiau šalin, talžiau ranka per strėnas, o jis tik juokėsi ir prunkštavo, uždraustu vandeniu springdamas. Povilo juokas užkrėtė Joną, šis kvaknodamas taip pat maktelėjo nosim į rėčką, į vandenį, paskui taip maktelėjo, kad visa galva paniro — kraupų burbuliavimą išgirdau. Stvėriau Joną už apykaklės, nubloškiau į šalį — parvirto brolelis aukštielninkas, verkti pašėlo. Tuomet

Povilas atitoko, atsistojo, prislinko prię manęs akis išsproginęs, piktai dvėsuodamas:

— Ko tu stumdai mažį? Ko mane muši? Kas tu? Ko tu tėvu dedies? Kai vošiu...

Aš nežinau, kas atsitiko, kodėl įsiutau. Parbloškiau Povilą ant žemės ir mušiau — nežiūrėdamas kur, iš visų jėgų, dantimis griežciamas.

Kai susivokiau ką darąs, kai apsidairiau, kai pamačiau išsigandusius, prunkščiančius mūsų arklius, mane karštis išpylė. Skruostai, rankų plaštakos lyg ugny degė. Povilas ir Jonas neatsimena tavęs, nepažįsta tavęs. Jiedu kaip ir neturi tėvo. Aš negaliu atstoti jiems tėvo.

Povilas atsisėdo ant šlapios parudavusios žolės, tūžmingai šypsodamas kraujais spjaudė. Vis braukės per lūpas delnais, ir šie paraudonavo nuo kraujo. Aš negaliu atstoti Povilui tėvo. Aš nieko negaliu jam uždrausti. Negaliu jo bausti. Jutau: tu, tėveli, stovi šalia. Regėjau ilgą tavo šešėlį šalia savojo. Mudviejų šešėliai niekada neišsiskiria. Tačiau tavojo šešėlio niekam negaliu parodyti. Niekas tavo šešėlio šalia manojo nemato, negali matyti. Niekam niekuo negaliu įrodyti, kad mano balsu su mažėliais šneki tu, kad manąja ranka tu juos baudi.

Į akis man sušoko ašaros. Stvėriau rėčkelę su vandeniu. kurio Povilas be soties prisiplempė, pastačiau priešais brolį, tariau: gerk. Norėjau pasakyti: nusiprausk kraują. Tačiau balsu kartojau: gerk, gerk, kiek nori. Mano balsas sugildė Povilą labiau nei mušimas. Brolis atlošė galvą, įsispitrėjo į mane nustebęs, su baime ir pagarba. Pasėmiau rieškučiomis vandens, ėmiau prausti jo veidą. Aš pats, tarė brolis, paklausė: o kur Jonas?

Lakstėm, šaukėm brolelį vardu. Kieme Jono nebuvo, karietoj nebuvo. Mudu prišokom prie šulinio, sužiurom į tamsią gelmę, kurioj lėtai teliūškavo šviesos atspindžiai ant vandens. Išsigandę įsistebeilijom vienas kitam į akis. Jonas — brolis, mudu — broliai, mes — trys broliai. Įsikabinau šulinio rentinio, permečiau per jį koją...

— Palauk! — riktelėjo Povilas.— Nešok! Žinau, kur jis!

Įpuolėm į grytelę paklaikę. Jonas klūpėjo ant plūktos aslos šalia dūminės krosnies, spoksojo į mudu mėlynom motinos akim prasižiojęs, sunerimęs, kad dabar jam klius. Džiaugsmas pakirto man kojas. O Povilas prišoko prie brolelio, nutvėrė už pažastų ir ėmė vilkti lauk. Senelis griežtai drausdavo užeiti į svetimas gryčias. Jose tūno maras, raudonoji arba šliužinė giltinė. Jonas nenorėjo duotis iš grytelės išvelkamas, spyriojosi, kibiom rankelėm už rėčkų, auseklių ir trinkų stvarstėsi. Piktai šnopuodamas vis klausė:

— O kodėl čia nėra grabo? Kodėl jie neturi grabo?

Jonas manė, kad grabas — turtas. Apsidairiau. Grytelės sienos, kažkada seniai kalkėm baltintos, buvo aprūkusios, pajuodusios, drėgmės dėmėm išmargintos. Pasieniais ant palų kūpsojo skudurų krūvos — migiai. Palubėj ant kartelių karojo nudryžę, sulopyti, suadyti vaikų drabužėliai.

Dieve, dieve, jeigu kada nors kas šioj grytelėj numirs, jeigu kada nors pakylės čia karstą ant akinamai baltos drobulės, grytelė, amžinai prirūkusi ir purvina, netikėtai nušvis, taps giedresnė, linksmesnė — Lepšiai gal pirmą kartą pajus, kas yra šventė su balta drobule, su žvakių liepsnelėm, su jaukiu džiaugsmu, kad yra išganymas... kad yra išganymas nuo visų šios žemės vargų...

Nėriau iš grytelės, nuo slenkstinio akmens pastvėriau pravirkusį Joną, lakinau jį tekinas tolyn, tolyn nuo to maro aruodo, nuo tos raudonosios, nuo tos šliužinės giltinės baisios buveinės.

Paskui mes važiavom namo. Senelis sėdėjo karietoje susikrimtęs, rasojančiom akim. Vis kosčiojo, vis rijo seiles. Nuplikęs jo viršakaktis blizgėjo, nuo viršugalvio ant delijos plačios apykaklės dryko žili, kone mėlyni plaukeliai — skysti, ilgi, lyg pražilusio kūdikio. O smakras, giliom apdribusiom raukšlėm išvagotas, niro į priekį, kažkur veržėsi, skubėjo...

Senelis vilkėjo pilku, diržu sujuostu durtiniu, mėlyno aksomo delija, pamušta rudais kailiukais. Avėjo dvisiūliais tymo batais. Kepurę laikė ant kelių, šie tirtėjo, ir kepurė nukrito. Pakėliau ją nuo karietos purvinų grindų, rankose laikiau. Anksčiau niekada nebuvau matęs, kad senelio pirštai šitaip virpėtų, atsikišę, aštrūs keliai tirtėtų. Atrodė, seneliui nejauku dailiais drabužiais vilkėti. Atrodė, ubagas apsirengė pono drabužiais ir tirta iš baimės — kas dabar bus, kuo apgavystė jam atsirūgs?..

— Neglamžyk kepurės, negadink! — sušuko Povilas, įžūliai į mane sužiuręs.

Senelis įsistebeilijo į Povilą žydrom, liūdnom rasotom akim. Tyliu, pavargusiu balsu prašneko:

— Lepšių Magdutei penkiolika, Jokūbėliui dvylika,— senelio balsas trūkčiojo, nuolat užsikirsdavo.— Ignacėliui aštuoneri, Bazilei — penkeri...

— Negadink! — Povilas norėjo išpešti senelio kepurę iš mano rankų, bet aš išlaikiau ją. Neatidaviau Povilui kepurės. Brolis niršti pradėjo, akimis grasino man. Senelis žvelgė į Povilą sunerimęs, man pasirodė, su širdgėla. Staiga ėmė šnekėti apie Lep-

šio žemę,— keturių valakų pelkę,— į kurią Lepšys valaką geros žemės pernai iškeitė. Matininkai kiaurus metus neatstojo nuo Lepšio. Vyras esi stiprus, šnekėjo, šeimyna tavo didelė, vaikai tuojau paaugs, bernais ir mergom virs — išrausi krūmus, išvilksi kelmus ir akmenis, iškasi griovius, vandenį į girią nuleisi: ne valaką — tris valakus geros žemės turėsi! dukteris ištekinsi, sūnums — po valaką paliksi!.. Susigundė Lepšys... Rudenį, pavasarį, vasarą visa jo šeimyna diena dienon plušo. Krūmus kirto, kelmus rovė, griovius kasė, akmenis rinko ir ritino, kalveles kastuvais varpė, žagre draskė... Nusilpo vaikai. Vakarais miegodami namo parsvirduliuoja, rytais atsibust nebegali — motinėlė suplukus šlapiu skuduru per veidelius talžo, kol prikelia. Saulė teka — vėl visi Lepšiai į darbą traukia. Pluša. Mažėliams kojelės linksta, vyresnėlius prakaitas nesveikas pila: tamsus, riebus ir glitus — lyg taukai ant veidelių stingsta. Čia vienas, čia kitas į pliurzą suklumpa, vemia, išvemt nieko negali.

Rudens pakelės mano akyse paraudo. Nuoskauda širdį suspaudė. Senelis prikaišiojo man, mano broliukams, kad lakstom, dykinėjam, darbo retai nusitveriam.

— Ir aš griovius kasčiau, ir aš vemčiau suklupęs...— pradėjau sakyti, tačiau senelis nutvėrė mane už smakro, užčiaupė burną, atsuko mano veidą į save, tarė:

— Kastum! Vemtum! O kas iš to išeitų? Ką užsidirbtum? — senelio ranka, paleidusi mano smakrą, nukrito ant jo paties kepurės, kurią ant kelių tebelaikiau. Sugniaužė ilgais kaulėtais pirštais tą kepurę — subliuško kupolėlis.— Dirbtum, vemtum,— pakartojo niūrus, pridūrė: — Taukus nuo kaktos gremžtum, turguj pardavinėtum, ar ne?

Senelis pakėlė rankas, išskėtė, apglėbė mus visus tris. Prikritom, prisiglaudėm prie jo nenorom — įžeisti, įskaudinti.

— Nuėjau į Lepšio žemę, tarpugirė plati, erčios daug, vėjas stipresnis iš erčios pučia — girdžiu pro švilpesį: arklys žvengia. Nematau niekur aplinkui arklio, o žvengimą vėjy girdžiu. Kaip čia yra? Kur tas arklys? Kas jį smaugia, kad žvengia springdamas, kvenkšdamas, rodos, paskutiniąja vaduodamasis? Lepšys palinksta į mane išsigandęs, išplečia, išsprogina akis, beria žodžius...

Senelis nutilo. Dėbsojo pro karietos langelį į pakeles. Šios tebeatrodė man raudonos. Ir vėjas, atrodė, vis stipriau raudonus medžius siūbavo...

— Daaa! — išsišiepė apmaudžiai senelis, ėmė šnekėt, kad tas Lepšys kalbėti nesiteisindamas nebemoka: paprastus, kasdienius žodžius sako, o akis vis tiek įžūliai plečia, sprogina — įtikinėja, kad nemeluoja, teisybę sako...

Lepšys turėjo arklelį. Juo kelmus raudavo, akmenis į pagirę tempdavo, tik štai vieną gražią dieną, tai atsitiko prieš gerą mėnesį, Lepšio arklelis sustojo, galvą nukorė, kosėti, kvenkšti ėmė. „Aaa! — pasiuto Lepšys, pats dabar nežino kodėl.— Sunku akmenėlį išvilkt? Sunku gyvent? Sunku, ar ne?" Ir ėmė arklelį mušti, vytiniu čaižyti, baisiu balsu varyti. Arklelis trūktelėjo, traukė įsiręžęs — akmuo nė iš vietos. Arklelis, vilties netekęs, šokte šoko į priekį. Gyvulio kojos linkt, linkt per sąnarius, šmūkšt susmuko — sukniubo Lepšio arklys. Šniokštė, kvenkštė, žvengė šiurpiu balsu... Putos iš nasrų ėmė plūst... Gyvastis gyvulio veikiai užgeso. Nurimo, nutilo arklelis. Tik jo balso aidas vis dar nenutyla: papučia vėjas iš pelkių stipriau — išgirsti pro švilpesį gyvulio priešmirtinį kvenkštimą, žvengimą, pagalbos šauksmą...

Parvažiavę namo, suėjom į gryčią — čia, prie senelės karsto, po kiekvienos kelionės su seneliu mus pasitikdavo pasiilgęs motinos žvilgsnis. Atsiklaupdavom, sukalbėdavom maldelę už mirusius, kitąsyk — tik persižegnodavom, paskui tyliai, pirštų galeliais eidavom prie mamos. Jonas užsiropšdavo jai ant kelių. Mudu su Povilu atsisėsdavom mamai iš šalių. Tylėdavom. Būdavo jauku, gera. Gniauždavo graudulys gerklę, kad senelė neprisikels, niekada nebebus gyva.

Tačiau tądien, kai parvažiavom iš Prievaško, iš Lepšių sodybos, gryčią radom tuščią. Joje nebebuvo budėtojų, nebebuvo karsto. Nebesušvito akyse baltoji drobulė. Širdį nusmelkė apmaudas, kaltės jausmas, kad iki šermenų gyvenom tokiam tamsiam būste. Gryčiai maža langų šviesos, kad būtų šviesi. Gryčioje turi būti pasiilgusių akių, sužiūrančių į tave, kai tik duris atidarai, turi būti bent atraižėlė drobės, balintos laukimu žmogaus. kuris seniai iš namų iškeliavo ir vis nesugrįžta...

Stovėjau, stūksojau prie slenksčio. Dideliais vyriškais žingsniais pro mane praskubėjo Būdra. Atsitokėjau. Jonas klūpėjo ant grindų, ir Būdra jį pastvėrė, pakėlė, ant kojų norėjo pastatyt. Tačiau Jonas ir pakeltas rietė po savim kojas — ir ore tarytum klūpėjo. Jonas įprato atsiklaupt į gryčią įėjęs. Tam, kad atsiklauptų, karsto jam nebereikėjo. Kartą įkalbėtas, įtikintas, priverstas vienaip ar kitaip pasielgti, mažėlis šitaip elgdavosi kasdien, visada. Rudenį jo negalėjai apvilkt kailiniais, pavasarį — sermėga. Jonas spurdėjo, blaškėsi Būdros glėby. Būdra neleido jam klūpėt — skriaudė, prievartavo jį. Per svetainę nešamas, mažėlis ėmė klykti.

— Vaikas, koks tat vaikas baisus! — supyko tarnaitė, pratrūko šaukt klyksmą pamėgdžiojančiu balsu, Joną perrėkt norėdama: — Pasaulio pabaiga, pabaiga, pabaiga! Pasaulio pabaiga!

Pro praviras duris pamačiau mamos rankas, stveriančias Jonelį iš tarnaitės rankų. Mylimos, išsiilgtos rankos su broleliu šmėstelėjo tarpdury ir pradingo. Mudu su Povilu šokom į svetainę, puolėm prie motinos kambario durų, už turėklės stvėrėm — trūktelėjom, dar sykį trūktelėjom. Durys neatsidarė. Mama nematė, nežinojo, kad mudu su Povilu ją vejamės, iki durų atsivijom. Ne nuo mūsų ji užsirakino. Tačiau nuo ko? Ko mama dabar vengė, ko bijojo?

Už durų tebeklykė Jonelis, ir mudu su Povilu neišdrįsom belstis, šaukti, kad čia mudu, mudu — įsileisk.

— Noriu atsiklaupt! Neleidžia atsiklaupt! — proklyksmiu rėkė Jonas mamos kambaryje.

Mama tylėjo, negirdėjom jos balso. Mama neguodė Jono. Mažėlio aklas užsispyrimas kartkartėm įvarydavo mamą į neviltį, ir ji tik dantis sukandusi iškentėdavo mažėlio nebaudusi, vytelės ar diržo nepaėmusi.

Mudu su Povilu pasitraukėm nuo užrakintų durų. Spoksojom vienas kitam į akis, užjautėm vienas kitą: neišmaniau aš, kur dėtis, neišmanė Povilas.

Pasigirdo senelio balsas svetainėj:

— Kas čia dedasi, Būdra? Kas atsitiko?

— Ko jūs mane klausinėjat? Sūnų turit — jį paklauskit, kas atsitiko. Jis čia ponas.

Senelis neramus, galvą nudūręs ir prasižiojęs, praslinko pro mudu su Povilu — nepamatė mūsų. Sustojo prie užrakintųjų durų, trūktelėjęs turėklę, nustebo, suglumo, kad durys neatsidaro. Įsiklausė, kaip verkia mamos kambary Jonas, kaip skundžiasi, įsikaltus žodžius be atodairos kartodamas: noriu atsiklaupt, neleidžia atsiklaupt. Keistas, gąsdinantis Jono skundas visai sutrikdė senelį. Jis ryžtingai atlošė galvą, pakėlė ranką, pabeldė krumpliais į duris. Mama neatidarė. Senelis pabeldė stipriau. Tarė griežtu balsu.

— Atidaryk. Čia aš, tėvas.

Senelis ėmė belsti retais, atkakliais smūgiais, vis pakartodamas, kad čia jis, tėvas. Beldimas, į kurį mama nekreipė dėmesio, Joną gal įbaugino — mažėlis nutilo, nuščiuvo. Namuose tapo atgrasiai tylu.

Ir tuomet pasigirdo dėdės Žygimanto ramus, tyloje garsumu širdį bauginantis balsas:

— Tėvai!

Į balsą atsigręžė senelis, atsigręžėm mudu su Povilu. Dėdė Žygimantas stūksojo atokiai nuo mūsų — už pravirų durų, koridorėly ties langeliu. Langelio šviesa krito jam į nugarą, ir dėdė mums atrodė tamsus, juodas lyg šešėlis.

— Neatidarys tau durų tavo duktė, tėvai,— tarė dėdė Žygimantas.

Senelis nedrąsiai, palengvėl ėmė slinkti į sūnaus pusę.

— Paklaiko tavo duktė, tėvai,— pasakė dėdė Žygimantas, ir dabar aš supratau, kad jis piktas, pagiežos seneliui, gal ir mums kupinas.

Dėdės šešėlis pasislinko į šalį, švystelėjo langelio šviesoje jo apspurusių trinyčių nugara, nudryžęs diržas, purvini batų aulai — pradingo už durų staktos. Tuojau pradingo už staktos ir senelis. Trinktelėjo laukujės durys. Nutilo žingsniai. Viskas nutilo. Atsiminiau šalinę klojime, šiaudų garsų čežėjimą, kai per juos klampoji, vabalėlių krebždėjimą šiene, kai tyliai guli. Kuo nors prasikaltęs, mamos išbartas, namiškių išjuoktas ar paniekintas, neteisingai nuskriaustas pasijutęs, bėgdavau į šalinę, įsirausdavau į šiaudus ar šieną ir tūnodavau — tyliai išverkdavau iš širdies nuoskaudą, piktumą, tūžmastį. Sugrįždavau į gryčią ramus, vėl drąsiai žiūrėdavau visiems į akis.

Tačiau anądien gerai supratau, kad ir šalinėje man nepalengvėtų. Kas atsitiko? Kas ir kodėl išnešė iš gryčios senelės karstą? Kas įskaudino, nuskriaudė mamą, senelį, mane, mano broliukus, dėdę Žygimantą? Nuo skriaudos, įskaudinusios visus namiškius, nepabėgsi, šalinėj nepasislėpsi.

Mama ir Jonelis tūnojo užsirakinę miegamajame. Mudu su Povilu šiušėjom svetainėj. Sutemo. Užsidegėm žiburį. Baisu tapo gryčios, iš kurios šiandien kažkas išnešė karstą. Baisu tapo atspindžių tamsiuose languose. Sėdėjom prie stalo, spoksojom į žiburį, o jutom duris užrakintąsias, tamsiuosius langus, atspindžių pilnus.

Vėlai, tik apynakčiu, mėnuliui pro langą įspindus, parėjo senelis. Įsverdėjo į svetainę vienplaukis, išblyškęs, sustingusiom, gal vynu užpiltom akim. Mane ir Povilą prie žiburio pamatęs, nustebo, sustojo, nusišypsojo liūdna, užjaučiančia šypsena.

— Seneli...— pašokau ant kojų.

Povilas pripuolė prie jo, durtinio skvernus ėmė draskyt:

— Kas atsitiko? Kodėl neįsileidžia mūsų mama? Kuo mes jai nusikaltom?

Senelis apglėbė Povilą, nudūrė akis, atsiduso. Staiga ištraukė iš kišenės juodą storo popieriaus lakštelį, pažvelgė į mane.

— Vyrai esat,— tarė garsiai ir rūsčiai.— Nuo vyrų teisybės nenuslėpsi.

Senelis atkišo tą stačiakampį popiergalį man, tačiau pirmas jį stvėrė Povilas, negrabiai, skubėdamas stvėrė — lakštelis ant grindų nukrito. Mudu su Povilu pasilenkėm, parklupom, sukišom nosis: ant grindų gulėjo korta, kryžių korta su grubiai išdrėksta skyle vidury. Supratau: kortą rado prikaltą prie mūsų laukujų

durų. Kas rado? Kada rado? Povilas sukikeno, susijuokė lyg nevisprotis — nesuprato, kokia baisi ši korta. Jam širdis atlėgo. Jam pasirodė, kad tokia baisi nežinia grynais juokais pasibaigė.

Atsilošiau, vildamasis pamatyti senelio akis. Tačiau senelis nuo mūsų jau buvo nuėjęs. Išgirdau, kaip jis vėlei beldžia į mamos kambario duris, prašo:

— Ieva, Ieva, čia aš, tėvas. Atidaryk. Čia aš — tėvas...

Man akyse apraibo: mūsų namą padegs, mums išbėgti neleis — visi... visi sudegsim. Jutau, kad bėgu, kad daužau kumščiais duris, jutau, kad šaukiu — ką šaukiu, kokius žodžius? Nesuvokiau.

Paskui pamačiau mamą. Ji atidarė duris. Tėveli, aną valandėlę mamos aš neapkenčiau.

Petrai, Povilai, Jonai, sūnūs mano, nuo Piltenės, nuo mano pono vyskupo hercogo pilies, iki Rietavo, mano tėvų dvaro, kuriame dabar jūs gyvenat, būtų gal trisdešimt mylių, gal trys dienos kelio. Balandžio pabaigoj mano ponas vyskupas hercogas Magnus, jo svita, su ja ir aš, susiruošėm į ilgą kelionę. Raiti ir važiuoti mes patraukėm į pietus nuo Piltenės ir gegužės antrą dieną atvykom į Amboteną. Vakare, vienas likęs, nepajėgiau iš galvos išmesti minties, kad iki jūsų beliko gal keturiolika, gal tik trylika mylių. Sėsčiau naktį ant žirgo ir kitos dienos vakare jus visus tris, visus tris ir mamą, ir savo senelę, jūsų prosenelę, apkabinčiau...

Dvi savaites slampinėjau po Amboteno pilį, nesuvokdamas, ką darau. Žinojau, kad nuo Amboteno toliau į pietus, į Lietuvos pusę, mano ponas vyskupas hercogas nebetrauks — pasuks atgal į šiaurę, keliausim toli į šiaurę, į švedų sosto miestą Stokholmą, ir aš vėl diena po dienos nuo jūsų tolsiu. Klausiau savęs: ką aš darau? kur, kodėl ir ko aš keliauju?

Kai buvau mažas, kai vaikas bėgiojau po sodą, po girią, Jūros upelės pakrantėm, tais pačiais takais, kuriais dabar lakstot jūs, mano tėvas visada kiekvieną savo žingsnį, kiekvieną savo poelgį galėdavo man paaiškinti. Tėvas paaiškindavo, aš patikėdavau. Vaikai patiklūs, vaikams galima paaiškinti viską, net tai, ko pats nesupranti. Ambotene aš buvau taip arti jūsų, kaip niekada per pastaruosius septynerius metus. Aš privalėjau naktį, slapta nuo pono vyskupo hercogo sėsti ant žirgo ir varyti jį, kiek jo kojos įkerta, girios tamsiais keliais link Rietavo, link jūsų. Šito aš nepadariau. Ir negalėjau, nė dabar negaliu jums paaiškinti, kodėl. Na taip, negalėjau sugrįžti pas jus suvisam — sugrįžusį valdovas Žygimantas Augustas mane galbūt ketvirčiuotų, tai veikiausiai teisybė. Tačiau aš galėjau jus aplankyti. Per

tas dvi savaites, kurias mano ponas vyskupas hercogas tūnojo Ambotene, kol dairėsi, ar niekas jo neseka, kol tikrino, ar štathalteris Beras su Valkendorfu ir Juliu Arensburge nesuuodė, kur iš tikrųjų jis keliauja, aš galėjau tris keturis kartus sujodinėti į Rietavą ir atgal į Amboteną. Nesujodinėjau. Neaplankiau jūsų. Dabar man baisu ne dėl to, kad neaplankiau. Baisu dėl to, kad nė sau negaliu paaiškinti, kodėl neaplankiau.

Nelaisvėje, klajonėse, gyvendamas toli nuo namų, nuo jūsų, aš išmokau slėpti savo jausmus, abejones, išmokau įveikti neviltį, ištižimą, įsidrąsinau sakyti kitam žmogui tik tai, kas man akivaizdu, gerai suprantama, ką pats teisybe laikau. Aš maniau, tikėjau, kad išmokau, įsidrąsinau... Ambotene šis mano įtikėjimas išsisklaidė kaip rūkas: jums, sūnums savo, aš negaliu paaiškinti, kodėl neaplankiau jūsų, kodėl kažin kur į svieto pakraštį keliausiu, kodėl gyvenu, ko gyvenime dar laukiu, tikiuosi...

Įtikėjimas, kad gyvenu savo galva, kad savo gyvenimą gyvenu pats, o ne mano ponas, ne mano valdovas, išsisklaidė kaip rūkas. Nustėrau: net ir tam šventam tikėjimui išsisklaidžius, jaučiau, kad gyvenu teisingai. Sūneliai mano, apsiverkiau iš džiaugsmo, kad dar neišsiunčiau jums nė vieno laiško — ne mano laiškų, ne mano žodžių jums reikia... Gyvenk, galvodamas apie savo vaikus, galvodamas kasdien, visada, ir tavo gyvenimas bus teisingas, kaliau sau į galvą verkdamas.

Gegužės vidury atšuoliavo žygūnas iš Piltenės, pranešė mano ponui vyskupui hercogui Magnui: ir Julis, ir Valkendorfas, ir pats štathalteris Beras Arensburge patikėjo, kad vyskupas hercogas Ambotene vasaros, taigi ne veltui jo pėdos mėtyta. Vyskupas hercogas tuo be galo apsidžiaugė, ir jau kitą rytą mes iškeliavom iš Amboteno per Frauenburgą į Noienburgą.

Barono Tiso fon der Rekės pily slampinėjo vien tik apsnūdę apsauginiai ir įgulos kariai. Pats baronas gyveno drėgnuose mūriniuose nameliuose, kuriuos jungė dengtos galerijos — atokiau nuo pilies, parke. Pro barono kambario langą buvo matyti tamsiai žalios, beveik juodos eglės, iš už jų kyšojo aukštas bažnytėlės bokštas, viršūnėje šešiabriaunis ir smailus. Mūsų buvo daug, mes apspitom baroną iš visų pusių. Baronas nė neatsistojo, nepagerbė mūsų — sėdėjo sau iš vytelių nupintoj poilsio kėdėj, apsiklojęs kojas stora vilnone skara. Motinos skara, pasakė baronas. Pasakė vėliau. O iš pradžių įdėmiai nužvelgė mane, paskui Burmeisterį, Šrapferį, Aderlasą, Šneiderį. Galiausiai įsistebeilijo į mūsų poną vyskupą hercogą Magnų. Šis patyliukais šnirpštė, tvardydamas įtūžį. Magnus užsuko į Rekės pilį tik dėl to, kad pakeliui ji buvo — barono čia rasti nebesitikėjo. Velionio Rygos arkivyskupo Vilhelmo koadjutorius hercogas Kristupas Mek-

ıenburgietis jau buvo sugrįžęs iš Švedijos, jau rinko kariuomenę miškuose prie Nitau — veikiai turėjo prasidėti lemiamasis koadjutoriaus žygis. Jo kariuomenė turėjo patraukti nuo Nitau į šiaurę. Jo santarvininkai švedai — iš šiaurės, iš Revelio į pietus. Abi kariuomenės ketino susitikti šiauriau Rygos, drauge šį miestą pulti ir šitaip išgelbėti Ketlerio panaikinamą Rygos arkivyskupystę, gyvavusią tris šimtus ir dešimt metų.

Tisas man pasirodė neatpažįstamas. Kniūštelėjo į širdį, kad baronas merdi, bent jau tik mirties belaukia, nieko daugiau nebegeidžia. Kai Magnus paklausė Tisą... Kai paklausė, baronas tučtuojau papurtė galvą: o ne, į miškus prie Nitau žygiuoti jis neketina, nė vieno savo kario niekada, nė už ką ten nepasiųs.

— Barone, jūs laužote sutartį, išduodate mus! — sušuko vyskupas hercogas jau nebesitvardydamas.

Rekės veidas buvo stebėtinai greitai susenęs, sukritęs, papilkėjęs, subliuškusiom raukšlėm apdribęs. Plaukus Rekė visada nešiodavo ilgus, tačiau dabar jie buvo neapkarpyti, nešvarūs, sruogelėm susiviję ir sulipę. Baronas vilkėjo lininiu durtiniu, kurio rankovės buvo lygios, be pūpsnių. Jo kojos iš po juodos vilnonės skaros basos kyšojo... O juk tai buvo tas pats žmogus, kuris vaikščiodavo visada išdidus, pasitempęs, žvilgančiais prancūziškais kiulotais apsimovęs.

Baronas pažvelgė į vyskupą hercogą iš padilbų, jo akyse visi išvydom neviltį, kažką dar nykesnio — veikiausiai neapykantą visiems, visam pasauliui.

— Vyskupe hercoge, aš gimiau vienas tūkstantis penki šimtai penktais metais, aš senas, per senas kariauti,— pasakė baronas pašaipiai perkreiptom lūpom.— Arkivyskupystės aš neišgelbėsiu. Jei pasisektų išgelbėti savo sielą, to man užtektų.

Kaip tik šią valandėlę jis ir linktelėjo į apklotas kojas, ištarė anuos žodžius:

— Motinos skara.

Tuojau pažvelgė į mane, ėmė pasakot, neabejojau, tik man:

— Mano motina buvo Elžbieta fon Hysfeld. Kai tėvas tapo Unos vaivada, jis kasmet vesdavo savo kariuomenę į Kuršą. Motina buvo jautri — laukdavo, laukdavo... Ją pražudė laukimas... Patikėkit, laukimas žudo... Paskui tėvas vedė Aleidą Stael fon Holštein. Ši keliaudavo su juo į Kuršą, gyvendavo Vendene arba čia, Noienburge... Vaikus ji gimdė, galima sakyt, karo žygiuose... Giminaičiai didžiuodavos mano tėvu. Laikė jį laimingiausiu, turtingiausiu iš visų Rekių — ne tik turtą galvoj turėdami. Vaikus. Su dviem žmonom tėvas septyniolika vaikų sugyveno. Septyniolika naujų žmogelių, kurie jo taip pat laukdavo, laukdavo, laukdavo. Deja... Nevelingas, jaunėlis mano pamotės sūnus, tvir-

tina, kad jis užaugo tėvo nematęs. Tėvas padėjo iškilti pusbroliui Johanui, būsimam magistrui... Aprūpino mus, vaikus, dvarais... Tėvas išaukštintas, įamžintas — jo veidas iškaltas akmenyje Haicenburge, Vestfalijoj, ir čia, Kurše,— Jamaikene, taip pat ir šioj pily. Tačiau iš septyniolikos vaikų tėvą gerai atsimena tik vyriausias, Dyderichas, tėvo bendravardis. Aš, antras vaikas, tėvą atsimenu tik kaip pro rūką. Jaunesnieji broliai ir seserys suvis jo neatsimena... Tragiška yra nukariautojų laimė, ponai!.. Nukariautojai anksti žūsta. Jų vaikai lieka maži... Vaikai jų neatsimena...

Baronas vėl pakėlė nykias akis į vyskupą hercogą:

— Kai atsibasčiau į Livoniją, man buvo dvidešimt. Mane globojo Johanas Rekė, tas, už kurį kariavo tėvas, kuris vėliau tapo magistru. Aš džiūgaudavau, kad gyvenimas, visas gyvenimas tebėra prieš akis...

Magnus nuviltas ir įskaudintas sumurmėjo:

— Jeigu jūs sergat, jeigu nebeturit jėgų, bent praneškit apie tai hercogui Kristupui — jis pats suburtų jūsų karius.

Rekė atsakė jam dar pašaipiau:

— Šis pasaulis nesutvarkomas, tuščia, beprasmiška jį tvarkyti.

— Tačiau tuščia ir savo sielą gelbėti, naujas nuodėmes darant! Išdavystė — nuodėmė! — užsiplieskė vyskupas hercogas, jo vienintelė akis išsprogo ir nublyško, beveik balta tapo.

— Aš meldžiuosi. Argi malda nuodėmė, vyskupe? — nusistebėjo Rekė.

— Jūs išdavėt ne tik hercogą Kristupą, ne tik mane — ir švedų karalių, ir jo šventenybę popiežių...

— Aš ne už juos meldžiuos. Aš meldžiuos... Bet tai jau tik mano reikalas.

Rekė staiga pasisuko, įbedė akis į mane — piktdžiugą jose išvydau.

— Už Grilę,— pasakė baronas, patylėjo, vypsodamas pranašesnio žmogaus šypsena, pridūrė: — Meldžiuos.

Išgirdęs Grilės vardą, nejučia žingtelėjau už Aderlaso ir Burmeisterio nugarų. Bet aš aukštesnis už anuodu, ir nuo Rekės akių jie manęs neužstojo. Rekė tyliai nusijuokė, nusigręžė nuo manęs, kreipėsi į Magnų:

— Už ką meldžiatės jūs, vyskupe? Ar turite už ką melstis?

Vyskupas hercogas nesutriko:

— Pusryčiauk vienas, pietauk su draugais, vakarieniauk prie stalo, nuo kurio ką tik nuvijai priešus,— štai mano malda,— išdidžiai atsakė.

Kai aš drauge su Reke keliavau ilgus mėnesius, kai žvarbiomis, tamsiomis naktimis girioj aplink mus traškėdavo žvėrių žin-

gsniai, kai mudu, kurdami laužą, stengdavomės įpūsti silpną, vos plėvojančią ugnelę... Kai Rekė nešė anuomet ant rankų Grilę, sergančią juodnugarę, didžiūnų akivaizdoj... Kai baronas piršosi Meklenburgo hercogaitei Anai... Kai numetė įniršęs durklą ant stalo rūsy, kuriame gyveno Grilė ir jos vaikelis... aš negalėjau, nė pamanyt negalėjau, kad baronas net septyniolika metų už mane vyresnis, kad jam jau arti laikas, kai sielos išgelbėjimas tampa žmogui vieninteliu, paskutiniuoju rūpesčiu...

Kaip gražiai, pakiliai, ilgesingai jis šnekėdavo apie savo tėvą, kaip piktai, įnirtingai gindavo tėvą nuo blogo ar pašaipaus žodžio!.. Kokį tėvą jis gindavo? Tikrąjį, kurio nė neatsimena? Ar tą, kurį jis susikūrė vaizduotėje, kuris iš tikrųjų niekada negyveno?

Petrai, Povilai, Jonai, sūnūs mano, ar jus moko mama, auklės, mokytojai maldų, ar jūs jau meldžiatės, ar melsdamiesi jau jaučiate, už ką melstis dora, tauru, žmoniška, o ką tik paniekinti, prakeikti, užmiršti dera?

Aš vis dažniau imu neapkęst mamos. Aš piktas. Graužiuos dėl to. Niekinu save. Neapykantą mamai pajutęs, nubėgu į šalinę, įsirausiu į šieną, išsiverkiu. Atlyžta krūtinėj piktumas, vėl geras paskui mamą vaikštau, stengiuos jai įtikti: vis ką nors paduodu, panešu, suieškau, ko ji neranda.

Tu, tėveli, mamos nematai, nežinai, kokiomis ramiomis akimis ji į visus ir į viską žvelgia. Mamos lūpos visada pablyškusios, kietai sučiauptos. Įsižiūrėjęs į veidą, gali pamanyti, kad ji liūdna. Tačiau kokia tiesi ji vaikšto! Dažnai apsiauna bateliais, pasiūtais iš elnio odos, duonos giroj ilgai raugintos. Tie bateliai drėgnoj žemėj palieka gilias pėdas, bet vandens į jas niekada neprisisunkia. Mama išdidi, be galo išdidi, ir dėl to man skaudu.

Tėveli, mama, kai tavęs namie nėra, turėtų gyventi nelaimingesnė.

Anądien ji užsirakino savo kambaryje nuo dėdės Žygimanto. Šis, rytą atsikėlęs, išėjo į lauką ir grįždamas vidun pamatė kryžių kortą, prikaltą prie laukujų durų. Tas, kuris kortą prie durų prikalė, grasino mūsų namus ir mus drauge su namais sudeginti. Dėdė Žygimantas kortą nuo durų nuplėšė, raitas išlėkė į Upytę, į pavietą. Parjojo namo po pietų, mes su seneliu iš Prievaško, iš Lepšių sodybos, dar nebuvom sugrįžę. Dėdė Žygimantas piktas, įsiutęs įžengė į mamos kambarį, parodė jai raudonu gaidžiu grasinančią kortą, pareikalavo velionės Tvirbutienės palaikus iš namų tučtuojau išvežti. Nei bajorai, nei paprasti pavieto žmonės nesupranta, kodėl Upytėj tris Tvirbutais apsišau-

kusius vyrus nukirsdino; kodėl tikrojo Tvirbuto motina bausmės valandą su kažkokia ragana mergše prie Nevėžio susitiko; kodėl numirė susitikusi. Upytiškiai visus Tvirbutus dabar laiko užkerėtais, užburtais, baisiais žmonėmis, velniui sielas seniai pardavusiais. Upytiškiai padegs Dvarčiūnų namus, jei juose šermenys velionei raganai nebus nutrauktos. Padegs ir žiūrės, kokie šliužai, kokios rūpužės, gyvatės iš degėsių ims railioti.

Mama, Žygimantą išklausiusi, tylėjo. Dėdė Žygimantas, kantrybės pritrūkęs, pats į šermenų gryčią nuėjo. Prie karsto budėjo žemaičiai, Svirgaila ir Budginas, ponai, kurie tavo motinėlę kelionėj iš Rietavo į Širvius ir Upytę lydėjo. Dėdė Žygimantas paliepė jiems išnešti karstą į klėtį, per dvi dienas susiruošti ir velionę iš Širvių į Žemaitiją išsivežti.

Aš nesvarsčiau, ar tie žemaičiai pikti, ar geri žmonės. Tvirtai tikėjau, kad aš — ne raganius, ne velnias, kad piktųjų dvasių nesu apsėstas. Žinojau, kad niekada niekieno nebuvai apsėstas tu, tavo tėvas, tavo mama, mano senelė. Tu išėjai iš namų balta kepure, ant kalnelio pasilenkei, pakėlei nuo žemės dvišakę lazdą. Tau sunku buvo išeiti, man sunku buvo pasilikti. Tavo motinėlei, mano senelei, sunku buvo naktį į mus miegančius žiūrėti, tave mumyse atpažinti.

Tie žemaičiai, kurie sėdėjo klėtyje prie karsto, man atrodė nepaprasti žmonės — jie buvo iš tavo, tėveli, krašto, iš ten, kur tu gimei, mažas bėgiojai.

Neužmiršiu aš tų žemaičių, prie karsto sėdėjusių. Tebesėdi jie prie karsto mano atminty.

Ponas Svirgaila: statmena raukšlė kerta kaktą, žydros akys su privertais vokais raukšlelių voratinkly įsivėlusios, o antakiai tokie vešlūs, kad šešėlius ant akių meta. Vilki ponas Svirgaila durtinė rudine, languota liemene, ryši dryžuotą — žalios, raudonos, mėlynos spalvos — kaklajuoste, avi juchtiniais batais, o prie šono jam kadaruoja kardasaitis — be kardo, tėveli.

Budginas, Svirgailos palydovas, aukštesnis, stambesnis už savo poną. Jo veidas ketvirtainis, niūrus. Rudinė pilka. Liemenė — žalia, samaninė. Kelnės šviesiai rudos, net rausvos — be dryžių. Batai pasiūti iš kiaulės odos. Išeina Budginas iš klėties į lauką, velto milo skrybėlę užsivožia, į saulę pasižiūri — rūpi, ar dar aukštai, ar jau žemai ji. Aš taip pat pradėjau dažniau į saulę dairytis — neramu: kodėl man nerūpi, ar aukštai, ar žemai ji? ką turiu daryt, kad parūptų?

Žemaičiai neįsižeidė, nesupyko, kad tavo motinėlės karstą į klėtį dėdė Žygimantas liepė išnešti. Senelis, parvažiavęs iš Prievaško, sužinojęs, kas atsitiko, nuėjo į klėtį, atsiklaupė prie karsto, pasimeldė, persižegnojo, tyliai ėmė kalbėti, kad čia jo, ne

jo sūnaus dvaras, kad šiame dvare jo sūnaus balso niekas neturi klausyti... Svirgaila, pamatęs, kad senelis tuojau pravirks iš gėdos ir nuoskaudos, pasakė jam:

— Mums čia gerai.

— Nusisamdysim arklius, vežimą, nepraeis nė dvi dienos — išvažiuosim,— ramiu balsu paaiškino seneliui Budginas.

Senelis išėjo laukan ir apsiverkė. Ir stovėjo kieme. Saulė leidosi — stovėjo kieme. Sutemo, vėjas ėmė kilti — stovėjo kieme.

II

Karieta išvažiuoja pro miesto vartus, iš po arklių kojų ima rūkti dulkės, subilda ratai, tuojau nutyla, užpakaly pasilieka medinis tiltas per Vilnią.

Toli kairėje, prie karališkojo malūno, girdėti tykus vandens griausmas, dešinėj raudonuoja niūrūs, aprūkę plytinių pastatai, o priešais atsiveria kalvos, sodybos tarp miškelių — sodai ką tik nužydėję, nukritę žiedlapiai ant žolės mirguliuoja.

Karieta pasuka į Rokantiškių kelią, ir Ievos vežėjas Konstantinas Darbinis — jis ir kiemsargis, ir arklininkas, ir prievaizdas Tvirbutų protėvio dvarely — leidžia dabar arkliams žingine eiti. Pro šalį slenka kiemų, daržų tvoros, šmėsčioja tarp medžių vartai, varteliai, namų langai atokiau nuo kelio. Didumu ir puikybe iš aplinkinių namų išsiskiria kunigaikščių Sakalinskių dvaro mūras, nuo kurio dar ilgai palei gatvę geltona mūrinė tvora tįsta.

Vežėjas sustabdo arklius prie apdulkėjusių geležinių vartų. Iš kiemo gilumos artėja kiemsargis, iš tolo linkčioja Darbiniui — veikiausiai visi kiemsargiai Vilniuje vienas kitą pažįsta.

Geležiniai vartai atsidaro be girgždesio, be cypimo. Tvarka yra dvare. Pamačius tvarką svetimame kieme, svetimuos namuos, visada nudiegia Ievai širdį. Visuose namuose, kuriuose tvarka į akis krinta, yra vyras — tvarkos palaikytojas, šeimos rūpintojėlis.

Darbinis, privažiavęs prie rauzganų akmeninių laiptų į rūmus, nusiropščia nuo pasostės, kėblina prie karietos durelių, atidaro jas Ieva išlipa, stovi, apžiūrinėja sijono pridurkus, ar neapdulkėję. Sunerimus atsigręžia, prisimerkus įsižiūri į karietos vidų. Petrelis lauk nelipa. Tebesėdi.

— Neisiu aš,— ištaria.

— Mudu juk sutarėm,— griežtu balsu pasako Ieva, ir vaikas skubiai atsako:

— Aš palauksiu tavęs karietoj.

Tačiau pamatęs, kaip užsiplieskia pikturnu mamos veidas, nenorom, nerangiai išlipa, nukiūtina paskui motiną. Ant laiptų Ieva sustoja, palaukusi, kol prieis Petrelis, sušnabžda jam į veidą:

— Nuo šiol tu visada, visur mane lydėsi. Tu paaugai, ir jau privalai.

Rūmų vestibiulyje tvyro prieblanda. Tyla, į šalis lakstančios durininko akys, atsargūs, minkšti tarnų žingsniai, visų paslaptingumas, nenoras su ja šnekėtis primena Ievai Kiškos rūmus Kėdainiuose. Kur eiti? Kur jos laukia ponas Mikalojus? Durininkas gūžteli pečiais. Tarnai, ėję pro šalį, užkalbinti sustoja, dėbso vienas į kitą, klausia vienas kitą: kur šeimininkas? ar namie šeimininkas? Nežinom, atsako vienu balsu. Nueina tylutėliai, sėlinančiais žingsniais. Kaipgi šitaip? Ponas Mikalojus Kiška prieš dvi savaites atvyko į seimą, apsistojo Užupio rūmuose, čia. Pats pasakė Ievai kurią dieną, kokiu laiku atvykti.

Praslenka ketvirtis valandos, pusvalandis. Tarnai vis dar nežino, ar jų ponas namie. Ieva prasižiūri vestibiulio apytamsėj, jau gerai mato praeinančių tarnų veidus, akis, šernų iltis, meškų kailius, senoviškus arbaletus, paveikslus su medžioklės vaizdais ant sienų. Akys prasižiūrėjo, širdis užtirpo, viltį prarado. Vis didėja baimė, kad tuščiai atvažiavo, kad neras, niekada neras žmogaus, kuris jos vyrą būtų susitikęs, bent šį tą apie jo gyvenimą, o gal jau ir likimą jai pasakytų. Toji baimė, toji nežinia protą aptemdyti gali... O protui aptemus... Ak!..

Nuo laiptų į antrą aukštą pasigirsta tylus, ramus balsas:

— Yra ponas, atsibudo.

Yra ponas. Miegojo. Dėkui dievui! Kokia įstabi tvarka rūmuose — jei šeimininkas miega, niekas nežino, ar jis suvis yra namie.

Vyriškis raudona liemene, tas, kuris pasakė, kad ponas yra, atsibudo, nuveda Ievą ir Petrelį į antrą aukštą, ilgo koridoriaus šone atidaro aukštas baltas duris. Menė čia nedidelė, apstatyta senoviniais baldais. Nėra joje nė gyvos dvasios. Tačiau tuojau atsilapoja durys, užleistos parištom portjerom, pro jas žvalus, ilgu ligi žemės chalatu apsivilkęs, įsiveržia — tai jau taip, įsiveržia, kitaip nepasakysi,— ponas Mikalojus Kiška. Ieva nespėja nei tūptelt, nei linktelt, nei rankos atkišt — pono akys tučtuojau čia pat, priešais jos akis sužėri. Pono veidas pailgas, plokščias, blyškus, žvilgsnis įdėmus, keisto — gal nesveiko? — nerimo kupinas. Rūstus, orus veidas, o akys — tarytum pasimaišiusio žmogaus. Ieva atitoksta, praveria lūpas, norėdama pasisveikinti, tačiau ponas Kiška pirmas prašnekti suskumba:

— Dieve, dieve! Jūs vis jauna! Jauna...— jis tarytum nusivilia Ieva, sugniužta per pečius, apsigręžia ir skubiai žingsniuoja atgal prie durų į vidurinius kambarius. Toldamas nuo Ievos, pusbalsiu pagiežingai keikiasi:

— Niekšai! Pasaulį valdo niekšai! Neapkenčiu... Galvas visiems nukapot...

Tarpduryje atsigręžia į Ievą ir Petrelį, ūmai suminkštėjusiu, svetingu balsu praneša:

— Palaukite valandėlę. Persirengsiu, ir sėsim pusryčių. Būkite malonūs, dovanokite man,— nusilenkia, uždaro paskui save duris.

Pusryčiauja jie trise. Atskirai nuo visų kitų namiškių. Paslaptingai. Valgo iš jų trijų vienas ponas Kiška, šeimininkas. Ieva atsikando duonos ir nenurijo, nepajėgia nuryti. Petrelis duonos riekę laiko dviem pirštais. Ponas Mikalojus, guviai kramtydamas kepsnį, vėl šneka apie tai, kad pasaulį valdo niekšai, vien tik niekšai, ir kad jis, Kiška, jų visų neapkenčia.

— Jūs gal nė nežinot: rudenį bajorai, kurie vasarą vėlavo susirinkt į kariuomenės stovyklą, buvo palikti stovykloj žiemoti. Taip valdovas juos nubaudė. Ir ką jūs manot, ponia Ieva? Neatsirado karvedžio, kuris su jais pasiliktų, kuris tą ištižėlių bandą per žiemą kumšty laikytų! Dešimtys užgrūdintų karo vyrų valdovui į akis drėbė: ne! nežiemosim! nešalsim! mes niekuo jums nenusikaltom! Jie nenusikalto... Niekas nenusikalto... O kas ką gero Lietuvai padarė, ką, klausiu jus, ponia Ieva? — ponas Kiška išverčia akis, palinksta į priekį, laukia atsakymo. Susigriebia, kad Ieva į tokį klausimą atsakyti negali, vėl atsilošia, apmaudžiai linguoja galva: — Per minkšta mano širdis, ponia. Iliuzijų pilna. Aš apsiėmiau valdyti tą ištižėlių bandą per žiemą... Atsirado vienas, vienui vienas kvailys visoje didžiojoje kunigaikštystėje, ir, deja, tai buvau aš... Aš ponia...

Mikalojaus akys užkliūva už duonos riekės Petrelio rankoj. Ponas įsistebeilija vaikui į veidą. Ne, valgyti neparagina. Ponas nė nepastebi, kad vaikas nevalgo. Pono mintys ne čia, kitur, kažkur toli. Gal jis prisimena Kiprijoną? Gal lygina Petrelio veidą su Kiprijono veidu atmintyje?

Mikalojaus balsas, kai vėl pasigirsta, iš tiesų jaukesnis, gal atsiminimų sugraudintas:

— Suprantate, mieloji, nesenstančioji ponia... Valstybė — tai galimybės prasigyventi, užgyventi, turėti, valdyti... Valstybė — tai šimtai galimybių įsitvirtinti gyvenime! O mano mielas bičiulis, jūsų vyras... Bet argi verta jums priminti? Pasitaikydavo galimybė šio bei to šen bei ten pelnyti — jis užsimerkdavo. Aš — ne teisėjas! Neteisiu jo... Atvirai šnekant, neišskiriami mudu

buvom draugai. Tik mano širdis visada būdavo minkšta, o jo — kieta. Tik tuo mudu skyrėmės vienas nuo kito, tik tuo, ponia...

— Tai teisybė, teisybė,— sušnabžda Ieva, palinksta į priekį, netverdama kailyje iš smalsumo: lauktoji šneka prasidėjo, prasidėjo! — Šeimos gyvenimu jis niekada nesirūpino, niekada, pone.

Ieva pajunta, kaip krūpteli ant kėdės Petrelis, kaip pasisuka į ją visu liemeniu. Ieva sunerimsta, kad vaikas ims ginti tėvą, išsišoks, šneką pradėtąją sugadins. Ji lėtai pakreipia galvą, valdingai pažvelgia į sūnų. Vaiko akys išplėstos, kupinos paniekos motinai. Nepelnyta nuoskauda, apmaudus piktumas apkvaišina Ievą. Ji vos susitvardo nepasakiusi Petrui: nedraskyk akių, mažas tebesi motinai akis draskyt!..

— Jūs, ponia, šnekate apie šeimą... Sakote: nesirūpino šeima. O kas dabar Lietuvoj šeimomis rūpinasi? Aš? Vosylius Tiškevičius, kuris drauge su manim žiemojo? Ne dėl šeimos sielotis dabar derėtų... Dėl visos Lietuvos dabar kiekvienam vyrui, kiekvienai moteriai širdį skaudėti turėtų...

Gana tuščių šnekų. Ieva pasiryžta, lyg apspangusi pakyla nuo kėdės, apeina aplink stalą, pastovi priešais Kišką tiesi kaip žvakė, tiesi ir ant kelių susmunka: rankas nuleidusi, atsilošusi, žvelgia į Kišką didelėm, širdgėlos kupinom akim. Šnabžda:

— Pone, jūs žinote — aš priėmiau tą namą, įėjau į jį gyventi. Testamentas nebegalioja, nebesaugo mano vyro... Pone! Pasakykite, ar aš pražudžiau jį, ar jis dabar pražus?

Mikalojus Kiška spokso į parklupusią Ievą išplėtęs akis, pakėlęs antakius, susijaudinęs ir nustebęs, tačiau ir nepasitenkinimo viešnios elgesiu neslėpdamas.

— Pone! Aš tikrai žinau, jūs matėte mano vyrą, buvote jį sutikęs — ponui Janavičiui jūs pats apie tai prasitarėt. Pasakykit man, kur jis, kas jam gresia, kas ir kaip jį gali išgelbėti? Pone! Aš jo žmona, jūs — jo draugas... Jūs buvote mūsų vestuvėse. Argi tokia baisi teisybė, kad jos man pasakyt neišdrįstate? Aš jau tiek prisikentėjau, pone! Pripratau prie visko, prie visokių šnekų ir gandų. Teisybė, kad ir kokia baisi būtų, manęs nebepalauš. Teisybė išgelbės mane! Nežinia pražudys!.. Supraskite mane, pone!

Kiška nejaukiai nusišypso, kilsteli ranką, nuleidžia, vėl kilsteli — ką reikštų šis kartojamas judesys?

— Stokitės, ponia,— pasako Mikalojus griežtu balsu.

Pono širdis minkšta, o balsas griežtas, griežtas ir abejingas. Prieš poną klūpo moteris, nelaiminga, vieniša, gal vyrą, savo vaikų tėvą, pražudžiusi, o ponas griežtas, abejingu balsu jai kartoja:

— Stokitės, stokitės,— palinksta į Ievą, akis įžūliai plėsdamas.— Žiūrėkite, jūsų sūnus nuo stalo pabėgo.

Ieva pažvelgia į užstalę, įsitikina: Petrelio nebėra, menės durys praviros, siauras plyšys prie staktos juoduoja. Sūnus pabėgo. Ieva pasijunta išduota, atstumta, paniekinta. Atsistoja pastirusi, tiesi kaip žvakė, nuslenka prie savo kėdės, atsisėda. Nenuleidžia akių nuo pono Kiškos veido.

— Sūnus, matau, į tėvą atsigimęs,— prabyla Kiška, atsikrenkščia, ima šnekėt tvirtesniu balsu: — Klūpanti motina jį žemina. Suprantate? Jūs niekada prieš nieką neturite klauptis. Sūnūs nusigręš nuo jūsų, paliks jus likimo valiai, jeigu jūs... Jie auga be tėvo, ir jūs privalote būti išdidi, tvirta, vyriška... Supraskite mane teisingai, ponia!..

Ieva nudelbia akis į stalą. Ponas Kiška teisus. Neteisi visada tik ji. Ji negali verkti, negali prieš nieką klauptis, negali nieko niekieno maldauti — o ką ji gali, ką ji privalo daryti, ką?..

Pono Kiškos balsas dabar vėl žvalus, guvus:

— Suprantate, ponia, kas atsitiko sausio mėnesį. Mūsų didysis etmonas subūrė kariuomenę prie Minsko. Manė, rusai patrauks prieš mus iš Smolensko. Iš Smolensko, suprantate?

Kaip iškilniai Kiška atrodo! Raudona liemenė, durtinys apsiūtas Damasko gvazdikiniu pusšilkiu. Ponas šneka, šneka, staiga nutyla — užsižiūri į Ievą suklusęs, sunerimęs: ar suprato jį, ką mano apie jį? Koks atsargumas!

— Tačiau rusų skėriai ginkluotieji pakilo iš Velikije Luki, patraukė prie Polocko per Nevelį — iš kitos pusės... Mūsų etmonai neuždelsė. Radvila Rudasis tuojau išžygiavo iš Minsko. Kitą dieną prie jo prisijungė Grigalius Chodkevičius, trečią — aš... Patikėkite, ponia, mums tai buvo siaubingos dienos. Vietininko Davainos žygūnai iš Polocko atnešdavo vis baisesnių žinių apie rusų antplūdį. Mes sustojom. Iki Polocko buvo likusios tik aštuonios mylios kelio — deja... Mes sustojom! Mes sustojom dideliame lauke, kuriame nebuvo priešų...— Kiška, pažvelgęs į duris, nutyla. Durys tebėra praviros. Ant slenksčio stovi Petrelis, klausosi, apie ką Kiška šneka.

— Ponaiti Tvirbutai! — nelauktai garsiai ima šnekėt ponas Mikalojus.— Dėkis į galvą, ponaiti Tvirbutai! Mus išdavė lenkai. Jų buvo pusantro tūkstančio, beveik pusė visos mūsų kariuomenės. Žygiuot į Polocką, stot į mūšį jie staiga atsisakė. O! Mūšis — tai kraujas, kraujas, vien kraujas! Lenkai brangina savo kraują... — Kiška, užmiršęs Petrelį, klydinėja akimis po menę, tarytum neatsipažįsta, kur esąs. Ima švogžt: — Neapkenčiu... Neapkenčiu Radvilos... Chodkevičiaus... valdovo... Visų neapkenčiu! Kokie jie karvedžiai? Neišmanėliai, gvėros, bailiai

niekingi.. Lenkai nori prisijungt Lietuvą, praryt ją lyg žuvis slieką, o mūsų etmonai vedasi lenkų karius lietuvių žemės ginti...

Ieva liūdnai, susitaikiusi su mintimi, kad nieko apie vyrą iš Kiškos nesužinos, nusišypso. Kiška tai pastebi, nutyla, užsižiūri į Ievą geraširdiškom akim.

— Na štai — nusiraminote,— atsidūsta,— nusiraminau ir aš,— pasiremia stalo abiem alkūnėm, nusvarina galvą.— Dabar galiu pasakyti: mačiau, buvau susitikęs Kiprijoną, ponas Janavičius jums nemelavo, — Kiška pakelia galvą, įremia susigraudinusias akis į Ievą. — Užpernai rudenį nuvykau į Lielvardę. Pamačiau jį kieme. Jis žingsniavo ratu. Rankas nuleidęs, akis nudūręs, į sniegą po kojom žiūrėdamas, — Kiška suklūsta pakreipęs galvą.— Taip, į sniegą. Lielvardėj aš buvau žiemą. Sniegas buvo pilkas... Paskui Kiprijonas išsitraukė iš virbų krūvos virbą, apledijusį, juodą — gal juodalksnį? — Mikalojus vėl patyli — smakso į Ievą užuojautos kupinom akim. — Aš priėjau, žingsniavau greta jo. Kiprijonas į mane nė nepažvelgė... Vilko tą virbą, murmėjo po nosim: kai gyvenau, kai vilkau namo žydintį ievos medį... Ievos, gerai atsimenu. Gal jus turėjo galvoj? Aš šnekinau jį. Ir šiaip, ir anaip šnekinau. Deja... Nesišnekėjo su manim, į mane nė nepažvelgė. Vilko tą virbą, murmėjo: kai gyvenau, kai vilkau žydintį ievos medį, kai namo ėjau, žiedai nuvyto, lapai nukrito, šakos nulūžinėjo... Ir viskas.

Ieva tyli. Paminėtasis žydintis ievos medis stovi jos akyse. Kaip žydėjo šį pavasarį ievos kalvų atšlaitėse aplink Vilnių!.. Kiška vėl prabyla:

— Tuomet jis neseniai buvo sužinojęs, kad mirė motina. Jam buvo sunku. Jam buvo pasimaišę, neabejoju. Nepažino manęs. Tačiau dabar, girdėjau, vėl rašo laiškus kancleriui, patarinėja, kaip šalį valdyt... — Kiška su širdgėla šypteli. — Patarinėja... Kam patarinėja? Apgavikams ir sukčiams, savanaudžiams, kurie tik savo kailį saugo! Radvilos... Radviloms nė giminaičiai neberūpi: Davainą, Polocko vaivadą, su visa šeima rusai į Maskvą išsivarė — nei kancleris derybomis, nei didysis etmonas kalaviju neskuba jo vaduot... O Polocke, gerbiamoji ponia, Šuiskis, Zacharjinas ir Bielskis sėdi — Petras ir du Ivanai! Petras ir du Ivanai suraitė mus...

— Sakykite, iš kur jis rašo laiškus kancleriui? — skubiai paklausia Ieva.

— Jo ponas — Ezelio ir Kuršo vyskupas Magnus. Yra toks... Mūsų kunigaikštytės Onos jaunikis vienakis... Vyskupas hercogas Magnus dažniausiai gyvena Piltenėj. Tačiau Kiprijonas rašo laiškus čia iš Piltenės, čia iš Rygos, čia iš Hapsalio...

— Kodėl jis neparašo man? Vaikams, mums... Negali parašyt? Jam uždrausta mums rašyt? O gal kas nors jo laiškus perima ir sunaikina?

Kiška gūžteli pečiais, ir Ieva išsigandusi palinksta į priekį:

— Pone, pasakykit, ar ir dabar, kai testamentas nebegalioja, jis galės tam vyskupui tarnauti?

— Mano manymu, jis tarnauja ne vyskupui Magnui, o mūsų kancleriui.

— Pone, supraskite mane, jo vaikų motiną. Man nesvarbu, kam jis tarnauja. Man svarbu, ar galės ir toliau tarnauti. Ar aš, užgyvendama tą namą, neužtraukiau jam nelaimės? Testamentas saugojo jo gyvastį, tai teisybė, ar ne?

Ponas Mikalojus ūmai atsistoja, žvelgia į Ievą suklusęs, sunerimęs, kiek į priekį palinkęs. Ieva sutrikusi taip pat atsistoja. Jai dingteli, kad ponas Mikalojus atsistodamas paliepė jai išeiti. Aukštas, gunktelėjęs, ilga nosimi, juodais ūseliais, atsikišusia barzdike vyras. Vėliavos ponas... Kunigaikštystės taurininkas... Priėjo jis prie Kiprijono, šis nepažino, nesišnekėjo su juo. Nesišnekėjo su vėliavos ponu, taurininku, jaunystės dienų bičiuliu... Kodėl?

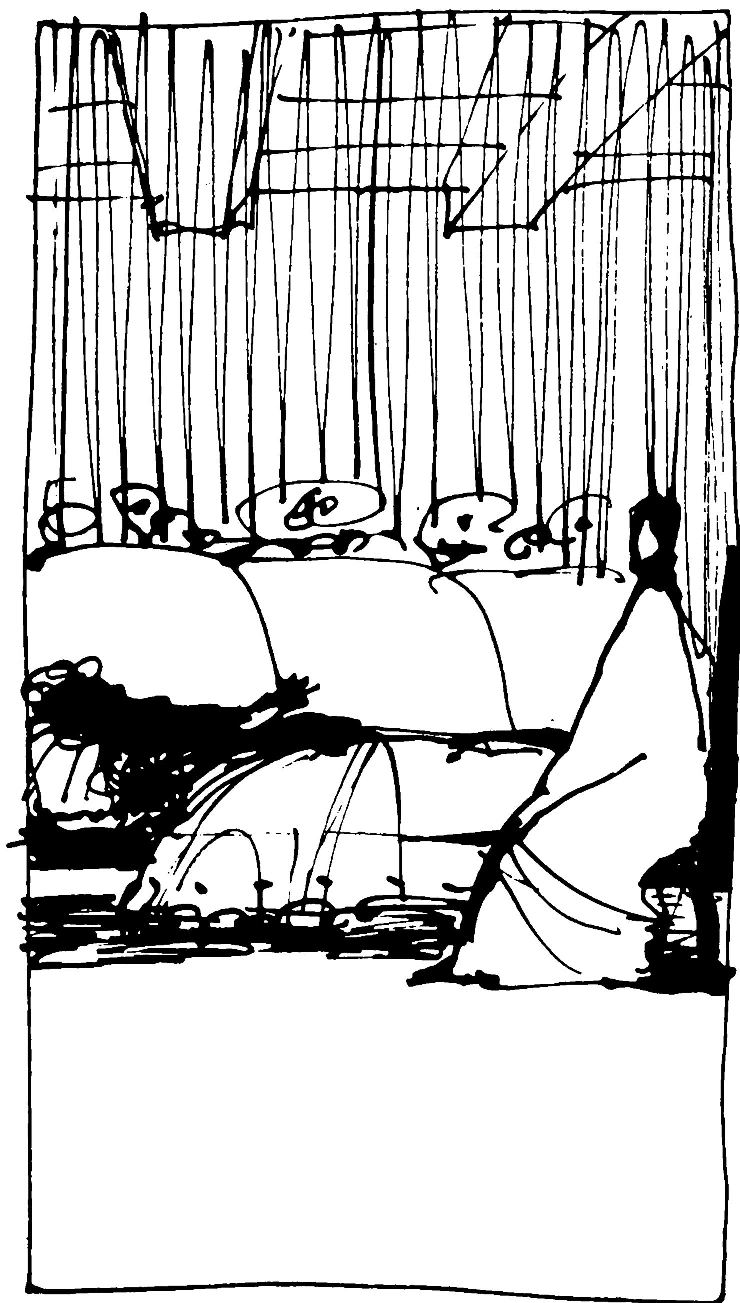
Ponas Mikalojus ryžtingai pasuka galvą į duris, mandagiai, tačiau įsakmiai taria Petreliui:

— Jaunasis ponaiti, malonėkite... Aš norėčiau pasakyti kelis žodžius tik jūsų motinai.

Ieva nė negrįžteli į sūnų, nenuleidžia akių nuo pono Kiškos. Tačiau ji girdi: užsiveria tyliai durys — Petrelis paklausė, išėjo. Ir pati Ieva jau norėtų iš menės išeiti, nebegirdėti pono Kiškos išvedžiojimų. Kiška — pernelyg apdairus, atsargus ponas, gyvena nesuprantamą, pernelyg paslaptingą gyvenimą. Net tie žmonės, kurie paduoda jam kepurę ar durtiniu apsivilkti padeda, nežino, kur jis kada būna, ką veikia.

Mikalojus įsistebeilija į Ievą nerimastingomis, sudirgusiomis akimis, sako:

— Mieloji ponia, matau, kad jūs netikite manimi, įtariate, kad aš kažką ypatinga apie jūsų vyrą žinau, nuo jūsų slepiu. Tai jau ne, ponia, — jis vėl patyli, suteikdamas patylėjimui kažkokios keistos, gal bedugnės prasmės. — Aš nuo jūsų ničnieko neketinu slėpti. Prie to, ką pasakiau ir jūsų sūnui girdint, priduriu štai ką: aną rugpjūčio sekmadienį, kai mirė pono Kiprijono motina... jūs, be abejo, nežinote... aną sekmadienį ponia Tvirbutienė susitiko prie Nevėžio su panele Hradič, jiedvi pasišnekėjo, ponia Tvirbutienė veikiausiai sužinojo kokią nors nemalonią, negerą, galbūt sukrečiamą naujieną, ir sena jos širdis neatlaikė... Man sunku apie tai šnekėti, Ala Risa, panelė Hra-

dič, buvo mano velionio tėvo, mano velionio brolio Stanislovo, galiausiai mano augintinė ir globotinė... Aš nieko tikro nežinau. Aš nesakau, įrodymų neturėdamas, neturiu teisės sakyti, kad jūsų vyras su panele Hradič susitikdavo kur nors Livonijoj, kad jiedu ten gyveno... Tačiau po susitikimo su ponia Tvirbutiene, po ponios Tvirbutienės mirties praėjo aštuoni mėnesiai, tik aštuoni mėnesiai, ir Vilniuje, pilies Apvaliajam bokšte, Ala Risa Hradič pakėlė prieš save ranką... Alos Risos nebėra...

Ieva tyli, tikina save, kad nesuvokia, apie ką Kiška šneka, kad neįžvelgia jokių sąsajų tarp senosios Tvirbutienės ir kažkokios Hradič. Ieva, kol gyva bus, vadins Hradič kažkokia, niekuo daugiau.

Kiška nusvarina galvą, dėbso į saulėtas grindis:

— Kiprijonas nenorėjo manęs pažinti, su manim kalbėtis. Senoji Tvirbutienė, susitikusi su Ala Risa, numirė. Praėjus aštuoniems mėnesiams, Ala Risa pasikorė. Tai ir viskas, ką aš laikau tikrais faktais, vadinasi, ir viskas, ką tikra jums galiu pasakyti.

Vilniuje, Apvaliajame bokšte... Kas tą Hradič į Vilnių atvežė, Apvaliajame bokšte uždarė? Kodėl uždarė Apvaliajame, kur laikomi galvažudžiai, malonės prašymus padavę banitos ir infamiai, vadinasi, didžiausi nusikaltėliai? Kuo nusikalto ta Hradič valdovui, galingiesiems ponams? Tuo, kad su senąja Tvirbutiene susitiko?

Ieva pajunta, kad kažkieno nerami, guvi ranka paima ją už alkūnės ir veda prie durų, tempte tempia iš menės. Atsipeikėjusi ji įsižiūri į tą grubųjį žmogų, į jo veidą. Tai Petras, jos sūnus. Kas atsitiko, kodėl taip staiga jis išstypo, išaugo, kone tikru bernu tapo? Jis jau stiprus, Ieva jo jau nebeįveiktų. Kada jis įėjo į menę? Ar ir jis girdėjo, ką Kiška pasakė?

Pro duris Petro vedama, Ieva išgirsta susirūpinusį, išgąstingą pono Mikalojaus balsą:

— Ponia!.. Dėl dievo meilės, jūs meldėte, kad sakyčiau teisybę, tik teisybę! Aš negalėjau jums meluoti!..

Tėveli, kitą rytą po to, kai tavo motinėlės karstą išnešė iš gryčios į klėtį, Širviuose kilo sąmyšis.

Auštant atjojo vaiskis Kazimieras Žuvininkas su keliais apsauginiais. Vaiskio pilvas buvo didelis, išvirtęs, pro atsegtą marškinių apykaklę buvo matyti storas, tvirtas kaklas, ant kurio sukiojosi kiek siaurėlesnė atlošta galva didelėm pasipūtu-

siom žandenom, pasišiaušusiais plaukais. Ant pečių jis buvo užsimetęs kaptoną iš gauruoto audeklo.

Vaiskis priėjo prie senelio, pasakė, kad būtų ramus — atjosianti apsauga, nieko prie dvaro neprileisianti, niekas jo dvaro negalėsiąs padegti. Senelis nė į akis urėdui nepažvelgė — nusigręžė, nuėjo sau. Karužis pamanė, kad senelis girtas, nieko nesupranta. Susiieškojo mūsų mamą, jai pasakė, kad rami galinti būti — apsauga atjosianti. Mama apsimetė neišgirdusi, į šnekas su vaiskiu neįsileido. Tuomet jis panoro pasišnekėt su žemaičiais, nuėjo į klėtį, atidarė duris, ketino žengt vidun... Tačiau išvydo karstą, degančias žvakes. Sustingo Žuvininkas ant slenksčio. Koks didelis aną valandėlę atrodė jo pilvas! Ir kokios mažos buvo jo akutės — argi į karstą tokiomis akimis žiūrėti? Vaiskis žvelgė į karstą tykus lyg pelė, tokiomis ir akutėmis — lyg pelės. Pelė gal ir supranta, kas miręs, o kas gyvas. Bet žmogus, matydamas pelę šermenyse, žinai, kad ji neatsiklaups, maldos nesukalbės — iš pelės kažko kitko lauki. Ko? Kad štai pribėgs prie karsto ir baltąją drobulę ims graužti?

Apypiečiais mūsų dvarelį apsupo raiti, kardais ginkluoti vyrai. Jų buvo gal penkiolika, gal dvidešimt. Tai ir buvo apsauginiai, apie kuriuos vaiskis Žuvininkas šnekėjo. Apsauginius atvedė Upytės pilies seniūnas Silvestras Kiela, o su juo atjojo ir paseniūnis Mykolas Subačius.

Visi tarytum apdujo: lakstė pūškuodami, čia šį, čia tą sugriebę iš vietos į vietą nešiojo, kažką rėkavo vienas kitam piktai ir pagiežingai. Paduok. Padėk. Pakinkyk. Parvežk. Nujok. Pasklido šnekos, kad velionė Tvirbutienė niekuo dėta, kad Tvirbutai niekuo dėti — jie geri žmonės. Kortą prie mūsų durų naktį Lepšys prikalęs. Žmonės akyse kirbėjo, maišėsi, įsidėmėt, atsimint jų negalėjai. Prisimenu tik tuos, kurie sustodavo sutrikę, bejėgiškai aplinkui dairydavosi, nebeišmanydami, kur bėgti, ką daryti, ko nusitverti.

Prisimenu pilies seniūną Kielą. Tai jau ne, šis nestūksojo sutrikęs, krutėjo, vaikštinėjo, tačiau labai lėtai, oriai. Prisimenu Kielą gal ir dėl to, kad jo veidas buvo ramus, dviem pagurkliais apriestas, o akys tokioj sumaišty žvelgė neįtikėtinai abejingai.

Prisimenu pilkas paseniūnio akis. Subačius nuolat šnekėjo, kad tą Lepšį suims, jau išjojo vyrai suimt, kad pavojus Dvarčiūnų namams tuojau pasibaigs. Jo žodžiai visus guodė, bent jau turėjo guosti, o akys žvelgė į žmones pilkos, drumzlinos, tarytum negyvos.

Žmonių sumaišty pasimatė Verkenis, ėmė šaukt mus vardais. Ėmė mus stumdyt, siuntinėt čia šen, čia ten. Povilas veikiai nugirdo, kad mes iš Širvių išvažiuojam, kad mama nebeno-

ri Širviuose gyventi. Mes šokom mamos ieškoti. Tuščiai. Niekur neradom. Užklupom senelį, stovintį prie Būdros kamaros durų. Kur išvažiuoja mama? Kur išvažiuojam mes? Kur mes dabar gyvensim? Senelis nužvelgė mus niūriom akim, nieko nepasakė. Vėl nusigręžė. Tik tuomet supratom, kad jis vėl stovi prie užrakintų durų. Seneliui buvo vis sunkiau namie gyventi. Vis daugiau namiškių nenorėjo su juo šnekėtis. Sūnus jo neapkentė. Vakar duktė durų jam neatidarė. Šiandien Būdra kamaroj nuo jo užsirakino — tarnaitė, paprasta samdinė.

Vakar prie užrakintų durų stovėdamas, senelis maldavo:

— Atidaryk, čia aš, tėvas.

Dabar gerinosi, papirkti vylėsi:

— Būdra, Būdruže, aš padovanosiu tau karolius, burbulinius, sidabrinius, su medalikėliais. Būdruže, ar girdi mane?

Vėliau, jau kelionėje, sužinojau, kad Būdra Kerinčiūtė nenorėjo su mumis iš Širvių išvažiuoti. Čia buvo Aukštaitija, jos gimtinė, jos kraštas. Į Žemaitiją kraustoma, Būdra pasijuto į tolimą, svetimą, baugią žemę išvaroma. O senelis nenorėjo dukters, mūsų mamos, vienos į Žemaitiją išleist. Žinojo, kad Rietave, Tvirbutų dvare, Ieva bus šeimininkė, kad užteks jai ten tarnų ir tarnaičių, bet argi gera tarp nepažįstamų, svetimų žmonių staiga atsidurti? Pati mama Būdrą išsivežti norėjo — prie jos nuo mažumės buvo prisirišusi, drauge su ja visas galimas negandas lengviau pakelti tikėjosi. Tačiau Būdra nė girdėti nenorėjo apie kelionę į svetimą kraštą. Pasakė: verčiau čia tuojau pat numirsiu, negu Žemaitijoj šimtą metų gyvensiu. Taip pasakiusi kamaroj užsidarė.

Senelis stovėjo prie užrakintų durų, karolius sidabrinius, burbulinius Būdrai siūlė. Tuo metu lauke baisus — nebe sumaišties, grumtynių — triukšmas pasigirdo. Povilas pirmas nėrė pro duris į lauką, aš jam įkandin, paskui mane Jonas iškuduliavo šaukdamas: nepalikit manęs, nepalikit manęs!..

Kai mes išlėkėm į lauką, grumtynės buvo jau pasibaigusios. Kazimieras Žuvininkas, vaiskis, storasprandis pilvotasis, nuo žolės šniokštuodamas kėlėsi. Dėdę Žygimantą seniūno keli apsauginiai sukibę laikė, į šalį nuo karužio tempė. Raminimas, ramdymas dėdę Žygimantą dar labiau siutino. Dėdė akis balino, dantimis tratino, iš bejėgiškumo spjaudė į vaiskio pusę:

— Tu, žalty! Tu kortą prikalei! Tu man grasini! Tu mano dvarą supleškint geidi!

Vyskupas hercogas Magnus, Kristianas Šrapferis ir aš žingsniavom paskui grafą Gevingerį — šis nešė žvakę, švietė mums

kelią. Lipom laiptais aukštyn, sukom čia į kairę, čia į dešinę, vėl žemyn leidomės.

Prie durų su grotuotu langeliu grafas Gevingeris sustojo. Užpūtė žvakę. Tamsoje trakštelėjo raktas, sugirgždėjo atidaromos durys.

— Tenegraužia jūsų sąžinė, vyskupe, — tarė patylom grafas. — Tai ne nuodėmė, ne nuodėmė, vyskupe.

Įėjom pro duris — nesuvokėm kur, į kokią patalpą. Aplinkui buvo visiškai tamsu. Vėl, dabar jau už nugaros, trakštelėjo raktas. Prisiminiau Arensburgo pilies požemį, žiurkių urvą kertėj, apgraužtą mėsos gabalą prie urvo. Neabejojau, kad ir dabar, šioje akloje tamsoje, guli mėsos apgraužtas gabalas prie žiurkių urvo. Baimė, kad vėl viskas prasideda iš naujo, nusmelkė kūną. Tačiau kairėje pusėje ėmė švieséti. Supratau, kad kažkas, nešinas žvake, ateina gretutiniu koridorium. Tuojau pasimatė mūro pilka kertė, vienuolė, išnirusi iš už kertės: juodas gobtuvas, baltas antkaktis, sukritęs, šešėliuotas veidas, žvakės apšviestas.

Vienuolė nuvedė mus į vienuolyno viršininkės motinos Liucijos celę. Čia ant aukštų stovų, gal žvakidėm laikytinų, degė trys žvakės. Nuo mūrinių celės skliautų prorečiu, nykiai skambėdami krito dideli drėgmės lašai. Tarp aukštųjų žvakidžių stovėjo motina Liucija, rankas ant krūtinės pamaldžiai sukryžiavusi. Ji žvelgė į mus didelėm išsprogintom akim. Akys buvo sustingusios, tarytum stiklinės, man pasirodė, girtos, pakvaišusios.

Durys už mūsų nugarų užsidarė. Vienuolė, atlydėjusi mus, išėjo. Grafas Gevingeris buvo prisakęs mums tylėti, viską tylomis daryti, ir mes tylėjom. Motinos Liucijos rankos nuo krūtinės ėmė leistis žemyn, neskubėdamos nurišo nuo liemens juodą ašutinę juostą, atkišo ją vyskupui hercogui Magnui. Vyskupas hercogas dėbtelėjo į Šrapferį, ir Kristianas paėmė juostą. Motina Liucija nė žodžio netarusi apsigręžė, sunėrė už nugaros rankas, aukščiau, kiek gali, pakėlė. Grafas Gevingeris mums buvo paaiškinęs ką kada daryti, ir Šrapferis ašutine juosta surišo motinos Liucijos rankas, kietai suveržė mazgą. Surišta vienuolyno viršininkė nuslinko į pasienį, atsisėdo ant drėgno plokščio akmens, ant kurio buvo padėtas botagas. Valandėlę sėdėjo nejudėdama, spoksodama į žvakes stiklinėm neregėm akim. Užsimerkė. Staiga pasilenkė, dantimis užsiplėšė abitą — apnuogino šlaunis. Niūriu, gergždžiančiu balsu paliepė:

— Plak mane!

Kristianas Šrapferis žengė prie akmens, pastvėrė nuo jo botagą, šio pynė švystelėjo, pasirangė ore, ir mes visi pamatėm,

kad į ją įpinta spyglių, veikiausiai erškėtrožės spyglių. Šrapferis sutriko, spygliuotu botagu nesiryžo per plikas šlaunis kirsti.

Motina Liucija ėmė pašnabždom maldauti:

— Plak! Plak mane! Aš jau matau jį! Dovanok man, nusidėjėlei, viešpatie...

Šrapferis užsimojo, tvykstelėjo botagu.

— O dieve... — išsprūdo vyskupui hercogui.

Šrapferis čaižė plikas vienuolės šlaunis stipriais kirčiais, be gailesčio. O vienuolės veidą lyg kokia giedra nušvietė, aš net pažvelgiau į duris, ar jų kas neatidarė, ar neplūstelėjo pro jas kokio žibinto šviesa. Motina Liucija palaimingu balsu, čia vieną, čia kitą žodį surikdama, šnabždėjo:

— O dieve! O meile! Begaline meile! O dieve...

Livonija, Livonija!.. Taurieji, dievobaimingieji jos žmonės pražuvo, galvas mūšių laukuose paguldė, badu išmirė arba, nuo pražūties gelbėdamiesi, į svečias šalis išsilakstė. O tiems, kurie niekur nesikišdami, slapstydamiesi, prie vis besikeičiančios netvarkos prisitaikydami gyvastį išsaugojo, dangus su žeme, tikrovė su kliedesingais sapnais susimaišė. Ničniekas jiems nebeturi prasmės, nebeteikia vilties, kad gyvenimas pasikeistų į gera. Kas, koks likimas, kokia dievo bausmė laukia Livonijos trempėjų, jos žmonių žudikų ir luošintojų — naujųjų valdovų?

Nukariautojai anksti žūsta. Jų vaikai lieka maži. Maži ir suluošinti. Suluošinti kaip ir tėvų nukariautieji žmonės — jeigu neatsimeni tėvo, jeigu nepatyrei, kas buvo jam šventa, o kas nuodėmė, lieki vienišas visą gyvenimą: sunkią valandą neturi į ką atsiremti, kuo pasiguosti, pasidrąsinti, neturi kuo tikėti...

Petrai, Povilai, Jonai, sūnūs mano, baronas Rekė pragyveno gyvenimą be tėvo, ir dabar jis yra vienišas ne tik dėl to, kad neturi žmonos, vaikų, neturi šeimos — labiausiai dėl to, kad tuščia, visiškai tuščia širdy. O jau senatvė čia pat, mirties dienelė artėja, vis artėja...

Baronas Rekė anądien paklausė Magnų, mano poną: už ką meldžiatės jūs, vyskupe? ar turite už ką melstis? Magnus atsakė baronui nei šį, nei tą — negalvodamas, suvokdamas tik tai, kad atsikirst būtina skubiai, išdidžiai, nesutrinkant. Tačiau naktį mano ponas veikiausiai neužmigo — atsikėlė sugniužęs, tarytum nesveikas. Pranešė mums, kad į Treideną keliaus ne sausuma, ne nuošaliais keliais per Daleną ir Lemburgą, kaip buvo nusprendęs anksčiau, o plauks laivu Aa upe, Dauguva ir jūra pro Diunamiundę. Šrapferis, Magnaus piršlybų švedų princesei sumanytojas ir įkvėpėjas, išsigando, ėmė įtikinėti vyskupą hercogą, kad Dauguvos žiotyse visada daug laivų, kad jį gali pamatyt štathalterio Bero pirkliai, dar blogiau — jo sekliai, ir, jei taip at-

sitiktų, Magnaus piršlybos pasiaiškinimu Berui Arensburgo pily pasibaigtų.

Šrapferis tuščiai burną aušino. Vyskupas hercogas buvo neperkalbamas. Jis žinojo, kad baronas Babytės ežere laiko nedidelį seną laivą. Magnus stačiai pareikalavo, kad Rekė jį paskolintų, reikalaudamas priminė, jog baronas — išdavikas, ir dar nežinia, kokio išduotųjų atpildo jis susilauks. Tisas fon der Rekė pašaipiai perkreipė lūpas, atsakė:

— Jei ir dešimt laivų turėčiau, visus jums dabar atiduočiau. Plaukit, vyskupe hercoge, gero jums vėjo! . .

Man pasirodė, kad šiais žodžiais baronas norėjo pasakyti: plaukit, plaukit, vyskupe hercoge, toliau pražūties savo niekas niekada dar nenuplaukė.

Barono Rekės strugu mes nuplaukėm į Dauguvos žiotis, aplenkę kelias salas, pasukom prie kranto ties Diunamiunde. Ant aukštos kopos, pavadintos švento Nikolajaus kalva, virš skurdžių pušų subaltavo cistersių vienuolyno bažnyčios bokštas. Supratau: mano ponas Magnus prisiminė Lizą Viholainen, kai baronas Rekė paklausė, ar jis turi už ką melstis. Aš apstulbau. Man ėmė dingotis, kad Magnaus siela staiga atsibudo, nušvito, kad mano ponas dabar užmirš savo kilmę, titulus, nebesidairys jokios princesės — širdies balso paklausęs, Lizą ves. . .

Vienuolės vienuolyno vartų mums neatidarė. Mes beldėm į vartus pasikeisdami kelias valandas. Reikalavom, grasinom, geruoju įleidžiami prašėmės. Tačiau už durų išgirsdavom, čia šnabždesį, kad vienuolynui baigta, galas, čia išgastingą klyktelėjimą: „Eretikas! Eretikas su kariuomene!", čia baimės kupiną maldavimą: „Dieve, nepaleisk mūsų elgetom!" Tuščiai įtikinėjom vyresniąją seserį vienuolę, kuri prie vartų atėjo, kad esam liuteronai danai, Ketlerio priešai, kad vienuolynų neuždarinėjam — draugišku, kilniu tikslu atvykom.

Galiausiai vienuolyno vartai prasivėrė, ir mes išvydom grafą Gevingerį. Jis jau keleri metai tarnauja hercogui Kristupui Meklenburgiečiui, velionio arkivyskupo Vilhelmo koadjutoriui, taigi ir šio — cistersių katalikių — vienuolyno valdytojui. Grafui pasisekė įtikinti vienuolyno viršininkę motiną Liuciją, kad liuteronų vyskupas Magnus — katalikų arkivyskupo koadjutoriaus sąjungininkas ir bičiulis.

Gevingeris buvo Rygos vokiečio, nagingo odininko, sūnus, nuo mažens mokėsi, tobulai išmoko senus raštus padirbinėti. Grafo titulą jis pats sau suteikė suklastodamas liudijimą, pasirašytą imperatoriaus. Hercogas Meklenburgietis pripažino Gevingerį grafu ir už tai buvo dosniai atlygintas: Gevingeris pa-

dirbo jam keliolika suklastotų dokumentų, kuriuos hercogas labai sėkmingai paleido į apyvartą derybose su švedais.

Grafą Gevingerį Meklenburgietis atsiuntė į Diunamiundę pavasarį, kai, sugrįžęs iš Švedijos, ėmė burti kariuomenę miškuose prie Nitau. Cistersių vienuolyną koadjutorius užsigviešė paversti sužeistųjų karių ligonine — jis buvo hercogui patogioj vietovėj, netoli Treideno Aa upės žiočių. Su vienuolyno viršininke motina Liucija Meklenburgietis sudarė sandėrį: vienuolės slaugys sužeistus karius, grafas Gevingeris čia pat, Dievo Tėvo rūsy, padirbinės vienuolėms suklastotus nuosavybės liudijimus. Ketleriui tapus liuteronu ir Uždauguvio kunigaikščiu, liuteronai visame krašte ėmė uždarinėti katalikų vienuolynus. Motina Liucija neabejojo, kad ir cistersių vienuolyną liuteronai anksčiau ar vėliau užpuls, apiplėš, uždarys, todėl rūpinosi, kad jos auklėtinėms seserims vienuolėms elgetom po svietą netektų klaidžioti. Varge, varge!.. Argi išgelbės seseris cisterses suklastoti nuosavybės liudijimai, dovanojimo aktai? Kas dabar Livonijoj patikėtų ir tikrais nuosavybę liudijančiais dokumentais, kai niekas niekuo šiame nuniokotam krašte nebetiki, tikėt nebegali?

Nežinia, baimė dėl ateities protą motinai Liucijai sumaišė. Įtikinus seseris vienuoles, kad nuosavybės liudijimus, dovanojimo aktus joms ne Gevingerio, paties dievo ranka parašo, motina Liucija įvedė vienuolyne neregėtai griežtą, jau nebežmonišką tvarką. Vienuolės nuo saulėtekio iki saulėlydžio pluša vienuolyno laukuose; purena žemę, sodina, sėja, laisto, kaupia. O juk čia visur aplinkui smėlynai — kiekvieną grūdą šimtu prakaito lašų palaistyt reikia, kad užaugtų ir subręstų. Vakarais seserys vienuolės slaugo sužeistuosius, kuriuos į vienuolyną hercogo Kristupo laiveliai ėmė gabenti nuo gegužės pirmo sekmadienio. Vidurnaktį cistersės sukalba vakarinę maldą, gauna vyno, botagais save išsiplaka. Miegoti išsiskirsto visiškai nugeibusios, sienų prisilaikydamos. Nežinios, baimės dėl ateities iškankinta, motina Liucija tapo despote, prievartautoja, kurios elgesio protu suvokt nebegalima.

Grafas Gevingeris savo pono hercogo Kristupo sąjungininkui ir bičiuliui Magnui stengėsi padėti kuo tik galėdamas. Tačiau išgirdęs, kad vyskupas hercogas atvyko į Diunamiundę su vienuole Liza Viholainen susitikti, grafas nusiminė, rankom bejėgiškai skėstelėjo. Motina Liucija savo auklėtinių dorą ir garbę kaip akies vyzdį sauganti. Ši šventa sargyba esanti jos gyvenimo visa prasmė. Saviplaka padedanti seserims vienuolėms bjaurųjį kūno geismą užgesinti, vyrus iš galvos išmesti, pasišlykštėjimą jais įsivaryti. Be to, motina Liucija laikanti dešimt

skalikų, grasinanti jais užpjudyt kiekvieną savo auklėtinę, kuri su vyriškiu susitikt išdrįstų.

— O jūs, grafe? — nustebo Magnus.— Jūs vienuolyne gyvenate ir dirbate, argi niekada vienuolių nesusitinkate?

— Jūsų šventenybe, aš taip pat kenčiu motinos Liucijos prievartą,— atsakė grafas liūdnu balsu.— Gėda jums, vyskupui, prisipažinti, tačiau taip yra: kiekvieną vakarą aš privalau botagu pačią motiną Liuciją išplakti. . .

— Viešpatie! — sušuko Magnus.— Tai juk ištvirkavimas!

— O ne jūsų šventenybe,— papurtė galvą grafas.— Nuplaki moteriškę, išvysti jos klaikią ekstazę — paskui pasižiūrėt į moteris koktu. O. . . Motina Liucija žino, ką daro.

— Ką — visos vienuolės, pačios gražiausios, dabar jums kokčios? — išsprogino Magnus vienatinę savo akį.

— Kokčios, jūsų šventenybe. Kad jūs žinotumėt, kaip aš noriu iš čia ištrūkti! — sušuko grafas Gervingeris, staiga nuščiuvo, užsižiūrėjo į Magnų lyg į nepažįstamą žmogų. Norėjo kažką svarbaus pasakyt. Dvejojo. Nesiryžo. Tylėjo. Vyskupas hercogas, pajutęs, kad grafas kažką išganinga sumanė, nekantriai paklausė:

— Grafe, ką aš turėčiau padaryt, kad motina Liucija sesers Lizos šunimis neužpjudytų?

Grafas nudūrė akis į žemę, pasakė:

— Tai, ką kiekvieną vakarą darau aš.

— Nuostabu! — sušuko Magnus, jo veidas nušvito.— O aš jau maniau, kad jūs patarsit Lizą pavogti! . .

Nuliūdino mane mano pono apsidžiaugimas. O ne, ne juo nusivyliau. Nusivyliau savim — aš vis dar. . . vis dar regiu žmones geresnius, nei jie iš tikrųjų yra. Prielaidą, kad vyskupas hercogas užmiršo savo kilmę, titulus, princeses, kad jis ves Lizą, paprastą, tačiau mylimą moterį, sukūrė mano naivioji, geranoriškoji vaizduotė. . . Ne Lizos išvaduoti Magnus į vienuolyną užsuko. Magnus niekada nepavogs savo mylimosios iš vienuolyno.

Šrapferis Magnaus akivaizdoj nuplakė motiną Liuciją. Ši kitą rytą neišsiuntė sesers Lizos į laukus, į darbą, leido jai su vyskupu hercogu pasimatyti. Vienuolyno viršininkė, pikdžiugiškai vypsodama, Magnui pasakė:

— Ji šlykšti, jūs tuo įsitikinsite ją susitikęs.

Vyskupą hercogą Magnų į pasimatymą su Liza Viholainen visa jo svita lydėjom: reikėjo pereiti vienuolyno bažnyčią, ir visi, kurie ten buvo, turėjo matyti, kad vyskupas hercogas su vienuole susitikti eina viešai, visos palydos lydimas, vadinasi, kilniu tikslu.

Bažnyčios altorius buvo išardytas ir išneštas. Išnešti buvo suolai, klaupkos, nuodėmių klausyklos. Bažnyčioje buvo likusi tik sakykla. Išsikišusi iš sienos ambona rudavo aukštai, netrukdė apkreikti šienu ir šiaudais grindų, ant kurių gulėjo hercogo Kristupo sužeistieji kariai. Šmėsčiojo akyse drobiniais tvarsčiais aptvarstytos galvos, kojos ir rankos. Pasieniais išrikiuoti juodavo batai, kūpsojo geležinių šalmų, medinių skydų krūvos. Sveikstantieji, būreliais atokiau nuo silpnųjų sugulę, šnabždėjosi, garsiai ginčijosi, juokėsi, kažką keikė, kažko reikalavo. Silpnesnieji gulėjo nejudėdami, tyliai dejuodami. Buvo ir klejojančių. Negalėjai suprasti, ar jie, žvelgdami išsprogusiomis akimis, mato tave ar kokią pabaisą, giltinę, šmėklą, sukurtą liguistos vaizduotės. Vyriškis, apsivilkęs kunigo sutana, aprišta galva, blaškėsi šiaudų kinyje, iš skausmo dantimis griežd amas, klaikiai rėkė:

— Noriu ad patres, ad patres[1]! Užmuškit mane, maldauju!

Perėjom bažnyčią, presbiteriją, ir grafas Gevingeris, atidaręs sunkias ąžuolines duris, įvedė mus į vienuolyno valgomąjį, erdvią patalpą ąžuolo lentom apkaltom sienom. Pro aukštus strėlinius langus švietė saulė. Valgomajame buvo šviesu. Saulės spinduliai žaidė ant tamsiai rudų stalų ir suolų.

Čia turėjo ateiti Liza.

Mes laukėm stovėdami, tylėdami. Staiga mūsų ponas vyskupas hercogas priėjo prie Šrapferio, susijaudinęs pasakė:

— Išeikite, aš vienas jos palauksiu.

— Vieno jūsų, vyskupe hercoge, mes čia negalim palikti,— ramiai atsakė Šrapferis.

— Čia ateis moteris! Manęs nereikia saugot nuo moters! — užsiplieskė Magnus, ir mes — aš, Klausas Aderlasas, Konradas Burmeisteris, Hermanas Šneideris — tučtuojau pasukom prie durų. Kristianas Šrapferis iš valgomojo neišėjo. Jam rūpėjo, visada rūpėdavo viskas, ką kam pasako Magnus, ką kas Magnui pasako.

Presbiterijoj Magnaus mes laukėm ilgai.

Aš žinojau, kad vyskupas hercogas neužmiršo gražuolės iš Abro salos. Jausdavau, matydavau, iš Magnaus šnekų ir užuominų suprasdavau, kad, atsimindamas aną merginą, mano ponas kuria vaizduotėje šventą, idealų moters paveikslą, kad šis paveikslas vis labiau jį jaudina.

Naktį prieš konsekracijos iškilmes Arensburge hercogas Magnus panoro praleisti su gražia, siautulinga moterimi, šitaip atsisveikinti su nerūpestinga jaunyste. Vakare Magnus, apsivil-

[1] Pas protėvius (*lot.*).

kęs chalatu, užsivožęs naktinę kepuraitę, įėjo į savo miegamąjį, išvydo jame merginą, kurią Lavė Bradė atvežė jam iš Abro. Stebuklingo gražumo mergina gulėjo jo lovoje... Hercogas žengė prie jos, apglėbė ją, netikėtai prisiminė, kaip praėjusią naktį priplaukė prie kranto laivas, kaip knechtai iškėlė iš jo ievos medį, žydintį ievos medį, prisiminė, kaip šlumštelėjo ieva ant žemės, kaip sutraškėjo jos šakos... Rytoj, per koncekracijos iškilmes, tą žydintį medį tarnai neš procesijos prieky iš pilies į bažnyčią, iš bažnyčios į rūmus... Magnus atšlijo nuo merginos, pašoko ant kojų, išlėkė iš miegamojo į koridorių, ėmė šaukt lyg pakvaišęs:

— Kas ją man atvedė? Kas sugalvojo tokią šunybę? Išvarykite ją! Išmeskite kaip katę! Nevisprotis tas, kuris ją man atvedė!

Kambariniai išvarė Lizą Viholainen iš hercogo miegamojo, iš rūmų, atidavė knechtams. Šie ėmė stūgaut iš džiaugsmo. Tik paryčiais vienas karys, kuriam atsibudo sąžinė, pranešė vadui, kad knechtai savo būstinėj gražią merginą niekina, pražudyt gali.

Knechtų vadas Lavė Bradė įsodino leisgyvę Lizą į laivą, nuplukdė atgal į Abro salą. Namo Liza nėjo. Jos tėvai buvo visai nusigyvenę, skurdo, badavo, ir Liza hercogui, būsimam vyskupui, atsiduoti nusprendė slapta nuo tėvų — tikėjosi brangenybių, daug pinigų gauti, padėti tėvams iš skurdo išbristi.

Namo Liza nėjo. Žmonės ją rado ant pakrantės uolų, jau be sujudėjimo ir nuovokos gulinčią. Lizos tėvai buvo neturtingi, tačiau išdidūs, rūstūs žmonės. Dora ir garbė jiems buvo tapati pamaldumui, dievo meilei. Kelis mėnesius jie laikė dukterį tamsiame tuščiame podėlyje uždarytą. O paskui išruošė Lizą į Diunamiundę, į cistersių vienuolyną ant švento Nikolajaus kalvos. Cistersių vienuolynas šioje Baltijos pakrantėje buvo vienintelis, kuris priimdavo ir auklėdavo paprastų žmonelių — vasalų — dukteris.

Petrai, Povilai, Jonai, sūnūs mano, aš nežinau, apie ką, kokius žodžius kalbėjo mano ponas vyskupas hercogas Lizai vienuolyno valgomajame. Galbūt jis puolė ant kelių prieš darbų ir klaikios vienuolyno tvarkos iškankintą moterį, gal kuždėjo jai: meldžiuosi už tave kas rytą, kas vakarą — melsdamasis tavo sielą išgelbėsiu... O gal buvo santūresnis, gal žadėjo išvaduoti Lizą iš vienuolyno, pasiimti ją į savo dvarą, kai tik princesę Ceciliją ves? Nežinau, mano sūnūs, apie ką mano ponas moteriai, kurios gyvenimą sugadino, kalbėjo, ką jai žadėjo. Tačiau tikrai žinau — nuo tų šnekų, nuo tų pažadų jam nepalengvėjo. Kai mes atgal grįždami vėl per bažnyčią ėjom, kai vėl merdinčio ku-

nigėlio klyksmą išgirdom: „Užmuškit mane! Noriu ad patres, ad patres!", vyskupas hercogas iš siaubo ausis delnais užsispaudė...

Sūnūs mano, žmogaus, kuris sugadino, suluošino kito žmogaus gyvenimą, nebepaguodžia niekas, ničniekas. Sąžinė, paties dievo kurstoma, nenumaldomai traukia nusikaltėlį pas nuskriaustąjį, pažemintąjį, suluošintąjį sugrįžti — vis traukia ir traukia sugrįžti. Kad ir kokius, atrodytų, didžius, garbingus darbus nusikaltėlis gyvenime dirbtų, viskas viskas šiame pasaulyje jam beprasmybe dvelkia. Jis vis dažniau ir dažniau sugniūžta, užmiršta turtus, titulus, šlovę, vis dažniau pasijunta vienintelę brangenybę — gyvastį — beturįs. Ir tai teisybė yra. Kaltės jausmas tuo ir dieviškas, kad nuolatos šaukia mus sugrįžti į nusikaltimo vietą, pas tuos, kuriuos nuskriaudėm, kad priverčia nulenkti jiems galvas, jų paskirtą bausmę atlikti ar pasigailėjimo nusipelnyti — tik tokie sugrįžimai vėl suteikia prasmės tam, kad gyvi esam, vis pažadina mūsų sielose viltį, kad mūsų troškimas gyvenimą iš naujo pradėti dar išsipildys...

Dėdė Žygimantas tebegyveno nevedęs. Jam nė keturiasdešimties nebuvo. Tačiau atrodė už tėvą, mūsų senelį, vyresnis: veidas išburkęs, melzganos akys padūmavusios, kitam žmogui į akis nežiūri, lūpos nuolatos papūstos, piktos, balsas atsainus, pašaipus. Kiekvieną rytelį jis atsikeldavo pagiriotas. Apsimaudavo nudrengtom milinėm kelnėm, apsivilkdavo apspurusiais trinyčiais, susijuosdavo odiniu nudryžusiu diržu, apsiaudavo purvinais auliniais batais ir kosėdamas, krenkšdamas, spjaudydamasis kūprindavo per kiemą prie savo karietos. Dardėdavo į Upytę, į karčemą arba į pilį, kur jo laukdavo pilies seniūnas Kiela, paseniūnis Subačius, vaiskis Žuvininkas. Vakare visi drauge dažnai į Širvius atgrumėdavo. Gerdavo iki išnaktų, iki paryčių. Pavieto urėdai, keldami kupkužius, į dėdę Žygimantą kreipdavos: superintendante, superintendante! būk sveikas, į tavo sveikatą!..

Dėdei Žygimantui pavaldūs buvo matininkai revizoriai, šiems pakluso paprasti matininkai, išsiuntinėti po didžiuosius dvarus. Matininkai žingsniuodavo per laukus ir pelkes, krūmynus ir pievas, tempdavo paskui save ilgas virves — bene septyniasdešimties ir penkių uolekčių ilgumo. Trys virvės išilgai, viena skersai — margas. Trisdešimt virvių išilgai, trys skersai — jau valakas. Prentu[1] daugiau ar mažiau — kas patikrins? Revizorius? Su-

---

[1] Prentas — 1/30 arba 1/33 margo dalis.

perintendantas? Paseniūnis? Seniūnas? Maršalkas? Tai jau nepatikrins — jie visi išvien.

Tačiau ne iš nusuktų prentų didžiąją naudą sau jie spaudžia. Iš tų prentų nebent paprastieji matininkai pasipelno. Dėdė Žygimantas su savo draugais pavieto urėdais žemę pagal gerumą skirsto — čia gera, vidutinė, o čia bloga, smėlėta ar pelkėta... Pagal gerumą rėžiuoja, rėžiuodami skersiniuoja. Čia už kapą grašių jie bet kokią suktybę padaryt gali — niekas nieko nesupras, nė šuo nesulos...

Antai Pranciškus Lepšys valaką geros žemės turėjo. Urėdų sukčių ketveriukė kyšį iš bajorų dabar niekas tuo neabejoja — gavo, ėmė Lepšį įtikinėt: keisk savo valaką į keturis valakus pelkėtos žemės — penkerius metus činšo nemokėsi, nei pasėdinių, nei pentininių mokesčių neklosi, žemelę tuo tarpu ramus nusausinsi, įdirbsi, turtuoliu tapęs, įsiskolintus mokesčius atiduosi, kiekvienam sūnui, kai nuo tavęs skirsis, po valaką atrėši...

Nesikeisti valakais Lepšys negalėjo: su vienu urėdu susibaręs gero neišsibarsi, o čia — su keturiais... Kaip Lepšio širdis nujautė, taip ir buvo: nepraėjo nė metai, atlijo ruduo — mokėk, Lepšy, sako Kiela, pilies seniūnas, grašius, avižas atpilk, šieną vaivadai į Trakus vežk, žąsį atnešk, aviną į pilį atvaryk... Tačiau iš ko Lepšiui tuos grašius paimt, avižas atpilt, kai naujoji jo žemė dar nenusausinta, dar nė vieno derliaus neužaugino?

Pilies seniūnas šaukūną, mūsų senelį, į Lepšių sodybą nusiuntė, mes, vaikai, drauge su juo važiavom. Senelis ūkį apžiūrėjo, aprašė, kiek žemės nusausinta, kiek išarta, kiek nejudintos palikta. Popierius pilies seniūnui atidavė. Atiduodamas žinojo: bajorai, kurie kyšius sukčiams davė, valaką gerosios Lepšio žemės užgyveno, užgyvens dabar ir keturis blogosios — Lepšį suvis nuo žemės nuvarys, į kumetyną įkiš...

Tėveli, mama nieko gero, jokių brangių daiktų iš tėvų dvaro į Rietavą, į tavo tėvoniją, neišsivežė. Pasiėmė tik drabužius, batus — savo ir mūsų, patalus į maišus susikimšo, rankšluosčių į skrynią įsimetė. Motinos palikimą, savo dalį tėvui paliko, prisakė jam mokesčius už Lepšių valakus dvejus metus mokėti.

Aš nesakau, tėveli, kad mama Lepšius užjausdama šitaip pasielgė. Tai jau ne, ne iš širdies gerumo savo dalį Lepšiams mama paaukojo — iš piktumo ir neapykantos broliui. Už tai, kad dėdė Žygimantas velionę tavo motinėlę, visą Tvirbutų gentį apjuodinti norėjo, mama jam niekada nedovanos.

Kortą ant laukujų durų prikaltą radęs, dėdė Žygimantas nulėkė į Upytę, su urėdais pasitarė, ką daryt, kam kaltę suverst. Suvertė eretikų Tvirbutų genčiai, mūsų mamai ir mūsų sene-

liui, kam šermenis eretiko motinėlei iškėlė — tuo, girdi, pavieto žmonės užrūstino, šie ir grasina eretikų lizdą padegt, pelenais paleist. Dėdė Žygimantas, į Širvius parjojęs, ėmė namiškiams akis draskyt, žemaičius su velionės karstu iš namų varyt. O urėdai, dieną apdairiai ištylėję, pernakt apsigalvojo — gal dievo bausmės išsigando: juk numirusį žmogų apšmeižė, šermenis šventas raganavimu pavadino...

Rytą urėdai paskelbė, kad Lepšys kortą prie mūsų laukujų durų prikalė. Juk galėjo žmogelis, nuo žemės varomas, iš nevilties taip padaryt? Galėjo, kaipgi ne. Tačiau ne apie tai, ką Lepšys galėjo, o ko negalėjo, mūsų mama, mūsų senelis aną rytą galvojo. Jiedu staiga suprato, kaip žemai Žygimantas puolė — ne tik mirusį žmogų, patį dievą eretiku jis galėjo apšaukt, kad tik savo garbę, gerą vardą išsaugotų... Dėdė Žygimantas iš piktumo, nuoskaudos ir nevilties šoko vaiskį Žuvininką mušt ir smaugt: tu, žalty! tu kortą prikalei!..

Štai šiuose jo žodžiuose jau buvo ir kruopelė teisybės. Ne, ne Žuvininkas, ne Kiela ir ne Subačius aną kortą prie mūsų laukujų durų prikalė. Valstiečius apgaudinėdami, sukčiai ir bajorus apgaudinėt ėmė: grašių kapšą iš jų paima, o žemės geros tiek, kiek sutarta, neatmatuoja, neatrėžia. Štai ir trūko apgautiems bajorams kantrybė. Anot mūsų senelio, tas, kuris sukčiui grašį į kišenę kiša, jau ir duobę paslapčiukais jam kasa.

Mūsų mama išėjo aną dieną į priebutį, žiūrėjo, kaip seniūno apsauginiai įnirtusį dėdę Žygimantą tramdo, — ašaros jos akyse sužibo.

— Nebe žmogus mano brolis, — pasakė mama.

Tada, dabar tikrai žinau, tada, aną valandėlę, kai šitaip pasakė, mama nusprendė Lepšiams gerą širdį parodyt. Mokesčius už jų valakus sumokėt. Kelis gorčius rugių Lepšienei atseikėt, kad žiemą vaikai nebadautų. Lepšį į Rietavą išsivežt: namie šis duonos kąsnį tuščiai nuo vaikų nutrauktų, o Rietave, mums tarnaudamas, gal net arklelį užsidirbtų — sugrįžęs į Prievašką, galėtų toliau krūmus rauti, pelkes sausinti, žemelę arti...

Praslinko po sumaišties mūsų dvare dvi dienos, ir mes visi — senelis, mama, Jonas, Povilas, aš, Verkenis, net ir Būdra Karinčiūtė — nuvažiavom į Prievašką, į Lepšių valakus. Čia atjojo paseniūnis ir vaitas: valstietis, kuris žiemą išeina nuo savo žemės kitur uždarbiauti, urėdams turi įrodyt, kad nuskurdęs yra, kad bent šiek tiek žiemkenčių savo žemėj pasėjo, turi prisiekt, kad pavasarį — iki šventos Margaritos — sugrįš vasarojaus sėti.

Pranciškus Lepšys, tvirtas, pečiuitas vyras balkšvais nukarusiais ūsais, iš nuogąsčio prasižiojęs, žingsniavo valakų paribiais, įkandin jo tursnojo žmona, rankas į dangų kilnodama, vyriau-

sioji duktė Magdutė, jau pusmergė, vyresnėlis sūnus Jokūbėlis, gal mūsų Povilo metų, aplink vyresnėlį pasklidę, kurnėjo dar septyni vienas už kitą mažesni broliukai ir sesutės. Paskui vaikelių tuntą raiti jojo vaitas ir paseniūnis.

Mes stovėjom valakų pakrašty, ant kalvelės. Prieš mūsų akis plytėjo apsemtos įlomės, suartos kalvelės. Čia vienur, čia kitur slūgsojo šlapių pelenų krūvos, pasišiaušusios dar nesudegusių kelmų šaknimis — apanglijusiom, pamėkliškai susipynusiom. Per valakų vidurį į tolį bėgo griovys, pilnas vandens. Palei griovį juodavo keli pagrečiui išmaknoti takai, kuriais akmenis, kelmus iš valakų Lepšiai vasarą tempė. Antai vienas akmuo ant tako teberiogso — tai šį, nelemtąjį, tempdamas Lepšio arklelis trūkį gavo, negyvas krito.

Akių nuo to akmens atitraukt negalėjau. Akmuo pilkšvas, didelis, sunkus. Tačiau kas yra, kodėl aš kritusiojo arklelio žvengimo negirdžiu? Arklys prieš nudvėsdamas šniokštė, kvenkštė, žvengė šiurpiu balsu — senelis tikino, kad ligi šiolei jo žvengimą vėjas padangėje tebenešioja. Tad kodėl aš negirdžiu arklio balso? Gal vėjas per silpnas? O ne. Pučia stiprus iš drungna saule nušviestos tarpumiškės. Gūsiais pučia. Į veidą ūžteli, ausyse tyliai sušvilpia, suūkia...

Pažvelgiau į senelį. Jis stovėjo per pečius kiek gunktelėjęs, galvą atlošęs, nosį patempęs, į vėjuotą tolį užsižiūrėjęs — susimąstęs, išdidus, orus. Argi senelis girdi arklelio žvengimą? Argi ir dabar girdi? sulaikęs alsavimą įsiklausiau, kaip širdis krūtinėj plaka. Gal aš kurčias seniai nutilusių balsų aidui? Gal beširdis esu? Gal nelaimingų žmonių užjausti nemoku?

Žvilgteliu į mamą: stūkso panarinusi galvą, į tolį iš padilbų žvelgia, tačiau kokia rimtimi, kokia nesudrumsčiama rimtimi jos veidas dvelkia!..

Tėveli, niekas mūsų į Lepšių valakus nekvietė, niekas neprašė, kad stebėtume, kaip paseniūnis su vaitu Lepšio žemę apžiūri, kaip Lepšys savo skurdą urėdams išpažįsta, pavasarį sugrįžt prisiekia. Mes nekviesti, niekieno neprašyti į Prievašką nuvažiavom. Stūksojom ant kalvelės, žiūrėjom, kaip paskui Lepšį jo suvargę, apdriskę vaikai kurna, kaip šių motina rankas į dangų nuolat kilnoja, — didžiavomės, kad esam geri, kilnūs, taurūs, mielaširdingi žmonės: tokią gausią vargšų šeimyną nuo skurdo, bado, kumečių dalios štai gelbstim!..

Nuo šiol, tėveli, niekas nebeišdrįs apie tave blogai šnekėti, piktų gandų skleisti, visokių nešvankybių prasimanyti — mes savo gerumu, kilnumu visiems įrodėm, kad ir tu, mūsų tėvas, negali būt nedoras, nekilnus, kad nei dievui, nei valdovui niekuo niekada nusidėt negalėjai, negali ir negalėsi.

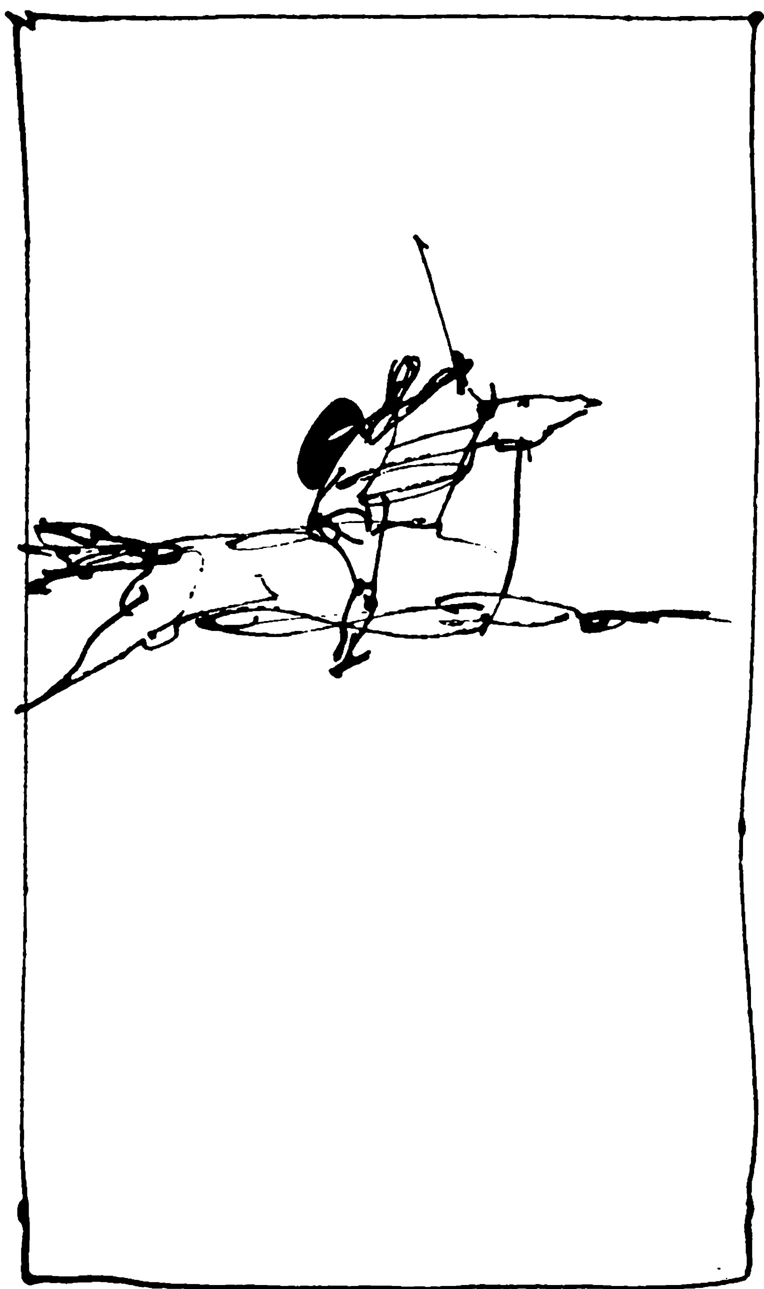
Vėl atsidūriau Treidene. Upė, slėnis, vingiuojantis į tolumas, panašus į padūmavusį svaigų kalnų tarpeklį, miškai abipus slėnio nepasikeitę. Pasikeitė pilis — ištuštėjo. Prie vartų, prie laiptų nebėra arkivyskupo garbės apsauginių, dabitų „pėsčiųjų grifų". Aikštėje į dešinę nuo pilies rūmų nebėra stulpų arkliams rišti. Nebematyt joje žirgų. Pilyje, baltojoje menėje, kurioje kadaise sužinojau, kad žuvau, kad jau palaidotas esu, nebėra ilgojo stalo, nebėra riešutmedžio krėslų su plačiom rankdėtėm ir aukštom atkaltėm. Nebeužsuka į pilį arkivyskupas Vilhelmas — numirė. Nebėra fogto. Šis, arkivyskupui mirus, Ketleriui paskelbus, kad arkivyskupystė bus panaikinta, skubiai išvyko į Brandenburgą. Išsilakstė fogto sekretoriai, raštininkai, archyvininkai.

Užėjau į kambarėlį, kuriame kadaise gyvenau. Dabar čia niekas negyvena. Kambarėlis prišnerkštas, baldai apdulkėję. Tačiau vaizdas pro langą tas pats: kiemas, plytų trupiniai pasieniais, beržas vidury. Į tą beržą spoksodamas, kadaise aš tyliai giedodavau ir manydavau, kad giedu su Mažvydu, su Vilentu, su Zablockiu, su kitais bičiuliais ten, tolimam Karaliaučiuje. Šiame kambarėlyje aš perskaičiau paskutinįjį savo globėjo Jono Hornastajaus laišką — džiaugsmingą, pranešantį, kad mano vargai baigiasi, kad esu jau kaip ir išgelbėtas. Ir kai, prieš iškeliaudamas iš Treideno į Roneburgą, ankstų rytmetį ėmiau melstis beržui, neabejojau, kad tas baltas medis padėjo man išvargti pačius sunkiausius gyvenimo metus, kad atsisveikinu su nebyliuoju draugu ir guodėju visam laikui. Deja!..

Aš vėl Treidene. Ir jau žinau, kad Treidene anuomet praleidau pačius lengviausius, bent kol kas lengviausius nelaisvės ir ištremties metus. Ir jau nebedrįstu manyti, kad esu čia paskutinį kartą.

Pilyje dabar šeimininkauja moteris: smulkus pailgas veidas, aukšta kakta, tamsios akys, juodi lenkti antakiai, ant lygiai sušukuotų plaukų — kepuraitė, nusagstyta brangakmeniais, su balta užsirietusia plunksna šone — hercogaitė Ana Meklenburgietė, hercogo Kristupo sesuo, naujoji Grilės Saimrės ponia, jos vaikelio Mačio Hario Kalevio globėja. Kuo ji laiko Grilę? Verge? Tarnaite? Būtybe, kurią galima parodyti svečiams, tuo nustebinant juos rūpestingumu ir meile vargšams senbuviams?

Grilė nė kiek nesuseno. Raupsuotas, raudonom dėmelėm nubertas veidas nesensta, gal niekada nesusens. Vilki Grilė vis tokiais pat baltais drobiniais marškiniais, kurie atstoja ir palaidinę. Segi tokiu pat pilku sijonu. Ta pati juoda skara drinka nuo Grilės pečių iki kelių. Pilkos, tokios pat įdėmios, priekaištingos ir užjaučiančios akys žvelgia į mane. Tokiu pat grubiu balsu Gri-

lė klausia: „Kaipgi šitaip — tu vis čia? Gal kitus namus, kitą moterį susiradai? Gal vaiką ji tau pagimdė?"

Aš vėl pasisiūliau globoti ją ir jos vaikelį. „Tu negali globoti manęs ir mano sūnaus, kol negloboji savųjų",— atsakė Grilė taip pat kaip ir prieš pusmetį Noienburge, Rekės pily.

Kitą vakarą mudu susitikom sode, buvom dviese, ir Grilė netikėtai įkniubo man į krūtinę, pravirko, prašneko atgailaujamais, širdį veriančiais žodžiais: „Tau, tik tau esu dėkinga, kad likau gyva, kad pagimdžiau, kad gyvas, sveikas mano vaikas, kad auga... Visą gyvenimą už tave melsiuos. Dievas girdi, iš širdies šneku — jei nori, aš pagimdysiu tau vaiką, tavo vardu pavadinsiu, užauginsiu... Kitaip aš nemoku tau atsidėkot."

Mano kūną nutvilkė karštis. Pasirodė, kad juntu skaistyklos, pragaro ugnies pirmuosius lyžtelėjimus. Apsigręžiau ir pasileidau tekinas tolyn nuo Grilės.

Mano sūnūs, aš nenoriu, kad jūs galvotumėt apie savo tėvą. Aš nenoriu, kad mama, tarnai ir tarnaitės, kurios mane atsimena, pasakotų jums apie mane...

Užšokau ant žirgo ir pliekiau, variau jį lyg pamišęs. Nė nepagalvojau, kur joju, kur nujosiu. Lėkiau pirmais pasitaikiusiais, mėnulio apšviestais kelučiais gilyn į girią — nė nevadeliavau, laikiausi už pavadžio tik tam, kad, užkliuvęs už šakos, nenukrisčiau žemėn.

Nevadeliuojamas, nirtulingai plakamas gyvulys galvos nepametė — rytą išniro iš girios į didelę laukymę, ir aš pamačiau, kad atsidūriau hercogo Kristupo kariuomenės stovykloj, iš kurios užvakar į Treideną išjojau.

Laukymėje virė mūšis. Dingtelėjo į galvą, kad hercogo stovyklą užpuolė Ketlerio būriai. Įtempiau vadžias, sustabdžiau žirgą. Dabar man pasirodė, kad sapnuoju: kas čia dedasi — argi savi su savais kariauja?

Vyskupas Magnus buvo pažadėjęs hercogui Kristupui nusamdyti Ivą Šenkenbergą, žiaurųjį sukilusių valstiečių Hanibalą iš vadinamųjų „Livonijos ponų". Tačiau Ivas Šenkenbergas pareikalavo pernelyg didelių algų savo kariams, ir mano ponas nusamdė pasipūtusio nevykėlio Tomo Pyčės gaują, kuriai nedaug tereikėjo mokėti. Pats Pyčė buvo apsirengęs dabitiškai, ypač įspūdingai atrodė grifo sparnai, prisegti prie nugaros. Tačiau Pyčės kariai šalia hercogo Kristupo kariūnų atrodė apgailėtinai — apiplyšę, nudryžę, pilki lyg pelės. Hercogas Kristupas buvo aprengęs savo karius spalvingais drabužiais, didžiuodamasis vadino juos „kovos gaidžiais". Sunkieji raiteliai vilkėjo geležiniais šarvais, jojant ant pečių krūpsėjo lūšių kailiai, nagais ant krū-

tinių susegti. Lengvųjų raitelių galvas nuo priešo kirčių saugojo plieniniai šalmai, veidus — vieliniai tinkliukai.

Aš neapsirikau. Laukymėje grūmėsi santarvininkai — hercogo „kovos gaidžiai" su Tomo Pyčės „pilkosiom pelėm". Pyčė, jau tik vienu grifo sparnu vasnodamas, ginė žirgą į grumtynių sūkurį, į vyrų knibždėlyną — bandė juos sutramdyti, nuraminti, išskirti. Netrukus kažkas nuplėšė nuo Pyčės nugaros ir antrąjį grifo sparną. Pats Pyčė prapuolė man iš akių grumtynių sumaišty. Džergsėjo špagos, dzingsėjo į geležinius skydus kalavijai, kardai, lūžinėjo ietys, pykšėjo arkebuzų, muškietų šūviai, grumtynių garsus lydėjo klaikus karių bliovimas, stūgavimas ir riaumojimas. Prunkštavo, žvengė piestu stodamiesi, kriokė, kanopom žemę kasė sužeisti, jau parkritę žirgai...

Savaitę hercogo Kristupo ir „Livonijos pono" Pyčės jungtinė kariuomenė žygiavo Uždauguvio kunigaikštystės ir Rygos arkivyskupystės pasieniu. Meklenburgo hercogas vylėsi vien tik kariuomenės maršais Ketlerį įbauginti, į derybas su švedais įtraukti. Buvo pavasaris, pats žemės darbų metas, tačiau pasienio keliai buvo tušti, laukuose nė gyvos dvasios nesimatė. Ką įbauginsi, kam baimės įvarysi, jei aplinkui žmonių nėra?

Tomas Pyčė ėmė gudrauti: nuginklavo penkiasdešimt pėstininkų, būgnus jiems ant pilvų pakabino. Būgnininkai, kolonos priekyje žygiuodami, kėlė tokį baisų triukšmą, kad lengvieji raiteliai, jiems įkandin joję, žirgų suvaldyt nebepajėgė, ir vadas juos atitraukė atgal, į kolonos vidurį. Kad ir kokios tuščios buvo apylinkės, per kurias kariuomenė žygiavo, būgnų dundėjimą kelyje kai kas išgirdo. Kartkartėm iš girios į pakelę išlįsdavo seniai, nešini kryžiais. Jie atsiklaupdavo ant apdulkėjusios žolės ir klūpėdavo, kryžių įsitvėrę, kol pro šalį praklapsėdavo arkliai, patrankas traukiantys, kol kariuomenės uodega prašliauždavo.

Veikiai hercogo Kristupo ir pono Pyčės kariuomenę ėmė užpuldinėti Ketlerio karių nedideli būriai. Jie užpuldavo netikėtai, iš pasalų, ir, palikę ant kelio gulėti daug užmuštų ir sužeistų arkivyskupystės gelbėtojų, skubiai pasitraukdavo.

Tris šimtus ir dešimt metų gyvavo Rygos arkivyskupystė, ir štai paskutinieji jos gynėjai vieni kitus mano akyse žudė.

Apypiete grumtynės pasibaigė. Stovykloje įsiviešpatavo baugi tyla, atgrasi ramybė, kuri truko visą vakarą, kiaurą naktį.

Rytą suskaičiavo užmuštuosius. Žuvo penkiasdešimt šešios „pilkosios pelės", trisdešimt devyni „kovos gaidžiai". Šimtą šešis sužeistuosius išplukdė laiveliais į Diunamiundę, į cistersių vienuolyną ant švento Nikolajaus kalvos.

Kristianas Šrapferis tikino, kad kaltas dėl to, kas įvyko, hercogas Kristupas. Savo sužeistus karius jis gabendavo gydyti į

vienuolyną, o sužeistaisiais santarvininkais turėdavo pasirūpinti jų vadas Pyčė. Šis neturėjo vienuolyno, neturėjo slaugių. Sužeistieji jo kariai dažniausiai palapinėse arba po atviru dangumi merdėdavo. „Pilkosios pelės" pasijuto pažemintos ir nuskriaustos — įširdo...

Laidojant užmuštuosius hercogas Kristupas suruošė apeigas, kuriose keistai — lyg koks žynys — elgėsi. O gal jis jau laikė save Rygos arkivyskupu? Užmuštąjį kariai atnešdavo prie duobės, paguldydavo priešais hercogą Kristupą, ir šis atsiklaupdavo, įdėmiai įsižiūrėdavo į negyvėlio veidą. Pamatydavo žaizdas, sukrešėjusį kraują, ant kaktos išsprogusias ir sustingusias akis.

Vakare, per vakarienę, hercogas Kristupas niūriu, nusivylusio žmogaus balsu prašneko:

— Brangieji mano, negaliu atsipeikėti — vis prisimenu... Vaikystėje aš buvau įkaitu Paryžiuje ir mačiau daug užmuštų prancūzų. Drezdene, kai gyvenau savo brolio Jono Albrechto pily, mano mokytojas Kleinovas dažnai nuveždavo mane į mūšių laukus, kai juose lavonus rinkdavo. Ir prancūzų, ir vokiečių žuvusiųjų veiduose aš išvysdavau kažin ką nepaprasta, prasminga...— hercogas Kristupas pažvelgė į mano poną su širdgėla akyse: — Vyskupe, patikėkit manim, prancūzas, net ir visiškai tuščiai gyvenimą pragyvenęs, vien tik pragirtuokliavęs, numiršta su pašaipa lūpose... Vokietis, net mirtiną nuodėmę padaręs, net aikštėje, minios akivaizdoje pakartas, supasi kilpoj išdidžiu, oriu veidu... Mano karių, kuriuos šiandien palaidojom, veidai buvo tušti, visiškai tušti, vyskupe! Nemačiau juose nei išdidumo, nei nusižeminimo — tai baisu, baisu,— hercogas Kristupas šnekėjo tarytum koks susikrimtęs, pažintos teisybės pašiurpintas išminčius: — Kas yra išdidumas, vyskupe? Kas jo suteikia žmogui? Tėvai, protėviai? Pats viešpats dievas? Juk ir mano kariai buvo vokiečiai, tokie pat vokiečiai kaip ir anie, kuriuos netoli Drezdeno užmuštus mačiau!.. Tai gal tik tėvynėj žmogus mirtį išdidžiai pasitinka?

— O ne, o ne,— subjuro, sukruto mano ponas Magnus.— Jūs niekada nebūsite tikras dvasininkas, jeigu taip manysite. Numirus palikti tuščią veidą — didelė laimė. Visas žmogaus dorybes siela į dangų nusineša, kūne — veide ir akyse — palieka tik tai, kas nedora, gyvuliška...

— Vyskupe, išdidumą jūs laikote gyvulio jausmu?

Magnus akimirksniu užsiplieskė, trenkė kumščiu į stalą, ėmė šaukti:

— Numirt tėvynėj nėra kilniau negu svetur! Nepainiokit tėvynės su dievo valia! Dievui nesvarbu, kas kur miršta! Žmogus miršta, ir tiek! Ak! Stačiai nuodėminga skaičiuot, kokių ir kiek gyvenimo pėdsakų liko veide po mirties!

— Taip... Jūs teisus, vyskupe...— atsiduso hercogas Kristupas.— Mes visi bijom, kad po mirties kas nors pasižiūrės į mūsų veidus ir pasibjaurės...

— Aš bjaurus dabar, dabar! Numiręs aš nebūsiu bjaurus! — suriko mano ponas Magnus.

Aš nemačiau visų užmuštųjų veidų. Tačiau tuose keliuose, į kuriuos pasižiūrėjau, įžvelgiau buvusio įniršio, piktdžiugos, neapykantos ir kraupios baimės pėdsakus. Visi šiandien užmuštieji vakar dar tikėjo, kad turi ateitį, puoselėjo viltį, kad praeis savaitė, mėnuo, metai, ir jie sugrįš namo, augins vaikus...

Petrai, Povilai, Jonai, sūnūs mano, mane krečia drugys. Aš kliedžiu. Man vaidenasi veidas vaiko, kurį man pagimdytų Grilė, atsidėkodama už nukariautą, sutremptą, pavergtą tėvynę. Regiu klaikią baimę veidelyje — tai vaikas nenori, nenori, nenori gimti!..

Buvo ruduo. Į pabaigą slinko rugsėjis. Nertėjo vėjai. Dangus apsiniaukdavo, nusigiedrydavo, vėl apsiniaukdavo. Dažnai pratrūkdavo lyti.

Mes — mama, Būdra Karinčiūtė, aš, Povilas ir Jonas — važiavom vienoje karietoje susigrūdę. Senelis mums siūlė savo karietą, tačiau mama, sušnabždėjusi: „Ačiū, tėveli, užauginai, globojai", pabučiavo tėvui ranką, karietos neėmė. Mes išvažiavom pono Svirgailos karieta. Antrąja žemaičių karieta dardėjo Svirgaila ir Budginas, į ją dar du žmonės galėjo susėsti, tačiau mama norėjo važiuot paskui anytos karstą, mes norėjom su mama būt, o Karinčiūtė bijojo žemaičių, nešnekių, nepažįstamų vyrų.

Prieky, pro arklių kinkuojančias galvas, mes matydavom purviną kelią, provėžas, drumzlinas balas, Lepšio vežimą, jame — karstą užklotą neperšlampamu — jepančiniu — audeklu. Audeklas aplijęs patamsėdavo, pajuoduodavo. Saulei pro debesis švystelėjus, greitai išdžiūdavo, tapdavo pilkas, balkšvas.

Antrą kelionės rytą Jonas atsibudo irzlus ir piktas. Karietos kamputy jam buvo ankšta, negera, mes visi jam trukdėm, visų mūsų jis neapkentė. Bet štai pro atlapą rudinę Jonas pamatė karolius ant Būdros krūtinės — didelius, sidabrinius, burbulinius karolius, tuos pačius, kuriuos tarnaitei padovanojo senelis. Vaikas karoliais užsižaidė. Būdra nepatenkinta šnarpštė, čiaupė lūpas, tačiau žaisti karoliais Joneliui neuždraudė.

Nesuregėjau, ką Jonas padarė — nutraukė ar atsegė karolius, tik pamačiau, kaip dideli, žvilgantys burbulai pažiro ant mūsų kelių, sėdynės, tarp drabužių klosčių pradingo, ant grindų nu-

riedėjo. Tučtuojau švystelėjo ore Būdros ranka, pasigirdo skambus pliaukštelėjimas — Jonas, antausį gavęs, išsigando, išpūtė akis, ūmai pravirko, ėmė spardytis, šaukti: noriu namo! noriu namo! mama, noriu namo!..

Namo... Žodis, kuris — tai staiga visi supratom — dabar įvardijo mums dar nematytą, nepažįstamą sodybą, mums visiems užgniaužė žadą. Visi pajutom: važiuojam į nežinią. Kas mūsų laukia — kokie namai, kokie žmonės, koks gyvenimas?

Povilui pirmam trūko kantrybė, jis riktelėjo: Jonai, užsičiaupk! Tačiau Jonas nepaisė nei guodimo, nei pikto draudimo. Išraudęs, užsimiršęs verkė, šaukė spardydamasis: noriu namo, namo noriu!.. Povilas pablyško iš piktumo, sugriebė Joną už durtinėlio, supurtė. „Užsičiaupk, kvaily!" — riktelėjo. Jono galva atsitrenkė į sėdynės atlošą, ir mažėlis dar pasiučiau ėmė klykti. Dabar nebeapsikentė mama — atidarė ūmai karietos dureles, tarė garsiai, tramdydama piktumą: išlipk, sūnau, grįžk, kulniuok atgal pas senelį. Mamos žodžių Jonas, atrodė, nė neišgirdo. Mažėlis buvo lyg apdujęs — nieko nepaisė, nieko negirdėjo. Šaukė, klykė: noriu namo, noriu namo!..

Pajutau, kad ir aš tuojau pravirksiu. Kur važiuojam? O kur sugrįžtume, jeigu apsuktume arklius? Iš pradžių numirė senelė Konstancija. Paskui iš namų išėjai ir pradingai tu, tėveli. Dabar numirė tavo motinėlė. Sužvėrėjo dėdė Žygimantas. Mama senelį įskaudino: ačiū, tėte, užauginai, nieko iš tavęs mums nebereikia. Prosenelė, kuri, sako, gyva tebėra, Rietave gyvena, mums nepažįstama, svetima. Vien tik dievas, viešpats dievas dabar su mumis — visur esantis, visiems esantis, tačiau nematomas ir nesuprantamas...

Iššokau pro atdaras karietos dureles, per purvą maknodamas, pasivijau vežimą su karstu, užbėgau arkliams už akių, ir Lepšys įtempė vadžias, sustojo, palaukė, kol aš ant pasostės užsiropšiu. Kaip tik pašvietė pro debesis saulė. Suartais laukeliais, pakelės pražliugusiom pievom, padūmavusiais, į tolį drykstančiais miškais ėmė čiuožt blyškios, miglotos šviesos vilnys. Prieky nebemačiau karsto. Karstas dabar buvo man už nugaros. Senelė vėl lyg gyva žvelgė į mane iš debesų, iš dangaus pragiedrulių. Širdis pamažėl atlėgo, tapo jaukiau važiuoti.

— Nutilo,— ištarė Lepšys, plėsdamas akis.

Įsiklausiau — Jonas karietoj nebeklykė, na ir dėkui dievui.

— Vienas jau pasiguodė,— pasakė Lepšys, sakydamas vėl išplėtė akis. Pridūrė: — Mano Jokūbėlis toks kaip tu, Ignacėlis — kaip Povilas.

Lepšys, akių neišplėtęs, žodžio ištart negalėjo: sakai žodį

žmogui — plėsk, balink akis, įžūliai akimis tikink, kad nemeluoji, kad teisybę sakai.

Aš tylėjau. Nutilo ir Lepšys. Kartkartėm atsidusdavo, kartkartėm arklius paragindavo — balsu, vien tik balsu, vytinio ar botago jis nė neturėjo. Arklių, karstą vežančių, botagais niekas neragina, nemuša.

— Nio, nio, broleliai! — suniūkdavo Lepšys, paskui man nesuprantamus žodžius po nosim tyliai murmėdavo.

O kai ėmė temti, kai pakelės ėmė tirpti sutemose, Lepšys išrietė nugarą, atsilošė, pakėlė nubalusius ūsus aukštai, garsiai save paguodė:

— Nenusimink, Lepšy, neimk į galvą, Lepšy!..

Gūdu ir gera sutemus buvo važiuoti. Kūnas tarytum ištirpo tamsoje, siela tarytum su pelkių ir debesų tamsiu vandeniu susiliejo, su velionės senelės siela susitiko, ir aš pajutau — žodžiais nepaaiškinsi,— tačiau suprantamai pajutau, ką žmonės pasako žodžiais: dievas visur yra, dievas visiems yra...

Prosenelę aš pamačiau lovoje: apkamšyta pagalvėmis, ji pusiau sėdėjo, pusiau gulėjo. Žilų skystų plaukų sruogelė, iš po pilkšvo lininio kyko išslydus, ant kaktos baltavo. Prosenelės veidas man pasirodė išsigandęs, ištysęs, o pusiau atmerktos akys liudijo, kad ji snūduriuoja, yra rami, visiškai rami. Į jos veidą žiūrėdamas, laukei, kad prosenelė tuojau aiktels, išsigandusi pašoks iš lovos, o akių žvilgsnis šiurpą kėlė: ar tos akys dar gyvos, ar prosenelė dar gyva? ar nemerdi ji dabar, štai dabar?

Mama, vidun įėjusi, sustojo prie slenksčio, stovėjo sustingusi, kol klėty buvom. O mus, vaikus,— mane, Povilą, Joną — Svirgaila nuvedė prie ligonės, išrikiavo pagal augumą, pats atsisėdo ant lovos, prie prosenelės pusiau atmerktų akių palinko.

Lova buvo žema, aukštais galais. Pastatyta prie sienos. Ant kėslo prie lovos buvo padėta jendrova su vandens šlaku ant dugno. Vidury kambario nuo lazdų, palubėj parištų, žemyn tįso siūlai, metmenys, galėjai jau atpažint, kad čia pinami kykai, du kykai išsyk — vienas kopė metmenimis aukštyn, kitas žemyn leidosi. Kertėje prie kitos sienos stūksojo medinė skrynia — didelė, pelenų spalvos, kirvarpų išvarpytu dangčiu, ant kurio paklėsti dryksojo languoti ir skersadryžiai sijonai.

Prosenelė nemerdėjo, gyva tebebuvo.

— Ku kū, ku kū,— sukukavo Svirgaila jai į veidą.

Tarnaitė, Onė Veronė — ją vardu šaukiant išgirdau, kai tik pro vartus į kiemą įvažiavom — mano mamai pasakė:

— Nusilenkė viešpačiui senoji, jau nusilenkė.

Mama pasižiūrėjo į tarnaitę suglumusi, nieko nesuprasdama. Onė Veronė buvo niūraus, grubaus veido, kumpanosė, tačiau žvelgė į mus patikliom, geraširdėm akim.

— Ak, viešpačiui nenusilenkusi, kojos į dangų neįkelsi,— pasakė mamai.

— Ku kū, ku kū,— vėl sukukavo Svirgaila į pusiau atmerktas prosenelės akis.

Per lovūgalį persverta dryksojo skersadryžė tamsi skara, šalia jos Onė Veronė numetė, netvarkingai suraukdama, baltą drobulę su kutais ir mėlynais dobilėlių raštais pakraštėliuose. Ta drobule apsisiautusi, Onė Veronė prie vartų mus pasitiko. Virkavo, raudojo prie karsto puldinėdama, rankas grąžydama:

— Numirei, ponia šviesioji, numirei, brangiausioji,— kas tat matė, kas tat girdėjo, viešpatie!..

O ant jos pečių skara, ligi žemės nutįsusi, balta kaip sniegas švytėjo. Staiga aš pamačiau batų galus, iš po sijono kyšančius, ir man pasirodė, kad regiu kanopas. Ir čia, klėtyje, prie prosenelės lovos ant grindų stovėjo tokios pačios kanopos — plaukuoti batai su veršio priešnagiais, užpakaly prie kulnies prilenktais. Kaipgi šitaip? Argi ir prosenelės batais apsiavusi, Onė Veronė prie vartų mus pasitiko? Kodėl prosenelė avi kanopom? Kodėl Onė Veronė prosenelės kanopom, baltąja skara kada nori apsiauna ir apsigaubia? Gal ir visais kitais prosenelės drabužiais įžūlioji tarnaitė jau valkstosi? Gal ji prosenelės nė gyva nebelaiko? Gal kai prosenelė numirs, jos drabužiai ir batai jau seniai tarnaičių sunešioti bus?

Povilas, stovėjęs šalia manęs, sukikeno. Garsiai sukrykštė Jonas, visus išgąsdindamas. Ėmė pamėgdžiot poną Svirgailą:

— Ku kū, ku kū!..

Tuojau ir Povilas, prosenelės lovos pasirėmęs, į patalus ligi alkūnių nugrimzdęs, ėmė kukuot:

— Ku kū, ku kū!..

— Čia dabar! — sušuko nesavu balsu mama, ir Jonas suglumęs įsistebeilijo į ją. Povilas atšoko nuo lovos, vėl šalia manęs atsistojo. Pro langą, pro sodo medžių šakas besileidžiančios saulės raudonas spindulys įspindo, šalta šviesa jendrovą ant krėslo prie lovos nutvieskė.

Onė Veronė pasakė mamai:

— Ak, ponia, nebijokite dėl jos. Alšienėlė už mus visus ilgiau gyvens. Kibirkštėlė ugnies didelę girią sudegina, kibirkštėlė gyvasties šimtą metų rusena...

Ką ji dar pasakė — nebeatsimenu. Kambarys migloje ėmė nykti. Sena senutėlė moteriškė į tave žvelgia pusiau atmerktom akim, tačiau nebemato tavęs, nebepažįsta, kas tu — žmogus ar elnias,

ar suopis, ar beržas... Šitaip juk dievas, kurio malonių ir stebuklų geidžiame, į mus žiūri. Šitaip! Šitaip!

Kai išsvirduliavau iš klėties, vakaro ore pamačiau daug kregždžių — jos skraidė aukštai, nardė pažeme, namų pastogėse prie lizdų brazdėjo ir krykštavo.

III

Išeini pro Vilijos vartus, ir prieš akis atsiveria Neries žalias slėnis, platus kelias, vedantis prie didelio mūrinio tilto su gontų stogu, su trimis mūrinėmis atramomis. Upe plaukia plokščiadugnės, smailianosės vytinės, prie upės vingio netoli kranto stūkso strugas, pririštas prie storo, aukšto stulpo. Stirnininkas, persisvėręs per bortą, kažką rėkauja iš strugo į valtį lipantiems žmonėms.

Už upės, Šnipiškių, Šeimyniškių kelučiuose, dulkes kelia vežimai, karietos, raiteliai. Loja šunys.

Žmonių knibždėjimas pirmomis gyvenimo Vilniuje savaitėmis Ievą glumindavo, gniuždydavo. O dabar mieste jai jaukiau nei Lazdynų Giraitėje, vienišame sename name, kuriame susitinki tik Konstantiną Darbinį, kiemsargį, arklininką ir prievaizdą, kambarinę Klimą Cepulovą ir Sabilą Kidminaitę, tykią, nuoširdžią vaikų auklę. Kai aplinkui maža žmonių, kai ir tie patys — tavo tarnai, Ieva pasijunta didi, svarbi, todėl ir netvarką savo sieloje palaiko ypatinga, išskirtine, pražūtinga. Atvažiavusi į miestą, panirusi į žmonių šurmulį, Ieva lengviau atsikvepia — patiria, kad ne ji viena, ir daugelis kitų žmonių, gal net kiekvienas savo nelengvą kryželį ar kryžių kantriai neša.

Tuojau už Vilijos vartų Ieva su vaikais pasuka į kairę. Čia takas išsišakoja į kelius takelius, kylančius į kalvą, kuri apaugusi senomis retomis pušimis — liemenys skaisčiai rudi, šakynai tamsžaliai. Tarp pušų vingiuoja mūrinė tvora, supanti liuteronų kapines. Atokiau nuo kapinių stūkso pilkas liuteronų ligoninės pastatas, kieme ligoniai slampinėja, saulutėje šildosi.

Netrukus jie įžengia į tamsžalių pušų unksmę. Tamsi, vėsi unksmė kunigaikščių Radvilų koplyčiai teikia ypatingos rimties.

Koplyčioje dar tamsiau ir vėsiau. Rimtis joje iškilminga, paslaptinga. Kiekvienąsyk, kai Ieva čia ateina, širdis tankiau ima plakti — ne išgąstingai, ne į graudulį ar neviltį varydama, o džiūgaudama. Širdis krūtinėje lėkte lekia, o sieloje ramu, erdvu lyg giedroje padangėje. Ar tai džiaugsmas? Koks tai džiaugsmas?

Koplyčios altorius siauras, aukštas, stebėtinai kuklus — aptrauktas juoda gelumbe. Ant altoriaus padėta atversta biblija.

Aukštėliau, ten, kur katalikų altoriuose laikoma ostija, kur kabo Jėzaus arba jo motinos skaisčiausios mergelės Marijos paveikslas, čia regi tik nedidelį sidabrinį kryželį. Net žvakių ant altoriaus Ieva šioje koplyčioje niekada nematė.

Velionės kunigaikštienės Elžbietos Radvilienės karstas pakylėtas koplyčios viduryje. Žmonės šneka, kad čia ji laikinai pakylėta. Kunigaikštienės palaikai būsią perkelti į nišą dešinėj sienoj, kai tik numirsiąs jos vyras kancleris — šio karstas būsiąs pakylėtas kairiosios sienos nišoje.

Prie velionės kunigaikštienės karsto Ieva su vaikais prieiti negali — kelią užtveria žema rudo medžio tvorelė su varteliais, kurie visada uždaryti. Pasieniuose, prie tvorelės galų, ant žemų trumpų suoliukų dieną naktį pasikeisdami sėdi liuteronai pastoriai iš Morštyno namų.

Ieva su vaikais atsiklaupia prie tvorelės. Čia jie kasdien meldžiasi tol, kol Ievai atlėgsta širdgėla, aprimsta, nustoja lėkusi širdis, ir krūtinėj įsiviešpatauja ramybė.

Kartkartėm į koplyčią užeina ir kitų žmonių, vyrų ir moterų, daugiausiai luošių ir elgetų. Šie pusbalsiu švebeldžiuoja, įkyriai murma, kai kurie nesuprantamą giesmę gergždžiančiais, blerbiančiais balsais sugieda.

Vaikų Ieva neverčia klūpėti tiek ilgai, kiek pati praklūpo. Leidžia jiems atsisėsti ant suolo, pastatyto palei tvorelę, leidžia atsistoti ir vaikščioti. Jonas ir Povilas retsykiais laukan išeina, pušyne pažaidžia, vėl vidun sugrįžta, aplink mamą trainiojasi. Kol Ieva klūpėdavo, iš koplyčios į lauką tik Petras niekada nebuvo išėjęs. Vyresnėlis sūnus atsiklaupia, persižegnoja, sukalba maldelę už mirusius, paskui atsisėda ant suolo, sėdi galvą nudūręs. Nesimuisto, nesikuičia, nė nesukruta, nebent galvą kartkartėm pakelia, į kunigaikštienės karstą ar juodą altorių užsižiūri.

Dievas, lemdamas žmogui nelaimę, paskiria ir užtarėją nelaimėje. Ponas Mikalojus Janavičius, Upytės vėliavininkas, įtikino Ievą, kad kunigaikštienė Elžbieta buvo įtakingiausia, uoliausia jos vyro Kiprijono gynėja ir užtarėja. Tik kunigaikštienei Kiprijonas turįs būti dėkingas, kad tebėra gyvas ir sveikas. Ar sveikas?

— Melskitės, vaikai, už velionės vėlę, kunigaikštienė jūsų tėvą nuo pražūties išgelbėjo, prieš valdovą žemiškąjį užtarė, jos vėlė dabar užtaria jūsų tėvelį prieš valdovą dangiškąjį... Melskitės nuoširdžiai, vaikai...

Kunigaikštienė Elžbieta tokia jauna mirė, nė trisdešimties jai nebuvo. Tačiau ar gailėti jos? Ar galima gailėti žmogaus, kurio pats aukščiausiasis viešpats pasiilgsta, į dangų anksčiau nei kitus žmonelius pasišaukia?

Kunigaikštienė Elžbieta užtarė Kiprijoną prieš vyrą kanclerį, prieš valdovą — Ieva tuo be išlygų tiki. Net tariasi gerai suprantanti, kodėl užtarė. Pati kunigaikštienė daug vaikų pagimdė ir augino — kas, jei ne motina kitą motiną supras ir užjaus? Kunigaikštienės atida jos vyrui stiprino Ievos tikėjimą pačiu Kiprijonu. Kiprijonas niekada nebuvo susiėjęs su ta Hradič, niekada su ja negyveno. Kunigaikštienė Elžbieta, ištikima žmona, rūpestinga vaikų, kelių dukterų motina, negalėjo sielotis dėl žmogaus, kuris, savo pačią, savo vaikus užmiršęs, su svetima moteriške tolimoj pasvietėj gyvena. Klastingo suvedžiotojo, svetimoteriautojo, svieto perėjūno dorovingoji kunigaikštienė niekada nuo nieko, nė nuo budelio kirvio, nebūtų gynusi. Jeigu užtarė kunigaikštienė Tvirbutą prieš vyrą kanclerį ir valdovą, jeigu nuo šių rūstybės jo gyvastį apgynė, vadinasi, ji tikrai žinojo, ką užtaria ir gina — dorą, sąžiningą, niekuo nekaltą bajorą, klastingos nelaimės ištiktą.

Vilniuje Ieva apie Kiprijoną, jo nelaimę, jo likimą išgirsdavo vis naujų ir vis kitokių paskalų, gandų, spėliojimų. Tačiau jokiom šnekom Ieva nebetikėjo. Visos žinios apie vyrą, kurios jos ausis pasiekdavo, ir teisybė, ir melas galėjo būti. Gandai prieštaravo vieni kitiems, tuo tik nežinios miglą, jos vyrą gaubiančią, tirštino. Ieva tik kunigaikštiene Elžbieta, kelių vaikų motina, dabar tikėjo. Šį tikėjimą Ieva brangino labiau už viską, ką ligi šiol apie vyrą buvo išgirdusi. Šis tikėjimas guodė, stiprino ją, teikė jėgų gyventi, teisybės ieškoti.

Ieva prie Jono papurusios šviesios galvelės pasilenkia.

— Melskimės už tėvelį,— sušnabžda, pasisuka į Povilą — šis jau neramus, jau taikosi iš koplyčios į lauką sprukti: jam jau įkyrėjo toji koplyčia, tas klūpėjimas tos maldos kasdienės. Ieva, graudulį, kartėlį nurijusi, tyliai sudejavusi, pasislenka arčiau Petro, jaunėlio akys jos akis įdėmios ir laukiančios pasitinka.

— Melskimės už Stirbaitį... už Auką Alšienę... už mirusius ir gyvus tebekenčiančius — velionės kunigaikštienės vėlė visus prieš dievą užtaria...

Petras nuduria akis į grindis. Tyli. Ar meldžiasi jis? Ar tiki tuo, kuo mama be išlygų, su palaimingu džiaugsmu tiki?

Rietave mūsų gyvenimas pasikeitė.

Širviuose viskas, ką aplinkui matėm, buvo visą laiką, kiek mes atsiminėm. Todėl buvo mūsų: mamos, mano, broliukų. Rietave viskas priklausė tau, tik tau, tėveli.

Viskas čia buvo man nepažįstama, nauja.

Dvaro sodyba didelė: keliolika pastatų, keli kiemai — švarusis ir užtrobio, patvartės ir kinkymo diendaržis, žardiena, arklių laidaras.

Troba stūkso tarp senų medžių, tarp alyvų, jazminų krūmų, tarp darželių ir ūksmingo sodo. Troba sena, ilga, su trimis įėjimais, su svetlyčia, gerąja, prastąja troba, su tarpikiu ir alkierium, su priešininke ir virenė, su dviem spižarnėm.

Klėtis pastatyta ant akmenų, dvišlaičiu stogu, apklotu malksnomis. Auka Alšienė snūduriuoja apačioj, Onė Veronė gyvena ant aukšto, palėpėj, klevas prie pat jos langelio šlama.

Už klėties auga keli ąžuolai, už tų ąžuolų — žuvinojus, kūdra, kurion kažkas kažkada, gal tu, gal tavo tėvas, įleido žuvų, ir jų galima dabar pasigauti. Į šiaurės vakarus nuo žuvinojaus stūkso svirnas, prie jo šono šliejasi ratinė, prie galo — ubladė, kurioje nuo ryto iki vakaro pluša rykūnė Katrė: verda jovalą, raugina pieną, lieja sūrius, kartkartėm duoną kepa.

Pro ubladės langelį matyti arklių laidaro tvora, ji nutrūksta prie prūdo žąsims ir arkliams girdyti, už prūdo tvora vėl prasideda, tolsta link arklidės. Prie arklidės kertės vakarais kažko vis stoviniuoja arklininkas Benediktas Budreikis, tvirtas, stiprus, tačiau lėtas, amžinai tylintis žmogus. Nesuprantamas jis man. Liūdna man į jį žiūrėti, juo liūdniau, kad neabejoju, jog tu žinai, ko, kodėl arklininkas prie kertės stoviniuoja, kur žvalgosi, ką mato, apie ką galvoja... Tu, tėveli, viską čia žinai, supranti.

Arklidė galu remiąsi į tvartą, kuriame prieš šėrimą mūkia karvės, žviegia kiaulės, ankstyvais rytais ima bruzdėti avys. Atokiau nuo tvarto — daržinė, dar toliau, toli nuo visų kitų pastatų — klojimas, sunkaus, keturšlaičio stogo prislėgtas, su dviem šalinėm, erdvia pelude ir padu javams kulti. O štai ir jauja su didele krosnimi, iš akmenų sumūryta, molio, žvyro ir kalkių tešla apdrėbta. Virš krosnies ant sijų išdėliotos kartys, ant tų karčių javus džiovina. Čia šilta, čia retai kas užeina, čia gali nuo visų pasislėpt, išsiverkt.

Tarp daržinės ir jaujos, tik kiek į šalį, link Jūros slėnio — rūsys, už rūsio ublas: duobėn įleista statinė, apmūryta plytom, skylėta skarda uždengta. Pranciškus Lepšys kraudavo ant skylėtosios skardos beržų tošis ir kūrendavo, degutas apačion, į duobę, į statinę, varvėdavo.

Sodyba pasibaigia pirtele, suręsta ant skardžio, nuo kurio prasideda slėnis su Jūros upe, su malūnu, kurį pastatydino mūsų protėvis Andrius Tvirbutas. Malūno užtvanka galu remiasi į pakrantės pylimą, kuriuo eina kelias — pylimas ir kelias aukštai, mūrinis malūno pastatas už pylimo žemai: išritinai iš vežimo maišą, ir šis šlepteli ant priebučio grindų.

Gražus, slėpiningas Jūros slėnis! Jame daug senvagių, pavasarį, kai upė patvinsta, tomis žilos senovės vagomis vėl vanduo gyvas teka. Už upės slėnio į rytus, link Varnių, driekiasi eglių tamsi giria, o į šiaurės vakarus nuvilnija šviesios kalvos, apaugusios ąžuolais, uosiais, skroblais — šviesialapiuose medžiuose tik dideli kranklių lizdai juoduoja.

Kalvos nuo Jūros kūprina ligi pat Minijos. Minija teka į vakarus, Jūra pro Rietavą — į rytus, tačiau abi upės įteka į Nemuną. Kai Širviuose gyvenom, Nemunas tik pietuose buvo — toj pusėj, į kurią Nevėžis teka. O nuo Rietavo, kur nori eik — į rytus, į pietus ar vakarus — vis tiek Nemuną prieisi. Prie Nemuno stūkso senovės kunigaikščių piliakalniai ir pilys. Už Nemuno prasideda Roma, Šventoji imperija. Nemunas įteka į jūrą, už jūros — Atrastoji žemė Amerika...

Pasaulis aplink Rietavą bekraštis, beribis, ir viskas jame su tavimi, tėveli, susiję — čia tu mažas lakstei, užaugai, apie Romą ir Ameriką svajojai, viską, kas aplinkui yra, matei, girdėjai, lytėjai... Beribį Rietavo pasaulį tu ir dabar atsimeni, ir man skaudu: viskas, kas buvo tavo, kas ir dabar tau priklauso — namai gimtieji, sodas, kalvos, upės slėnys, eglių girios, keliai ir pakelės, Roma ir Amerika — man nepažįstama, svetima...

O! Kaip aš pavydėdavau vaikams, kurių tėvas namie gyvena. Tėvas namie nesėdi kiauras dienas — čia išeina, čia išjoja, čia kur nors išvažiuoja, ir vaikai, kol tėvas sugrįžta, galvomis eina, šėlsta, išdykauja, į tėvo draudžiamus užkaborius landžioja. Tuomet jie vieni. Gyvena savaip. Vis ką nors patys prasimano, vis ką nors patys nusprendžia. Tėvas, kuris gyvena su vaikais, paprastas žmogus yra — išeina iš namų, ir jo namie nebėra. Tu man visada namie esi. Tave esant juntu visur, kur einu: troboj, sode, klėty...

Tėveli, Rietave tu buvai man visuresantis lyg viešpats dievas.

Prisimenu: artėjom prie tavo tėvonijos dvaro, jau palei sodą vieškeliu važiavom, dardėjom vis lėčiau, lėčiau — juk ne šiaip parvažiavom ar atvažiavom, karstą motinėlės tavo namo parvežėm... Lepšys valandėlę arklius suvis sustabdė, manė, gal iš sodo velionės namiškiai vežimą su karstu pamatys, pasitikt atbėgs... Ir staiga aš pamačiau šalikelėj koplytėlę, mėlynai nudažytą, apdulkėjusią, vešlia žole pusiau sienų užžėlusią. Koplytėlėj keleivis, iš medžio išdrožtas, stovėjo, medinius paukščius galbūt paskutiniais klajūniškos duonos trupiniais lesino...

Aš tave pažinau koplytėlėje. Tu pirmas motinėlę numirusią, savo vaikus, naujų namų ieškančius, savo tėvonijos sodyboj pasitikai. Visur čia esi, supratau, visur.

Mes, vaikai, miegodavom priešininkėj.

Rytą atsibundu — jau išaušę. Povilas prie kairiosios sienos miega, Jonas — prie dešiniosios. Mano lova prie lango. Pro langą matyti sodo tanki lapija, sodrios rasos saulėj mirga, žiba. Svilikai ciksi, svilikėliai girlituoja... Rytas vėsus, nejaukus. Nuleidžiu kojas nuo lovos, atsistoju ant kiltinio patiesalėlio, seno, nudryžusio, ir aš jau regiu, kaip keldavais ankstyvais rytais tu — nukeli nuo lovos ilgas sudžiūvusias kojas, nuleidi dideles pėdas ant to kiltinio patiesalėlio, ir štai jau stojies, drabužių sieki...

Taip prasidėdavo mano diena: pirmą žingsnį žengęs, pajusdavau, kad grindys tavo pėdom seniai, seniai išpėduotos.

Povilas tavęs neprisimena, jis nejusdavo, kad gyvena namuose, kuriuose tu užaugai.

Rytą Povilas atsibusdavo užtinusiom akim. Per dieną užtinimas atsileisdavo, vokai subliukšdavo, vakare jo akys vėl dailiuose įlinkiuose žėrėdavo. Vakaro paukštis yra Povilas. Dieną lyg koks mėmė praslampinėjęs, vakare jis atgydavo, atkusdavo, tapdavo judrus, nekantrus kur nors bėgti, lėkti. Sutemų paslaptys jį viliodavo taip, kaip svilikėlius ir svilikus sodo ūksminga tankmė vilioja. Pavakariais jis iš namų išskuosdavo, susivokdavo tik apynakčiu. Kol mama bardavo, tylėdavo nosį nudūręs, į mane ar Joną gailiai žvilgčiodamas. O kai tik mama iš miegamojo išeidavo, krisdavo į lovą, iki paryčių man ir Jonui pasakodavo, ką matė malūne ar plytinėj, kokius žmones susitiko, ką iš jų išgirdo.

O Jonas, tas baltapūkis, visada rimtas, įdėmiai motinos akimis žiūrintis mažas vyrutis, kiauras dienas pramurmuliuodavo sode vienui vienas, vienišas. Sodas buvo jo slėptuvė, jo karalystė, jo džiaugsmai ir ašaros. Koks laimingas jis, rankeles iškėlęs, stypčiodavo smulkiais žingsneliais po sodo žolę!.. Stypčiodavo ir skaidriu kūdikišku balseliu čiauškėdavo: „Pirštų galeliais! Pirštų galeliais! Štai šitaip — pirštų galeliais!" Paslapčia žiūrėdavau į Joną, ir ašaros į akis sušokdavo iš graudumo ir nuoskaudos, kad aš niekada nė valandėlės vienui vienas ir vienišas negaliu pabūt.

Nuostabus Jono sodas!.. Senas, apleistas, prižėlęs visokių žolių. Jo unksmėj amžinai dūzgia vabzdžiai, tamsioj lapijoj šnara paukščiai: dagilėliai, svilikai ir svilikėliai, devynbalsės ir juodieji strazdai. Kokia lygiava tarpu paukštelių: na kuris jų gražesnis, geresnis? Dievas juos sutvėrė, jie gyvi, apdovanoti kiekvienas skirtingom plunksnom, ir jie gyvena, sutaria...

Antai koks atskrido: nugara ruda lyg kaštonas, sparnai juodi, pilvas — baltas. Didelė galva, trumpa uodega. Rytą šaukia: cik cik, vakare gieda: tik tik tior vi vi.... Svilikas. O svilikėlis

mažesnis, judresnis, tarp šakų nardo pilkšvas, geltona kakta žybsėdamas. Girlit girlit, šaukia. Strazdas juodasis mažųjų paukštelių negąsdina, ant pernykščių lapų krūvos kapstosi: sparnai nuleisti, uodega švytuoja... Kaip ramu sode! Kiek jame džiaugsmo tam, kuris nejunta, kad jau seniai čia kažko trūksta — nebeatbėga į sodą vaikelis, vardu Kiprijonas... Aš negalėdavau vienas pabūt sode — tuojau tas vaikelis atbėgdavo, ir aš sprukdavau iš sodo kvapą užgniaužęs.

Du dideli svetlyčios langai išeina į švarųjį kiemą, čia palangės alyvų ir jazminų krūmais užvirtusios. Saulė, pro langus įspindusi, šakų šešėlius ant stalo ir grindų tuojau patiesia. Kuo toliau nuo lango eini, tuo blyškesni šešėliai, tuo svetlyčioj tamsiau. Prie durų — jau amžinas santėmis... Nežinia tavo likimą, tėveli, abejingai slepianti. Apie ką čia aš? Aš ilgiuosi tavęs ir veikiausiai ilgesį su tavuoju likimu supainioju.

Gerojoj troboj ant sienos kabo palaimintojo Kazimiero paveikslas. Palaimintasis jame nupieštas su trim rankom, laikančiom dvi lelijas ir rožančių. Po paveikslu stūkso tamsiai ruda komoda, joje — penki ištraukiami stalčiai. Niekada nė vieno stalčiaus neištraukiau, nepažiūrėjau, kas juose yra. Kažkodėl man atrodo, kad komodoje tu slepi kažin ką nuo mūsų — ne brangenybes, ne,— o tik tai, ko nenorėtum, kad mes apie tave sužinotume...

Pusryčiaudavom, pietaudavom ir vakarieniaudavom prastojoj troboj, prie plataus ilgo stalo. Galustalėj stovėdavo kėdė pusapvale aukšta atkalte. Ant tos kėdės kadaise sėdėdavo Tvirbutų šeimos galva — paraikydavo duonos, pirmas pradėdavo valgyt. Kol jis nepakildavo nuo kėdės, niekas nuo stalo negalėdavo nueiti. Galustalėj senovėj sėdėdavo Andrius Tvirbutas, mūsų prosenelis, vėliau Jurgis Tvirbutas, mūsų senelis. Tu, tėte, šiuose namuose šeimos galva niekada nebuvai, niekada ant tos kėdės nesėdėjai. Kėdė tuščia. Valgom prie stalo šonų susėdę, kėdė galustalėj — tuščia. Tau. Juk turėtum sugrįžt. Turėtum atsisėst. Pirmas valgyt pradėt...

Ubladėj visada būdavo drėgna, nešvaru. Ant aslos žliugsėdavo purvini takeliai nuo viryklės ligi rėčkų, nuo duonkepės krosnies ligi salyklinio lovio, nuo kubilėlių ir auseklių ligi duongeldės su dangčiu. Ubladėj trenkdavo jovalu. Čia iš pukšinčių puodų nuolatos virsdavo aitrūs, troškūs garų kamuoliai, sklaidydavosi palubėj, sūkuriuodavo prie žiemą vasarą atdarų durų. Trintuvės, grūstuvės, gorčiai ir ąsočiai būdavo purvini, apskretę, rykūnės Katrės nešvariom rankom nučiupinėti.

Negraži, nešvari buvo ir pati rykūnė Katrė, tamsiaplaukė, niūraus veido, niekada į akis kitam nepažvelgianti senmergė.

Rūgšmyžė. Tai jos keiksmažodis, kurį nuolatos kartodavo. Tačiau ne žmones, ne gyvulius juo keikdavo — šiaip kartėlį ar nuoskaudą išliedavo, piktumą dėl nesėkmių nurėždavo. Vaikščiodavo Katrė žiemą vasarą paraitotom rankovėm, ir jos rankos iki alkūnių kaip ugnis raudoniu liepsnodavo. Vilkėdavo ji ilga sermėga arba trumpais juodais kailinukais, segėjo pakuliniu sijonu, aptukusiu pieno, miltų ir dulkių glitėsiais. Iš po sijono pasimatydavo raudonos vilnonės kojinės — visada tik raudonos. Avėjo rykūnė medpadžiais, dviem skarelėm ryšėjo: apatinė balkšva, viršutinė — stora, mėlyndryžė, nesuprasi, švari ar nešvari.

Ubladėj nebūdavo nieko, kas džiugintų širdį gražumu, dailumu, švarumu. Tačiau ubladėj, kaip niekur kitur sodyboje, viskas atrodė tikra. Žiūri į kokį daiktą, šlykštiesi jo nešvarumu, koktiesi jo smarve, o daiktas yra, yra, ir tiek. Turi aiškią paskirtį, nė dienos, nė savaitės nenaudojamas, tuščiai neprastovi, nepraguli. Štai ližė miltuota duonai pašauti. Štai ubašlaitė suodina duonkepės pakurai užstatyti. Štai auseklis pasukom prirūgęs — na ir kas? Išplaus jį, vėl varškę jame sukildins, vėl jis prirūgs — šlykštėjimasis juo tuštybė tėra. Šlykštėjimasis Katre, gleivėtu jos sijonu taip pat tuštybė tėra. Rykūnė didžiausia darbininkė dvare — rytą vakarą, kiaurą dieną skuba, bėga, pluša.

Ubladėj pralėkė daug laimingų valandėlių. Atsiguldavau, būdavo, ant šiltos duonkepės krosnies, užsimerkdavau, čirškaudavo prie atdarų durų žvirbliai, vidun skraidžiodavo... Krebždėdavo kojelėm, purpsėdavo sparneliais. Aukštai, pastogėse, karveliai burkuodavo... Tie jaukūs garsai, sumišę su smarve, su nešvaros pojūčiu, keldavo širdyje pasididžiavimą, kad jau ir aš į tikrą gyvenimą — lyg erkutė į gyvulio odą — esu įsisiurbęs.

Ubladėj niekas — nei rakandai, nei rykūnė Katrė, nei jos darbai — niekada nepasirodė man prasmingesni, negu iš tikrųjų buvo. Veikiausiai dėl to aš čia niekada nepajusdavau tavęs, tėte. Ubladėj aš būdavau vienišas, toks pat vienišas kaip mažėlis Jonas sode — gražiame, ūksmingame, paslaptingame gamtos kampelyje.

Kol mes — mūsų ponas Magnus, Kristianas Šrapferis, Hermanas Šneideris, aš, apsauginių būrys — nujojom raiti per Ropą, Rozenbeką, Lemzalį vienuolika ar dvylika mylių į Zalisą, kol Zalise susikrovėm mantą į laivus, kuriais pavasarį iš Švedijos į žemyną sugrįžo hercogas Kristupas, kol nusisamdėm irkluotojus, sulaukėm palankaus pietryčių vėjo, kol plaukėm, kol plūduriavom prie Kiuno salos kranto (tuo tarpu Šrapferis vienu laivu suplaukiojo į Piarnu, parvežė Magnui švedų vietininko sau-

gos raštą kelionei į Švediją, į Vaksholmą), kol sąsiauriu tarp Mono salos ir žemyno nuplaukėm į Hapsalį, į geriausiai įtvirtintą Magnaus pilį prie jūros, praslinko penkios dienos. Per šį laiką Magnaus pasiuntiniai Aderlasas ir Burmeisteris suspėjo nujoti iš Treideno į Karkusą, grafą Arctą iš Karkuso į Retelį atlydėti.

Retelis buvo mažas miestelis mylia į pietus, kiek į pietryčius nuo Hapsalio tvirtovės. Retely pilies nebuvo, ir reteliečiai, priešų užpulti, slėpdavosi senoj mūrinėj bažnyčioj, kurios sienos — kelių alnų storumo, sviediniais nepramušamos. Aukštame bažnyčios bokšte buvo įruošta apžvalgos aikštelė, nuo kurios matyt jūra vakaruose, keliai per giria rytuose.

Magnus Aderlasui ir Burmeisteriui buvo įsakęs atlydėti Arctą į Hapsalį, į tvirtovę prie jūros. Tačiau mieste šalia tvirtovės gyveno įvairių genčių žmonės, be kitų, daug suomių, tarp kurių galėjo būti ir kunigaikščio Jono seklių. Arctas Aderlasui pasakė, kad geriau galvos neteksiąs, tačiau į Hapsalį kojos nekelsiąs. Grafas bijojo suomių. Vyskupas hercogas Magnus Arcto nenoro atvykti Hapsalin nepaklusnumu nepalaikė. Arcto atsargumą jis gerbė, ir gegužės dvidešimt šeštą dieną mūsų, keturių patarėjų ir būrio knechtų lydimas, pats į Retelį nuvyko.

Bažnyčia atrodė niūri, gremėzdiška. Šventorių juosė storo mūro tvora. Vartus į šventorių, geležines duris į bažnyčią saugojo grafo Arcto apsauginiai, ginkluoti kardais, ietimis, o du — arkebuzomis. Pievelėj už šventoriaus tvoros ganėsi kelios dešimtys pabalnotų žirgų, raiteliai gulinėjo ant žolės patvorių šešėliuose. Grafą fon Arctą į Retelį atlydėjo daugiau apsauginių negu Magnų. Tai sukėlė nerimą mūsų ponui. Magnus sutriko. Jis atvyko čia duoti Arctui griežtų nurodymų, o Arcto apsaugos būrys buvo akivaizdžiai stipresnis nei jo.

Grafą Arctą Magnus pažinojo seniai — nuo to laiko, kai gyveno Drezdene, sesers Anos vyro Augusto Saksoniečio dvare. Grafas jau tada garsėjo kaip nepaprastas fortifikacijų įruošimo mokovas. Arctas niekada nebandė karvedžio laimės, niekada nevedė karių į mūšį, pats grafas didžiuodamasis sakydavo, jog žudymo meno neišmano ir nenori išmanyti. Gintis žmogiška, ir tai man rūpi, sakydavo jis. Grafas sugebėdavo tiksliai įvertinti pilių padėtį, neklysdamas nuspręsdavo, kaip ir kuo — pylimais, grioviais ar tvenkiniais — jas geriausia įtvirtinti. Šešiasdešimtų metų vasarą, kai Magnaus karvedys Kristupas Miunhauzenas užkariavo Helmetą, Karkusą, Ermesą, Rujeną, Burtviką ir Trikatę, Magnus šių pilių valdytoju neabejodamas paskyrė grafą Johaną fon Arctą.

Tačiau žlugus Livonijos ordinui, naujajai, Uždauguvio, kunigaikštystei tapus Lietuvos vasale, o Suomijos kunigaikščiui Jo-

nui vedus kunigaikštytę Kotryną, Žygimantas Augustas atidavė svainiui užstatu už skolą kaip tik tas šešias pilis, kurias, Magnaus įgaliotas, valdė Arctas.

Šešiasdešimt antrų metų lapkričio mėnesį švedų vietininkas Revely grafas Svantė Sturė, kunigaikščio Jono motinos karalienės Margaritos giminaitis, pasikvietė grafą fon Arctą į Revelį derybų. Kviesdamas pagrasino: jei grafas Arctas į derybas su Suomijos kunigaikščiu Jonu neatvyksiąs, švedų karvedžiai Hornas ir Okė Bengtsonas paimsią jo valdomas pilis jėga. Grafas Johanas fon Arctas ir Suomijos kunigaikštis Jonas susitiko Revely gruodžio ketvirtą dieną.

Kunigaikštis Jonas — išmintingas, apdairus politikas — suprato, kad Magnaus vietininko savu žmogum pakeisti negali. Vyskupas hercogas Magnus apie suomių, pavaldžių švedams, savivalę danų pilyse Vikė tučtuojau būtų pranešęs broliui Frederikui, danų karaliui, ir tuomet amžinoji švedų ir danų taika, ką tik pasirašyta, neabejotinai būtų iširusi. Už tokią šunybę švedų karalius Erikas kunigaikščiui Jonui, savo broliui, tikrai nebūtų likęs skolingas. Tad gruodžio ketvirtą dieną Revely kunigaikštis Jonas pasielgė atsargiai ir kilniadvasiškai. Parodė išsigandusiam grafui Arctui kelis sunkius maišelius ir pasakė: ,,Čia keturiolika tūkstančių talerių. Pasistenkite kuo geriau įtvirtinti pilis, kurių valdytojas esate. Tos pilys dabar priklauso man".

Tai jau ne, nėra ko stebėtis, kad į Retelį susitikti su Magnum, pirmuoju savo ponu, grafas fon Arctas atvyko didelio karių būrio lydimas.

Jiedu susitiko bažnyčioje, prie šoninio — šventos Dorotėjos — altoriaus, kuris vyskupą hercogą Magnų didžiai sujaudino. Kai grafas Arctas parklupo prieš savo poną ir, pabučiavęs jo ranką, ėmė teisintis dėl to, kad Revely su suomių kunigaikščiu susitiko, Magnus bičiuliškai, atlaidžiai suėmė grafą už pečių, padėjo jam atsistot tardamas:

— Grafe, stebiuosi, kad šioje bažnyčioje yra altorius kankinei, kurios vardu pakrikštyta ir mano motušė. Dievas man padeda. Man čia jauku. Mano mieloji motušė visada, kai man sunku, globoja mane...

Prie altoriaus tvyrojo prieblanda: šviesa krito vidun pro mažą langą su kryžiumi iš mėlynų stiklelių. Tikėjau: prie altoriaus, pavadinto kankinės vardu, kuriuo pakrikštyta ir Magnaus motina, ginklo vyskupas hercogas nesigriebs. Žinojau: visi palydovai, kurie į bažnyčią įėjo, ginklus už durų paliko. Tačiau toj keistoj, mėlyno kryžiaus tamsinamoj prieblandoj manęs nė valandėlę neapleido baimė, kad tuojau kažin kas baisaus atsitiks.

Magnus priėjo prie tvorelės, dievo stalo, pasirėmė jo ranka ir, žiūrėdamas ne į Arctą, į šventos mergelės Dorotėjos paveikslą, prašneko:

— Ponas grafe, aš vykstu į labai svarbias derybas. Jose išsispręs, kam priklausys pilys, už kurias tu dabar atsakai,— vyskupas hercogas atsigręžė į grafą, jo balsas tapo rūstus, įsakmus: — Grafe, jei per tris mėnesius nesulauksi mano nurodymų ir jei per tą laiką į pilis ims veržtis kunigaikščio Jono arba kunigaikščio Ketlerio, arba lietuvių etmonų kariai — atiduok pilis rusams.

Grafas fon Arctas nustebo, žingtelėjo žingsnį į priekį, artyn prie Magnaus.

— Rusams? — paklausė tyliai.

— Naudingiausia būtų atiduoti kunigaikščiui Kurbskiui, Dorpato vietininkui.

— Rusams? — dabar jau garsiai, valingai atlošdamas galvą, paklausė grafas.

Arctas buvo stotintgas, kiek pražilęs vyras, tamsaus veido, įdėmių, supratingų akių žmogus.

— Ko jūs stebitės, grafe? — išpūtė vienatinę akį Magnus.— Aš neturiu tokios kariuomenės, kuri pilis apgintų, jei visa tai, apie ką šnekėjau, prasidėtų. Pagaliau kam mums lieti šventą danų ir vokiečių kraują? Rusai neįžengs į mano pilis. Kelią jiems pastos Ketleris... arba kunigaikštis Jonas... arba lietuvių valdovas — kuris nors tikrai pastos, gal visi trys pastos. Tegul pjaunasi jie su rusais. Tegul pasipjauna. O mudu, grafe, paskui nesnausim...

— Vyskupe hercoge, jūs užmirštate, kas atsitiko Revely. Nuo gruodžio ketvirtos aš esu ne tik jūsų, bet ir kunigaikščio Jono vietininkas pilyse, kurias jūs, jeigu kas, rusams atiduot ketinat.

Magnus nejaukiai pasimuistė, neramiai padėbčiojo į Šrapferį, į Šneiderį, į mane, į grafo Arcto palydovą, tačiau kai vėl pažvelgė į grafą, geraširdiškai nusišypsojo:

— Grafe, jei tu prisiekei ištikimybę tam Jonui, tai sulaužei ištikimybės priesaiką man, ir aš dabar turėčiau...

— O ne,— papurtė galvą Arctas.— Kunigaikštis Jonas neprisaikdino manęs. Jis įteikė man keturiolika tūkstančių, paliepė pasirūpint pilių saugumu, tuo mūsų šneka baigėsi. Man pasirodė, jis pabūgo mane saikdinti. Jis bijo ir švedų, ir danų karaliaus...

— Na ir puiku,— nusijuokė Magnus.— Tu kunigaikščiui Jonui neprisiekei, vadinasi, priesaikos man nesulaužei. Aš neturiu už ką tau priekaištauti. Galiu nebent pagirti, kad šitaip lengvai pinigų prasimanei. Tebūnie taip!.. Tegul Jonas mano, kad tu —

jo ir tik jo statytinis. Jis gali sau manyt, kad ir popiežius — jo statytinis. Kas jam uždraus?

Grafas Arctas kariūniškai pasitempė, jo balse pasigirdo nuoskauda:

— Vyskupe hercoge, mano valdove! Aš — karys, o jūs norite padaryti mane lošėju.

— Aš? Argi aš?

— Kunigaikštis Jonas verčia mane žaist dvigubą žaidimą — tarnaut ir jam, ir jums. Jūs verčiate žaisti trigubą žaidimą — dar ir Kurbskiui, Dorpato vietininkui, nusilenkt. Šitokiom aplinkybėm mano priesaika jums, vyskupe hercoge, netenka prasmės.

— Kaip tai suprast — netenka prasmės?

— Vyskupe hercoge, mano priesaikoj jums nebeliko nė krislelio teisybės.

— Teisybės...— pakartojo Magnus, susinėrė rankas už nugaros, ėmė vaikštinėt palei dievo stalą pirmyn atgal nusvarinęs galvą.— Ne pagal teisybę, grafe, žmonės gyvena — pagal papročius. Viskas, ką užkariavai ir valdai,— tavo. Nėra papročio, kuris būtų senesnis už šį...

— Vyskupe! — įžūliai sušuko grafas, veikiausiai iš apmaudo netekęs savitvardos.— Tačiau jūs šnekate ne apie tai, kaip užkariautas pilis valdyti, o apie tai, kaip ir kam jas atiduoti. Tai lošimas. Lošimas su kario garbingumu, teisingumu, ištikimybe priesaikai nieko bendro neturi.

Magnus sustojo, atsilošė, užsispoksojo į šventosios Dorotėjos, kankinės mergelės, paveikslą, sumurmėjo:

— Dievas padeda man. Motušė globoja mane.

— Aš — karys ir aš noriu būti ištikimas vienam valdovui, vienai priesaikai, vienai teisybei.

Vyskupas hercogas nuleido galvą, tačiau nuo altoriaus į Arctą neatsigręžė.

— Nesupranti tu, grafe, nei teisingumo, nei teisybės,— pasakė apmaudžiu balsu: — Teisybę gyvenime žmogus junti ne tam, kad pagal ją gyventum, o tik tam, kad nuosekliai, niekada nesuabejodamas amžinųjų papročių laikytumeis.— Magnus atsigręžė į Arctą, dėbsojo į jį nugalėtojo akimi, paskui ir mus visus išganytojo, pranašų pranašo žvilgsniu nužvelgė.— Papročiai, tik papročiai visiškai ir nebeužginčijamai išteisina žmogų.

Argi šitokiu — pasididžiavimo kupinu — žvilgsniu jis ir į mylimąją Lizą vienuolyne ant švento Nikolajaus kalvos žiūrėjo? Argi ir jai apie papročius šnekėjo? Apie kokius papročius? Lizai — apie kokius? Apie galingųjų gailestingumo papročius?

Petrai, Povilai, Jonai, sūnūs mano, stovėjau nuošaly, prie tamsios sienos, žiūrėjau į grafą Johaną fon Arctą, regėjau save. Sa-

ve laikiau Arctu. Aš esu panašus į tūkstančius tokių kaip Arctas. Jei Arctas būtų užsispyręs tarnauti Magnui, niekam kitam, gruodžio mėnesį Revely jį būtų nukirsdinęs kunigaikštis Jonas. Jei nuo gruodžio mėnesio iki šiol, iki gegužės pabaigos, Arctas būtų bent pirštą pajudinęs kunigaikščio Jono labui, jį nukirsdintų Magnus — dabar, rytoj ar poryt, anksčiau ar vėliau. Tačiau Arctas apdairus, išdidus — netarnauja nei Magnui, nei Jonui. Sukasi, atrodytų, savo galva: gudrauja, vinguriuoja, teisybės dalį pasako, dalį nutyli. O vis tiek ne jis, ne jis pats, o kunigaikštis Jonas, o vyskupas Magnus, o hercogas Ketleris, o lenkų ir lietuvių valdovas Žygimantas Augustas jo gyvenimą gyvena — galingieji dar daug ko iš grafo tikisi, ir vien dėl to Arctas nėra Arctas, nėra jis, tik jis.

Mano sūnūs, aš netarnauju Magnui, netarnauju Radvilai, netarnauju valdovui. Ir vienam, ir antram, ir trečiam aš šneku arba rašau tik tai, kas, jaučiu, teisybė yra. Teisybė!.. Ko ji, teisybė, pasakyta mano lūpom, verta?..

Magnus laiko mane savo dvare, savo patarėju vadina tik todėl, kad aš naudingas būčiau, jei jam kada nors lietuviams į kojas pulti, jų pagalbos prašyti prireiktų. Kancleris Radvila, valdovas Žygimantas Augustas laukia iš manęs slaptų pranešimų apie tai, kas priešų stovykloje dedasi — taip pat daug iš manęs tikisi. Kad žmogum, kad taptum žmogum, kad gyventum tik savo galva, niekam netarnaut — per maža... Jei yra bent vienas ponas, žemiškasis valdovas, kuris bent šio to iš tavęs viliasi, bent menkos naudos iš tavęs tikisi, tu negali, tu bejėgis gyvent vien tik savo galva, vien tik taip, kaip tavo širdis ir protas paliepia. Kad šitaip gyventum, privalai galingiesiems nebereikalingas likt. Tik tada, kai joks žemiškasis valdovas nieko iš tavęs nebesitikės, kai visi galingieji tave užmirš... Bet ar užmirš? Ar galingieji užmiršta tuos, kurie jų lūkesčius apvilia? O ir aš pats — ar turėčiau iš ko gyventi, jei galingiesiems nebereikalingas būčiau? Jei valdovas mane užmirštų, tą žemę, kuri jus, mano sūnūs, dabar maitina, iš jūsų atimtų, pats užgyventų arba kitiems bajorams, dar reikalingiems, naudingiems, padovanotų...

Mano sūnūs, nuojauta man kužda: niekada netaps žmogumi grafas Johanas fon Arctas, niekada netapsiu žmogumi aš. Gūdu širdyje, tamsu akyse...

Ir žmonės Rietave man atrodė taviški — žiūrėdavau į juos ir tikėdavau, jog jie patylom mini tave, niekada neužmiršta, kad tu kažin kur toli nuo tėviškės svetimam krašte vargą vargsti.

Bernui Kazelei Jokūbaičiui, Jokūbo iš Landžių sūnui, gal tik dvidešimt buvo, tačiau jis atrodė apaštalų, vakarieniaujančių su Jėzumi šventuose paveiksluose, amžiaus. Sudžiūvęs, išstypęs, per pečius gunktelėjęs, per kelius sulinkęs. Pro atlapus drobinius marškinius matyti saulėj įdegusi, apdulkėjusi krūtinė. Kelnės — ligi pusiau staibių, pasiūtos iš pakulinio sijoninio audeklo, pilko lyg pelenai. Plaukai skysti, ilgi, saulėj nublukę — kaip pilktelėję užpernykščiai šiaudai. Kazelė šmėsuodavo kieme ir laukuose pilkas lyg atgijusi kaliausė, aprengta šimtus sykių sulijusiais ir vėl išdžiūvusiais skudurais. Tačiau visi senbuviai namiškiai ir kaimynai, visi rietaviškiai, vadino jį Kazele Baltuoju. O malūnininką Vladislovą Bruzdeilyną, kilusį nuo Palangos, kuris dienų dienas vaikščiodavo miltuotais drabužiais ir veidu, kuris visada būdavo baltut baltutėlis nuo galvos iki kojų, visi vadino Tamsiuoju.

Bruzdeilynas, malūne maldamas, dažnai pasakodavo apie jūrą, apie pajūrio žmones, apie Varnų Lizdą [1] ir jo gyventojus vokiečius. Bruzdeilyno akys visada pagiežingai žibėdavo. Nuo jo lūpų niekada nedingdavo pašaipi šypsenėlė. Pikto žodžio rietaviškiams žemaičiams Bruzdeilynas gal niekuomet nepasakė, tačiau lūpomis, ta kreiva šypsena nuolatos iš jų šaipėsi. Vladislovas Bruzdeilynas sakydavo: gyventi prie jūros nenoriu, numirti — būtinai prie jūros sugrįšiu. Šiais žodžiais tarytum pasididžiuodavo. Rietaviškiai žemaitėliai čia žemę aria, knisa, prakaitą lieja, čia jie ir numirs, čia jų ir kauleliai supus. O štai Bruzdeilynas toj žemėj, ant kurios nė vienas jo prakaito lašas nebus nukritęs, numirs. Rietavo žemėj vargelį vargęs, likimą keikęs, nuodėmes daręs, numirti iškeliaus į švarią, tyrą Palangą, skaistyklą žemėje,— iš jos paskui tiesiai į dangų nužengs.

Dvare gyveno žmogus, kuris nuo galvos iki kojų rudas buvo: rudi plaukai, barzda ir ūsai, rudos akys, ruda rudinė, rudos languotos kelnės, rudos naginės. Tik žiemą, kai tas žmogus, Benediktas Budreikis, arklininkas, užsimaukšlindavo žieminę kepurę, jos kaktoj ryškiai geltona dėmė sužibdavo — mat kepurė iš miškinių kiaunių, kurių pakaklės geltonos, pasiūta buvo.

Budreikis — stiprus, lėtas, nešnekus žmogus. Kurį arklį sugaut ir pakinkyt sumanydavo, prie to prieidavo — vardu prisišaukt, meiliais žodžiais prisiviliot tingėdavo. Onė Veronė sakydavo, kad arklininkas arklius gerbia labiau negu žmones: prie šių retai prieidavo — verčiau šūktelės iš tolo, pasakys, ką reikia. Tačiau ilgainiui pamačiau, kad Budreikis tik Onės Veronės vengia, tik jai iš tolo šūkauja. Kai Budreikis praeidamas į žmo-

---

[1] Žemaičiai anuomet taip niekinamai vadindavo Klaipėdą (*aut. pastaba*).

gų pažvelgdavo, prislėgtos, užsimąsčiusios jo akys staiga išsiplėsdavo, atida sužibdavo — iš minčių, tarytum iš miego, atsibusdavo. O vakarais, temstant, jis prie arklidės kertės stūksodavo, į sutemose tirpstantį Jūros slėnį, į tamsias girias ant kalvų už slėnio dėbsodavo. Kodėl dėbsodavo? Kodėl temstant, kodėl kiekvieną vakarą?

Prievaizdas Motiejus Budginas amžiumi, stambumu ir apkūnumu Modestą Verkenį priminė: vaikščiodavo lėtas, ramus, retai mirksinčiom akim žiūrėdavo — tik darbas, priešingai negu Verkeniui, jam rankose tirpte tirpdavo. Iš Budgino veido niekada neatspėdavau, ar jis liūdnas, ar gerai nusiteikęs. Kai Motieją kas bardavo, kai jam prireikdavo pasiteisinti ar tik pasakyt, kad niekuo čia dėtas, jis atsidusdavo, nusukdavo nuo bariko akis, ištardavo:

— Ką čia šnekėt — mano saulelė raudona.

Rykūnė Katrė vadindavo Tvirbutus plikšiais. Kituose dvaruose rykūnės lyg ir kokios ponios būdavo: turėdavo dvi, dideliuos dvaruose — tris keturias mergas pagalbininkes. Mūsų dvare mažai gyvulių buvo — kelios karvės, kelios kiaulės, būrelis avių, pulkelis vištų, žąsų, ir rykūnė Katrė tvarte apsiliuobti vienui viena turėdavo.

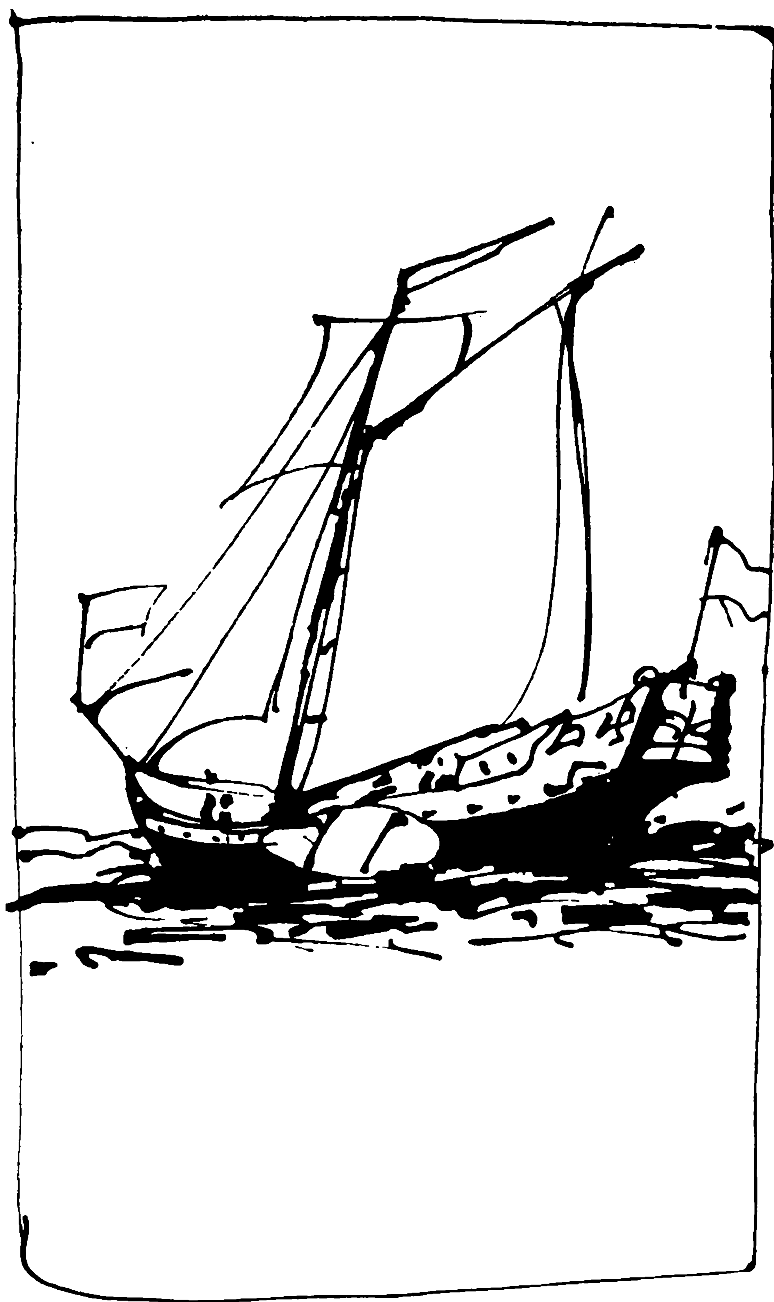
Katrės motina, kadaise Tvirbutams tarnavusi, iš dvaro vis ką nors namo parsinešdavo — čia pakulų kuodelį, čia pūkų saują, čia kiaušinį ar pieno šlaką. Galiausiai Katrės motina įkliuvo, ir teisėjai viską, ką ji iš dvaro buvo pavogusi, suskaičiavo. Bausmės kruvinos vengdama, motušė dukterį Katrę Tvirbutams devynerius metus atitarnaut atidavė. Kai mes į Rietavą gyvent atsikraustėm, Katrė septintus metus tarnavo.

Tėveli, kodėl per tokius ilgus šešerius metus tavo motinėlei, mūsų senelei, nė į galvą nedingtelėjo vargšei Katrei atitarnavimo laiko sutrumpint? Kodėl ji nepagailėjo darbščiosios rykūnės, jos metų jaunų? Gal tavo motinėlė, mūsų senelė, nebuvo tokia dora ir teisinga, kaip man pasirodė, kai ji į mane, į mano broliukus miegančius aną — paskutinę — naktį žiūrėjo?

Apie velionę šeimininkę, mūsų senelę, rykūnė Katrė nė vieno blogo žodelio nepratarė — negirdėjau, kad būtų pratarusi. O štai mūsų mamos šeimininke ji nelaikė. Kartą taip ir pasakė:

— Prigul jai dvars pagal popierius, pagal širdį — ne, neprigul. Antai, įsitėmyk, kregždės lizde virš mamelės lango nebeper.

Galėjai šlykštėtis nešvariom rykūnės rankom ir kojom, nešvariais plaukais, nešvariais drabužiais, tačiau ji buvo Katrė, mūsų rykūnė Katrė, ir tiek — nepaisydama nei mūsų pasibjaurėjimo, nei užuojautos, pati sau viena skaičiuodavo, kiek mėne-

sių, savaičių atitarnauti jai liko: dešimt, vienuolika, dvylika, dvylika ir vienas, dvylika ir du...

Tėveli, tu man niekada nieko nepasakojai apie prosenelę, savo senelę, apie Auką Alšienę.

Kai atsikraustėm į Rietavą gyventi, kai vežini senelės, tavo motinėlės, karstu pro vartus įsukom, mūsų pasitikti atbėgo Onė Veronė: prosenelės baltąja drobule ji buvo apsisiautus. Onė Veronė prosenelės kokį nors drabužį dažnai pasičiupdavo — čia rudine ar durtiniu apsivilkdavo, čia šviesųjį languotąjį sijoną užsisegdavo, čia skersadryže skara apsisiausdavo. Onė Veronė prosenelės drabužius nešiodavo nesidrovėdama, tokia ramia širdimi, tarytum Auka Alšienė jau seniai būtų numirusi, o tuos drabužius mirdama Onei Veronei palikusi.

Onės Veronės ėmiau neapkęst.

Kartą įlėkiau į klėtį, užlipau ant aukšto, patamsy susiieškojau duris, įpuoliau į palėpės kambarėlį, įpuolęs išgirdau, kaip stiprus vėjo gūsis tvoskė į stogą — čia pat, ties manim. Vėtros šėlimas Onės Veronės kambarėly buvo girdėti aiškiau ir gūdžiau nei lauke. Kambarėlio siena buvo stogo šlaitas, pakaltas lentom, o lubų suvis nebuvo — stogo šlaitas viršuje susidūrė su statmena tarpikio sienele, plačiu kamino mūru, ir tiek. Palėpės ertmė lyg varpo taurė pagarsindavo vėjo gūsius, visus garsus, iš lauko atsklindančius.

Ant skrynios, kuri Onei Veronei atstojo ir stalą, degė lajinė žvakė, ir liepsnelė, pliūptelėdama čia į vieną, čia į kitą pusę, baugiai plerpsėjo — palėpė nebuvo sandari, skersvėjis joje vis kvėptelėdavo. Deganti žvakė atsispindėjo tamsiame trikampiame langelyje. Tamsoje už stiklo tarytum kita liepsnelė plėvojo.

Onė Veronė, sėdėjusi ant lovos, sukruto, ėmė stotis. Atsistojusi slinko manęs pasitikti. Sunerimus žiūrėjo man į akis.

— Ponaitėli,— sušnabždėjo,— kas tat atginė tave? Ar nuskriaudė kas?

Girdėjau duslius, gūdžius garsus lauke — tarytum kokia pabaisa prie lango būtų atlėkus, plakus sparnais stogo šlaitą, ragais ar kanopom sieną brūžinus. Aš užmiršau, ko atbėgau pas Onę Veronę. Užmiršau prosenelę ir jos rudinę, kurią tądien Onė Veronė vėl lydė lietuj per kiemą pirmyn atgal vaikščiodama. Užmiršau viską, dėl ko ant Onės Veronės buvau supykęs. Pajutau, kad čia, dabar, kai piktoji dvasia bildina ragais ir kanopom galinę sieną, Onė Veronė yra vienintelis žmogus šalia manęs, vienintelis žmogus, kuris gali manė užstoti, nuo pabaisos apginti.

Tarnaitė pasekė mano akių žvilgsnį, ėmė šnairuot į langelį, į kurį aš su siaubu žvelgiau.

— Klevo šaka, ponaitėli,— nusišypsojo Onė Veronė.— Klevo šaka man vis pabeldžia...

Klevo šaka? Pabeldžia? „Tėvas!" — švystelėjo mintis galvoje.

Nuo ano vakaro praėjo daug laiko.

Aną vakarą aš šupratau, kad tavo tėviškės žmonės — taviški. Suvokiau, kodėl pilkas žmogelis Kazelė vadinamas Baltuoju, o kasdien miltuotas ir baltas Vladislovas Bruzdeilynas — Tamsiuoju. Suvokiau, kodėl vakarais, temstant, arklininkas Budreikis stūkso prie arklidės kertės ir dėbso į tamsėjančias tolumas, kodėl prievaizdas Budginas savo saulelę raudona vadina, kodėl rykūnė Katrė išsikeikti nuolat panūsta, kodėl Onė Veronė prosenelės drabužiais ramia širdimi valkstosi: visi žmonės tavo tėvonijoj elgiasi taip, kaip elgtis, kokios tvarkos laikytis, kaip kuriam džiaugtis, kaip kentėti tu jiems kažkada prisakei...

Jie neužmiršo tavęs. Jie klauso tavęs: tol, kol gyvas būsi, tavo priesakų ir lėmimų laikysis...

Mama, Būdra Karinčiūtė, Pranciškus Lepšys, tie žmonės, kurie iš Širvių į Rietavą atsikraustė, nuo žemaičių išdidumu skyrėsi.

Nuoskauda, skausmas, kančia žemaičius priversdavo nutilti, jausmus ir mintis slėpti, širdyse gūžtis, vienatvės ieškoti. Širviškiai kitaip elgdavosi: kuo daugiau rūpesčių turėdavo, kuo sunkiau kentėdavo, tuo išdidesni, pranašesni už kitus vaikščiodavo.

Lepšys, akių įžūliai neišpūtęs, nė vieno žodžio žmogui nepasakys. Kad ir kokiais nuoširdžiais, gailiais žodžiais Lepšys kartkartėm guosdavosi, o akis vis tiek lyg plėšrus žvėris plėsdavo. Žemaičiai suglumdavo, raminti, drąsinti Lepšį imdavo, tačiau, jo žvilgsnyje atsainumą, išdidumą pajutę, nutildavo, į šalį spūdindavo.

Karinčiūtė dideliais vyriškais žingsniais, aukštai pakelta galva, burbuliniais karoliais barškėdama visur vaikščiodavo. Karolius, kuriuos Būdrai senelis už gerą tarnavimą padovanojo, Karinčiūtė lyg kokias grandines nešiojo — nenusiimdavo jų nei darbuodamasi, nei miegot eidama. Į sau lygią tarnaitę Onę Veronę ji žvelgdavo su atvira panieka, visiems girdint jai šaukdavo: ei, kanopėtoji!..

Mama...

Apie mamą pagalvoju, tuojau dievui nusidedu — geros, gražios mintys apie ją pamažėl ima krikti, nė nepajuntu, kaip pradedu mamą kaltinti: kol nesugrįžo namo tėvas, tu turi būti r...

laimingesnė, nelaimingesnė, nelaimingesnė! na ir kodėl tu tokia išdidi, kodėl taip gerbi save, už ką?

Rietave mama tapo dvaro šeimininke. Ėmė vilkėti tik baltais ragaškiniais — grąžytai austais — marškiniais. Onė Veronė nunėrė jai čempes — iš kanapinių siūlų, skaisčiai raudonas, ir mama nuo to laiko čiužinėdavo po trobas čempėm, tik čempėm apsiavus. Su žmogum šnekėdama, dar labiau panarindavo galvą, ir akių, iš padilbų žvelgiančių, obuoliai tapdavo dar didesni, dar baltesni — atgrasesni...

Tėveli, tikiu, tu mylėjai, tebemyli mamą, tačiau mama nebejaučia tavo meilės, nė jos atminimas jai nebepadeda — laikas bėga, gyventi vienai su trimis vaikais vis sunkiau... Mama tampa vis atšiauresnė, kitiems žmonėms abejingesnė.

Tavęs nėra šalia jos. Tave vis rečiau ji atsimena. Taip, vis rečiau, nes vis dažniau jos akys tuščios, šaltos, atsainiai žvelgiančios.

Per pirmuosius gyvenimo Rietave metus mama nė karto nebuvo užėjusi į klėtį, į kambarėlį, kuriame nusilpusi guli, su anuo pasauliu šnabždasi prosenelė. Atvažiavom, suėjom visi (ir mama), pasirodyt Alšienei norėjom, tačiau šioji neatsibudo, neatsipeikėjo, nesuvokė, kas mes, ko čia atvažavom. Nuo to laiko mama tarytum užmiršo prosenelę. Patylom veikiausiai troško, kad Alšienė numirtų, ir dvare nieko iš tavo genties nebeliktų.

Alšienei vis tiek, ar mūsų mama ją aplanko, ar neaplanko. Alšienės gailėti nebėra ko. Negaila man ir mamos, kad ji, užmiršdama Alšienę, dievui nusideda. Paskutiniojo teismo dieną viską, ką užmiršai, dievas primins. Tebūnie. Mama atkentės skaistykloje, kaltę išpirks. Man gaila tavęs. Tu mylėjai ir tebemyli moteriškę, kuri užmiršo tavo senelę. Man atrodo, praeis metai, galbūt daug metų, ir mama užmirš ne tik prosenelę — užmirš ir tave, ir mus....

Mama, įtikėjau, nesuvokia, kad ir kiti žmonės turi savų norų, troškimų, slaptų svajonių. Kiti žmonės taip pat yra prie ko nors prisirišę, pripratę — jeigu jų valia būtų, savaip gyventų. Mama šito nesupranta, nepaiso. Mama Būdros nė nepaklausė, ar nori į Žemaitiją kraustytis. Pasakė tėvui, mūsų seneliui, kad turto neima, o Būdrą išsiveža, ir senelis turėjo įkalbėti, pažadais ir dovanomis papirkti Būdrą, teisybę pasakius, priversti Būdrą mūsų mamos paklausyt.

Neregėtai išdidi yra mūsų mama! Sumokėjo Lepšio mokesčius už dvejus metus, išvadavo Lepšį iš pilies seniūno nagų, iš tamsiosios, išsivežė į Rietavą, darbo dvare jam davė — nepaprastu gerumu visiems upytiškiams parodė, koks žvėris yra jos brolis Žygimantas ir kokia kilni, tauri ji pati.

Pranciškus Lepšys vežė tavo motulės karstą per Žemaitiją. Lydavo. Saulė pro debesis išvisdavo. Pro šalį girios, pievos, pelkės, kaimeliai ir vienišos sodybos praslinkdavo. Prieky pasimatydavo dūmas, iš kamino į dangų kylantis, artėdavo, susigretindavo, už nugaros pasilikdavo, girioj pradingdavo. Nelengva būdavo Lepšiui pro šiltus žmonių namus pravažiuot. Lepšys ne ant savo pasostės sėdįs pasijusdavo — sukrusdavo, ištiesdavo nugarą, nosį, balkšvus ūsus aukštyn pakeldavo, sušnopšdavo: „Nenusimink, Lepšy, neimk į galvą, Lepšy!.."

Ką ir šnekėti, Lepšys atsiklaupęs už padarytą gerą darbą mūsų mamai dėkojo, verkė iš džiaugsmo. Kamilė Lepšienė rankas į dangų kilnojo, piktu, įsakmiu balsu riksnojo: „Dieve, regėk, ponia širdį turi — globok ją!" Lepšių vaikai — ir didieji, ir mažieji, visi vienu tuntu, — įkandin mūsų mamos kurnėjo, kažkokią giesmę giedojo. Mama aną rudenį išgelbėjo Lepšius, tai teisybė. Tačiau Lepšys, tavo motulės karstą per Žemaitiją veždamas, buvo niūrus, susirūpinęs. Juto, gal ir tikrai žinojo, kad neilgam iš bėdos išsisuko, kad ši laimė nesibaigs jam geruoju.

Rietave Lepšys tykiai ištarnavo rudenį ir žiemą. Pavasarį, balandžio mėnesį, ėmė sakyt mūsų mamai, kad jau gerai, jau sulaukė jo karvutė, jo avelė jaunų viksvažolių — šių šaknys karčios, tačiau gyvulius greit ant kojų pastato. O ir ta šventoji Margarita nebetoli — metas esąs Lepšiui namo keliaut. Mama ilgai, kelias savaites, nieko Lepšiui neatsakė. Tik gegužės paskutinį sekmadienį pasišaukė Lepšį į trobą, tarė jam: turėk sąžinės, Lepšy, aš už dvejus metus tavo mokesčius sumokėjau, tu tik pusmetį man padirbėjai — už gera geru atsimokėti reikia, Lepšy.

Tą pavasarį mama neišleido Lepšio namo.

Ar mama pagalvojo: jei nepareis Lepšys namo, niekas jo pelkėtų žemių nenusausins, kelmų neišraustys — vaikai, vieni dirbdami, veikiau trūkius gaus, negu ką gera padirbs? Ar pagalvojo mama, kad Lepšys, vasarą savo žemės nekušinęs, ir kitąmet, ir dar kitąmet gero derliaus negaus, mokesčių nesusimokės?

Sekiodavau paskui mamą, stengdavaus ją vieną užklupt — norėjau pamatyt, kokios mamos akys, kai ji viena. Užklupdavau. Pamatydavau jos akis. Veikiai pajutau ir suvokiau: kažkas atsitiko, mama pasikeitė, ir jau nebegalima sakyt, kad mažėlis Jonas motinos akimis žiūri. Ir mamos, ir Jono akys tebebuvo mėlynos, tamsiai mėlynos, didelės, panašios kaip du vandens lašai, tačiau atvirumo, giedro geraširdiškumo, kuriuo spindėdavo Jono akelės, mamos akyse nebereregėdavau. Mamos akys tapo atšiauresnės, paslaptingesnės, iš jų nebegalėjai atspėt, ar ji linksma ar supykusi, gero ar blogo kitam žmogui linki.

Mama tarytum pasislėpė nuo manęs, nuo visų žmonių.

Pašelmenėj, lizde virš mamos lango, nustojo perėt kregždės — išlėkė, nebesugrįžo, ir vieną ankstyvą birželio rytą aš numušiau lizdą sausa obels šaka...

Nuo Hapsalio iki Vaksholmo mes plaukėme tris paras. Dangus buvo apsiniaukęs, dažnai imdavo krapnot lietus, tačiau į mūsų bures pūtė šiltas, beveik pakeleivingas pietų vėjas, ir mūsų irkluotojams tik kartkartėm irklus užgulti tekdavo.

Vyskupas hercogas Magnus vaikščiodavo po denį susimąstęs, kajutėje kalbėdavosi su mumis šventišku, kilniai susigraudinusiu balsu. Niekada neprašneko apie Vaksholmą, apie Švediją, apie kelionės tikslą. Magnus gyveno prisiminimais. Nuolat šaipėsi iš brolio karaliaus, su panieka minėdavo Ditmarsų respubliką, kurią Frederikas prieš trejus metus nukariavo ir ligi šiol valdė. Su užuojauta prisimindavo Klasą Urnę, kuris gimė jūroje, laive, todėl niekada neturėjo žemės lopinėlio, kurį galėtų pavadinti tėviške.

Klasas Urnė atsisakė tarnauti Magnui, išsimokslinęs vyras liko be vietos, ir jo pasigailėjo danų kancleris Johanas Fryzas, nukaršėlis senis: priėmė Urnę į savo kanceliariją, į svetimus kraštus siuntinėjo. Vargšas Klasas! Jis mano lydįs didžius diplomatus, išmintingus politikus, o iš tikrųjų jo ponai — tik intrigantai, įžūlūs avantiūristai. Na ką Danijos labui Jurgenas Lykė nuveikė Prancūzijoj? Ką laimėjo Vienoje Kasparas Pazelikas? Neišmanėlis Klasas Urnė!.. Anksčiau jis turėjo vieną šeimininką — Magnų. Dabar — kas ir atspės, kiek jų turi?.. Danijoj Klasui įsakinėja Fryzas, Prancūzijoj — Lykė, Vienoj — Pazelikas, o balandžio mėnesį, anot motušės karalienės laiško, Klasas Urnė išlydėjo į Stralzundą Korfitsą Ulefeldą — sako, derėsis su lenkais Rusockiu ir Grakoveckiu dėl sutarties prieš švedus...

Vyskupas hercogas niekino savo brolį karalių, jo politikus, patarėjus, visus, kurie tvarkė tėvynės Danijos reikalus. Vieną vakarą kajutėje Magnus taip įsivarė apkalbinėti brolį karalių, kad palaimingai ramus nusiteikimas kaipmat išgaravo. Mūsų ponas taip ūmai pašoko ant kojų, kad galva stuktelėjo į siūbuojantį žibintą, ir šis sudužo, užgeso. Visiškoj tamsoj Magnus šaukė:

— Daniją valdo niekšas! Šėtonas! Jeigu jis šiandien pasirašo su tavim amžną taiką, vadinasi, rytoj pradės su tavim kariauti!..

Magnus neapkentė savo tėvynės. Tamsoje klausydamasis jo tūžmingo, pagiežingo balso, aš tai pajutau tikrai ir skaudžiai. Magnaus ir mano likimai — panašūs. Mums uždraudė gyventi valstybėse, kuriose gimėm.

Magnus nutilo. Kajutėj dabar buvo ir tamsu, ir tylu. Man akyse stovėjo mano motina, ir aš su siaubu klausiau savęs: ar aš taip pat neapkenčiu Lietuvos, jos valdovo, jos ponų didikų, bajorų, visų lietuvių, kurie tėvynėj laimingi ar bent jau pakenčiamai gyvena?

Sūnūs mano, jūs veikiausiai matėte mano mamą numirusią, ant lentos paguldytą, veikiausiai verkėte, gailėjote jos, ir veikiausiai nė vienam į galvelę netoptelėjo, kad ir jūsų mama kada nors numirs, taip pat ant lentos gulės...

Aną vakarą tamsioje ir tylioje kajutėje aš supratau, kad mano ponas Magnus, dvidešimt trejų sulaukęs vyras, dar nėra suvokęs ir įtikėjęs, kad ir jo motinėlė kada nors numirs. Žmogaus, kuris per vėlai tai suvokia, brandai kažko labai svarbaus trūksta. Ko? To, ko nuo vaikystės ar paauglystės nesuteikė tau suvokimas, kad motina mirs, vėliau nė pati motinos mirtis nebesuteiks...

Prieš trejus metus Magnus pralaimėjo derybas su Ketleriu, tuščiai iššvaistė pinigus ir, nebeturėdamas kur dingti, skubiai išplaukė su didele svita į Daniją. Kas jo, visokių eibių Livonijoj prikrėtusio, ten, tėvynėj, galėjo laukti? Brolis karalius? Tai jau ne... Brolis karalius anų metų pavasarį pirmą kartą gyvenime pajuto savo valdžios galybę, savo proto didybę. Keturis šimtus metų danų kunigaikščiai, Holšteino ir Gotorpo hercogai, laisvuosius pajūrio valstiečius pavergti norėjo ir nepajėgė. O štai Frederikas, karalium tapęs, atėmė iš brolių hercogystes, suvienijo jas į vieningą, stiprią valstybę, nukariavo Ditmarsų laisvųjų valstiečių respubliką per keturias savaites. Tai, ko danų hercogai nepadarė per keturis šimtus metų, karalius Frederikas padarė per keturias savaites. Ką ir šnekėt, Magnui, kuriam priklausė Holšteino hercogo titulas, brolio karaliaus pergalė skaudžiai širdį užgavo. Magnui ėmė vaidentis, kad jis, jis keturis šimtus metų su Ditmarsais kariavo, niekaip jų nenukariavo...

Parbėgęs iš Livonijos į Daniją, Magnus nė į akis broliui nelindo. Nuvyko tiesiai į Koldingą, į motušės dvarą. Vien tik motušė galėjo paguosti jį, padėti jam. Magnus nebeturėjo tėvynės, tėviškės, nebeturėjo iš tėvo paveldėtųjų žemių, tačiau tebeturėjo motiną.

Koldingo dvare Magnus daug ir dažnai gerdavo, pasigėręs verkdavo, triukšmaudavo, aiškindavo motušei ir aukščiausiajam viešpačiui, kokia tuščia brolio karaliaus pergalė, kokie nieko verti tėra Ditmarsai prieš Viką ir Gariją, senąsias danų valdas Livonijoj: sugrąžink jas Danijai, ir sugrąžinsi tėvynei senovės galybę bei šlovę. Pusę tos galybės ir šlovės Magnus jau sugrą-

žinęs. Tačiau brolis karalius nenorįs to matyti ir suprasti: brolis pavydi jam, neberemia pinigais ir knechtais, tyčiojasi iš jo žygių, nuveiktų darbų, visokiais šmeižtais Magnui garbę nuplėšti nori...

Vyną maukdamas, virkaudamas, guosdamasis, plūsdamasis, Magnus puldavo į tokią neviltį, jog motina ėmė gąsčioti, kad tik ko nors blogo jaunėlis sūnus nepasidarytų, rankos prieš savo gyvastį nepakeltų. Našlė karalienė skubiai išsikvietė iš Drezdeno į Koldingą dukterį Aną, saksų hercogienę. Ši jau septinti metai buvo ištekėjusi, toli nuo namų, nuo tėviškės gyveno — prie negandų, kuriuos patiria kiekvienas svečioj šaly atsidūręs, jau buvo pripratus.

Seseriai Magnus kitaip guodėsi. Dėl savo nepasisekusio gyvenimo vien tik motiną kaltino: kam pagimdė jį, kam užaugino, kam davė protą, kuris teisybę nuo melo atskiria, kam davė širdį, kuri gimtąjį kraštą taip myli, senovės šlovę sugrąžint jam trokšta... Sesuo Magnų nuo mažens globojo, jo būdą, ydas ir dorybes gerai žinojo ir brolio verkšlenimų giliai į širdį neėmė. Guodė jaunėlį graudžiais, jaudinamais prasimanymais. Kaipgi Magnus galįs šitaip negražiai apie motušę šnekėti? Motušė dėl jo nelaimių visada kentėjusi, o dabar sunku ir apsakyt, ką dėl jo daranti: vakarais, temstant, išeina į girią, klaidžioja, užėjusi vinkšną, parklumpa, nesuprasi — meldžiasi ar medį užburia; o rytą paliepia tarnams užkalbėtąjį medį nukirsti, nugenėti, šakas sudeginti, o kamieną į upę įmesti — girdi, jei bent vienas prieš srovę nuplauks, Magnus išgelbėtas ir išganytas bus...

Magnus liovėsi vyną maukęs, virkavęs ir triukšmavęs. Jis nė vienu sesers žodžiu nepatikėjo, tačiau guviu protu tuojau sumetė: prasimanymai, apgaulė, šantažas... apgaulė ir šantažas — štai kas gali dabar mane išgelbėti!..

Magnus ėmė įkalbinėt seserį:

— Ana, mieloji, brangioji, tučtuojau važiuok pas brolį karalių, sakyk: motušei blogai, motušė dėl Magnaus iš proto kraustosi... Sakyk: jei neleisi Magnui įvažiuot į Kopenhagą, jei nepriimsi rūmuose, nesuteiksi jam pagalbos, jei motinos nenuraminsi ir nepaguosi — pasigailėsi! Pasklis gandas, kad danų našlė karalienė, karaliaus tikroji motina, suraganėjo, medžius užburia, nukirsdina, į upę įmeta, ir medžiai upe prieš srovę plaukia, ir kerai šie užtrauks karalystei nelaimę, dievo bausmę... O viešpatie! Kas dėsis, kai apie tai išgirs katalikai fanatikai Madride!..

Ana sutriko, sunerimo, suprato per toli nusišnekėjusi, prisipažino Magnui nebūtų dalykų apie motušę prasimaniusi: dovanok, broli, tave paguosti norėjau... Tačiau Magnus nuo baisaus sumanymo buvo nebeatkalbamas.

— Motušė užburia vinkšnas, kirsdina ir degina, ir upe plukdo vinkšnas,— sakė jis seseriai.— Vinkšnas!.. Madrido katalikai neapkenčia vinkšnų, Ana.

Sesuo su motina pasitarė, ką daryt. Našlė karalienė, visą gyvenimą jautusi kaltę, kad jaunėlį sūnų vienakį užaugino, palaikė Magnaus sumanymą.

Ana nuvažiavo į Kopenhagą, nuėjo pas brolį karalių. Naujiena apie motušės burtininkavimą karalių Frederiką išgąsdino. O ne, karalius nepatikėjo seserimi, suprato, kas ir kodėl spąstus jam paspendė. Tačiau ar galėjo jis tų spąstų išvengti, į derybas su motuše, su Magnum nesileidęs? Jo greita pergalė prieš Ditmarsus... Viešpatie! Jei tik gandas apie motušės suraganėjimą pasiektų Romos, Madrido, Vienos, kitų habsburgiškųjų rūmų valdovų ausis, Frederiko greita pergalė prieš Ditmarsus tuojau taptų įrodymu, kad Daniją valdo raganos vaikas, pragaro pasiuntinys... Danai, Frederiko valdiniai, pašiurptų, į žūtbūtinę kovą prieš savo valdovą pakiltų!..

Frederikas pasikvietė į rūmus motušę, pabandė ją įtikinti, kad pamėklišką ir pražūtingą žaidimą žaisti ji sumanė: argi nuolaidžiauti Magnui dabar reikia? argi nuolaidžiavimu padės ji sūnui, kuris vėjavaikiškai, vaikėziškai valdžios ir garbės vaikosi, danų išganytoju dedasi, o iš tikrųjų tik maišas tuščios puikybės yra?

— Gerai, tarkim, aš jo pasigailėsiu, vėl duosiu pinigų, laivų, knechtų,— kalbėjo karalius motušei.— Tarkim, priversiu pasirašyt priklausomybės man sutartį, paskirsiu jam griežtą štathalterį — kas, motuše, gali man garantuot, kad Magnus to štathalterio klausys, tos sutarties paisys?

Motina, našlė karalienė, Frederikui atsakė:

— Karaliau, sūnau, jei tu dabar broliui nepadėsi, išsižadėsi jo, aš pati pasiskelbsiu... nuvyksiu pas vyskupą Likoką, prisipažinsiu ragana esanti. Tuomet... Tu supranti, kas tuomet atsitiktų.

Sunku ir įsivaizduoti, kiek kančių, pasiaukojimo, sveikatos motušei karalienei kaštavo garbę jaunėliui sūnui Magnui sugrąžinti, bent šiokią tokią valdžią Ezely ir Kurše jam išsaugoti.

O štai keliavom slapta nuo danų karaliaus į Švediją, plaukėm laivu, sėdėjom kajutėj, tamsoj girdėjom vyskupo hercogo Magnaus niūrų, piktdžiugišką balsą:

— Aš jums sakau: visų valstybių valdovai, karaliai, kunigaikščiai, erchercogai turi po baisią ydą, po pražūtingą ydą, po vieną ir tą pačią ydą — nenumaldomai geidžia būti už kitus pranašesni. Aš skelbiu jums: jie papjaus vienas kitą, perkąs vieni kitiems gerkles — artėja laikas, išmuš valanda, ir į daugelio valstybių sostus atsisės apgautieji, tokie kaip hercogas Meklenbur-

gietis, išmintingieji, tokiė kaip princas Rudolfas, atstumtieji, jėga pažemintieji, tokie kaip aš... Ateis į valdžią neteisybės, apgaulės, nelaimių, vargo ir kančių užgrūdinta valdovų karta!

Tuo metu tarnas įnešė į kajutę kitą žibintą, ir jo šviesa apšvietė sudaužytojo šukes, į kurias visi sužiurom. Tik Magnus, šviesos apžilpintas ir nutildytas, užmerkė vienatinę akį, į nieką nežiūrėjo, nieko nematė, ir mano gerklę ėmė gniaužt nuoskauda, gailestis, kad atsisakiau keliauti su kunigaikštiene Kotryna, kad negalėjau su ja keliauti — kanclerio, mano valdovo, valia privalėjau būti šalia Magnaus, visur ir visada šalia Magnaus, suaugusio žmogaus, kuriam dar niekada netoptelėjo į galvą, kad ir jo motina, jo geroji, gailestingoji motušė kada nors numirs...

Sūnūs mano, kai mama glaudžia jus, kai mama baudžia jus, kai mama žvelgia į jus akis išplėtusi, išsigandusi, aš mąstau apie tai, apie ką jūs tuomet turėtumėt mąstyt...

Tėveli, dabar aš tikrai žinau, kad Širvių dvare tu buvai svetimas, prie žmonių nepritampantis, niekam nereikalingas — visiems tenykščiams tu atrodei klajūnas, tik laikinai jų padangėj įsikūręs. Savas tu buvai ir esi tik Rietave, tėvonijoj, tėviškėj.

Tai teisybė.

Rietaviškiai žemaičiai veikiai pajuto, kad aš — tavo sūnus, vyriausias sūnus, kuris tave atsimena ir kurio tu, toli gyvendamas, negali nei paguosti, nei sudrausti, nei nubausti. Prisiekiu: tavieji žmonės nujautė, kaip tau tolybėse neramu dėl manęs.

Kartą aš padariau baisų nusikaltimą ir tučtuojau pajutau, kad į mane kažkas žiūri. Atsigręžiau ir pamačiau nematytą žmogų...

Iš pradžių tavo tėviškės sodyboj aš jutau tave visur. Tačiau laikas bėgo, ir aš vis dažniau patirdavau, kad ta tuščia kėdė prie stalo, tas šešėlių mirgėjimas svetlyčioj, tie komodos slėpiningi stalčiai nebeprimena tavęs, manęs nebejaudina. Išsigandau, kad išauš ir tokia diena, kai visai abejingai tave prisiminsiu, kai man taps vis tiek, ar tu dar gyvas, ar jau numiręs, ar namo sugrįši, ar nesugrįši. Ėmiau sukt galvą, ką daryti, kad tokia diena neišauštų. Supratau: namie per daug daiktų, tave primenančių; kai jų daug, prie jų pripranti, nė nebepastebi jų; nebebado man akių tavieji daiktai — užmirštu pamažėl ir tave...

Dabar gerai neatsimenu, kada man toptelėjo į galvą šventvagiška mintis: privalau nusikalst tau, išniekint tavo atminimą, ir aš niekada, niekada šito neužmiršiu — mane grauš sąžinė... Mane grauš sąžinė, ir man niekada netaps vis tiek, ar tu gyvas, ar miręs, ar sugrįši, ar nebesugrįši... Ilgai dvejojau, svarsčiau, ką ir

kaip čia iškrėtus. Nuolatos drąsinausi, tikinau save, kad kitos išeities nėra, tačiau vis nepasiryžau.

Pagaliau vieną ankstyvą rytą, švintant — broliukai tebemiegojo,— iššokau pro langą, perbėgau sodą, išnirau iš aukštų, tankių žolių į pakelę — prie koplytėlės, kurioje stovėjo iš medžio išdrožtas keleivis ir lesino medinius paukščius. Nuo atvažiavimo į Rietavą dienos aš tikėjau, kad tas keleivis koplytėlėje, tas pavargėlis, beriantis paukščiams paskutinius savo duonos trupinius,— tu. Tuo keleiviu pavargėliu pasivertęs, tu pirmas mus, savo motinėlės karstą savo tėviškės sodyboj pasitikai... Ir aną ankstyvą rytą man atrodė, kad tą keleivį iš koplytėlės pavogęs ir sudeginęs labiausiai tau nusikalsčiau, visą gyvenimą dėl to kentėčiau...

Pribėgau uždusęs, šaltu rytmečio oru springdamas prie koplytėlės, akis ir ranką pakėliau — sustingau. Keleivis ir jo lesinami paukščiai buvo paraudę, atrodė šilti, tarytum atgiję. Nėriau atgal į tankią, aukštą žolę. Atsipeikėjau, kabariodamasis per sodo užžėlų šabakštyną, iki ausų sušlapęs nuo sodrios ryto rasos. Ši spindėjo, kibirkščiavo tekančioj saulėj. Apmaudas ir piktumas mane apėmė. Pargriuvau ant žemės kniūpsčias ir kumščiu talžiau žolyną: kvailys, kvailys aš! saulės išsigandau! saulė tekėdama plykstelėjo, apšvietė keleivį, ir jis paraudo. Keleivis neatgijo. Dabar tikrai tai žinojau. Dabar galėjau kilti nuo žemės, grįžti į pakelę ir savo piktą darbą padirbti. Galėjau... Tik dėl to ir pykau ant savęs, kad jau žinojau: prieš tą keleivį rankos niekada nepakelsiu. Bejėgis buvau prieš jį.

Ašarodamas iš apmaudo ir bejėgiškumo, atsiminiau tuščią kregždžių lizdą pašelmenėj virš mamos lango. Pašokau ant kojų, sode pasičiupau obels sausą šaką. Netrukus jau sėlinau prie trobos galo, įsiklausydamas, kas aplinkui girdėti, vis apsižvalgydamas. Priešininkėj, už lango, pro kurį iššokau, tebemiegojo broliukai. Tyku tebebuvo alkieriuj, mamos miegamajame. Sodyboje visi tebemiegojo. Tik toli, prie ubladės, rykūnė Katrė jau bruzdėjo. Nuo ubladės ji negalėjo manęs pamatyti. Sužvengė arklys laidare, draugišku puriu balsu jam pritarė antras, dar keli arkliai — gal atėjo arklininkas Budreikis. Tačiau ir nuo arklidės niekas negalėjo manęs pamatyti. Šoktelėjau, brūkštelėjau sausuole šaka per pašelmenį, per kregždžių lizdą. Kregždės perėjo klėties, svirno, tvarto pastogėse, kur žvelgei, ten perėjo, šiame lizde — nebeperėjo, šiemet nebeperėjo. Ten, kur vyras ir žmona, tėvas ir motina, nesugyvena, kregždės neperi. Rykūnė Katrė burbėdavo: šiemet kregždės nebeperi lizde virš mamelės lango, kitąmet visoje sodyboje nebeperės. Aš seniai įtariau, kad mama ima užmiršti tėvą, kad meilę tėvui iš jos širdies stumia kitas,

kitoks jausmas, veikiausiai keli jausmai — meilė mums, vaikams, ši iš šalies gerai matoma, ja lengva kitų pagarbą ir užuojautą nusipelnyti; pranašumo prieš kitus jausmas; slepiama nuoskauda, o tikriausiai ir tas neįvardijamas jausmas, kuris padaro mamos akis tuščias, šaltas, kitiems žmonėms abejingas...

Brūkštelėjau lazda per lizdą dar kartą. Iš žemių, iš pilko kruopėto molio nukrėstas lizdas perskilo, pusė jo ant žemės nukrito — stryktelėjau į šalį lyg nuo žarijos, į mane sviestos. Į galvą toptelėjo, kad jei kas nors dabar pamatytų obels šaką mano rankose, vėliau suprastų, kas lizdą nudaužė, piktą darbą padirbo. Jau ketinau sviest tą šaką į jazminų pakrūmę, kai staiga pajutau, kad į mane kažkas žiūri.

Atsigręžiau ir takely tarp slyvų, prie serbentų krūmo, pamačiau žmogų — aukštą, prakaulų, gelsvais ūsais. Šiaudinė skrybėlė ant žmogaus veido metė šešėlį, ir akys, žvelgusios į mane, tame šešėly žibėjo liūdna, man pasirodė, be galo liūdna šviesa...

Žmogus ne ponas buvo. Mūvėjo rudom žaliadryžėm kelnėm, baltom vilnonėm kojinėm ligi pusiaustaibių, vilkėjo sermėga, pilkšvais drobiniais marškiniais. Kaklą buvo apsivyniojęs balta marškone kaklajuoste, jos vienas galas krito ant krūtinės ir pilvo, kitas — sviro per petį už nugaros.

Šalia vyriškio naginių tupėjo didelis šuo, tikrų tikriausias vižlas, kurio ausys, gaudydamos kiekvieną garsą, nuolat krusčiojo.

Vyriškį aš mačiau pirmą kartą, tai labiausiai mane ir išgąsdino. Kas jis? Iš kur jis atsirado? Kodėl dabar, kaip tik šią valandėlę, kai aš piktą darbą padirbau, priešais manė lyg iš po žemių išdygo?

Stovėjau, žvelgiau į tą žmogų pastiręs. Vyriškis taip pat stovėjo, stebėjo mane, o jo šuo nė ausų nebekilsčiojo — taip įdėmiai į mane užsižiūrėjo.

Mesk, mesk šalin šaką, drąsinau save. Tačiau nykus gėdos jausmas, pamažėl užplėtęs krūtinę, persmelkęs ligi pakinklių, ligi kojų padų, tarytum sustingdė mane.

Pagaliau vyriškis žengė į priekį, jo šuo taip pat ant kojų pašoko. Aš ėmiau trauktis atatupstas. Žmogus plekštelėjo didele drobine pirštine sau per delną, ir vižlas, glusdamas prie žemės, grįžo atgal, atsitūpė ten, kur ką tik tupėjo. Vyriškis priėjo prie manęs taip arti, kad aš gerai mačiau jo akių rainelių nėrinius. Jo akys buvo pilkos, drumstos, tačiau ne tiek liūdnos, kaip iš tolo atrodė, kiek susirūpinusios, susikrimtusios.

— Ponaiti, tu juk dūrei ta šaka į akis pačiam viešpačiui dievui,— pasakė jis tykiu prikimusiu balsu.

Degiau iš gėdos, o galvoje tebesisuko vis ta pati mintis: mesk, mesk šalin šaką. Tik dabar ir ta mintis atrodė bjauri.

— Dievui,— pakartojo vyriškis,— į akis.

Lyg visiškas kvailys mintyse kartojau: mesk. mesk šalin šaką.

Vyriškis atsiduso, žvalesniu balsu paklausė:

— Ar motušė tavo mylistos namie?

Aš tylėjau. Vyriškis, nesulaukęs atsakymo, praėjo pro mane, aš pamačiau jo pėdas patižusiame take ir apmiriau: pėdos man buvo matytos, gerai pažįstamos.

Aš dažnai užsižiūriu į žmonių pėdas. Man atrodo, kad iš pėdų geriau nei iš veidų ir akių gali žmogų pažinti. Vyriškio, kuris pamatė, kaip aš kregždžių lizdą nudaužiau, iki ano ankstyvo ryto nebuvau sutikęs, tačiau tokiomis pėdomis, kokias jis, pro mane praeidamas, take paliko, aš jau kelis sykius nuo vieškelio iki miško padaržėmis buvau sekęs — nepažįstamojo pėdos man atrodė panašios į anas, kurias tu, tėveli, pro balinamas drobes iš namų išeidamas, pievoj palikai.

Atsipeikėjęs pažvelgiau į vižlą, kuris tebetupėjo ten, kur šeimininkas tupėti paliepė. Šuo tarytum saugojo mane, kad niekur nepabėgčiau. Aš supratau: tėvas nepažįstamąjį atsiuntė; tėvas pajuto, kad padariau piktą darbą, ir jo atsiųstas žmogus, gal slaptas vietininkas tėvonijoje, kuris mintimis per tolių tolius su tėvu susišneka, tučtuojau priešais mane išdygo — mane sugėdinęs, nuėjo ir mamai pasakyt, kad aš dievui į akis obels šaka dūriau...

IV

Didelė menė gaudžia nuo balsų, juoko, džiugių šūksmų. Sunkias, sidabru dygsniuotas užuolaidas vos vos judina vėjelis, dvelkiantis pro pravirus langus. Spindi, žėri dideli sietynai. Gipsiniai amūrai žaidžia palubės šešėliuose. Stoviniuoja, šnekasi, vaikštinėja ilgakaklės, puošnios, elegantiškos moterys — jaunos bajoraitės ir kunigaikštytės, orios kunigaikštienės. Brangakmeniais švituliuoja kepuraičių apvadai, blykčioja sidabriniai, auksiniai karoliai ant krūtinių, brangūs žėrintys diržai juosia liemenis, drinka ilgais kutuotais galais ant išpūstų sijonų.

Ieva, įsikibus į parankę ponui Janavičiui, stovi suglumus, širdyje susigūžusi. Ieva tokiame didingame pokylyje, tarp garsių didikų ir kunigaikštienių? Ar tai teisybė? Ak, ji džiaugiasi tuo, didžiuojasi, ir dar kaip didžiuojasi. Tačiau kodėl ji negali atsikratyti įspūdžio, kad yra ir apvilta, kad ne to, ką regi ir junta, iš šio pokylio tikėjosi?

„Ponas naujasis žemaičių seniūnas Jonas Chodkevičius norėtų ir jus, ponia Tvirbutiene, matyti pokylyje... jam būtų malonu... jis mielai su jumis pasikalbėtų..."

Šiuos žodžius ponas Mikalojus Janavičius Ievai pasakė prieš keturias dienas. Tris dienas pavakariais ji atvažiuodavo iš Lazdynų Giraitės į miestą, pėsčia vaikštinėdavo palei Rotušę ir turgų, Ambarų ir Bokšto gatvėmis, kurių kampe stovėjo garsiojo Jono Chodkevičiaus rūmai.

Naktimis Ieva kliedėdavo būsimu pokyliu. Jai vaidendavosi platūs aukšti laiptai į rūmus, ūksminga arka, gaubianti laukujes duris... Prisnūsdavo ir tuojau pasijusdavo jau rūmuose esanti — pro langą matydavo žibintus, aikštę karietoms stovėti, švento Jono bažnyčią, žvaigždėtą jaudulingą dangų... Prie Ievos prieidavo aukšti elegantiški vyrai, užmegzdavo nerūpestingas šnekas, nusilenkdavo, kviesdavo į mažąją menę, kurioje ją priimdavo pats Chodkevičius. Šis džiugiai šypsodavosi, guosdavo ją: dabar, kai aš tapau žemaičių seniūnu, jūsų vyro likimas nuo manęs priklausys — aš pasistengsiu, aš parsikviesiu jį į Kražius, paskirsiu savo sekretoriumi... Drąsindavo ją: ponia Tvirbutiene, jūs dar tokia jauna, jūs dar suspėsite...

Dvejus metus nuo to laiko, kai mirė Jeronimas Chodkevičius, stalininko Jono Chodkevičiaus tėvas, tikro seniūno žemaičiai neturėjo. Seniūno pareigas ėjo Grigalius Chodkevičius, stalininko dėdė. Žemaičiams jis neįtiko. Žemaičiai sakydavo valdovui nepripažinsią Grigaliaus seniūnu vien dėl to, kad šis ir kitas — lauko etmono — pareigas eina. Žemaičių seniūnas galįs tik seniūnu būti — ši tvarka senolių nustatyta, tėvų įtvirtinta. Dvejus metus, trijuose seimuose žemaičiai prašė, įtikinėjo valdovą seniūnu poną stalininką Joną Chodkevičių, jauną vyrą, pagarsėjusį karžygį, išrinkti ir pripažinti. Tačiau tik dabar, Vilniaus seime, valdovas žemaičiams nusileido, stalininką žemaičių seniūnu pripažino ir patvirtino.

Antai jis, naujasis žemaičių seniūnas, svitos apsuptas, Melchijoro Šemetos, žemaičių tėvūnų parinktinio, patarnaujamas, svečių pasveikinimus priiminėja. Išdidus! Tiesus, kresnas, didžiagalvis, barzda pusę galingos krūtinės dengia, ūsai prie ausų užriesti... O šypsenos, o veido giedrumas!..

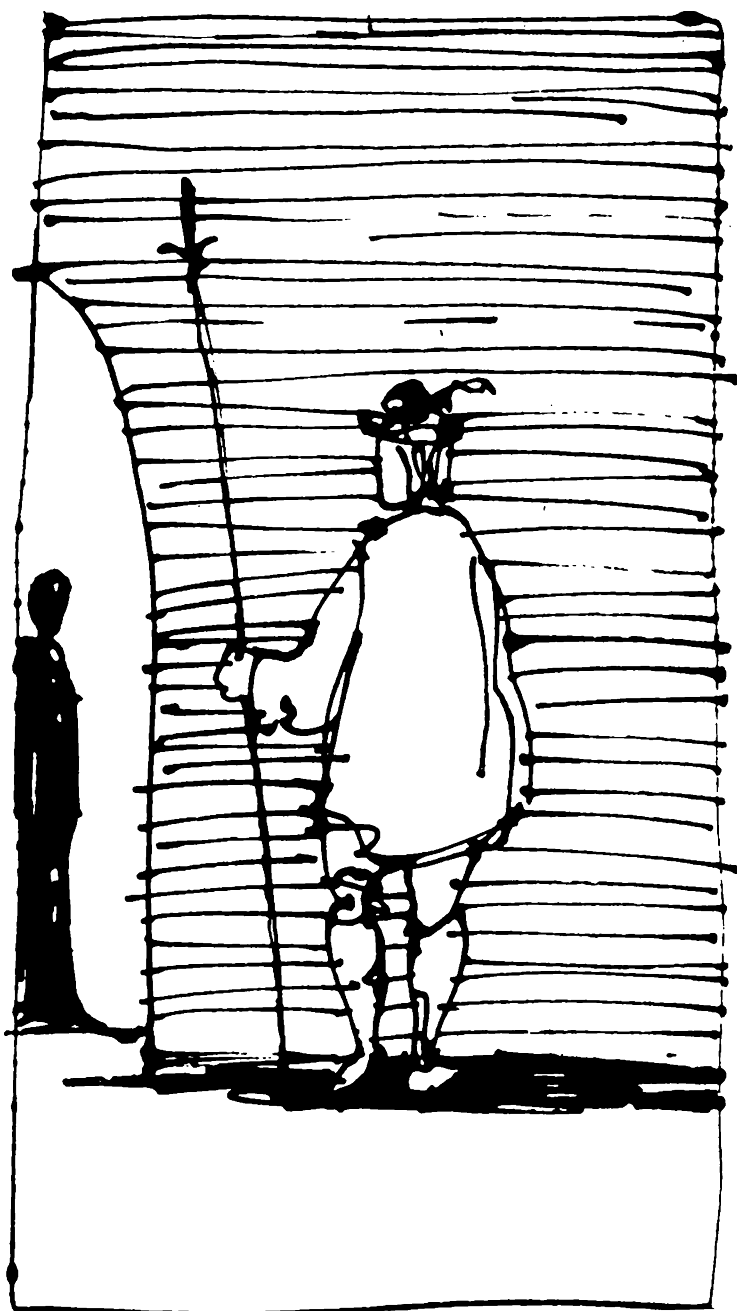
Vilki Chodkevičius rusiška feriaze, plačiu, mėlynu drabužiu, pamuštu sabalų kailiukais. Feriazė sunki, per šilta vasaros metą, juo labiau rūmuose, menėje,— gal šis drabužis turi primint svečiams naujojo seniūno senas pergales mūšiuose su rusais? Pro atlapą feriazę šviečia durtinys, apsiūtas lygiu blizgančiu atlasu. Avi seniūnas tekino, turkiško tymo, batais, tokių nė už penkis šešis auksinus nenusipirksi.

Ne visi didikai poną Joną Chodkevičių draugu laiko (štai ir šiame inauguraciniame pokylyje nėra vyskupo Protasevičiaus, vyskupo Paco, žemės iždininko Valavičiaus, daugelio kitų valdovui ypač artimų didikų), ne visi bajorai patenkinti, kad jis žemaičių seniūnu tapo. Turi Chodkevičius ir priešų, aršių priešų, Ieva tai žino. Pačiai Ievai jis nemielas, atgrasus atrodo. Tačiau kad ir ką apie Chodkevičių manytum, jis — tikras vyras. Narsus, turtingas, valdingas. Patikima atrama ir valdovui, ir šeimai: žmonai, vaikams... Gal tik tai ir gniuždo Ievą, širdį jai gildo? Ieva niekada neturėjo vyro, į kurį atsiremti galėtų, kurio globojama saugi, rami pasijustų — ak, neturėjo ir neturės... Ar ne dėl to ji šioje menėje, šiame didingame pokylyje svetima, menka, niekam nereikalinga jaučiasi? Tai jau... O ko ji tikėjosi, pokylio laukdama, čia atvažiuodama? Kad ponas naujasis žemaičių seniūnas prie durų pasitiks, už rankos paims, į akis žiūrės ir guos, drąsins, vyrą namo sugrąžinti pažadės? O ne, šito Ieva nesitikėjo — kliedesius nuo tikrovės ji dar atskiria.

Ieva supranta kas esanti, kur esanti. Tačiau suimti savęs į rankas nepajėgia. Į akis ašaros tvenkiasi. Viešpatie, kokia ji menka, nieko verta yra, o kokios puikybės, kokio lengvo gyvenimo ilgisi!.. Viskuo aprūpinta, saugi, rami norėtų būti. Ir mylima...

Ieva kietai sučiaupia lūpas, iškelia galvą, pamano: pati prieisiu, pasakysiu, paklausiu... Mintis žadą jai užgniaužia. Antai kunigaikštis Sakalinskis ponui seniūnui ligi žemės lenkiasi. Ponas Mikalojus Dorogostaiskis panegiriką lotyniškai iš atminties skaito. Ak, tai šitas Dorogostaiskis stalininko titulą, be šeimininko likusį, nusipelnyti viliasi... Kardininkas Motiejus Petkevičius, ranką prie širdies pridėjęs, akis išplėtęs, naujajam seniūnui nuoširdžiai kažką išpažįsta — ką? ištikimybę? meilę? Ką, kokią meilę, seniūnui Ieva išpažintų, jei prie jo prieitų? Viešpatie, ji vis dar tikisi prie seniūno prieiti!.. Antai Steponas Zbaraskis, Vitebsko vaivada, savo žmoną seniūnui į akiratį stumia, stumia, kitus ponus atsiprašinėja, kad tie prasiskirtų, kelią duotų — tuščiai. Chodkevičius nepastebi Zbaraskių. O Vilniaus burmistrai Zareckis ir Opachovskis antai nė nebando prie seniūno prasibrauti — prie durų stoviniuoja, gal guodžiasi: vėliau, paskui, paskui...

Ievai širdis krūpteli. Pro duris įžengia stotingas, dailiai nuaugęs vyriškis — nė nestabtelėjęs, neapsidairęs, niekam nelinktelėjęs, o dieve, nė į seniūno pusę nepažvelgęs, kariūniška eigastim žygiuoja tiesiai prie Ievos. Blykčioja geltoni itališko tymo batai, sietynų šviesoje žvilga aksominis durtinys, iš po kurio į pakaklę lipa skaisčiai violetinė liemenė. Iš siriško šilko.

Ant vyriškio kaktos krenta juodos plaukų garbanos. Akys žvelgia įdėmiai, skvarbiai, kerėdamos širdį, kvaišindamos protą. Nuogąstis, baimė visada apkvaišina protą. Ieva bijo. Ko ji bijo? Storos raudonos vyriškio lūpos štai jau nusišypso Ievai — iš tolo. Akiplėša, visiems tuo tolimu šypsniu pasako, kad žygiuoja prie ponios Ievos Tvirbutienės. Dabar daugelio Chodkevičiaus viešnių akys nukrypsta į Ievą. Ši išgąstingai pažvelgia į poną Janavičių. Juodos, geraširdiškos palydovo akys ją ramina, drąsina: nenuogąstauk, aš šalia tavęs, aš čia tau kaip ir tėvas — savas, artimas žmogus.

Laurynas Vaina prieina, sustoja, valandėlę žiūri Ievai į akis su nuoširdžia nuostaba, net su pastebima pagarba, kurios jo veide Ieva niekada anksčiau nepastebėdavo. Gerai nesuvokdama, ką daro, Ieva pakelia ranką, Laurynas ją paima, pabučiuoja, atsitiesdamas sako:

— Ponia, mano vaikystės geroji drauge, aš niekada nebuvau suabejojęs, kad jūs kada nors įžengsite ir į pačių galingųjų, pačių garbingųjų rūmus. Tuo jūs ir pati neabejojote, teisybė?

— Garbingasai, tuo tiki kiekviena moteris,— už Ievą atsako ponas Janavičius.

Laurynas Vaina pakreipia galvą, dėbso į Upytės vėliavininką susidrumstusiomis akimis.

— Pone Mikai,— kreipiasi į jį su lengva pašaipa, o gal tik labai draugiškai,— valdovo pasiuntinys Talačka atlėkė pas mane į Krasnicą kasdien keisdamas žirgus. Ar iš tikrųjų valdovo iždas toks tuščias?

— Tuščias, neabejokite. Sidabrinę sumokėjęs, šviesiausiuoju neatsikratysite. Aš žinau, ką šneku,— vėliavininkas priglaudžia delną prie savo iškilios kaip kupolas kaktos.— Rugpjūčio septynioliktą valdovas priėmė pilyje poną Šimkovičių ir užstatė jam Ukmergę. Dvidešimtą dieną...

— Valdovas ima skolon? Užstatinėja dvarus? Ką — pasimokė iš savo vasalo Ketlerio?

— Kada valdovas žada jus priimti? — skubiai paklausia Janavičius.

— Penktadienį. Pone, jūs manote...

— Jums nepasisekė. Penktadieniais valdovas priiminėja tik tuos, kuriems nė nemano ką nors užstatinėti. Paskolą paėmęs, ištaria: apie užstatą pašnekėsim rytoj.

— Rytoj! — apmaudžiai sušunka Vaina. — Rytoj, vadinasi, niekada, aš jau du kartus tuo įsitikinau.

Visi žmonės turi savų rūpesčių, bėdų, savų nelaimių. Valstiečiai neturi iš ko sumokėti činšinių ir pasėdinių. Bajorai nesukrapšto sidabrinės. Valdovas neturi kuo užmokėt kariams alginin-

kams, kariaujantiems Livonijoj. Visi sunerimę. Visi bijo. Visi galvoja tik apie pinigus. Apie duokles, mokesčius, skolas, užstatus. Apie nuostolius. Apie pelną iš nuostolių. Ir niekas, atrodo, ničniekas nesuka galvos, kad lekia gyvenimas... Ievos gyvenimas lekia taip greitai, kad ausyse zvimbia. Lekia vakarop. Veikiai saulė ims leistis... Kas atlygins jai už taip greitai ir tuščiai pragyventą gyvenimą? Kiprijonas pasiskolino jos gyvenimą, užsivožė baltą kepurę, pasiėmė nudryžusį kelioninį krepšį — iškeliavo. Tris sūnus paliko užstatais. Ir Ievos gyvenimas Ievai nebepriklauso — priklauso jos vaikams ir dievui, visuresančiam, visagalinčiam pasaulio viešpačiui. Gal tik viešpats jai atlygins už patirtas skriaudas ir nuoskaudas?

Ieva įsitveria pono Janavičiaus alkūnės abiem rankom.

— Važiuokim iš čia,— sušnabžda.

Žvelgia į Janavičių maldaujančiom, ašarų pilnom akim:

— Važiuokim iš čia...

Janavičius pasilenkia, sumurma jai į ausį:

— Kantrybės, mieloji, sulauksime progos, neabejokite tuo.

— Man nieko iš seniūno nereikia, man čia iš viso nieko nereikia, išlydėkit mane iš rūmų, ir jūs galėsit sugrįžti.

— Nepraraskite vilties, Ieva,— ramiu, pagarbiu balsu atsako Janavičius, ir dabar Ieva pažvelgia į aukštąją pono vėliavininko kaktą su panieka, su neslepiama pagieža. Ne kakta, o bažnyčios bonia... išminties ir romumo kupolas... Savas, artimas žmogus, einantis jos tėvo pareigas. Vienas iš tų Gerųjų Žmonių, kurie lipšnumu, gerumu, gailestingumu, rūpestingumu — kuo tik nori! — apsuko Ievai galvą, ir ji nė pati nepajuto, kaip atsidūrė Lazdynų Giraitėje, tuščiame, apleistame dvare, kuriame vaidenasi prieš šimtą metų numirusių Tvirbutų vėlės, kraupios šmėklos.

Ak, kaip išdidžiai antai pro duris į menę įžengia moterų gražuolių būrys. Prieky žingsniuoja auklė, vedina už rankutės papurgalviu berniuku — šiam gal nė trejų metukų nėra, tačiau pėdina išdidus, pasipūtęs, taip mojuodamas rankele, kad rankovių pūpsniai už aksominės liemenės ar kelnyčių nekliūtų. Įkandin berniuko, palydovių apsupta, plaukia per menę Kristina Chodkevičienė, seniūno žmona, Krokuvos kašteliono Zborovskio duktė. Onutė, išstypusi, išblyškusi vyriausioji Chodkevičių dukrelė, blykčioja į šalis didelėmis, kažko nepatenkintomis akimis. Ir ponia Chodkevičienė kažkuo nepatenkinta. Ji neseniai į Vilnių parvažiavo. Mažąjį vaikelį, Joną Karolį, ji pagimdė toli stepėse, sako, kažkokiame turkų ar totorių, ar mongolų dvare netoli Černovcų. Tie Chodkevičiai patys gal iš totorių ar mongolų, ar turkų kilę... Klima Cepulova sako, kad jie visus savo vaikus iki

dviejų trijų metų protėvių papročiu stepėse užaugina — kad klajoklišką dvasią pajustų. Chodkevičiai gimę klajoti, kuo turtingesnių žemių ieškoti. Chodkevičių kraujas, kai iš žaizdos, iš pradurto piršto, iš panagės ištrykšta ar iš nosies kada pasipila, pelynais trenkia...

Tėvas seniūnas pakelia mažėlį Joną Karolį ant rankų, ir vaikas pravirksta. Vaikas nepatenkintas. Visi Chodkevičiai kažkuo ar kuo nors nepatenkinti. Gal Platelių, Telšių žemės jiems nedosnios, gal visa Lietuvos kunigaikštystė jiems per skurdi? Gal jie jau kelia sparnus? Gal skris už jūrų marių, už vandenynų — į Aukso Kasyklą Ameriką?

Ieva pasiryžta: Janavičiui nieko nebesakiusi, pasuka prie menės durų. Junta, kad paskui ją patraukia ir Vaina, ir Janavičius. Į ją sužiūra orios kunigaikštienės, išdidūs jų vyrai. Ak, jie neįpratę matyti, kad moteris taip greitai per šią menę eitų.

Vestibiulyje Ieva išgirsta Vainos balsą už nugaros:

— Ponas Mikalojau, palaukite čia, aš su ponia pasišnekėsiu, ir mudu greit sugrįšim.

Nuo laukujų laiptų pasimato šlapia, aplyta gatvė, aikštė, pristatyta arklių ir karietų, tarp kurių šmėžuoja vangūs vežikai. Ieva iš tolo atpažįsta Darbinį. Jos vežėjas kaip tik riša širmiui po kaklu abrakinę. Gyvuliui avižų, užtenka avižų. Ašarų nebėra nuo ko slėpti. Ašaros ritasi skruostais. Ieva nenori važiuoti namo. Vis baisiau ir baisiau parvažiuoti namo nieko nenuveikus, nieko nepešus. Ieva niekur nebenori važiuoti, niekur nebenori eiti. Tačiau negalima stovėti ir verkti.

Ieva pasuka į švento Jono gatvę. Žibintų šviesoje spindi šlapi tamsūs grindinio akmenys. Švento Jono bažnyčios bokštas kyla į apsiniaukusį tamsų dangų pats vis tamsėdamas.

Laurynas žingsniuoja šalia, švysčioja Ievos akyse jo geltoni batai: prie žibintų artėjant — ryškiai geltoni, beveik raudoni, nuo žibintų tolstant — nublankę, tarytum pelėsiais apsitraukę. Stiklių gatvėje žibintų reta — prie Kiaunės, prie Paleckio namų... Gatvė tamsesnė, eiti ja nejauku, ir Ieva apsidžiaugia, kad Laurynas vienos nepaliko. Eina šalia. Nešneka. Neperša jokių pasiūlymų. Tyli.

Užpernai rudenį, rugsėjo mėnesį, Vaina buvo atvažiavęs į Širvius, į senosios Tvirbutienės šermenis. Laurynas prabuvo Širviuose dvi dienas. Naktį drauge su Ieva budėjo prie velionės karsto. Miegojo vaikai, ilsėjosi tėvas. Kiaurą naktį jiedu vieni prie velionės karsto prabuvo. Nukarpydavo žvakių dagčius, nulaužydavo vaško nuovarvas. Sudegusias žvakes naujomis pakeisdavo. Naktį buvo tyku tyku. Paryčiais ėmė kilti vėjas, auštant jau nerimastingais gūsiais palangėmis šlaistėsi. Kodėl Laurynas atvažiavo į šermenis, Ieva tada nesuprato, nenorėjo suprasti. Ne-

norėjo galvoti apie save, apie savo padėtį ir ateitį: jos vyras Tvirbutas dingo be žinios Livonijoj, senoji Tvirbutienė numirė, Ieva... Ieva buvo Tvirbutienė, tačiau ne Tvirbutų kraujo, ne Tvirbutų genties — Dvarčiūnaitė, pagimdžiusi tris sūnus, Tvirbutų genties tęsėjus...

O štai jiedu jau eina per plačią, gerai apšviestą Vokiečių gatvę.

— Jūs, ponia Ieva, panaši į vaiką,— pasako ir vėl tyli Vaina.

Kas buvo jo žodžiai — atodūsis? apgailestavimas? nusivylimas ja?

Ieva neatsiliepia. Ji jau mato tamsius medžių kupolus anapus gatvės, ant kalvelės už Morštynui kadaise priklausiusių namų. Anuomet čia buvo tokia pat tamsi ir drėgna naktis, tik šaltesnė, ankstyvo pavasario, ir anie medžiai tebestūksojo belapiai, ir bažnyčia dar nebuvo baigta statyti — nebuvo nė pašventinta. Ieva spaudė Kiprijono ranką savojoj ir mintyse kartojo: štai dabar prasideda gyvenimas... Gyvenimas prasidėjo santuoka nepašventintoj bažnyčioj — apgaule. Tai teisybė. Apgaulė — teisybė. Gyvenime dažnai taip yra.

Iš už tamsios Hozijų, tiltų statytojų, namo kertės plūsta rausvi ugnies atšvaitai. Apeini Hozijų mūrą ir pamatai laužą. Jis dega pailgame kieme, į kurį spokso tamsūs maži langeliai, už kurių gyvena (dabar, žinoma, miega) eretikų pastoriai. Jie pasikeisdami budi prie velionės kunigaikštienės Elžbietos karsto Radvilų koplyčioje. Rytais ir vakarais gieda giesmes, skaito evangeliją bažnyčioje, kurią Ieva tuokdamasi palaikė katalikiška ir šventa. Pastorių miegamųjų tamsiuose langeliuose plevena laužo liepsnų atšvaitai. Visiškos tamsos eretikai bijo. Naktimis jų kiemsargiai kiemo vidury kūrena laužą. Ak, ar tik tamsos eretikai bijo?

Bažnyčia, kurioje Ieva kadaise apgavikiškai sutuokta buvo (ar ji sutuokta? ar galioja tokia santuoka?), aptverta aukšta mūrine tvora. Geležiniai vartai užrakinti. Jie visada vakarais užrakinami, kad naktį katalikai neįsibrautų, eretikų šventyklos neišniekintų. Pro vartų geležinius virbus matyti tolimo laužo šviesos retais dryžiais skersiniuotas šventorius, šešėliuotas takas — tolstantis, tamsėjantis, su bažnyčios visiškai tamsia siena susiliejantis.

Štai toji tamsa, toji bažnyčia, kurioje viešpats dievas apreiškė Ievai veidelį sūnaus, kuris dar nė pradėtas nebuvo...

Laurynas Vaina vėl prašneka:

— Kol išvyks į Livoniją, ponas Chodkevičius ruoš priėmimus savo rūmuose kiekvieną trečiadienį. Atvažiuokite kiekvieną trečiadienį, ponia Ieva, ir jūs apsiprasite prabangioj aplin-

koj, įsigysite draugų ir draugių, pamažėl įsitrauksite į šviesiųjų žmonių gyvenimą...

Ak!.. Laurynas nežino, kad kadaise viešpaties dievo čia, šioje eretikų bažnyčioje, jai apreikštasis vaikelis dabar — jau tiekos metų sulaukęs! — žmonių pėdomis lyg koks šuo pėdsekys sekioja... Kur nueis, kuo taps jos vaikas, jei ir į vyrą suaugęs žmonių pėdomis sekios? Ar nepalaikys jo nevispročiu kokie nors Gerieji Žmonės? Ar neuždarys kokio labdaringo vienuolyno ligoninėj, neprirakins grandine prie rinkio, įmūryto į storą mūrą?..

Laurynas pasilenkia prie Ievos ausies, šnabžda:

— Svarbiausia — atvažiuokite kitą trečiadienį. Paskui įprasite... Ir jums pasiseks, neabejoju, tikrai pasiseks...

Nepažįstamasis, kuris nusikaltimo vietoj mane užklupo, buvo vardu Steputis, pavarde Stirbaitis, Stirbio sūnus. Buvo įpusėjęs jau penktą dešimtį. Gyveno atsiskyręs nuo žmonių, vienišas. Jo maža trobelė stūksojo užugiry, ten, kur prasideda griauzdų ir apkirtimų dykros. Vasarą Stirbaitis bitininkaudavo, žiemą bebrynus Pauškių tyre prižiūrėdavo. Pavasarį bebrus gaudydavo, užmušinėdavo, iš papilvių sruoglius išpjaustinėdavo, džiovindavo, į Klaipėdą, Varnų Lizdą, per kitus žmones siųsdavo. Rudenį bebrus medžiodavo — tada gražūs būdavo jų kailiai: šiurkštūs, juodi arba rudi plaukai blizga, pavilnė — tanki, minkšta.

Stirbaitis buvo doras, teisingas žmogus. Nepasigailėjo manęs. Nuėjo, pasakė motinai, kad aš kregždžių lizdus daužau, viešpačiui dievui akis badau. Pasakė, neabejoju. Mama paskui visą dieną užverktom akim po namus vaikščiojo. Tačiau pasakė Stirbaitis jai ir dar kažin ką. Ką — nežinau. Tačiau mama manęs nemušė, nebarė, apie mano padarytą pikta nė neužsiminė... Gal Stirbaitis paaiškino jai, ką man, be tėvo augančiam, tuščias kregždžių lizdas virš mamos lango reiškia?

Aš pamilau bitininką, prisirišau prie jo. Išeidavau su Stirbaičiu į girią, dienų dienas, kartkartėm kiaurą savaitę jo trobelėj gyvendavau. Pareidavau namo į vaiką nebepanašus: vėjų nugairintas, saulėj įdegęs, dūmais prakvipęs. Mama žiūrėdavo į mano įdiržusius nuo darbo delnus, keldavo, klėsdavo prieš saulę nuo prakaito įjuodusius mano marškinius ir laiminga šypsodavo. Iš tiesų — ką jai prišnekėjo Stirbaitis, paprastas, valstiečių kilmės žmogelis, kad ji, dvaro valdytoja, mane, savo sūnų, globot jam patikėjo, ta globa šitaip džiaugėsi?

Žalioji giria! Kaip ji dūzgia, šnara, čiulba!..

Eini į pietus nuo Rietavo link Vilkėnų, eini iš pradžių eglynais, jų tamsiai žalioj prieblandoj zyzia uodai, ant nukarusių pluskotų šakų čia vienur, čia kitur karuliuoja apvalūs lizdai su skylutėm viršuj — nykštukų, mažiausių girios paukštelių, o danguje, kurį matai tarp eglių viršūnių, sakalas keleivis sparnais tankiai plasnoja, laukia, kol koks mažas paukštelis virš girios pakils — ore, girdi, pačiups. Kuo ir gyvas tas sakalas? Niekada nemačiau, kad kas mažas neatsargiai virš medžių būtų pakilęs, kad sakalas ką nors būtų sugavęs...

Paskui takas įnyra į nudžiūvusį jaunuolyną. Sausos šakelės brūkši per drabužius, rankas ir veidą, saugai akis, markstaisi, eini beveik užsimerkęs. Į Landžių pievą išlindęs, plačiai atsimerki ir pamatai — rankos jau kruvinos. Pūsteli gaivus vėjelis, pajunti, kad viskas aplinkui kvepia sakais, neabejoji, kad ir tavo kraujas, sukrešėjęs ant rankų, sakais kvepia.

Virš pievos lėtai, kantriai sklando suopis, įtraukęs į pečius galvą: sparnai platūs, uodega — trumpa, apvali. Kartą vakare vienišoj vinkšnoj, kur toli dykroj auga, mačiau suopį pavargusį, besiguodžiantį — niurzga tyliai, lyg nepatenkinta katė...

Už Landžių pievos — vėl giria. Vėl tas dūzgimas, tas tykus šnarėjimas, prie kurio pripranti, kurį tyla imi vadint. Voverės liuoksi, kiaunės sėlina, maži žvėreliai bėgioja — vis dar tyla. Traškesys girioje — meškos tupinėjimas — jau garsas, jau pavojus. Didieji žvėrys pikti: jei žmogų sudrasko, suėda ir vėlę — visiškai išnyksta žmogus...

Paskui vėl nušvinta akyse padangė, vėl išeini į pievą — čia prasideda Smertiškės, Žemaitijos pats pakraštys. Čia juodasis gandras gyvena. Juodas, saulėj žvilgantis, krūtinė ir pauodegys baltas. Nemačiau, kad jis kur nors skristų — veikiausiai vienišas gyvena, gal ir lizdo neturi. Stypinėja raudonom kojom ramus ir lėtas...

Perėjęs pievą, perkerti girios kertę, ir prieš akis atsiveria neaprėpiama dykra — čia jau vokiečių panosė, čia trobų žemaičiai nebestato, žemės nebearia, šieno nebešienauja. Priešai arti. Augo, vešėjo ir čia kadaise giria. Tačiau kirto ją žemaičiai karta po kartos, norėjo, kad plyna vietovė juos nuo priešų atskirtų, kad atplūstančius priešus iš tolo pamatytų. Kiekvienąkart nukirstų medžių šaknys džiūdavo, pūdavo, nykdavo, ir giria čia nebepajėgia atželt. Žilpina akis saulėj spindintys smilgynai, stirkso reti, skurdūs krūmeliai, keroja avietojai. Apkirtimų linija, senovės gynybinė užkarda, nuvingiuoja į tolį: sausų, šakotų medžių sanvarta, žole apžėlus,— rangosi žemaičių žemės pakraščiu dešimt, penkiolika, gal dar daugiau mylių... Už dykros — priešų

žemė, už priešų žemės — jūra, už jūros — Amerika, perlų, aukso, brangmedžių, iš kurių pienas varva, klestintis kraštas.

O čia aukso nėr. Čia jauku, šilta nuo girios. Pagirėj Stirbaičio trobelė stovi: maža, sena, rąstai išdžiūvę, net mėlyni. Aplink trobelę auga žemi kadagiai, pro šalį raguvėlė suka, jos atšlaitėse skirpstai dideli žaliuoja. Toli dykynėj vinkšna vieniša kūpso. Ramią dieną vinkšna tamsiai žalia, vėjui užkilus — balkšva. Kai prie vinkšnos kartą nuėjau, suopis pavargęs, ant plonos nusvirusios šakos tupėdamas, gyvenimu skundėsi.

Gražu ir labai liūdna Stirbaičiui šioj trobelėj gyventi. Pagirėj ulda uldukai, skirpstuose šnara, švelniais balsais gieda volungės žalsvanugarės. Mėlyndryžiai kėkštai kartkartėm — staiga, netikėtai — triukšmą pakelia. Kitoj pusėj, dykroj, putpelės ir kurapkos, vištelės mažos, po žolę šmirinėja. Nuo ryto ligi vakaro ore dūzgia bitės. Jos Stirbaičio kelmuose ir drevėse gyvena. Visko čia tiek daug — šnaresio, klegesio, dūzgimo, giedojimo, spalvų mirgėjimo,— o vis tiek kažko trūksta... Kai aplink labai gražu, skaudžiau jauti, kad tau pačiam kažko trūksta...

Rugpjūčio mėnesį padėjau Stirbaičiui medų kopinėt. Steputis apsiavė drobinėm kojinėm, apsimovė drobinėm pirštinėm, užsimaukšlino šiaudinę skrybėlę su sieteliu, pasiėmė geinį, peikeną, aš nešiau puodą su žarijomis, dievą meldžiau: kad tik smilktų, kad tik smilktų...

Paskui saulėtom dienom išnešdavom į dykrą molinius dubenis, sietais uždengdavom, ant sietų korius išdėliodavom — medus saulės atokaitoj įšildavo, į dubenis varvėdavo. Per tą kopinėjimo savaitę medaus kvapo prisigėrė žolė, krūmai, medžiai, šių lapai medum kvepėjo, kol nukrito.

Niekada, tėveli, neužmiršiu to rudens. Medžiai pirma pageltonavo, paraudonavo, šventovėm tapo: šermukšniai — koplytėlėm, liepos — koplyčiom, vinkšna tolumoj ir skirpstai čia pat, prie trobelės,— bažnyčiom. O paskui medžiai lapus numetė. Pragaro pamėklėm virto. Stirbaitis paniuro, prityko, ėmė peilius galąst, ragotines, tinklus kanapinius medžioklei ruošt — taisėsi į Pauškių tyrą, į bebryną, traukti. Galanda, atsimenu, peilį, murma:

— Kariuomenė, ponaiti, bardišiais, arkebuzom ir muškietom, patrankom patrankėlėm apsiginkluot gali. Tačiau ne peikenom, ne bičkopio įnagiais!.. Kariuomenė, žmonelius tūkstančiais žudanti, vienos bičių drevės išdraskyt negali — valdovo dangiškojo neleista, valdovo žemiškojo uždrausta. Pažiūrėk į mane! Kol bitės skraidė, varlės, vabalėlio nenuskriaudžiau, o sumigo bitelės — štai jau ir peilis, ir ragotinė mano rankoj... Bebrų medžiot trauksiu, žudyt keliausiu...

Keturis sykius aną rudenį bebrų medžioti traukėm. Stirbaitis, kartą išeidamas, sustojo prie trobelės kertės, žvelgė prieš vėją į dykrą, į vinkšnos nuplikusį medį, ašaros akyse — ne nuo vėjo, jaučiau, ne nuo vėjo,— suspindo.

— Tamsus mūsų protas, ponaiti,— prašneko Steputis, kai per girią jau traukėm.— Sakom: vienišas gandras, vienišas suopis, vieniša vinkšna dykroj.... Neteisybė visa tai yra, ponaiti. Paukščiai ir medžiai vieniši mums atrodo dėl to, kad patys vieniši į juos žiūrim...

Stirbaičiu be atodairos, be išlygų tikėdavau. Jo valdas — girios aną pakraštį, dykrą, tyrą, visą tą žemę, kurion kiti rietaviškiai kojos nekeldavo,— rojum laikiau. Visiems žmonėms tėvonijos dvare tu, tėveli, buvai prisakęs, kaip elgtis, kaip gyventi. Jie buvo taviški. Steputis Stirbaitis buvo laukinis, girinis. Jis niekada nei tau, nei tavo tėvams netarnavo. Jis niekada nuo tavęs nepriklausė, laisvas nuo tavęs, nuo tavo priesakų buvo dabar.

Su Stirbaičiu gyvendamas, aš užmiršdavau tave, ir tai man būdavo laimė, laimė... atokvėpio ramybė... džiaugsmas, skaidrus ir tyras, be širdies skaudėjimo.

Į Vaksholmą mes atplaukėm gegužės trisdešimtą, auštant. Prieplaukoj mūsų laivus apsupo švedų kranto sargybos laiveliai. Krantinėje mūsų poną vyskupą Magnų pasitiko prokuratorius Georgas Personas, jo sekretorius Germanas Bruseris, lotyniškų raštų raštvedys Petras Murcilas, valstybės patarėjas Jokūbas Rusengrenas.

Apie švedų prokuratorių aš buvau daug girdėjęs. Žinojau, kad jis mokėsi Vitenberge, tame pačiame universitete, kuriame ir aš kadaise mokiausi. Žinojau, kad Personas buvo vienas mylimiausių profesoriaus Filipo Melanchtono mokinių. Melanchtono paskaitų ir aš klausiausi. Aš mylėjau Melanchtoną, jis sugebėdavo aiškiai, suprantamai apsakyti, kaip supranta pasaulį ir žmogų pasaulyje. Daugelis studentų gerbė, mylėjo Melanchtoną, vadino jį Vokietijos mokytoju, ir šis garbės vardas studentų lūpose skambėdavo tauriau negu imperatoriaus ar Prūsijos kunigaikščio titulas.

Vaksholmo krantinėje Georgą Personą aš pamačiau pirmą kartą, tačiau jo veidas su atsikišusiu apatiniu žandikauliu, mėlynos akys, stotas, net eigastis ir rankų mostai man pasirodė pažįstami. Vitenberge aš negalėjau jo susitikti, jis buvo jaunesnis už mane gal dešimčia metų. Tad kodėl jis atrodė matytas, pažįstamas? Tai stebino, trikdė mane.

Kitą dieną, gegužės trisdešimt pirmą, prokuratorius Personas

suruošė vyskupui hercogui Magnui pagerbti vakarienę. Daug mėnesių aš pratūnojau kalėjimų tamsiosiose, girių šabakštynuose, dažnai mane supdavo žmonės, kurių neapkenčiau, žmonėmis nelaikiau, tačiau praeidavo kiek laiko, ir aš užmiršdavau ir alkį, ir šaltį, ir neapkenčiamus žmones. Užmiršdavau viską, kas bloga, ir paaiškėdavo, kad visada ir visur, net kalėjimo tamsiojoj, būta kažko šviesaus, neužmirštamo. „Kalėjime buvo bloga, tačiau aš buvau gyvas, gyvas",— džiūgavau aš vėliau. Kad buvau gyvas vienas tūkstantis penki šimtai šešiasdešimt trečių metų gegužės trisdešimt pirmą dieną, aš negaliu džiaugtis, niekada nesidžiaugsiu.

Prokuratorius Personas suruošė iškilmingą vakarienę Magnui Vaksholmo pilyje, egzekucinės balkone, kurio grindys buvo nuožulnios, ir kėdės prie stalo priminė amfiteatro ložes. Nuo kiekvienos kėdės galėjai matyti, kas apačioj, egzekucinėj, dedasi. Be žmonių, kurie mūsų poną krantinėje pasitiko, vakarienės atėjo dar vienas švedas — oberrentmeisterio[1] padėjėjas Erikas Kerningas, ir Šrapferis nepatenkintas burbtelėjo Magnui, kad derybas švedai pradės veikiausiai nuo šnekos apie pinigus.

Vakarienės stalas buvo kuklus: vynas, degtinė, šalti užkandžiai, daugiausia iš norlandiškos žuvies vienaip ar kitaip paruošti. Prokuratorius pakėlė vyno taurę, pasveikino vyskupą hercogą Magnų, atvykusį į švedų karalystę tuo metu, kai daugelis svetimšalių ir pasižiūrėti į jos pusę bijo. Vyskupas hercogas Magnus pagarbino dievą, švedų karalių ir jo karalystę, nuoširdžiai padėkojo prokuratoriui už svetingą priėmimą. Panegiriškas ir pagyrūniškas kalbas pasakė valstybės patarėjas Rusengrenas, oberrentmeisterio padėjėjas Kerningas. Šrapferis lengviau atsiduso: apie pinigus niekas neprašneko.

Paskui stebėjom įvykius, prasidėjusius apačioj, egzekucinėj. Keturi tarnai įnešė į kankinimų kambarį gyvą, silpnu, beviltišku balsu rėkiantį sutvėrimą, padėjo ant granitinės pakylos, išraižytos grioveliais kraujui nutekėti. Savo akimis patikėt negalėjau: ant granito plokštės gulėjo žmogus be kojų, be rankos, be ausų ir nosies.

Į balkoną įėjo žmogus, apsiavęs ilgais ligi juosmens batais — raudonais, kraujo spalvos. Ant plikai nuskustos galvos jis buvo užsivožęs keturkampę juodą kepurę su dideliu raudonu kutu. Šį žmogų prokuratorius vyskupui hercogui pristatė:

— Tai ponas reketmeisteris Monsas Jonsonas. Aš labai gerbiu šį vyrą. Švedijoj visi jį gerbia.

Magnus susiraukė, pasipūtė, jis buvo didžiai nepatenkintas:

[1] Valstybės vyriausiojo iždininko.

jam pristatinėjo prievartautoją, kankintoją, vyriausiąjį budelį. Vyskupas hercogas, dantis sukandęs, prisivertė pagerbti kruvinąjį Jonsoną vos regimu galvos linktelėjimu.

— Monsai,— kreipėsi Personas į reketmeisterį.— Praneškite tam Gestokui, kad jis nebeturi ausų, nosies, abiejų kojų, priminkite, kad turi tik ranką, daugiau nieko. Manau, dabar jis supras, kad gyvastis pakibo ant plauko.

Dieve tėve! Sutvėrimas, kuris gulėjo ant granito plokštės apačioj, egzekucinėj, buvo Johanas Bertilsonas Gestokas. Jam buvo šešiolika metų. Jis tik pradėjo gyventi... Aš pažvelgiau į valstybės patarėją Jokūbą Rusengreną ir apmiriau: valstybės patarėjas, rudabarzdis, dailaus veido vyriškis, nusišypsojo man.

Rusengrenas ir prokuratoriaus sekretorius Bruseris atgabeno Johaną Bertilsoną Gestoką į Vaksholmą iš Uplando. Vaikinas tarnavo kunigaikščio Jono dvare Abe. Uplande jį suėmė Bruserio apsauginiai. Vaksholmo pilyje vaikiną prievartavo, kankino tol, kol jis prisipažino raginęs Uplando valstiečius prieš karalių Eriką sukilti ir tai daręs savo pono kunigaikščio Jono įsakymu. Šįryt prokuratoriaus raštvedys Petras Murcilas pakišo Magnui paskaityti (įdomumo dėlei, šiaip sau, prasiblaškymui po ilgos kelionės...) karaliaus Eriko kreipimąsi į visų karalystės pilių įgulas. Šiuo raštu švedų valdovas pranešė kariuomenei, kad Suomijos kunigaikštis Jonas ruošia siaubingą — visuotinį — karalystės valstiečių sukilimą prieš karalių; įsakė visoms įguloms pasiruošti galimiems žygiams, mūšiams su valstiečių gaujom.

Magnaus įbauginimo ceremoniją prokuratorius Personas buvo gerai apgalvojęs ir paruošęs. Vien tik Rusengreno šypsena didelio žėrinčio perlo verta buvo — atsipeikėjęs išsigandau, kad stversiu tą kokčiai vypsantį didžiūną už gerklės, kad sukežinsiu į sieną jo galvą, jo šypseną, jo... Nusigręžiau. Apačioj, egzekucinėj, reketmeisteris Jonsonas kaip tik ėjo prie granito plokštės, ant kurios gulėjo Gestoko kūnas.. tai, kas liko iš Gestoko kūno. Ar dar turėjo vaikinas nuovoką? Ar dar juto skausmą? Balandžio pačioj pradžioj Gestokas prisipažino valstiečius prieš karalių sukilti raginęs — jau beveik du mėnesiai, kai vaikiną kankina, vis apkapoja, vis apipjausto... Per tą laiką karaliaus Eriko pasiuntiniai du kartus sulakstė iš Stokholmo į Abą. Erikas reikalavo, kad kunigaištis Jonas atvyktų į sostinę pasiaiškinti, tačiau kelionės saugos rašto jam nedavė. Be saugos rašto keliaut į Stokholmą kunigaikštis Jonas atsisakė. Broliai — Švedijos karalius ir Suomijos kunigaikštis — tapo priešais. Lenkų karalaitė, lietuvių kunigaikštytė Kotryna už Suomijos kunigaikščio Jono ištekėjo, Anglijos karalienė Elžbieta tekėt už Eriko atsisakė, ir Erikas brolio neapkentė, neapkentė, tačiau kodėl, už ką šios ne-

apykantos visą žiaurumą, nežmoniškumą niekuo nekaltas jaunuolis Gestokas turėjo patirti? Vaikinas prisipažindavo kaltas viskuo, kuo prisipažint budeliai versdavo, tačiau karalius jo nepasigailėjo.

Aš ne viską atsimenu, kas egzekucinėj įvyko. Man aptemdavo akyse, dažnai netekdavau nuovokos. Girdėjau, kaip raštvedys Murcilas gailiu balsu Šrapferiui pasakė: „Gestokas galėjo išsigelbėt, jį pražudė jaunumas, tik jaunumas ir valios stoka... Kai nukirto antrą koją, vaikis paneigė visus ankstesnius savo parodymus ir prisipažinimus. O juk kiek žmonių gyvena be kojų — argi neteisybę sakau, ponas Šrapferi?"

Paskui išgirdau burklų, malonų prokuratoriaus balsą, apsakantį, ko ir kiek buvo patiekta į kunigaikščio Jono ir karalaitės Kotrynos vestuvių Vilniuje stalą. Vestuvininkai suvalgė 90 nupenėtų jaučių, 504 avinus, 250 veršių, 400 kiaulių, 650 paršelių, 4200 žąsų, 3000 slankų, 150 povų, 250 putpelių ir didžiųjų baublių, 650 stirnų ir briedžių, 700 lydekų ir karšių, 9 ruonius. Išgėrė 160 statinių vokiško ir 200 statinių lietuviško alaus, 107 statines vyno... Nepajėgiu užmiršt šių skaičių. Košmariškuose sapnuose juos man kartoja čia prokuratorius, čia reketmeisteris, čia kokčiai vypsantis Rusengrenas...

Šrapferis, sėdėjęs šalia manęs, nužvelgė švedus, pašaipiai tarė:

— Atrodo, lenkai ir lietuviai labai daug naudos iš kunigaikščio Jono tikisi, kad per vestuves net ruoniena jį palepino.

Personas atsakė:

— Teisybę šnekate, ponas Šrapferi. Likimas lepina kunigaikštį Joną. Lepino ir tebelepina. Iš motinos, karaliaus Valdemaro ainės, jis paveldėjo Folkungų kraują, dėl to kunigaikščio kraujas mėlynesnis negu karaliaus — jūs juk žinote, ponai, kad šie du broliai ne vienos motinos? Taigi! O dabar Jonui, atrodo, pasiseks sumaišyt Folkungų kraują su Habsburgų, Jogailaičių, neapoliečių Sforcų krauju — nebeįmanoma įsivaizduoti, kokio mėlynumo kraujas tekės jo vaikų ir vaikaičių gyslomis...

Vyskupas hercogas greitakalbe, nerimastingu balsu tarė:

— Aukščiausiasis prokuratoriau, apie vestuvių Vilniuje stalą jūs kalbėjote su tokia pašaipa, kad aš pamaniau... Ar jūs tvirtai įsitikinęs, kad visomis tomis gėrybėmis lietuviai Suomijos kunigaikštį visiškai tuščiai pagerbė?

Prokuratorius atsistojo, nepatenkintas pasakė:

— Jūs nesupratote manęs. Aš ne apie mūsų nuosprendį kunigaikščiui Jonui kalbėjau. Aš norėjau pasakyt jums, gerbiamieji ponai, kad Švedijos karalius savo seserims princesėms tokių turtingų vestuvių kelt neketina.

Vyskupas hercogas Magnus pasijuto įžeistas, paraudo, gal prisiminęs, kad kilmingesnis už Personą yra, atsainiai jam atrėžė:

— O pone prokuratoriau! Princai princeses veda ne tam, kad per vestuves ruonienos kąsneliu pasimėgautų — princo žodžiu tai liudiju.

Nemačiau, kaip Monsas Jonsonas nukirto Gestokui ir antrą ranką. Kai vėl pažvelgiau į apačią, į egzekucinę, joje erzėjo ruja baltų ir juodų šunų. Jie riejosi dėl nukirstos, krauju apsipylusios rankos. Šunų puotai pasibaigus, reketmeisteris rėkaudamas, vėliavėlėm — balta ir juoda — mojuodamas, sutupdė šunis į eilę palei sieną. Pasilenkęs, lėtai žingsniuodamas, įdėmiai kiekvieną šunį apžiūrinėjo. Paskui užlipo į balkoną, priėjo prie prokuratoriaus, pranešė jam:

— Snukiai visų kruvini. Nusikaltėlio nė vienas negailėjo. Tačiau baltasis šuo Dilomas išsitepė kailį bjauriuoju krauju.

— Gėda Dilomui,— burbtelėjo Personas, ir reketmeisteris vėl nulipo į apačią, į kraujo pritaškytą, šunų pripėduotą egzekucinę.

Nugenėtą velionio Gestoko kūną Jonsono tarnas skarmalais apdraikė, degtine apipylė. Kitas tarnas padavė Jonsonui liepsnojantį fakelą, ir reketmeisteris padegė nukankinto jaunuolio palaikus — šiuos vienu pliūptelėjimu apgaubė mėlynos liepsnos aura.

Išgirdau, kaip Personas vyskupui hercogui tarė:

— Degtinė, kaip matėte, puiki, dega švaria šventa liepsna. Švedijoj ši degtinė dvigubai brangesnė už rožių, trigubai — už pelynų aliejų. Išgerkime už mūsų susitikimą, už mūsų pažintį!

Vyskupas hercogas priglaudė taurę prie lūpų, padėjo atgal ant stalo.

— O! — nusistebėjo prokuratorius.— Nė vienas švedas neturi tiek valios, kad susilaikytų neišgėręs šios dievo dovanos ligi dugno.

Po vakarienės nulipom laiptais į apačią. Žengdami pro egzekucinės duris, turėjom pasilenkti, bent galvą nulenkti, kad neužkliūtume už baltojo šuns Dilomo, tarpdury pakarto.

Mūsų poną vyskupą hercogą Magnų naktį ištiko kvaišos priepuolis. Vyskupui hercogui viskas aplinkui krauju aptaškyta atrodė. Magnus šaukdamas šokinėjo iš patalo, blaškėsi, ir mes, jo palydovai, kiaurą naktį savo pono miegamajame pasikeisdami budėjom.

Mano sūnūs, kai miegamajame budėjau aš, vyskupas hercogas Magnus pratrūko graudžiai raudoti. Ašarom springdamas maldavo nuvesti jį pas vienuolę Lizą Viholainen. Tylėjau. Neaiškinau, kur jis yra. Neguodžiau jo. Man nesivaideno kruvini vei-

dai, sužaloti kūnai, kankinių klyksmai. Nejutau baimės. Neverkiau. Mane guodė, ramino tai, kad dar neišsiunčiau jums nė vieno laiško. Dėkojau dievui, kuris vis sutrukdydavo laiškus išsiųsti. Kai į Magnaus miegamąjį manęs pakeisti atėjo Konradas Burmeisteris, aš nuskubėjau į savo kambarėlį, atrišau odinį kelionmaišį, kuriame laikiau Šveinicheno padovanotą zuikio galvą ir laiškus jums. Visus laiškus sudeginau.

Petrai, Povilai, Jonai, jūs negausite nė vieno mano laiško. Mano žodžiai pasakotų jums apie neteisybę, nuoskaudas, kančias, apie baisius įvykius, apie nežmonišką žiaurumą. Mano žodžiai tik gąsdintų, baugintų jus. O baimė pražūtinga. Ji priverčia žmogų paklust stipresniam, tapt aklu jo vergu. Jums dar anksti vergais tapti. Turiu vilties, kad jūs niekada niekieno vergais netapsit. Jeigu jums laiškus būčiau pasiuntęs, veikiausiai tuo nebetikėčiau... O dabar guodžiuosi: aš turiu sielą, jūs turite sielas, tikėkim: mūsų sielos susieina, susilieja, kai tik dievas aukščiausias pajunta, kad joms susilieti prasminga, būtina.

Rudenį, į Pauškių tyrą, į bebrynus, mudu su Stirbaičiu gerą mylią traukdavom keliu, vedančiu į Gargždus — priėję Kapstato ežerą, pasukdavom mišku į šiaurę.

Kapstato vanduo yra iš tų vandenų, kurie liejasi šen, liejasi ten, vietos pasaulyje neranda. Žemaičiai vyrai kadaise pievoj, gal tokioj, kokia dabar yra Smertiškė, šieną pjovė. Kasdien ateidavo iš girios vokietukas raudonom akim ir vis ragindavo: skubinkitės, vyrai, skubinkitės — didis svetys ateis. Kai tik pabaigė žemaičiai šienauti, atjuodavo didelis debesis iš vakarų, nuo kryžnugarių žemės, nuo jūros — baisia ūžle šniokšle pasipylė iš jo lietus, ir pievoje ežeras sutyvuliavo. Steputis sakydavo, kad ežeras čia ilgai netvers: kasmet vis labiau ir labiau jo vanduo nerimauja — vilnys, vėjui užkilus, vis didesnės ir tamsesnės į krantą griūva. Sąžinė to vandens nešvari. Gal šventą žynių ugnį kadaise tas vanduo užliejo, gal bažnyčią kur nors Palestinoj apaštalų laikais paskandino, o gal dar seniau, kai dievas tėvas gyvastį žemėj tvėrė, sutvėrėjo valiai nepakluso — nė vieno buožgalvio, nė vieno roplelio į sausumą gyvent ir veistis neišleido? Kas dabar pasakys, kas atspės tikrąją Kapstato nuodėmę... Tačiau sąžinė jį akivaizdžiai graužia: kur jo vanduo pasilieja, ten nerimauja, vilnija, rūstauja, ūžauja, vėl į debesis kilti, kitur keliauti veržiasi...

Pro ežerą eidamas, Steputis Stirbaitis nusitraukdavo nuo galvos kepurę, rankoj ją nešdavos. Pilkos, visada drumstos Stepučio akys dar labiau susidrumsdavo, apsiblausydavo.

— Ežeras — mano brolis, mano brolelis,— murmėdavo Steputis.— Aš taip pat čia ilgai nebetversiu.

Paušķių tyre jauku būdavo: nendrės šnara, kiminai minkšti, samanos šiltos, gailiai migdo... Samanų patale užmigtum, skradžiai tyrą prasmegtum — skaistykloj atsidurtum.

Nerimą tyre man tik bebrai keldavo. Žiūrėdavau į sugautus ir užmuštus žvėris, nuoskauda širdį gniauždavo, šventvagiška mintis į galvą įlįsdavo: dievas tėvas, bebrus tverdamas, pats gerai nežinojo, ką tveria — ar žvėrį, ar paukštį, ar žuvį. Bebro galva, kailis, plaukai — žvėries. Pavilnė minkšta lyg žąsies pūkai, kojos su plėvėm tarpupirščiuos — kaip anties lepšės. O plokščia plati uodega stambiais žvilgančiais žvynais padengta...

Gal dievas tėvas sutvėrėjas bebro niekada nė netvėrė? Onė Veronė pasakodavo, kad Auka Alšienė, mūsų prosenelė, kol šnekėt pajėgė, išmintinga buvusi, visus tikinusi: žmogus numiršta, tačiau niekur nedingsta — kokiu nors kitu gyvūnu pavirsta, šis nudvėsęs dar kitu gyviu tampa. Šimtmečiai, amžiai praslenka, ir žmogus, daug kuo pabuvęs, vėl žmogum gimsta. Tačiau dabar jis kitoks, pasikeitęs. Tas, kuris kregžde paskraidė, teisingesnis, sąžiningesnis yra. O tas, kuris šliužu pašliaužiojo, piktesnis, pasalūniškesnis atgimsta... Paskui vėl viskas iš naujo: teisingasis numiręs bitele ar sakalu pavirsta, piktasis — ropliu ar šikšnosparniu... Žiūrėdavau į užmuštą bebrą ir niekaip nesuprasdavau, kokios ydos ir kokios dorybės žmogaus sieloj turi sugyventi ir pjautis, kad žmogus numiręs bebru — nei žvėrim, nei paukščiu, nei žuvim — pavirstų...

Rudenį Steputis sruoglių iš bebrų papilvių nepjaustinėdavo, sruogliai rudenį gal niekam tikę yra. Rudenį Steputis bebrams kailius dirdavo: vakare, prie laužo šviesos tarp dviejų medžių tą keistąjį sutvėrimą ištempia ir darbo imasi. Aplink tamsu, laužo šilumos ir šviesos tik tiek, kiek reikia — kad pirštai nesugrubtų, kad bebrą ir peilį matytum. Kai visko — net ir šilumos, net ir šviesos — mažai, gyventi jaukiau. Rūpinies, kad laužas neužgęstų, kad ir ta vos įžvelgiama šviesa, vos juntama šiluma tamsoje neištirptų, šaltame tyre neišsisklaidytų — daug galvoti nėra kada, todėl gerai žinai, jog į dausas nenugalvosi, iš proto neišsikraustysi...

Vieną vakarą, kai laužas ėmė blėsti, pamaišiau pagaliu žarijas, kibirkščių spiečius sūkuriu į tamsų dangų pakilo, ir Steputis atsisuko į mane, paklausė:

— Ponaiti, pasakyk, kuo tėvas valdovui nusikalto, kad paprasti žmonės jo pavarde pasivadina, o ponai apsišaukėliams galvas viešai kapoja?

Aš stryktelėjau ant kojų ir surikau:

— Neužmušė! Nieko neužmušė tėvas! Girdi — neužmušė!

Nežinia, visiškas neišmanymas, kodėl tris apsišaukėlius Tvirbutus Upytėj nukirsdino, kodėl tavo, tėveli, vardas neminimas, o gyvenimas paslaptis turi būti, mane gniuždydavo, į neviltį varydavo, bejėgį piktumą, įtūžį mano širdy keldavo. Seniai tariausi viską apie tave pats — iš savo pagalvojimų ir jutimų — sužinąs. Nei mamos, nei senelio, nei kitų žmonių, prisimenančių tave, nieko apie tave seniai nebeklausinėdavau. Todėl juo labiau pykdavau, kai kiti mane paklausdavo, kur tu esi, ką veiki.

Blėstančio laužo šviesoj Stirbaičio veido, akių gerai neįžiūrėjau. Stovėjo, galima sakyt, šmėksojo tamsoj žmogus, niūrus, rūstus vyriškis, ir man jis pasirodė svetimas, nepažįstamas, pikto tau linkintis. Aš vėl sušukau:

— Žmogaus mano tėvas neužmušė, neužmušė!

Stirbaitis staiga pametė peilį, žengė artyn, priėjo prie pat manęs, laužo blausi šviesa dabar gerai apšvietė jo rankas, dideles ir kruvinas, bebrų pūkais aplipusias. Išsigandau: kas atsitiko Stepučiui, ką jis dabar man padarys? Stirbaitis pasilenkė prie mano veido, išvydau jo išplėstas, baimės ar sielvarto — dievaižin, ko — kupinas akis.

— Neužmušė,— sušnabždėjau springdamas, netekdamas amo, ı t č uojau ısgirdau šuns viauktelėjimą, piktą atgrasų urzgimą. Ir Steputis, ir aš suzıurom į vızlą. Šis tupėjo čia pat, keli žingsniai nuo mūsų — dantıs iššıepęs, pritupęs, šuoliui pasıruošęs. Neabejoju, kad jei tik kas, vižlas pultų mane, gintų šeimininką. Vėliau Steputis prisipažino, kad jam atvirkščiai pasirodę: dabar šuo gintų vaiką, vaiką, kaipgi kitaip!..

Veikiausiai dėl to, kad taip jam pasirodė, Steputis ūmai apsisuko, nuėjo nuo manęs, tamsoje pradingo. Girdėjau, kaip gaižiai, skaudžiai tamsoje jis kosėjo. Paskui ilgai buvo tylu. Šuo sunerimo, ištempė kaklą, įsistebeilijo į tamsą: pūsteli vėjas, sušnara žolės, sutraška šakelė — ausys krust, krust... Pagaliau tamsoj pasigirdo vandens pliauškėjimas, dar po valandėlės — žingsniai per samanas. Netrukus blėstančio laužo šviesoj vėl sušmėžavo Stepučio artėjantis juodas šešėlis. Šuo nuleido ausis, džiugiai sukruto, ėmė uostinėt žolę — nerūpestingai, šiaip sau. Vėl atsitūpė, bet ilgai ramus neištupėjo — pargriuvo aukštielninkas, ėmė žolėje voliotis; na taip, niekam nieko neatsitiko, viskas gerai.

Stirbaitis parnešė iš tamsos sausų šakų glėbį, pametė ant žemės, paskui ėmė po vieną šaką, laužė, ant laužo krovė, ir aš pastebėjau, kad jo rankos nebekruvinos, švarios — baltos ore švysčioja.

— Tu matei? — paklausė Steputis.— Matei? — dėbtelėjo, gal-

va linktelėjo į vižlą.— Šventas sutvėrimas yra šuo. Ko jo širdy ieškosi, tą rasi... Ir užuojautos, ir teisingumo...

Iš laužo pro ką tik užkrautas šakas sodrūs dūmų kamuoliai ėmė kilt. Steputis žiūrėjo į dūmus taip įdėmiai, taip skvarbiai ir valdingai, kad galėjai pamanyt, jog jis tuos dūmus valdo, kamuoliais, tumulais, sruogom sklaido, čia vienaip, čia kitaip draiko — tarytum kokią naują gyvą būtybę iš tų dūmų sutvert norėtų. Šiurpulys perliejo: kas būtų, jei tikrai iš tų dūmų žmogus susitumuliuotų, prieš Steputį, prieš mane gyvas atsistotų? Koks jis būtų? Ko iš mūsų pareikalautų? Ką — bloga ar gera — mums padarytų?

Steputis prašneko:

— Patikėk manim, teisybę sakau — mes nenorėjom jo užmušti... Nenorėjom! Jis reikalavo iš mūsų to, ko mes neturėjom. Baisiomis bausmėmis vaitas — jis buvo vaitas — už nepaklusnumą mums grasino. Štai tuomet... Mums galvose pasimaišė, kitaip negaliu paaiškint...

Išgirdau šlamesį, nuleidau akis ir pamačiau vižlą, jau prie šeimininko kojų tupintį. Turi šuo širdį: išgirdo Stepučio balse nuoskaudą, sielvartą, atgailos ilgesį — tučtuojau tyliai, nepastebimai prie šeimininko kojų atsitūpė.

— Mes nenorėjom jo užmušti, nenorėjom,— pakartojo Steputis atkakliai, gal jau ir pykdamas. Tik ant ko jis dabar galėjo pykti?

Tėveli, aną vakarą raiste, prie lauzo, aš gryną nieką patyriau: suvokiau, kad tu — ne aš, kad tu — kitas žmogus ir kad tu nesi ten, kur aš esu, kaip anksčiau manydavau. Tu — ne aš... Su Stirbaičiu susidraugavęs, tai dažniau pajusdavau ir manydavau, kad tave užmiršau, ramybę atgavau, laimingas esu. Aną vakarą tyre supratau: aš esu aš, tu esi tu, ir jei tu namie gyventum, mudviem sutarti, sugyventi būtų sunkiau negu dabar, kai tu toli, nežinia kur gyveni. Štai ir viskas, ką pajutęs, aš manydavau tave užmiršęs. Štai ir visa mano laimė...

V

Negirdėt šį vakarą menėje panegirikų, gražbylysčių, triukšmo. Svečiai stoviniuoja, vaikšto po du ar kelis, tyliai šnabždasi, kartkartėm taures nuo padėklo pakelia, vyno lyg vogčiomis gurkšteli, atgal taures padeda.

Liūdnas trečiadienis. Antras rugsėjo trečiadienis. Galbūt paskutinis pokylių trečiadienis Chodkevičiaus rūmuose. Veikiausiai paskutinis. Visi Vilniaus didikai, aukštieji urėdai, bajorai, ama-

tininkai, pirkliai, paprasti miestiečiai dabar susirūpinę, neramūs. Vilniaus seimas išrinko pasiuntinius į Varšuvos seimą, kur jie turės derėtis dėl lenkų ir lietuvių unijos. Lenkų ponai nekantrauja, spaudžia valdovą Žygimantą Augustą. Derybų nebeįmanoma atidėlioti, kaip ligi šiol lietuviai darydavo. Vyskupas Protasevičius, kancleris Radvila, kunigaikštis Zbaražskis, taurininkas Kiška, žemaičių tėvūnas Šemeta, Upytės vėliavininkas Mikalojus Janavičius, Ievos globėjas Vilniuje, į Varšuvą vyks — guvūs, skvarbūs, apsukrūs protai su lenkais derėsis, ginčysis, barsis. Tačiau ar užtenka vien tik šviesių protų tokiose derybose? Lenkų ponai ir šlėktos jėga grasina...

Ak, štai jau atsidaro rudosios durys: ponas Dorogostaiskis išlydi iš mažosios židinio menės magistrato raštvedį Jeronimą Opachovskį. Mikalojus Dorogostaiskis šiandien pavaduoja Melchijorą Šemetą, kuris į savo dvarą kelionei į Varšuvą ruoštis išvyko. Dorogostaiskiui veikiausiai pasiseks — anksčiau ar vėliau taps stalininku. Vyrams, kuriems netrūksta atkaklumo, lipšnumo, kurie moka prie galingųjų prisiplakt, jiems įtikt, bet koks tikslas pasiekiamas.

Dorogostaiskis valandikę pastovi orus prie pravirų rudųjų durų, negarsiai, tačiau iškilmingu balsu paskelbia, kad ponas šviesusis žemaičių seniūnas dabar poną Mikalojų Janavičių ir poną Lauryną Vainą priims.

Laurynas atkiša ranką Ievai, ir kai ji nuo kėdės pakyla, sušnabžda į ausį:

— Laimingas trečiadienis! O jūs netikėjot...

Ponas seniūnas vakar pasakė Janavičiui, kad ponios Tvirbutienės priimti negali — gali priimti tik tuos ponus, kurie ją atlydės. Taigi Chodkevičius, viešai skelbdamas, kad priima Janavičių ir Vainą, iš tikrųjų dabar priima Ievą Tvirbutienę. Šitoks seniūno žaidimas dėl akių, apsidraudimas nuo galimų valdovo priekaištų teikia Ievai vilties, kad Chodkevičius bent gerų norų jai padėti turi.

Židinio menė nedidelė, išmušta pilka gelumbe, apšviesta keliomis žvakėmis. Židiny žioruoja anglys. Palei židinį pirmyn atgal vaikšto Chodkevičius. Čia vienur, čia kitur stovi patarėjai, prie durų — tarnas. O prie apvalaus stalelio menės kertėj, šešėly, sėdi ponia Kristina Chodkevičienė, apsivilkusi stebėtinai kuklia tamsiai ruda suknia su baltu drobiniu įsiuvu ant krūtinės. Daili, gražaus, į apačią smailėjančio veido ponia iš tolo nusišypso Ievai, atkiša ranką ir laiko, kol Ieva prieina, pabučiuoja ją. Tokiu dėmesiu ponia Kristina tarytum pasako Ievai, kad supranta sunkią jos dalią, pasistengs padėti kuo galėdama.

Chodkevičius sustoja. Šonu pasisukęs, dėbso į Tvirbutienę, laukia, kol ji atsisės. Paskui žingteli žingsnį artyn tardamas:

— Gerbiamoji ponia, ponas Arnastovskis iš Radomo pranešė man, kad sutikęs nepaprastų gabumų jaunuolį. Jam šešiolikos dar nėra. Jo pavardė...— Chodkevičius pasisuka į arčiausiai stovintį patarėją raudona liemene, ir šis pašnibžda:

— Strijkovskis.

— Strijkovskis,— pakartoja Chodkevičius.— Kai tik jam sukaks aštuoniolika, aš paimsiu jį į savo kariuomenę, uždarysiu kanceliarijoj — tegul rašys ten poemas, gerbiamoji ponia! — Chodkevičiaus balsas, ligi šiol niūrus buvęs, suskamba tuo tik jam būdinga graudulinga gaida: — Aš ieškau poeto. Lietuva neturi poetų...

Ponas Janavičius, žemai nusilenkęs, seniūnui primena:

— Garbusis pone, jūs žadėjote išklausyti...

— Ponią Tvirbutienę aš išklausiau, kai jūs, ponas Mikalojau, vakar apie ją man kalbėjote kiaurą valandą. Jums už vakarykštį šnekumą ponia Tvirbutienė iš tiesų turi būti dėkinga,— Chodkevičius nusišypso, atsigręžia į Ievą. Jo šypsena, deja, liūdna.— Mieloji ponia, nesiklaupkite, nemaldaukite, neverkite. Į jūsų prašymą atsakau: jūsų vyro laiškų jums niekas neperima, jūsų vyras jums nerašo, aš čia niekuo negaliu padėti. Jeigu žinote, kur dabar jūsų vyras, jeigu norite jį aplankyti,— važiuokite pas jį. Tačiau jokio kelionės paso, saugos rašto aš jums neparūpinsiu — dėl pono Tvirbuto nė piršto aš niekada daugiau nebepajudinsiu.

Ieva, įskaudinta, gėdos nutvilkyta, tučtuojau atsistoja.

— Mielasis!..— pasigirsta išgąstingas ponios Chodkevičienės balsas, ir žemaičių seniūnas susijaudina, ima šnekėti dar graudesniu balsu:

— Brangioji Kristina, aš niekada nesu įžeidęs moters. Aš neįžeidinėju ponios Tvirbutenės. Aš ją gerbiu, užjaučiu, dėl to sakau, teisybę, tik teisybę, kad ir kokia skaudi ji būtų,— ponas Chodkevičius, priėjęs prie Ievos, suima švelniai jos pečius, nori ją vėl pasodint, tačiau Ieva pasilieka stovėti — panarinusi galvą, iš padilbų į seniūną žiūrėdama. Šis nuleidžia, nusvarina rankas, tyliu, gerumo kupinu balsu prašneka:

— Jūs juk žinote, aš išgelbėjau Tvirbutą, užtariau prieš valdovą. Priverčiau patikėt Tvirbutu ir kanclerį, ir valdovą:.. Mes visi juo patikėjom... Laukėm jo atsidėkojimo, pasiaukojančio veiklumo, nuopelnų Lietuvai. Deja, ponia, jūsų vyras tik atrodo doras, geras, stiprios valios žmogus. O iš tiesų visas jo sielos turtas yra puikybė, tik tuščia puikybė...

— Garbusis seniūne! — stebėdamasis sušunka Laurynas Vaina.— Rugpjūčio pabaigoje mane priėmė valdovas, ir jo šviesybė keliais žodžiais išsitarė apie poną Tvirbutą... jo šviesybės nuomonė apie poną Tvirbutą geresnė negu jūsų...

Chodkevičius tuojau pat, keliais žingsniais atsiduria priešais Lauryną Vainą, spigina jam į akis — iš apačios į viršų,— tankiai alsuodamas, neslėpdamas, kad bajoro žodžiai įžeidė jį.

— Jūs meluojate, ponas Vaina! Valdovas negalėjo pasakyti apie Tvirbutą gero žodžio! Tvirbutas nenusipelnė gero žodžio! — greitakalbe išsakęs šiuos žodžius ir atsikvėpęs, Chodkevičius nužvelgia visus ponus, kurie yra menėj: Dorogostaiskį, Janavičių, Vainą, savo patarėjus, netgi tarną. Įsistebeilija į savo žmoną. Atlyžta. Į Ievą pažvelgia vėl graudžiomis, geraširdiškomis akimis:

— Supraskite, Lietuva pavojuj. Žiemą mes netekom Polocko. Polocką užėmė rusai... Į karą dėl Livonijos įsitraukė švedai. Jie paėmė Piarnu ir Veisenšteiną, apgulė Hapsalį — taip, Hapsalį, tik vakar valdovas apie tai sužinojo. Mūsų etmonai įpareigoti skubiai rinkti kariuomenę Kaune. To negana! Švedų karalius paskelbė Suomijos kunigaikštį Joną Švedijos išdaviku. Karaliaus Eriko karvedys Zigfridsonas apgulė Abą. Kunigaikštis Jonas beviltiškai ginasi. Baugu ir spėlioti, kas dabar ištiks jo žmoną Kotryną, mūsų valdovo seserį, Lietuvos didžiąją viltį... Štai aš apie kunigaikštienę Kotryną šneku,— Chodkevičius nudelbia akis į grindis,— o kunigaikštienės likimas veikiausiai jau nulemtas, tik mes to dar nežinom... Mes nežinom, kas mūsų laukia rytoj! Mes ničnieko nežinom! — Chodkevičius vėl visus, menėje esančius, greitomis nužvelgia.— Lapkričio vidury mes renkamės į Ugrovą, iš ten vyksim į Varšuvą... Ko, ponios ir ponai, į Varšuvą vyksime? Ar ne Lietuvos parduot? Moterys, moterys...— suvirpa seniūno balsas.— Juk jūs labiausiai vargstate ir kenčiate, kai Lietuva pavojuj atsiduria. Jūs netenkate vyrų, sūnų, sužadėtinių... O ką padarė ponas Tvirbutas, kad jūs, ponia Ieva, mažiau kentėtumėt? Mes norėjom ištekint kunigaikštytę Oną už vyskupo Magnaus, šitaip sutvirtinti sąjungą su danais — jūsų vyras trukdė piršlyboms kaip įmanydamas... Negana to! Jūsų vyras nuviliojo vyskupą Magnų į Švediją, į Stokholmą, į mūsų priešų sostinę — mūsų priešų princesei vyskupą Magnų perša... Jeigu norite vyrą aplankyti, keliaukite į Švediją, gerbiamoji ponia! Beje... Prieš išvykdamas į Švediją, jūsų vyras parašė kancleriui kelis laiškus su neregėto įžūlumo pasiūlymais — mes, girdi, privalom pasitraukt iš Livonijos, užleist Rygą arba rusams, arba švedams, o patys Šventojoj krantinę išsimūryti, ant molo atsisėsti ir šventas giesmes giedoti!..

— Pone, šviesusis pone,— sušnabžda Ieva,— mano vyras niekada nesirūpino manimi, namais, vaikais... Neturėjo kada rūpintis, nes tik valstybės reikalais ir rūpesčiais gyveno...

Chodkevičius beviltiškai skėsteli rankom:

— Deja, deja, ponia. Tas, kuris nesirūpina žmona, namais, vaikais, nesirūpina ir savo valstybe. Tokie žmonės, koks yra Tvirbutas, nori, kad valstybė juos nuo pražūties apgintų, o jie patys valstybei grašio nepaaukos, piršto dėl jos nepajudins... Ak, ponia Ieva, varge tu mano!.. Išgelbėjau poną Tvirbutą, laukiau jo darbų... O! Jis gabus! Jis buvo gabus vyras! Jis galėjo būti poetas... Jei dabar... jei dabar jam būtų aštuoniolika, aš paimčiau jį į savo kanceliariją — užauginčiau Lietuvai poetą!.. Eiliuotuose metraščiuose jis aprašytų mūsų kančias, giesmėmis ir odėmis apdainuotų mūsų darbų, mūsų žygių didybę... Tačiau vėlu, ponia! Jūsų vyras tuščiai iššvaistė sielą, gabumus — viską... Jis jaučiasi mūsų nuskriaustas, o nuskriaustasis skriaudikams niekada nedovanoja, niekada! Juo toliau, juo labiau neapkenčia skriaudikų... Tačiau kas poną Tvirbutą nuskriaudė? Aš? Kancleris? Valdovas? Ponas Tvirbutas pats save nusiskriaudė. Pats save nusiskriaudęs, savęs ir neapkęst turėtų...— Chodkevičius atsidūsta, nusvarina galvą, nosine trina akį, tarytum kas įkritęs į ją būtų.

Nieko nebepasakęs, seniūnas apsigręžia, nuslenka pasieniu prie siaurų durų į poilsio kambarį. Na taip, ten tylu ir ramu, tylu ir ramu...

Ieva staiga nušvitusiu protu, lyg paties dievo patarta, ką daryti, metasi prie apvaliojo stalelio, palinksta virš jo, skvarbiai žiūri poniai Chodkevičienei į akis, išblyškusiom lūpom sušnabžda:

— Šviesioji ponia, matau, jūs užjaučiate mane, suprantate mano padėtį... Pasakykite, paaiškinkite man... Velionė Radvilienė išgelbėjo... Jūsų vyras išgelbėjo... Kancleris išgelbėjo... Valdovas išgelbėjo... Visi išgelbėjo mano vyrą!.. Nuo ko išgelbėjo? Nuo ko jie jį išgelbėjo, šviesioji ponia, kad mano vyras vis nesugrįžta, kad vaikai jo vis nesulaukia?

Ponia Kristina atšlyja nuo Ievos, išgąstingai purto galvą, plečia akis:

— Aš negaliu jums atsakyt.. Aš nežinau, kas įvyko... Tuomet aš gyvenau Myše, Zabludove... pagimdžiau ir auginau...

Ieva nuleidžia akis. Priglaudžia prie skruosto delną. Stovi nejudėdama. Tuojau prišoka prie jos ponas Laurynas, prislenka ponas Janavičius — metas iš menės išeiti. Priėmimas pasibaigė. Laimingasis trečiadienis baigėsi.

Ieva pagimdė ir augina. Visos moterys pagimdo ir augina — kam? viešpatie, kam? kokiai ateičiai?..

Kartą pavasarėjant, sniegas jau tirpo, mudu su Stirbaičiu, apvaikščioję drevėtuosius medžius, apžiūrėję, kiek bičių šeimų per žiemą išgyveno, kiek išmirė, pavakariais išlindom iš girios ir pamatėm karietą, arklius prie mūsų trobelės. Stirbaitis nusitraukė nuo galvos kepurę. Saujoj sugniaužė. Jis pažino tėvūno karietą.

Tėvūnas laukė Stirbaičio trobelėj. Sėdėjo prie stalo, ant kurio buvo padėtos dvi spietlinės. Steputis, įžengęs vidun, čia pat, prie slenksčio, atsiklaupė. Ponas Svirgaila susiraukė, pasimuistė, vyptelėjo visa susivėlusia, pražilusia barzda, nepatenkintas tarė:

— Ko čia dabar atsiklaupei? Ką tu nori apgauti? Neparklupdomas žmogus esi, tai ir stovėk... Tai ir stovėk! — sušuko, ūmai supykęs.

Steputis atsistojo, tačiau akių į Svirgailą nepakėlė — į aslą dėbsojo. Supratau, kad jis žino, ko tėvūnas atvažiavo, ir aš nuo tėvūno akių nenuleidau, laukiau, ką šis darys.

Svirgaila atrodė labai susenęs. Statmena raukšlė, kuri kirto jo kaktą, buvo išvipus, baugia rukšla tapus. Tamsus, trobelės prieblandos dar labiau patamsintas tėvūno veidas panėšėjo į veidus tų žmonių, kuriuos karstuose gulinčius buvau matęs. Kiek jam, Juozapui Svirgailai, buvo metų? Septyniasdešimt? Ar buvo septyniasdešimt? Malūnininkas Bruzdeilynas Tamsusis, kuris žmonių sveikatą ir stiprumą su vėjų stiprumu lygindavo, apie tėvūną sakydavo: „Kadaise buvo vyras svila, paskui atsiūba, dabar tik čiukšta čiukštinėja". Taip ir buvo: Svirgaila čiukšta čiukštutėlis prie stalo sėdėjo. Stirbaitis prie slenksčio stovėjo. Tylėjo abu. Lauke už durų vižlas ėmė inkšti.

— Ko tu šuns vidun neleidi? Įleisk jį vidun,— piktas suburbėjo Svirgaila.— Praėjo tas laikas, kai aš šuns troboj nepakęsdavau...

Stirbaitis nieko jam neatsakė, nė nekrustelėjo. Durys buvo praviros, vižlas galėjo vidun įsmukti — nenorėjo. Lauke gailiai inkštė.

— Man dabar vis tiek: ir rupūžė, ir gyvatė troboj gali būti — juk gyva ir ta, ir ana,— pasakė Svirgaila, atsistojo, žengė link Stirbaičio, tačiau nepriėjęs sustojo vidur grytelės.— Nenusimink, Steponai. Aš nesakau, kad tau jau bėgt iš čia reik. Gal ir nereik. Atvažiavau tau tik tiek pasakyt: nuo šiol aš tau nebe užuovėja. Etmonas Grigalius, seniūną pavaduojantis vyras, parašė, kad aš pasenau. Atsiųs į Rietavą poną Vnučką, Morkų Laurynaitį, juk pažįsti? Kur nepažinsi... Tai jis bus nuo šiol tėvūnas.

Stirbaitis, nudūręs akis į aslą, tylėjo. Kepurę rankoj laikė. Tėvūnas priėjo prie jo, bakstelėjo pirštu į krūtinę — susvyravo abu: vienas nuo smūgio, kitas nuo atosmūgio. Nebestiprūs buvo

abu. Vieną senatvė priveikė, kito jėgas vargai ir sielvartas vėjais paleido...

— Nenusimink, Steponai, tu juk žinai, kad joks žmogus kito žmogaus ligi galo apgint negali,— pasakė Svirgaila, pridūrė: — Visi mes žemės keleiviai. Kiekvienas, net ir valdovas, galų gale turi prisipažint: gana iš tavęs, kad veizėsi savęs...

Pakėlė Steputis akis į Svirgailą, nurijo seiles, dar kartą nurijo, bet graudumo nuryt nepajėgė. Ašaros Stepučio akyse suspindo, kai prašneko:

— O ką jūs, pone Juozapai, turit gint, kai pagalvoji? Ar mane gint reikia? Mušiau ir aš aną žmogų — užmušiau...

Svirgaila sušniokštė, išsiviepė, niekinamai akis į šalį nugręžė. Stovėjo tėvūnas toks susisukęs, galvą pakreipęs,— tylėjo. Paskui pasakė niūriu balsu:

— Girdi — tavo šuo inkšt nustojo. „Užmušiau..." Kaipgi tu šitaip, Steponai? Šuniui širdį uždavei...

Steputis gailiai nusišypsojo, nukėblino į pasienį, susmuko ant suolo, sėdėjo, dėbsojo į praviras duris — gal vylėsi, kad vižlas vidun įspruks. Gal labai norėjo, kad įspruktų, atbėgtų, atsitūptų šalia. Neatbėgo. Neatsitūpė.

— Mano pone,— prašneko Stirbaitis pratisu balsu, vėl akis į Svirgailą pakėlė: — Priėjom liepto galą abu. Jūs slėpti, ginti manęs nebegalit — valdžios nebeturit. Aš slėptis ir nebenoriu, ir jėgų nebeturiu. Tad pagarbinkim dievą, kad mielaširdingas mudviem buvo — per šitiek metų nė karto vienas antro nenuskriaudėm, neįskaudinom. Dabar ką — po viskam jau...

— Šneki taip, lyg mirtį nujaustum... Jaunas tebesi šitaip šnekėt, Steponai!

— Sąžinė, tėvūne, nežiūri, ar jaunas, ar senas esi. Kariui, jei bent kardą turi, į bityną koją įkelt uždrausta, aš biteles štai jau kiek metų kruvinom rankom kopinėju... Patylėkit, tėvūne! Nesakykit, kad manęs nesuprantat!..

Daugiau nė žodžio jie vienas antram neištarė. Steputis, laukan išėjęs, šunį prie savęs pasišaukė. Tėvūnas prie sav arklių nuėjo. Ne prie karietos — prie arklių. Paglostė gyvuliams kaktas, pakedeno karčius. Paskui vienas nuo trobelės, nuo šuns, kitas nuo arklių paskubom į kiemo vidurį patraukė, susitiko, pastovėjo vienas prieš antrą — taip ir atsisveikino: nei apsikabino, nei ranką kits kitam paspaudė.

Daugiau niekada jųdviejų drauge nebemačiau.

Aš taip pat tą naktį Stirbaičio trobelėj paskutinį sykį nakvojau. Žiūrėjau į viršų, į tamsą, ir tikrai žinojau, kad ten, tamsoje, ne tik lubos — ir mano gyvenimo pabaiga, paskutinė diena slypi: ateis ir ji, tik nežinai kada.

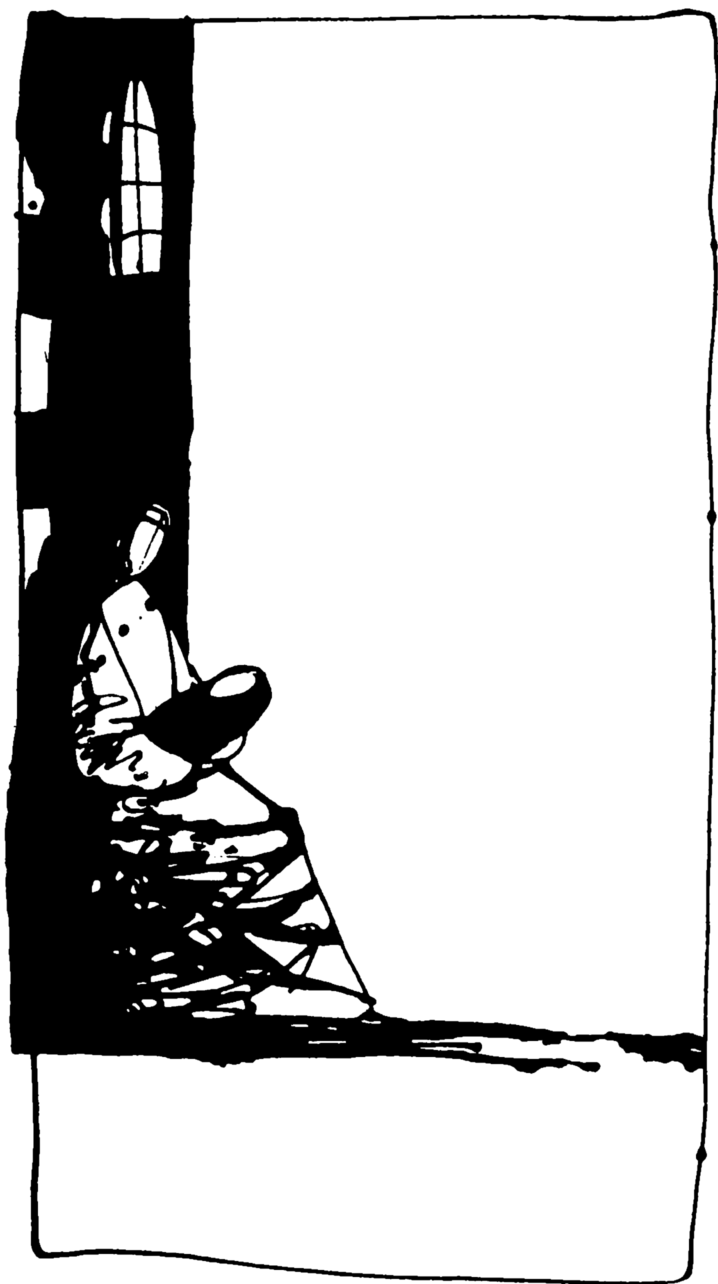
Tūkstantis penki šimtai penkiasdešimt šeštų metų pavasarį Rietavo vaitas pareikalavo, kad valstiečiai mokesčius valdovui už penkiasdešimt ir penkerius metus sumokėtų. Stirbaičiui tuomet keturiasdešimties dar nebuvo. Tautkaičiui trisdešimt ką tik buvo suėję. Ščiukaitis ir Rudgalvis penktą dešimtį gyveno. Jucys Paduva, vyriausias iš visų, vienintelis į šeštą dešimtį buvo įkopęs, tačiau nė tam penkiasdšimties ir penkerių dar nebuvo. Tad kodėl jie turėjo mokėt mokesčius ir už tuos metus, už tą laiką, kai dar nė gimę nebuvo? Pasauly jie dar negyveno — už gyvenimą mokesčius jau turėjo mokėt... Kaipgi šitaip?

Kas tėvus gyvus tebeturėjo, tėvų teiravosi: gal jie mokesčių daug metų nemokėjo, skolingi valdovui yra? Tėvai nusistebėjo, kad sūnūs dar nepatyrė, jog mokesčių nesumokėjęs nė metų ramiai nepragyvensi. Atėjo švento Martyno diena — atiduok, kas valdovui priklauso. Tai jau jeigu tėvai valdovui neskolingi, sutarė rietaviškiai valstiečiai vaitui nenusileist — neduosią nė grašio už tuos pramanytus penkiasdešimt penkerius metus.

Vaitas valstiečius į tėvūniją sušaukė, į daržinę suvarė, duris uždarė, kuolais užrėmė. Pats prie durų lauke stovėjo, kalbėjo: „Jūs — tranai, tranaujat, tai teisybė. Bet kiek čia jūsų? Dešimt? Dvylika? O valdovas jau ir sako: jei žemaitis, tai ir tranas. Ar gražu, vyrai, gimtą kraštą taip juodint?" Uždarytiesiems kraujas užvirė: kas — ar jie valdovo sode tranauja, ar jie gimtą kraštą juodina? Durų vyrai nepajėgė išverst, gerai užremtos buvo. O sienos lentas kaipmat atmušė. Laukan iš daržinės išsiveržė. Puolė vaitą. Mušė vaitą. Kai vyrai atsipeikėjo, atsikvošėjo, kai išsigandę nuo vaito pasitraukė, vaitas nebegyvas, užmuštas jau buvo.

Kitą dieną apylinkę apskriejo žinia, kad į Rietavą atjoja seniūno raitelių būriai ir nuo Kražių, ir nuo Gargždų. Stirbaitis, Tautkaitis, Ščiukaitis, Rudgalvis, visi, kurie vaitą mušė ir užmušė, arklius negaišdami pasikinkė, žmonas, vaikus į vežimus susodino, maisto, būtiniausių daiktų pasiėmė, nuošaliais, vien tik jiems žinomais, girios kelučiais, link prūsų žemės patraukė. Tik Jucys Paduva, amžium vyriausias, iš namų niekur nebėgo. Kai seniūno raiteliai į jo kiemą įjojo, Paduva ant trobelės slenksčio sėdėjo. Vasarą Vilniuje budelis Juciui Paduvai galvą nukirto. Kitus vaito žudikus Rietavo tėvūnas valdovo įsakymu turėjo sugaudyti, į Vilnių su stipria apsauga atlydėti. Į Vilnių vėlyvą rudenį Juozapas Svirgaila nuvyko vienas. Atsiklaupė prieš valdovą, savo kaltę išpažino: nesuspėjau nusikaltėlių sukilėlių sugaut — į Prūsiją visi pabėgo.

Apie šį seniai įvykusį atsitikimą sužinojau žiemą, apie jį man papasakojo pats Steputis Stirbaitis. Tačiau ligi ano vakaro aš

maniau, kad vaitą užmušė visi, kurie iš daržinės laukan išsiveržė,— valstiečiai, daug valstiečių.

Stirbaitį aš mylėjau. Čia, Rietavo giriose, laikiau jį tokiu žmogum, koks tu, tėveli, esi kažin kur Livonijoj. Stirbaitis čia, jo vaikai — prūsų žemėj. Tu, tėveli, toli Livonijoj, mes, tavo vaikai,— čia. Stebėdamas Stirbaitį čia, patirdavau, koks tu esi ten: doras, teisingas, nuoširdus, prie šuns prisirišęs... Matydamas, jausdamas, kokias kančias kenčia Stirbaitis, aš matydavau, jausdavau, ką kenti tu, tėveli, toli Livonijoj.

O aną vakarą Steputis Stirbaitis ištarė: užmušiau... Steputis Stirbaitis — žudikas. Man tai galvoj netilpo. Naktį gulėjau lovoj apmiręs. Jutau, kad nebetikiu, kad netenku... Vaitą užmušė ne jie, ne valstiečiai, ne daug valstiečių. Vaitą užmušė Ščiukaitis. Užmušė Tautkaitis. Užmušė Rudgalvis, Jucys Paduva. Užmušė Steputis Stirbaitis — bitininkas, bebrininkas, mano gerasis žmogus... žmogus, kuris randa šuns širdy viską, ko ieško — ir užuojautos, ir teisingumo...

Aną paskutinę naktį Steputis pašoko, atsisėdo lovoj, suriko mano vardą.

— Ponaiti, ar esi? — paklausė išsigandęs.

— Esu...

— Ar nebuvai atsikėlęs? Nevarstei durų?

Balsu nepajėgiau atsakyti. Purčiau galvą atsakydamas. Buvo tamsu, Stirbaitis nematė, kad purtau galvą. Tačiau aš ilgai ir atkakliai purčiau galvą: ne, ne, ne, mintyse kartojau. Pajutau, kaip graudžiai, beviltiškai — lyg stebuklo, lyg išganymo — laukiu ryto, aušros, saulės patekėjimo. Pajutau, kaip geliamai pasiilgau broliukų, mamos, Alšienės, Būdros. Pasiilgau Onės Veronės, rykūnės Katrės, Kazelės Jokūbaičio, Budreikio, Bruzdeilyno Tamsiojo — visų tų žmonių, kurių anksčiau nebranginau, kuriuos svetimais laikiau.

Rytą, kai atidariau duris ir peržengiau slenkstį, kai šuo atlėkė ir šoko man ant krūtinės, išgirdau grubų, griežtą Stirbaičio balsą:

— Grįžk. Grįžk vidun.

Atsisukau į Steputį. Jo akys žvelgė niūrios, tuščios, drumzlino pelkių vandens spalvos. Išsigandau, kad Stirbaitis dabar užmuš mane. Paklusau jo balsui tik iš baimės. Sugrįžau į trobą.

— Nusispjauk į visas keturias kertes.

Aš spoksojau į jį žado netekęs.

— Nusispjauk į visas keturias kertes,— pakartojo Stirbaitis.

Aš stovėjau. Neabejojau, kad Stirbaitis pultų mane mušti, jei nusispjaučiau bent į vieną kertę. Jis pamatė, kad aš drebu iš baimės. Ramesniu balsu pasakė:

— Tu čia nebegrįši. Aš žinau, nebegrįši. Nusispjauk į visas keturias kertes ir užmiršk viską, ką čia patyrei, užmiršk.

Išgirdau jo balse gerumą. Pajutau, kad jam širdį gelia. Supratau, kad Steputis manęs nemuš, pirštu nepalies, tačiau pajudėt, apvaikščiot visas keturias kertes vis tiek neprisiverčiau. Stirbaičio akyse išvydau ašaras. Pats Stirbaitis nukėblino į kertę, nukėblino į antrą, trečią, ketvirtą kertę — kiekvienoj nusispjovė.

Paskui mudu išėjom iš trobelės.

Paskui aš dūmiau per giria namo kvapo neatgaudamas.

Kai aš pirmą kartą pamačiau švedų prokuratorių Personą, jis man pasirodė matytas, pažįstamas. Tai mane trikdė, kėlė nerimą. Netrukus atsiminiau Salbergo pastorių — na taip, į aną pastorių Personas panašus buvo!

Kristianas Šrapferis, pamokslininkas ir Magnaus patarėjas, kuris visur ir visada daugiau šniukštinėja, slaptas žinias savo ponui renka, nei pamokslus sako, netrukus mano spėjimą patvirtino: švedų prokuratorius — Salbergo pastoriaus tikras sūnus.

Salberge — Salos kalne Vestmanliando hercogystėje netoli Bergslageno — prieš kelias dešimtis metų buvo rasta sidabro, ir Salbergo pastorius, įmokėjęs nemažus pinigus, tapo tų sidabro kasyklų inmutningaru.[1] Kartkartėm jis atvažiuodavo į Vitenbergą, kur studijavo sūnus, sidabru apdovanodavo universiteto profesorius, taip pat ir garsųjį Vokietijos mokytoją Filipą Melanchtoną. Pastorius, kad ir pavarde savo inmutningą[2] sidabro kasyklose turįs pabrėžtų, ėmė vadintis Salbergiečiu. Jo sūnus Joranas Vitenberge savo vardą ir pavardę sulotynino, pasivadino Georgu Salamonsiečiu.

Protestantų universitete Georgas Petras Salamonsietis uoliai studijavo matematiką, astrologiją, lotynų kalbą, skaitė Aristotelį, Platoną, Sofoklį, senovės teisininkų raštus. Daugelis profesorių, taip pat ir Melanchtonas, žavėjosi mokytinio darbštumu, atmintimi. Georgas Petras pajuto galįs dideliu vyru tapti. Tačiau jis buvo kunigo sūnus. Nors kunigai evangelikai galėjo vesti ir vaikų turėti, žmonės jų vaikus iš seno papratimo neteisėtais, šventvagiškai pradėtais laikydavo. Kunigaikščiai, didikai nesiryždavo jų aukštais urėdais skirti. Tad dideliu vyru tapti Georgas Petras negalėjo tikėtis.

Filipas Melanchtonas tuo metu susirašinėjo su švedų princu Eriku, jo proto guvumu žavėjosi ne mažiau kaip ir Salamon-

[1] Dalininku (*šved.*).
[2] Dalį (*šved.*).

siečio. Vokietijos mokytojui pasirodė, kad šie du jauni protai, išvien veikdami, gali daug gero žmonėms padaryti. Tūkstantis penki šimtai penkiasdešimt antrų metų rudenį Vitenbergo profesorius Filipas Melanchtonas įteikė jaunajam Salamonsiečiui rekomendacinį laišką švedų princui Erikui. Tėvynėje Salamonsietis vengė visko, kas primintų tėvą pastorių ir jo sidabrą, dėl to ėmė vadintis tik vardu ir tėvavardžiu — Joranu Personu.

Princo Eriko tėvas karalius Gustavas patikėjo garsiuoju mokslo vyru Melanchtonu, paskyrė Joraną Personą Vyborgo vietininku. Vyborge Personas perėmė ir nuo karaliaus nuslėpė rusų caro pasiuntinių kelis laiškus. Karalius Gustavas apie tai sužinojo, ir Personas, karaliaus bausmės vengdamas, iš Švedijos sprukti jau ruošėsi. Tačiau tuo metu karalius Gustavas mirė, ir į švedų sostą atsisėdo princas Erikas.

Paskutiniais gyvenimo mėnesiais karalius Gustavas Eriku buvo didžiai nusivylęs, net ketino sostą antram sūnui Jonui palikti. Todėl Erikas, karalium tapęs, tučtuojau pamalonino visus, kurie tėvo nemalonę užsitraukę buvo. Joranas Personas pasidarė artimiausiu karaliaus Eriko patarėju. Netrukus — vicekancleriu. Pernai — karališkuoju prokuratorium: žvalgybos, sekimo ir tardymo komisijos kaltintoju. Žvalgybai ir sekliams jis seniai vadovavo, tačiau dabar tas jo vadovavimas buvo viešai įteisintas. Visus pranešimus, raštus, aktus, prašymus, skundus, šiaip laiškus, atsiųstus karaliui, pirmas perskaitydavo Personas, ir nuo šiol visi tai žinojo. Karaliaus malonės ir prielankumo dabar galėjo tikėtis tik tas, kuris pirma prokuratoriaus malonės nusipelnydavo. Kancleris Nilsas Julenšerna, valstybės maršalas Gustavas Stenbokas, oberkamergeris Stenas Lejonhuvudas, oberrentmeisteris Dionysijus Beurėjus nuo prokuratoriaus priklausomi tapo.

Persono įkalbėtas ir įkvėptas, karalius Erikas kelerius metus anglų karalienei Elžbietai atkakliai piršosi. Tuo pat metu Škotijos karalienės Marijos Stiuart rankos prašė. Tuo pat metu suko galvas Lotaringijos princesei Renatai ir Heseno hercogaitei Kristinai. Negarbingos piršlybos štai jau į viešumą kyla, ir karaliui Erikui gresia pavojus visuose Europos dvaruose gerą vardą prarasti — juo labiau, kad Liubeko didžiūnų sekliai iššniukštinėjo: Agota, Pero, paprasto pirklio duktė, karaliui dvi dukreles, Virginiją ir Konstanciją, pamečiui pagimdė, o štai jau kita gražuolė, Kotryna, kario Monso duktė, karaliui naktimis širdį džiugina...

Užvakar Kristianas Šrapferis vyskupui hercogui Magnui pasakė:

— Jeigu norim čia gauti tai, ko atvykome, privalome ponui prokuratoriui įtikti. Jis ne karalius, tačiau karalių valdo.

Sūnūs mano, ir Treidene, ir Arensburge kalėdamas, rašydavau laiškus savo motušei, jūsų mamai, bičiuliams Mažvydui ir Vilentui, kartkartėm — nepažįstamiems žmonėms, kurių darbus gerbiau. Kalėjimas yra kalėjimas, laiškų iš jo neišsiųsi. Parašęs sudegindavau. Šimtus laiškų sudeginau. Tačiau šiandien dievui dėkoju, kad kantrybės ir atkaklumo jiems rašyti su kaupu atseikėjo. Tų laiškų, kuriuos tuojau sudegindavau, rašymas davė man gero daugiau negu mokymasis Vitenberge ir Karaliaučiuj. Laiškai padėdavo man neužmiršti, kad sielą turiu, žmogus esu.

Praėjo septynios savaitės nuo tos nakties, kai sudeginau laiškus jums — laiškus, kuriuos parašiau laisvėje, kuriuos galėjau išsiųsti. Nepasigailėjau laiškus jums sudeginęs. Teisingiau ir kilniau vaikų niekados neužmiršti, negu nuolatos jiems priminti, kaip kenti, koks žiaurus pasaulis, kuriame gyveni — juk tame pačiame pasaulyje gyvena, gyventi ligi mirties turės ir tavo vaikai...

Plunksnos į rankas nebeimu, neberašau jums. Kalbu su jumis mintyse. Kalbejimas mintyse, kaip ir laiškai, kuriuos sudegini, padeda neužmiršti.

Sūnūs mano, pavojingas yra išsimokslinęs žmogus, jei jis mokėsi tik tam, kad lengviau gyventų. Išsimokslinimas tokiam žmogui padeda kitus mulkinti, apgaudinėti, valdyti, galiausiai — kankinti ir žudyti. Išsimokslinimas tokiam žmogui paguvina protą, tačiau neapšviečia sielos — neišstumia iš širdies nei žiaurumo, nei neapykantos, nei troškimo kitus valdyti.

Vakar, liepos dvidešimt antrą dieną, vyskupas hercogas Magnus, Kristianas Šrapferis ir aš, du jo palydovai, prokuratoriaus Persono jachta atplaukėm Norstriomu iš Vaksholmo į Stokholmą. Drauge su mumis plaukė prokuratoriaus sekretorius Bruseris. Prie tilto, jungiančio Stadeno salą su Helgeandsholmano sala, išlipom iš jachtos, ir krantinėje prie miesto šiaurinio bokšto mus pasitiko būrelis dvariškių. Jų prieky stovėjo Monsas Jonsonas, reketmeisteris, tas pats budelis, kuris nukirto Gestokui ranką, o paskui padegė jo palaikus. Kristianas Šrapferis išsigandęs vyskupui hercogui sušnabždėjo:

— Mus pasitinka budelis! Pareikalaukite iš Bruserio susitikimo su karalium — kitos išeities nėra.

Magnus tylėjo, stovėjo, žvelgė iš tolo į reketmeisterį Jonsoną. Vyskupo hercogo veidas išbalo kaip sniegas.

Šrapferis pusbalsiu sušuko:

— Po velnių! Jūs — princas! Jus privalo priimti karalius. Pareikalaukite priėmimo!

— Vėlu,— ištarė Magnus pro sukąstus dantis, ir jo veidas vėl ėmė rausti.— Karalius čia yra Personas, ir jeigu aš nepaklusiu jo valiai, budelis Monsas iš tiesų mus...

Tuo tarpu prie Magnaus priėjo Bruseris, nusilenkė, rankos mostu pakvietė eiti prie pasitinkančiųjų. Magnus pakluso. Šrapferis įsiutęs sušniokštė man į ausį:

— Ne princas — šiukšlė yra mūsų ponas!..

Žvalgytuvės, kurias suruošė prokuratorius Personas, buvo keistos, pamėkliškos. Jos vyko garbingiausioje, Birgerio, pilyje, tačiau ne priėmimų ar iškilmių menėje, o belangėje patalpoje pilies požemy, šalia vyno rūsio. Blandžioje retų žvakių šviesoje šmėksojo keli pailgi stalai, apstatyti buteliais, apkrauti kukliais užkandžiais. Pasieniais stovėjo, ant minkštasuolių ir krėslų sėdėjo kelios dešimtys merginų ar moterų, kas čia galėjo supaisyti. Kertėj, patamsy, ant pakylos griežė smuikininkas, du vyrai pūtė dūdmaišius.

„Žvalgytuvių puotoje dalyvaus daug aukštuomenės merginų, taip pat dvi princesės. Katrą atpažinsit, ta jūsų bus,— pasakė Personas Magnui užvakar.— Išminčius Platonas sakydavo savo mokytiniams: jei išvysi grožio pirmavaizdį po veido kauke — nebeužmirši jo. Savąją kiekvienas vyras privalo atpažint iš šimtų, iš tūkstančių kitų gražuolių".

Vyskupas hercogas puotoje daug vyno gėrė. Vienatinė, išsprogusi iš susijaudinimo jo akis lakstė nuo vienos gražuolės prie kitos. Padorumo taisyklių jos nė nemanė laikytis — nesivaržydamos, nesigėdydamos šoko, staipėsi, sijonus aukštai kilnojo, vyskupui hercogui ant kelių atsisėsti vis taikėsi. Nuo didelių, pusiau apnuogintų krūtų akyse raibo. Magnus gėrė, girtėjo, pats pamažėl merginų goslumu užsikrėtė.

Puotos siautulys tapo atgrasus, agresyvus, valią gniuždantis. Požemio menėj darėsi vis tvankiau, vis aitriau trenkė vynu, kvepalais, prakaitu. Sunku buvo patikėti, kad ir princesės, karaliaus Eriko netekėjusios seserys, tokioj ištvirkėliškoj puotoj šėltų.

Man ėmė gelti širdį. Pastarąją savaitę nekantriai laukdavau žinių, kas Abe dedasi. Nerimavau dėl kunigaikštienės Kotrynos, iš kurios pagalbos prašymo Rygoje mandagiai pasišaipiau. Rygoje aš netikėjau, kad kunigaikštienė mano pagalbos nuoširdžiai prašo. Man atrodė, kad ir ji nori mane į kokią nors savanaudišką intrigą įvelti. Dabar to įtarumo negalėjau sau dovanoti. Kotrynai Abe galbūt mirtis grėsė. Aš Stokholme ištvirkėlių puotoje sėdėjau — neapkenčiau savęs...

Karaliaus pasiaiškinti kviečiamas, kunigaikštis Jonas į Stokholmą neatvyko, ir birželio pirmą dieną karalius Erikas sušau-

kė riksdagą, jame brolį Joną, Suomijos kunigaikštį, karalystės išdaviku paskelbė. Birželio septintą dieną prokuratorius Personas riksdage perskaitė nuosprendį: už priesaikos karaliui Erikui sulaužymą, už piniginę paramą Lietuvos valdovui, Švedijos priešui, už švedų karalystei pavojingą sandėrį su Lietuva ir Lenkija, už konstitucijos nesilaikymą, už pasiaiškinimo karaliui vengimą... dar už daug ką... pagal baudžiamojo įstatymo 8 ir 9 skyrių nuteisti kunigaikštį Joną mirti, atimant iš jo turtus ir švedų karūnos paveldėjimo teisę.

Valstybės patarėjas Hagenshildas Bjelkė nuvyko į Abą, įteikė kunigaikščiui Jonui riksdago nuosprendį, pranešė paskutines karaliaus jam keliamas sąlygas: jeigu kunigaikštis Jonas niekada nebesikiš į švedų karalystės reikalus, jeigu laikys savo dvare karaliaus Eriko paskirtus patarėjus, jeigu niekada neišvyks iš Suomijos be karaliaus leidimo, jeigu nebekaldins suomiškų monetų,— nuosprendis jam nebus įvykdytas, ir tuo brolių nesantaika pasibaigs.

Kunigaikštis Jonas, įvykdęs brolio karaliaus keliamas sąlygas, būtų tapęs tuo, kuo tapo vyskupas hercogas Magnus, pasirašęs brolio karaliaus primestą priklausomybės sutartį.

Kunigaikštis Jonas atmetė karaliaus Eriko sąlygas.

Liepos pirmomis dienomis Abą, Suomijos sostinę, apgulė karaliaus Eriko karvedžių Anderso Zigfridsono Rolambo, Ivaro Monsono, Jokūbo Henriksono, Anderso Nilsono karių būriai.

Kunigaikštis Jonas nepasiduoda, ginasi. Ar ilgai gintis tvers? Kas bus, kai Rolambas paims Abą? Kas ištiks Kotryną? Ar nuosprendis, paskelbtas vyrui, galioja ir jai?

Žygimantas Augustas! Dabar, štai dabar, artimiausiom savaitėm, paaiškės, koks jis žmogus ir valdovas. Nuo arkivyskupo Vilhelmo, savo pusbrolio, kuris visą gyvenimą jam slapta tarnavo, Žygimantas Augustas nusigręžė tučtuojau, kai tik pajuto, kad pusbrolis nebeturi reikiamos valdžios ir jėgų jam padėti. Ar nusigręš Žygimantas Augustas ir nuo Kotrynos, tikros sesers, sunkią jai valandą? Ar nusigręš nuo svainio, iš kurio didelius pinigus už nieko vertą užstatą paėmė?

Žvalgytuvių puotoj neapsakomas triukšmas kilo. Magnų, kuris taip įsišėlo, kad visas merginas paeiliui ėmė gaudyt ir kirkint, Šrapferis jėga šoko tramdyt. Pamokslininko įžūlumas Magnų įsiutino. Vyskupas hercogas ėmė šaukt:

— Aš ne apaštalas! Nusispjaut man į apaštalus! Visi apaštalai buvo avigalviai!

— Ir visi mylėjo, ir visi mylėjo! — spiegė įkaušusios merginos.

Jos apspito Šrapferį, glėbesčiavo, bučiavo, į pasienį tempė, pakeliui drabužius nuo jo draskydamos. Šrapferis įniršo, ėmė baubt kaip jautis, kumščiais švaistytis.

Triukšmas nutilo staiga, netikėtai, tą akimirką, kai, atrodė, kruvinos muštynės arba pamišėliškos orgijos tuojau prasidės. Visiška tyla požemio menėje įsiviešpatavo akimirksniu. Aš nesuvokiau, kas įvyko. Prisiminiau, kad krantinėj prie tilto mus pasitiko budelis Monsas. Nejaugi išmušė budelio valanda?.. Man kojos ėmė nežmoniškai šalti.

Tuojau pamačiau moterį menės tarpduryje. Ji vilkėjo juoda ilga suknia. Prieblandoj baltavo kaklajuostė ir rankogaliai. Dvi balkšvo kailio juostos driko juoda suknia nuo pečių iki žemės. Menėje, kurioje staiga sustingo dešimtys girtų, išsidarkiusių merginų, dabar atėjusioji atrodė lyg šventas juodas angelas. Princesė Cecilija! Ji atėjo pažiūrėt, ko vertas vyskupas hercogas, kuris žada jai pirštis. Tačiau ne — moteris, sustojusi tarpdury, buvo akivaizdžiai vyresnė už princesę, kuriai dvidešimt ar dvidešimt keleri tebuvo. Nelauktajai viešniai galėjo būt trisdešimt, gal ir daugiau metų.

Nejučia pažvelgiau į Magnų. Jam ant kelių sėdėjo mergina, išsišiepusi ir sustingusi, išsidraikiusiais plaukais. Iškeltoj sustingusioj rankoj mano ponas laikė taurę. Man toptelėjo į galvą, kad dabar pats dievas baudžia Magnų už suluošintą, kančioms pasmerktą Lizos Viholainen gyvenimą.

Nelauktoji viešnia, įsitikinusi, kad visi, kurie buvo menėj, ją pamatė, lėtais, oriais žingsniais priėjo prie Bruserio, jam tarė:

— Garbingasai, jūsų ponas prokuratorius turi puikią atmintį — šiandien iš tikrųjų mano gimtadienis. Tačiau malonėkite nueiti ir pasakyti ponui prokuratoriui, kad aš draudžiu šitaip švęst pilyje mano gimtadienį. Eikite, paskubėkite, pone.

Bruseris ir Jonsonas tučtuojau išskubėjo iš menės, o nelauktoji viešnia priėjo prie stalo, už kurio sėdėjo Magnus — mergina nuo jo kelių jau buvo pabėgusi. Moteriškė juoda suknia stovėjo, Magnus sėdėjo. Vyskupas hercogas nerangiai atsistojo. Jo plaukai buvo suvelti, veidas išraudęs, suprakaitavęs, krūtinė atlapa. Magnus žvelgė į moteriškę išsprogusia akimi. Jis, kaip ir aš, kaip ir Šrapferis, nesuprato, kas ji, toji moteriškė, kurios išsigando net prokuratoriaus sekretorius, net budelis.

Nelauktoji viešnia tyliu, liūdnu balsu pasakė:

— Vyskupe hercoge, šviesusis prince, jus apgaudinėja. Čia — ne priėmimų menė. Šioje landynėje alumi vaišinami Norlando pirkliai, atvežę prekes. Jūs gal ir nežinote, kad Norlando siauraakius medžiotojus ir pirklius karalius laiko laukiniais. Prince-

sės čia kojos neįkelia. Visos freken, kurios jus linksmino, sukviestos čia iš smuklių,— moteris pažvelgė į arčiausiai stovėjusią merginą: — Tu iš kur, iš „Raibosios balandėlės"?

Užklaustoji mergina parklupo, tuojau krito kniūbsčia prieš nelauktąją viešnią, ėmė maldauti:

— Šviesiausioji karaliene, pasigailėkite! Dangaus karalystės mes ir taip neregėsim! Pasigailėkit!..

Šiandien sužinojau, kad ta moteriškė juoda suknia, kuri netikėtai į puotą užėjo, kurios visi išsigando, buvo Kotryna Stenbok, našlė karalienė, trečioji buvusio švedų karaliaus Gustavo Vazos žmona. Ji dabar — vienintelis švedų karalystėj žmogus, kuriam neturi teisės įsakinėti naujasis karalius, prieš kurį negali pakelti rankos prokuratorius Personas. Kai jos vyras karalius Gustavas mirė, jai buvo dvidešimt penkeri. Dabar jai dvidešimt aštuoneri.

Petrai, Povilai, Jonai, sūnūs mano, kai man buvo dvidešimt aštuoneri ir aš iš Prūsijos, iš Karaliaučiaus, į Lietuvą sugrįžau, nuoširdžiai tikėjau, kad kiekvienoj karalystėj, kiekvienoj valstybėj yra žmonių, bent keli žmonės, bent vienas žmogus, prieš kurį valdovas rankos negali pakelti. Valdovas gali jo neapkęst, tačiau nieko pikto padaryt jam negali. Nubaudęs neliečiamąjį, valdovas save nubaustų. Pražudęs neliečiamąjį — save pražudytų. Neliečiamaisiais aš laikiau didžius mokslo vyrus, išminčius. Tikėjau: jeigu imperatorius nužudytų Vokietijos mokytoją Melanchtoną, pats pražūtų; jeigu Žygimantas Augustas nužudytų Radvilą Juodąjį — pats pražūtų... Išminčių išmintis nušviečia valdovams kelią, parodo, kur eiti, pasako, ką daryti, kaip elgtis sunkią valandą. Kai man buvo dvidešimt aštuoneri, aš troškau tokiu neliečiamuoju išminčium tapti.

Aš gerbiau, mylėjau profesorių Melanchtoną. Jo mintys man būdavo šventa teisybė. „Sąžinė yra mus kaltinantis arba ginantis žinojimas,— skelbdavo studentams „Vokietijos mokytojas",— net ir užkietėję nusikaltėliai patiria sielos kančias ir graužatį dėl padarytų nusikaltimų, bet jie sielvartauja dažniausiai tik iš baimės garbės netekti, įstatymo bausmę užsitraukti — kas yra tikroji atgaila, kurios dievas ilgisi, dažniausiai jiems nesuprantama..."

Tačiau argi išmintingasis Melanchtonas tikrai nežinojo, kokį žmogų princui Erikui giria ir liaupsina, tarnaut siunčia? Argi didysis Vokietijos mokytojas nejuto, kad gabusis jo mokytinis nesugeba, nepajėgia atgailauti? Kunigas Petras Salbergietis daug metų profesoriui gera darė, paskui atlyginimo — sūnui ateities — paprašė. Gavo.

Mano sūnūs, klausykite išsimokslinusių žmonių, išmintingų mokytojų, dėkitės į galvas jų patarimus, tačiau būkite atidūs, būkite atsargūs, būkite budrūs — ar ne pavergti jus tie išmintingieji nori, ar ne valdyti jus kaip gyvulius trokšta? Klastinga yra išmintis!.. Išmintingasis išmintimi sieka to paties, ko galingasis jėga — valdžios. Galingieji valdo jėga, išmintingieji — išmintimi. Dažniausiai jie susivienija ir valdo drauge.

Mano sūnūs, jeigu patikėtumėt kada nors valdovu, jeigu ir labai nuoširdžiai jam tarnautumėt, jeigu net galvas mūšio lauke už valdovą paguldytumėt, jūsų našlės netaptų neliečiamosiomis, o jūsų tėvynė — laimingesnė.

O paskui atšilo, šūsnimis ėmė tirpti sniegas, ir į Jūros slėnį vanduo upeliais nuo kalvų, nuo stačių pakriaušių almėjo. Upė išlaužė ledus, patvino, užliejo slėnį. Vandens srovė tapo veržli, galinga. Ledai susigrūdo prie malūno užtvankos, užkimšo protakas, ir vanduo šniokšdamas siūbtelėjo per pakrantės pylimą, užtvindė, užvertė ledais malūno kiemą. Skubaus šarvarko į malūną subėgo visi kas tik gyvas, kas dar stiprus kirvį, kartį, peikeną nulaikyti, gluosnio kuolą į pylimą įkalti.

Ketvirtis mylios aukščiau užtvankos upėj plūduriavo keli seni ir keli nauji paskubom surišti plaustai. Kad srovė jų nenuneštų, vyrai akmenų maišus prikraudavo, virve užrišdavo, į upę įmesdavo. Kitus virvių galus prie plaustų pririšdavo. Ant kiekvieno plausto pakaitom budėdavo po tris keturis vyrus, kurie kartimis nuo plausto prie plausto stumdydavo ledo lytis, kol jos, iš srovės išstumtos, į užtvinusį slėnį nuplūduriuodavo.

Tačiau daug lyčių — dažniausiai mažesnių — pro plaustus, pro vyrus su kartimis prasmukdavo, prie užtvankos atplaukdavo. Čia jas kiti vyrai, ant užtvankos stovėdami, ilgakočiais kirviais, peikenom, geležim apkaustytom šlėgom daužydavo, trupindavo, kad sraunus vanduo pro užtvankos protakas tolyn nugurgintų.

Naktį ant užtvankos laužus sukurdavo. Skrobluose prie pylimo daug arklinių žibintų pakabindavo. Naktis prie užtvankos tapdavo slėpininga, nežemiška. Laužų ir žibintų atspindžiai vandenyje, žmonių ilgi besikryžiuojantys šešėliai, prislopinti šūksmai, šlėgų ir kirvių dunksėjimas, į šalis tykštantys balti, žėrintys ledo trupiniai laukiniu grožiu, vyrų drąsa ir jėga širdį kerėdavo.

Vladislovas Bruzdeilynas, iš malūno kiemo ant užtvankos atbėgęs, šaukdavo:

— Vyrai, vyručiai, laikykimės!

Tom valandėlėm įtikėdavau, kad didvyriškame, žūtbūtiniame mūšyje su kryžnugariais, rusais ar net baisiaisiais totoriais dalyvauju. Paskui apmaudžiai nusivildavau, kad ne kasdien tokių pavojų, tokios narsos, pergalės džiaugsmo kupiną gyvenimą žmogui gyventi lemta.

Trečią šarvarko naktį aš ant užtvankos laužus kursčiau. Žarstekliu žarijas ir nuodėgulius maišiau, kai staiga pajutau: vyrai už nugaros ledų nebedaužo. Aš prie laužo buvau atsitūpęs, ir tą prie užtvankos greitai artėjantį plaustą pamačiau pro sustingusių vyrų išžergtas kojas, nuleistas šlėgas ir peikenas. Ant plausto stovėjo trys vyrai, visi vienplaukiai. Vienas laikė kartį į priekį atkišęs — ruošėsi plausto smūgį į ledų sangrūdą prie užtvankos sušvelnint. Antras rankom mojavo, vyrams ant užtvankos kažką šaukė. Trečias stypsojo nukoręs galvą, vis braukė alkūne sau per veidą...

Plausto pirmagaly stūksojo juodas šlapias maišas, akmenų prigrūstas — inkaras, iškeltas iš upės dugno. Šalia maišo nejudėdamas tysojo ketvirtas žmogus. Jo kojos buvo sulenktos, aštrūs keliai į šalis pasvirę. Viena ranka, atmesta atgal, bejėgė gulėjo, į akis, į širdį iš tolo krito...

Plaustas, kad ir stabdomas kartimi, giliai į ledų sangrūdą įsirėžė — ausyse sugurgždėjo, sutraškėjo, sudunksėjo, ir tų gniuždančių garsų griausme labai aiškiai išgirdau Stepučio žodžius: „Nusispjauk į visas keturias kertes ir užmiršk". Stryktelėjau ant kojų, prišokau prie užtvankos krašto. Laužų liepsnos dabar gerai plaustą apšvietė. Šlapiais drabužiais, pajuodusiu veidu, negražus ir negyvas ant plausto tysojo vyriškis — kaklajuostė, balta, tokia pažįstama, tokia sava kaklajuostė dryksojo abiem galais ant subliuškusios jo krūtinės... Vienplaukiai vyrai, plaustu atplaukę, paėmė skenduolį už kojų ir rankų, kėlė, kažką šūkčiodami, aukštyn, vyrai ant užtvankos lenkės, tiesė rankas velionį priimti...

Aš pasileidau namo kiek kojos įkerta. Bėgau per apsemtą slėnį vingiais, palei žolių kuokštus, iš vandens kyšančius,— ten, kur žolės kyšo, negilu, iki ausų nemurktelsiu. Tačiau juo toliau nuo užtvankos, nuo degančių laužų bėgau, juo tamsiau darėsi. Veikiai jokių žolių, jokių krūmų tamsoje nebeįžiūrėjau. Suklupdavau, ligi juosmens murktelėdavau. Keturpėsčias parpuolęs, visas į vandenį panirdavau. Atsistojęs kosėdavau, žiaugčiodavau, bejėgiškumo ir nuoskaudos ašarom springdavau... Vėl bėgdavau. Dingtelėdavo į galvą, kad jau paklydau, jau prigėriau, nuskendau, jau neša mane negyvą upė...

Niršdamas, plūsdamasis, kad namai taip toli, pažvelgiau į tamsą, į tą pusę, kur turėjo būti namai — žiburį išvydau.

Niekada nebuvau matęs žiburio namų lange. Žiburį mūsų namuose tuojau po vakaronės užpūsdavo, visi gulti nueidavo, miegodavo, niekas niekada naktį neatsikeldavo, žiburio neuždegdavo.

Tėvelis sugrįžo!.. Mama su tėvu svetlyčioje šnekasi. Tėvui ant kelių Jonas sėdi... Ar sėdi, ar nebijo nepažįstamo vyriškio? Povilas... Povilas iš tolo į tėvą žiūri...

Bėgau nieko čia pat tamsoje nematydamas, tik to žiburio iš akių neišleisdamas, o kojos lyg dieną vis taku lėkė — tu, tėveli, tavo vaikystės takai mane namo per tamsą vedė.

Pribėgau arklių laidarą, prūdą. Žiburį klėtis nuo akių užstojo. Vėl visiškoj tamsoj atsidūriau, jokio šviesulėlio aplinkui nebemačiau. Įsiklausiau. Sodyboje buvo visiškai tylu. Tik tolumoj, prie užtvankos, neramūs vyrų balsai vos girdimi blaškėsi... Stepučio nebėr. Steputį negyvą ką tik išplukdė upė. Drauge su juo išplukdė sakalą keleivį, kuris tankiai sparnais danguje plasnodavo. Išplukdė suopį, kuris vinkšnoj vakarais tupėdavo, katės balsu guosdavosi. Išplukdė juodąjį Smertiškės gandrą, vienišą ir tykų, su viskuo susitaikiusį, į dangų niekada nebepakylantį. Išplukdė nykštukus ir tetervinus, putpeles ir kurapkas, bites ir volunges, vabzdžius ir vabalėlius, visus gyvus sutvėrimus, kurie girioj žaliojoj, dykroj nykiojoj gyveno... Užmiršk, dabar viską užmiršk. Ką dabar pasakysi, apie ką papasakosi tėvui, jeigu jis, jeigu tikrai jis žiburį troboj šiąnakt uždegė ir degina, tavęs laukia?..

Tylutėliai įsėlinau į tarpikį, stabtelėjau prie priešininkės durų. Už jų buvo tylu. Broliukai miegojo. Vyriškas prislopintas balsas už svetlyčios durų sušneko. Ne tėvo balsas. Tėvas niekada nesugrįš. Steputis nuskendo. Mama su svetimais vyrais naktimis pradėjo šnekėtis. Aš jau ketinau atplėšti, atlapoti svetlyčios duris, pulti į vidų, akis ir mamai, ir tam vyriškiui išdraskyti, tačiau balsas už durų vėl pasigirdo — garsesnis, aiškesnis. Pažinau jį. Šnekėjo mano senelis. Jo balsas širdgėlos kupinas buvo.

— Dukrele, aš tau sakiau, kam Onikėjus turi atiduot testamentą, jei tu namo neužgyventum. Turi atiduot, tačiau neatiduos, nesulauksi. Ir Onikėjus teisus. Tuščia siųst testamentą popiežiui. Šis į katalikybę liuteroniškus švedus, graikiškus rusus lenkia, kaipgi jis kirs į akį Žygimantui Augustui, valdovui katalikui? Patikėk Onikėjum, patikėk manimi, dukrele: popiežius testamentą suplėšytų ir išmestų. O carui... Argi Onikėjus gali atiduot testamentą carui? Ar aš atiduočiau? Ar tu pati atiduotum? Priešui — ar atiduotum? Tai jau... Savo tėvynės neišduočiau aš, neišduotum tu, neišduos Onikėjus...

Stovėjau prie durų, klausiausi senelio žodžių kvapą užgniaužęs. Man atrodė, senelis tuojau pasakys sužinojęs, kad Tvirbutui leista namo sugrįžti. Praeis savaitė, antra, kas nors atjos ir praneš: jau grįžta!.. O paskui, o galų gale — tu, tėveli, pro šitas štai duris vidun įžengsi...

— Jie gudrauja,— išgirdau mamos balsą.— Hornastajai nori apgaut mane.

— Gudrauja! — apmaudžiai sušuko senelis.— Onikėjus ir nesigynė, kad gudrauja. Tačiau kaip tu, dukrel, suprast negali: gudrauja tavo labui!.. Nagi suimk save į rankas, įlįsk į Onikėjaus kailį. Valdovo dvariškiai skleidžia gandą, kad Jonas Hornastajus, iždą ištuštinęs, viltį išsimokėti praradęs, nusinuodijo, pats, savo noru, pas dievą nukeliavęs. Tai šmeižtas. Tikras šmeižtas. Savižudžio testamentas galios neturi — štai kam tas šmeižtas. Tačiau nei Onikėjus, apšmeižtojo brolis, nei Gabrielius, apšmeižtojo sūnus, su valdovu ginčytis negali. Gabrieliui, Kameneco vietininkui, Minsko vaivados vieta pažadėta — kaipgi Hornastajai su valdovu ginčysis? Galvą ant pečių ir elgeta turi — o čia ponai, didžiūnai... Antai net šventas Povilas sakydavo: mylėk savo artimą kaip pats save, bet ne daugiau kaip save — kokia nauda, jei išgelbėsi kitus, o save pražudysi? Išmintingi žodžiai... Tačiau Onikėjus kilnesnis nei šventas Povilas. Jis nori ir tau, ir sau, ir savo sūnėnui padėt. Manyk kaip nori, dukrele, tačiau jei Onikėjus suplėšytų testamentą, pats užgyventų Tvirbutų namą Vilniuje — kas ir ką jam galėtų prikišti? Kieno šuo sulotų, kad jis brolio testamento valią sulaužė? gal aš, gal tu Onikėjų kuo nors pabaidytum? — senelis nusijuokė apmaudžiai, nelauktai pakėlė balsą: — Nėra ko tau sukt galvos, dukrele! Važiuok į Vilnių, užgyvenk tą namą — ir tau, ir Hornastajams gerai, ir baigta kančioms.

— Tėve... Ar namas testamente svarbiausia, tėve? Ar tu žinai, kas jame svarbiausia? Kas žino, kas jame svarbiausia? Gal gyvastis, tėve!

— Kieno gyvastis?

— Mano vyro, mano vaikų tėvo. Kas dabar ką žino, kas gali pasakyt, patart man?

Pajutau šaltį. Mane krėtė šaltis. Pastirusia ranka pravėriau duris, įslinkau į vidų. Senelis gulėjo patale, paklotam ant minkštasuolio. Mama sėdėjo prie apklotų senelio kojų. Jie abu sužiuro į mane išsigandę. Nuo mano plaukų, nuo drabužių lašėjo vanduo. Man buvo šalta, tačiau dar šalčiau buvo širdy. Mama prašneko apie tavo, tėveli, gyvastį. Aš žiūrėjau į mamą su panieka. Aš vėl neapkenčiau jos.

— Steputis nuskendo,— pasakiau, pats girdėjau: mano balsas skambėjo pakiliai, kone džiugiai.

Mama aiktelėjo, užsidengė delnu burną. Ji veikiausiai pamanė, kad su Stirbaičiu skendau ir aš, tik mane kažkas išgelbėjo.

— Steputis nuskendo,— pakartojau, įžūliai žiūrėdamas į išsigandusias mamos akis.

Mano sūnūs, daugel kartų per klajonių metus man yra pasirodę, kad atsitiko stebuklas. Pašokdavau naktį lovoj, žvelgdavau į tamsą paklaikęs, įtikėjęs, kad ką tik girdėjau, kaip prasivėrė durys, kaip įėjo į kambarį mano motušė. Būdavo, einu keliu, staiga pasivaidena, kad vaikas, kuris atbėga priešais,— tai kuris nors iš jūsų, mano sūnūs...

Aa upės slėny prie Treideno kartą sekiau jauną moterį. Takas vingiavo tarp vešlių krūmų, pušynėlių, čia kilo į kalvą, čia leidos įlomėn, moteris šmėstelėdavo akyse, pranykdavo, vėl šmėstelėdavo, ir aš kvapą užgniaužęs sekiau ją pusę mylios, gal mylią, kol įsitikinau — ne Ieva ji, ne jūsų mama. „Tai ne ji, ne ji!" — džiūgavau, o paskui savimi baisėjausi: koks aš žmogus, kuo aš tapau, jei bijau susitikt moterį, kurios taip ilgiuosi, kuri mano vaikus vieniša augina... Man pasirodė, kad, gyvendamas toli nuo namų, vis labiau priprantu prie laukinio gyvenimo, pamažėl žvėrėju — žmonių ne ieškau, o bėgu, slepiuos nuo jų...

Užvakar dar sykį patyriau: nenorėčiau čia, svetimoj šaly, susitikt nei jūsų, mano sūnūs, nei jūsų mamos — esu nusibridęs, nusiklaidžiojęs, nemoku nė apsakyt, koks esu...

Prokuratorius Personas pakvietė mano poną Magnų į švedų princesių žvalgytuves, o iš tikrųjų suruošė jam šlykščią, ištvirkėlišką puotą su mergšėmis. Patyčios sugniuždė Magnų. Jis tarytum pakvaišo. Ėmė vengti Šrapferio, Šneiderio, kitų savo palydovų danų, kurie spyrė jį garbę ginti, priėmimo pas karalių reikalauti. Aš jam nepatarinėjau teisybės ieškoti, nieko nepatarinėjau, ir Magnus palaikė mane ištikimiausiu palydovu, tikru draugu — atrama ir paguoda nelaimėje.

Ankstyvais rytais mudu ir Magnaus patarnautojas, kuris visur, kur šeimininkas eidavo ar jodavo, nešiodavo vyskupo kelionines regalijas, išjodavom iš Vaksholmo pilies slapta nuo Šrapferio, nuo kitų patarėjų ir tarnų. Pilis buvo rytiniame salos pakrašty, o sala buvo tokia maža — gal trečdalis švediškos mylios ilgumo, septintadalis platumo,— kad joje niekur nuo žmonių akių pasislėpt negalėjai. Todėl Magnus sumokėdavo keltininkui gerus pinigus (labiau už tai, kad niekam nesakytų perkėlęs), ir stiprus rudabarzdis švedas su keliais irklininkais perkeldavo mus ir mūsų žirgus per kelių šimtų stegų platumo jūros sąsiaurį į žemyną. Kelias dienas jodinėjom po girią be tikslo, be jokių ke-

tinimų, ir jau atrodė, kad miško ramybė, granito atodangų neįprastas grožis paguos, suramins mano poną. Tačiau sykį nujojom toliau nei kasdien — už nugaros pasiliko Brukneso, Sioderbiu, Niubodos kiemai, Esterriudo bažnyčia, ir mudu įjojom į kelią, vedusį į šiaurę link Odenslundos. Netoliese išvydom didelę sodybą, kaip vėliau paaiškėjo — Riudbu kiemą, kuriame buvo kelionės namai, arklidė, karčema. Magnus turėjo kišenėj saugos raštą, turėjo pinigų ir pašėlusį norą kuo greičiau patyčias, visas nelaimes užmiršti — jis stačia galva nėrė į nuotykingą kelionės namų gyvenimą. Pernakvojom kelionės namuose vieną, antrą naktį...

Užvakar rytą parjojau į Vaksholmą paimti švarių baltinių, kitų drabužių savo ponui. Jo buvau prisaikdintas, kad būčiau atsargus, neatsivesčiau į kelionės namus uodegos — Šrapferio, Burmeisterio ar jų pasiųsto paprasto apsauginio. Tačiau nepastebėtam įsmukti į pilį man nepasisekė — apsauginiai tykojo Magnaus prie visų vartų, prie visų durų. Šrapferis, pamatęs, kad parjojau vienas, nežmoniškai įsiuto. Susitvardęs nuvedė mane į vyskupo hercogo kambarį, pristatė puošniai, pavargusio veido poniai, atvykusiai į Vaksholmą su nedidele svita. Moteriškė vilkėjo ilga iki žemės suknia, pasiūta iš turkiško sidabragalvio altabaso, ispaniško kirpimo, tik be vertiugardo, kuris kelionėj būtų visur kliuvinėjęs.

Moteriškė buvo nebejauna. Tačiau man pasirodė nepaprastai graži: nuovargio, sielvarto, susirūpinimo ir baimės atšvaitai, ko gero, visų moterų veidams suteikia kerinčio, iš vidaus stebuklingai spinduliuojančio žavesio.

Ta ponia buvo Ana Saksonietė, vyskupo hercogo Magnaus sesuo. Iš Stokholmo į Vaksholmą ją atlydėjo jos vyro, saksų kurfiursto Augusto sekretorius Valerijonas Krakau, patarėjas Hansas fon Ponikau, taip pat danų rūmų diplomatas (šiaip jau vokietis) Hansas Jenicas su žmona Hilda.

Šrapferis pareikalavo, kad aš tučtuojau praneščiau Magnui apie jo sesers atvykimą. Sesuo turinti pasakyti jam svarbią žinią. Jeigu Magnus norįs išsigelbėti, gyvas ir sveikas iš Švedijos ištrūkti, jis stačiai privaląs su seseria susitikt. Galėjau abejingai, daug negalvodamas, įvykdyt Šrapferio reikalavimą — pranešt Magnui apie sesers atvykimą. Tačiau aš gerai žinojau, kokia prislėgta dabar Magnaus nuotaika, koks nemielas, juodas dabar jam atrodo gyvenimas. Dabar nieku gyvu Magnus nebūtų jojęs į Vaksholmą su artimu žmogum susitikt. Veikiau šoktų ant žirgo ir varytų jį kur akys mato — kad tik toliau, toliau nuo sesers...

Aš norėjau, kad hercogienė Ana su broliu susitiktų.. Tikėjau, kad sesers netikėtai, nelauktai užkluptas, Magnus atsikvošėtų, su-

sigrąžintų savitvardą. Šrapferiui pasakiau: hercogienė Ana pasimatytų su broliu, jeigu nepabūgtų vienui viena, be svitos, su manim vakarop per sąsiaurį persikelt, vieną kitą mylią į girią pavažiuot.

Šrapferis plūdo mane. Šneideris ir Aderlasas kvotė, kur Magnus slapstosi. Aš paprašiau, kad jie visi, taip pat ir hercogienės palydovai, išeitų iš kambario, leistų man vien tik hercogienei paaiškinti, kas, kur, kaip ir kodėl. Mano paaiškinimai hercogienę Aną sugniuždė. Ji ėmė verkti. Supratęs, kad ji nepasiryš viena su manim važiuoti, apmaudžiai pasakiau:

— Kas bus, tebūnie... Tegul važiuoja su mumis ir Šrapferis, ir Krakau, ir kas tik nori...

— O ne, ne! — išsigando, išplėtė akis hercogienė, nutvėrė mano ranką ir sušnabždėjo: — Niekas jo tokio neturi matyt, niekas!..

Vakarop mudu persikėlėm per sąsiaurį, išvažiavom, ir visą kelią ji sėdėjo šalia manęs tyli, tiesi, mantiliją ant akių užsileidusi, galvą narsiai atlošusi. Tačiau kai vežėjas pasuko arklius į kelutį tarp senų medžių, kurių viršūnės buvo susipynusios, kai nė žvaigždėto dangaus nebesimatė, hercogienė Ana staiga įsikibo į mano alkūnę, prie peties prigludo.

— Atvažiavom? — išsigandusi paklausė.— Kur atvažiavom? Kur mes esam?

Vežikas uždegė žibintą, pakartą ant grįžulo, ir rausva šviesa apšvietė medžių liemenis, arklius, kelučio provėžas, kirvį po vežiko pasoste. Gūdžiai šnarėjo giria.

— Pasakykit jam... Praneškit jam, kad aš čia...— sušnabždėjo Ana, ji, atrodo, klaikiai bijojo iš karietos išlipti.

— Jis neateis, tikrai neateis — pasislėps,— atsakiau ir tuojau paklausiau: — Šviesioji hercogiene, jūs norite pamatyti brolį ar nenorite?

Ji susikaupė, pasiryžo, įsikibo į mano ranką, išlipo iš karietos.

Valandėlę ėjom palei belangę rąstų sieną, apšviestą žibinto, kurį nešė vežikas. Kai priėjom duris, vežikas, nešinas žibintu, įėjo, viduje kelissyk švilptelėjo, ir Ana vėl prigludo prie mano peties. Vežikas švilpė jos broliui! Argi jos brolis dabar šnekasi susišvilpaudamas? Buvo šilta liepos pačios pabaigos naktis, priešais stūksojo senas kaimiškas pastatas, šmėsavo akyse žibinto pamėkliška šviesa... Ana nesuprato, kur yra, ką čia daro brolis. Ji kaleno dantimis iš baimės ir sielvarto, kad brolis, jaunėlis brolis, kuris Drezdene... jos rūmuose... dar taip neseniai... buvo vienintelė ir visa jos paguoda svečioj šaly — štai tas pats brolis... Ką ir šnekėt, kiekvienas žmogelis būtų supratęs hercogienės Anos jausmus tą valandėlę...

Vežikas išėjo iš klojimo, pasakė:

— Nagi tik būta — nėra...

Aš stvėriau iš vežiko rankos žibintą, pats žengiau į klojimą. Pabūgusi likti viena su vežiku, hercogienė taip pat įėjo. Viename pastato gale rąstų sienos buvo nukabinėtos brangiais kilimais, asla taip pat kilimais buvo išklota, o kitame klojimo gale, įsibridę į šiaudus, ėdė arkliai, buvo girdėti prusnom rubždenamų avižų šiugždėjimas.

Paėmiau hercogienę už rankos, nuvedžiau į kilimais išklotą klojimo galą. Dabar žibintas apšvietė ir gultus iš avikailių, senus krėslus su atkaltėm ir rankdėtėm, vyno ąsočius pasieniuose, vidury kilimo nuspirtus vasarinius batus iš plonos odos. Anos akyse suspindo ašaros. Magnus nuo mažens turėjo nemalonų įprotį batus nuo kojų nusispirti ir palikti. Piltenėj jo batus rankiodavo tik tą darbą dirbti paskirtas tarnas.

Ana pasilenkė, pakėlė nuo kilimo Magnaus batus, dėbtelėjo į mane, griežtai paklausė:

— Kur jis? Jūs sakėte, kad tuojau jį pamatysiu. Bet aš matau tik jo batus. Kaip čia yra? Argi vyskupas hercogas įprato vaikščioti basas?

Ana vėl kūktelėjo, atsiklaupė ant kilimo, paleido iš rankų batus, vienas aulas nulinko, kitas juoda kiauryme tarytum spoksojo į ją... Vargšas mažylis Magnus!.. Kuo tapo jis, artimųjų atstumtas, toli nuo gimtųjų namų, nuo gimtosios žemės iškraustytas? Kas dabar jis, hercogas vyskupas, ar dar žmogus? Kur jo hercogystė, kur jo vyskupystė, kur jo katedra? Katedra... Gultas štai...

Iš tarpdurio į mane ir Aną įdėmiai spoksojo vežikas, užsikišęs už juostos kirvį. Aną veikiausiai kirvis gąsdino.

— Išeik! — sušuko hercogienė vežikui, bet šis nenugirdo, ką jam sako, pamanė, kad ponia šaukiasi jo pagalbos, ir žengė vidun.

— Lauk! — suriko hercogienė, atbula traukdamasi į tamsią kertę.

Vežikas atsiprašydamas vyptelėjo, grįžo į tarpdurį, toliau ten stovėjo.

Hercogienė lengviau atsikvėpė, atsiduso, įsikniaubusi į delnus, suvaitojo:

— Ak, kas prakeikė mūsų gentį, kas!..

Vyskupą hercogą suradau karčemoje — o kur kitur jis galėjo būti? Pakeleivingieji, apsistoję nakvynės namuose, erzėjo prie stalų, tarp stalų, visose kertėse. Nepažįstamas valstietis ir Magnaus patarnautojas, vienintelis jo apsauginis girioje, stovėjo vidur aslos, abu, jau svyruodami, balindami akis, gėrė vyną iš didelių jaučio ragų. Magnus laikydamas rankoj vyno ąsotį, try-

pinėjo aplinkui, jam vienam suprantamais šūksmais gėrėjus gerti kurstė, ragino, drąsino. Buvo didžiai nepatenkintas, kad aš atėjau, į akis jam lendu.

— Spėk, kuris daugiau išgers — karys ar valstietis? — suniurzgė.— Jei atspėsi...— vyskupas hercogas baisiai išsišiepė, nesupratau, ką tuo norėjo pasakyt.

Pasilenkęs sušnabždėjau į ausį, kad klojime jo laukia sesuo, Saksonijos šviesioji hercogienė Ana.

— Sesuo? — įbedė į mane piktą akį Magnus, atgrąsiai nustebo: — O kodėl ne motina? Ne dievo motina?

Pasakiau jam, kad nemeluoju: laukia sesuo, tai teisybė.

— Judas! — suriaumojo Magnus ir šliūkštelėjo iš ąsočio vynu man į veidą.— Tyčiojies! Ir tu tyčiojies!

Ramiu balsu atsakiau:

— Magnau, tavęs laukia Ana.

Vardai, pasakyti be titulų, keistai, šeimyniškai nuskambėjo. Vyskupas hercogas panarino galvą, sukando dantis. Ūmai švystelėjo atgalia ranka, ir abu, gėrusieji iš jaučio ragų, ant grindų pasliki išsitiesė. Vyskupas hercogas ilgai žodžio negalėjo ištarti. Dėbčiojo į mane lyg į vaiduoklį. Nusibloškė nuo pečių apsiaustą. Užsivertė ąsotį, išgėrė ligi dugno. Paliepė man grįžti į klojimą ir apnakvydinti Aną — jis parvyksiąs, kai Ana užmigs. Aš savaip jo žodžius supratau: kai tik iš karčemos išeisiu, Magnus, ant žirgo sėdęs, išlėks kur akys mato.

— O ne, hercogienė neapsinakvos klojime,— pasakiau.— Ji grįš į pilį, paskui į Stokholmą, ir tu...

— Nevežk! Nevežk į pilį! — suriaumojo Magnus.— Hercogienė — ne kaimo merga, viena neišbėgs!..

Sugrįžau į klojimą mažai tikėdamas, kad Magnus pas seserį ateiti išdrįs. Hercogienė buvo jau atsigulusi, vežikas parklupęs klostė ją kailiniais.

— Kur jis? — atsisėdo Ana, nublokšdama kailinius.

— Jis nori, kad jūs bent kiek pailsėtumėt,— pasakiau, ir hercogienė, praradus savitvardą, pašoko ant kojų, ėmė draskyt mane, už drabužių sugriebusi, šnypšdama:

— Kur jis? Kirkina mergšes? Jis nebepanašus į žmogų? Jis sužvėrėjo? Viešpatie, jūs visi čia sužvėrėjot! — vėl susileido be jėgų ant kilimo.

Arkliai kitame klojimo gale neramiai iškėlė galvas, ėmė prunkštaut.

— Šalta,— pasakė Ana.— Apklokit mane. Ak, dieve, aš numirsiu, numirsiu...

Apklosčiau hercogienę kailiniais. Ana užsimerkė, tankiai alsavo.

Išėjau iš klojimo. Pažvelgiau į dangų, bet pamačiau tik tamsą. Užsimerkiau, užsimerkęs regėjau geriau. Jutau, kad klojime yra moteriškė, žmogus, kuriam reikia globos, paguodos, suraminimo. Troškau, kad ta moteriškė būtų Ieva, jūsų mama. Arba Grilė... Ar bent kunigaikštienė Kotryna, kuri prašė mano pagalbos... Štai jau kiek metų pragyvenau, jokio žmogaus neglobodamas, neguosdamas, niekam niekuo, ničnieko nepadėdamas!.. Ilgėjausi žmogaus, kuriam galėčiau būti nuoširdžiai ištikimas — ne širdyje, ne mintyse, o nuolatine pagalba, kasdieniais darbais. Nesakau, kad aną naktį man širdis plyšo iš širdgėlos, kad apsiverkiau. Kentėjau... Kentėt kentėjau. Kada nors, kai paaugsit, kai pavargsit bėgę, lėkę, mokęsi, darbavęsi, pajusite ir jūs nuoskaudą, neabejoju, pajusite: tiek metų jau pragyventa, tiek darbų jau nudirbta, o gero darbo, gero darbelio širdis vis tebesiilgi...

Kai vyskupas hercogas prisėlino, atsiklaupė prie miegančios sesers, jo veidu nuriedėjo ašara. Magnus ilgai kiūtojo palinkęs, dėbsojo vienatine akimi į sesers veidą, siūbavo vos vos per liemenį. Paskui pasiryžo — palietė pirštais Anos smilkinį, švelniai, taip švelniai, kad atrodė numirusios sesers veidą paskutinįkart liečia. Sušnabždėjo:

— Mano sesuo... Kailinių migy... Tai dar neišpuikus, dar ne...

Magnus nusirišo akiraištį, žiūrėjo į seserį ir akląja akim. Ir tuomet Ana plačiai atmerkė akis. Magnus krūptelėjo, sukikeno lyg nevisprotis. Ana ištraukė iš po kailinių ranką, ir Magnus sugriebė ją, pabučiavo, priglaudė prie savo apšepusio skruosto.

— Tu juk girtas,— sušnabždėjo sesuo, nužvelgdama brolį — šis buvo vienplaukis, vienmarškinis, atlapa krūtine.

Ana atsisėdo, užmetė jam ant marškinių kailinius. Magnus staiga apglėbė seserį, spaudė prie krūtinės, mylavo kaip vaiką, ir sesuo nesipriešino, leidosi myluojama, pati glostė jo plaukus. Magnus paleido Aną, nelauktai grubiai atstūmė, stodamasis ant kojų, nusibloškė nuo pečių kailinius, niūriu balsu paklausė:

— Tave atsiuntė jo šviesybė, jo nuostabybė Frederikas, juk teisybę sakau?

— Broli, išklausyk mane...

Magnus šnopuodamas, išdidžiai išpūtęs krūtinę, žingsniavo aplink sėdinčią Aną ratu — vis didesniu ratu, vis toldamas nuo sesers.

— Broli, aš negaliu laukt, kol tu išsiblaivysi, nebėra laiko,— apmaudžiai pasakė Ana. Jos balsas vis griežtėjo: — Birželio mėnesį Frederikas pasirašė sutartį su Liubeku prieš Švediją. Sutartis galios tol, kol mudviejų brolis privers švedų karalių išmest Tris karūnas iš švedų herbo. O tai juk karas, karas! Atsimeni, ant mano vestuvinės karietos tėvas nupiešdino ir švedų Tris

karūnas. Ligi šiol švedų karaliai su mano vyru į jokias derybas nesileidžia!..

— Kas tave atsiuntė? — atšiauriai paklausė Magnus.— Tavo vyras, švedų karaliaus priešas?

Hercogienė Ana atsistojo.

— Magnau, mane krečia šaltis,— tarė susijaudinusi.— Nuvežk mane į pilį, ten pasišnekėsim.

— O ne! Drebėdama nuo šalčio, trumpiau šnekėsi.

Ana sužiuro į brolį žadą užgniaužusi — tyčiojosi, brolis tyčiojosi iš jos. Tačiau hercogienė pasirodė esanti išdidi, tvirta, užgrūdinta moteriškė. Ji susitvardė, ramiu, stebėtinai ramiu balsu prašneko:

— Mano vyras ir hercogas Filipas Hesenietis Rostoke laukia švedų ir danų pasiuntinių. Vokiečiai nori sutaikyti danus su švedais.

— Sutaikyti tautas, kurios ką tik pasirašė amžinos taikos sutartį! Kokia kilni tavo vyro misija! — nusišaipė Magnus.

— Sutartimi su Liubeku Frederikas sulaužė amžiną taiką su švedais. Jeigu kils karas tarp švedų ir danų, ims lietis kraujas ir Vokietijoj...

— Ak, tavo vyro sostas dreba!..

— Mano vyras nenori, kad vokiečiai brolžudiškai kariautų. Broli! Jaunas esi akis man draskyti. Dėl tavęs aš keliavau tokį kelią... Prašau išklausyti mane. Tu gerai žinai, ko nori ponas Grumbachas — nuverst visus kurfiurstus, panaikint kunigaikštystes, įkurt ein Reich des Adels [1]. Tu gerai žinai, kad poną Grumbachą palaiko švedų karalius, o mano vyrą Augustą — danų karalius, mudviejų brolis. Jeigu susirems Frederikas su Eriku, ponas Grumbachas pakils prieš Augustą...

— Tavo vyrui niekada nerūpėjo mano kailis, man nerūpi jo kailis.

— Tavo kailis rūpi man. Aš atvažiavau čia gelbėti tavo kailio, broli. Tu privalai tučtuojau išvažiuoti iš Švedijos.

Magnus sustojo, įsistebeilijo į seserį pakreipęs galvą. Išplėsta sveikoji jo akis spindėjo, akloji... Kai matau abi Magnaus akis, aš neabejoju matąs dviveidį, dvilypį žmogų.

Ana, nesulaukusi brolio atsako, vėl prašneko:

— Frederikas nenori taikytis su švedais. Frederikas neklauso mano vyro, neklauso hercogo Filipo... Kai švedų pasiuntiniai, vykę į Rostoką, atvažiavo į Kalmarą ir sėdo į laivą, Frederikas tuojau pasiuntė savo laivyną prie Elando — užstojo švedų pa-

[1] Dvarininkų valstybę, valdomą imperatoriaus (*vok.*).

siuntiniams kelią į Rostoką, supranti? Ponas Gustavas Rosas su sekretoriais grįžo atgal į Stokholmą...

— Ko reikia iš manęs Augustui? Kodėl jis nori išvaryti mane iš Švedijos? Kur, jo manymu, aš turėčiau bėgti — pas jį į Drezdeną, ginti jį nuo Grumbacho des Adels?

— Broli,— Anos balsas suvirpėjo. Ji nusigręžė nuo Magnaus, pažvelgė į kitą klojimo galą, į žmonių balsų gąsdinamus arklius.— Mane atsiuntė pas tave motušė.

Stojo tyla. Tik arkliai neramiai vis dar prunkštavo. Magnus stovėjo sustingęs. Ana staiga vėl atsigręžė į brolį:

— Kai tik mano vyras sužinojo, kad Frederikas neleido Rosui atplaukti į Rostoką... kad Frederiko karvedys grafas Švarcburgas jau renka kariuomenę Šonene... kad ta kariuomenė veikiai patrauks per Olandiją link Švedijos... mano vyras tučtuojau pasiuntė mane į Koldingą pas motušę...

— Tegul jis palieka motušę ramybėj! — sušniokštė Magnus.— Ak, ir niekšas yra tavo vyras! Didžiuojasi, pučiasi! O kai tik bėda — už sijonų stveriasi... Motušė sena ir ligota. Tavo vyras tai žino!..

— Broli, motušė išbučiavo man rankas, kai išgirdo, ką siūlo Augustas. Ji žinojo, kad tu Švedijoj. Ji išsigando dėl tavęs.

Švedų ir danų taikytojų kongresas Rostoke buvo paruoštas. Į Rostoką jau buvo atvykę vokiečių ir danų pasiuntiniai. Reikėjo trūks plyš pristabdyti grafo Švarcburgo kariuomenės būrimąsi Šonene, laimėti laiko bent tiek, kad į kongresą suspėtų atvykti švedų atstovai. Štai tada saksų kurfiurstas Augustas ir paragino danų karalienę našlę Dorotėją parašyti švedų karaliui laišką, kuriuo ji štai ką jam praneštų: per daugelį šimtmečių danai ir švedai tarpusavio karuose tiek daug kraujo tuščiai praliejo, jog karalienė pasiryžusi padaryti viską, ką gali, kad tik būtų išsaugota neseniai pasirašytoji švedų ir danų amžina taika; pastaraisiais mėnesiais kilusius ginčus ne karu, o derybomis būtina išspręsti; tuo tikslu karalienė Dorotėja ryžtasi įsikišti į sūnaus valdomos karalystės reikalus; jei karaliaus Eriko nepatenkina derybos su danais per tarpininkus Rostoko kongrese, karalienė Dorotėja sutinka atvykti į Kalmarą su pačiu karalium Eriku derėtis; Kalmaras — pusiaukelėj tarp Kopenhagos ir Stokholmo, danų ir švedų sostinių, ir nei karalienei, nei karaliui nebūtų negarbinga į šį miestą atvykti; jeigu karalienė ir karalius Kalmare ginčus išspręstų, karalienė garantuoja, kad jųdviejų sprendimus pripažintų ir danų karalius, jos sūnus.

Motušė karalienė žinojo: jos sūnus Magnus Švedijoj, ir jei Frederikas pradėtų karą su Eriku, nežinia, kaip šis su Magnum pasielgtų. Motušė laišką švedų karaliui parašė nedvejodama.

Žentui Augustui iškėlė sąlygą: su Barnimu, Pomeranijos hercogu, kuriam Augustas pavedė laišką į Švediją nuvežti, karaliui Erikui įteikti, privalo vykti ir jos duktė Ana, Augusto žmona. Motušė tikėjo: sesuo brolio nelaimėje nepaliks — nieko nepabūgs, su Magnum Stokholme slapta susitiks, apie jam gresiantį pavojų praneš. Kad Anai susitikt su Magnum nesutrukdytų vyro parinkta svita, motušė dukteriai paskyrė dar ir savus palydovus: poną Jenicą, visoje Europoje garsų diplomatą, su žmona Hilda.

Motušė vėl — kelintą sykį!..— savo silpnos sveikatos nepaisė, netausojo, gerą sugyvenimą su sūnum karalium, drauge ir gerą vardą, ir padėtį rūmuose — viską — aukojo, kad tik jaunėlį sūnų išgelbėtų.

Magnus susijaudinęs paklausė:

— Sesut, ar motušė iš tikrųjų į Kalmarą vyktų, jei aš...

— Vyktų,— atsakė Ana, liūdnai, priekaištingai nusišypsojo.— Dieve, dieve, tu jau užmiršai, kad motušė į laužo liepsnas dėl tavęs savo noru būtų ėjus.

— Aš neleidžiu! Draudžiu motušei prieš nevisprotį Eriką žemintis! Draudžiu tavo vyro pastumdėle būt!

— Magnau, tu privalai tučtuojau išvykt iš Švedijos. Geriausia — drauge su manim. Jei vyktum su Barnimo ir mano svita, tavęs tikrai nesulaikytų prie sienos. Broli, jei tu dabar manęs nepaklausysi, jeigu užtruksi Švedijoj dar bent savaitę, nebepadės tau nei motušė, nei aš, nei pats viešpats dievas... Prasidės danų karas su švedais, ir tu tapsi karaliaus Eriko įkaitu...

Magnus sukluso. Jo vienatinė akis sužibo piktdžiuga.

— Gudrus tavo vyras, Ana,— tyliai pasakė vyskupas hercogas.

— Aš gelbsčiu... Motušė gelbsti tave, ne mano vyrą.

— O ne! — Magnus nusišypsojo giedra, palaiminga šypsena.— Tavo vyras gudresnis ir už tave, ir už motušę. Jis nori paveržti mane iš švedų. Iš švedų, vadinasi, ir iš pono Grumbacho, visų kurfiurstų priešo. Tavo vyras nori parsivilioti mane į savo rūmus, įmesti į tamsiąją, o paskui pareikalauti, kad danų karalius Frederikas nukreiptų grafo Švarcburgo kariuomenę ne į Švediją, o į saksų kurfiurstiją — prieš Grumbachą!.. Matematikas tavo vyras, Ana, puikus matematikas. Tačiau ne viskas pasaulyje apskaičiuojama... Aš nevažiuosiu su tavim, sesut. Aš neišvyksiu iš Švedijos.

— Tu pats lendi į kilpą, broli!

— To, ką aš darau, negali apskaičiuot joks matematikas,— Magnus žengė prie sesers, priklaupė, pabučiavo jai ranką tardamas.— Niekada neužmiršiu, sese, šio tavo žygdarbio. Tu ne gerą

žinią — sparnus man atvežei! Dėkoju tau... Ateis laikas, išmuš valanda — atsidėkosiu ne vien tik žodžiais.

Ana, nesuprasdama, ką Magnus sumanė, apie ką šneka, taip pat atsiklaupė, įkniubo jam į krūtinę, ėmė šnabždėt:

— Tu gąsdini, baugini mane... Man ir taip gana sielvarto... Broli, mažyli mielas, prisimink Drezdeną!.. Švenčių vakarais tu užmigdavai ant mano kelių!.. Man nerūpi tavo sparnai, kuriuos tu amžinai prasimanai, man nerūpi Frederiko karūna, man nerūpi vyro apskaičiavimai... Man niekas nerūpi, Magnau! Aš atvažiavau tavęs... Tu pasiklydai svetimoj šaly! Tu blaškais! Neišmanai, ką daryt, ko nusitvert! Apsidairyk — kur tu gyveni? Arklidėj! Pasižiūrėk į save — tu panašus į ožkų piemenį... Drezdene atšiltų tavo širdis, nusigiedrytų protas... Ak, kaip aš tavęs pasiilgau! Mudu abu ištremti į svetimas šalis, mudu turim būti drauge, drauge! Mudu privalom padėti vienas kitam, ar tu supranti, apie ką aš šneku? Ar supranti, kvaileli?

Magnus glostė sesers plaukus, jo akyje ašara žibėjo. Ana šnabždėjo:

— Vaikštau po rūmus... alsuoju gėlių aliejais prikvėpintu oru... išdidžiai šneku... oriai meluoju... apgaudinėju savo jausmus... pardavinėju sąžinę... šokinėju naktimis iš miego nuo klaikių sapnų... Aš neapkenčiu vyro rūmų! Aš negrįšiu be tavęs į Drezdeną, negrįšiu!..

Mano sūnūs, kaip aš norėčiau, kad jūs — dievo, dievo tėvo aukščiausiojo valia — išgirstumėt žodžius, kuriuos šnabždėjo Ana savo broliui!.. Kaip norėčiau, kad jūs išgirstumėt, kokiu nuoširdžiu balsu gali kalbėt sesuo su broliu, brolis su broliu, žmogus su žmogum... Deja! Tušti mano norai... Jeigu jūs ir išgirstumėt Anos žodžius, jos balsą, kuriuo ji kalbėjo, tuojau pat išgirstumėt ir vieną vienintelį žodį, baisų žodį, kuriuo seseriai atsakė brolis: sudie. Magnus Anai atsakė: „Sudie!" Ir išėjo iš klojimo į tamsią naktį. Ir viskas.

Štai ir aš pats nebegaliu atsikratyti nuojautos, kad jeigu... Jeigu įvyktų stebuklas ir vieną vakarą, sugrįžęs į savo nykų, svetimą būstą, rasčiau jame Ievą, jūsų mamą, aš nepatikėčiau, jau nebepatikėčiau, kad žmona iš meilės ir ilgesio mane svetimoj šaly suieškojo ir aplankė. Verkčiau iš džiaugsmo, lyg pakvaišęs, myluočiau jūsų mamą, staiga išsigąsčiau, atstumčiau, žengčiau atatupstas, mylimą moterį paklausčiau:

— Kas tave atsiuntė? Ko nori iš manęs tas, kuris tave atsiuntė?

Žūstu aš.

VI

— Man reikia tavęs,— ištaria Laurynas pašnabždom, priduria.— Tai baisu, aš žinau.

Ieva pakelia akis aukštyn, į jo veidą, žiūri, rodos, į veidą, o mato lazdynų šakas, viršūnes aukštai, dangų dar aukščiau. Čia, rėvoj, vėjas neužpučia, tačiau lazdynų viršūnes sujudina, vis sujudina, ir tarpušakėm šnarėdami vis pabyra geltoni lapai. Meilės žodžiai krintančių lapų šnaresyje netikri. Jaunystė pralėkė. Jaunystė, kai meile be atodairos, šventai tiki, jau pralėkė.

Jiedu stovi rėvos dugne, prie almančio upelio, prie pat vandens. Kai žvelgi į rėvą, į upelį iš aukštai, nuo skardžio, vanduo atrodo juodas lyg degutas. Dabar, kai vanduo čiurlena pro pat tavo kojas, matai, koks jis skaidrus ir perregimas. Upelio dugnas juodas, štai ir viskas. Gal ir žmogaus, kiekvieno žmogaus siela skaidri, dora, šventa, tik dėl to iš pašalies juoda atrodo, kad kūne gyvena, kad kūnas nuo visko aplinkui priklausomas, viešpatie — nuo visko!..

„Man reikia tavęs",— tuos žodžius pasakė Lauryno kūnas. „Tai baisu, aš žinau",— pasakė siela, gyvenanti jo kūne.

Budrumas, trukdantis kitam vyriškiui sudrumsti jos širdį,— kas tai, ar meilė Kiprijonui? ar jo laukimas? ar tik paprasčiausias džiaugsmas, kad auga, kad sveiki vaikai?

Ieva pajunta Lauryno lūpų prisiglaudimą prie kaktos. Vanduo pro šalį alma — juodu dugnu. Nuo lazdynų lapai šnarėdami krinta. Ievai gera. Geriau, jaukiau nei visada. Ši valandėlė jai dosni — nepasakysi, nepaaiškinsi kuo. Dosni, ir tiek: rieškučiom semk to, kuo netiki, ko nė nėra.

Užpernai rudenį, lygiai prieš dvejus metus, Lauryno tėvas, valdingasis bajoras, į didžiūnus kylantis, išrinko Laurynui nuotaką. Ir Laurynas atvažiavo į Širvius, į šermenis. Pas Ievą. Dingęs Ievos vyras, numirusi vyro mama, jos šermenys, tėvo išrinkta nuotaka ir troškimas vaikystės mylimąją vėl pamatyti, pačiam jai pasirodyt, primint dienas, kai jiedu būdavo drauge,— kaip čia Lauryno elgtasi? ar čia jo skaičiuota ir pasverta, ar važiuota į šermenis prieš savo valią, sielvartaujant, kad važiuoja?

Dabar jis pabučiuoja ją į lūpas — stipriai, gosliai... Ką junta ji? Ar raibsta akyse? Jai geriau nei visada. Jai tik geriau, jaukiau nei vakar, nei užvakar, nei visada. Dveji metai tėvo išrinktoji nuotaka laukia, kol Laurynas ves ją. Laurynas neveda, vilkina vedybas. Štai bučiuoja Ievą, kuri mintyse kartoja: tai ne meilė, ne meilė, ne meilė... Dešimtys, šimtai žmonių svajoja, viliasi, tikisi, laukia, o vis vieniši, o laikas bėga, jie sensta, jų galvos svyra vis žemiau — gyvenimas tuštyn, tuštyn...

Auga jos vaikai!

Šilta, jauki džiaugsmo banga užlieja Ievos krūtinę, Ieva tvirtai apkabina Lauryno kaklą, įsisiurbia lūpomis į jo lūpas. Ima dusti. Atplėšus lūpas nuo lūpų, bučiuoja smakrą, skruostus, kaktą... Šnabžda:

— Kur išsiveši mane? Į Krasovką? Į Krasnicą? Ar į pasaulio kraštą?

Laurynas suima delnais jos galvą, atlošia, kad matytų akis. Jo žvilgsnis į akis, į praviras lūpas — argi tai meilės žvilgsnis? Jaunystė pralėkė. Nebešėlstama, nebesiaučiama, dėl mylimo žmogaus nebesikraustoma iš proto — kovojama su vienatve, su sunkumu krūtinėj, kad neramu, kad laikas bėga, kad saulė vakarop...

Laurynas sako:

— Išsivešiu vyresnėlį. Dabar. Pavasarį išsivešiu mažuosius. Vasarą — tave.

Ieva nustėrsta:

— Man reikės gyvent vienai?

— Įsigyvens dvare vaikai — atvažiuosi tu. Mano tėvas nebedrįs... nebegalės...

— Aš liksiu visiškai viena?

— Mėnesį, du — ne ilgiau. Man reikia laiko! Aš elgiuos prieš tėvo valią, ir aš turiu suvelti viską taip, kad tėvui rankos nukristų... Kaipgi tu nesupranti!

— Mėnesį aš būčiau visiškai viena?

— Ką reiškia mėnuo prieš visą likusį gyvenimą drauge!

Jaunystė pralėkė, ir viskas apskaičiuota: už mėnesį visiškos vienatvės tau duoda visą likusį gyvenimą meilės ir namų jaukumo.

Ieva atšlyja nuo Lauryno, apsisuka ir ima kopt įstrižu taku į skardį. Laurynas pasipiršo. Pirmiausia jis pasiimtų Petrą... Petrelis žiūrėjo ne į budelį, ne į sulijusį, atsiklaupusį vyriškį — į dideles šlapias jo pėdas ant grindų...

Tie, kurie žino teisybę, tyli.

Nuogąstis užgniaužia Ievai žadą: vieną rytą Rietave — jau buvo išaušę, jau saulė tekėjo, Ieva jau sėdėjo ant lovos krašto galvą nusvarinus...

Kiekvieną rytą keldamasi ji pasėdėdavo ant lovos galvą nusvarinus, užsimerkus: prisimindavo, kad ir vakar rytą prieš akis buvo diena, ilga ir atgrasi, o pragyveno — pragyvens ir šiandien...

Aną rytą tykiai prasivėrė durys, į alkierių įslinko žmogus, vyriškis. Ieva nespėjo išsigąst, nespėjo nė sušukt — vyriškis jau klūpėjo ant grindų prie durų, jau kalbėjo, kad jis Stirbaitis, kad jo sąžinę slegia mirtina nuodėmė, kad jo žmona ir vaikai prūsų žemėj, kad ir jis su šeima į prūsus bėgo — deja!.. Mirtiną nuo-

dėmę tėviškėj padaręs, iš tėviškės pabėgti neišdrįso. Atsiklaupęs, širdgėlos kupinu balsu, Stirbaitis apsakė Ievai visas savo nelaimes. Kartkartėm nutildavo, jau lyg ne jai, o pačiam dievui primindavo: mes nenorėjom jo užmušti, mums protai pasimaišė. Paskui vėl šnekėdavo apie žmoną, apie vaikus, kuriuos išlaiko, apie savo darbą, apie atsiskyrėlio dalią.

Ieva pašiurpo, paklausė:

— Kodėl pasakoji man apie tai? Kodėl man pasakoji? Aš nepaguosiu tavęs, man pačiai paguodos reikia...

Stirbaitis jai atsakė:

— Šviesiausioji ponia, aš nuo seniūno, nuo valdovo slapstausi. O jų sekliai visaip gudrauja. Atsitinka, pirma pasiunčia vaiką...

— Vaiką? Kokį vaiką? Kieno vaiką? — išsigando Ieva. Ji pajuto, jau ir suvokė...

— Šviesiausioji ponia, jūsų vyresnėlis tris sykius mano pėdomis sekė. Pirmąsyk lig girios, antrąsyk — jau ligi Smertiškės...

Kitų jo žodžių Ieva nebegirdėjo. Spoksojo į klūpantį Stirbaitį, į baltą jo kaklajuostę, į baltas vilnones kojines, pabalusias nagines... Regėjo dideles, nuo siaubo išsiplėtusias Petrelio akis. Petrelis žiūrėjo ne į budelį, ne į sulijusį atsiklaupusį vyriškį — į dideles šlapias jo pėdas ant grindų... Apsaugojo Ieva pirmagimį sūnelį nuo lūšies, nuo vanago, nuo raganos akių. Nuo budelio pėdų — neapsaugojo. Ak, negali žinot, negali nujaust, kada, iš kur pažvelgs į tavo vaiką nelabasis!..

Stirbaitis atsistojo, pasakė:

— Dovanokit, šviesiausioji ponia, kad taip anksti, kad lyg vagis — į miegamąjį... Tačiau supraskite mane: dieną, kaip visi, užeiti negalėjau...

— Mano vaikas neįskųs tavęs,— sušnabždėjo Ieva.

— Tikiu, šviesiausioji ponia. Bet man ramiau, kad užėjau. Visada, kai naujas žmogus atsikrausto, užeinu pas jį, teisybę pasakau. Tie, kurie žino teisybę, tyli. Neišduoda... O ir man baisiau gyvent, jei kas nežino,— Stirbaitis vos vos nusišypsojo, jo akys nusigiedrijo, ir tik dabar, kai nusigiedrijo, Ieva pamatė, kad jos be galo liūdnos. Prieš Ievą stovėjo žmogus, kuris, mirtiną nuodėmę tėviškėj padaręs, negali, neišdrįsta iš tėviškės pabėgt. Jai nušvito protas.

— Palauk, gerasai, neišeik! — sušuko Ieva.

Dabar ji apsakė jam savo gyvenimą, Petrelio nelaimę: vaikas pats nepajunta, kaip žmogų papėdžiui nuseka... Viską apsakė.

Nuo to laiko Stirbaitis Petrelį kaip ir globoti ėmė: vesdavosi į girią, į dykrą, į raistą, savo trobelėj apnakvydindavo. Vaikas

pažvalėjo, tapo atviresnis, patiklesnis. Žmonių nebevengė. Vis rečiau ir rečiau į pėdas užsižiūrėdavo, papėdžiui slankiodavo...

Ieva buvo laiminga: vaikas išaugs, užmirš vaikystės pirmuosius reginius, nelabojo kerus...

Tačiau prabėgo vasara, ruduo, praslinko žiema, atėjo pavasaris, upė Jūra patvino ir vieną naktį išplukdė Stirbaitį negyvą. Žmogus, kuris, tėviškėj mirtiną nuodėmę padaręs, negalėjo, neišdrįso iš tėviškės pabėgt, nusiskandino. Petrelis vėl sugniužo. Gyvenimas, pasaulis jam tapo dar atgrasesnis, dar svetimesnis negu buvo iki tol, kai su Stirbaičiu susidraugavo.

O ne! Ieva neatiduos Petrelio Vainos globai. Niekam niekada nebeatiduos. Tie, kurie visko pertekę, kurių sąžinės niekas negraužia, gadina, tik gadina savo globotinius. O sąžiningieji, kenčiantieji patys netoli savo kryžių tenuneša — palūžta, suklumpa, pražūva... Argi jų jėgoms dar ir kitu žmogum pasirūpinti?

— Ieva, Ieva! — girdi ji tylų šauksmą.

Jiedu jau ant skardžio. Retėja lazdynai abipus tako. Tuojau prasidės laukymė.

Laurynas pasiveja ją, nutveria už rankos.

— Ieva...— pradeda sakyti, tačiau ji pažvelgia jam į akis, ištaria:

— Visa tai kvaila... Gyvas tebėra mano vyras.

Laurynas sutrinka, susigūžia, atrodo, jau nebeprašneks. Tylės, su teisybe vyriškai ir kilniai susitaikys. Tačiau jo balsas — atkaklus, nesugniuždomas — tučtuojau pasigirsta:

— Ieva, tu girdėjai, ką pasakė ponas Chodkevičius, tu turėjai suprasti — Tvirbutas niekada namo nesugrįš...— Laurynas sunerimęs, gal savo žodžių išsigandęs, palinksta į Ievą, tarytum įtikinėja, tarytum teisinasi: — Aš nežinau, kas jam atsitiks, kas jo laukia, tačiau jeigu galingieji nusprendė, vadinasi, taip ir bus, taip ir bus, Ieva, nieko tu nepakeisi — jis nesugrįš!..

— Tuščia šneka,— ištaria Ieva, apsidžiaugia: atsakė Laurynui ramiu balsu, tokiu ramiu, kokiu tik Kipras kartkartėm prašnekdavo.— Mane gal ir gali apgaut, pavargus kartais patikiu ir šiuo, ir tuo, tačiau vaikų juk neapgausi — jiems viskas visiškai kitaip atrodo, pone.

— Tai tik žodžiai, žodžiai, žodžiai! Jais pati save apgaudinėji! — apmaudžiai pratrūksta Laurynas.— Tu!.. Tu, tiek prisikentėjus, tiek nelaimių pakėlus, šitaip lengvabūdiškai su manim žaidi!..— ak, štai jau ir pagieža, neapykanta balse suskamba, Ievai pasirodo, kad dabar jis neapkenčia ir jos, ir žolės, ir lazdynų, ir nukritusių lapų — visko. O dieve — gal tik mylintis žmogus šitaip neapkęsti gali? Štai jis palinksta prie Ievos veido — jo akys piktos, plėšrios: — Kam, kodėl, ko vardan tuščius žodžius šneki?

Naktį tu nusivedei mane prie Morštyno namų, naktį parodei bažnyčią, kurioje tave apgavo. Nepasakei nė žodžio. Parodei bažnyčią. Nuoširdžiau niekas niekam pasaulyje teisybės nėra pasakęs — bažnyčią tu parodei man. Tik man! Tai kas, ar aš apgaudinėju tave ir tavo vaikus? — Laurynas suinkščia, gaikteli, kietai sučiaupia lūpas.

Ieva spokso į jį apstulbusi, Lauryno veidas atšiaurus. Kietai sučiauptos jo lūpos prasiveria, atgrasiai nusišypso, ištaria:

— Aš pasakiau teisybę, Ieva.

Laurynas nusisuka, nueina.

Ieva mato jo tolstančią nugarą, tvirtai žengiančias kojas, plačius, valingus rankų mostus — galingas, įniršęs vyriškis palieka ją vienišą, pats į žūtbūtinį mūšį su ateities nežinia veržiasi. Vėjas kilsnoja, plaiksto ore jo apsiaustą kaip juodą vėliavą.

Tolumoj dumia kiek tik kojos įkerta žirgas, neša prie kaklo prikritusį raitelį. Žirgas lekia pakrūmėmis, laukymės pakraščiu ratą suka, artėja — netrukus pralėks pro Ievą.

Petreli, sūnau, raiteli šaunusis! Tuščiai verda piktumas tavo širdelėj, tuščiai žirgą šitaip negailestingai geni. Kad tu žinotum, kokią šventą bažnyčią pastatė mums mūsų visų penkių gyvenimas!..

Laidoti Steputį Stirbaitį į Varnų Lizdą, į Joniškes išvežėm.

Buvo šilta, saulėta balandžio pabaiga. Jau žėlė žolė, ant krūmų ir medžių šakų pumpurai pampo. Tuoj tuoj turėjo sužaliuot pasaulis, o dienos slinko tokios neramios, kad atrodė: sužaliavimo nebesulauksime — staiga užeis baisūs šalčiai, pumpurai nubyrės, šakelės nudžius, sutrupės, ant žemės dulkėm pabirs...

Ramią, be vėjelio dieną ponia Sofija Mitkevičaitė Pašušvikaitė, pagal vyrą — Vnučkienė, Šiluvos dvaro valdytoja, į Rietavą atvažiavo. Jos puošnią karietą būrelis raitelių lydėjo. Arklių ir ratų pakeltos dulkės nesisklaidė, tvyrojo ore, niaukstė dangų. Ponia Vnučkienė susitiko su vaitu ir pasakė jam, kad buvusį tėvūną laikinojo seniūno Grigaliaus žmonės Kražiuose suėmę, tamsiojon uždarę: ponas Svirgaila valstiečius maištininkus nuo bausmės slapstęs, jiems į prūsus pabėgti padėjęs.

Rietaviškiai gedėjo Stepučio, nuogąstavo dėl tėvūno Svirgailos likimo, o labiausiai dėl savos ateities būgštavo. Poniai Sofijai Vnučkienei, naujojo tėvūno žmonai, nepatiko Rietavas. Medžiai ir krūmai nuogi tebebuvo, lapija šiukšlynų, tvorų, pašiūrių, apšepusių stogų nuo akių dar neslapstė. Visur prie tvartų mėšlo krūvos stūksojo, smarvę skleidė. O baisiausia — rietaviškiai katalikai tebebuvo.

Ponia Vnučkienė pavakariais išvažiavo, ir rietaviškiai tuojau pasodėse, prie varteľių, būriuotis ėmė. Kas dabar bus? Naujasis tėvūnas liuteronas yra, liuteronais ir jie, rietaviškiai, tapt privalės. Į Varnių bažnyčią važinėti, išpažinties eiti nebegalės. Kitaip numirusius pagerbt, kitokias giesmes giedot reikės. Vyrai erzėjo, nirto. Moterys ašarojo. Tai jau ne, rietaviškiams dėl tos Varnių bažnyčios širdžių labai neskaudėjo. Bažnyčia — ne ugnis. Nesudegsi nei į šiokią, nei į anokią bažnyčią nuėjęs. Naujas ponas — naujas tikėjimas, ar nuo šiol visą laiką taip bus? Štai kas rietaviškius piktino ir baugino. Laikinai šioj žemėj tegyveni, čia pat akyse gyvenimas keičiasi, mainosi, nė širdy nieko amžino negali išsaugoti: tikėjimą mainai — sąžinę graužini: pastovaus ir amžino sieloj vis mažiau ir mažiau jauti. Kuo taip gyvendamas galų gale tapsi? Gyvuliu? Vabalu? Ak!.. Kai niekas gyvas niekuo nebetikės, pasaulis sušals, pajuoduos, viskas, kas nors ir laikinam gyvenimui, tačiau kaskart vis iš naujo sužaliuodavo ir gimdavo, suvisam pražus...

Bitininkas Stirbaitis nusiskandino, savo valia gyvastį dievui sugrąžino — kas žino, gal tos baisiosios ateities išsigando? Gedėdami Stirbaičio, rietaviškiai, man rodės, savų pralėkusių dienų, senobiškai pragyventų metų gedėjo. Juk kas tas Steputis rietaviškiams buvo? Atsiskyrėlis, ir tiek. O liūdėjo dėl Stepučio visi.

Malūnininkas Bruzdeilynas Tamsusis keleri metai samdė slaptą žygūną. Stirbaitis bebrų sruoglius Bruzdeilynui atiduodavo, šis slaptajam žygūnui perduodavo, žygūnas per prūsų sieną pernešdavo, Varnų Lizde į auksą su vokiečių pirkliais išmainydavo. Dalį to aukso žygūnas Joniškėse Stirbaičio žmonai atiduodavo, dalį Bruzdeilynui parnešdavo, dalį sau pasilikdavo. Onė Veronė mūsų mamą tikino, kad ir tėvūnui Svirgailai aukso trupinių nubyrėdavo.

Tad tas slaptasis Bruzdeilyno Tamsiojo žygūnas į Joniškes nujojo, Stirbaitienei pranešė, kas jos vyrą ištiko. Stirbaičio sūnus Ambraziejus į Rietavą atvažiavo brangia dengta karieta. Ambraziejus, augalotas nešnekus bernas, Rietave gimęs ir daugelį metų augęs, nė nepaklausė, kur pakylėtas tėvo kūnas — pats malūnininko namus aplandžiojo, tėvo palaikus surado. Niekam nė žodžio nepasakęs, juodos neperšlampamos drobės rietimą išvyniojo, ant grindų patiesė, tėvo kūną ant jos paguldė — į tą juodą drobę suvyniojo. Ant rankų pakėlęs, į kiemą išnešė. O čia žmonių jau buvo susirinkę. Sujudo, subruzdo visi: argi dabar sūnus tėvo velionio kūną, į drobę suvyniotą, lyg į maišą įgrūstą, karieton bruks? Būtų brukęs, tačiau Bruzdeilynas, namų šeimininkas, Ambraziejui kelią pastojo, atlapas karietos dureles užtrenkė.

Ambraziejus stovėjo, laikė tėvą ant rankų, į Bruzdeilyną iš padilbų dėbsojo.

— Atidaryk,— pasakė tykiai.— Kur aš dabar jį dėsiu? Atidaryk.

— Tai kaipgi čia — mama pinigų mažai turi, meistrui už karstą sumokėt neužteko, ar ne? — paklausė Bruzdeilynas, ir tuo metu keli vyrai priėjo prie Ambraziejaus, baugųjį drobės rietimą iš jo paėmė. Vienas tarė:

— Karstą padirbsim — tada, sūnau, tėvą išsiveši.

Vakare mūsų mama verkė. Jai buvo baisu, kad sūnus tėvą šitaip — į juodą drobę suvyniojęs, į karietą įgrūdęs — namo išsivežt norėjo. Mama įsišnekėjo, įsišnekėjo — širdį įsiaitrino. Ėmė šaukt, kad tėvai, tėvai kalti — vaikus vienišus augti palieka, į svetimus namus, svetimų globai atiduoda, o senatvėj meilės, paguodos iš vaikų tikisi. Tuomet senelis virpančiu, nuoskaudos kupinu balsu prašneko:

— Tu sakai, dukrele: tėvai kalti... O Žygimantas, tavo brolis, mano sūnus? Ar aš piktas jam, vaikui, buvau? Ar kieno svetimo globai jį atidaviau? Taigi... O likom dvarely dviese — nesutelpam. Žygimantas kažkokią nuotaką nusižiūrėjo, ta neina į Širvius, kol aš dvare esu. Jai reikia tuščio dvaro. Viešpatystės dvare. Susiruošiau, dukrele, pas tave važiuoti, sūnus man ir sako: susitark su Ieva, tau su dukra lengviau nei su marčia gyventi būtų... Ar supranti, dukrele,— iš namų mane varo!.. Iš tėviškės, iš tėvo tėviškės, iš senelio tėviškės!..

Mama nebeverkė. Stovėjo stalo abiem rankom pasirėmus, galvą nusvarinus.

— Kas ta jo išsirinktoji? — paklausė baisėdamasi.— Kunigaikštytė, karalaitė, imperatoriaus duktė?

— Kad aš žinočiau!.. Nieko Žygimantas man nepasisako. Dėl nieko nepasitaria. Žiūri į mane padūmavusiom akim, tyli... Taip ir dilgčioja širdy: mirties mano laukia!..

Senelis nelauktai nusijuokė. Užsičiaupė. Tylėjo. Atsistojo nuo krėslo, priėjo prie stalo — ant šio žvakė degė, prie kito jo galo mūsų mama stovėjo. Mama pakėlė galvą, pažvelgė į senelį akis išplėtus. Kai senelis prie stalo galo atsistodavo, mes visi pajusdavom, kad jis — vyriausias, kaip ir mūsų šeimos galva yra. Suklusdavom, laukdavom, ką jis pasakys.

Senelis nužvelgė mus visus, tarė:

— Nesiguoskim, žmonės ir blogiau nei mes gyvena. Sakau, palydėsim rytoj Stirbaitį į Joniškes — aš anūkams jūrą parodysiu.

Mama stypt nuo stalo atsitiesė, išsigandus sušuko:

— Neleisiu vaikų prie jūros! Ničnieko apie jūrą girdėt nenoriu! — atlyžo, gal brolį Žygimantą prisiminė, apmaudžiai nu-

sišypsojo: — Jūrą parodysi, tėve... Kodėl ne Ameriką, ne Indiją?

Senelis dėbtelėjo į mamą priekaištingai, skėstelėjo rankom, kažką sakyt norėjo — nepasakė. Išslinko iš svetlyčios į gerąją, iš gerosios į prastąją trobą — ten pasigirdo jo balsas: šnekino, prašė Būdrą, kad ir ji rytoj važiuotų jūros pažiūrėti. Šnekėjęs, įkalbinėjęs, senelis vis pakartodavo:

— Tavo širdis atlyš... Tu man dovanosi...

Mes į mamą sužiurom. Mums atrodė, kad senelis įžeidė mamą: ne ją, o tarnaitę Būdrą prie jūros važiuot įkalbinėja. Tačiau mama nesupyko. Priešingai: jos veidas nusigiedrijo, akys graudžia atlaidumo šviesa sušvito.

— Še tau! — purkštavo Būdra prastojoj troboj.— Prie jūros jis mane nuveš! Žemaičių paprūdį parodys!.. Ar to man reikia, pone? Ar to man betrūksta?

— Tau širdis atlyš...

Tuščiai senelis Būdrą įkalbinėjo. Netrukus grįžo svetlyčion išraudęs, dar labiau susikrimtęs, man pasirodė, piktas.

— Na? — tyliai, atlaidžiai paklausė mama.— Maža Būdrai jūros? Amerikos geidžia?

Senelis tvardydamasis, nuoskaudą vis rydamas, atsakė:

— Nepriekaištauk man, dukrele. Aš nesu regėjęs jūros. Niekada nesu buvęs taip arti jūros. Pats pamatysiu, anūkams parodysiu... O išveši juos į Vilnių — liks nepamatę...

Rytą senelis, kelioniniais drabužiais rengdamasis, liepė Modestui Verkeniui, kuris jį iš Širvių į Rietavą atvežė, kelionei į Varnų Lizdą, į Joniškes ruoštis. Verkenis išsigando:

— Per prūsų sieną — apsaugok, viešpatie!.. Per sieną aš tai jau ne, tai jau ne — gink, dieve!..

Prie pusryčių stalo senelis ėmė šnekinti Motiejų Budginą, kad imtųsi važnyčioti. Stambus pražilęs vyriškis nudūrė retai mirksinčias akis į stalą, lėtu balsu pasakė, kad jo saulelė raudona, kas vakarą į jūrą leidžiasi, ir jam tos jūros gana. Budgino vienturtis sūnus buvo išjojęs į karą, štai jau keleri metai tėvas jo nematė, žinojo tik tiek, kad sūnus Livonijoj kariauja — dėl Rygos uosto, dėl jūros užkeiktos. Budginas kantriai, nerimą ir baimę nuo kitų slėpdamas, sūnaus sugrįžtant laukė. Tačiau senelis piktai pasakė:

— Mūsų visų saulelė raudona, visų saulelė į jūrą leidžiasi, brangus Motiejau.

Ir tuo metu pro duris į vidų įsliūkino Pranciškus Lepšys. Nelauktai atsiklaupė, išpūtė įžūliai akis, ėmė prašyt senelį:

— Pone šviesiausias, vežkis mane — aš važnyčiosiu, viską, ką reikės, darysiu!..

— Tu? — nustebo senelis, nužvelgė basas, degutuotas Lepšio kojas, nusuko akis į šalį.

Lepšys dar plačiau, įžūliau išplėtė akis:

— Vežkis, pone, kaip tėvą prašau! Namo parėjęs namų neberasiu — bent pasakysiu vaikams, kad jūrą mačiau... Jūrą mačiau!..

Staiga išgirdau piktą mamos balsą:

— Neprikaišiok man, Lepšy. Ne aš kalta, kad namų neberasi. Nėr pasauly teisybės — kiekvienas tai žino,— priėjus prie Lepšio, nudelbė jį baltomis akimis: — Stokis. Stokis ir džiaukis, kad su mano tėvu važiuotas pas vaikus parvažiuosi — nereikės pėsčiam tokio kelio dyžti.

Sumokėjus Lepšio mokesčius, mama neišgelbėjo Lepšio. Negalėjo išgelbėt. Upytės pilies seniūnas Kiela, poseniūnis Subačius, vaiskis Žuvininkas, matininkų matininkas dėdė Žygimantas pasielgė taip, kaip iš anksto buvo sumanę: paskelbė Lepšio žemę nedirbama, apleista, iš Lepšio ją atėmė, atidavė bajorui, kažkokiam Kustai, pilies seniūno svainiui ar pusbroliui, senelis gerai nė nežino, kokios eilės giminaičiui. Senelis, į Rietavą atvažiavęs, su mama tarėsi, kaip čia Lepšiui teisybę pasakyt, baisią žinią pranešt,— tylėt sutarė: kam žmogui širdį iš anksto skaudinti? parvažiuos ir sužinos, ir pamatys... Tačiau neištylėjo senelis, pasakė Lepšiui, kad šis namų nebeturi — jo šeimai kumetyne būstas paskirtas: virtuvėlė, kamara, kambarys plūkta asla, kalkėm baltintom sienom. Aš teisinu mamą... Sakau: negalėjo Lepšio išgelbėt. O juk ji, mama, pernai pavasarį Lepšio namo neišleido, kalbėjo: sąžinės, Lepšy, turėk, geru už gera atsilygink — atidirbk dar bent metus. Atidirbo žmogus. Parvažiuos dabar į Prievašką, pravers kumetyno duris, pamatys — Magdutė, Jokūbėlis, visi devyni prie kalkėm baltintos sienos stovi... Tėvas jiems pasakys: jūrą, vaikai, mačiau!..

Arklius pakinkė Budreikis, tas žmogus, kuris tolumų labiausiai ilgėjosi: temstant stovėdavo prie arklidės, žiūrėdavo kažin kur į slėnį, į kalvas už slėnio, į pirmas žvaigždes virš girios... Tačiau prie jūros nuvažiuot Budreikis nepanoro, nė žodeliu neprasitarė, kad ir jis jūrą pamatyt geistų. Arklius kinkė — tylėjo. Mes, važiuojantieji, į karietą lipom — tylėjo. Kazelė Jokūbaitis tuo metu šieno visą kupetą, šakėmis virš galvos iškėlęs, palei karvių tvartą nešė. Dulkių debesis jį lydėjo. Kazelei, Baltajam žmogeliui, niekas nė nepasakė, kur mes važiuojam.

Dangus vakaruose tą dieną nuo pat ryto niaukstėsi. Kai į karietą lipom, didelis, skaudžiai mėlynas debesis jau virš sodo, virš klėties kybojo. Prie vartų Lepšys arklius sustabdė, palaukė, kol Bruzdeilyno vežimas su karstu keliu pravažiuos — mes įkandin turėjom važiuoti. Vežimas, karstas pro mūsų arklius praslinko,

tada pirmieji — dideli, stambūs — lietaus lašai nukrito. Kieme pasigirdo klyksmas. Atsigręžiau ir pro užpakalinį karietos langelį pirmiausia pamačiau nuogas, akinamai baltas moters šlaunis, pliką pilvą. Rykūnė Katrė, sijonus ant galvos susikėlus, nežmonišku balsu burtažodžius rėkė, debesis vaikė, lietų į šalį suko — rietaviškiai šnekėjo, kad per šienapjūtę Katrė dažnai šitaip rėkaudama lietaus debesis į šalį nusukdavo, šieną sausą išsaugodavo. Dabar rykūnė norėjo, kad Stirbaičio karsto lietus neužlytų, kelionėj netelžtų.

Apsinuoginusios moters vaizdas man kvapą užgniaužė. Tik kaip pro miglą atsimenu: Jonas pravirko, iš karietos lauk ėmė veržtis.

— Mama! — šaukė.— Mama! Išveža mane! Išveža mane!

Senelis jį, rodės, ir glaustė, ir guodė. Povilas barė:

— Nutilk, kvaily! Užsičiaupk! Mama ir mums važiuoti uždraus!

Tuščiai Joną guodė, tuščiai barė.

— Mama! Mama! — šaukė Jonas.

Mama pribėgo prie karietos, atplėšė dureles, iškėlė Joną, priglaudė prie krūtinės, ant rankų įkandin karietos nešė. Jonas jau didelis, jau sunkus mamai buvo, ir ji sustojo, pastatė mažėlį brolį ant žemės — šalikelėj, prie tos koplyčios, kurioj medinis keleivis medinius paukščius mediniais duonos trupiniais lesina.

Aš ją mačiau. Diena buvo giedra, ir aš gerai mačiau, kaip ji stovėjo jachtos denyje. Kunigaikštis Jonas, jos vyras, sėdėjo krėsle su atkalte, ji stovėjo vyrui už nugaros, rankas jam ant pečių padėjus.

Mūsų laivas stūksojo prie Šepsholmeno salos, netoli kranto, o jachta išplaukė iš Vaksholmo prieplaukos, sąsiaurio vidury pasuko link Stokholmo, ir tuo metu nuo mūsų laivo iki jachtos buvo gal tik keli šimtai sieksnių. Jachtos denyje apsauginių nebuvo. Be kunigaikščio ir kunigaikštienės, vienui vienas žmogus — išdidus, pasitempęs — jachtos pirmagaly stovėjo, Šrapferis tikino: Flemingas, Klasas Flemingas, suomių laivyno vadas. Jachta buvo balta, baltos žuvėdros virš baltų burių ratu skraidžiojo. Jachtą lydėjo šešios galeros, prisodintos karių. Įkandin galerų slinko didelis, grimzlus Vaksholmo pilininko Hanso Klasono Bjelkenšernos laivas, kuriuo veikiausiai plaukė ir pats prokuratorius Personas.

Vanduo tarp mūsų laivo ir jachtos buvo ramus, tamsiai mėlynas, protarpiais atgrasiai juodas arba violetinis.

Nemo nisi mors[1].

[1] Niekas (neišskirs), tik mirtis (*lot.*).

Šie žodžiai įsigraužė į mano atmintį. Jų prasmė man atrodė tragiška ir didinga. Deja, gyvenime aš nebuvau patyręs nieko, ką galėčiau šiais žodžiais apsakyti. Niekada ir už nieką aš negul-džiau galvos, jokiam poelgiui nepasiryždavau tiek ir taip, kad mano pasiryžimas prilygtų prasmei, pasakomai žodžiais nemo nisi mors.

Šalia manęs stūksojo Šrapferis, už jo — vyskupas hercogas Magnus. Prie borto stovėjo ir Šneideris, ir Burmeisteris, ir Aderlasas. Spietėsi tarnai, apsauginiai, laivo kapitonas ir jūrininkai. Visi, kas gyvi laive buvome, žiūrėjom į pro šalį praplaukiančią baltą jachtą, į jos denyje sėdintį vyriškį, stovinčią moteriškę. Tylėjom. Įkandin jachtos pliūkščiojo galerų irklai. Virš galvų klykavo žuvėdros. Mums atrodė, kad matom laidotuvių procesiją jūroje. Neabejojom, kad akimis palydim kunigaikštį Joną ir kunigaikštienę Kotryną į paskutinę kelionę — niekas nebegalėjo judviejų išskirti, nemo nisi mors.

Užvakar į Magnaus kambarį Vaksholmo pilyje atėjo pilininkas Hansas Klasonas Bjelkenšerna, dviejų apsauginių lydimas. Pilininkas pasakė, kad vyskupas hercogas Magnus tuojau eitų į didžiąją priėmimų menę su karaliaus Eriko pasiuntiniais susitikt. Magnus begaliniai apsidžiaugė, mums tarė: „Karalius Erikas atsiuntė pasiuntinius, karalius Erikas priims mane Birgerio pilyje, baltojoje menėje. Mano valanda išmušė!"

Pastarosiom savaitėm Magnus įtikėjo, kad, atmesdamas sesers ir motušės pasiūlymą kuo greičiau bėgti iš Švedijos, pasielgė genialiai. Tuojau po to, kai sesuo su hercogo Barnimo svita išskubėjo iš Švedijos, Magnui pradėjo sektis. Rugpjūčio devintą dieną karalius Erikas Stokholmo pilyje didingai, pagal visas iškilmingų ceremonijų taisykles priėmė danų rūmų pasiuntinius. Šie karaliui Erikui pranešė: danų karalius Frederikas skelbia Švedijai karą. Kitą dieną į Vaksholmą atplaukė švedų karalystės kancleris Nilsas Julenšerna ir karaliaus vardu paprašė Magnų niekur nė vienai valandai neišvykti iš Vaksholmo — karalius Erikas galįs panorėti susitikt su vyskupu hercogu netikėčiausiu paros laiku. Kancleriui iš Vaksholmo išplaukus, Magnus mums, savo palydovams, paskelbė: „Gerbiamieji, ištikimieji, mielieji! Aš pradedu tikrąjį gyvenimą! Jūs laimingi žmonės, kad dabar esate su manimi!"

Tačiau slinko dienos, o jokių naujų karaliaus pasiuntinių Magnus vis nesulaukė. Tik rugpjūčio dvidešimt trečią dieną į Vaksholmą atplaukė karalystės maršalo Gustavo Stenboko pasiuntinys. Jis pranešė Magnui, kad danų karvedys grafas Giunteris fon Švarcburgas iš laivų į Švedijos krantą išlaipino dvidešimt keturis tūkstančius pėstininkų, keturis tūkstančius raitelių,

įkūrė stovyklą priešais Elfsborgą. Po dviejų dienų grafo Švarcburgo kariai Elfsborgo tvirtovę apsupo. Maršalas Stenbokas norėjo sužinoti, ką apie šį įvykį mano vyskupas hercogas Magnus, danų karaliaus brolis. Magnui pasirodė, kad, prasidėjus jo tikrajam gyvenimui, derėtis su maršalu Stenboku nebegarbinga. Vyskupas hercogas parašė laišką pačiam karaliui Erikui. Laiške pasmerkė brolio danų karaliaus karo žygį į Švediją, patikino karalių Eriką neišvyksiąs iš jo karalystės tol, kol brolis karalius neišvesiąs danų kariuomenės iš Švedijos. Paprašė karalių Eriką kuo skubiau pranešti grafui Švarcburgui, kad jis nužudysiąs danų princą Magnų, jeigu Elfsborgo apgulties per tris dienas nenutrauksiąs.

Maršalo Stenboko pasiuntinys, Magnaus laišku karaliui nešinas, išplaukė į Stokholmą. Kitą dieną į Vaksholmą atjojo penkiasdešimties raitelių būrys, kuris pradėjo eit sargybą prie pilies abiejų vartų.

„Puiku,— pasakė mums, savo palydovams, vyskupas hercogas.— Karalius Erikas suprato, kad tik aš dabar galiu išgelbėti švedų karalystę. Sargyba prie pilies visus įtikins, jog danų princas suimtas, įkalintas, ir jam iš tikrųjų gresia mirtis."

Praėjo dar dvi dienos. Raitosios sargybos viršininkas Magnui pranešė, kad danų karvedys grafas Švarcburgas atšaukė Elfsborgo tvirtovės šturmą, kuriam jau visiškai buvo pasiruošęs ir kurį turėjo pradėti rugpjūčio dvidešimt penktos rytą, auštant. Grafas, užuot šturmavęs tvirtovę, pradėjo derybas su Elfsborgo pilininku Eriku Kage.

Kristianas Šrapferis, visų Magnaus intrigų sumanytojas, mūsų ponui ėmė kalbėt: „Vyskupe hercoge, aš neabejoju, kad jums pasiseks. Tačiau savo sąlygas švedų karaliui iškelti privalote dabar, kaip tik dabar, kol Švarcburgas tebėra prie Elfsborgo. Kai Švarcburgas pasitrauks, Erikas nė nebemanys jums atsilyginti. Tuomet pats Erikas kels jums vis naujas ir naujas sąlygas. Grasindamas jus nužudyti, velniaižin ko jis gali iš danų karaliaus pareikalauti — herbo, danams sunkios, nepriimtinos sutarties, ko tik nori".

Magnus skubiai parašė antrą laišką karaliui Erikui. Juo atvirai pareikalavo, kad karalius Erikas suruoštų princesės Cecilijos ir jo, Magnaus, sužadėtuves trečią dieną po to, kai grafas Švarcburgas pasitrauks nuo Elfsborgo. Tik šią sąlygą įvykdęs, karalius Erikas gali tikėtis naujų Magnaus nuopelnų Švedijai, pirmiausia — Danijos ir Švedijos amžinos taikos, pasirašytos praėjusią žiemą, atnaujinimo.

Tad užvakar, kai Vaksholmo pilininkas Hansas Bjelkenšerna lydėjo vyskupą hercogą ir mus, jo svitą, į priėmimų didžiąją

menę, mano ponas neabejojo: karaliaus Eriko pasiuntiniai paskelbs, kad jų valdovas pasižada įvykdyti vyskupo hercogo sąlygą ir tuo tikslu kviečia į priėmimą Stokholme. Man atrodo, širdies gilumoje Magnus tikėjosi jau rytoj, o gal net tos pačios dienos vakare susižieduot su princese Cecilija švento Mykolo bažnyčioj prie Stokholmo rotušės.

Vyskupas hercogas Magnus, mūsų lydimas įžengė į priėmimų didžiąją menę orus, išdidus, spalvingai apsirengęs — geltonais batais, raudona liemene, mėlyna pelerina, juodu apsiaustu. Tačiau žengęs kelis žingsnius į menės vidurį, Magnus sustojo. Pažvelgė į Šrapferį. Šis paraudo, kaip parausdavo ūmaus įsiūčio pagautas.

Menėje vyskupo hercogo Magnaus ir jo svitos laukė tik du žmonės — prokuratoriaus sekretorius Germanas Bruseris ir reketmeisteris Monsas Jonsonas, tas pats budelis, kuris mūsų akyse pribaigė, degtine apipylęs, sudegino nelaimingąjį Gestoką. Monsas Jonsonas priėjo prie Magnaus, tarė:

— Šventasis tėve, šviesusis hercoge, savo pono, jo didenybės švedų karalystės prokuratoriaus Persono esu įpareigotas pranešti jums...

Magnus valdingai iškėlė ranką, nutildė Monsą Jonsoną, pažvelgęs į prokuratoriaus sekretorių, griežtai jį paklausė:

— Garbusis pone, kodėl su manimi šneka budelis?

Bruseris tylėjo. Reketmeisteris ramiu balsu pasakė:

— Vyskupe hercoge, mūsų valdovo karaliaus Eriko valia jūs privalote išvykti iš Vaksholmo šiandien — iki pietų. O po trijų dienų jūsų laivų nebeturi būti Švedijos pakrančių vandenyse.

Vyskupas hercogas išsprogusia vienatine akimi žvelgė į Bruserį. Kristianas Šrapferis žengė prie Bruserio taip ryžtingai, kad atrodė smogs jam.

— Ar jūs žinote, pone, kad tik vyskupas, kurį čia įžeidinėja budelis, gali dabar išgelbėti Elfsborgą ir galbūt visą Švediją?

Bruseris tylėjo. Šrapferiui atsakė reketmeisteris:

— Gerbiamasis, jūsų ponas apgavo karalių Eriką. Hercogą Kristupą Meklenburgietį, ištikimą mūsų karaliui vyrą, kunigaikštis Ketleris suėmė Dalene prieš tris savaites. Hercogui nepadėjo nei baronas Rekė, nei jūsų ponas. Pilis, kurias vyskupas, jūsų ponas, žadėjo atiduoti mūsų karaliui už princesės ranką, karaliaus karvedys Hornas jėga paims. Hornas jau apgulė Hapsalį. Veikiai žygiuos į Karkusą ir Ermesą. Jūsų pono paslaugų mūsų karaliui reikėjo, tačiau nebereikia ir nebereikės.

— Ponai! Jeigu jūs išvysite vyskupą hercogą Magnų iš savo karalystės, jo brolis danų karalius paims Elfsborgą, ir jūsų laivai nebegalės plaukioti Zundu,— pasakė Šrapferis Bruseriui.

Tačiau Šrapferiui vėl reketmeisteris atsakė:

— Garbusis pone, vakar vakare grafo Švarcburgo pasiuntinys perdavė karaliui Erikui karaliaus Frederiko laišką. „Brolio, kuris išdavė brolį karalių, nebelaikau broliu. Magnus savo likimu pats tegul pasirūpina. Aš jo gyvybės negelbėsiu, nuo Elfsborgo nepasitrauksiu, nė talerio išpirkos nesumokėsiu." Šitaip karalius Frederikas parašė laiške karaliui Erikui.

— Neteisybė! — sušuko Magnus.— Jūs meluojate! — prišoko prie Bruserio: — Budelis meluoja!

Monsas Jonsonas atlaidžiai nusišypsojo:

— Šventasis vyskupe, šviesusis hercoge, dėkokite dievui, kad mūsų valdovas Erikas kilnus. Jam gėda pralieti kraują žmogaus, kurio gyvybės tikras brolis nė taleriu neįvertina,— patylėjęs reketmeisteris griežtu balsu tarė: — Vyskupe hercoge, šiandien iki pietų jūs privalote išsinešdinti iš Vaksholmo.

Bruseris, kuris ligi šiol tylėjo, prašneko:

— Vyskupe hercoge, dovanokite ponui reketmeisteriui, jis iš tikrųjų įžūliai šneka. Turėtumėt suprast — reketmeisteriai guosti žmonių neįpratę. O štai aš jums norėčiau tikrai draugiškai patarti: išplaukę iš Vaksholmo, prisišvartuokite prie Šepsholmeno salelės ir palaukite, kol į Vaksholmą atplauks pono Rolambo laivai. Ponas Rolambas gabena į Vaksholmą tėvynės išdaviką, o juk kiekvienas išdavikas turi draugų, kurie viliasi jį išvaduot. Nuoširdžiai nepatariu jums, vyskupe hercoge, susitikt su ponu Rolambu jūroje.— Bruseris nusilenkė, pridūrė: — Laimingos jums kelionės, vyskupe hercoge.

Apypiete mes išplaukėm iš Vaksholmo prieplaukos ir netrukus išmetėm inkarą keli šimtai sieksnių nuo Šepsholmeno salos kranto. Vakare, temstant, matėm, kaip į Vaksholmo prieplauką atplaukė ilga Rolambo laivų vilkstinė. Suomijos kunigaikštis Jonas, paskelbtas švedų karalystės išdaviku, pasidavė Rolambui prieš tris savaites. Tris savaites Rolambo, Henriksono, Nilsono kariai plėšikavo Abe. Sutemose jų laivai, sukantys į Vaksholmo prieplauką, buvo juodi, atrodė sunkūs, anot Šrapferio, išpampę nuo Abe priplėšto turto.

Vakar, rugpjūčio dvidešimt aštuntą, tuojau po pietų, prie mūsų laivo priplaukė dvi nedidelės jachtos. Pasitaręs su laivo kapitonu, vyskupas hercogas leido keturiems žmonėms iš atplaukusių jachtų įlipti į laivą. Įlipo švedų valstybės patarėjas grafas Peras Brahė su trimis garbės apsauginiais. Grafas jaudindamasis papasakojo vyskupui hercogui, kokia nelaimė ištiko jo dukterį Kotryną ir žentą baroną Kristupą Šenką fon Hautenburgą. Vakar vėlai vakare karalystės prokuratorius Personas pasitiko Suomijos kunigaikštį ir jo žmoną Kotryną Vaksholmo pily-

je. Kunigaikštį Joną sargybiniai tuojau nuvedė į pilies požemį, o kunigaikštienei Kotrynai, svetimšalei kilmingai moteriai, lenkų karalaitei, Personas, laikydamasis karalystės įstatymų, leido pačiai nuspręsti, kaip pasielgti — grįžti į tėvynę arba drauge su vyru tamsiojoj kalėti. Prokuratorius paaiškino: antruoju atveju kunigaikštienei tektų gyventi viename kambaryje su vyru, jai patarnautų tik dvi tarnaitės. Priminė: jos vyras, švedų karalystės išdavikas, nuteistas mirti, nuosprendį įvykdžius, vyro pilys, žemė ir turtas atitektų švedų karaliui — kunigaikštienė liktų našlė svetimoj šaly be teisės reikalauti valstybės išlaikymo. Kunigaikštienė Kotryna pakėlė ranką, atkišo prokuratoriui, pasakė: „Pone karališkasis kaltintojau, štai jūs matote mano sutuoktuvių žiedą. Jame išgraviruoti žodžiai: nemo nisi mors. Su vyru mane tik mirtis išskirs, pone karališkasis kaltintojau".

Grafo Pero Brahės akyse sužibo ašaros.

— Vyskupe hercoge, jeigu kunigaikštienė leisis suimama, suims ir jos palydovus. Aš jau sužinojau, kas jų laukia,— grafas kalbėjo vis dažniau užsikirsdamas.— Kamerdinerius, pažus, trabantus nukirsdins Stokholme, Rotušės aikštėj. Svetimšalius ponus Manovskį, Snarskį, Kšemojovskį, mano žentą baroną Šenką fon Hautenburgą uždarys Vadstenos vienuolyno bokšte... Moteris, su jomis ir mano dukterį Kotryną, barono Hautenburgo žmoną, nuveš į Eskilstunos tvirtovę... Kokius pražūtingus žodžius pasakė prokuratoriui kunigaikštienė!.. Maldavau ją atsipeikėti aš, maldavo mano žmona... Tuščiai... Vyskupe hercoge! Aš neabejoju, kunigaikštienė netiki, kad karalius Erikas leistų jai sugrįžt į tėvynę. Ji mano, kad šio pamišėlio reketmeisteriai įgrūstų ją į maišą ir paskandintų jūroje... Vyskupe hercoge, maldauju: pasiūlykite kunigaikštienei sėsti į jūsų laivą, pažadėkite nugabenti ją ir jos svitą ten, kur jūs plaukiate, ir kunigaikštienė patikės, kad dar gali ištrūkti iš karaliaus Eriko nagų, išsigelbėti, į tėvynę sugrįžti... Išgelbėkite kunigaikštienę! Išgelbėkite mano dukterį, mano žentą! Atsidėkodamas darysiu jums gera visą gyvenimą... visą gyvenimą...

Grafo Pero Brahės prašymas, siūlomas sandėris suintrigavo Magnų. Jis priėjo prie manęs ir greitakalbe ėmė aiškinti, kad sutinka priimti kunigaikštienę Kotryną ir jos svitą į savo laivus, kad jaustų didelį pasitenkinimą tuos niekuo nekaltus žmones nuo tikros pražūties išgelbėjęs. Magnus pasiūlė man sėsti į Pero Brahės jachtą, nuplaukti į Vaksholmą ir susitikti su kunigaikštiene. Tu — lietuvis, tavimi ji patikės, drąsino mane Magnus. Aš papurčiau galvą.

— Ji — tavo valdovo sesuo! Tu būtum paskutinis kvailys, jeigu praleistum progą...— pašnabždom ėmė šaukti Magnus.— Val-

dovas tau leistų sugrįžt į tėvynę! Tavo vaikai — ten, ten, tėvynėj!..

Aš supratau Magnų. Iš Švedijos išvytas, karaliaus Frederiko broliu nebelaikomas, vyskupas hercogas pamanė, kad stebuklas įvyko, kad pats viešpats dievas jo pasigailėjo — suteikė tokią nuostabią progą Lenkijos ir Lietuvos valdovui gerą darbą padaryti, jam įtikti, su juo suartėti... Neabejojau: Magnaus širdy vėl sukrebždėjo viltis kunigaikštytės Onos Jogailaitės, Lietuvos didžiojo kunigaikščio, Lenkijos karaliaus Žygimanto Augusto sesers, ranką gauti.

Pasakiau Magnui:

— Mano pone, ne dėl to, kad karalium Eriku netiki, kunigaikštienė vyro neišsižada. Niekas, nė jos brolis valdovas, dabar neįkalbėtų jos išsižadėti vyro. Ji pasiryžo, pasirinko kelią...

Išgirdęs, ką aš šneku, prie manęs prišoko grafas Brahė:

— Garbingasai pone, kunigaikštienė pasirenka ne kelią — pražūtį! Į pražūtį stumia svitą, mano dukterį, jūsų tėvynainius... Aš — valstybės patarėjas, pirmasis švedų grafas — gerai žinau, kas jų visų laukia!..

Atsakiau Brahei:

— Jūsų šviesybe, aš tikrai norėčiau padėti kunigaikštienei, jūsų dukteriai, visiems kitiems... Tačiau žinau, kad kunigaikštienė Kotryna nė susitikt su manim nepanorės,— širdy pajutau apmaudą, nuoskaudą, pasibaisėjau: kur aš esu? kuo tapau? kodėl aš ne namie?

— Tačiau pabandyti jūs galite! Jums nė plaukas nuo galvos Vaksholme nenukris — aš, valstybės patarėjas, grafas, tai garantuoju.

— Grafe, jūsų šviesybe...— teisybę jaučiau, o žodžiais pasakyt nepajėgiau, tad tik savo elgesio priežastį paaiškinau: — Aš buvau susitikęs kunigaikštienę Kotryną Rygoje. Ji nujautė, kas jos laukia Abe. Ji prašė, kad plaukčiau su ja, būčiau šalia jos svetimoj šaly. Aš atsisakiau keliaut su ja, ir ji... Ji išdidi. Ji deivė Lada. Su žmogum, kuris ją paliko nelaimėje, ji niekada nebesišnekės.

Kristianas Šrapferis apmaudžiu, piktu balsu Magnui pasakė:

— Ko jūs jį įkalbinėjate lyg šventą mergelę? Įsakykit, ir jis plauks į Vaksholmą. Tegul pabando neplaukt!..

Magnus nudūrė vienatinę akį į denio grindis, tylėjo.

Šrapferis įsiutęs prišoko prie manęs, į akis išrėžė:

— Tu iš tikrųjų bailys! Tižena!

Tylėjau. Buvau dėkingas savo ponui Magnui, kad ir jis tyli.

Grafas Brahė valandėlę žiūrėjo į mane, mačiau, norėjo kažką pasakyt, supratau ir ką norėjo pasakyt: tu — ne žmogus, tu ne-

turi širdies... Tačiau nepasakė, apsisuko, nudūlino susikūprinęs ir nelaimingas prie borto, prie virvinių kopėčių...

Šrapferis pristojo prie Magnaus: kodėl būtinai Tvirbutas, kodėl būtinai lietuvis turi pasiūlyt vyskupo hercogo paslaugas kunigaikštienei? gali pasiūlyt Šneideris, sekretorius, arba Burmeisteris su Aderlasu, arba jis pats, Šrapferis,— negalima pražiopsot tokios naudingos progos! negalima!..

Magnus sušnopštė, pakėlė galvą, pažvelgė į Šrapferį, pro dantis iškošė:

— Palikime ramybėj išdidų žmogų, Šrapferi! Pripažinkim, kad yra išdidžių žmonių! Patys šliužai būdami, išdidžiųjų nežeminkim!..

Kitą dieną stovėjom visi prie borto, žiūrėjom į pro šalį praplaukiančią baltą jachtą, į jos denyje sėdintį vyriškį, stovinčią moteriškę. Lydėjom akimis kunigaikštį ir kunigaikštienę į paskutinę kelionę. Žinojom: jų jachta plauks palei Stokholmo senąją sieną, praplauks uostą, grūdų svėryklą, Sioderstriomu įsuks į miestą, priplauks Pietinius sostinės bokštus, ir nuo tilto, nuo krantinių sužiurs į kunigaikštį ir jo žmoną Kotryną šimtai akių — ogi teisybė, kunigaikštis maištininkas suimtas, antai sėdi denyje, suimta jo žmona, antai stovi denyje, suimti aršiausieji karaliaus priešai, ir karalystė išgelbėta, išgelbėta! karalius, vaidus su broliu pabaigęs, visą karalystės kariuomenę prieš danus kariauti pasiųs — Elfsborgą iš jų atsiims, viską atsiims!

Vyskupas hercogas Magnus spoksojo į tolumoj, sąsiaurio gerklėj pranykstančią baltąją jachtą niūriu papilkusiu veidu. Jo vizitas į Švediją pasibaigė. Karalius nepriėmė, karališkasis prokuratorius pasityčiojo, ir jis turėjo grįžti... Kur grįžti? Į Horno paimtą Hapsalį? Į Bengtsono apgultą Karkusą ir Ermesą? Į tylų, nykų Piltenės dvarą, kad jame tuščiai pasentų?

Baltoji jachta, mirtininkų jachta!..

O!.. Koks laimingas būtų buvęs Magnus, jeigu Personas jį būtų gabenęs baltąja jachta iš Vaksholmo į Stokholmą! Jeigu jis būtų sėdėjęs deny taip išdidžiai, kaip dabar sėdi kunigaikštis Jonas! Jeigu į jį, mirti pasmerktą, dabar žiūrėtų šimtai smalsių, piktų, prakeikiančių ir užjaučiančių akių nuo miesto tilto ir krantinių! Deja...

Petrai, Povilai, Jonai, sūnūs mano, kadaise rūsčių žodžių man pasakydavo tėvas, bičiuliai Mažvydas, Vilentas, Zablockis, vėliau — ponia Konstancija Dvarčiūnienė, jūsų senelė, stalininkas Chodkevičius, kancleris Radvila... Žiūrėdavau jiems į akis, jausdavau, kad teisybė mano pusėje, o vis tiek širdy būdavo neramu, graužsaid sąžinė...

Grafas Brahė akimis man sakė: tu — ne žmogus, tu neturi širdies. Žiūrėjau į tas smerkiančias graudžias akis, žinojau: neteisus grafas, aš pasielgiau teisingai, aš — žmogus. Tačiau nebekentėjau, manęs nebegraužė sąžinė, širdy ramu buvo.

Mano sūnūs, kalbėjau, kliedėjau jums, kad esu nusibridęs, nusiklaidžiojęs, kad žvėrėju, žmonių vengt imu. Lydėdamas akimis baltąją mirtininkų jachtą, supratau, kas man atsitiko: teisybę jaučiu — sąžinė nebegraužia... Ir teisieji, ir neteisieji žvėrėja, jeigu jų sąžinė nebegraužia.

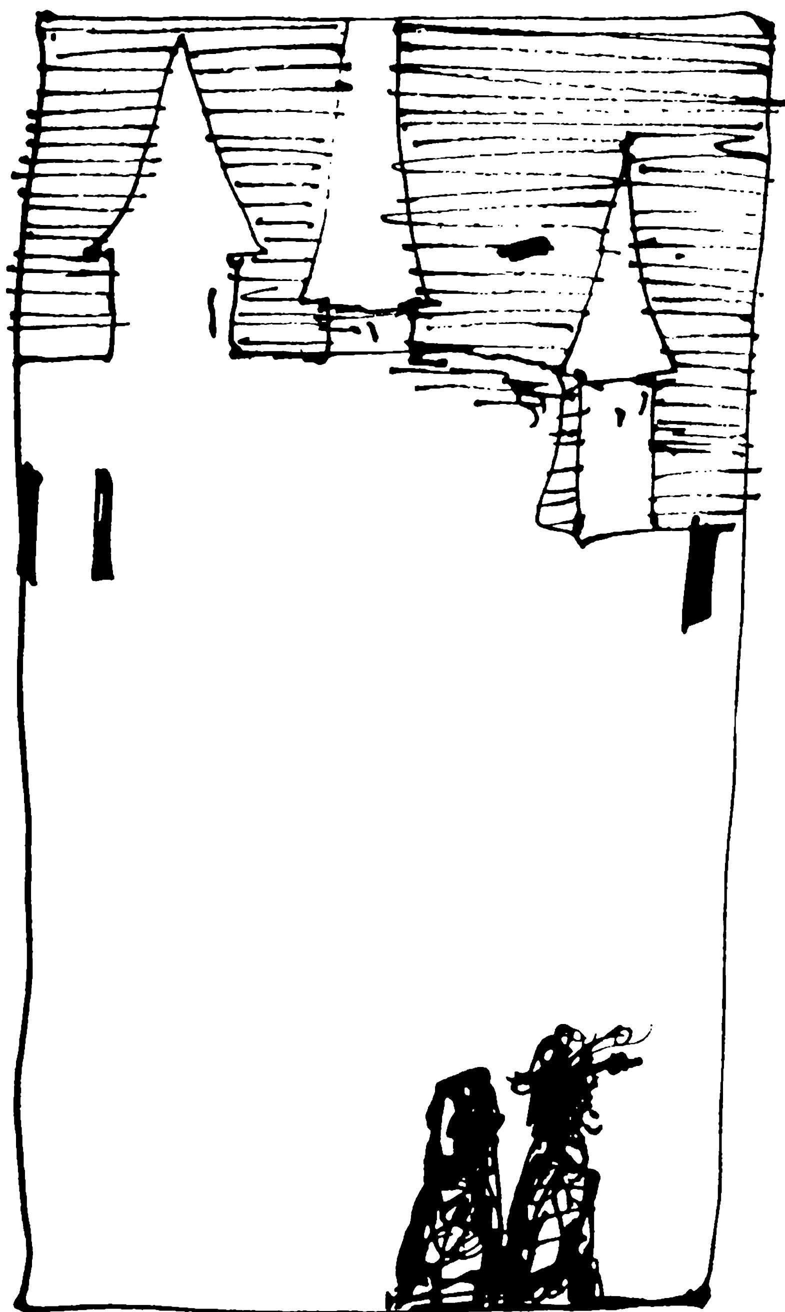
Aną skaudžiai mėlyną debesį, iš kurio ėmė kristi dideli, stambūs lašai, gūsingas vėjas, anot Bruzdeilyno, atsiūba, į šalį nusuko, į pietus nuginė. Ten, Vilkėnų pusėj, Stepučio užgiry, dykroj, lijo, lietus pilte pylė — iš tolo atrodė, kad ten sniego pūga siaučia. O kelias po mūsų arklių kojom sausas buvo, dulkėjo. Dėkui rykūnei Katrei, gūsingojo vėjo, atsiūbos, prišaukusiai: ten, kur Steputis gyveno, lietus kaip iš kibiro pila, čia, kur numiręs važiuoja,— saulė pro debesis švituliuoja.

Privažiavę Kapstato ežerą, lėna pakrante prie vandens pasukom, ir arkliai nunėrę galvas atsigėrė. Mudu su ežeru broliai, sakydavo Steputis, abu nerimaujam, abu sąžinė graužia — reiks iš čia ir jam, ir man iškeliaut.

Štai iškeliauja Steputis. O ežeras pasilieka kur buvęs. Arkliai jo vandens atsigėrė. Vižlas ne, nelakė, nė artyn prie vandens nebėgo. Tupėjo pakrūmėj, gailiom akim į ežerą žiūrėjo. Bruzdeilynas nuogąstaut ėmė: gal aprietas, gal aprietas? Kai Stepučio kūną upė išplukdė, ir Stepučio šuo iš kažkur susivokė — išbadėjęs, perkaręs, kruvinai susibraižęs. Bruzdeilynas vis labiau nerimavo: ar maža girioj lapių patrakusių, ar užteko šuniui, šeimininko gailinčiam, proto tų lapių lenktis? Lepšys išsprogino akis į Bruzdeilyną, užginčijo: šeimininko mirtis pagadina šuniui kraują, tai teisybė, bet tai ne patrakimas, ne!..

Paežerėj prie mūsų dar vienas žmogelis pritapo: žemaūgis, bet tvirtas, miklus, nuolat šmirinėjančiom akim — slaptasis Bruzdeilyno žygūnas, kuris Stepučio sudžiovintus bebrų sruoglius per prūsų sieną pernešdavo, Varnų Lizde į auksą išmainydavo. Kokių tat brangių dalykų pasauly yra! Už sruoglių ryšelį vokiečiai ryšelį aukso duodavo — trupinį už trupinį.

Ambraziejus, Stepučio sūnus, tam žmogeliui, slaptajam žygūnui, savo karietą užleido, pats šalia Bruzdeilyno, prieš tėvo karstą atsisėdo. Tarp Bruzdeilyno ir Ambraziejaus aš įsitaisiau. Kai karsto priešaky nebematiau, kai karstas už nugaros atsidūrė, širdis vėl, kaip ir senelę per Žemaitiją vežant, atlėgo: tebegyvena,

atrodė, Steputis, tebeklampoja po Pauškių tyrą, tebesišneka su savo vižlu lyg su žmogum — ko šuns širdy ieško, tą randa...

Važiavom žingine, palengva. Brasta perpliauškėjom Veiviržą, netrukus — Juodupį. Ambraziejus per tą laiką nė žodžio nepratarė. Bruzdeilynas šnekino šiaip, šnekino anaip — tuščiai. Ambraziejus tylėjo.

— Jaunas nutilai,— sumurmėjo Bruzdeilynas, pagiežingai vypsodamas.

Kai malūnininkas miltuotą veidą prieš kelionę nusiprausė, jo pašaipioji šypsenėlė akivaizdžiai įžūlesnė, priešiškesnė kitiems žmonėms tapo.

— O aš tau sakau, kad numirusiam prie jūros gerai! — nelauktai garsiai sušuko Bruzdeilynas.

Šūksmas tarytum pažadino Ambraziejų. Jis pasisuko į Bruzdeilyną, dėbsojo jam į akis, ir aš iš arti įžiūrėjau, kad Stepučio sūnaus veidas kregždėtas. Yra ir Ambraziejus kregždžių lizdą sudaužęs, dievui į akis lazda dūręs. Išdygo štai jam kugždenos. Anksčiau ar vėliau ir man išdygs — dievas neužmiršta blogų darbų, tai jau ne.

— Kodėl — gerai? — paklausė Ambraziejus storu, ramiu balsu.

— Skaistykla lengvesnė.

— Kodėl — lengvesnė?

— Jūroj senieji dievai — Vėjopatis, Jumpira — gyvena, naujajam dievui sielas kankinti trukdo. Ar tu nežinojai? — Bruzdeilynas, įžūliai vypsodamas, įsistebeilijo į Ambraziejų.

Šis nusigręžė, pasakė:

— Tėvas skaistyklos greitai nepereis.

— Tėvo neteisk,— griežtu balsu tarė Bruzdeilynas.— Vaito nužudyt jie nenorėjo.

— Dėl vaito skaistykloj tėvas ilgai nekentėtų. Tėvas prieš save ranką pakėlė.

Bruzdeilynas suinkštė, nukorė galvą, praskėtė kelius — būtų jau ir nusispjovęs ant dugninės lentos, malūne jis nuolat miltų dulkėmis spjaudydavosi, tačiau dabar susigriebė, kad ant tos pačios dugninės karstas padėtas. Vėl pakėlė galvą, užsižiūrėjo į kelią. Vižlas dabar pirm mūsų vežimo šalikele bėgo. Šuniui nepasakysi, kad jis ne krivis, ne kunigas, kad jam pirm karsto bėgti nedera... Bet man juk taip pat ramiau, kai karsto nematau, kai karstas už nugaros. Ką savo širdy atrandi, tą ir šuns širdelėj atpažįsti — teisus buvo Steputis.

— Tau, dėde Vladislovai, ne tėvas dabar rūpi,— pasakė Ambraziejus tokiu pat storu, ramiu balsu.— Tau mano motina rūpi.

Bruzdeilyno lūpas vėl šypsena išviepė — įžūli, pagiežinga. Ta-

čiau dabar jo akyse ir širdgėla suspindo. Širdį gelia visiems. Visiems. Net ir tiems, kurie iš visų ir visko tyčiojasi.

— Aš dar ne našlys,— tarė Bruzdeilynas su nuoskauda.— Negražiai šneki, Ambraziejau. Piktžodžiauji.

— Motina tau rūpi,— pakartojo Ambraziejus, ir man toptelėjo į galvą, kad ne tuščiai Bruzdeilynas ir slaptąjį žygūną į Joniškes vežasi. Joniškėse nepasidalinto aukso dar turėjo būti. Steputis pražuvo pavasarį, tų sruoglių kaip tik daug buvo pridžiovinęs — aukso, už tuos sruoglius gauto, jie dar nesuspėjo pasidalinti, nesuspėjo, aišku kaip dieną. To aukso dalies tikėjosi ir Bruzdeilynas, ir jo žygūnas. Gal net Juozapas Svirgaila savo dalies Kražiuose laukė, kad už auksą valdovo atlaidumą nusipirktų. Veikiausiai tik vižlas, vien tik vižlas iš visų, kurie daugel metų drauge su Stirbaičiu gyveno, kentėjo dabar tik dėl to, kad šeimininkas numirė, kad jo nebėra. Vien tik vižlas neteisė ir neteisino šeimininko, vien tik šuniui nė į galvą netoptelėjo, kad šeimininkas, į aną pasaulį iškeliaudamas, šiame pasaulyje paliko kažką, ką galima nutverti, dantimis iš svetimų rankų išplėšti, namo parsinešti.

Stepučio karstą per prūsų sieną slapta turėjom pervežti. Jei seniūno kariūnai, įsikūrę šalia barono Renė sodų, mus sučiuptų, Steputį karste rastų, Juozapas Svirgaila nuo rūsčios valdovo bausmės tikrai nebeišsisuktų. Todėl Gargždus aplenkėm miško, laukymių ir miškelių žolėtais kelučiais, o į Minijos slėnį nusileidom jau be jokio kelio — lėnu, krūmais apžėlusiu šlaitu.

Kadaise, prieš septynerius metus, kai nuo valdovo bausmės iš Rietavo į prūsus bėgo Rudgalvių, Tautkaičių, Ščiukaičių ir Stirbaičių šeimos, Steputis štai čia, Minijos slėnyje, iš vežimo išlipo. Pėsčias ėjo. Vis lėčiau, vis labiau nuo vežimo atsilikdamas ėjo. Nebeliko nė mylios, nė pusmylės iki prūsų sienos. Brastoje per Miniją arkliai sustojo, vandenį gėrė. Steputis pasivijo savųjų vežimą, įsitvėrė rungo, žvelgė į kitą upės krantą, krūmais apžėlusį... Arkliai atsigėrė, vežimas pajudėjo, ir Steputis staiga suprato, kad, išlipus į aną krantą, iki prūsų sienos beliks tūkstantis, šimtas, dešimt žingsnių, galų gale žingtelsi paskutinį žingsnelį, ir tėviškė, tėvonija, tėvynė už nugaros pasiliks — nebesugrįši į ją niekada. Bėglys vienintelį kartą šventąją ribą peržengia, kelio atgal jam nebėr.

Steputis persisvėrė per kardes, išbučiavo vaikus, su žmona, pats man sakė, atsisveikint nebesuspėjo — tik grybštelėjęs pirštais per plaukus, per skruostą, tik skarelę nuo galvos nutraukęs, tuoj ir išklapsėję arkliai, išžlegsėjęs vežimas į Minijos anąjį krantą...

Kraštinės žemaičių upės Steputis neperbrido.

Grįžo atgal į tėviškę, į tėvoniją, į tėvynę — ten, kur Vilkėnų giria pasibaigia, senovės dykra prasideda, skurdžią trobelę pasistatė.

O štai dabar arkliai vėl per Minijos vandenį brido, ratai pliauškėjo, dugno akmenukais gurgždėjo — kodėl Ambraziejus, sūnus, išveža numirusį tėvą iš tėviškės, iš kurios tėvas, gyvas būdamas, nė kartuvių, nė budelio kirvio grėsmės genamas, išeiti neišdrįso, nepajėgė?

Vižlas antai į upę nebrenda, laksto, blaškosi Stepučio krante — argi taip ir nepuls šuo į vandenį, nė paskui šeimininko karstą į kitą krantą neplauks?

Tėveli, ar tu jutai, kai iš namų anuomet ėjai, kad beliks tūkstantis, šimtas, dešimt žingsnių, galų gale — vienas, paskutinis, žingsnelis? Ar jutai, kad paskutinį žingsnelį žengi, šventąją ribą peržengi?

VII

Sekmadienis. Pusto sode. Sniegas baltomis vilnimis į langų stiklus puola, o paskui atgal, atgal į laukymę, į pagirę sūkuriais lekia.

Vaikai mažieji, Jonas ir Povilas, ant suolo klūpo, vienas prie vieno, antras prie kito lango — vis pučia į užšalusius stiklus, ledo gėles tirpina, žiūri pro varvančias stiklines properšas į siaučiančią pūgą.

Petras, vyresnėlis, stypso prie židinio, pajuodusių plytų pasirėmęs, akis į pakurą, į žerpluojančias anglis nudūręs.

— Prosenelio namas, prosenelio namas!.. Kokio prosenelio? Kada jis čia gyveno? — murma Petras, pakelia akis į mamą: — Kodėl mes turim čia gyventi?

Kambarinė Klima ir auklė Sabila išgąstingom akim sužiūra į Ievą. Ši nusisuka. Palinksta prie Jono galvelės. Sekmadieniais Širvių dvarely, gryčioj, būdavo tylu, ramu, šviesu nuo romios saulės. Mama ir tėvas ateidavo prie pusryčių stalo šviesiais drabužiais apsirengę. Seniai pralėkė vaikystės sekmadieniai. Štai žvelgi pro Jono galvelę, pro akutę užšalusiame lange į pūgą, regi juodus medžius baltuose sniego sūkuriuose ir, rodos, pati brendi per pusnis sušalusi, sugembusi, stingstančia širdimi — lyg iš namų išvaryta. Seniai gyvos nebėra motinos. Tėvas toli — namie, vaikystės sekmadienių tyloje. Nėr jo šalia.

Ką primins sekmadieniai Jonui, Povilui, Petrui, kai jie suaugs, patys tėvai bus, vaikus augins? Kokią tylą, kokią saulės

šviesą, kokius tėvus sekmadieniai jiems primins? Ar bent Petras prisimins tėvą ir motiną drauge?

Naktimis Ieva neužmiega. Ačiū Klimai, ačiū Sabilai, neskuba gulti, pasėdi, prašneka su ja iki išnaktų. Tarnaitės teisios. Ne tuščiai ponas Chodkevičius įsuko Ievą į triukšmingą, žėrintį, pagundų kupiną gyvenimą. Subuvimai, pokyliai, puotos... Pirmadieniais Ievą kviečia Dorogostaiskiai, ketvirtadieniais — Sakalinskiai, šeštadieniais — Svirskiai... Laurynas Vaina išvažiavo į Krasnicą, į savo dvarą. Ieva neatidavė jam Petrelio. Kada nors galbūt gailėsis Lauryną atstūmusi. Jeigu Radvilos, Chodkevičiai, Sakalinskiai, kiti galingieji, sumanė Ievą ištekinti,— ištekins. Ne už Vainos, už kito — už kokio seno našlio. Tad ar gerai Ieva padarė, Lauryną atstūmusi?

Sniegas sūkuriais lekia per laukymę tolyn į pagirę. Ūkia kamine virš židinio vėjas. Prie židinio Petrelis stypso. Hornastajaus testamento žodžiai galvoje dilgsi: prakeikiu tą dieną, kai tapau žemės iždininku, su sąžine derėtis pradėjau... Ak! Argi Ieva su sąžine derasi, argi derasi?

Piktumo apimta, Ieva atsitiesia nuo lango, prieina prie Petrelio, žiūri į jį atšiauriai:

— Ko murmi, ko burbi? Kuo nepatenkintas esi? Gal norėjai su ponu Vaina išvažiuoti? Gal su juo gyvent tau geriau būtų buvę?

— Alšienė numirti gali,— sumurma Petrelis, staiga pasiryžta, atšlyja nuo židinio, smigiom, pašaipiom akim pažvelgia į motiną: — O gal mes ir laukiam, kol Alšienė numirs? Kai numirs, į Rietavą grįšim? Vaikščiosim pirštų galeliais, šnabždėsim: prosenelės namas, prosenelės namas!..— Petras gaikteli, nuryja žodį, veikiausiai piktą žodį, ir metasi prie durų, trinkteli durimis.

Kaip jau seniai užsnigo... Lapkričio pabaigoj užsnigo. Išvažiavo ponas Janavičius į Varšuvą, į lenkų seimą, ir užsnigo. Trečias mėnuo nei atlydžio, nei atodrėkio — šalčiai, šalčiai, šalčiai. Pūgos, pusnys neišbrendamos.

— Ak, ponia! — graudulingu balsu prašneka Klima Cėpulova.— Važinėjat į tas puotas, į tuos pasilinksminimus — tik vaikus, save kankinat. Kam to reikia, ponia?

Ieva tyli. Šalčiai. Pūgos. Pusnys neišbrendamos.

— Klima, brangioji, nelįsk poniai į širdį! — sušnabžda Sabila.

— Tai kad ji kankinas, nyksta akyse!

— O tu pasakyk, brangioji Klima, kuri motina dėl vaikų nekenčia, sveikatos neaukoja? Ponia teisi: jei ji užrūstintų didžiūnus — vaikai į žmones neprasimuštų.

Cepulova vėl kreipiasi į Ievą:

— Ponia, metus antrus vyro tėvonijoje pabūtumėt — užmirš-

tų jūs visi didžiūnai. Sugrįžtumėt į Vilnių, leistumėt rami vaikus mokyklon.

Tai jau ne! Ieva su sąžine nesiderės. Negrįš į Rietavą, nelaikys vaikų Tvirbutų dvare. Petrelis Auką Alšienę vėl kiekvieną rytą vilnonėm kojinėm austytų, lovoj sodintų, valgydintų, vandeniu lūpas drėkintų — baisūs, baisūs tie prisiminimai!..

Ieva neleido jiems važiuot prie jūros. Draudė. Bet ar gali duktė tėvui ką nors uždraust? Išvažiavo tėvas, išsivežė Petrelį, Povilą. Tėvas ir Petras sugrįžo lyg pakeisti, lyg kiti žmonės. Jūra didelė, bekraštė. Žmonės nuo jūros lyg paršai nuo lovio vieni kitus nustumti nori. Kariauja. Kiek tėvų, vyrų, sūnų, mylimųjų tas karas dėl jūros iš moterų atėmė. Dėl Kipro, jos vyro, nelaimės kas — ar ne jūra — kalta?

Tėvas, parvažiavęs iš Varnų Lizdo, įėjo į trobą, atsisėdo prie stalo, sėdėjo niūrus, galvą nukoręs. Ieva manė, pavargo kelionėj, dar užmigs prie stalo. Ji priėjo, pasakė, kad tėvas prigultų, pailsėtų — argi juokas prūsų sieną slapta pervažiuoti, visą kelią visų ir visko aplinkui bijoti? Tėvas ūmai nuo Ievos atšlijo, trinktelėjo kumščiu į stalą, tarė:

— Atsiimu, dukra, iš tavęs Būdrą. Tarnaitė nelauks mano mirties, kaip tikras sūnus laukia.

Tėvas Būdrą atgal į Širvius išsivežė, į kelionę Būdra ruošėsi tylėdama, neskubėdama, išdidi. Ieva matė: išdidi. Tas neslepiamas, įžūlus Būdros išdidumas Ievai nerimą kėlė. Piktino Ievą. Atsisveikindama ji neištvėrė, įgėlė Būdrai:

— Ko tu džiūgauji, ko puties, kvailele? Žygimantas tėvą užgraužt baigia, ką apie tave šnekėt — nebus tau Širviuos gyvenimo.

— Manęs neužgrauš,— atsainiai atsakė Būdra.— Graužta esu.

Ieva prie Būdros nuo mažumės prisirišusi buvo. Būdrai su tėvu iš Rietavo išvažiavus, ji visiškai vieniša pasijuto. O čia dar dėl Petrelio baimintis ėmė. Gyvenimas suvis nebepakenčiamas tapo.

Petrelis dienų dienas iš klėties, iš Aukos Alšienės kambarėlio neišeidavo. Pakurdavo, kūrendavo krosnį. Parnešdavo vandens. Prosenelę lovoj sodindavo... Kiek vargdavo, kol pasodindavo! Bejėgis glebus senutės kūnas iš jaunų, dar netvirtų rankų slysdavo, sprūsdavo, atgal į patalą dribdavo. Pusvalandį Petrelis prosenelę tąsydavo, kol pasodindavo, pagalvėm apkamšydavo. Paskui skara jos pečius apsiausdavo. Šlapiu skudurėliu jos lūpas vilgydavo. Valgydindavo lyg kūdikėlį: valgį dubenėly sutrina, suplaka, tos tyrės šaukšto galeliu pakabina, kiša į bedantę burną. Pavakariais kūdroje prosenelės kykus, kojines vilnones skalbdavo. Vakarais jos kambarėly žvakę uždegdavo ir už-

pūsdavo. Viską, ką anksčiau padirbdavo Onė Veronė, dabar Petrelis darė. Vieną ankstyvą rytą Ieva išvydo, kaip jos vyresnėlis sūnus skalauja kūdroj prosenelės paklodę ir marškinius. Siaubas ją apėmė. Tą pačią dieną ji ėmė ruoštis kelionei į Vilnių...

Tai jau ne! Ieva į Rietavą niekada su vaikais nebegrįš. Senes, kurios ant nykščių mėlynus ilgus nagus augina, žmonės visoje Europoje raganom laiko, ant laužų degina, tik Žemaitijoj, tamsioj, užburtoj Žemaitijoj, gerbia, globoja, slaugo. Viešpatie! Kas būtų, jei Alšienė vienąsyk atsipeikėtų, atsibustų, prašnektų? Ką ji pasakytų Petreliui, Povilui, Jonui? Gal kelių jos žodžių, kelių žodelių užtektų, kad vaikams galvos susisuktų, kad jų širdys ir protai erezija užsikrėstų, viešpatį dievą niekinti imtų?

Su sąžine Ieva nesiderės. Negrįš į Rietavą, raganos dvare vaikų neaugins.

Tačiau kur dėtis? Ar čia, Vilniuje, turtingųjų puotose ūžti, našlius erzinti, vilioti? Ar Širviuose, tėvo dvarely, brolio neapykantą vėl kęsti?

Dieve, už ką, kodėl gainioji, blaškai mane po pasaulį, kodėl neleidi man ir mano vaikams vienatinius namus susirasti, dieve?

Mes užlipom ant kopų, ir prieš mūsų akis atsivėrė jūra.

Buvo ankstus padūmavęs rytas — su saule, su keista saule, kai neregėt nei šešėlių, nei ryškiai nušviestų plotų: viską viską nušviečia lygi, dulsva šviesa.

Jūra tyvuliavo rami. Mačiau plačią pilkšvą vandens juostą, už jos — kitą krantą. Taip, gerai įžiūrėjau kitą jūros krantą — tolimą, tamsiai mėlyną girią, susiliejančią su padūmavusiu dangum. Visi visada mane apgaudinėjo. Jūra turi užmatomą kitą krantą. Nėra šiame pasaulyje nieko, kas neturėtų ribų, kito krašto. Steputis Stirbaitis su draugais niekada neužmušė jokio vaito. Žmonės žmonių neužmušinėja. Žmonių piktumas, neapykanta turi dugną, turi ribas, kurių niekam, nė valdovui tironui, nelemta peržengti. Visi visada mane apgaudinėjo. Apgaudinėdami gąsdino, troško, kad aš būčiau pamaldesnis, nuolankesnis, baikštesnis, kuo minkštesnės širdies.

Pažvelgiau į Povilą, savo brolį. Tebebuvo rytas, ankstyvas rytas, ir Povilas užtinusiom akim tebesižvalgė. Vakaro paukštis dar nebuvo visai atsibudęs, gerai prasižiūrėjęs — nuo kopų į tolį, man pasirodė, nė nesižvalgė: spoksojo išsižiojęs, kaip bangelės į krantą ritas, vis ritas ir ritas. Povilas žinojo, kad kito jūros kranto nematyt, nė nepasižiūrėjo, ar tikrai nematyt.

Pranciškus Lepšys ant kopos sustojo, išpūtė akis.

— Veee!.. Kokia platybė! — pratisu balsu sušuko, nesupra-

tau, ar žavėdamasis, ar baisėdamasis.— O nesuarsi! O neapsėsi!.. Viešpatie dieve!..

Senelis, nuo kopos nusileidęs, per lygų, drėgną, bangų suplūktą smėlį prie jūros ėjo. Jo pėdose pirmuosius ano ryto šešėlius pamačiau. Pirmąkart senelio pėdos man pasirodė atgrasios, baugios — lyg svetimo žmogaus. Pasijutau mažas, menkas, apgautas. Išsigandau, kad visiškai nesvarbu, ar aš gyvenu, ar negyvenu, ar turiu artimų žmonių, ar neturiu. Jūra!.. Prisirišimą prie žmonių, prie namų, prie žemės, prie visko, kas žemėje auga, žaliuoja, šneka, gieda, dūzgia, didingoji, abejingoji jūra tavo širdy sugniuždo, prapuldo, tuštybe paverčia.

Keturi vyrai leido Stepučio karstą į kapo duobę, vienam jų koja sprūstelėjo, virvė iš rankų ėmė slysti, ir mano senelis, arčiausiai stovėjęs, pasilenkė, stvėrė slystančios virvės galą — pokšt ištrūko viršutinė saga iš rudinės. Į duobę įkrito. Ant tamsiai geltono smėlio juoda gulėjo. Vyrai, karstą nuleidę, taip pat į duobę sušoko. Duobėj čia vienas, čia kitas lenkėsi, pasilenkt negalėjo — trukdė vienas kitam. Tuoj patys tai suvokė, ir trys vyrai atsitiesė, sustingę stovėjo, ketvirtas — pasilenkė, senelio ištrūkusią sagą nuo smėlio pakėlė.

Kai vyrai iš duobės išsiropštė, jų drabužiai smėlėti buvo. Kapo duobė — dar ne anas pasaulis, aš tai supratau, tačiau man kvapą gniaužė mintis, kad tie vyrai iš kapo duobės ano pasaulio dulkėm aplipę išsiropštė. Vyriškis, kuris sagą nuo duobės dugno pakėlė, atkišo ją seneliui. Senelis stovėjo pastiręs. Spoksojo į savo sagą, gulinčią ant pajuodusio, įdiržusio delno. „Dėkoju",— sumurmėjo. Mačiau, koks išblyškęs buvo tuo metu jo veidas.

O į kapo duobę visokie daiktai, daikteliai ėmė kristi. Stepučio našlė, vaikai, jo šeimos kaimynai, kurių Steputis niekada nematė, nepažinojo, įmetė į duobę kas ką tam reikalui atsinešęs turėjo. Prisimenu jendrovą, į duobę krintančią. Prisimenu, kaip garsiai ji, atsitrenkdama į karstą, suskambėjo. Turės Steputis aname pasaulyje kuo vandens pasisemt...

Po laidotuvių, vėlai vakare, senelis man ir Povilui paaiškino, kodėl jo sagą vyrai iš duobės ištraukė. Antaną Dvarčiūną, Upytės pavieto bajorą šaukūną, jie laikė ponu, o nieko, kas ponui priklausė, vargualis į aną pasaulį nusinešti negali — paskutiniajame teisme dievas malonių jam gali pamažinti.

Naktį senelis ilgai neužmigo, suvis ar užmigo — vartėsi guoly, dūsavo, dejavo tyliu, inkščiančiu balsu, lyg kokie skausmai jį būtų surėmę. Rytą, kai našlė Stirbaitienė pieno puodelin įpylė, senelis klusniai lyg vaikas — skubėdamas, springdamas — vienu mauku išgėrė. Našlė dar pieno įpylė. Senelis ir vėl išgėrė. Išgėrė ir trečią puodelį. Našlė jau ketvirtą sykį norėjo puodelį

pripilti, tačiau kažin ką negera senelio elgesy pajuto. Sustingo, žvelgė seneliui į akis išsigandusi. „Ačiū",— padėkojo senelis tokiu išdidžiu balsu, jog visi suprato, kad jis laiko save ponu ir kad yra patenkintas tvarka, viešpataujančia kapinėse, ir tvarka, viešpataujančia prie stalo: ponas varguoliui sagos į kapą nenumes, pieną iš našlės ąsočio plemps tol, kol nusprogs...

Mano senelis buvo ponas. Ir jo pėdos smėlyje prie jūros buvo pono pėdos. Tas ponas žingsniavo prie jūros orus: galvą atlošęs, nosį patempęs, drąsiai į vandens platybes žvelgdamas. Jau maniau: priėjęs prie vandens, pasilenks, nusiplaus, nusimazgos rankas, paskui atsities ir šūktels man arba Povilui: „Rankšluostį!" Tačiau nepasilenkė, rankų nenusiplovė. Stovėjo prie pat ramiai pliuškenančio vandens, žiūrėjo į tolumas.

Lepšys, tas įbrido, naginėtas ligi kelių įbrido. Povilas, kiek atkutęs, slankiojo pakrantė, kriaukles rankiojo, svaidė jomis į žemai skraidančias, klykaujančias žuvėdras. Priėjo prie vandens ir Bruzdeilynas. Jo tėviškė buvo prie to vandens, jis gimė prie to vandens, tačiau kažkodėl — vėjo nė dvelksmo nebuvo just — pasistatė rudinės apykaklę, rankas po pažastimis pasibruko, susigūžė, pasižvalgė po jūrą, pašnairavo į žuvėdras, pastūksojo akis į smėlį po kojom nudūręs, ėmė šnekint senelį:

— Pone, jūs šaukūnas visą amželį esat. Jūs, sakau, žinot ir išmanot, kokius žmonių ginčus kokie teisėjai kaip sprendžia...

Bruzdeilynas nutilo, įsistebeilijo į senelį. Šis stovėjo mąslus, viską aplinkui užmiršęs, žiūrėjo į jūros tolį, gal į kitą krantą, tačiau Bruzdeilynui pasirodė, kad ponas šaukūnas girdėjo, ką jis pasakė, dabar paaiškinimo, apie kokius ginčus prašneko, laukia.

— Taigi apsuko mus Stirbaitienė,— pasakė malūnininkas.

Stirbaitienė, į prūsus pabėgusi, Laugaliuos, prie pat lietuvių sienos, apsigyveno. Čia ir kiti pabėgėliai — Tautkaičiai, Ščiukaičiai, Rudgalviai — įsikūrė. Tačiau jie sunkiai vertėsi. Jie vokiečiams dirbo, mažai uždirbo. Stirbaitis savo šeimai džiovintų sruoglių, taigi, taip sakant, tikro aukso, atsiųsdavo. Kiti pabėgėliai po šiai dienai Laugaliuos tebevargsta. O Stirbaitienė aukso kruopeles krūvelėn subėrė — Akutėj namelį pasistatydino. Paskui aukso kapšas dar pasunkėjo — užteko jau ir namui Mutinoj, pirklių patakėj, pasistatydinti. O štai dabar Stirbaitienė su vaikais, kaip mes visi savo akimis matėm, jau Joniškėse, Varnų Lizdo pašonėj, mūro name gyvena, kas žino, tuojau gal ir prie pat pilies dvarą nusipirks... Turtėja. Stirbaitienė. Sukčiaudama turtėja — treti metai nei ponui Svirgailai, nei Bruzdeilynui, nei slaptajam žygūnui visos aukso dalies nebeatiduoda. Jei ta Stirbaitienė Žemaitijoj, Lietuvoj, gyventų, Bruzdeilynas žinotų, kaip savo dalį iš jos išlupti. Tačiau ji gyvena prūsuos... Ar yra prūsuos

kokie teisėjai, kurie svetimšalių ieškiniais rūpintųsi? Jei yra — kaip prieit prie tų teisėjų? Ko ir kiek pakišt jiems reiktų?

Bruzdeilynas įsišnekėjo, įsikarščiavo, įpyko:

— Ak, pone šaukūne, jūs nežinot, koks šventas žmogus buvo Stirbaitis! Kaip jis žmoną, vaikus mylėjo, kaip jais rūpinos... O kuo jo žmona tapo, kuo vaikai užaugo? Sukčiai ir plėšikai jie! Vargšais, elgetom dedasi... Bajoro sagą iš maitintojo kapo duobės lyg gyvatę išmetė, o štai, žiūrėk, kitąmet jie dvarą prie pilies nusipirks, į Karaliaučių žvalgytis pradės!.. Kas, pone šaukūne, juos nubaus? Kas nubaus, jei į lietuvių teisėjus jiems dabar nusispjaut?

Pamačiau: senelio akys, į jūros tolį žvelgusios, sudrėko, apatinė lūpa atvipo, virpėti ėmė. Išgirdau tykų, tykų senelio kuždesį:

— Vienas vienužis aš... Vienas vienužis!..

Kam jis guodėsi? Vėjopačiui, vėjus tą rytą pamigdžiusiam, Jumpirai, jūrų deivei? Jėzui ar jo tėvui Dievui Visaregінčiam, Visuresančiam?

— Nenusimink, Lepšy, neimk į galvą, Lepšy! — sušuko, nusijuokė Pranciškus Lepšys, į jūrą ligi kelių įsibridęs, akis įžūliai plėsdamas.— Nenusimink, Lepšy!..

Niekas neapgaudinėja manęs. Niekas nemeluoja man. Kiekvienam žody, kurį išgirstu, yra kruopelė teisybės.

Aš nematau jūros kito kranto. Aš apgaudinėju save tardamas, kad matau mėlyną girią už tų plačių vandenų... Apgaudinėju save tardamas, kad viskas šiame pasaulyje turi ribas — ir dangus, ir jūra, ir žmogaus piktumas... Apgaudinėju save tardamas, jog nežinau, kodėl nesugrįžta namo mano tėvas.

Stirbaitis užmušė žmogų, todėl, tėviškėj gyvendamas, mirties sulaukt nepajėgė — pats nusiskandino. Mano tėvas užmušė žmogų, todėl namo sugrįžt negali.

Jeigu tai neteisybė, kodėl aš sudrebu iš piktumo ir nevilties, kai kas nors paklausia: kur tavo tėvas, kur jis, ką veikia, kad namo nesugrįžta?.. Kas nors mano tėvą pamini — aš sudrebu iš nevilties. Tėvas žmogų užmušė, tėviškėj gyvent negalėtų — sąžinė jį užkankintų.

Pranciškus Lepšys abi rankas į dangų iškėlė, griausmingu, džiugiu balsu sušuko:

— Nenusimink, Lepšy! Neimk į galvą, Lepšy!..

Aidu iš jūros nė vienas Lepšio žodelis nesugrįžo — jūra jam buvo abejingesnė nei giria, nei laukeliai tarp girių.

Dvi paras mūsų laivai plūduriavo atviroje jūroje nuleistomis burėmis. Vyskupas hercogas Magnus neišmanė, kur plaukti.

Hapsalį užėmė švedai. Kapitulos, rotušės urėdų, riterių, paprastų miesto piliečių turtą, gyvulius, katalikiškos katedros brangiuosius indus ir varpus švedų kariai išgabeno į Revelį. Iš Hapsalio garsiųjų varpų nuliedino kelias patrankas, kuriomis švedai dabar apšaudo apgultą Karkusą.

Į Arensburgą, savo vyskupystės sostinę, plaukti Magnus taip pat negalėjo. Štathalteris Dyderichas Beras ir karinis patarėjas, buvęs reichsratmanas Kristofas Valkendorfas, be abejonės, jau buvo gavę karaliaus Frederiko nurodymą, kaip su vyskupu hercogu pasielgti, jei šis į Arensburgą atplauktų.

Kristianas Šrapferis patarė mūsų ponui plaukti tiesiai į Vindavos žiotis, į Piltenę, į savo pilį Kurše. Patarė Piltenėj visiems į akis dūmus pūsti: pranešimai ir šnekos apie Magnaus nuotykius Švedijoj — šmeižtas; vyskupas hercogas visą vasarą Ambotene vasarojęs, iš ten ir sugrįžęs.

— Naivu taip sakyti, Šrapferi! Naivu ir juokinga! — sušuko Magnus, ir Šrapferis jam atsakė:

— Patikėkite, vyskupe hercoge, naivumas dabar vienintelis ginklas, kuriuo mes dar galime apsiginkluoti.

Rugsėjo šeštos rytą Magnus įsakė jūrininkams pakelti bures, irkluotojams užgulti irklus, visu greičiu varyti laivus į Zalisą. Laivai priklausą hercogui Kristupui Meklenburgiečiui, ir Magnus privaląs parplukdyti juos ten, iš kur išplukdė. Šrapferis Magnaus sprendimu buvo didžiai nepatenkintas. Hercogą Kristupą Meklenburgietį Ketleris Dalene suėmė, atidavė lietuviams, ir šie išgabeno jį į Vilnių — Rygos arkivyskupystės nebėra, nebebus. Palikti suimto hercogo laivus Zalise, vadinasi, padovanoti juos Ketleriui.

Magnus Šrapferiui atsakė:

— Hercogas Kristupas jaunas, narsus vyras, jam pagal jėgas iš nelaisvės pabėgti.

— O dieve, jūsų naivumas beribis! — piktai sušuko Šrapferis, ir Magnus jam atsakė:

— Patikėkite, Kristianai, naivumas dabar vienintelis ginklas, kuriuo mes dar galime bent šį tą laimėti.

Rugsėjo aštuntą mes atplaukėm į Zaliso upės žiotis. Baimindamiesi, kad nepamatytų ketlerininkai, sėdom ant žirgų ir ginėm juos kiek kojos neša į pietus, link Ubennormo. Į Lemzalį, į arkivyskupui priklausiusią pilį, neužsukom. Ketleris, paėmęs į nelaisvę hercogą Kristupą, galėjo jau ir jo pilyse — ir Lemzalyje, ir Treidene — šeimininkauti.

Vakarop prijojom didelį baltą beržyną, kuriame buvo apsistojęs čigonų taboras. Į pietus nuo beržyno atsivėrė platus Treideno Aa upės slėnis, prižėlęs krūmų. Leidosi saulė, kilo rūkas, beržynas, už jo prasidedantis pušų miškas teikė užuovėją, skleidė jaukią šilumą. Čigonai pievoje pančiojo arklius, prie laužo dainavo čigonės — tyliais ir ilgesingais, širdį veriančiais balsais. Magnus sustabdė žirgą ir klausėsi atvertęs galvą, žiūrėdamas į mėlyną dangaus skliautą, kuriame čia vienur, čia kitur jau mirgėjo žvaigždės. Šrapferis, Burmeisteris, Aderlasas, nustebę ir susijaudinę, spoksojo į dainuojančias čigones. Tik Hermanas Šneideris, Magnaus sekretorius, didžiai sunerimo, jodinėjo nuo Magnaus prie jo patarėjų, išgąstingai burbėdamas, kad čia ne vieta, ne vieta nakvynei — reikia apsistot kuo toliau nuo čigonų, nuo šitų bedievių sukčių, arkliavagių, barbarų galvažudžių...

Daugelį apsauginių, kurie lydėjo mus kelionėj į Švediją, vyskupas hercogas paliko Zalise, laivuose,— jie, kaip ir laivai, priklausė hercogui Kristupui. Keliaudamas sausuma, Magnus galėjo susitikt su visokiais žmonėm — ir su ketlerininkais, ir su lietuviais. Ir vyskupas nenorėjo, kad jo palydoje būtų suimtojo hercogo Kristupo karių. Šie galėjo sukelt įspūdį, kad ir Magnus, Ezelio ir Kuršo vyskupas, išvien su hercogu Kristupu prieš Ketlerį kariavo, galbūt dar žada kariaut.

Kelionėje iš Zaliso mus lydėjo tik dvylika danų knechtų. Tačiau jie buvo ginkluoti kardais, lengvomis ietimis, o keli — arkebuzomis, ir čigonų vyrų, kurių nė dešimties nebuvo, mes nebijojom. O čigonėmis susižavėjo ir Šrapferis, ir Aderlasas, ir Burmeisteris. Magnų sugraudino čigonių dainos. Ką ir šnekėti, mes visi, išskyrus atsargųjį Šneiderį, aną saulėlydžio valandą baltame beržyne atsikvošėti, ilgos kelionės negandas ir nuoskaudas užmiršti, paprasčiausiai paūžti panūdom. Drąsinomės: ateik pas čigoną atlapa siela, draugiška širdimi, ir jis drauge su tavim džiaugsis, drauge su tavim liūdės...

Magnus nušoko nuo žirgo, priėjo prie laužo, paprašė čigonių, kad jos išburtų jam ateitį. Mūsų ponas tikėjosi, kad ateitį jam burs kuri nors iš jaunų gražuolių, ir kai iš čigonių būrio netikėtai išlindo senė karpom apaugusiu veidu, Magnus sutriko, išsigando. Tačiau trauktis buvo vėlu. Raganiškos išvaizdos čigonė įsispoksojo į Magnaus delną, ėmė skaityt, kas jame parašyta: tave pagimdė karalienė, pone; tu būsi karalius, tavo galvą puoš auksinė karūna, pone; tavo pirmoji žmona numirs, antroji numirs, trečioji numirs, ketvirtoji žmona tavo akis užspaus, pone; tavęs niekada nesužeis mūšy, klastingieji priešai tavęs nenužudys, pone; numirsi, pone, kai nusibos gyventi, pone...

Magnus, išraudęs, apkvaitęs iš laimės, atsigręžė į Šrapferį, subliuvo jam:

— Ar aš tau nesakiau, šventas niurzgly?! Numirsiu, kai gyvent nusibos! Kai nusibos! — Magnus ėmė trypt, kraipytis, rankom plėsčiot — šokt iš džiaugsmo pradėjo.— Gyvent man dar nenusibodo! Nenusibodo, ponios ir ponai! Žiūrėkit — aš šoku! Atneškit vynmaišius, ponai! Greičiau, greičiau, ponai!

Čigonės subruzdo: vienos pašoko ant kojų, leidosi šokti, kitos vėl ėmė dainuoti, tik dabar linksmai, aistringai.

Mes ūžėm kiaurą naktį, o ji buvo žvaigždėta, šviesi ir šilta. Kvepėjo laužo dūmais ir kepama arkliena. Maukiamas neišmaukiamas vynas tekėjo mūsų smakrais, barzdomis, liejosi ant drabužių ir ant žolės. Beržai nuo dainų virpėjo. Tykiu aidu dainavo neaprėpiami pušynai.

Vyskupas hercogas, šiaip jau nerangus storulis, neregėto vingrumo šokiais mus stebino. Vis sugriaudėdavo jo paklaikęs balsas:

— Aš — žvaigždėm karūnuotas, aš — laukinio grožio karalius, aš — meilės liūtas, aš — nakties slibinas!..

Nirtulingų šokių sūkury skraidė linksmos, lieknos, lanksčios gražuolės — jos tekėte tekėjo per Magnaus rankas ir glėbį. Paryčiais mūsų ponas taip įsisiautėjo, kad, pačiupęs jauną čigonę, nusinešė ją į beržyno pakraštį, į kadugyną. Klykė tame spygliuotame meilės guolyje ir Magnus, ir jaunoji gražuolė. Mes per vėlai supratom, kad ne iš meilės džiaugsmo jiedu klykia. Augaloti vienmarškiniai čigonai čaižė juodu botagais. Per vėlu buvo su čigonais taikytis, per vėlu buvo su jais grumtis: mūsų apsauginiai staiga susigriebė, kad nebežino, kur pasidėjo kardus, ietis ir arkebuzas. Šneideris ėmė rėkt, kad prapuolė mūsų žirgai...

Gėdingai, savom kojelėm — ak, kokiom negreitom! — sprukom iš taboro. Raiti čigonai jojo iš šalių, vanojo mus botagais. Veikiai, dėkui dievui, patekėjo saulė, ir čigonai, nuviję mus iki upės, apgręžė žirgus, nušuoliavo atgal į taborą, į baltąjį mūsų linksmybių beržyną.

Kepures ir durtinius mes visi tabore palikom arba pakeliui išmėtėm. Vyskupas hercogas nė liemenės nebeturėjo. Jo marškinių nugara buvo perplėšta, pro prarėžą mėlynavo, raudonavo botagų kirčių palikti rumbai. Magnus parklupo prie upės, sėmė vandenį rieškučiom, šliūkščiojo ant veido, ant kruvinos krūtinės, dejavo, man atrodė, raudojo:

— O!.. O!.. Koks šlykštus laukinių kumelių prakaitas, kaip jis dvokia! Kaip šlykščiai jie gyvena miške! Kaip atbulai jie veisiasi! Koks baisus, bjaurus, šlykštus tas laukinis grožis... Ak, prakeiktas, bjaurus aš!.. Kur aš dabar toks nueisiu, Šrapferi? Dieve, dieve! Koks laimingas buvo šventas Pachomijus, galėjęs pabėgt į dykumą... Kur manoji dykuma, Šrapferi, kur?

— Stokis,— griežtai pasakė jam Šrapferis.— Nusiauk batus.
Magnus atsuko į savo pamokslininką šlapią, varvantį veidą, išsprogino vienatinę akį:

— Nėr dykumos, Šrapferi! Nėr dykumos!

— Nusiauk batus! — suriko jam Šrapferis.— Nuskandins tave batai!

Perplaukėm upę. Keliavom toliau basi. Šlapios kelnės, šlapi marškiniai kelio dulkių veikiai prisigėrė. Aderlasas, nešvarių drabužių nepakentęs, nudraskė nuo savęs liemenę, marškinius, nusviedė į pakrūmę. Magnus sustojo, įbedė į jį piktą akį, pro dantis ėmė košti:

— Nesigėdyk purvo, nesigėdyk mėšlo, Aderlasai! Reikia viską patirti — laukinių kvapo pauostyt, elgetos lazdą panešiot... pagulėt ant plikos šaltos žemės... kruvina kakta ją padaužyt... Ir pakilt! Ir pakilti staiga aukštai! Išplėsti sparnus, išpūsti akis ir žiūrėti iš padebesių į žemės kurmius, kaip jie rėplioja... kaip jie tyso ant plikos, šaltos žemės... Pakilt reikia, Aderlasai!..

Ir čia pat mūsų ponas susmuko, sukniubo į kelio dulkes be nuovokos. Ilga kelionė, prauliota naktis, išgertas vynas, čigonų skaudūs botagai išsekino jo jėgas.

Toliau vyskupą hercogą pasikeisdami nešėm.

Apypiete dangus apsiniaukė, pradėjo lyti, Magnus ėmė drebėt, kalent dantimis nuo šalčio. Atsipeikėjo. Sukaupęs visą valią, raukydamasis iš skausmo, lyg išnarintais žandikauliais sulemeno:

— Neškit mane ant kalvos... ant kalvos... pameskit prie vartų...

Išgirdęs šiuos vyskupo hercogo žodžius, supratau: jau aną valandą, kai atviroje jūroje įsakė pakelt bures, Magnus žinojo, kur plauks, kur keliaus — į Diunamiundę, į cistersių vienuolyną ant švento Nikolajaus kalvos, pas Lizą... Motušės, sesers pagalbos atsisakęs ir apsigavęs, švedų karaliaus ir didžiūnų paniekintas, su purvais sutryptas, Magnus užmiršo savo titulus, tuščiagarbes svajones, valdžios troškimą, patyrė, kad yra žmogus, tik žmogus: gyvas — girdintis, matantis, juntantis...

Petrai, Povilai, Jonai, sūnūs mano!.. Aš ėjau, keliavau... Vilkau žydintį ievos medį... Lėkė dienos, bėgo savaitės, slinko metai — aš ėjau, keliavau, žydintį ievos medį vilkau, galiausiai, štai dabar, pajutau — namo jau nebesiveržiu. Mano sūnūs, aš siūliau valdovui išsižadėt ketinimų užkariauti Rygą, svetimą uostą, siūliau pastatyt Šventąją, uostą savoj šaly. O juk jeigu valdovas taip ir padarytų, niekas mūsų gyvenime nepasikeistų: kariautume su kaimynais ne dėl Rygos — dėl Šventosios... Niekas, ničniekas mūsų gyvenime nepriklauso nuo jūros — viskas priklauso nuo mūsų pačių. Deja!.. Vargstame, kenčiame — atsibun-

da sielos, žmonėmis tampame, tačiau ilgai jais išbūt — nepajėgiame: sielos pavargsta, išsenka, vėl aptemsta. Nušvinta — aptemsta, nušvinta — aptemsta. Kariaujam. Žmonos, vaikai, tėviškės namai, visa tėvynė praeityje mums ištirpsta. Prakeikiam likimą, jūrą, viešpatį dievą — viską ir visus, kurie niekuo, ničniekuo niekada mums nenusikalto.

Pavakare mes užnešėm vyskupą hercogą Magnų ant švento Nikolajaus kalvos, paguldėm ant smėlio prie vienuolyno vartų. Aš beldžiau į vartus. Šrapferis beldė į vartus. Aderlasas, Burmeisteris, Šneideris, visi apsauginiai beldė į vartus. Magnus gulėjo aukštielninkas ant smėlio, žiūrėjo į pilkus, išlijusius debesis, šnabždėjo trūkinėjančiu, graudžios vilties kupinu balsu:

— Žiūri... Žiūri į mane kažkas iš dangaus... Sklando, žiūri į mane — ne dievas, tikrai ne dievas...

Beldžiau į vartus, kurių vis labiau neapkenčiau, kartojau sau: zuikio džiovinta galva sklando aukštai, žvelgia į mus negyva išsprogusia akim.

Tėveli, tikiu — tu nenužudei žmogaus.

Tačiau kas gali man tikrai pasakyti, kad n e g a l ė j a i nužudyti?

Mama nepažįsta tavęs. Aš nesakau, kad ji tavęs niekada nemylėjo. Veikiausiai mylėjo, gal ir dabar tebemyli, tačiau ne tiek, ne tiek...

Teisybę apie tave žino klevas, senasis klevas, augantis prie klėties, menantis tave nuo kūdikio dienų. Vėjuotomis naktimis klevas šnara, siaudžia lapais, šakelėm plaka į langą, šakom beldžia, beldžia į stogą — šneka, pasakoja... Bet ar suprasi žmogus medį?..

Kai tu, tėveli, buvai mažas, prosenelė Auka Alšienė pakurdavo ugnį tavo miegamajame. Prosenelė žino, ar tu gali užmušti žmogų. Tačiau ji labai sena. Guli baltame patale. Nebegirdi žmonių balsų. Žvelgia pusiau atmerktomis akimis, ir veikiausiai viskas viskas — ir daiktai, ir žmonės — jai yra tik tuščias oras. Jos veidas čia nublykšta, nusigiedrija, čia vėl apniunka, papilkėja, pajuosta. Tik iš tų permainų ir supranti, kad ji dar gyva, dar gyvena.

Daug dienų, daug naktų prasėdėjau prie prosenelės lovos — tuščiai. Prosenelė neatsibudo, nepažino manęs, neprisiminė tavęs, tėveli.

Žinau: prosenelė numirs — kada nors, veikiai, gal jau greitai. Žinau, kad prieš pat mirtį kiekvienam žmogeliui, net ir labiausiai nusilpusiam, dar prašvieséja protas — prašviesės ir pro-

senelei, ir paskutiniojo prašviesėjimo valandėlę ji dar prašnektų...

Jei ji pasakytų, kad tu negalėjai, negali, negalėsi, aš niekada gyvenime nesugniužčiau.

Tačiau kol prosenelė gyva, mama negrįš į Rietavą. Kai prosenelė merdės, kai jai protas paskutinį sykį nušvis, aš nebūsiu šalia, ir teisybės apie tave, tėveli, niekas jos nepaklaus.

Mes nuvažiuosim į šermenis. Vaikščiosim pirštų galeliais po tuščias, tylias trobas, šnabždėsim: prosenelės namas, prosenelės namas!..

Mama tyli. Dienų dienas tyli.

Modestas Verkenis atvežė mamai tėvo, mūsų senelio, laišką. Nebėra dėdės Žygimanto.

Upytės pilyje puotavo pavieto urėdai, daug kitų bajorų. Dvi paras ūžę, trečią rytą sumigo. Apypiete ėmė busti, ligi vakaro visi atsibudo. Neatsibudo tik dėdė Žygimantas. Mamos brolis gulėjo negyvas — kruvina suknežinta galva. Užmuštas. Kai paaiškėjo, jog pavieto matininkų matininkas niekada nebeatsibus, trys bajorai iš puotos jau buvo išvažiavę. Vaivados įsakymu jie suimti ir tardomi. Suimtas ir vaiskis Kazimieras Žuvininkas. Kai jis puotoj atsibudo, dešinė ranka buvo kruvina. Kruvinas buvo durtinio atvartas. Vaiskį ir anuos tris bajorus, jei kaltais pripažins, teis valdovas.

Senelis parašė, kad už sūnaus gyvastį jokio altyginimo iš žudikų nereikalausiąs — jo gyvastis nieko nebebuvo verta. Senelis apgailestavo tik dėl to, kad neteisingą žmogų ir mirtis neteisinga ištiko: sūnų užmušė ne jo nuskriaustieji, o nusikaltimų bendrininkai, su kuriais grobiu dalindavosi, niekaip nepasidalindavo.

Senelis mamos į šermenis nei kvietė, nei nekvietė. Parašė, kad sūnų visada laikė sūnum, gyvo neišsižadėjo, neišsižada mirusio — šermenis kels, laikys jo palaikus namie dvi savaites.

Dabar Širviuose šermenys. Dėdė Žygimantas guli pakylėtas veikiausiai toj pačioj gryčioj, iš kurios jis anuomet įsakė išnešti tavo, tėveli, motinėlės karstą.

Trys šermenų dienos praėjo, kol Verkenis susiruošė į Vilnių, kol atvežė mamai senelio laišką. Penkta diena mama į šermenis nevažiuoja. Tyli.

Praeis dar savaitė, ir dėdės Žygimanto palaikus senelis iš namų išveš. Palaidos.

Nežinau, apie ką galvoja, ką daryti ketina mama. Nežinau, ar į šermenis važiuosim, ar nevažiuosim. Nežinau, ar ir toliau

Vilniuj, Lazdynų Giraitėj, gyvensim, ar kur kitur kraustysimės. Veikiausiai pati mama šito dar nežino. Tyli.

Mama tyli.

Petrai, Povilai, Jonai, sūnūs mano, šiandien aš sužinojau, kad mirė Martynas Mažvydas. Mirė prieš pusmetį, tą pačią dieną, kai aš sėdėjau Vaksholmo egzekucinės balkone ir žiūrėjau, kaip ant granitinės plokštės mėlyna liepsna dega Johano Bertilsono Gestoko, šešiolikmečio vaikino, palaikai. Lietuvininkų žemėj, Ragainėj, merdėjo žmogus, kurį aš prisimindavau, kai tik atsiskleisdavau Bibliją, kuriam nevilties valandėlėm šnabždėdavau: trokštu grįžt pas tave... noriu drauge su tavim giesmes lietuviškai giedoti, rašto darbus dirbti — tas žmogus merdėjo Ragainėje, aš Vaksholme, egzekucinėj, sėdėjau, žiūrėjau, kaip dega nukankinto jaunuolio palaikai mėlyna degtinės liepsna... Dievas tėvas aukščiausiasis akivaizdžiai apreiškė man, kas buvo ir yra Martynas Mažvydas, kas buvau ir esu aš...

Žiema. Lauke pusto. Žiūriu pro langą į sniego sūkurius, šnabždu: „Netyroji dvasia, išėjusi iš žmogaus, klaidžioja... ieško... neranda... Sako: grįšiu į savo namus, iš kur išėjau. Sugrįžusi randa juos iššluotus, išpuoštus, tačiau tuščius..."

Lauke pusto. Mažvydo nebėra, aš tebesu. Kol gyveno, kol rašė, kol dirbo Mažvydas, laikas, lekiantis diena po dienos, man atrodė prasmingas — aš vis dar galėjau sugrįžti, pareiti, susitikti su Mažvydu, drauge su juo dirbti. Kam, kodėl teka laikas dabar — diena po dienos, savaitė po savaitės, mėnuo po mėnesio — aš nebesuprantu. Kam man tas laikas?

Tuščiai teisinuos!.. Nuo tada, kai nustojau veržtis namo — pas jus, pas jūsų mamą, nebesiveržiau nė pas Mažvydą. Niekur nebesiveržiau.

Mano sūnūs, Piltenės dvaro koridoriuose, menėse, miegamuosiuose viešpatauja tyla ir prieblanda, amžinas santėmis. Čia visada vaikštai išsiplėtusiais vyzdžiais, suklusęs. Tylą ir santėmį čia junti lyg milžinišką, glitų, šlykštų drakoną. Taip ir vaidenasi, kad esi pabaisos prarytas, jau jos skilvyje gyveni. Tyla ir santėmis, skilvio terpė pamažėl, vos juntamai, tačiau be atvangos, nenumaldomai virškina tave, žmones, su kuriais šnekies, sienas, tarp kurių leidi dienas. Virškina viską: daiktus, gyvus sutvėrimus, jų laiką. Virškindama skleidžia šleikštų — lyg virintų svogūnlaiškių — tvaiką... Daugiau niekuo, tik tuo tvaiku, čia tampa vakarykštė tavo diena, visa praeitis.

Už šunybes, kurias Magnus, nukeliavęs į Švediją, iškrėtė, danų karalius Frederikas nepaklusnųjį brolį nubaudė tik tuo, kad

iš Arensburgo į Piltenę atsiuntė griežtąjį karo vyrą Kristofą Valkendorfą. Šis dabar turėjo Magnų prižiūrėti, sekti, prireikus — nuo naujų šunybių sulaikyti. Bausmės švelnumu mes visi stebėjomės, tačiau, kai pagalvoji, danų karaliui nebėra ko žiauriam būti — Piltenės drakonas suvirškins nepaklusniojo brolio gyvenimą tyliai, nepastebimai, ir Frederikas kilnaus, mielaširdingo brolio vardą visų akyse išsaugos.

Vyskupas hercogas Magnus vakarais išeina į terasą ir liūdna akim, juo liūdnesne, kad viena, spokso į raudonus saulėlydžių gaisus. Visada, kai aš jį lydžiu, paklausia:

— Kas girdėt? Kieno rankose dabar Elfsborgas?

Mes nežinom, kieno rankose Elfsborgas. Štathalteris Beras draudžia svetimšaliams pasiuntiniams į Piltenę užsukti. Savus pasiuntinius iš Piltenės siuntinėti Magnui Valkendorfas neleidžia. Mes atskirti nuo pasaulio. Mes nežinom, kieno rankose Elfsborgas, ir į Magnaus klausimą kiekvienąsyk atsakau:

— O kas čia bus girdėt? Grafas Gevingeris naują nuosavybės aktą suklastojo.

— Tai ir gerai,— kiekvienąsyk sumurma Magnus.— Labai gerai!..

Grafą Gevingerį iš Diunamiundės į Piltenę Magnus atsivežė drauge su Liza. Dviem vežimais atgabeno į pilį grafo stakles kiaulenoms ištempti, kubilą mirkymui, kelis maišus kaulų ir plytų miltų, statinę vaško, gorčių senovišku papročiu padirbto rašalo, daug kitų klastojimo įnagių ir rakandų. Motina Liucija, cistersių vienuolyno rūsčioji viršininkė, nepaleido šunų, nė nedraudė Lizai ir Gevingeriui iš vienuolyno išvažiuoti. Hercogui Meklenburgiečiui, buvusio arkivyskupo buvusiam koadjutoriui, į nelaisvę patekus, motina Liucija nebeturėjo valdovo, šeimininko, globėjo — niekas jos ir jos vienuolyno nebegalėjo užstoti, nuo liuteronų apginti.

Piltenėj Magnus grafui Gevingeriui pasiūlė užgyventi šiaurinį pilies bokštą. Tačiau grafas paliepė sunešti jo daiktus į rūsį. Kiaulenoms pasendinti, girdi, būtina ne tik žmogaus išmonė, bet ir dievo malonė — tamsa ir drėgmė. Dalį to, ką suklastoja žmogus, turi suklastoti pati gamta — tada klastotės pasisekimas garantuotas.

Piltenėj grafas dar nė vienos kiaulenos nesugadino. Oda, drakono virškinama, greičiau išmirkdavo, geriau išsitempdavo, rašalą sugerdavo, sausiau išdžiūdavo, labiau susitraukdavo — žodžiai susigūždavo, jų galūnės, raidžių uodegytės susiriesdavo, susimegzdavo, tarytum išblukdavo: greičiau, tikriau pasendavo ir kiaulena, ir raštas ant kiaulenos. Seniai numirę imperatoriai, popiežiai, karaliai, kurfiurstai, kunigaikščiai privilegijų ir dova-

nojimo aktus Piltenėj pasirašinėdavo noriau, greičiau, dosniau.

Piltenės drakonas virškino grafo gyvenimą lygiai taip pat negailestingai kaip ir mūsų gyvenimus, tačiau tik grafas iš tos nelaimės naudos išpešdavo. Savo sugebėjimais grafas didžiavosi. Jautė savo vertę. Niekam, nė vyskupui hercogui, nesilankstė.

Kartą, kai mes sėdėjom prie židinio mažojoj menėj, grafas susirimęs kreipėsi į Magnų:

— Šventas mano pone, ar galiu jus paklausti?

— Klausk, grafe,— oriai atsiliepė Magnus.

— Šventas mano pone, kodėl jūs taip retai minite dievo vardą, nors jums, vyskupui, priderėtų labai dažnai jį kartoti? Kaip mes, jūsų nuolankūs pavaldiniai, turėtumėm tai suprasti? Kieno vardą mes turėtumėm minėti dažniau: dievo, karaliaus ar jūsų? Nežinia mane gąsdina — aš bijau apsirikti, šventas mano pone... Žodis n e ž i n i a pilyje buvo kaip ir uždraustas: Magnus, jį išgirdęs, taip įniršdavo, kad imdavo svaidyti į mus viskuo, kas po ranka pakliūdavo. Ateities nežinia kankino Magnų labiau negu mus. Visose aplinkinėse valstybėse kunkuliuoja aistros, liejasi kraujas, išmintingi pergudrauja išmintingus, apgavikai apgauna apgavikus, vieni į sostus sėda, kiti į tamsiąsias keliauja — visi, visi, visi svajoja apie valdžią, apie šlovę, apie užkariautus uostus ir nuosavas muitines, apie viešpatavimą jūroje ir jos pakrantėse, o jis, Magnus, Danijos princas, Šlėzvigo ir Holšteino hercogas, Ezelio ir Kuršo vyskupas, tūno sau nuošalioj tylutėlėj Piltenėj nuo viso pasaulio atskirtas... Kas jo čia laukia rytoj, po daugelio metų? Ar tik tuščiai — be valdžios ir šlovės — pragyventas gyvenimas? Ar tik nyki, nuobodi senatvė ir mirtis, kuri nieko nenuliūdins, apie kurią niekas niekam neskubės nė pranešti?

Nežinią mūsų ponas kęsdavo patylom, ir balsu apie ją prašnekti pilyje ničniekas negalėjo išdrįst. Tačiau grafui Gevingeriui, nuostabiajam tikrovės klastotojui, Magnus ramiu balsu atsakė:

— Šventame rašte parašyta: neminėkite dievo vardo be reikalo. Ir aš neminiu. Neminėkite ir jūs be reikalo nei dievo, nei karaliaus, nei mano vardo.

Vyskupas hercogas gerbia grafą, nuoširdžiai tiki, kad grafo suklastoti dokumentai jam kada nors pravers. Kartkartėm man net topteli į galvą: Magnus, brolio karaliaus nuo pasaulio visiškai atskirtas, naują — suklastotą — gyvenimą ruošiasi pradėti. Brolis karalius kaip norėjo, taip tvarkė, gadino, luošino tikrąjį Magnaus gyvenimą. Ar pajėgs jis gadinti ir luošinti suklastotąjį? Ar tai pagal jėgas žemiškajam valdovui? Juk suklastotas

gyvenimas — mistinis, lyg užburtas, gal tik nuo piktųjų dvasių priklausomas...

Grafo Gevingerio žodžių, kad jį kankina nežinia, vyskupas hercogas tarytum neišgirdo, neatsakė į juos. Tačiau praėjo kelios dienos, ir klaikų, nežmoniškai išsigandusį Magnaus balsą mes išgirdom naktį, nakties vidury.

— Valkendorfai!.. Šrapferi!.. Šneideri!.. Burmeisteri!.. Tvirbutai!.. Aderlasai!..

Nežmonišku balsu šaukiamos mūsų pavardės mums atrodė bjaurios, šlykščios. Girdėjom, kaip mūsų ponas laksto lyg pamišęs koridoriais, varsto atdaras, daužo kumščiais užrakintas duris — mūsų ieško. Neatsiliepėm. Ilgai neišdrįsom atsiliepti. Tačiau kur mes galėjom dėtis? Prisivertėm, atsiliepėm. Susirinkom į židinio menę.

Vyskupas hercogas suėmė save į rankas, susitvardė, aprimo. Dabar jis vėl liūdnas atrodė. Vienatinė Magnaus akis palengva nužvelgė Valkendorfą, Šrapferį, mane, mus visus — liūdnas, graudus žvilgsnis maldavo ir mus susikaupti, suimti save į rankas.

— Negerai, jei mes gyvensim taip kaip šiąnakt,— prašneko Magnus.— Jei aš šaukiu, kas nors iš jūsų privalo atsiliept. Jei šauksitės pagalbos jūs, atsiliepsiu aš. Ką darot jūs, turiu žinoti aš. Ką darau aš, turite žinoti jūs. Mes — viena šeima, artimiausi žmonės, artimesnių nė vienas neturime. Tačiau nuo šiol kiekvienas turėsime pareigas, ir jas vykdyt privalėsim ne kaip šeimoj — kaip valstybėj. Ką aš jums žadu? Tą patį, ką jūs žadat man.

— O ką mes žadam? — sukluso Burmeisteris.

— Ramų gyvenimą,— atsakė Valkendorfas.

Stojo tyla. Neabejojom, kad Valkendorfo žodis — Magnui įstatymas. Karalius ir jo štathalteris atsiuntė Valkendorfą į Piltenę, kad tiesiogiai valdytų mūsų poną. Mes sutrikom, nusukom nuo Magnaus akis. Tačiau vyskupas hercogas tučtuojau paliepė:

— Žiūrėkite į mane.

Visi vėl sužiurom į jį.

— Teisybę sako Valkendorfas,— prašneko vyskupas hercogas liūdnu, tyliu balsu.— Mes norime gyventi ramų gyvenimą. Ramų ir gyvensime. Mes žmonės... Mes nekiršinsim, nepjudysim kaimynų, negeisim turtų, nesieksim didelės valdžios, ypatingos garbės. Mes visi tiek prisikentėjom, kad mums koktu tapo viskas, kas priverčia žmogų kentėti. Apsižvalgykite aplinkui! Įsižiūrėkite, kokioj šaly mes gyvenam — nuskurdusioj, kraujais paplūdusioj... Jei dar ir susitinki žmonių, žmonėmis nebegali jų laikyt. Aplink mus vien tik vagys, sukčiai, galvažudžiai... Kas dabar patikėtų, kad kadaise šiame krašte gyveno dori valstiečiai,

medkirčiai, pirkliai, žvejai, kas dabar patikėtų, kad jie turėjo namus, šeimas... O juk buvo, gyveno čia dori žmonės!.. Aš jums sakau: mūsų vyskupystė, mūsų Piltenė, mūsų šeima... Klausiu: kas ji? ar ne vienintelė šiame krašte žmonių bendrija, išsaugojusi dorą, orumą, blaivią išmintį? Vienintelė, mano brangieji! Tad argi leis galvažudžių, garbėtroškų rujos mums ramiai gyventi? Neleis. Niekada. Jie tik ir žiūri, kaip čia mus sugaudžius, ant kuolų sumausčius, varnoms sulesinus. Mano brangieji, gyvenkime ramiai, tačiau laukime baisių įvykių. Būkime budrūs. Būkime pasiruošę grumtis — žūt ar būt grumtis.

Magnui nutilus, prie židinio kilo tylus šurmulys: kas, kokių priešų rujos grasina mus užpulti, su kuo mums reikės grumtis?

— Brangieji, židinys jau gęsta — klausykite manęs! — sušuko Magnus.

Princas be karalystės, hercogas be hercogystės, vyskupas be valdžios savoj vyskupystėj tą naktį prie blėstančio židinio įkūrė savo valstybę. Niekas pasaulyje jos neturėjo pripažinti. Ji buvo įkurta tik mums patiems — mūsų paguodai. Jos įkūrimas buvo tokia pat kvailystė kaip ir visos kitos, kurių gyvenime tiek ir tiek žmogus prasimanai: kai tampa nepakeliamai sunku, kai visiškai sugniūžti iš baimės dėl ateities, tuojau prasimanai kokią nors kvailystę — viltį, guodžiančią tave, kad nuo šiol į gerąją pusę tavo gyvenimas ims krypti.

Vyskupas hercogas naujosios valstybės knechtų vadu ir Piltenės dvaro valdytoju paskelbė Kristofą Valkendorfą. Kancleriu paskyrė pamokslininką Kristianą Šrapferį. Mane — lotyniškų raštų raštvedžiu. Grafą Gevingerį — archyvo valdytoju. Kiti liko tuo, kuo ir buvo: Šneideris — Magnaus asmeniniu sekretoriumi, Burmeisteris ir Aderlasas — patarėjais. Tapę valstybės urėdais, mes privalėjom pajusti didesnę savo vertę. Mūsų gyvenimus virškina tylos ir santėmio drakonas, ir mes, negalėdami šios nelaimės išvengti, suteikėm jai valstybės statusą. Mes oriai, išdidžiai pasiskelbėm Drakono, Kuris Mus Virškina, valstybės piliečiais. Mes prisiekėm iki paskutinio atodūsio grumtis su visais, kurie kėsinsis į mūsų Drakono žemes, turtą ir garbę. Aš nesišaipau, nesijuokiu. Mano sūnūs, tai ir liūdniausia, kad kiekviena valstybė — nesvarbu, maža ar didelė, silpna ar galinga,— yra Drakonas, Kuris Virškina Savo Piliečių Gyvenimus.

Valkendorfas (jam vieninteliam iš mūsų visų Magnaus elgesys aną naktį kvailas atrodė) kreivai nusišypsojo, vyskupą hercogą paklausė:

— O ponia Liza Viholainen? Kas ji dabar? Kaip su ja turėsiu elgtis aš, knechtų vadas? Kaip su ja turės elgtis kancleris, sekretoriai, patarėjai?

— Panelė Liza Viholainen,— pataisė Valkendorfą Magnus, patylėjęs pridūrė: — Moterys padorioj valstybėj urėdais neskiriamos. Urėdė skambėtų taip pat neįprastai kaip ir angelė, ponas knechtų vade.

— Vadinasi, ji — karalienė,— pašaipiai tarė Valkendorfas, priėjo prie Lizos, oriai jai nusilenkė.

Magnus krūptelėjo, grėsmingai žengė į Valkendorfo pusę, tuojau sustojo. Stovėjo pablyškęs, kietai sučiaupęs lūpas — tvardydamasis.

Prisiminiau, kaip vyskupas hercogas gulėjo ant smėlio prie vienuolyno vartų, kaip šnabždėjo, kad į jį žiūri kažkas iš dangaus. Grafas Gevingeris atidarė mums vienuolyno vartus, mes įėjom, įnešėm į vidų leisgyvį mūsų poną. Vienuolyno bažnyčioj, kuri pavasarį buvo paversta ligonine, nebebuvo nė vieno sužeisto kario. Erdviõs, tuščiõs, nykiai garsus atkartojančios patalpõs nebegalėjai pavadint nei bažnyčia, nei ligonine. Magnaus žaizdų aptvarstyt čia atėjo vienuolė Liza. Čia aš pirmą kartą Lizą,— aukštą, liekną, didelių, begaliniai liūdnų akių moterį — pamačiau. Ji Magnų aptvarstė, perrengė švariais baltaisiais, užmigdė, kiaurą naktį prie miegančio budėjo...

Dabar buvus vienuolė Liza su mumis gyvena. Dabar įžūlusis Valkendorfas vadina ją karaliene, ir Liza, užgauliojimų vengdama, dienų dienas savo kambaryje prasėdi. Tarnaitė į kambarį jai atneša ir pusryčius, ir pietus, ir vakarienę. Tarnaitė nuogąstauja, kad vienatvė Lizos nepražudytų. Kiekvieną vakarą Liza paprašo atnešti jai taurę vyno, tačiau niekada jo nė negurkšteli. Veidrodis jos kambaryje visada juoda gelumbe uždengtas. Kelis sykius per dieną Liza persirengia vis kitom suknelėm, dažnai puldinėja prie lango, spokso pro jį akis išplėtus, kvapą užgniaužus — kažin ko laukia. Ko laukia?

Lauke pusto. Sniego sūkuriai lekia per dvaro kiemą, per pilies sieną, per laukus link tamsių eglynų. Teka laikas po Martyno Mažvydo mirties...

Trečiadienį prieš Kalėdas Rygoje, rotušės aikštėje, grafui Johanui fon Arctui buvo įvykdytas mirties nuosprendis. Mirtimi jį nubaudė kunigaikštis Ketleris už sandėrį su rusais — grafas buvo suimtas tuo metu, kai jau buvo pasiruošęs perduoti Helmeto pilį Dorpato vietininkui Kurbskiui. Grafą Arctą iš pradžių draskė įkaitintom replėm, paskui ratu sulaužė jam kaulus, galų gale — ketvirčiavo.

Rygos aukštuomenės ponas Vincentas Klandorfas, įsitikinęs, kad kankinamo bičiulio Ketleris nepasigailės, parėjo namo, nusivilko durtinį, prisėdo ant kėdės kraštelio atsikvėpt, staiga nugriuvo, ant grindų sukniubo — numirė.

Viena paprasta moteriškė užlipo į palėpę, kad iš aukšto pamatytų, kaip gatve veža Arctą, kaip jį drasko įkaitintom replėm. Užsižiopsojus neatsargiai persisvėrė per palangę, nukrito ant gatvės grindinio ir užsimušė.

Net budelio tarnas, kuris dumplėm pūtė žaizdrą, reples kaitino, po egzekucijos, po viskam, išlipo iš savo vežimo, padėjo galvą ant dumplių ir tuojau numirė.

Kodėl aš, Kiprijonas Tvirbutas, nenumiriau Vaksholme gegužės trisdešimt pirmą dieną? Kodėl aš nenumiriau ligi šiol, per tuos ilgus mėnesius, kurie jau praslinko po Martyno Mažvydo mirties? Kodėl nemerdėju, nemirštu dabar, kai jau žiema, kai jau pusto, kai jau nebesuprantu, kam ir kodėl man dar teka laikas?

I

Nevėžio ledas tamsiai žalias, prorečiu kupliom sniego bangom apipustytas, juo lengviau arkliui briedplaukiui, pėdulkojui bėgti: pasagos į ledą tvaksnoja, sniegas dulka, brązgūnai ant kinkalų brązga — važis užšalusia upe, baltu slėniu tarp žalių pušynų skriste skrenda.

Vėjas šaltas, tvilko skruostus, kvapą gniaužia, ir aš be atvangos vadžias tampau, kad nesukembčiau. Už nugaros, važio sostely, kailiniais kojas apsikamšę, kiūto senelis Dvarčiūnas, Povilas ir Jonas, mano broleliai, prie jo glaudžiasi.

Šliuožiame į Sidabravą.

Senelis drauge su mūsų mama ir ponia Būdra turėjo šliuožt į Upytę, į pilį, kur atkeliavo iš Vilniaus Stanislovas Davaina, Polocko vaivada. Senelis atsikėlė, apsikarpė ūsus ir barzdą, nusiprausė, apsirengė išeiginiais drabužiais, prie pusryčių stalo atsisėdo orus, pasitempęs. Tačiau nužvelgė mus, namiškius, ir jo akys sudrėko, ėmė tankiai mirksėti. Mama gaiktelėjo, panarino galvą. Mes, vaikai, į ponią Būdrą sužiurom. Ši, tamsiai mėlyna muchajarine liemene apsivilkus, ant pečių erneną užsimetusi, kaip visada galustalėj sėdėjo. Ant jos krūtinės blausiai spingsėjo burbuliniai karoliai, kuriuos senelis anuomet, kai Būdra tarnaitė ir Karinčiūtė tebebuvo, jai padovanojo.

Ponia Būdra pakreipė galvą, vyptelėjo, seneliui pasakė:

— Pigios tapo tavo ašaros, mieliausiasis.

Senelis susikūprino, nuleido galvą, ir jis man pasirodė suvargęs, visiškai pasenęs.

— Niekada nė vienos savo ašaros nesigėdijau,— prašneko senelis, jo ūsų pageltę galeliai suvirpėjo.— Ne gėda ir šiandien.

— Polocko vaivados mums nėra ko bijoti,— pasakė ponia Būdra.— Iš pono Davainos rusai vaivadiją atėmė, į nelaisvę jį su visa šeima nusivarė. Kas jau kas, o ponas Davaina supranta, kas yra vargas ir nelaimė.

— Supranta...— liūdnai pašiepė Būdrą senelis.— Kai jo Polocką rusai apgulė, tūkstančių valstiečių tavo ponas Davaina į pilį neįsileido, priešui kaip kokius vabalus atidavė — ir dėl ko? Kad duona su varguoliais nereikėtų dalintis...

— Supranta — nesakyk, nelaisvėj pabuvęs — supranta,— balino akis Būdra.— Aukščiausiam dėkokim, kad kankinį, o ne lepūną su mumis šnekėtis siunčia! Kankinys kankinį visada užjaus.

— Kad tik neapsiverktų Davaina su tavim šnekėdamas! — sušuko senelis ir tuojau nudūrė akis į stalą.— Aš nesakau, kad ponas Davaina vargo nematė. Matė. Belaisvio grandines trejus metus valkiojo. Bet dabar... Dabar Davainai dar sunkiau. Valdovas jį už didelius pinigus iš nelaisvės išpirko. O jei išpirko — paklusnus kaip šunelis valdovui būk. Parodys žmogų — jau ir pulk jį, kąsk jam...

— Pats tu dabar šunim loji! Ponas Davaina trečdalį savo ir velionės žmonos turto valdovui užrašė — atsiskaitė, skolingas neliko. Šunuodegiaut valdovui jam nėra ko.

— Tai gal, sakyk, Upytė jau Polocko vaivadijai priklauso, gal mūsų dvaras staiga prie kokio Lepelio atsidūrė, kad Polocko, o ne Trakų vaivada į mūsų reikalus kišasi?

Būdra senelio žodžių į galvą nebeėmė. Valgė. Valgė pasičepsėdama iš džiugumo, kad viršų paėmė.

Tuojau po Naujųjų metų pavieto maršalkas mamai pranešė, kad ponas Davaina į Upytę atvyks, su ja susitikti norės. Mama, negera nujausdama, išskubėjo pas poną Mikalojų Janavičių, pavieto vėliavininką, valdovo rūmuose gerbiamą vyrą. Iš jo sužinojo: didikų Chodkevičių dinastija panūdo aukščiausių kunigaikštystės urėdų vietas užimti, garsiuosius Radvilas nuo valdžios nustumti. Praėjusį pavasarį, gegužės mėnesį, mirė Mikalojus Jonas Radvila Juodasis, žemės maršalkas, kancleris, Vilniaus vaivada — šių urėdų vietos dabar laisvos. Radvilų — velionio Juodojo ir didžiojo etmono, Trakų vaivados Rudojo — vaikai nepilnamečiai tebėra, o dėdės, broliai, pusbroliai jau seniai išmirė. Tad Mikalojus Jurgis Radvila Rudasis dėl valdžios kovoja vienišas, ir Chodkevičiai iš kailio neriasi, kad jį šešėlin nustumtų. Chodkevičiai dabar stiprūs, įtakingi, žemaičių seniūno, Vilniaus kašteliono, lauko etmono vietas užima, daug rėmėjų, valdovui įtikusių žentų ir svainių, turi.

Chodkevičiai, jų giminaičiai Melchijoras Šemeta, Stanislovas Pacas, Mikalojus Kiška, Romanas Sanguška, Filonas Kmita keliasdešimt kaltinimų Radviloms pagarsino — dėl visko, ko Lietuva pastarąjį dešimtmetį siekė ir nepasiekė, kalti esą Radvilos. Etmonų buožes, maršalkų lazdas, kanceliarijos antspaudus ir iždo priežiūrą — visą kunigaikštystės valdžią — vien tik Chodkevičiams ir jų šalininkams atiduoti valdovas bijo: pralėks metai, antri, suaugs Radvilų sūnūs, naujas grumtynes dėl valdžios, kurią tėvai turėjo, pradės. Todėl valdovas svarbiausiuoju ku-

nigaikštystės urėdu, pirmuoju savo patarėju — Vilniaus vaivada ir kancleriu — Radvilą Rudąjį paskirti nori. O kad paskyrimas pelnytas atrodytų, Radvila bent dalį kaltinimų jo genčiai viešai paneigt privalo, taigi ir Tvirbuto, mūsų tėvo, karstą iš Neretos, iš priešams prieinamos vietovės, į Rietavą, į Žemaitijos gilumą, pervežti turi — tuo apmaudžią ir vis dar pavojingą Tvirbuto bylą galų gale pabaigtų. Tai jau būtų šis tas, nes intrigantų, preteksto šantažui ieškančių, niekada netrūksta. Tad Davaina, Petronėlę Radvilaitę, Rudojo pusbrolio Jono Mikalojaus dukterį, už žmoną turėjęs, į Upytę atvyks, Ievą Tvirbutienę, mūsų mamą, šnekins, kad drauge su jo paskirtais žmonėmis vyro karstą iš Neretos į Rietavą parlydėtų.

— Laimė mums šypso, pats dievas mums šypso! — džiūgavo ponia Būdra valgydama, skaniai čepsėdama.— Ponas Davaina nelaisvėj žmonai akis užspaudė, pats vos gyvas išliko, jautri dabar, žinoma, jo širdis. Tik jau, susimildami, neištižkim, žiopli nebūkim — nepasipiginkim. Jautri širdis už gera trigubu geru atsilygina.

— Kokio gero, kokio trigubo gero iš vaivados tu nori? — išplėtė akis senelis.

— Tavo sūnų bajorai užmušė — špygą už jo gyvastį, už nuostolius šeimai gavai!..

Senelis žado neteko. Jo sūnus žemę matuodamas ir valstiečius, ir bajorus apvaginėjo, galą per suktumą gavo, tai ar jam, tėvui, dabar pinigų už sūnaus gyvastį reikalaut?

— Būdra, žmona mano, aš dvarą bažnyčiai paaukot turėčiau, kad sūnui skaistyklą palengvinčiau...— sušnabždėjo senelis, staiga plojo delnu į stalą, paraudo: — Ką, pasakyk, Ieva veiks prie tuščio karsto? Čigonės ašarom raudos?

Ponia Būdra pašėlo. Nuvažiavo į Upytę, pavieto maršalkui pasakė, kad jos senis iš proto išsikraustė: varlė būdamas, prieš jautį pučiasi — Polocko vaivadai, Trakų vaivadai, pačiam valdovui šviesiausiajam paklusti nenori. Vladyka, pavieto maršalkas, tunto vyrų lydimas, į Širvius atšliuožė. Ėmė seneliui Radvilų padėtį aiškinti, valdovo bausmėmis grasinti. Senelis Vladykai atsakė:

— Garbusis pone, mano žentas gyvas. Mano duktė gyvo vyro laidot negali — dievas rūstesne nei valdovas bausme ją nubaustų.

— Gyvas!..— apmaudžiai nusijuokė maršalkas.— Kol Tvirbuto karstas Neretoj stūksos, tol tavo žento gyvasčiai pavojus grės. Iš tikrųjų! Argi jums taip malonu dėl jo gyvasties nuolatos bijoti? Išneštume karstą iš bažnyčios, Žemaitijon parvežtume, žemėn užkastume — nesusipratimo kaip nebūta, pone šaukūne.

— Labai jau išmintingi jūs, paprastai galvot nebemokat: nuneškit tą karstą, tą dėžę, į giria ir sudeginkit — nesusipratimo kaip nebūta, pone maršalke,— atkirto senelis.

— Galvoji paprastai, bet neaiškiai,— subjuro maršalkas.— Žmonėms aiškumo reikia. Žemaičiams — ypač. Jei jau jiems sakai, kad žmogus žuvo, tai ir karstą parodyk, kapą supilk — čia šneka trumpa.

— Tai jau...— atsiduso senelis.— Kiek vargdienių karo laukuos krinta — nei grabelio, nei kapelio parodyt našlės neprašo...

— Mirtis mirčiai nelygu, šaukūne. Kitąsyk neužtenka numirti — įrodyt, kad numirė, reikia.

— Viešpatie! — staiga išsigando, išpūtė akis senelis.— Paskui tuščią karstą — per visą Lietuvą! Žmonių akyse, dievo akivaizdoj — per visą Lietuvą!..

Šįryt per pusryčius senelis poniai Būdrai griežtai pasakė:

— Tu, žmona, namie liksi. Draudžiu tau į Upytę važiuot. Tvirbutas — mano dukters vyras, mano žentas, mudu su dukteria dėl jo ir šnekėsimės.

Ponia Būdra atsistojo, akis piktai primerkė:

— Kaip, judu Upytėj ponui Davainai, kankiniui šventam, akis draskysit, aš namie lyg kvaiša sėdėsiu? Tai jau ne! Aš jums nebe tarnaitė, nebe pastumdėlė!

Mama į tėvo ir pamotės ginčus niekada nesikišdavo. Tačiau šįryt, Būdros žodžius išgirdusi, panarino galvą, iš padilbų nužvelgė mus, vaikus, paskui tėvą ir pamotę. Pastariesiems tylint, ramiu balsu pasakė:

— Judviem į mano reikalus nedera kištis. Aš viena į Upytę važiuosiu.

Prieš trejus metus, kai mes iš Vilniaus į Širvius gyventi persikraustėm, dėdė Zygimantas buvo jau palaidotas. Mama tikėjosi vienišą, liūdną tėvą ir jau ramius, brolio piktosios dvasios apleistus, namus tėviškėj rasti. Tačiau įėjom į vidų — buvo kaip tik pietų metas,— ir Būdrą Karinčiūtę, galustalėj, senelio vietoj, sėdinčią, išvydom.

Senelis tarnaitę Būdrą vedė, kai tik iš Rietavo atgal į Širvius parsivežė. Senelis bijojo vienatvės. Bijojo, kad sūnus Žygimantas, įnoringąją pačią į tuščius namus parsivest norėdamas, jį iš tėviškės, iš senelio ir prosenelio gimtinės, išvarys. Tarnaitė Būdra, už savo pono ištekėjusi, bajore, dvaro šeimininke, mūsų mamos pamote tapo. Ponia Būdra, su mumis pasisveikindama, nė nuo pietų stalo neatsistojo: nusišypsojo plačia atlaidžia šypsena, ranką pakėlė, atkišo, ir mama, paskui paeiliui mes, trys jos vaikai, naujosios dvaro ponios ranką pabučiavom. Ponia Būdra tvarkėsi dvare kaip išmanė, kaip norėjo. Nei su seneliu, nei su mūsų ma-

ma nepasitarusi, prievaizdą Modestą Verkenį atleido, jo vieton Rapolą Bružą, velionės savo sesers našlį, priėmė. Bružų duktė Jadvyga tarnaite į dvarą atėjo. Kai atvažiuodavo linų pirkliai, pavieto urėdai ar mokesčių rinkikai, senelis iš gryčios turėdavo išeiti. Mes dažnai išgirsdavom, kaip ponia Būdra senelį bara, uja, tačiau šitaip kaip šįryt per pusryčius ji dar niekada nebuvo įtūžusi. Ūmai nudrėskė nuo kaklo karolius, numetė ant stalo priešais senelį, pasakė:

— Karolius dovanodamas, atsikratyt manimi norėjai. Nepasisekė! Į šiukšlyną savo dovanėlę išmesk — dabar aš visą dvarą valdau. Aš valdau! Aš ir galutinį žodį ponui Davainai pasakysiu.

— Aš draudžiu tau važiuot į Upytę, draudžiu! — ėmė šaukt senelis.

— Tegul būna taip, kaip ji nori, tėveli,— ramiu balsu pasakė mama.— Tegul važiuoja. Ne ją, o mane karstą lydėti Davaina įkalbinės — aš jam ir atsakysiu. Tu, tėveli, žinai, ką aš jam atsakysiu.

Po pusryčių mama ir ponia Būdra tylėdamos apsirengė, sėdo į lubnią, ir prievaizdas Bružas, gerklingai šūkaudamas, išvadeliavo arklius į kelią.

Senelis, dūsaudamas, piktai inkšdamas, surankiojo ant grindų pabirusius karolius, į liepsnojantį židinį įmetė. Ilgai į ugnį žiūrėjęs, sumurmėjo:

— Aš ją prie jūros nusivežt norėjau... Aš jai jūrą parodyt norėjau...

Atsigręžė į mus vaikus, žvaliai pasakė:

— Ruoškitės, vyrai, važiuosim ir mes — aš jums Sidabravą parodysiu. Sidabrave gimė mano mama, mano senelė, mano prosenelė... Pusmylė Nevėžio ledu, mylia Kiršino ledu,— visą kelią ledu, ledu... Kiek čia truksim!

Mirga pėdulos arklio kojos, tvaksi į ledą pasagos, dulka į akis sniegas, ausyse vėjas švilpia — dumiame į Sidabravą, į apsnigtą sidabrinę senovę, į mūsų senolių šalį. Kai aš atėjau į šį pasaulį, senelio mama ir senelė, ir prosenelė jau seniai buvo numirusios, ir mano akyse šmėsuoja kitos prosenelės, Aukos Alšienės, paveikslas: balta pagalvė, ant jos žiba galvelė nusvirus, galvą lango šviesa apšviečia, pro langą matyti senas klevas, klevo šaka beldžia, beldžia į klėties stogą...

— Suk, suk į dešinę! — sušunka senelis.

Prišliuožėm Kiršino žiotis. Briedplaukis mūsų arklys visu greitumu įpuola į aukštas pusnis, sniego debesis pakelia. Važis pakrypsta į vieną, į kitą šoną, štai jau dugnu ima šliaužti, pirma-

galiu sniegą varyti. Arklys, įklimpęs į pusnį ligi papilvės, sustoja, pūtuoja, nejaukiai prunkštauja.

Atsisuku į senelį. Šis jau ant kojų pašokęs, stovi, dairosi, kaklą ištempęs, murma susijaudinęs:

— Kaipgi šitaip? Nevėžis plikas, Kiršinas — užpustytas! Kiršinas užpustytas!..

Senelis žvalgosi į nuogus pamiškės medžius, į baltus beržus, į pilkus alksnius, į žalsvas drebules — ašaros akyse vėlei tvenkiasi.

Kelionė į Sidabravą pasibaigė.

— Vaikai, vaikai, čia viskas kitaip! — jaudulingai sušunka senelis.— Palei Nevėžį pušynai, palei Kiršiną — beržai, alksniai, drebulės... Drebulėlės! Uosynai antai, ant kalvų! Prie Kiršino pasaulis kitoks, vyrai!..

— Kitoks, kitoks,— sumurma Povilas.— Šalta mums!

— Šalta, seneli,— ima zirzti ir Jonas.

— Pusnys didelės — neišbris arklys,— sakau aš.

Senelis supūkščia, atsidūsta, atsidrebia atgal į sostelį, braukia, vis braukia nuo kaktos vandens purslelius — ištirpusias sniego dulkes.

— Dieve, dieve... Senatvės sulaukiau, o tik vienąsyk vaikystėj Sidabrave buvau — kaip tat lekia laikas, vaikai!..— graudžiai stebisi, priduria: — Ką dabar padarysi — suk atgalios, Petrai!..

Suku.

Briedplaukio arklio pasagos vėl Nevėžio ledu caksi.

Šliuožėm į Sidabravą, į senolių tėvynę. Šliuožėm išeiginiu važiu, pėdulkoju arkliu, elnio odos pakinkalais pakinkytu. Šliuožėm — skriste skridom: ledas skambėjo, sniegas dulkėjo, brązgūnai ant arklio krūtinės brązgėjo, vėjas ausyse švilpė...

— Ak!.. Dievas teisingas, todėl mus atgalios sugrąžino,— guodžia mus ir save senelis.— Ką motušės tėvynėj pamatę būtume? Sniegynus. Štai — tokius pat sniegynus!.. Nebėra tos tėvynės nei namų, nei sodo... Vaikystėj, prisimenu, pamatų akmenys dar riogsojo, dar obelis nudžiūvusia viršūne merdėjo... Tačiau juk gyvenimas, visas gyvenimas nuo ano laiko pralėkė!..

Arklys risčia ledu bėga.

Sidabrave, senolių tėvyne, tolsti nuo mūsų.

Sargybinis, vienoj rankoj laikydamas alebardą, kita atidaro ąžuolines, geležim apkaustytas duris. Vidun įžengia vyskupas hercogas Magnus, raudona mantija apsisiautęs: džiugiu veidu, nerimastingai švytinčia vienatine akimi. Neseniai, kai prie durų keitėsi sargybiniai, vyskupas hercogas ir jo svečias Mikelis Ge-

jenas, Magnaus motinos karališkasis pasiuntinys, parjojo iš medžioklės. Kiprijonas matė juos pro bokšto langelį, apkaltą grotomis. Matė, kaip jiedu, tunto varovų lydimi, išniro iš tamsios eglių girios, kaip jojo pro kalkakmenių kasyklas, kaip pro vartus į pilies kiemą įsuko.

Sargybinis uždaro duris, ir Magnus sako:

— Ponas Tvirbutai, kyla tavo vertė.

Kiprijonas tyli. Visada, kai į Piltenę užsuka Mikelis Gejenas, vyskupas hercogas joja su juo medžioti. Jiedu niekada jokio žvėries nenušovė. Varovai pasklinda po girią, ir Magnus su Gejenu lieka vieni, niekieno neklausomi pasišneka. Šrapferis, Drakono, Kuris Mus Virškina, kancleris, iš kailio nerdavosi, kad tik į medžioklę drauge su jais išjotų, tačiau Magnus ir Gejenas į medžioklę jo neimdavo, savų paslapčių jam neatskleisdavo. Galiausiai Šrapferis pats vis dažniau paslaptingai dievaižin kur išjodinėti ėmė, savaitėmis į pilį negrįždavo. Šrapferio Piltenėj ir dabar nėra. Trečia savaitė nėra.

— Tavo vertė kyla, Tvirbutai! — džiugiai pakartoja Magnus, plodamas delnais Kiprijonui per alkūnes: mantijos skvernai suplevėsuoja, užgesina žvakę, ir nedidelėj apvalioj bokšto menėj įsiviešpatauja santėmis.

— O kaipgi? — Tvirbutas vos vos nusišypso.— Pelės vertė pakiltų, jei prie jos urvo kas šešios valandos sargybiniai keistųsi.

— Kas šešios valandos...— nepatenkintas sumurma Magnus, prieina prie langelio, dėbso pro grotas į tolimą tamsią girią.— Mielas Kiprai, kaip tu negali suprasti? Tu ne kalinys. Tu žmogus, kurį reikia saugoti kaip akies vyzdį. Nieko vertų žmonių niekas nesaugo.

Saulėlydžio žara, vakaro migla, sanbrėškis, santėmis, sutemos... Tvirbutui nebėra nei dienų, nei naktų — nusistovėjo vakaro orai, jo šešėliai, pilkų, balkšvų, juosvų spalvų žaismas. Štai jau dešimt mėnesių Kiprijonas sėdi šiame bokšte. Bokšto langelis veda į šiaurę. Kiprijonas nebemato nei saulėtekių, nei saulėlydžių. Nebemato saulės, ir jos šviesa, nušviečianti girią šiaurėje, atrodo, iš pačios girios plūsta.

— Aukštai sėdi, toli matai, daug ką gyvenime išmanai...— mąsliu balsu prašneka Magnus, nusigręžia nuo langelio, nužvelgia menės pasienius, stalą, užgesusią žvakę. Užsižiūri į žvakę. Ji stora, apvarvėjusi, juodu susirietusiu dagčiu.— O tu nieko neveiki. Nė lotyniškųjų mano raštų neberašai,— vėl patyli.— Tu juk nieko gyvenime dar nenuveikei. Tave nušovė, palaidojo — ką norėjo, tą tau padarė. O tu niekam nieko — nei gero, nei blogo... Sėdi aukštai, toli matai, daug išmanai — sargybiniai ta-

ve kaip akies vyzdį saugo. Kam, kodėl? Ar tu bent pats save paklausei šito kada nors?

Kiprijonas atsisėda, dabar žvelgia į savo poną iš apačios į viršų. Prikimusiu, tęsiamu balsu sako:

— Mano pone, aš išėjau iš namų — štai ir visa mano nelaimė...

— Ir visa? — pagyvėja Magnus.— Sugrįši namo, ir tu būsi laimingas?

— Kad nėra kur sugrįžt, mano pone,— Kiprijono akys, rudos nemirksinčios, palengvėl ima klaidžiot po santėmy skęstančią menę.— Nebėr kur sugrįžt. Visa Lietuva iš namų išėjo...

Magnus suklūsta, sustingsta, mąsto pakreipęs didelę galvą.

— Nesuprantu tavęs,— sumurma.— Lietuva yra Lietuva. Valstybė. Kraštas. Kaipgi kraštas gali iš namų išeit? Iš kokių namų? Iš laukų? Iš girių?

Kiprijonas atsidūsta, nieko jam neatsako. Nuduria akis į grindis, į tašytų akmenų plokštes, ant kurių padriektas nusišėręs meškos kailis.

Praėjusių metų liepos mėnesį į Piltenę atjojo Jono Chodkevičiaus, žemaičių seniūno, pasiuntinys. Pranešė vyskupui hercogui Magnui: mirė Mikalojus Radvila Juodasis, lietuvių žemės maršalkas, kancleris ir Vilniaus vaivada, ponas, kuriam tarnavo Tvirbutas. Tą pačią dieną Magnus ir du jo knechtai atlydėjo Kiprijoną į šį pilies būstą, į šią menę. Vyskupas hercogas rankoj nešė nusišėrusią meškeną. Prie menės durų Magnus Tvirbutą apkabino, išbučiavo, paskui patiesė meškeną menėj prie lovos, pasakė:

— Saugok kojas. Nesušalk kojų, ir viskas bus gerai.

Magnus atsisėda ant krėslo priešais Magnų, sugaudo mantijos skvernus, sudeda ant kelių. Nusijuokia. Nusisega nuo diržo medžioklės ragą, pakelia prie lūpų ir papučia. Girioje rago balsas — pratisas, aidus. Čia, tarp akmeninių sienų, jo balsas gūdus, širdį gniuždantis. Pro duris į menę įvirsta išsigandęs sargybinis.

— Lauk! — rikteli jam Magnus ir pratrūksta juoktis. Juokiasi nuoširdžiai, iki ašarų.

Sargybiniui išėjus, Magnus ūmai paniursta.

— Gyvenimas yra medžioklė, sako mano brolis karalius, ir jis neteisus. Gyvenimas — tai grįžimas namo,— vyskupas hercogas pažvelgia į Kiprijoną pavydžia akimi.— Lietuva yra Lietuva. Valstybė. Kraštas. Amžinoji vieta. Amžinos vietos neatsiranda ir neprapuola. Veikiai tu sugrįši namo, Tvirbutai.

Veikiai!.. Štai jau dešimtį metų išmintingi, turtingi, galingi vyrai Kiprijonui sako: veikiai tu sugrįši namo.

— Vyskupe hercoge, jūs sakote, kad brolis karalius neteisus, tačiau jūs nieko kito ir nedarote — tik medžiojate,— Kiprijono balsas suvirpa, užlūžta.

— Mudu su Gejenu niekada nė kiškio nesumedžiojom. Niekada!..

— Aš ne apie kiškius šneku, mano pone. Jūs vaikotės kitokio grobio... Sakote: gyvenimas — tai grįžimas namo, o nė neketinat namo sugrįžti. Medžiojate, medžiojate...

— Tvirbutai! Tu užmiršti, kad aš pasmerktas, prakeiktas! Aš esu princas... Aš negaliu grįžti namo tuščiomis rankomis — akmenimis mane užmėtytų, visų pajuokai išstatytų!..

Kiprijonas tyli.

Sąžinė, kankinanti nuovoka, kas teisinga, o kas ne, šaukia žmogų sugrįžti į nusikaltimo vietą, ragina nusilenkti tiems, kuriems nusikalto. Kiekvienam žmogeliui pirmųjų nusikaltimų vieta yra tėviškė: kiekvienas pirmiausia nusikalsta tėvui, motinai, kaimynams, daug vėliau — valdovui ir dievui. Magnus yra išimtis. Jo vaikiškus nusikaltimus tėvui, motinai, vyresniajam broliui, seseriai, auklėtojams ir mokytojams nustelbė visų tų artimųjų nusikaltimas jam: Magnui dar ir devyniolikos nebuvo, kai artimieji padarė jį vyskupu, į svečią tolimą šalį iškraustė, tikriau, ištrėmė. Ir dabar Magnus namų nepasiilgsta — tėviškėj jis niekam niekada nėra nusikaltęs, nė vienam artimam žmogui nusilenkti būtinybės nejaučia. Priešingai: Magnus trokšta artimiesiems atkeršyti — įvažiuoti kada nors į Kopenhagą pro jam pastatytus Triumfo vartus, savo nuopelnais tėvynei Danijai visų karžygių, paties brolio karaliaus, šlovę užtemdyti. Tik keista: Magnus tvirtai yra įtikėjęs, kad tokios neblėstančios šlovės jis nusipelnys ne darbu, ne žygiais, ne ištverme ir narsumu, o nepaprasto pasisekimo dėka: „Nuo pat gimimo aš esu nelaimingas, ir vieną kartą gyvenime man pasiseks taip, kaip niekam dar nėra pasisekę". Ketveri metai Kiprijonas sukasi tarp Magnui artimų žmonių. Per tą laiką jis niekada negirdėjo, kad Magnus būtų žavėjęsis kieno nors narsumu. Magnus žavėdavosi tik tais, kuriems gyvenimas nei iš šio, nei iš to pasisekdavo.

Štai ir dabar Magnus žavėdamasis šneka apie Chodkevičius. Chodkevičiams, girdi, PASISEKĖ garbingai pabaigti ginčą dėl aukščiausiųjų urėdų vietų su Radvila Ruduoju ir jo šalininkais. Chodkevičiai paveržė iš Radvilų žemės maršalko lazdą ir didžiojo etmono buožę. Teisybė — svarbiausiąją — Vilniaus vaivados ir kanclerio — vietą jie užleido Radvilai Rudajam. Tačiau seime, kuris šaukiamas Breste rugpjūčio mėnesį, valdovas Joną Chodkevičių, žemaičių seniūną, naująjį žemės maršalką, paskirsiąs dar ir Uždauguvio kunigaikštystės administratorium. O taip, Ketle-

rio valdymo dienos jau suskaitytos!.. Vilniuje jau nuspręsta suteikti Jonui Chodkevičiui neribotas teises Uždauguvy. Naujasis administratorius šauksiąs į karo tarnybą Livonijos žemvaldžius vokiečius, rinksiąs iš jų mokesčius Lietuvos iždui, statysiąs pilis, skirsiąs ir atleisiąs urėdus, kaldinsiąs savą monetą — turėsiąs tokias teises, kokias turėtų karalius, jei Livonijoj toks būtų. Bresto seimas padarysiąs pataisas Lietuvos statuto devinto artikulo trečiame skyriuje — šis nebedrausiąs valdovui aukštais kunigaikštystės urėdais skirti svetimšalius, jei seimas paskyrimams pritarsiąs...

— Anksti Chodkevičiais žavėtis,— tyliu balsu pertraukia Magnų Tvirbutas.— Iki Bresto seimo dar du mėnesiai, o jūs jau... Vyskupe hercoge, jūs pernelyg dažnai per anksti džiaugiatės.

— Aš neturiu jokio pagrindo Chodkevičiais abejoti. Štai jau dešimt mėnesių jie tęsi viską, ką man pažadėjo,— atkerta Magnus.— Jonui Chodkevičiui nebėra jokių kliūčių Ketlerį atstatyt, Uždauguvy įsigalėt. Pirma: valdovas nešaukia seimo, jei nežino, ko iš jo nori. Antra: žiemą visi Chodkevičių žentai ir svainiai, dar jauni vyrai, buvo paaukštinti — tapo vaivadom, kaštelionais, seniūnais. Chodkevičiai įgijo daugumą seime. Trečia: Chodkevičius seime rems Radvila Rudasis — negali neremt, nes jis susivienijo su Chodkevičiais prieš lenkų ponus unijistus. O ne, ne per anksti aš džiaugiuos, pone Tvirbutai!..

Magnus nutyla. Kiprijonas Tvirbutas sėdi nukoręs galvą, akis į grindis nudūręs. Ar jis girdi, ką Magnus šneka? Apie ką jis dabar galvoja?

— Tvirbutai, tau nepatinka, kad Chodkevičiai įsigalėjo seime ir kunigaikštystėje? — nekantriai paklausia Magnus.

— Man vis tiek.

— Tau vis tiek? Chodkevičiai iškovojo Uždauguvio administratoriui valdovo, karaliaus teises, kad paskui jas perleistų man! Tu nenori, kad Uždauguvį valdyčiau aš? Manai, kad aš tau būsiu šykštus?

Kiprijonas pakelia galvą, gailiom akim pažvelgia į vyskupą hercogą:

— Mano pone, kam svarbu, ko aš norėčiau ar nenorėčiau... Nesuprantu, kodėl jūs pasakojat man apie įvykius, kurie nuo manęs nepriklauso,— Kiprijonas tykiai, nuoširdžiai nusijuokia: išvysta save, regi save — sėdi sudžiūvęs, sukumpęs vyriškis nedidele galva, atvėpusiom ausim, barzda apšepęs; sėdi, spokso į grindis, gniaužo rankas, neturėdamas ko nusitvert, o priešais stūkso stambus lyg šieno kupeta Ezelio vyskupas, danų princas ir pasakoja, kas Lietuvoj dedasi... Atlėpausis sudžiūvėlis klausosi, muistosi, nesuprasdamas, kam jis turi žinoti, kas kieno vietą ko-

kioj valstybėj užėmė ar užimti ketina, kas ką kam pažadėjo ir kaip žodžio laikosi. Tas sudžiūvėlis turi menę kalinių bokšte, du sargybinius prie durų, turi stalą, žvakę, du krėslus, guolį, turi langelį su grotom, pro kurį matyti tolimas tamsus eglynas, pagirės laukai, kalkakmenių kasyklos. Sudžiūvėliui toks būstas negeras, nejaukus. Jam baugu, kad prie durų stovi sargybiniai. Jis norėtų ištrūkti iš čia. Taigi sudžiūvėlis turi rūpesčių, kurie jam smaugia gerklę. Suprantama, kad jo rūpesčiai pasibaigs tik tada, kai numirs. Mirties jis nebebijo. Jau įtikino save, jog paskutinės gyvenimo savaitės, dienos, valandos — ne tik kūno skausmai ir baisios dvasinės kančios. Ne kiekvienas miršta skausmus kentėdamas. Tačiau kiekvienas prieš mirtį pajunta, kad jau niekada nebegyvens. Šis pojūtis nušviečia protą, ir žmogus praregi, pamato save pasaulyje, patiria, kas jis pasaulyje yra. Prieš mirtį žmogus susidvejina. Jis tebėra, tebejaučia skausmus, alkį, nuoskaudą ir baimę, kad štai jau miršta, ir drauge regi save iš šalies: regi savo kūną, veido išraišką, akis, regi, ant ko guli, kuo yra užsiklojęs, regi, kas dar jį aplanko, prie lovos prieina, prie veido pasilenkia... Žmogus išgyvena priešmirtinę agoniją ir regi save iš šalies agonijos skausmų nejusdamas — dievo valia jis jau yra nuo savęs atsiskyręs. Laimingas tas, kuris šitaip numiršta!..

Sužinojęs, kad mirė Martynas Mažvydas, Kiprijonas pirmą kartą patyrė tą dvilypį jausmą: esi ir regi save iš šalies. Jam dingtelėjo, jog jau miršta. Neabejojo, kad šitaip susidvejina tik priešmirtinio dusulio dusinami. Tačiau netrukus Kiprijonas sutiko žmogų, kuris gyveno ir buvo nuo savęs atsiskyręs, nors atrodė sveikas ir apie mirtį veikiausiai negalvodavo daugiau kaip kiti sveiki žmonės.

Liza Viholainen, iš Diunamiundės cistersių vienuolyno į Piltenę atkraustyta, buvo viskuo aprūpinta, gyveno su Magnum nesantuokinį gyvenimą, ką ir šnekėti — turėjo vyskupo hercogo žmonos teises: jos paliepimų klausė visi rūmininkai. Tačiau ji nebuvo laiminga. Graužė sąžinė, kad ji čia viskuo pertekus gyvena, o jos tėvas, motina, jaunesnieji broliai ir seserys namie, Abro saloje, galą su galu vos suduria, badu vaduojasi. Šešiasdešimt ketvirtų rudenį ji nustojo į vyskupo hercogo miegamąjį ateidinėti. Magnus mylėjo Lizą. Meilės jausmas tebebuvo nustelbęs troškimą pagal kilmės ir titulų įpareigojimus gyventi. Įsitikinęs, jog paslaptingas nesantuokinis gyvenimas Lizai koktus, pabūgęs, kad Liza paliks jį, Magnus mylimajai pasipiršo. Liza tekėti sutiko, tačiau nieku gyvu nenorėjo išduoti gentainių seno papročio: sūnaus vedybas privalėjo palaiminti motina, dukters — tėvas.

Vyskupo hercogo pasiuntiniai, vedami patarėjo Konrado Burmeisterio, išvyko į Abro salą ir netrukus atgabeno į Piltenės pilį Martą Viholaineną. Ruduo buvo šiltas, drėgnas. Į rūmus Viholainenas įšlepsėjo basom, šlapiom kojom, nuo miglos sudrėkusiais drabužiais. Tų drabužių tiek ir vilkėjo: drobinės sulopytos kelnės, pašukiniai marškiniai kiauromis alkūnėmis, nuplikusio kailio liemenė, ant galvos — gobtuvas, pasiūtas iš maišo... Rankoje gniaužė lazdą, o jo petį svėrė elgetos terba, didelė, žemai — ligi kelių — nukarusi.

Magnus ketino svečią iškilmingai sutikti. Židinio menėje tarnai padengė nedidelį, tačiau turtingą stalą, apstatytą vašku nublizgintom kėdėm su rankdėtėm ir aukštom atkaltėm. Sužinojęs, kad Martas Viholainenas — nešvarus elgeta, Magnus paliepė iškūrenti pirtį, parinkti nuotakos tėvui deramus drabužius ir batus. Tačiau nusiprausti ir persirengti Viholainenas atsisakė. Tebūnie taip, kaip svečias nori, nusileido vyskupas hercogas, tegul sėda prie stalo toks, koks atkeliavo — aš gulėjau prie vienuolyno vartų bjauresnis už elgetą, tačiau mano siela buvo švari, švaresnė negu bažnyčioj per pamaldas.

Viholainenas, į menę kviečiamas, nužvelgė juodus žvilgančius laiptus į antrą aukštą. Laiptų žvilgėjimas jį nugąsdino. Hofmeisteriui Martas Viholainenas pasakė:

— Pone, aš atkeliavau tokį tolimą kelią iki vyskupo pilies, o jo šventenybė tingi laiptais į apačią nulipti. Veikiausiai nieko gero neturi man pasakyti.

Magnus nulipo į apačią, priėjo prie Viholaineno, nusilenkė, prisistate, pasakė išvadavęs jo dukterį iš vienuolyno ir ketinąs ją vesti. Tačiau sudaryti vestuvių sutartį nesąs greitas darbas, ir vyskupas hercogas kviečiąs poną Martą Viholaineną pasisvečiuoti jo rūmuose bent savaitę. Viholainenas, žilas senelis, apskuręs elgeta, Magnui atsakė:

— Šviesusis pone, aš atidaviau vyriausiąją dukterį Lizą į vienuolyną, kad savo kaltes išpirktų, dievui gyvenimą pašvęstų. Tačiau vienuolyne mano duktė dar labiau nusidėjo: šventus namus į turtingus rūmus iškeitė, ir aš, tėvas, nebeturiu valios jos gyvenimą tvarkyti. Vien tik viešpats dievas gali duoti jums jos ranką ir širdį, palaiminti jūsų santuoką.

— Pone Viholainenai, jeigu jūs palaimintumėt dukters santuoką, jūsų visa šeima gyventų viskuo aprūpintą gyvenimą.

— Šviesusis pone, aš nejuntu ribos, ties kuria pasibaigia skurdas ir prasideda aprūpintas gyvenimas,— atsakė Martas Viholainenas.— Tačiau gerai juntu ribą, ties kuria pasibaigia tėvo valia ir prasideda dievo valia. Aš negaliu padaryti to, ką vien tik

dievas padaryti gali,— senelis nusilenkė.— Likite sveiki, tepadeda jums dievas, nuoširdžiai to trokštu.

— Palaukite! — sušuko Magnus.— Argi jūs išeisite, nė su dukteria nesusitikęs?

— Likite sveiki, tepadeda jums dievas,— pakartojo senelis elgeta, dar kartą nusilenkė ir pro laukujas duris išėjo.

Ligi susitikimo su Martu Viholainenu Kiprijonas susidurdavo tik su tokiais tėvais, kurie manydavo, kad jų valdžia vaikams — beribė. Nė vienas jų nejusdavo, kur pasibaigia tėvo ir prasideda dievo valia. Tatai junta tik žmogus, pasitraukęs nuo savęs į šalį, regįs save iš tolo ir jau nebesvarstąs, ar tai blogai, ar gerai.

Nubėgti pas Lizą ir pasakyti, kad ką tik iš rūmų išėjo jos tėvas, Kiprijonas neprisivertė. Tačiau kažkas nubėgo, pasakė. Martas Viholainenas pro pilies vartus dar nebuvo išėjęs, kai jį pasivijo duktė. Liza puolė kniūpsčia prieš tėvą, apkabino jo basas, šlapias kojas — raudojo, pasigailėjimo meldė. Niekas prie jų arti nėjo. Niekas negirdėjo, ką tėvas dukteriai pasakė. Kas žino, ar suvis jai ką nors pasakė?

Kiprijonas nuo priebučio laiptų matė, kaip tėvas pasilenkė, brūkštelėjo dukteriai per plaukus, dar kartą brūkštelėjo, paskui atsitiesė, pasitaisė nuo peties smunkančią terbą, lazdą iš rankos į ranką perėmė — nukėblino neskubėdamas prie pilies vartų. Pro vartus eidamas, nusilenkė paeiliui abiem sargybiniams. Nutolo akmenimis grįstu keliu. Dingo už pylimo šlaito.

Liza nesivijo tėvo. Gulėjo kniūpsčia ant suvažinėtos, lapais apkritusios žemės. Neberaudojo. Vėjas įsisukdavo į sijono klostes, pašiurendavo, pažaisdavo kikliko skverneliais, apykaklės baltais nėriniais, ir iš tolo atrodė, kad Liza nebegyva.

— Lietuva — tavo tėvynė, ir jos likimas tau rūpi, rūpi! Tik dedies, kad tau viskas vis tiek. Net jeigu tau nebereiktų tėvynės, jos reikės tavo vaikams,— Magnus šneka jau karščiuodamasis.— Aštuonis mėnesius Chodkevičiai ir Radvila valdžia dalijosi. Aštuonis mėnesius Lietuvos saugumu niekas, ničniekas nesirūpino, ir caras patyliukais dvi pilis lietuvių kunigaikštystėj sumūrijo — prie Usviatos žiočių, prie Ulos žiočių. Stiprias įgulas pilyse paliko. Taigi Trojos arklys — jau lietuvių arklidėj... Ir jau ketvirtas mėnuo Maskvoje caras su švedų karaliaus pasiuntiniu Bjornramu derasi. Teisybė, Gejenas apie šias derybas nieko tikro nežino... Tačiau mes ne akli, ne kurti. Kiti įvykiai pakužda, ką tos derybos Lietuvai buria...

Tvirbutas, tas sudžiūvėlis, kurį jis pats iš pašalies regi, apmaudžiai žvalgosi tikėdamasis, kad vyskupas hercogas pastebės jo išsiblaškymą, nenorą girdėti apie įvykius ir likimus, kurie nuo

jo nepriklauso. Savo, savo žmonos, Lietuvos, Europos, viso pasaulio ateitį gali išsiburti iš dangaus šviesulių, iš sapnų, iš delno, iš saulėlydžio dangaus spalvos, iš šventųjų, iš caro belaisvių gyvenimo...

Antai Johanas Taubė, buvęs Dorpato vyskupo patarėjas, kalėjo Maskvoje, bandė pabėgt, sugautas tarnaut carui atsisakė, ir buvo išgabentas į Vladimiro tvirtovę. Kalėjimas iki gyvos galvos išgąsdino Taubę. Šešiasdešimt trečių metų rudenį Taubė pats paprašė carą pasigailėjimo ir malonės, carui ištikimai tarnauti prisiekė.

Ėlertas Kruzė, buvęs Dorpato fogtas, Taubės bičiulis, kalėjo Veisenšteine, Dorpate, Pskove, Novgorode, Maskvoj. Šešiasdešimt antrų metų rugpjūčio mėnesį Možaiske caras sudarė sutartį su danais. Be daugelio kitų dalykų, susitarė nustatyti danų ir rusų sienas Livonijoje. Tuo reikalu caras skubiai turėjo suburti komisiją, tačiau Maskvoje neatsirado nė vieno žmogaus, gerai pažįstančio Estiją. Caro rūmininkas vokietis Kasparas Oberfeldas apklausė daug belaisvių. Buvęs Dorpato fogtas carui buvo nepaprastas atradimas.

Na, o pernai, gruodžio mėnesį, Kasparas Oberfeldas suvedė Taubę ir Kruzę Dorpate. Caras paskelbė juodu kunigaikščiais, apdovanojo dvarais Rusijoj ir Dorpato vyskupystėj, paskyrė kasmetinę dviejų šimtų rublių pensiją. O kad naujieji kunigaikštukai turėtų galimybę geru už gera atsilyginti, caras pavedė juodviem paruošti Livonijos karalystės, Maskvos didžiosios kunigaikštystės protektorato, projektą. Gejeno žiniomis, Taubė ir Kruzė kovo mėnesį atvyko į Liubimą. Šioj tvirtovėj kali Vilhelmas Fiurstenbergas, buvusio Livonijos ordino buvęs magistras, rusų paimtas į nelaisvę šešiasdešimtų metų rugpjūčio mėnesį Feline.

Šiuos įvykius apmąstęs, Gejenas reziumuoja: caras ir švedų karalius sudarys savitarpio pagalbos sutartį; švedų laivynas užpuls Livoniją iš jūros, caras iš Ulos ir Usviatos pilių įsiverš į Lietuvos gilumą, ir Žygimantas Augustas nebeturės kur dingti — privalės pripažinti Fiurstenbergą Livonijos karalium. Ką ir šnekėti, karalystės projektas išradingai sumanytas: Livonijos karalium karūnuosis ne caras, ne švedų karalius — senas livonietis, buvusio ordino buvęs magistras, didžiai garbingas vyras, narsus riteris. Fiurstenbergą su džiaugsmu pripažins ir popiežius, ir imperatorius.

Magnus nutyla, dėbso į Tvirbutą įtaria akimi.

— Iš rusų caro lietuviams mokytis reikėtų,— suburba.— Jei svetimos šalies užkariaut nepajėgi, surask joje atskalūnų, kurie savo šalį maloniai tau atiduotų,— sušunka atsidusdamas: — Ži-

nau, apie ką tyli! Žmogum nebelaikai manęs. Girdi, Lizą tikinu, kad vesiu ją, o pats kitos dairausi...

— Tai teisybė,— patvirtino Kiprijonas.

Vyskupas hercogas paniursta, atsistoja, rikteli sargybiniui, kad žvakę uždegtų. Sargybinis, brazdėdamas šarvais, įeina vidun, ima kuistis prie stalo.

Kiprijonas tada priėjo prie sukniubusios Lizos, norėjo padėti jai atsistot, tačiau Liza kojom nebesirėmė ir Kiprijonas ant rankų parnešė ją į pilį. Kai paguldė ant minkštasuolio, pamatė, kad Liza žiūri į jį išsigandusiomis akimis. Tvirbutas jai nusišypsojo.

— Dar ne vėlu, ne vėlu,— pasakė.— Tavo tėvas Kurše nepasiliks. O Burmeisteris tik poryt plauks atgal į Abrą. Per tą laiką tėvui gal atlyš širdis, gal dar nusilenks vyskupui.

— Nenusilenks,— sušnabždėjo Liza.— Nedovanos man.

Kiprijonas pasilenkė prie pat Lizos veido, ėmė įkalbinėt ją:

— Pasiimk drabužių, duonos — vykis tėvą! Tėvas supras tave... Esi jauna, stipri, vienuolyne žemės darbus dirbt, ligonius slaugyt įpratai — prasiversit!..

Liza papurtė galvą.

— Mesk iš galvos vyskupą! Pražūsi su juo! — sušuko Kiprijonas.

Liza užsimerkė, iš po blakstienų ėmė srūti ašaros.

Kelias dienas Liza iš savo būsto kojos neiškėlė, nieko, nė tarnaitės, vidun neįsileido, ir vyskupas hercogas įsakė sekti ją pro slaptas skyles — šventojo Pranciškaus akis — sename paveiksle.

Naktį į Tvirbuto duris pasibeldė seklys. Jis buvo išsigandęs. Jo akys nardė į šalis apsiblaususios, goslumu sublizgusios.

— Viešpatie dieve, jai gal pasimaišė!..— prašneko.

Vidurnaktį Liza Viholainen atsikėlusi, užsidegusi žvakę, priėjusi prie lango — spoksojusi, spoksojusi į tamsą, ūmai grįžusi prie šoninės sienos, nutraukusi nuo veidrodžio juodąją gelumbę, atsidrėbusi į pintą žilvitinę kėdę, užsivertusi marškinių pridurkus — dėbsojusi, dėbsojusi į savo šlaunų atspindžius veidrody, o paskui atsistojusi, išsitraukusi iš už veidrodžio piemens botagą, pripintą erškėtrožės dyglių, ir ėmusi plakti save per nugarą... Dieve — be supročio, be gailesčio!..

— Ar jau pasakei vyskupui hercogui? — paklausė Kiprijonas.

— Bijau sakyt! — skėstelėjo prie galvos pakeltom rankom seklys.— Išvarys ją vyskupas lyg paskutinę... Sakau, jei ją velnias apsėdo, smilkyti reikia — gal padėtų?..

Kiprijonas užsimetė ant marškinių durtinį. Koridoriuj viešpatavo nakties tyla, buvo tamsu, tik laiptų aikštelėse degė vienišos smilkstančios žvakės. Priėjęs Lizos kambario duris, Tvirbu-

tas tyliai pabeldė. Durys tuojau atsidarė, tačiau kai Kiprijonas įsmuko vidun, Liza suriko iš išgąsčio. Tykus, švelnus beldimas Lizą apgavo. Ji pamanė, kad vyskupas hercogas pas ją atėjo.

Lizos kambary degė laiba aukšta žvakė. Ant grindų susirangęs tįsojo botagas. Lizos nugara atsispindėjo veidrody — marškiniai buvo kruvini, prisivėlę erškėtrožės spyglių.

— Ko jums reikia? — piktai paklausė Liza, traukdamasi atatupsta.— Nelieskit manęs!

Kiprijonas, žodžio nepasakęs, pakėlė nuo grindų botagą, žengė atgal prie durų.

— Palaukit! — sušuko Liza.

Tvirbutas atsigręžė, pasakė:

— Niekada nebedarykite šito... Užmirškite vienuolyno įpročius. Vyskupas hercogas sužinos — išvys kaip paskutinę.

— Nedrįskit apie mane šitaip galvoti! Pats vyskupas paskyrė man šitokią atgailą...

— Pats vyskupas? — nustebo Tvirbutas, tuojau į galvą toptelėjo: šėtonas, pats atnešė botagą, atgailą paskyrė, pats paskui Lizą apjuodins, lyg katę į gatvę išmes... Garsiai pasakė: — Niekada nebedarykite šito. Vyskupas hercogas atsikratys jumis tuojau pat, kai tik sužinos, kad paėmėt į rankas botagą.

Liza, akis išplėtusi, susileido į pintąją kėdę. Sugniužo, nusvarino galvą, užsidengė delnais veidą. Kiprijonas išgirdo ją šnabždant:

— Mama mane, mažą mergytę, vesdavos į bažnyčią... Kaspiną į plaukus įrišdavo... Viešpatie! Jeigu aš, maža mergytė, įbėgčiau dabar į šį... į šią... Kokią save aš pamatyčiau, kokią pamatyčiau! — atėmus rankas nuo veido, tvirtai įsikibo kėdės rankdėčių, pasviro į priekį: — Jūs tyčiojatės iš manęs! Jūs laikote mane paskutine! Norite, kad tokia būčiau! Jums reikia tokių! Jums visiems reikia tokių!..

— Liza...— žengė prie jos Tvirbutas.— Aš išsinešu botagą, sudeginsiu jį. Niekada nebeimkit į rankas botago. Nė iš vyskupo rankų nebeimkit, maldauju jus!..

Kimus, ramus Tvirbuto balsas sutrikdė ją. Tankiai alsuodama, užsikirsdama, Liza prašneko:

— Jūs buvot teisus. Tėvas būtų man dovanojęs, jei basa su juo elgetaut būčiau išėjus. Jūs, pone, man gero linkėjot. Dėkui jums... Tačiau ir mane supraskit! Aš turiu brolių ir seserų. Visi už mane jaunesni... Jei ištekėčiau už vyskupo, jiems nebereikėtų elgetauti kaip tėvui! Viską, viską aš jiems atiduočiau... Išmokslinčiau, į žmones išleisčiau, amato išmokius, ant kojų pastatyčiau! O paskui... Man nesvarbu, kas lauktų manęs paskui — dangus ar pragaras... Kad ir pragaras! Ramia širdimi numirčiau!..

Kilnūs buvo Lizos siekimai, tačiau nepasiekiami. Viskas, apie ką ji šnekėjo, buvo tuščios svajonės.

— Niekada nebeimkit į rankas botago, meldžiu jus,— pakartojo Kiprijonas tyliai.

Ak, Tvirbutai! Tu gailiesi Lizos!.. O Magnus sėdi priešais tave. Žiūri į tave. Radvilai mirus, Chodkevičius atsiminė, kad pasirašė laidavimo už Tvirbutą raštą valdovui. Chodkevičius tučtuojau sudarė su Magnum sandėrį dėl tavęs... Kokį likimą tau lemia tas sandėris?

Kiprijonas pakelia galvą, griežtu balsu paklausia:

— Vyskupe hercoge, jūs juk ne šiaip mane aplankėt. Ką norite pasakyti man?

— O argi mažai tau jau pasakiau? — išpučia akį Magnus.— Neapsimetinėk — supratai...

— Fiurstenbergas taps Livonijos karalium. Kuo čia dėtas aš?

Sargybinis, žvakę uždegęs, stypso nejudėdamas prie stalo. Magnus nužvelgia jį su panieka:

— Ištikimas! Nepaliepsi — neišeis. Nepastumsi — žingsnio nežengs... Uždegei žvakę — nešdinkis! — rikteli ir kai sargybinis dingsta už durų, pasislenka su visu krėslu arčiau prie Tvirbuto. Tyli. Žiūri Tvirbutui į akis. Pasislenka dar arčiau. Prašneka:

— Sutik: tavo ponas kancleris, amžiną atilsį duok jam, viešpatie, atsiuntė tave į mano pilį ne tam, kad tavim atsikratytų. Atsikratoma žmogumi kitaip, juk teisybė? Tau buvo liepta žiūrėti, viską matyti, į galvą dėtis. Laiškelius rašinėti... Rašinėjai! Ir turi pripažinti — aš tau netrukdžiau. Negalėjau trukdyt. Turėjau leist tau atiduot duoklę Radvilai, kad galiausiai ir aš šį tą iš tavęs gaučiau. Politika yra dalybos, Tvirbutai.

— Sakykite tiesiai, vyskupe hercoge.

— Tiesiai arčiau, aplink — greičiau. Antai kunigaikštis Kurbskis pabėgo nuo caro į Lietuvą, o kas iš to? Gal kunigaikštytės ranką gavo? Gal vaivada tapo. Negavo. Netapo. Vietos Lietuvoj neranda... Nepritampa, taip sakant. Nė vienas lietuvis didikas, nė vienas lietuvis bajoras negali paliudyt — aš jį penkerius metus sekiau, juo galima pasikliaut. Štai ir atrodo lietuvių valdovui, kad Kurbskis akmenį užanty atsinešė...

— Pradedu suprasti: norite, kad važiuočiau drauge su jumis į Vilnių ir pasakyčiau valdovui, kad jūsų užantis tuščias?

— Žodis yra tik žodis, Tvirbutai. Hercogas Meklenburgietis daug gerų žodžių apie mane Švedijoj prišnekėjo, o kiek iš jų naudos turėjau — pats žinai. Žodis ore ištirpsta, Tvirbutai. Raštas — kas kita... Štai tu penkerius metus mano pily gyvenai. Kanceliarijoj lotyniškuosius raštus tvarkei. Dienoraštį rašei...

— Dienoraštį? — palengvėl atsistoja Tvirbutas.— Jūs reikalaujate, kad aš... atbulinėm datom...

— O ne! — pakyla ir. Magnus.— Dienoraštis parašytas. Penkerius metus aš turėjau kantrybės tavo dienoraštį rašyti. Tad galvos sukt tau nebereikės — perrašysi, ir darbas baigtas.

— Vyskupe hercoge, jūs kaip visada...— Tvirbutas užsikerta.

— Ką — kaip visada?

— Naiviai gudraujate.

— Kodėl — naiviai?

— Mano pone, šešiasdešimt trečiais aš parašiau Radvilai, kaip jūs sakot, laiškelį. Parašiau, kad jūs kilmingos žmonos deramai išlaikyti nepajėgsite. Mano dienorašty, neabejoju, jūs parašėte atvirkščiai. Valdovas ir jo patarėjai pajus klastą. Jie nebetikės nė vienu dienoraščio žodžiu.

— Mielas mano,— džiugiai atsiliepia Magnus.— Kodėl tu manai, kad aš toks nenuovokus? Tavo dienorašty juodu ant balto parašyta: šiandien, tokią ir tokią dieną, parašiau ponui kancleriui laišką, kuriuo pranešiau, kad vyskupas hercogas Magnus kilmingos žmonos deramai išlaikyti nepajėgtų. Post scriptum: jeigu mano žodžiai padės išardyti Radvilos ir Fryzo derybas, aš jausiuos atkeršijęs ponui kancleriui už visas man padarytas skriaudas; jeigu ponas kancleris neras Europoje Lietuvai sąjungininkų, valdovo rūstybės jis neišvengs. Štai ir visa gudrybė, kurią tu kažkodėl vadini naivia.

Kiprijonas tyli. Atsisėda. Nuskriaustas žmogus turi keršyti. Kiekvienas nuskriaustas žmogus trokšta ir stengiasi atkeršyti. Tuo prasideda ir baigiasi visų valdovų supratimas apie žmogaus prigimtį. Žygimantas Augustas patikės suklastotu dienoraščiu. Dienoraštis jam pasirodys tikresnis už tikrą.

— Chodkevičius,— staiga ištaria Tvirbutas.— Mano dienoraštį parašė Chodkevičius. Keršto apologija — jo religija.

Magnus suklūsta, stebeilija į Kiprą prasižiojęs.

— Tu — velnias,— išsprogina akį.

— Vyskupe hercoge, kryžių Jėzui nukryžiuot ant Golgotos kalvos pastatė išganytojo priešai. Jūs kryžių statotės pats...— abejingu, kraupiai abejingu balsu ištaria Tvirbutas.

Magnus sušniokščia, puola prie durų. Sustoja. Atrodo, nebesuvokia, ar įeina, ar išeina. Vėl sušnopštęs, prilekia prie stalo, užpučia sargybinio uždegtą žvakę. Tamsoje ištirpęs, bejėgišku, trūkinėjančiu balsu išdejuoja:

— Jeigu tu velnias... Jeigu tu velnias ir mini Jėzaus vardą, žinai: ant priešų pastatyto kryžiaus nukryžiuoja tiktai bailius. Drąsieji miršta ant savojo kryžiaus.

Užsitrenkia durys.

Pro mažą grotuotą langelį spingsi kelios blyškios žvaigždės, tolumų neįžvelgiamų deivės.

Kunigaikštienė Kotryna tyliai, kad nepažadintų kūdikio, atsisėda lovoje, esančioje pietinėje nišoje, žiūri į mažylio veidelį. Mintyse be jos valios giesmė suskamba:

Iš šios žemelės, ašarų klonio,
Į dangų kyla mūsų mintis.
Širdie švenčiausia, versme malonių,
Į tave kreipiam akis...

O akyse prieblanda, joje ryškiau nei kūdikio veidelis balkšvuoja nišos kolonos, freska ant šoninės sienos: po rojaus vešlia obelim sėdi nuogas Adomas, nuoga Ieva, ir žaltys, apsivijęs medį, gundo nusiskinti obuolį, užgintą vaisių,— Adomo ranka jau iškelta, jau siekia...

Sutrikus, piktumo, kad jau gniūžta tikėjimas, jog sūnelis ištvers, išgyvens, apnikta, kunigaikštienė ima šnibždėti: „Giedosime tau garbės giesmę: šveñtas... šveñtas..." Šnabždėdama nuleidžia kojas nuo lovos ant meškenos, patiestos ant medinių grindų, ir iš kairės jas nušviečia langas, pro kurį matyti ežeras, kitas — tolimas — jo krantas. Šviesa visada tvieskia iš begalinės padangės, iš laisvės...

Kunigaikštienė, dar labiau sugniuždyta, atsistoja, užleidžia angą į nišą užuolaida, pirštų galais išsėlina iš didžiosios — lango — nišos ir, nužengus nuo laiptelio, atsiduria apvaliame kambaryje su dar dviem nišom. Kairiojoj — drabužių kabykla, langelis į Mariefredo pakrantę, dešiniojoj — kunigaikščio Jono stalas, plunksninė, atversta maldaknygė ant stalo. Maldaknygės ranka pasirėmęs, nejudėdamas stypso Sebastijonas, apsirengęs vadmaliniais drabužiais. Tai jos tarnas. Jis neseniai pakeitė liliputę Dorotėją, kurią, kaip ir Sebastijoną, Kotryna atsivežė iš Krokuvos į Vilnių, į vestuves, paskui į Abą, paskui... Dukrelei Izabelei mirus, liliputę tarnaitę Kotryna pamatė kitomis akimis, kitaip jos likimą ėmė suvokti. Neūžaugos šiušėjimas kalėjimo kambaryje vis labiau slėgė jos širdį, maišė protą.

Jos vyras kunigaikštis tarno čia neturi. Turi tik knygų, popieriaus, plunksnų, rašalo... Šiame kunigaikštiškame kalėjime Kotryna pranašesnė už savo vyrą. Ji svetimšalė ir, sargybinių lydima, sekmadieniais net į pilies parką gali išeiti. Pranašesnė!.. Pranašesnė už tą, kurio su ja nebėra. Giedosime tau: šveñtas... šveñtas... Į atmintį įsisukusių, įkyrėjusių žodžių erzinama, Kotryna nuslenka palei suolus, prikaltus prie medžiu apmuštų sienų, į mažą kamarėlę, kur šalia užmūryto židinio yra medinės durelės į išvietę.

Grįždama atgal, dirsteli į prieškambarį — į jį veda trys dešinėn besisukantys laipteliai. Ten, už aksominių parištų portjerų, prie durų, stovi du sargybiniai — apsivilkę krūtininiais šarvais, skiauterėtus šalmus lenktais kraštais užsivožę, ginkluoti špagomis ir alebardomis.

Dieve, kas jai yra? Kodėl ji, kai tik pamaitina ir užmigdo kūdikį, eina pažiūrėti, ar tebestovi prie durų sargybiniai?

Kotryna apsigręžia, skubiai nužingsniuoja į apvalųjį kambarį su meškenom ant grindų, su batais pasuolėse, su dviem poilsio kėdėm aukštais atlošais ir plačiom rankdėtėm, su pailgu stalu vidury.

Tarnas Sebastijonas jai nusilenkia, ima kalbėti:

— Šviesiausioji kunigaikštiene, šįryt atvežė savaitinį davinį...

— Bengtas Hiltas laiško neatsiuntė? — pertraukia jį Kotryna, nenuleisdama akių nuo tarno rankos, maldaknygės pasirėmusios.

— Neatsiuntė, ponia. Kaipgi atsiųs? Nuo birželio vidurio pelė į Gripsholmą įsmukt negali...

— Taigi — jau dvi savaitės praėjo, kai tie armigeriai kunigaikštį išvedė!

— Šviesiausioji, jūs tuščiai nuogąstaujate,— guodžia ją tarnas.— Jūs susiruošėt dievo atsiųstąjį gimdyt, štai ir perkėlė kunigaikštį į kitą bokštą.

— Į kokį kitą? Į kokį kitą? Gal į bokštą saloną? — sudirgsta Kotryna, ir tarnas nusuka akis į šalį.— Dieve aukščiausiasis, panele Marija skaisčiausioji, kūdikiui štai jau septynios dienos, o tėvas jo dar nematė,— Kotryna išplečia akis, ima piktai šaukti: — Jie nenori jam rodyti kūdikio! Jie nenori, kad kunigaikštis sužinotų, jog jam gimė sūnus! Jie pasakys jam, kad gimė negyvas...— Kotryna, šventvagišką žodį ištarus, užsičiaupia, sustingsta.

Čia šalta. Ir vasarą šalta. Čia kaminas net ir per žiemos speigus — tik drungnas. Akvamanilėj šaltas vanduo. Šaltas vanduo ąsotyje ant kunigaikščio stalo, šalia maldaknygės. Tarnas tebestovi, ranka maldaknygės pasirėmęs.

— Šviesiausioji, atvežė visko tiek pat: dešimt papločių kvietinės duonos, du lisfuntus sviesto, šimtą dešimt kiaušinių, šešis ėriukus...

— Ėriukus...— sušnabžda Kotryna, pamėkliškai šypsodama, ištaria: — Susimildamas, nesiramstyk į maldaknygę!

Tarnas Sebastijonas pakelia ranką nuo maldaknygės, nusilenkia, toliau šneka:

— Mėsos ir alaus atvežė daugiau nei visada: du lisfuntus jautienos, dvi tunas olandiško ir net keturias kanas Hanoverio emes-

to... Sprendžiant iš davinio, kunigaikštis Jonas ryt poryt turėtų būti sugrąžintas čia...

— Sprendžiant iš davinio...— nusivilia Kotryna.— Daviniu jie dumia man akis! Perteklių sargybos viršininkas, barzdaskutys, virėjas ir rūsininkas pasidalins, štai ir viskas. Hiltas nebeparašo!.. Man galvoje netelpa... Argi ir Hiltas rankas nuleido? — Kotrynai pasirodo, kad lovos nišoje suknirzė kūdikis, ir ji žengia ton pusėn. Sustoja, įsiklauso. Tylu.

Kotryna greitais žingsniais prieina prie tarno, įsistebeilija į jį išsigandusiomis, paguodos maldaujančiomis akimis:

— Sebastijonai, mielasis, ar tu tiki, kad karalius atiduos mane carui?

— Neatiduos,— drąsinamai išpučia akis tarnas.— Ne karaliaus valiai išskirti tuos, kuriuos sujungė dievas.

— Dievas... Dievas!..— džiugiai sušnabžda Kotryna, sukrunta.— Nusiplausiu rankas... Nusiplausiu rankas...

Tarnas oriai nupėdina kamarėlėn prie suolelio tarp užmūryto židinio ir išvietės durų, paima nuo jo liūto pavidalo akvamanilę, laiko ją virš rėčkos, laukia, kol prieis kunigaikštienė. Tačiau Kotryna blaškosi nišoje, kur drabužių kabykla, kažko ieško, neranda, vis tebešnabžda:

— Nusiplausiu rankas... Nusiplausiu rankas...

Prieškambary sugirgžda atidaromos durys, subruzda, suburbuliuoja sargybiniai, ir tuojau, lenkdamasis, kad neužkliūtų už portjerų, į vidų įeina, laipteliais užlipa daktaras Vilhelmas Lemnis. Pamatęs, kad tarnas laiko rankoj akvamanilę, daktaras ištaria: būkite pagarbinta, šviesiausioji kunigaikštiene, nuskuba prie rėčkos, pakiša rankas po akvamanilės snapu. Plaudamasis rankas, daktaras murma:

— Birželis, birželio pabaiga, ar ne? O šalta kaip spaly... Gripsholmas — amžinas spalis, ar ne?..

— Sebastijonai, tu gali eiti,— paliepia Kotryna tarnui.

— Paduok rankšluostį ir eik,— sako daktaras, pažvelgdamas per petį į tarną. Daktaro veidas putlus, švelnus, išpuoselėtas.

— Tučtuojau išeik! — sušunka Kotryna tarnui, žengia prie daktaro: — Jūs, ponas Lemni, ko čia atėjote — rankų nusiplauti? Vandens mums atneša kaną visai dienai, jūs tai žinote.

— Šviesiausioji kunigaikštiene,— nusilenkia Kotrynai daktaras,— aš atėjau apžiūrėti jūsų kūdikėlio, ir aš privalau nusiplauti rankas.

Kotryna, krestelėjus galva, tiesi, išdidi nueina prie laiptelio į pietinę nišą. Atsigręžia. Stovi, nuleidus rankas, susijaudinus, įžūliai žvelgdama į daktarą.

Daktaras susirūpina:

— Kas atsitiko, šviesiausioji kunigaikštiene? Jūs blogai jaučiatės?

— Aš sveika, sveikas mano kūdikis,— atkerta Kotryna, Sebastijonui, einančiam prie durų, šūkteli: — Neišeik! Daktaro prie kūdikio aš neprileisiu, ir kas žino, kam jis pasiryžti gali.

— Kunigaikštiene!..— sutrikęs nusišypso daktaras.— Aš priėmiau jūsų kūdikį, savaitė slaugau jį, ir aš negaliu tvirtai pasakyti, kad kūdikis stiprus... Mane graužtų sąžinė...

— Nekalbėkite apie sąžinę, daktare. Jus čia atsiuntė karalius, žmogus, kuris neturi sąžinės. Sąžiningų žmonių jis nekenčia...

Juodas kykas slepia Kotrynos plaukus. Stačiakraštė apvali kepuraitė ant kyko — taip pat juoda. Juoda ir liemenė, užsagstyta iki pat pasmakrės, kurią remia standžios drobės baltą apykaklė. Juodas platus sijonas laisvai krinta iki pat žemės. Visi Kotrynos drabužiai juodi, dėl to išblyškęs veidas atrodo baltesnis nei iš tikrųjų. Didelės, kiek įkypos akys, kreidiniame veide neapykanta žėri.

— Tebūnie jūsų valia, šviesiausioji kunigaikštiene,— prašneka daktaras.— Tačiau aš nesuprantu ir nepateisinu jūsų lengvapėdiškumo — kūdikiui tik savaitė...

— Jau savaitė,— pertaria jį Kotryna.— O tėvas sūnaus dar nė nematė.

— Tokia tėvo dalia,— skėsteli rankom daktaras.— Kūdikėlis — gležnas sutvėrimas, maža kas gali pakenkti jo sveikatai. Aš perspėjau ir jūsų tarną, kad prie vaiko nelįstų, ir sargybinius, kad nebūtų įžūlūs... Kunigaikštiene, kartą jūs jau iškentėjot baisią netektį — juo labiau mane stebina jūsų keistas... nesuprantamas...— daktaras, pamatęs, kad Kotryna krūptelėjo, išgirdus žodį netektis, užsičiaupia, tačiau kunigaikštienė staiga pasikeitusiu, plėšriu veidu jau artėja prie jo:

— Jūs!.. Jūs apžiūrėjote mano dukrelę paskutinis... Davėte vaistų, ir ji numirė... Izabelė mirė nuo kosulio! Daktare Lemni, dvejų metų vaikai nuo kosulio nemiršta! Pamišėlis karalius, užkeiktasis prokuratorius, jūs, daktare Lemni,— jūs visi pasistengėt, kad Izabelė numirtų, kad galėtumėt mane carui pasiūlyti!..

Daktaras stovi apstulbęs. Kotryna, prie jo priėjusi, alsuoja, šnabžda jam į veidą:

— Dabar jums trukdo mano sūnus! Dabar atėjote mano sūnaus... Mano vyrui nukirsdinsit galvą, sūnų nunuodysit, o mane — į Maskvą išgabensit, carui atiduosit! Daktare... Eikite sau... Tegul atrupūžina pats prokuratorius — neprieis prie sūnaus, pirma mane pasmaugt turės!..

— Liaukitės! — atsipeikėja daktaras. — Nusiraminkit! Jums negalima... Jūs maitinate...

— Nešdinkitės iš čia!

— Draudžiu! — garsiau nei Kotryna rikteli daktaras, įžeistas, išraudęs stveria už rankdėčių kėdę, pakelia, trinkteli į grindis su smarkumu.— Draudžiu jums švaistytis nežmoniškais kaltinimais! Aš ne žudikas... Aš daktaras! Daktaras! — vėl pakelia kėdę, trankiai pastato.— Štai kėdė... Žiūrėkite — kėdė! Prisiminkite: vakar ant jos sėdėjo Helsingas, karaliaus patarėjas; o jam už nugaros stovėjo Krumas, Stokholmo burmistras! Sėdėjo, stovėjo, ponia kunigaikštiene! Ir Helsingas jums pasakė, kad Bjornramą į Maskvą karalius išsiuntė tik po Izabelės mirties. Ir Krumas tai patvirtino. Kiekvienas rūmininkas žino: Hansas Larsonas Bjornramas išvyko iš Stokholmo į Maskvą sausio dvidešimt trečią. Penkios dienos buvo praėjusios po jūsų dukrelės mirties!.. Tada niekas dar nežinojo, kad jūs laukiatės antro... Nė aš, jūsų daktaras, nežinojau... Nežinojau, kunigaikštiene!

Kotryna nusišypso, ir šypsena visą jos veidą pagieža nutvieskia:

— Ak!.. Vadinasi, teiravosi jūsų karalius, kokia aš? Papurtėt galvelę — nepilna, karaliau. Tuščia, atsakėt...

Daktaras spokso į Kotryną, nosine šluostydamasis suprakaitavusią kaktą. Sugniūžta, apmaudžiai atsidrebia į kėdę, kurią ką tik į grindis trankė. Atsilošia. Sunkiai, pratisai atsidūsta. Jo veido raudonis blėsta. Veikiausiai daktaras atsiminė, kad jį kaltina motina, kuri tik prieš kelias dienas pagimdė ir kuri nežino, kur išvedė jos vyrą, vyrą, prieš keletą metų nuteistą mirti...

— Štai aš sėdžiu,— ramesniu, bet vis dar trūkčiojančiu balsu prašnenka Lemnis.— Vakar šioj kėdėj sėdėjo Helsingas, karaliaus sekretorius! Štai čia, už nugaros, stovėjo Stokholmo burmistras Krumas. Abu šie garbingi vyrai jums pasakė: dabar, kai gimė... kai jūs vėl pagimdėt, karalius pateko į keblią padėtį. Karalius ruošia į Maskvą naujus pasiuntinius. Suka galvą, kaip paaiškinti carui savo neapsižiūrėjimą. Pasiūlyti carui nuotaką su kūdikiu — jūs supraskite!.. Ir neabejokite — karalius išsisuks, sugalvos ką nors nepaprasta. Šviesioji kunigaikštiene, aš jums kartoju vakarykščius Helsingo ir Krumo žodžius... Jūs negalėjote jų užmiršti. Jūs stačiai nebepajėgiate tvardytis... O privalote tvardytis — jūs pati maitinate kūdikį...

— Izabelė mirė nuo kosulio,— atkakliai pakartoja Kotryna.— Vaikai nuo kosulio nemiršta.

— Nuo kosulio...— su apmaudu ir širdgėla atsidūsta daktaras Lemnis, atsistoja, sliūkina prislėgtas, vos kojas vilkdamas, menės pasieniu: — Pažiūrėkite, koks čia mūras... Čia drėgna! Čia ži-

dinys užmūrytas! Nekaltinkit nekaltų žmonių, šviesioji kunigaikštiene. Dievas...

— Neminėkite dievo, daktare, jūs ne tą dievą galvoje turite,— skubiai ištaria Kotryna.— Jūsų aš neprileisiu prie savo sūnaus. Nė vieno eretiko prie sūnaus neprileisiu. Tik daktarui katalikui atdaros bus mano durys...

— Dievas, dievas...— apmaudžiai sumurma daktaras. Stovi nuleidęs galvą, žvelgia į kunigaikštienę iš padilbų.

— Dievas,— ištaria garsiai, ryžtingai nulipa kelis laiptelius, pasuka prie portjerų, už kurių šmėsčioja sunerimę sargybiniai — abu už špagų nusitvėrę. Daktaras, sargybinių nepriėjęs, atsisuka:

— Jūsų kūdikiui daktaro priežiūros reikia dabar, šviesioji kunigaikštiene. Dabar. Kai susirasit daktarą kataliką, gali būt vėlu.

Daktaro nugara dingsta už portjeros. Sucypia, sugergždžia vyriai, ir durys tuojau su trenksmu užsidaro.

Kotryna stovi priešais tuščią kėdę su rankdėtėm ir aukštu atlošu. Vakar šioje kėdėje sėdėjo Helsingas, šiandien — daktaras Lemnis. Nuo to laiko, kai joje sėdėjo kunigaikštis Jonas, praėjo dvi savaitės, daugiau kaip dvi savaitės. Kur jis dabar, kunigaikštis Jonas, jos vyras, jos kūdikio tėvas? Prakeiktos švediškos pilys!.. Abo pilyje prie Auros upės žiočių Kotryna pragyveno tik aštuonis mėnesius, tačiau švediškų pilių baimę įsivarė veikiausiai visam gyvenimui. Abo pilies antrame aukšte, šalia Riterių menės, buvo fogto, pilies valdytojo, kambarys. Kambario grindyse buvo durelės, atkeliamos dideliu geležiniu rinkiu — dureles atidarai, atsiveria tamsi bedugnė. Fogtas juokdavosi, sakydavo, kad nėra pasaulyje bedugnių rūsių. Sakydavo, kad jo rūsys dvidešimt penkių pėdų gilumo. Sakydavo, kad rūsyje slepiamos brangenybės ir šventos relikvijos. Tačiau Kotryna netikėjo fogtu. Neabejojo: į tą tamsų bedugnį rūsį įmeta tuos, kuriuos gyvus supūdyt nori. Visose švediškose pilyse yra bedugnės žmonėms pūdyti. Yra ir čia, Gripsholme. Yra, kaip nebus!.. Jos vyrą kunigaikštį įmetė supūdyti, supūdyti!.. Dieve, ar bent pranešė jam kas nors, kad ji pagimdė jam sūnų?

— Šviesiausioji,— Kotryna išgirsta tylų, užjaučiantį tarno Sebastijono balsą.— Šviesiausioji, man rodos, atsibudo...

Kotryna krūpteli, papurto galvą, apsidairo. Verkia, knirzia lovoj kūdikėlis, ir motina nuskuba prie jo. Nuskuba... Kojos per kelius linksta, rankos bejėgės... Neviltis Kotrynos nepražudys. Neviltis tik jėgų gyventi jai suteikia. O štai neapykanta... Tebūnie prakeikta neapykanta: ji visutėles jėgas atima, jausmus ir protą sudegina, sielą tuščią palieka.

II

— Vyskupe hercoge, ponas Kasparas Oberfeldas aplankė jus prieš mėnesį. Jūs pažadėjot ponui Oberfeldui, kad atsiųsit savo pasiuntinius į Dorpatą lygiai po dviejų savaičių. Pažadėtasis laikas praėjo, vyskupe hercoge. Kunigaikščiai Kruzė ir Taubė sunerimę...

Gotardas Ketleris nenuleidžia akių nuo Magnaus. Už šio nugaros stovi Šrapferis. Atokiau, prie aukšto stalelio, stypso Šneideris, šnabždasi Gevingeris ir Burmeisteris. Ant stalelio baltuoja atversta knyga tuščiais lapais. Ant dešiniojo lapo padėta Šneiderio plunksna. Juoda. Juodos žąsies. Gotardo sekretorius Solomonas Heningas rašo tik baltų žąsų plunksnomis. Štai ir dabar Solomonas rašo. Užrašinėja, kas ką pasako. Viliasi, kad užrašai tiks kronikai. Ateičiai. Atminų knygai. Vyskupas hercogas išplėsta nemirksinčia akimi stebi, kaip kruta plunksna Solomono rankoj. Tyla labiausiai gąsdina Aną. Gotardas ir nežiūrėdamas į žmoną jaučia, kaip ji akimis maldauja, kad jis, Gotardas, šnekėtų, šnekėtų nenutildamas.

Magnus, tebespoksodamas į rašančią Heningo ranką, nutraukia tylą:

— Garbusis kunigaikšti, jūs pažįstate poną Oberfeldą?

— Gerai pažįstu, vyskupe hercoge. Dar geriau pažįstu kunigaikščius Kruzę ir Taubę. Kadaise, kai ponas Taubė buvo vyskupo Hermano patarėjas, ponas Kruzė Dorpato fogtas, o aš — Vendeno šaferis...

Magnus jį pertraukia:

— Vadinasi, ir jūs, ponas Ketleri,— caro pasiuntinys? Nuo kada?

Gotardas, papūtęs lūpas, tyli.

„Tau derėtų pasistiprinti prie danų stalo, nes Livonijoj gali pakratyti kojas." Šiuos žodžius Gotardas pasakė Magnui Piarnu, nutraukdamas su juo derybas. Praėjo tik šešeri metai nuo to laiko, o štai kaip viskas aukštyn kojom apsivertė. Dabar jau vyskupas hercogas iš jo, Ketlerio, tyčiojasi. Rugpjūčio mėnesį Gardino seime Lietuvos valdovas paskelbė, jog kunigaikštis Ketleris nepateisino jo lūkesčių. Uždauguvio administratorium paskyrė Joną Chodkevičių. Gotardas liko tik Kuršo ir Žiemgalos kunigaikščiu. Iš esmės — dvarininku be jokios politinės valdžios. Ak! Kiekvienas tiki, kad jam pasiseks labiau nei kitam. Kai Žygimantas Augustas nusigręžė nuo Rygos arkivyskupo Vilhelmo, tikro pusbrolio, Gotardui į širdį smigtelėjo: kada nors ir nuo manęs nusigręš. Tačiau nepaprastas tikėjimas savo laimės žvaigž-

de užgniaužė abejones. Pagaliau ar ne vis tiek — užgniaužė ar neužgniaužė? Gyventi reikėjo...

— Ne, vyskupe hercoge, aš dar ne pasiuntinys — vis dar šioks toks kunigaikštis. Ir pas jus atvažiavau savo valia,— ramiu balsu prašneka Gotardas.— Caras per kunigaikščius Kruzę ir Taubę siūlo jums Livonijos karaliaus karūną. Jūs abejojate, ar karūną priimti. Tai mane glumina.

Magnaus akis tampa įtari.

— Kunigaikšti, ar galiu kreiptis į jūsų žmoną? Jūs veikiausiai žinote, kad aš ir ponia Ana — seni pažįstami?

— Man malonu, kad jūs laikote mano žmoną sena pažįstama.

Magnaus ranka, iš po plačios pelerinos išnirusi, atsigula ant Biblijos juodo viršelio, variu apkaustyto. Guli.

Meklenburgo hercogaitė, kunigaikštienė Ana Ketler, džiugiai nusišypso:

— Vyskupe hercoge, jūs gal ir nepatikėsite, tačiau vestuvių dieną aš pasakiau savo vyrui: kunigaikšti, jeigu mums dievas duos vaikelį, aš reikalausiu, kad jo krikštatėviu pakviestum vyskupą hercogą Magnų. Noienburge jūs buvote toks atidus man...

Vyskupas hercogas ją pertraukia:

— Šviesioji kunigaikštiene, atsimenu, jūs taip stengėtės padėti broliui Kristupui, o ištekėjot už kunigaikščio, kuris brolį suėmė ir į lietuvių nelaisvę atidavė.

Gotardas kietai sučiaupia lūpas. Tokio Magnaus įžūlumo jis nelaukė. Dar netikėtesnis Gotardui žmonos atsakymas:

— Vyskupe hercoge, lietuvių didysis kunigaikštis svainiui kunigaikščiui Jonui už skolą užstatė pilis, kurios priklausė jums. Tačiau jūs, atrodo, dabar ketinate nusilenkti kaip tik lietuvių didžiajam kunigaikščiui, ar ne tiesa?

— Jūs įžvalgi,— sumurma Magnus, nukeldamas ranką nuo Biblijos.

Gotardas lengviau atsikvepia.

Laikas bėga. Gamta keičiasi kartodamasi. Rytas — vakaras. Pavasaris — ruduo. Delčia. Pilnatis. Vėl delčia. Žmogus, deja, keičiasi neatsikartodamas. Vyskupo hercogo nebepavadinsi vaikėzu. Jo veidas išpurto, tapo platus, mėsingas. Magnaus plaukai kadaise buvo juodi, tankūs. Magnus, atvažiavęs iš Hapsalio į derybas Piarnu, išlipdavo iš karietos miklus, išdidus. Saulėj žėrėdavo jo spalvingi drabužiai. Nuo to laiko praėjo šešeri metai. Ir du mėnesiai. Ir nuslinko plaukai. Vieniša į šalis nuolat laksčiusi akis apspango, užgriuvo tukliais paraudusiais vokais,— dėbso štai nemirksėdama į Aną.

— Ir vis dėlto — nesuprantu jūsų, ponia Ketler,— vėl prašneka Magnus.— Kokie troškimai verčia jus ieškoti Livonijai

karaliaus, pavaldaus carui, jei didelės Livonijos dalies valdytoju, pavaldžiu švedams, galėtų būti jūsų tikras brolis? Aplinkybėmis, kurios dabar susiklostė, Lietuvos valdovas su džiaugsmu iškeistų Meklenburgo hercogą Kristupą į suomių kunigaikštį ir jo žmoną Kotryną, tikrą savo seserį.

— Vyskupe hercoge, švedų karalius kariauja su danais ir nori patikimos taikos su caru. O šis reikalauja kaip tik kunigaikštienės Kotrynos...

— Kunigaikštienę, jeigu dabar caras surastų Livonijai karalių, savo statytinį, Kotryna jam nebebūtų reikalinga. Švedų karalius galėtų ją iškeisti į hercogą Kristupą. Šis pagal seną sutartį vestų švedų princesę Elžbietą ir užvaldytų žemes, kurios anksčiau priklausė Rygos arkivyskupui,— Magnus pažvelgia į Gotardą: — Pripažinkit, ponas Ketleri, jūs tik dėl to taip atkakliai raginat mane priimti karūną iš caro rankų?

— Vyskupe hercoge,— atlaidžiai nusišypso Gotardas.— Vesdamas Kotryną, kunigaikštis Jonas prisiekė Lietuvos valdovui esąs laisvas, nuo nieko, nė nuo Švedijos karaliaus, nepriklausomas Suomijos valdovas. Tad, kaip jūs sakote, aplinkybėmis, kurios dabar susiklostė, kunigaikštis Jonas gali pasirinkti vieną iš dviejų kelių: mirt nelaisvėje arba ištrūkt iš jos ir nuversti brolį karalių. Kaip jau galėjote suprasti, tik pastaruoju atveju Jono vedybos su Kotryna Gediminaite Jogailaite taptų prasmingos jam, jo vaikams, ką gali žinot — gal ir vaikaičiams...

— Nuversti Eriką? — suklūsta Magnus.— Jūs manote, kad susidariusiomis aplinkybėmis...

— Susidariusiomis aplinkybėmis jūs neabejodamas ir nedelsdamas privalote priimti caro pasiūlymą,— nekantriu, įžūliu balsu įsiterpia į pokalbį Šrapferis.

— Kristianai, tu suradai ir atvežei į Piltenę poną Oberfeldą, ir aš tavo nuomonę gerai žinau,— Magnus vėl pažvelgia į Gotardą: — Aš taip pat žinau, kodėl caras nesiūlo karaliaus karūnos jums, ponas Ketleri. Jūs per penkerius metus neįvedėt Livonijoj lietuviškos tvarkos, neįvestumėt ir rusiškos. Tačiau paaiškinkit man, kunigaikšti, kodėl caras nuo Fiurstenbergo nusigręžė?

Gotardas tyli. Kadaise jis, išvadavęs bičiulį Vulfą iš Magnaus nagų, išdidžiai pasijuokė iš hercogo vyskupo. Dabar Vulfas sėdi Narvoj ir derasi su rusais kaip danų diplomatas. Pats Ketleris štai lenkiasi Magnui. Šis tyčiojas iš jo, atsako tuo pačiu, kuo Gotardas Magnų pamalonino Piarnu.

— Fiurstenbergas — katalikas. Katalikus Livonijoj šunimis dabar pjudo,— už vyrą atsako kunigaikštienė Ana. Jos balsas piktas. Ji kenčia girdėdama, kaip šitas dvidešimt šešerių metų nutukėlis įžeidinėja jos vyrą abejingu, visiškai abejingu balsu.

— Jūsų vyras taip pat buvo katalikas. Pakeist tikėjimą šiandien tas pats, kaip durtinį persivilkt. Jūsų brolis, jei švedų princesę vestų, tikėjimą taip pat pakeistų,— Magnaus akis sužiba, jis iškelia rankas lyg apaštalas.— Fiurstenbergas — tvirtas, narsus riteris, sumanus karvedys. Kas aš prieš jį!..

Šrapferis niūriu balsu pasako:

— Fiurstenbergas, deja, ne princas, net ne vyskupas.

— Tu, Kristianai, kartoji pono Oberfeldo žodžius. O man rūpi pono Ketlerio nuomonė,— Magnus įsistebeilija į Gotardą.

Šis pasibaisi: jis dar nepasakė Magnui nė vieno savo žodžio. Kuo jis tapo!.. Iškamša, kartojančia Kruzės ir Taubės žodžius.

— Pono Oberfeldo argumentai — caro argumentai, vyskupe hercoge,— prisiversdamas pasako Gotardas.— Karūnavęs jus, caras vienu šūviu nušautų du zuikius: turėtų savo vietininką Livonijoj ir iš naujo suartėtų su Danijos karalium.

— Suartėtų su mano broliu? — nustemba Magnus.

— Šito ir jūsų brolis nori.

— Tai jau nauja! — sušunka Magnus.

Gotardas pažvelgia į Šrapferį, ir šis skubiai ima kalbėti:

— Vyskupe hercoge, jūsų brolis karalius, atšaukdamas Valkendorfą iš Piltenės, grąžino jums laisvę ir savarankiškumą. Neabejoju, kad ta laisve jūs pasinaudosit išmintingai.

— O! Mano brolis siunčia Valkendorfą ten, kur karališkasis siūlas nutrūksta. Dabar rusai bičiuliaujasi su švedais, o prekes Danijai — tebetiekia. Neabejoju: tai Valkendorfo laimėjimas Dorpato ir Narvos derybose.

— O ne, tai Vulfo fon Liudingshauzeno, mano bičiulio, laimėjimas. Valkendorfo misija Dorpate buvo kita: priminti Kruzei ir Taubei, kad danų karalius Livonijoj turi brolį... Valkendorfas misiją įvykdė, ir karalius patenkino jo prašymą — pasiuntė reichsratmaną į danų—švedų karą. Valkendorfas apsigimęs karvedys. Jis veržiasi į mūšį. Karine šlove patį Rantsau pranokti trokšta, ir jam, atrodo, sekasi: neseniai jis paėmė Dago salą...

— Kunigaikšti,— sutrinka Magnus.— Jūs sakot, kad pats mano brolis karalius pasiūlė mane carui?

— O viešpatie...— nusivylęs atsidūsta Šrapferis, sušunka: — Apsidairykite: jūsų niekas nebeseka! jūs laisvas! imkite karūną iš caro rankų, ir brolis jus palaimins!

Stoja tyla.

Gotardas pažvelgia į žmoną. „Nebesižemink!" — maldauja jos akys. Gotardas atsilošia krėsle, nusvarina ant krūtinės galvą. Piarnu derybose Magnus buvo vaikėzas. Praėjo šešeri metai, ir štai prieš Gotardą sėdi senis, pasidėjęs ant stalo Bibliją. Dievas nedavė Magnui subrendusio vyro metų. Vaikėzišką neapdairumą

ir drąsą per šešerius metus pakeitė sukriošusio senio atsargumas. Gyvenimas praėjo. Per šešerius metus Magnus nugyveno visą gyvenimą.

Mąsliu, tyliu balsu Gotardas taria:

— Vyskupe, hercoge, prince... Spanguolė, raudona uoga, guli ant baltų samanų, iš tolo akį rėžia. Skris pro šalį sakalas, erelis, aras — būtinai pamatys. Jūs — spanguolė, vyskupe hercoge, didžiuokitės tuo.

Triukšmingai atsistoja Ana. Ji tankiai alsuoja, plėšriai plečia akis. Balsas, kai prašneka, kupinas įtūžio:

— Ponas Chodkevičius jus mulkina, vyskupe hercoge! Chodkevičius — žvėris. Jis Livonijoj ir administratorius, ir aukščiausiasis teisėjas. Valdo ir teisia. Livonijos dvarininkai neapkenčia jo. Dvarininkai nenusilenks Chodkevičiui, nepaklus žvėries tvarkai. Aš žinau, jūs žinote, visi žino, kokiomis sąlygomis livoniečiai Lietuvos globai atsidavė. Dabar iš lietuvių žadėtų teisių livoniečiai turi tik vieną — teisę išpažinti Augsburgo tikėjimą. Prieš ketverius metus mums ir į galvą negalėjo ateiti, kad lietuviai taip greit sužvėrės. Dabar... Palaukite!..

— Ana, mieloji, — ryžtingai pertraukia ją Magnus.— Jūs norite mane įtikinti, kad lietuviai žvėrys, o caras — dievo avinėlis?

Dabar atsistoja ir Gotardas:

— Vyskupe hercoge, nusilenkęs Lietuvos valdovui, jūs gausite kunigaikštytės Onos, senos moteriškės, ranką. Ir dar pilis, kurios ir taip jums priklauso. Nusilenkęs carui, jūs gausite kariuomenę. Didelę kariuomenę.

Magnus išplėsta akimi dirsčioja čia į Ketlerį, čia į jo žmoną. Palengva, nerangiai atsistoja, nugūrina prie aukštojo stalelio, ant kurio guli knyga tuščiais lapais. Kreipiasi į savo sekretorių Šneiderį:

— Hermanai, pasakyk man, ko ponai Ketleriai iš manęs nori? Kad aš tuojau važiuočiau į Dorpatą? Su jais?

Ana Ketler skubiai atsako:

— Į Dorpatą jūs nuvažiuosite iškilmingai, su didele svita, dovanomis Taubei ir Kruzei vežinas. Ponas Oberfeldas jums atneš instrukciją deryboms. Mes, išvažiuodami iš Piltenės, norėtume pasiimti tik ponią Lizą.

— Ponią Lizą? — žingteli Magnus į Anos pusę.

— Jūs privalote būti vienišas,— Anos balsas ima tolti, tolti.— Karūnuodamasis jūs turėsite vesti.

Hermanas Šneideris sušnabžda Magnui į ausį:

— Lizą atiduokite. Kol ji dvare, į Vilnių negalėsite važiuoti. Nekaltesnės progos atsikratyti nesulauksite...

Prieina Ketleris, ir Šneideris pasitraukia prie savo aukštojo stalelio.

— Ponas Chodkevičius, perėmęs iš manęs valdžią, įsteigė dvylika prieglaudų nukentėjusiems nuo karo. Kol kas tai vienintelis įrodymas, kad lietuviai tikrai globoja vargšę Livoniją,— Gotardas vos vos nusišypso: — Lietuvių kilnumas jaudina iki ašarų, teisybė?

„Lizą atiduokite... nekaltesnės progos atsikratyti nesulauksite..."

Lizą — į prieglaudą nukentėjusiems nuo karo. Magnus privalo būti vienišas.

Vienišas jis nebūtų sulaukęs šios dienos.

Sušalęs, sulijęs, sumuštas Magnus tysojo prie vienuolyno vartų. Atsipeikėjo naktį. Celėje degė žvakė. Magnus gulėjo baltoje lovoje. Ant lovos krašto sėdėjo Liza. Žąsies sparną rankoje laikė. Žąsiasparnį Magnui padovanojo motušė, išlydėdama jį į tolimą svečią šalį. Motušė prašė, kad to sparno plunksnom sūnus rašytų jai laiškus.

Praėjo treji metai, ir Diunamiundėj, cistersių vienuolyne, Magnus atsiklaupė prieš Lizą. Magnus keliavo į Švediją pirštis princesei Cecilijai ir klūpėjo prieš Lizą. Pirmą kartą gyvenime Magnus pajuto nusikaltęs kitam žmogui. Iki to laiko jam atrodė, kad visi kiti žmonės yra nusikaltę jam. Atgaila — koks palaimingas jausmas!..

Magnus, klūpėdamas prieš Lizą, bučiuodamas jos rankas, kuždėjo:

— Tu išpeši iš sparno pirmą plunksną. Pirma plunksna parašysi mano motušei: aš, jūsų sūnaus žmona, rašau jums, karaliene...

Liza tylėjo. Netikėjo nė vienu Magnaus žodžiu. Ir jis padėjo sparną prie jos kojų. Klūpėjo, laukė, kol Liza sparną paims. Kaltės jausmas tapo nebepakeliamas — Magnus atsistojo ir išėjo iš vienuolyno valgomojo.

Naktį, kai jis atsipeikėjo ir pamatė Lizą ant lovos krašto, kai pamatė sparną Lizos rankoje, pasijuto išgelbėtas. Visų titulų, visų turtų aną naktį Magnus būtų išsižadėjęs, kad tik Liza, tas vienatinis jį pamilęs žmogus, juo tikėtų, visada būtų šalia...

Jūra!..

Pirmais karo dėl Livonijos metais jūra visų kariaujančių valdovų akyse tyvuliavo. Dabar jūros niekas nebemini. Jūra užmiršta. Jūra išdilo iš atminties kaip žila senovė. Pirmykštį tikslą pakeitė neapykanta. Valdovų krūtinėse dabar jau vien tik neapykanta vienų kitiems verda. Nenumaldoma, klastinga, žiauri

neapykanta šėlsta, siaučia baisingiau nei audringa jūra. Kiekvienas trokšta žūt būt nugalėti, sutrypti, sunaikinti kitą.

Lizą — į prieglaudą nukentėjusiems nuo karo.

Drakonas, Kuris Mus Virškina, viena koja stovi Danijoj, kita Švedijoj, jo galva kruta čia Romoj, čia Prahoj, uodega vizga Rusijoj ir Lietuvoj, o čia, Livonijoj, kėpso nepasotinamasis jo skilvis, kuris suvirškina visus, kuriems gyvenime nepasiseka.

Vyskupas hercogas pasistiebia, prikiša akį prie Ketlerio veido, sušnabžda:

— Ar nejuntate, kunigaikšti? Jus virškina... Mus virškina...

Paskui puslankiu — lyg sėlindamas — prieina prie Anos Ketler, palinksta prie jos akių:

— Virintais svogūnlaiškiais dvokia — ar neužuodžiat, kunigaikštiene? Mus virškina...

Magnus nusijuokia. Apsidairo. Antai Gevingeris, apsišaukėlis grafas, senovės klastotojas. Šrapferis, karūnos ieškotojas, sąvadautojas. Burmeisteris... Kam tarnauja Burmeisteris? Dyderichui Berui? Karaliui Frederikui? Carui? Lietuvos didžiajam kunigaikščiui? Ausyse tebeskamba Šneiderio balsas: „Lizą atiduokite... Lizą atiduokite..."

— Šrapferi! — sušunka Magnus. — Liepkit mušt būgną — derybos pasibaigė.

Būgnas dundėjo didžiajame rūmų koridoriuje, kol juo praėjo Ketleriai, jų sekretorius Heningas, svita, laukusi jų prie menės durų.

Einu pro sunkias, geležim apkaustytas duris, pro sargybinį, ir tas pasako:

— Gali čia nebegrįžt. Tu laisvas.

Nusileidžiu laiptais, laiptų aikštelėje atsiduriu priešais mažą langelį — pamatau Ketlerių kelias karietas kieme. Tarnai stoviniuoja prie pakinkytų arklių. Zuja palei karietas Ketlerių svitos žmonės. Antai ir ta moteriškė, su kuria man leista atsisveikinti: „Tau leista pasimatyti su ta moteriške, kurią į prieglaudą išveža". Taip pasakė sargybinis, atrakinęs duris. Ketleriai susiruošė išvažiuoti, ir vyskupas hercogas Magnus veikiausiai atsiminė, kad tą moteriškę ir jos vaiką Tvirbutas lankė Noienburge, Rekės pily, vėliau Treidene — Anos Meklenburgietės rūmuose.

Antai ji, ta moteriškė, veda už rankos vaikelį, sūnų savo. Berniukas apvilktas apsiaustėliu su gobtuvu, užmaukšlintu ant galvos. Apsiaustėlio skvernai drėgni — žeme velkasi, nukritusius lapus šluoja. Žemė drėgna, lapai šlapi. Oras miglotas. Ta moteriškė vaiką už rankos tempte tempia. Skuba. Vaikas bėga. Ir štai

jiedu jau prie karietos. Moteriškė įlaipina vaiką, užtrenkia dureles, pati tekina nulekia palei karietas tolyn, prie vartų. Ten šeimininkės, Anos Ketler, karieta stovi. Prie karietos nejudėdamas stypso povas — uodegą nuleidęs, sušlapęs.

Ta moteriškė įkelia povą į šeimininkės karietą, pati įlipa. Ketleriai tuojau išvažiuos.

Skubu. Juntu, kad spėriai žingsniuoju, o tebematau vaizdą pro langą. Neapsakomas jausmas: Tvirbutas, atlėpausis, sudžiūvęs ilgšis, nužirgliojo laiptais žemyn, aš pasilikau prie lango. Tebežiūriu pro langą. Tapau langu. Matau, kaip Tvirbutas prieina prie karietos, kurioje moteriškė ką tik uždarė savo vaiką. Atveria dureles, įkiša galvą į vidų.

Tvirbutas žiūri į berniuką. Atsimenu kaltės jausmą, kuris apimdavo kieme, kelyje ar laukuose vaiką pamačius. Nudiegdavo širdį, kad mano sūnūs tebėra maži, kad jie neauga, kol manęs namie nėra. Dabar kaltės nebejaučiu — tik atsimenu. Kaltę tebejaučia Tvirbutas, kuris į vaiką karietoje žiūri.

Kaltės jausmas tuščias, visi jausmai tušti. O Tvirbutas, karieton pusiau įlindęs, žodžio ištart iš susijaudinimo negali. Spokso vaikui į veidą. Berniukas suka akeles į šalį. Jį gąsdina nepažįstamo vyriškio žvilgsnis, nerimo ir baimės kupinas. Vaikas nuduria akis į karietos kertę, dedasi nematąs, kad į jį baisus žmogus žiūri.

Tvirbutui skaudu. Matis Haris Kalevis jo neatsimena. O juk jiedu žaisdavo — Noienburge, Rekės pilyje. Vaikui tada buvo dveji, gal nė tiek nebuvo. Tada Matis sukrykšdavo, Tvirbutą pamatęs. Užsiropšdavo ant kelių. Paskui ant pečių. Dabar nebepažįsta.

Tvirbuto akyse ašaros tvenkiasi. Matis galėjo turėti brolį ar seserį, kurios tėvas būtų buvęs Tvirbutas. Kiprijonas suvis nebeturi nuovokos. Pasaulyje žmonių yra tiek, kiek yra. Tų, kurie galėjo gimti, nėra. Yra tik priežastys, sutrukdžiusios gimti. O Tvirbutas dėl to kenčia. Aš, siela, nuo jo atsiskyrusi, pasilikau lange, esu langas, matau Tvirbutą iš šalies, ir Tvirbutas turėtų būti bejausmis. Tačiau jis kenčia. Jausmai ir siela nėra tas pats. Jaudinasi žmonės, kurių sielos budi, ir jaudinasi žmonės, kurių sielos tebemiega. Pastarieji — jautriausi, nelaimingiausi, verksmingiausi. Kur pasisuka, žingsnį žengia, ten jiems drama. O yra tik viena žmogaus drama: tas bauginantis nežinojimas, ar tavo siela atsibus, ar atsibudus su Visuma susilies, ar nė nekrustelėjus tuščiai sunyks. Kai pradedi jausti, kur teisybė, o kur melas, tavo siela jau atsibudus, jau budi. Kai išvysti save iš šalies — su visuma susilieji, ir graužtis, kentėti tau nebėra dėl ko. Tavo tikroji — sielos — drama pasibaigia. Nebejauti kaltės. Įsitikini nepažįstąs žmonių, kuriuos atsimeni, kuriems nusikaltęs jauteis,

dėl kurių nelaimių, negandų ir vargo sąžinė graužė. Ne dėl tavo kaltės kažkam gyvenime atsitiko vienaip, o ne kitaip.

Ne nuo Tvirbuto, ne nuo Tiso fon der Rekės priklausė, ar Matis Haris Kalevis gims, ar sušals, badu įsčiose drauge su mama numirs. Grile ir kūdikiu jos įsčiose rūpinosi vien tik viešpats dievas. Tvirbutui atrodo, kad, virvei nutrūkus, Grilei drauge su vyro lavonu ant žemės nukritus, moteriškė iš siaubo amo neteko. Ne iš siaubo. Siaubas — taip pat apšvieta, ir Grilė aną valandėlę, pati nežinodama, suvokė, kad kalbėdama, šilumą tuščiai švaistydama, vaiką įsčiose sušaldytų. Suvokė, kad nuo šiol jai ir jos kūdikėliui nuolat trūks šilumos.

Kai kūdikis, įkvėpęs pirmą gurkšnį šalto oro, suriko, suriko ir motina. Suriko patyrusi, koks rūstus žmogui dievas. Žmogus gimsta — atsiskiria nuo dievo, nuo Visumos. Nuo šiol jis yra tik jis. Valgyti nori jis. Šalta jam. Mirti reikės jam. Niekas kitas už jį nepavalgys, nesušils, nenumirs. Pasaulis jam abejingas. Pasaulio abejingumas nėra tuščias. Pasaulio abejingumas žmogų užgrūdina tiek, kad šis, jei jėgų turi, pats nuo savęs atsiskiria, pamato save šiame abejingame pasaulyje iš šalies Jis, vien tiktai Jis, gyvena, plūkiasi, o siela grįžta į Visumą.

Tvirbutas, karietoj į Matį žiūrėdamas, šnabžda: viešpaties dievo žmogeli, viešpačiai žemės valdovai Maskvoj, Vilniuj, Stokholme, Kopenhagoj, Romoj suka galvas, kokią karalystę tavo gimtojoj žemėj įkurti, kokią tvarką joje įvesti, kaip tavo gyvenimą sutvarkyti. Tvirbutui gaila Mačio. Tuščiai gaila. Jei suvoki, kas yra pasaulio abejingumas, jei save iš šalies pamatai, į save iš šalies žiūri, viešpačių žemės valdovų valia tau yra niekas. Tavo siela yra sugrįžus į Visumą, vėl su ja susiliejus. Valdovas, Žemės viešpats, keliantis ranką prieš tave, kelia ranką prieš Visumą, taigi ir prieš save. Visumos, pasaulio abejingumo joks valdovas negali pavergti. Panūdęs tai padaryti, žūva — susilieja su Visuma ir jis, tačiau tik numiręs.

Tvirbutas antai ima šnekinti Matį Harį Kalevį. Aš, kuris pasilikau lange, girdžiu jo žodžius. Žodžiai tušti. Tvirbutas pats junta, kad klausia niekų, tuščių dalykų. Tačiau vėl ima jaudintis. Jam baisu, kad vaikas neprašneks, į jo balsą neatsilieps. Tvirbutas stveria vaikelį už peties, purto. Vaikas tyli, ir Tvirbutas jau mano, kad paskui vietos sau neras, jei Matis neprakalbės. Vaiko tylėjimas iš galvos neišeis. Atrodys paslaptingas, pavojingas. Tvirbutas junta, kad yra tarytum ne visas, kad kažkas nuo jo atsiskyrė, iš šalies stebi. Tai dar labiau jį išgąsdina. Tvirbutas tariasi nužmogėjęs. Vaikas jaučia, kad jis nužmogėjęs, todėl į jo balsą neatsiliepia.

Kodėl žmogus mano esąs žmogumi tik tuomet, kai kaltė sle-

gia, kai sąžinė graužia? Ir kodėl mano, kad jau nužmogėjo, kai pasijunta atsiskyręs nuo savęs, su Visuma susiliejęs, iš šalies save stebįs? Kodėl žmogus jaučiasi nusikaltęs, kai įtiki nepažįstąs nė vieno žmogaus, dėl kurių graužėsi?

Kas yra Žygimantas Augustas, Radvila, Chodkevičius, Magnus? Kas yra Ieva? Kas yra Petras, Povilas, Jonas? Kas yra Grilė ir jos sūnus? Kas yra Mažvydas, Ala Risa, Haris Kalevis Saimrė? Kas yra visi tie žmonės, su kuriais Tvirbutas gyvenime susitiko? Ar jie supranta, kodėl ir ko iš jo norėjo, tikėjosi, kodėl jį smerkė ir niekino, kodėl mylėjo? Ar supranta, kodėl jis pats kitus smerkė, niekino arba mylėjo, kodėl ir ko iš jų tikėjosi?

Nė į vieną šių klausimų Tvirbutas, kuris karietoj tebešnekina Matį, atsakyt negalėtų.

Sąžinė jį graužia.

Sąžinės graužatis pasako, kad vaikas auga, ir nėra laiko jį pažinti. Įrodo, kad nebuvo laiko pažinti tėvų, žmonos, vaikų, Radvilos, Chodkevičiaus, Magnaus, Mažvydo, Alos Risos. Nujautei slypint žmonėse kažin ką prasminga, nepaprasta, tačiau nepažinai jų — neturėjai laiko.

Gyvenimas lėkė strimgalviais. Turėjai ir tu eiti, bėgti. Ieškoti darbo. Prasimanyti pastogę, drabužių, pinigų. Tave vertė eiti kiti, ir tu jauteisi nelaisvas — nuskriaustas, nelaimingas. Tačiau ėjai ir tada, kai eiti niekas nebevertė. Nebegalėjai apkaltinti kitų žmonių, ir tai tave dar labiau gniuždė. Kaip bjauriai sutvarkytas pasaulis, kaip jis mane prievartauja, sakei. Įpratai eiti ir ėjai net tuomet, kai neturėjai kur eiti, nė nežinojai, kur eini. Į visišką neviltį puolęs, ėmei piktžodžiauti: beprasmis, tuščias yra gyvenimas. Sąžinės graužatis nieko daugiau nepasako, tik tiek: nepažinai nei savęs, nei kitų — neturėjai laiko. Baimė, kad pragyvensi gyvenimą nieko nepažinęs, vis didėja. Sužimba akyse tragiškoji šviesa pro ašaras...

Nebešnekink vaiko.

Antai sulipa svita į karietas. Išlydintieji tarnai dureles užtranko. Pirmoji karieta pajuda. Paeiliui pajuda antra, trečia... Ketleriai išvažiuoja. Grilė, ta moteriškė, su kuria atsisveikinti Tvirbutą Magnus iš nelaisvės išleido, grįžta antai nuo vartų prie karietos, kurion įsodino sūnų. Vežėjas, sėdintis ant pasostės, žiūri atsigręžęs į Tvirbutą. Nekantrauja. Nori, kad šis jau eitų sau. Grilė skuba, štai jau tekina bėga. Prilėkus prie karietos, sustoja. Klausosi nealsuodama. Kai Grilė suvokia, kad jos vaikas su Tvirbutu nesišneka, jai širdis atlėgsta.

— Nešnekink tu jo, jis namo nori, — sako Grilė Tvirbutui.

Tvirbutas ištraukia galvą iš karietos, išsitiesia, pratisu, gailiu, širdgėlos kupinu balsu sušunka:

— Jus veža į prieglaudą!

Užsičiaupia. Žiūri į Grilę. Jiedu žiūri vienas į antrą. Sutrikę, išsigandę. Žino, kad reikia atsisveikinti ir kad turi tam tik trumpą valandėlę. Maža laiko. Abu tai supranta. Maža buvo laiko, kad suvoktų, kas juodu vieną prie antro traukė. Maža buvo laiko, kad pažintų kits kitą.

Dabar maža laiko atsisveikinti.

Ką gali pasakyti žmogui atsisveikindamas? Kas iš to „sudie" ar kito kokio graudaus žodžio? Atsisveikindamas kito žmogaus nepažinsi. Todėl žmonės niekada vieni kitų nepaguodžia. Suvokia, kad buvo suartėję, susidraugavę, tačiau nežino kodėl — nespėjo suprasti. Maža buvo laiko.

Karieta pajuda. Vaikas iš karietos sušunka:

— Mama! Mama!

Grilė atšlyja nuo Tvirbuto, tekina pasiveja karietą, įšoka, užtrenkia paskui save dureles.

Tarnai, kurie Ketlerius išlydėjo, skirstosi — vieni į rūmus, kiti į arklidę, treti į ambarą: kiekvienas turi įprastą vietą.

Tvirbutas vienas kieme bestovi.

Nudardėjo keliu karietos. Sargybiniai uždarė pilies vartus. Tvirbutas vis dar stovi. Spokso į didelius uždarus vartus. Jų apačia purvu aptaškyta, šlapiais lapais aplipusi.

Oras miglotas.

Tvirbutas apsigręžia, suka prie rūmų. Akys ašarų pilnos. Laiptais atidunksi jo žingsniai. Laiptų aikštelėj, prie langelio, sustoja. Dar kartą pasižiūri į kiemą. Nemato, kad aš lange. Mato, kad kiemas tuščias, kad vartai uždaryti. Nemato, kad aš lange. Nepažįsta savęs, nuo savęs atsiskyrusio. Apsisuka. Užlipa laiptais į viršų. Prie menės, kurioje kalėjo, sargybinio nebėra. Tvirbutą tai suglumina. Jis trūkteli durų rankeną. Durys neatsidaro. Tvirbutas pabeldžia, šūkteli:

— Ei! Ar yra kas ten?

Tylu. Niekas neatsiliepia. Sargybinis, užrakinęs tuščią menę, nuėjo sau.

— Tu laisvas, — sakau aš Tvirbutui, nuo kurio atsiskyriau.— Magnus išleido tave į laisvę. Eik, kur nori.

Tvirbutas negirdi manęs. Atsišlieja sienos, nukaria galvą, laukia, kol ateis sargybinis.

„Vaikas auga ir nori namo." Tai jam širdį gildo.

Lauke ūkauja vėjas, pila lietus, kerta pro atlapą langą į vidų. Magnui topteli: Lizai būtų buvę geriau iššokti pro langą. Kur ji dabar nueis? Būtų iššokusi pro langą, ir gyvenimas būtų

pasibaigęs. Baisi mintis. Tačiau baimę Magnus įveikė į Lizos kambarį įeidamas. Bijojo, ir drauge kažin kas stipresnis už baimę traukė užeiti. Ar į gera tas baimės nugalėjimas? Kai nugali baimę, nebejunti ribos, kurią peržengti žmogui nevalia... Kokios ribos? Kas jo mintyse?

Vyno taurė ant stalelio — neišgerta, pelėsių pūkuota plutele apsitraukusi. Veidrodis. Magnus nutraukia nuo veidrodžio juodą gelumbę, ir kambaryje tampa šviesiau nuo spindinčios ir apgaulingos veidrodžio gilumos, kurioje atsispindi jis, Magnus, išdraikytos suknelės, langas, už kurio pila lietus. Magnus prikiša veidą prie pat veidrodžio, žiūri į save lyg iš pasalų.

Staiga pasisuka, pakelia akį aukštyn, į švento Pranciškaus paveikslą ant sienos. Seka jį! Šventojo akyse juoduoja gerai įžvelgiamos kiaurymės. Magnus šasteli į sienos pusę sušukdamas:

— Ei! Akis išbadysiu!

Tačiau akių kiaurymės paveiksle neužsiveria. Akys iš kambario pusės išdurtos. Jau išdurtos. Kada, ar seniai Liza pastebėjo, kad ją seka?

Suknelės ant lovos išdraikytos.

Atsimena, kodėl ją sekė. Atnešė Lizai rimbą ir pasakė: „Aš nekaltinu tavęs už gašlumą. Nekaltinu savęs už gašlumą. Mes nekalti dėl to, kas mus suvedė. Dievas tokius mus sutvėrė... Tėvas muša vaikus, kad jie kuo ilgiau būtų vaikai — be nuodėmės. Vaikai bijo mušimo. Mes, suaugę, įveikiam ir dievo baimę... Mes — iš dangaus krintantys vaikai... Aukštybėse niekas ilgai neišsilaiko".

Magnus neabejojo, kad Liza neatsispirs pagundai saviplaka užsiimti — vienuolyno įpročių taip greitai ji negalėjo užmiršti. Tačiau sekliai nieko tokio nepamatė. Pranešė, kad rimbas iš Lizos kambario dingo. Dingo, ir tiek. Ak, Magnus turėjo suprasti, kad Liza, jį mylėdama, nebuvo akla, juo labiau — akla meilės vergė... Magnus tai turėjo suprasti jau aną naktį, kai atsipeikėjęs išvydo Lizą, sėdinčią ant lovos krašto. Rankoj ji laikė žąsiasparnį, o akys buvo liūdnos, tokios liūdnos...

Kitų akyse Magnus neįžvelgia sielos. Žiūrėdamas į kitus, galvoja apie save. Motuše! Kam paleidai į pasaulį vienakį, išsigandusį, visados įtarų sūnų!.. Nuolatos, kasdien jis laukia stebuklo, neregėto pasisekimo, kuris galų gale išblaškytų nerimą ir baimę, kad pralėks gyvenimas — jokio pėdsako neliks...

Suknelės čia šen, čia ten padriektos. Ant stalelio vyno taurė neišgerta. Pro atdarą langą lietus, vėjo gūsių bloškiamas, kerta į vidų, ir suknelės, kurios drykso arčiau lango — šlapios. Puoš-

nios ir paprastos, daugiausia pilkos, tamsių atspalvių, tyso ant stalo, ant kėdžių, ant grindų, ant lovos...

Liza kartą pakėlė taurę vyno, kuriame plūduriavo pelėsių salelė, sušnabždėjo: „Štai. Kitaip nebus, šito niekam nelemta išvengt. Skaidriausias šaltinis anksčiau ar vėliau užanka".

Nuo kada pradėjo pelyti vynas, kurį tarnaitė atnešdavo Lizai? Kodėl tarnaitė nepranešė jam, kad Liza nebegeria vyno? Kodėl seklys nepranešė, kad Liza išbadė šventojo akis, pro kurias ją sekdavo?

Kaip čia yra — ar tik Magnus nesiteisina? Ko jam teisintis? Liza neiššoko pro langą, neužsimušė. Pati išėjo — pasielgė taip, kaip jis troško. Liza iš tikrųjų jį mylėjo...

Lizos nebėra pily. Magnus vienišas nevedęs vyras, neturi nė favoritės. Argi vienišas? Šrapferis: „Tavo kilmė ir titulai, mūsų pastangos, ir tu tapsi karalium". Štai kaip šneka jo bičiuliai. Kas jie jam yra? Laikini pakeleiviai. Jei Magnus iškiltų, jie pasiglemžtų laurų didžiąją dalį. Jei Magnų ištiktų lemtinga nelaimė, jie nueitų nuo jo pasišvilpaudami. Tad ko Magnus apsimeta, kad myli juos, kad yra prie jų prisirišęs? Palik juos. Jie buvo tau reikalingi tol, kol gyvenai ramiai ir tykiai — kol laukei neregėto pasisekimo. Dabar eik vienas. Iškilti bičiuliai tau nepadės. Ne tokie jie žmonės, kad kitam gyvenimą aukotų. Tisas fon der Rekė išdavė ir Magnų, ir Kristupą Meklenburgietį, ir Švedijos karalių, kai tik reikėjo kardą į rankas paimti — paliegusiu, sukriošusiu seniu apsimetė. O praėjo keli mėnesiai, ir tas sukriošęs senis vedė dvidešimt dvejų metų gražuolę Sofiją fon Firks — Goldingeno hauptmano, Magnaus kaimyno, dukterį. Pernai sukriošėliui seniui ji pagimdė sūnų, šiemet — dukterį. Visi bičiuliai — laikini pakeleiviai. Praturtėję, pajutę, kad jau gali ramiai gyventi, nutraukia visas sutartis, geriausius draugus užmiršta.

— Metas, išmušė mano valanda, — garsiai ištaria Magnus, pakelia akį, sunerimęs spokso į kiaurymes švento Pranciškaus akyse.

Pyla kieme liovėsi. Lietus ramiai čeža.

Ketleris neteisus. Ketleris keršija lietuviams ir tik dėl to iš kailio neriasi tikindamas, kad caro siūlomos karūnos negalima atsisakyti. Ketleriui nerūpi, kas ištiks Magnų. Jam svarbu lietuviams atkeršyti, caro — kito globėjo — malonę nusipelnyti. Ketleris dūmus Magnui į akis pučia. Karalius Frederikas kariauja su švedais ir yra sudaręs sutartį prieš švedus su rusais. Tai teisybė. Tačiau caras — klastingas. Dabar derasi su švedais, su Frederiko priešais. Ir jeigu Magnus pultų dabar carui į glėbį, Frederikas jaunėlį brolį pasmerktų — kelintą sykį, galbūt jau

paskutinį. Magnaus sandėris su lietuviais — kita šneka. Lietuviai sutarties su Frederiku dar nesulaužė. Nuostabi proga! Vienu žingsniu Magnus gali išpirkti kaltę broliui, atkeršyti švedams už „svetingą" priėmimą, Ketleriui už įžeidinėjimus Piarnu derybose, tuo pat metu įgyti stiprų globėją — lietuvių valdovą.

— Metas,— pakartoja Magnus, jausdamas jėgų antplūdį.

O lietus lauke vėl pila. Vėjas pro langą vėl gūsčioja, plaiksto viską, kas plaikstosi.

— Šventas pone, ar galiu užeiti?

Gevingerio balsas. Magnus į duris neatsisuka. Jam nutirpo širdis. Pasirodė, kad Gevingeris pasakė: „Šventas pone, jūs privertėt Lizą iššokt pro langą".

Magnus palengva atsigręžia į Gevingerį. Grafas apsišaukėlis vos vos vypso. „Nusilenk, kreipdamasis į savo poną!" — nori sušukt Magnus, tačiau neprisiverčia: mato žąsies sparną Gevingerio rankoj.

Magnus keliais žingsniais atsiduria priešais grafą, atima iš jo sparną:

— Kaip jūs išdrįsot!..

— Plunksną išpešė Liza, šventas pone. Tačiau ji nemoka rašyti.

Šit kaip: Liza kalbėjo, Gevingeris užrašinėjo, ir dabar grafas apsišaukėlis žino, kas atsitiko, geriau negu jis, Magnus.

Gevingeris, išvydęs įtūžį pono akyse, paaiškina:

— Jei aš būčiau atsisakęs, laišką būtų parašęs Burmeisteris ar Šrapferis, ar Aderlasas. Pamaniau, kad geriau aš...

— Jūs! Geriau jūs...— Magnus užsikerta, vėl pratrūksta: — Šventas pone, ką jūs veikiate mano pily? Ką klastojate? Ką norite įrodyti klastotėmis? Kad aš princas, kad vyskupas? Man nereikia jūsų klastočių! Aš esu princas, esu vyskupas... Aš esu! Man nereikia tam suklastotų įrodymų!

Magnus išpeša laišką iš Gevingerio rankos:

— Kas tai? Nauja klastotė?

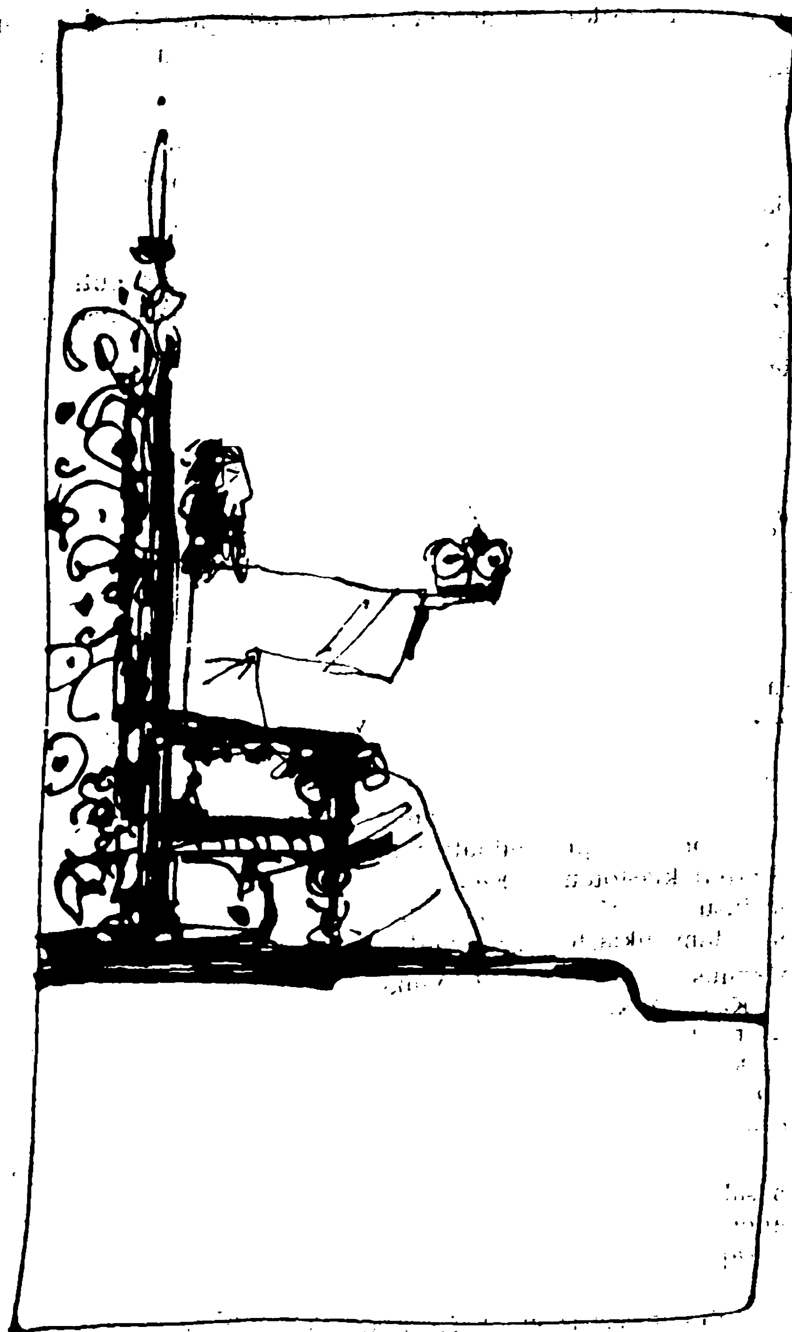
— Tai Lizos ašaros...

— Kiaulių grafe! Aš liepsiu nukirsti jums galvą, jei rytoj rytą dar būsite pilyje!

Gevingerio veidą nušviečia šypsena — lipšni, klastinga:

— Šventas pone, jūs sakot, kad esate. Gulite, kaip ponas Ketleris sako, ant baltų samanų... Raudona, skaisti spanguolė, tyrų karalienė... Akį rėžiate — skris paukštelis pro šalį, kaptelės... būtinai kaptelės...

Įniršis Magnui atslūgsta. Yra baimė ir yra kažkas, kas nugali baimę. Yra įniršis ir yra kažkas, kas sutramdo jį. Vyskupas hercogas spokso į Gevingerį kietai sučiaupęs lūpas.

— Sules jus, šventas pone. Aras, sakalas, varna ar maža pavargusi zylutė — koks skirtumas? Kapt — ir nebėra jūsų... Atsisveikindamas nuoširdžiausiai patariu pasisaugoti sparnuočių, šventas mano pone.

Gevingeris stovi, žiūri Magnui į akį. Nesulaukęs atsakymo, nusilenkia, traukdamasis atatupstas, vėl nusilenkia. Ant slenksčio nusilenkia paskutinį sykį. Tyliai uždaro duris.

Magnus, nealsuodamas iš nekantrumo, išlanksto laišką. Skaito skubėdamas, praleidinėdamas žodžius, trokšdamas esmę kuo greičiau suprasti: „Mielasis... globotasis mano!.. Sakėte, kad pirmą plunksną... Tegul dovanoja man ta, kuri taps Jūsų žmona... Sparne jai dar liko daug plunksnų... Kad ir kaip sunku kada nors jums būtų, nebeieškokite manęs. Nebesirūpinkite ir mano padėtimi. Man nereikia pastogės, prieglaudos, kurią ponia Ketler Jūsų valia pasiūlė. Man užteks padangės ir kelių, kuriais vaikšto mano tėvas, broliai ir seserys... Sapnavau jus, klūpėjau prieš jus, raudojau, kojas jūsų apsikabinusi, šaukiau: „Mano Gevingeri! Mano Gevingeri!" Atsibudau — ir atlėgo. Parašiau — dar labiau atlėgo...

Grafas Gevingeris, manoriprašytas... maloniai... prisiekė... niekam neprasitars...— LIZA."

Nukirsdinti visiems galvas. Visiems, kurių užgaidas ir įnorius jis turi pildyti. Visiems, kurie jaučiasi įžeisti, nuskriausti, pažeminti, atstumti...

Gevingeris sugalvojo tą laišką!

Ne.

Liza Magnui grąžino sparną. Tai ne Gevingerio prasimanymas. Tai teisybė.

Aaa! Kiaulių grafas užrašė ne tik tai, ką Liza kalbėjo, bet ir tai, ką pats norėjo jam pasakyti: „Mano Gevingeri! Mano Gevingeri!"

Magnus užsimoja — svies sparną pro atdarą langą, į lietų. Ranka sustingsta. Lietus vėl nebe taip smarkiai pila. Raminamai čeža. Aplijo palangė, suknelės, lova... Magnus uždaro langą, apsisuka, įsistebeilija į juodas kiaurymes švento Pranciškaus akyse. Sekliai žinojo, kada Liza akis išdūrė. Nepranešė. Žinojo, kada išmetė rimbą. Nepranešė. Matė, kada iš rūmų išėjo. Nepranešė. Visi pilyje prieš jį. Sekliai seka jį.

Šventasis Pranciškus išdurtomis akimis žvalgosi po jo pilį. Po jo vyskupystę. Po jo būsimą karalystę. Viską, ką Magnus atsimena, matė viena akim. Gyvenimas taikosi išdurt ir antrąją akį. Gyvenimas nori, kad jis būtų aklas. Nori vedžioti už rankos lyg neregį. Gyvenimas sako: štai tavo namai, štai tavo vyskupystė, štai tavo karalystė. O aplink tamsu.

Magnus žengia link durų, pamato savo atvaizdą veidrody. „Mano Gevingeri!" Ausyse ima spengt: „Gevingeri! Gevingeri!" Veidrodis skyla, sutrupa, pažyra prie kojų šukės. Paveikslo drobė plyšta, zirzdama lyg žiemos musė. Šventojo veidas suplyšta į kelias skiautes, atsiknoja nuo sienos — pasimato mūre juodos kiaurymės. „Gevingeri!" — sušvilpia skersvėjis.

Magnus atsiduria koridoriuj. Vienoj rankoj žąsiasparnis, kitoj — kryžius nutraukta grandine. Kryžius, kurį jis nešioja ant krūtinės. Kryžiumi sudaužė veidrodį, sudraskė paveikslo drobę. Dieve, tu davei kryžių, tu ir pakelti jį liepei...

Magnus nulipa į apačią, į židinio menę. Židinyje ramiai, vangiai plėvoja ugnis.

Sparnas priklauso Lizai.

Sparnas dega ugnyje spragsėdamas, šleikštų kvapą skleisdamas. Susiraito plunksnastiebiai. Suskrunda. Išnyksta. Nebėra. Tačiau dar reikės jį užmiršti. Atmintis — ne ugnis, praeitis joje palengva, labai palengva sudega. Jei sudega...

Magnus pabučiuoja kryžių nutraukta grandine, peržegnoja juo židinio ugnį, ištaria:

— Metas.

III

Lauke mėnesiena, tėveli.

Mylia nuo Upytės, pusantros mylios nuo Panevėžio, pusmylė nuo Kiršino ir Nevėžio santakos — Širvių dvaras.

Aplink Rietavą tamsūs apsnigti eglynai. Užšalęs klajojantis ežeras. Užpustytos Landžių ir Smertiškės pievos. Sklando liūdnas — neišskridęs — suopis aukštai. Jūros klonis, kalvos, plikuose uosynuose krankliai krankia. Jūra, ledu aptraukta, į Nemuną teka. Prie Nemuno — pilys.

Neries skardžiai apaugę lazdynais. Rėvos sniego pripustytos. Už Neries — Radvilų Lukiškės. Šiapus — Sangūniškės, Sudervė, Lazdynų Giraitė, prosenelio namas. Degina žvakę Klima Cepulova, Sabila Kidminaitė. Mezga. Tuščia mansarda ant aukšto. Laiptai veda į bokštelį kiaurais langais. Mylia nuo prosenelio namo — Vilniaus pilis.

Visur mūsų tėviškė. Aukštaitijoj ir Žemaitijoj. Vilniuje. Ir visur dabar mėnesiena, tėveli. Sniegas žiba. Miškai, laukai, sodybos, dvarai, miestai apsnigti, takai ir keliai užpustyti. Langai užšalę. Šunys ilgesingai viauksi, kauksnoja.

Mažėlis mano brolis kliedi. Serga.

Turiu rėčkoj vandens. Vieną sudrėkintą skepetą kloju ant kaktos broliukui, kitą — į vandenį merkiu.

Man septyniolikti. Man reikės eit kariaut. Vasarą caro būriai Lietuvos pakrašty Usviatos ir Ulos pilis pasistatė. O kol žiemą Gardine seimas vyko, pasistatė dar ir Sokolo pilį, Meževe tvirtovę mūryti pradėjo. O Voronovičiuose seną iš mūsų atėmė...

Valdovas seime paskelbė, kad nuo šiol tik priešų žemėj kariaus — pats valdovas lietuvių kariuomenę į priešų kraštą vesiąs. Visi vyrai, kurie tik pakruta, į kariuomenę šaukiami. Eis kariaut bajorai ir valstiečiai, visi, kas tik namus ir žemės turi. Eis kariaut vyskupų ir kanauninkų žmonės, jei jų sinodas valdovo sprendimo neužginčys. Eis kariaut čigonai, kurių nė žmonėmis ligi šiol nieks nelaikė — dabar valdovas už tarnybą kariuomenėj jiems dosnus būt pažadėjo.

Trūko valdovo kantrybė — į didį žygį lietuvius kelia. Žygiuos visi. Ne gintis — pulti.

Kai pareis namo senelis, kai paršliuoš mama, jie nupirks man žirgą už dešimt kapų grašių, pasiūs žalią arba mėlyną apsiaustą, duos vežiką, dvikinkį vežimą, į jį įmes kastuvą, ragotinę, sekirą, prikraus šieno.

Kad tik pasveiktų Jonas, kol man į karą reikės išjoti.

— Mama... Mama...— čepsi Jonas sukepusiom nuo karščio lūpom.

Suvilgau lūpas drėgna skepeta. Aprimsta. Tylutėliai kužda kažką kažkam.

Joną aš myliu. Žiūri vaikas ir tyli. Žiūri ir tyli. Sykį atsibudęs pasakė man tave, tėveli, sapnavęs. Man vienam pasakė. O tavęs, tėveli, jis juk neatsimena. Ką sapnavo, kokį tave sapne regėjo — vienas dievas žino.

Aš parodžiau Jonui tavo senus batus. Paskui nusivedžiau jį už sodo, kur lygus, neištryptas sniegas, parodžiau broliukui, kokios yra tavo batų pėdos. Jonas žiūrėjo į pėdas ir tylėjo. Ir aš tylėjau.

Jei sirgtų Povilas, man lengviau būtų į karą išjoti.

Sekmadienį atšliuožė į mūsų dvarelį Vladyka, pavieto maršalkas,— neseniai iš Gardino seimo buvo sugrįžęs. Pranešė apie būsimą didįjį žygį. Pasakė, kad mūsų mama du dvarus turi — Rietave ir Lazdynų Giraitėj, ir kad nuo abiejų dvarų po tris jotis su vežikais į karą išleisti turi.

Senelis supyko:

— Ką jūs, meldžiamieji, iš jos paimti norit? Gal vaikus? Nuo Rietavo dvaro vyrą paėmėt — iki šiol neatiduodat. O Lazdynų Giraitėj valdovas jos vyro prosenelius, visus Tvirbutus iš numirusių tegul prisikelia ir apginkluoja. Tegul žygiuoja su dievo palaiminimu!..

Ponia Būdra, senelio žmona, akis išsprogino, rankas į šonus įrėmė. Vladyka, pajutęs, kad baisus barnis kils, ranką iškėlė:

— Pranešu, pone Dvarčiūnai: jei tavo duktė nuo abiejų dvarų vyrų į kariuomenę nepasiųs, dvarų ir bajorystės neteks. O jei tu dukterį ginsi, valdžiai akis draskysi — ir tavo dvarelį valdovas čigonams kariams padovanos,— atsistojo, pridūrė, į mūsų mamą žiūrėdamas: — Vyro karsto į Rietavą nelydėjot. Kryžių ant vyro kapo tėvonijoj pastatyt atsisakėt. Dabar karių Lietuvai tėvynei duot nenorit. Visiškai nebepaklusni valdovui tapot, ponia Tvirbutiene.

Vladyka iššliuožė.

Namiškiai, gryčioj vakarodami, tylėjo. Senelis į dukterį, mūsų mamą, žiūrėjo. Ponia Būdra nuo senelio akių nenuleido.

Povilas staiga maivytis, akis balinti ėmė:

— O vaikams — kas? Vaikai nekariauja! O vaikams — kas? Vaikai nekariauja!

— Taigi! Mūšio lauke tik čigonai arklių uodegom mosuoja,— suniurzgė ponia Būdra.

Naktį senelio gale kilo triukšmas. Springdama šūkavo Būdra. Dunksėjo, trinksėjo kažkas. Mušasi, supratau. Iš šoninės gryčios į mūsų miegamąjį įėjo vienmarškinė mama. Buvo tamsu. Mačiau tik balkšvą mamos marškinių dėmę tamsoj. Dėmė nuslinko prie durų, sustojo. Balkšvavo sustingus, kol triukšmas aname gale nutilo. Mama tyliai į savąją gryčią sugrįžo.

Praėjo gera valanda, ir koridoriuj krebždesys pasigirdo. Klanktelėjo rankena, durys prasivėrė — įslinko senelis. Tuomet jau mėnuo pro langą buvo įspindęs, senelį mačiau baltą, melsvai baltą, lyg kokią vėlę, ir jo man taip pagailo, taip pagailo...

Priėjo jis prie mano lovos, sušnabždėjo:

— Pasislink, Petrai, priimk mane.

Išgirdo mama, kad senelis pas mus, jos vaikus, atsigulė. Atėjo žvakę užsidegusi. Nuklojo senelį, nuleido žvakę, ir mudu su mama pamatėm, kad senelio marškinių krūtinė — kruvina. Mama nešoko kraujo mazgoti, žaizdų tvarstyti. Užpūtė žvakę, kad mūsų bjaurus gyvenimas tamsoje pradingtų.

Sėdėjo mama ant lovos krašto, tylėjo. Oras užpūsta žvake kvepėjo. Paskui sukniubo mama ant senelio, savo tėvo, kojų, raudojo tyliai.

Senelis ją guodė:

— Tu dukrel, nieko į galvą neimk, liežuvio niekur nekišk. Aš tavo reikalus sutvarkysiu.

— Užmuš tave! — gaiktelėjo mama.

— Neužmuš. Atsipeikės. Suprask, dukrel, ir ją: tarnavo vi-

są gyvenimą... vaikų neturi... ištekėjo pasenus... bajore tapo — ir visa laimė. Ir bijo ją prarasti...

— Aš važiuosiu, tėve. Maldausiu,— tvirtu balsu pasakė mama.

— Niekur nevažiuosi! Niekas neturi teisės į tavo vaikus kėsintis! — pusiau atsisėdo senelis, tačiau tuojau suvaitojo, vėl aukštielninkas atkrito.

Senelio žodžiai man kvapą užgniaužė: Vladyka, apie mamos dvarus, apie karius šnekėdamas, mane galvoje turėjo!.. Ponia Būdra dėl manęs senelį, savo vyrą, sumušė. Mama dėl manęs raudojo. Mama ketino kažkur važiuoti, kažką maldauti, kad manęs į didįjį žygį nepašauktų.

Gulėjau užtirpęs. Mano kojos ištįso, rankos tapo sunkios, tvirtos. Aš jau galėjau imti į rankas kardą, sėsti ant žirgo...

Regėjau čežančią, šnarančią Smertiškės pievą, juodą vienišą gandrą joje. Regėjau užpustytą Kiršiną, pusnynuos prasmegusį Sidabravą. Jutau tylą ir ramybę prosenelio namų tuščioj mansardoj. Aš galėjau imti į rankas kardą, sėsti ant žirgo, joti į karą — apgint visa tai!.. Namų speigą, kai mėnesiena plūsta pro ledinius langus, o mama rauda, senelio kojas apsikabinus, aš galėjau šiluma pakeisti.

Dabar man plaukai ant galvos šiaušiasi, kai prisimenu vaikystę, klajones po girias ir raistus su Stirbaičiu, tuščius kregždžių lizdus Rietave, nejaukų gyvenimą prosenelio tuščiame name: kaip aš ištvėriau iki šiol nenumiręs iš sielvarto, kad tebesu mažas, kad jėgų neturiu, nieko pakeist neįstengiu?..

Negalima tik norėti tėvo sulaukti. Noras sulaukti nėra laukimas — kol neieškojau tavęs, tėveli, aš nelaukiau tavęs. Laukti pradėsiu, kai išjosiu, kai jau ieškosiu. Kariuomenės surinkimo lauke knibždės bajorų, valstiečių, čigonų, visokių pastumdėlių. Aš pažinsiu tave, tėve, tūkstančių vyrų kirbėjime. Prijosiu prie tavęs žirgu, kaštuojančiu dešimt kapų, žaliu arba mėlynu apsiaustu apsisiautęs, pasižiūrėsiu tau į akis, ir tu suprasi, kas aš esu...

Mama kitą rytą susiruošė į kelionę. Prievaizdas Rapolas Bružas pakinkė važį.

Senelis gulėjo mano lovoj, girdėjo skubius žingsnius, ruošos kelionei garsus, arklių prunkštimą kieme. Tačiau neatsikėlė. Dukters nepašaukė pasišnekėti. Gulėjo užsimerkęs arba žiūrėjo į užšalusį langą nemirksėdamas.

Mama atėjo atsisveikint. Jonas, jai į rankovę įsikibęs, jau ašarojo.

— Aš veikiai sugrįšiu, tėveli. Sudie,— pasakė mama atsainiai, veikiausiai pravirkt bijodama.

— Draudžiu aš tau važiuot,— atsakė senelis.— Liepk iškinkyt.

— Sudie,— tarė skubiai mama ir išėjo su Jonu iš kambario.

Senelis nuleido kojas nuo lovos, atsistojo, prikėblino prie užšalusio lango, stiebėsi, stiebėsi, permatomos properšos apledėjusiame stikle ieškodamas, tačiau gal nerado — vėl suguro, galvą nuleido.

— Taip mus parklupdo,— pasakė.— Mes patys atsiklaupiam.

Į lovą senelis nebegulė. Paprašė, kad atneščiau drabužius iš ponios Būdros galo. Jau nudryžę buvo tie jo drabužiai: durtinys skalbtas ir suskalbtas, delijos apykaklės kailis nuplikęs, batai nubristi, išbalę...

Senelis išėjo į kiemą, stovėjo ant sniege iškasto tako, dėbsojo į šulinį, prie kurio vasarą prausdavos. Iš pradžių aš pildavau vandenį jam ant rankų, rankšluostį paduodavau. Vėliau vandenį pildavo Povilas, dar vėliau — Jonas. Senelio rankos visada būdavo švarios ir baltos.

Buvo pavakarė. Saulė švietė žemai ir raudona. Rausvino pusnis laukuose, šešėlius daubelėse klostė. Senelis pažvelgė į mane, pasakė:

— Saulė speigą žada — atnešk man kailinius.

Senelis užsivilko juos ant delijos, tapo storas — kojos atrodė laibos, silpnos.

Senelis nukėblino taku pro šulinį link arklidės, ir aš grįžau vidun. Nuo to laiko nebemačiau jo.

Kaip senelis iš kiemo išėjo niekas nepastebėjo.

Kitą dieną kaimynas sakė, kad, paršliuoždamas važiu iš Upytės, kely su mūsų seneliu prasilenkęs. Senelis pasisveikindamas kepurę žieminę nukėlęs — tuo kaimyną nustebinęs.

Ponia Būdra lengviau atsiduso:

— Na, ir dėkui dievui, abu į protą atėjo: senis į Upytę, Ieva — į Vilnių, viskas susitvarkys.

Tos pačios dienos vakare karščiu užsiplieskė Jonas.

Trečia para budžiu prie jo lovos.

Mama dar neparvažiavo, senelis dar neparėjo.

Mėnesiena mūsų troboj, tėveli. Povilas miega, traukia orą nosimi, užsitraukia, gaikteli, alsuoja pražiota burna.

Jonas čia blaškosi, kliedi, čia suvis nurimsta — klausyk nesiklausęs, neišgirsi, ar dar kvėpuoja. Prie burnos skruostą turi priglausti, kad šilumos vos juntamą dvelkimą pajustum.

Menė nedidelė, prisigrūdusi žmonių. Šoninėj sienoj dega židinys, ir ant raudonų plytų skliautų kryžiuojasi ilgi žmonių šešėliai.

Valdovas susenęs. Tvirbutas nematė jo vienuolika metų. Jo plaukus slepia didžiojo kunigaikščio karūna. Siaura dvišaka barz-

da pražilusi. Žygimantas Augustas žvelgia į vyskupą hercogą Magnų niūriu, prislėgtu žvilgsniu.

Menėje karšta.

Kiprijonas nusvarina galvą. Jo akyse subaltuoja Nemuno slėnis. Magnaus lubnių vora atšliuožė nuo Krinčino, ir Gardiną Kiprijonas pamatė nuo skardžio, iš tolo. Plačiame apsnigtame Nemuno slėnyje, atokiau nuo juodų miesto namelių, kreivų gatvių, vakaro saulėj raudonavo grakšti gotiška pilis — iš tolo maža, lyg žaislas. Giedras dangus, baltas slėnis, žali pušynai tolumoje — tiek erdvės!..

O pilies menėje ankšta, karšta, slogu.

Žygimanto Augusto sekretorius Motiejus Savickis vokiečių kalba pagarsina Vilhelmo Fiurstenbergo, Liubimo tvirtovės kalinio, atsakymą Maskvos didžiajam kunigaikščiui Ivanui Rūsčiajam:

— „Dėkoju už išlaikymą nelaisvėj pagal mano kilmę, tikiu, kad ir ateity laikysitės visose šalyse pripažintų papročių. Tačiau priesaikos, duotos Romos šventajai vokiečių tautos imperijai, vien dėl to, kad mane ištiko nelaimė, sulaužyti negaliu. Verčiau nelaisvėj švaria sąžine gyvenimą pabaigsiu, negu Livonijos karaliaus karūną iš jūsų rankų priimsiu ir riterio garbę po kojom paminsiu".

Motiejus Savickis pakelia akis nuo rašto, kreipiasi į Magnų:

— Vyskupe hercoge, jeigu jūs taip pat garbingai atsakytumėt Maskvos didžiajam kunigaikščiui, mūsų šviesusis valdovas įtikėtų, kad jo seseriai princesei ir kunigaikštytei Onai peršasi kilnus princas, taurus žmogus.

Vyskupas hercogas Magnus tyli. Sekretorius Hermanas Šneideris jam kažką šnabžda. Patarėjai Klausas Aderlasas ir Konradas Burmeisteris tarpu savęs ginčijasi.

Kristianas Šrapferis dabar džiūgautų. Šrapferis, reikalavęs kuo greičiau siųsti pasiuntinius į Dorpatą pas kunigaikščius Kruzę ir Taubę, į Gardiną vykti griežtai atsisakė. Šrapferis, be abejonės, žinojo, kad ne caras Fiurstenbergo kandidatūros, o Fiurstenbergas caro siūlomos karūnos išdidžiai atsisakė. Visi Magnaus suartėjimo su caru šalininkai — ir Šrapferis, ir Ketleris, ką čia ir šnekėti apie Kruzę, Taubę ir Oberfeldą,— visą pusmetį vyskupui miglą į akis pūtė.

Magnus gali išsisukinėti, sakyti, kad valdovo sekretoriaus perskaitytas Fiurstenbergo atsakymas carui — prasimanytas. Tačiau dabar nebesvarbu, ar tas atsakymas prasimanytas, ar tikras. Magnus privalo Žygimantui Augustui atsakyti, ar turės drąsos caro pasiūlytos karūnos išdidžiai atsisakyti, ar neturės.

Magnus stovi, galvą pakreipęs, akį į grindis nudūręs, atidžiai klausosi, ką jam Šneideris šnabžda. Menėje garsėja šurmulys. Daugelis supranta, kad Šneideris tik laiką vilkina — vyskupui hercogui reikia atsitokėti.

Žygimantas Augustas sėdi krėsle ant akmeninės laiptuotos pakylos, apklotos kilimais. Ant aukščiausio pakylos laiptelio stovi Trakų vaivada Steponas Zbaraskis, Naugarduko vaivada Povilas Sapiega, Kijevo vyskupas Mikalojus Pacas. Žemėliau stūkso Mstislavlio vaivada Jurgis Astikas, Lucko seniūnas Bogušas Koreckis, Palenkės vaivada Vosylius Tiškevičius, keli Tvirbutui nepažįstami didikai. Valdovui už nugaros, kiek į priekį palinkę, tyliausią valdovo šnabžtelėjimą išgirsti pasiruošę, budi didžiojo kunigaikščio maršalkai — kunigaikštis Lukošius Svirskis ir ponas Grigalius Valavičius, žemės iždininko Eustachijaus brolis.

Zbaraskis, Trakų vaivada, juodais pasišiaušusiais antakiais vyras, pasilenkia prie valdovo, pusbalsiu kažką pasako. Svitos didikai nugirsta, ima krizenti.

Valdovas prašneka:

— Vyskupe hercoge, mes nereikalaujame, kad jūs nuvyktumėt pas Maskvos didįjį kunigaikštį, kurį pagarbiai caru vadinate, ir jam į akis nemalonius žodžius pasakytumėt. Mūsų kariuomenė dabar Radoškovičiuose. Rytoj mes išvykstame į Radoškovičius. Vykite drauge su mumis į mūsų kariuomenę, ir tuo jūs atsakysite carui atviriau ir aiškiau negu išdidžiais žodžiais.

Dabar patarėjai Magnų apstoja taip, kad jo nė nebematyt.

Tuo tarpu Zbaraskis, Trakų vaivada, nulipęs nuo pakylos, kažką pasakęs sekretoriams Savickiui ir Naruševičiui, sėdintiems prie keturkampio stalo, netikėtai į Kiprijoną kreipiasi:

— Pone Tvirbutai, kai danų karalius Frederikas paskelbė švedų karaliui Erikui karą, danų karaliaus brolis vyskupas hercogas Magnus užstatu švedų karaliui pasisiūlė. Vyskupo hercogo drąsa tuomet visą Europą nustebino. Pasakykite, pone Tvirbutai, gal ir vyskupo hercogo tylėjimą dabar mes turėtume laikyti nepaprasta jo drąsa? Jūs juk gerai pažįstate vyskupą hercogą, pone Tvirbutai?

Kiprijonas vėl išvysta platų apsnigtą Nemuno slėnį. Išvysta lubnią, savo veidą lubnios langely. Tvirbutas, kurį jis pats vėl iš šalies regi, spokso į spalvotą seimo pastogę dideliame apsnigtame lauke. Galinė statinio siena išversta, iš juodos ertmės kyšo keli patrankų vamzdžiai, atsukti į Gardino miestą. Seimas pasibaigęs. Viskas nuspręsta.

Kiprijonas išgirsta savo balsą:

— Garbusis vaivada, daug metų likimas mane po pasaulį blaškė, su gausybe žmonių suvedė. Daugelio jų aš nebegalėčiau nei

drąsiais, nei bailiais pavadinti. Žmonės neišmano, ko nusitverti, ko griebtis, ką daryti, kad tvarka sieloje įsiviešpatautų, štai ir viskas.

— Tvarka sieloje? — pasigauna Tvirbuto žodžius valdovas.— Tvarką mes galime įvesti savo dvare, savo kieme, savo karalystėje. Tvarka sieloje — jau ne nuo mūsų, nuo dievo valios priklauso.

Kiprijonas pajunta, kad į jį žiūri vyskupas hercogas. Pasuka palengvėl galvą. Jųdviejų akys susitinka. Magnaus, žmogaus be tikrų namų, be tėvynės, vienatinė akis nebyliai maldauja Tvirbutą pasakyti valdovui ką nors, kad taptų nuolaidesnis Magnui.

O ką Tvirbutas gali pasakyti valdovui?

Kai Kiprijonas, atsisveikinęs su Grile, grįžo į bokštą, menę, kurioje kalėjo, rado užrakintą. Prie durų nebebuvo sargybinių. Kiprijonas stovėjo koridoriuj ir laukė. Vaikas auga ir nori namo. Prie Kiprijono prieidavo čia vienas, čia kitas žmogus, pasakydavo: „Tu laisvas. Ko čia stovi? Eik kur akys mato!" Tvirbutas niekur nėjo. Laukė. Ko laukė, pats nežinojo. Regėjo save iš šalies. Nepažino savęs, kaip nepažindavo tų, kuriuos susitikdavo, aplinkui matydavo. Nebegaila savęs, žmonos, vaikų, Mažvydo, Grilės... Atrodo, kad viskas yra taip, kaip ir turi būti. Kas tai? Nužmogėjimas ar praregėjimas? Išsivadavimas nuo priklausomybės sau ir kitiems? Išsivadavimas gal ir yra susiliejimas su Visuma? O kas yra dievas, kuris yra visur ir kurio niekur nėra?

Vėlyvą vakarą, kai koridoriuje jau buvo visiškai tamsu, prie užrakintų menės durų atėjo Magnus, lydimas dviejų tarnų, nešančių žibintus.

— Tu esi laisvas, tai teisybė,— pasakė Magnus.— Ir nebenuogąstauk dėl ateities. Tavo karsto Neretos bažnyčioj nebėra. Dingo. Nebėra karsto, supranti?

— Tikiu,— atsakė Kiprijonas.— Tačiau, prašau, liepkit atidaryti duris. Kalėjime liko mano kelionmaišis.

Tarnai pakvietė raktininką, ir jis atrakino duris, išnešė iš menės kelionmaišį, nudryžusį, palaikį. Magnus, pamatęs, kad Tvirbuto branginamas kelionmaišis toks prastas, įtarė kažką negera ir atrišo jį. Tamsiame maišelyje nieko neįžiūrėjo. Tarnas kilstelėjo žibintą. Iš apšviesto maišelio pažvelgė į Magnų negyva išsprogusi zuikio akis. Vyskupas hercogas abiem rankom sugniaužė kelionmaišio rauktę.

— Kas tau įdėjo tą džiūteną? Motušė? — paklausė išsigandęs.

Kiprijonas tylėjo, ir Magnus sušuko:

— Sudegink! Pražudys!..

Magnus, Dei gratia in Livonia, Oziliae, Vicae, Curoniaeque

episcopatuum Dominus, Haeres Norvegiae, Dux Selesvici, Holsatiae, Comes in Oldeburg et Delmenhorsth...[1]

Sudeginto žąsiasparnio riteris.

— Šviesusis didysis kunigaikšti,— išgirsta Kiprijonas Magnaus balsą.— Aš negaliu vykti su jumis į jūsų kariuomenę. Savigarba neleidžia tyčiotis iš gera man linkinčių kitų šalių valdovų, tame tarpe ir Rusijos, pasiūlymų. Derybas su caru aš pabaigsiu pagal įprastus tarptautinius papročius. Šitaip jums atsakęs, suprantu, kad mūsų derybos pasibaigė, kad privalau jau atsisveikinti. Karaliau, didysis kunigaikšti, užjauskite mane, atkeliavusį tokį tolimą kelią, ir leiskite paklausti jus to, kas su mūsų derybomis nebuvo ir nėra susiję.

— Klauskite, vyskupe hercoge, jūs — mano garbingas svečias,— atsako Žygimantas Augustas.

— Didysis kunigaikšti, pono Chodkevičiaus patartas aš kalinau poną Tvirbutą, jūsų valstybės pilietį, metus ir tris mėnesius. Praėjusių metų spalio mėnesį ponas Chodkevičius per pasiuntinį jūsų vardu paprašė išleisti poną Tvirbutą į laisvę. Aš jį išleidau. Dabar noriu paklausti jus, didysis kunigaikšti: ar ponas Tvirbutas iš tikrųjų laisvas? ar gali gyventi Lietuvoje, savo tėvynėje? ar gali grįžti namo pas savo šeimą?

Žygimantas Augustas iškelia ranką, nuramina subruzdusią, didžiai pasipiktinusią savo svitą.

— Vyskupe hercoge,— garsiai ir iškilmingai prabyla Žygimantas Augustas.— Kadangi jūs, kaip mes supratome iš ką tik pasibaigusių derybų, veikiai vyksite į Maskvą su mūsų priešų valdovu derėtis, į jūsų klausimą atsakyti negalime. Tačiau, atsidėkodami už tai, kad jūs, vyskupe hercoge, nesavanaudiškai globojote mūsų pavaldinį kelerius metus, tvirtai pažadame: į jūsų pateiktą klausimą mes ponui Tvirbutui atsakysime tuojau, kai tik mūsų garbingiausieji ponai išlydės jus iš šios menės.

Menėje esantieji sukruta, subruzda.

Valdovas atsistoja.

Vyskupo hercogo Magnaus svita greitai žingsniuoja link durų. Tarpdury Magnus sustoja, atsigręžia — vienatinė išplėsta jo akis žvelgia į Tvirbutą. Priekaištauja Tvirbutui. Kiprijonui pasivaidena kelias, kuriuo Magnus kadaise iš tėvynės išvažiavo. Pakelėj ant kalvelių — paties Magnaus pastatydinti kryžiai. Jau pajuodę nuo lietaus ir sniego, pasvirę nuo vėjų...

Kiprijonas nejunta Magnui nei užuojautos, nei dėkingumo, tačiau gerklę graudumas smaugia. Magnui rūpi jo likimas. Mag-

---

[1] Magnus, dievo malone Livonijoje, Ezelio, Viko ir Kuršo vyskupysčių valdytojas, Norvegijos paveldėtojas, Šlėzvigo, Holšteino hercogas, Oldeburgo ir Delmenhorsto grafas... (*lot.*).

nui rūpi viskas, kas su laisve susiję: titułai, valdžia, princesės širdis, karūna, nelaimingų žmonių likimai... Tačiau ar išvys jis kada nors save iš šalies?

Sudie, vyskupe hercoge, tu klaupies ties kiekvienu kryžium, kuriuos pasistatydinai prie kelio iš tėvynės.

Magnus ir jo svita išeina. Menėje susyk įsiviešpatauja tyla. Nėra menėje nė vieno abejingo žmogaus. Visi stovi, žvelgia į valdovą kvapą užgniaužę. Gali pamanyti, kad valdovo atsakymas Tvirbutui lies ir juos, ir jų žmonas, ir jų vaikus, ir jų vaikų vaikus...

Valdovas toje tyloje pajunta priešiškumą. Niūrus, prislėgtas jo žvilgsnis atgyja, tampa įžūlus, piktas.

— Ponai, nelaukite stebuklo,— rūsčiu balsu ištaria valdovas.— Aš negaliu duoti Tvirbutui laisvės. Niekam negaliu duoti laisvės. Negaliu duoti to, ko pats neturiu. Jūs, ponai, buvote seime ir žinote: daugeliui nutarimų, kuriuos priėmė seimas, aš nepritariau. Jūs sau laisvę susikuriat, patys ja ir dalinkitės. Aš čia, deja, niekuo dėtas.

Valdovas palengva, abiem rankom nusiima didžiojo kunigaikščio karūną, atiduoda ją savo maršalkams Svirskiui ir Valavičiui. Šie paima karūną keturiomis rankomis, laiko iškėlę virš kelioninio sosto, kol vienplaukis valdovas išeina iš menės.

Ieva prieina prie juodojo židinio, atsitupia, atkiša sušalusias rankas, prie ugnies šildo. Ugnis ima spragsėti, kibirkščiuoti, pliskinti į šalis karštom piešom. Ieva aiktelėjusi užsidengia akis delnais, tūno susirietusi, nejudėdama.

Sabila ir Klima, išsigandusios, kad ugnis šeimininkei akis ištvilkė, šoka ieškoti rauginto pieno ir lajaus. Kai jiedvi, tuo, ką nustvėrė, nešinos, sugrįžta į juodojo židinio kambarį, Ieva pažvelgia į jas sveikomis, tačiau, tarnaitėms pasirodo, klaidžiomis, padūmavusiomis akimis.

— Ugnis nešvari, rytoj užgesinsiu, užkursiu naują,— pasako Ieva, išeina pro duris, ir Sabila su Klima pro langą mato, kaip jų šeimininkė, prie važio nuėjusi, iš pasostės ištraukia kuplią kadaginę verbą.

Sabila Kidminaitė, kiaurus metus šventos Agotos ugnį židiny kurščiusi, pasijunta įskaudinta:

— Šeimininkė mane nešvaria palaikė... Ji atleis mane!..

Klima tyli. Nepatinka jai šeimininkė. Nepranešusi atvažiavo. Nesava. Kasmet kempine šventos Agotos ugnį židiny užkurdavo. Dabar atsivežė verbą — kadagine verba ugnies iš bažnyčios neparsineši.

— Švari, nešvari ugnis — kas čia supaisys? — paguodžia Klima Sabilą.

...Vasario penktos, šventos Agotos, ugnies globėjos, rytas išaušta miglotas, saulės spinduliai krinta ant sniego išblukę, vos regimi.

Tiršti gaisro dūmai šliaužia pažeme, kamuoliais vangiai per pusnynus ritasi, į rėvą griūva, tarpekliu, kuriuo vasarą upelis juodavandenis čiurlena, dabar dūmai srūva, plūsta į Neries slėnį lyg tirštas rūkas — iš tolo nė nesuprasi, kad tai gaisro dūmai, kuriais pavirto viskas, ką priminė seno namo kambariai, mansardos, palėpės, aptriušę daiktai, senovės žmonių, Tvirbuto prosenelių vidun sunešti, naudoti ir prižiūrėti.

Senųjų namų buvęs prievaizdas Konstantinas Darbinis jodina namo, į Vilnių, per Neries slėnį, per gilų sniegą, tris arklius, kuriuos šeimininkė Ieva jam atidavė. Dūmoja: kiek sykių, viešpatie, degino Senąjį testamentą, ant laužų degino, šimtmečiais degino — nesudegino; nedega tai, kas iš atminties neišdyla, viešpatie.

IV

„Slobodoje vasario 16 dieną Nilsas Julenšerna, Monsas Jonsonas, Erikas Liusteris, Matijas Šubertas — mūsų brolio karaliaus įgaliotieji pasiuntiniai — pasirašė sutartį su caro įgaliotaisiais atstovais. Julenšerna prisiekė: „Kai tik Maskvos bajorai atvyks į Švediją ir atveš sutartį, caro patvirtintą, karalius nukirps mūsų, jo pasiuntinių, antspaudą, pririš savąjį, karališkąjį". Caras sutartį Maskvoje tuojau patvirtino. Caras mums kilniadvasiškai dovanoja miestus, kuriuos Livonijoje jau užkariavome: Revelį, Piarnu, Veisenšteiną, Karkusą, Helmetą, Ermesą, Hapsalį. Sau pasilieka Vendeną, Valmierą, Roneburgą, Dorpatą, Feliną, Narvą, teisę užimti Rygą, teisę be apribojimų prekiauti su Danija, su kuria mes kariaujame.

Ryga — prie Dauguvos žiočių, Ryga — arti Hanzos miestų. Ryga mūsų Revelį užgoš, pavers nieko verta prieplauka, į kurią gal tik kaperiai burių susilopyti užsuks. Jūroje įsiviešpataus rusai!.. Negana to. Mūsų karalius, leisdamas carui su danais laisvai prekiauti, vėjais paleidžia mūsų viltis karą su danais laimėti, per Zundą į Šiaurės jūrą išeiti.

Ką atiduoti mums, ką pasiimti sau, nusprendė vienas caras. Kokius popierius caras pakišo, tokius mūsų pasiuntiniai pasirašė.

Mūsų senatoriai, valstybės patarėjai įtūžę. Vasario 16 dienos sutartį jie laiko tėvynės Švedijos išdavyste. Jie kalba, kad mūsų

karalius, jei sutartį patvirtintų, pasirašytų nuosprendį sau. Aš šaukiu senatorius kilti į kovą prieš karalių, Tave iš nelaisvės vaduoti. Broli, ne už kalnų laikas, kai mes atnešim Švedijos karaliaus karūną Tau į Gripsholmą. Tavo žmoną kunigaikštienę, narsiąją Kotryną, karūnuosim karaliene Nioteborge, rusų kunigaikščio Morozovo akivaizdoj..."

Kunigaikštis Jonas, džiugesio pagautas, ploja delnu į stalą. Delnas išskėstais pirštais guli ant laiško. Akys pro langą regi miškais apaugusį ežero krantą, kuris, sukdamas didelį vingį, driekias į vakarus, į saulėlydžio žemę, ir viskas viskas — vanduo, miškai, debesys — žėri saulėlydžio raudonoj žaroj... Brolis Karlas suaugo. Vyriškai juokaut išmoko: atnešim karūną į Gripsholmą... Kotryną karūnuosim Nioteborge...

Kunigaikštis sulanksto laišką, įdeda į maldaknygę, užverčia ją.

Žiūri į žvakės liepsnelę. Atsimena jūrą. Virš jūros tvyro tirštas rūkas. Pakrantėse nedega nė vienas švyturys. Plėvoja žvakės liepsnelė... Kas yra deganti žvakė rūke prie jūros?

Kokia tyla! Prieškambaryje, už portjerų prie durų, nebėra sargybinių. Sargybos viršininkas iškraustė juos į koridorių. Sūnelis lovos nišoje miega.

Gripsholme Jonas — lyg tėvo teisme. Gripsholme dega žvakė. Tyku.

Jonas gimė ne Stokholme, ne sostinėj, ne karališkuose rūmuose — Stekeborgo pilyje, kur tėvai apsistojo pakeliui iš Elando į Stokholmą.

Stekeborgas!.. Pilis saloje, siauriausioje Sletbakeno įlankos vietoje. Pilies kieme — didikų namas su erdvia riterių mene, su svečių blandžiais miegamaisiais, su fogto drėgnais kambarėliais, su tamsiomis pastogėmis, kuriose šiuša, brazda karveliai. Prie gynybinės mūro sienos glaudžiasi įgulos būstinės, kepyklos, skalbyklos, virtuvės, sandėlių mediniai nameliai, ilgas aptriušęs arklidės pastatas. Laidare hingstridarės, jaunų eržilų išjodinėtojai, stebuklingai balnuose išsilaikydami, nertėjančius žirgus tramdo. Gretimoj Vorholmo salelėj džiūsta saulėj fiskarių — žvejų — tinklai, mūriniame bokšte, vordkasarėj, geležiniame katile, dega smalingos pliauskos — senutėlio švyturio ugnis rodo kelią laivams, atplaukiantiems į Stekeborgą pietine įlankos pakrante naktį. Rytą laivai tebestovi prie tilto, jungiančio salą su pietiniu krantu. Tik tada, kai Šelviko pilies, muitinės, bokšte nuaidi trys varpo dūžiai, kai tiltininkai pakelia tilto vidurį, laivų burės vėl suplazda vėjy, o irkluotojai užgula irklus... Burės įplaukia į Jukseltorpo įlankėlę, praslenka pro Šelviko dvarą, pro Šelviko

upelio žiotis, pro vėjinį malūną Jukseltorpo salelėj — tolsta, dingsta iš akių vakaruose, Siodereiopingo pusėje...

Kai Jonas gimė, Stekeborgo pilis tebebuvo beveik tokia pat kaip Margaritos, didžiosios Trijų karūnų karalienės, laikais daugiau kaip prieš šimtą metų. Tėvas, norėjęs sūnų, čia gimusį, pavadinti pilies statytojo karaliaus Birgerio vardu, savo sprendimo veikiai išsižadėjo: pilis buvo sena, apleista, apgriuvus... Tėvas pavadino sūnų Jonu, karaliaus Jono Pirmojo, įkūrusio Stekeborgą, vardu. Stekeborgas gyvuoja tris šimtus penkiasdešimt metų! Tėvas, pavadindamas sūnų Stekeborgo įkūrėjo vardu, palinkėjo jam nemirtingų žygdarbių, žmonių amžino atminimo. O kad sūnus, gimęs kelionėj, turėtų ir tokius pat neužmirštamus namus, tėvas karalius pastatė jam pilį Gripsholmo vienuolyno žemėj prie Melareno ežero, šešios mylios kelio nuo Stokholmo. Motina karalienė, pirmą sykį į pilį atvykusi, išsigando: raudona keturių bokštų pilis, iš trijų pusių ežero vandens apsupta, jai pasirodė neapsakomai graži — rytuose kranto neregėt, o pietuose, pietvakariuose, šiaurės rytuose palei ežero vandenį švelniai vilnija pušynų kalvos, tolumoje su dangumi susiliejančios. Motina karalienė pasakė tėvui karaliui: aš maniau, kad sūnui tu pastatysi atšiaurią — rūstesnę nei gyvenimas — pilį, prie kurios priešai ir prisiartint bijotų; o tu pastatei pilį, kurią visi piktavaliai užkariauti norės...

Tėvas statė sūnui Jonui gražius, ištaigingus namus, o pastatė kalėjimą, kuriame gimsta jo anūkai...

Dukrelė Izabelė mirė. Tą šaltą apsiniaukusią sausio aštuonioliktos dieną Jonas, nešiodamas ant rankų stingstantį vaiko kūnelį, įtikėjo, kad tėvo karaliaus troškimas pastatyti jam pilį buvo fatališkas: tai buvo ne tėvo — paties dievo valia.

O štai šiandien — kokia tyla pilyje! Kunigaikštis turi sūnų. Suaugo brolis Karlas. Brolis karalius Erikas pasirašė nuosprendį sau. Gripsholmas iškilo aukščiau fatumo. Dievas teisingas, kai neteisia, nebaudžia. Dievo tiesa įsigali be dievo valios. Karalius Erikas kalina brolį, kenčia pats — savęs bijoti pradeda. Jonui ir Karlui nereikės rankos prieš Eriką pakelti. Erikas pats save sugniuždys. Erikas vis dažniau beprotiškus sprendimus priima — dieviškoji tiesa jais atsiskleidžia.

Kunigaikštis Jonas atsistoja, sušunka:

— Sebastijonai!

Pasigirsta bruzdesys rūbinės nišoj, ir tarnas Sebastijonas minkštais negirdimais žingsniais prieina prie kunigaikščio.

— Sebastijonai, pranešk poniai kunigaikštienei, kad aš noriu ją aplankyti.

— Aplankyti? — nustemba tarnas.

— Paklausk, ar ponia kunigaikštienė teiktųsi dabar mane priimti?

— Teiktųsi priimti? — dar labiau sutrinka tarnas, pažvelgia į pietinę nišą: — Tai kad ponia kunigaikštienė visada su jumis...

— Sebastijonai, mielasis, atprask patarnauti kalinei. Mokykis patarnauti karalienei.

— Karalienei...— išsigandęs nusilenkia tarnas.— Klausau — karalienei...

Sebastijonas pasitempia, išpučia akis ir krūtinę, oriai žengia pietinės nišos link.

Sūnelis atsibunda, atsimerkia, sužiūra neramus į tėvą. Kotrynai dilgteli širdį, kad vaikas supranta, kur pradeda savo gyvenimą.

— Kas mums parašė? — Kotryna pažvelgia į kunigaikštį.— Ką parašė?

Kunigaikštis paima iš jos sūnelį, iš miegmaišio neištraukęs, kamarėlėn prie užmūryto židinio nuneša. Laisvąja ranka pristumia dvi kėdes arčiau prie raudonų plytų mūro.

— Šviesioji kunigaikštiene, kviečiu šeimą prie šeimos židinio,— oriai nusilenkia.

Kotryna prieina, atsisėda. Pajunta šaltį, dvelktelėjusį į kojas. Įsispokso baikščiai į raudonąjį mūrą — pro kur traukia tas skersvėjis, jei židinys užmūrytas?

Kunigaikštis, vaiką kailiniais gaubdamas, taip pat atsisėda, išdidžiai prataria:

— Prie šalto šeimos židinio šeimai pranešu, kad ji išgelbėta.

— Kas mums parašė, ką parašė? — sušnabžda Kotryna.

— Mūsų šeima išgelbėta,— pakartoja kunigaikštis.— Pirma: laišką man įteikė ne slaptasis mūsų bičiulis sargybinis, o pats sargybos viršininkas jo didenybė Cezaris. Antra: laišką parašė ne Hiltas, o mano brolis Karlas, Siodermanliando hercogas. Jam veikiai sukaks septyniolika. Laišką parašė jau suaugęs vyras! Karlas atneš Švedijos karaliaus karūną man čia, į Gripsholmą. O jūsų, narsioji kunigaikštiene, kartoju brolelio žodžius, narsioji kunigaikštiene, karūnavimo ceremoniją suruoš Nioteborge, rusų kunigaikščio Morozovo akivaizdoje...

— Mane atidavė carui? Tai jau tikrovė?

— O kaipgi! — nusijuokia kunigaikštis.— Mūsų brangus karalius Erikas maloniai sutiko nugabenti jus, kunigaikštiene, į Nioteborgą...

— Į Nioteborgą? — palinksta į priekį Kotryna.

— Į Nioteborgą, į pilį prie Nevos, prie Švedijos karalystės ir Maskvos kunigaikštystės sienos. Pilį nuo mūsų karalystės skiria srauni upelė su salomis. Nioteborgas — tvirtovė, verta jūsų! Nioteborge jūsų lauks caro pasiuntinys kunigaikštis Morozovas Michailas Jakovlevičius.

Kotryna, palinkusi į priekį, įsistebeilija į kūdikį, kuris kruta miegmaišy po tėvo kailiniais, nepatenkintas knirzia. Jai vis šaltesnis atrodo skersvėjis, traukiantis pažeme, palei kojas.

— Kodėl tylite, kunigaikštiene? — pakreipia galvą vyras.

Kotryna pažvelgia jam į akis su panieka:

— Liaukitės iš manęs tyčiotis. Kur laiškas? Leiskite man jį perskaityti.

— Leidžiu, tačiau laiškas parašytas jums nesuprantama kalba,— vis taip pat žaismingai atsiliepia kunigaikštis.— Mieloji...

Tačiau Kotryna jį pertraukia:

— Kunigaikšti, nuneškite sūnų už širmos. Čia šalta.

— Mieloji, mes sėdim prie šeimos židinio...

— Mūsų šeimos židinys užmūrytas.

— Užmūrytas, teisybė. Tačiau ką padarysi — kol kas mes neturime šiltesnio šeimos židinio,— kunigaikščio balsas tampa rimtas, o akys įdėmios. Jo skruostai per tuos trejus nelaisvės metus pablyško, įdubo, ilgi priekiniai dantys, atrodo, dar labiau pailgėjo, rudi plaukai ir barzda parausvėjo — gal jis ir pražils ne balta, raudona spalva? — Brangioji Katrin, vasario šešioliktą karalius Erikas pasirašė nuosprendį sau. Jis atidavė carui viską, ką gero turėjo. Ir net tai, kas ne jam priklauso. Turėtum suprasti...

— Karalius parašė nuosprendį man! — sušunka Kotryna.— Karalius išardo mūsų šeimą, ir tu tuo džiaugies!

— Brangioji, leiskite pasakyti: senatas, valstybės patarėjai, baronai ir grafai, brolis Karlas...

— Kunigaikšti! Visus, kurie nepaklus karaliui, žmogėdra prokuratorius sukiš į tamsiąją. Tu tai gerai žinai!

Kotryna pašoka ant kojų, stveria sūnelį iš tėvo glėbio, ir vaikas pravirksta. Kunigaikštis su nuoskauda atsidūsta:

— Viešpatie!.. Reikia būt vyru, kad bent ką nors suprastum...

— Reikia būt eretiku liuteronu, kad artimo žmogaus šitaip neužjaustum!

— Velniai tave griebtų — apmaudžiai sušunka kunigaikštis.

— Mane griebs caras.

Kunigaikštis, paraudęs ir supykęs, atsistoja:

— Jau metai, kai aš meldžiuosi iš tavo maldaknygės! Ko tu dar nori?

Nieko Kotryna nebenori: tebūnie Nioteborgas, tebūnie Morozovas, tebūnie caras.

Vaiką ji nuneša į pietinę nišą, ištraukia iš kailinio miegmaišio, pasodina ant lovos. Laisvas pasijutęs, vaikas sukrunta ropoti. Sustingsta. Spokso motinai į akis tarytum klausdamas, ar iš tikrųjų jis laisvas. Kotryna prisiversdama nusišypso vaikui. Širma užtraukusi nišą, grįžta prie užmūryto židinio. Kunigaikštis Jonas, rankas už nugaros susinėręs, į priekį pasviręs, stovi priešais tą raudonesnio mūro ovalą sienoje. Plaukai pasišiaušę. Pečiai nusvirę, suapvalėję. Kojos plačiai išžergtos. Kotrynai dilgteli: jeigu židinys nebūtų užmūrytas, jeigu dabar kūrentųsi, vyras jos maldaknygę į ugnį įmestų.

— Kunigaikšti,— tyliu balsu ištaria Kotryna.— Dovanok man. Aš nenorėjau tavęs įžeisti. Man išseko kantrybė... Sudedu akis — Margaritą regiu...

— Liaukis,— griežtu balsu pasako kunigaikštis, plačiais žingsniais prieina prie Kotrynos, įsistebeilija jai į akis: — Tu privalai užmiršti visų kitų nelaimes. Tu privalai ištverti. Nedrumsk sau proto kitų nelaimėm. Tu ir taip jėgų nebeturi.

Imperatoriaus Maksimiliano laiškas Kotrynai buvo trumpas: šių metų kovo dvyliktą dieną Halės vienuolyne mirė vienuolė Margarita — melskis už ją, aš melsiuos už jus. Kotryna suprato, kad imperatorius tuo laišku ne tik apie savo sesers ankstyvą mirtį pranešti norėjo — jam labiau rūpėjo Kotrynos valią ir ištvermę sustiprint. Žinodamas, kad džiugaus ar pompastiško laiško švedų kancleris Kotrynai perduoti neleis, Maksimilianas savo imperatoriškąjį dėmesingumą giminaitei, į nelaimę patekusiai, pranešimu apie sesers mirtį išreiškė.

Tačiau žinia apie Margaritos mirtį Kotrynai užgožė viską, net ir imperatoriaus maloningumą. Jai iš galvos Margarita nebeišėjo. Akyse stovėjo medinis namas Štolzemberge, ruda, sugniužusi žolė sode, sodininkas, kemšantis į maišą nukritusius lapus, Margaritos akys, atsisveikinant pažvelgusios į Kotryną iš tarpdurio...

Nevilties kupinas Margaritos akis Kotryna ir anksčiau dažnai regėdavo. Kotryną graužsaid sąžinė: Margarita troško iš vienuolyno ištrūkti, drauge su Kotryna į Abą keliauti, jos dvare užuoglaudą rasti. Balsu to pasakyti Margarita negalėjo. Šalia jos stovėjo sesuo Magdalena, vienuolyno vyresnioji. Margarita prašė Kotrynos akimis. Kotryna jos nesuprato...

Imperatoriaus laišką perskaičiusi, Kotryna pirmiausia pamanė: Margaritai buvo tik trisdešimt treji, o jos jau nebėra... Paskui apstulbo: viešpatie!.. Margarita Štolzemberge ne pagalbos akimis maldavo — Kotryną perspėjo, kad jos pražūtis svečioj šaly laukia. Margarita buvo vienintelis žmogus, kuris jai gero linkėjo!..

Kotryna prisiglaudžia prie vyro krūtinės.

— Mudu negalim bartis, kunigaikšti,— pakelia į vyrą akis, pilnas ašarų.— Kada mane išveš į Nioteborgą?

— Tavęs neišveš. Tu sugrįši į Abą. Alandų salose vasarosi.

— Kada turi atvykti caro pasiuntiniai į Švediją?

— Katrin! Atsigręžk! — sušunka kunigaikštis, pats apsuka žmoną, ir ji pamato džiaugsmu švytintį sūnaus veidelį. Zigmantas stovi šiapus širmos, rankeles išskėtęs, kniksėdamas. Zigmantas stovi! Mažos kreivos kojelės išlaiko jį!

— Eikš, eikš,— šnabžda Kotryna pasilenkusi, akimis, šypsena, rankų pirštais vaikelį prie savęs viliodama.

— Kunigaikšti, ženk! — drąsina sūnų tėvas.

Zigmantas žengia, tuojau ant grindų atbulas klesteli. Kotrynos akyse ima siūbuot grindys, vaikas, širma, lubų margi skliautai — ant jų nutapytos plaštakės ima plasnot, žuvelės plaukiot...

Kai migla akyse išsisklaido, Kotryna susivokia sūnų glėby laikanti. Vaikas verkia. Kotryna atsisėda ant lovos. Širdis lekia. Kūną pila karštis. Kotryna bučiuoja verkiančio sūnaus veidelį dusdama, pasikūkčiodama...

Broliuką Voiceką karalienė Bona pagimdė, kai Kotrynai buvo dešimt mėnesių. Voicekas gimė ir mirė tą pačią dieną. Jo gyvenimas buvo viena rugsėjo diena Nepolomicuose. Kotryna jo nematė. Tūkstantis penki šimtai keturiasdešimt aštuntų metų liepos dvidešimt šeštą dieną, per šventos Onos atlaidus, Krokuvos katedroj Kotryna išvydo jo karstelį. Tą dieną laidojo jos tėvą Žygimantą, Lenkijos karalių, Lietuvos didįjį kunigaikštį. Voiceko karstelį parvežė iš Nepolomicų, paguldė šalia tėvo karsto — prie galvūgalio...

Baisu žvelgt į pasaulį. Vis labiau įtiki, kad svajonės neišsipildys, o tik praeitis atsikartos.

Kotryną karalius Erikas atiduos carui.

Kunigaikščiui Jonui nukirsdins galvą.

Jų sūnelį uždusins.

Paguldys šalia tėvo karsto dukrelės Izabelės, sūnelio Zigmanto karstelius — prie galvūgalio, iš abiejų pusių...

„Tėve karaliau, tavo anūkas žengė pirmą žingsnelį — pas tave ateina."

Kernbu bažnyčios sienos akmeninės, gruoblėtos, skliautai aukšti, oras trenkia drėgme ir pelėsiais.

Izabelės karstelis pastatytas šoninėj navoj, ant žemo pakylėjimo. Pakylėjimas aptvertas sunkia grandine. Ketė Šenk, Adelė

Snarskienė, Silvija Manovska, dvi jų kambarinės atsiklaupia prie tos grandinės, meldžiasi, mušasi į krūtinę.

Bažnyčia liuteroniška, ir melstis už mirusius Gripsholmo sargybos viršininko joje uždrausta. Tačiau sargybiniams užeiti į Kernbu bažnyčią drauge su kunigaikštiene Kotryna taip pat uždrausta. Kalinė bažnyčioje turi būti laisva.

Po Izabelės laidotuvių Kotrynos prašymu į bažnyčią įnešė, kertėj prie juodo suolo pastatė pušinį, tamsiai raudoną stalelį. Ant jo kunigaikštienė padėjo sidabrinį — dulsvą, pajuodusį — velionės Elžbietos Radvilienės kryželį, kurį Kotrynai Vilniuje, prieš kelionę į svečią tolimą žemę, padovanojo našlys Vilniaus vaivada, kancleris ir žemės maršalkas Radvila Juodasis — dabar jau taip pat velionis, amžiną atilsį duok jam, viešpatie.

Dukters Izabelės karstelį kunigaikštienei Kotrynai leista lankyti kiekvieną paskutinį mėnesio sekmadienį. Kotryna meldžiasi prie raudonojo pušinio stalelio, ant kurio uždega žvakę. Galėtų ir prie karstelio melstis, tačiau jai gūdu, šventvagiška prie grandinės klauptis. Kotryna niekada, nė sykelio šioje bažnyčioje nesukalbėjo maldelės už mirusius — šnabžda poterius, aušrinės noktiurnus, tariasi, kad atėjo ne prie kapo, ne prie karsto, o tik miegančios dukrelės aplankyti.

Ketė Šenk antai jau žegnojasi, stojasi, sunkios grandinės pasiremdama.

Prieš tris mėnesius karalius Erikas ir Lietuvos valdovas Žygimantas Augustas pirmą kartą belaisviais apsikeitė. Karalius leido išvykt į tėvynę Kotrynos svitos vyrams: bajorui Šenkui fon Hautenburgui, ponams Manovskiui, Snarskiui, Kšemojovskiui. Į Švediją iš lietuvių nelaisvės grįžo karvedžiai, paimti į nelaisvę užpernai Piarnu mieste. Baronas Šenkas ir kiti ponai prašė leisti su kunigaikštiene, kuriai tarnavo, atsisveikinti, tačiau prokuratorius Personas leidimo jiems nedavė. O štai jų žmonoms, išvykstančioms į tėvynę, su Kotryna atsisveikinti leido. Ketė Šenk, tetos, našlės karalienės Kotrynos Stenbok, padedama, išsireikalavo net ir teisę velionės Izabelės karstelį Kernbu bažnyčioj aplankyti.

Ketė Šenk štai jau artėja prie Kotrynos stalelio, ant kurio dega žvakė. Begalinis liūdesys suspaudžia Kotrynai širdį. Artėja prie jos moteriškė, iškalėjusi gimtojoj šaly beveik ketverius metus. Ir štai ryt poryt ji išvyks į Lenkiją, į Lietuvą, į svetimą šalį, kurioje gyvens, kur norės, kaip norės. Tačiau liūdnumą tuojau užgožia nuogąstis. Ketė Šenk gudri, apsukri. Jei jau išsireikalavo teisę įžengti drauge su Kotryna į bažnyčią, kur sargybiniai kojos negali įkelti, vadinasi, turi pasakyti kunigaikštienei kažką svarbaus. Laisvėje Ketė jau pusantros savaitės. Kelias die-

nas praleido tėvo grafo Brahės namuose. Ten ją aplankė teta, našlė karalienė Stenbok. Ketė veikiausiai žino, kas Kotrynos ir jos vyro, ir jos sūnelio ateity laukia. Dieve, būk gailestingas!..

Ketė Šenk, priėjusi prie stalelio, atsiklaupia, švelniai suima Kotrynos rankas, laikančias kryželį, ima šnabždėti:

— Šviesiausioji, mano tėvas, teta karalienė, brolis Erikas, Bengtas Hiltas, burmistras Krumas... visi man daug papasakojo... aš žinau, kaip narsiai sunkumus jūs pakeliat...

— Kalbėk trumpiau, Kete. Sargybiniai veikiai ims belst į duris.

Ponia Šenk stipriai suspaudžia Kotrynos ranką, ir kunigaikštienė apmiršta, išvydusi Ketės akyse klastingą piktdžiugą.

— Aš neapkenčiu karaliaus. Daugelis švedų dabar neapkenčia karaliaus...

— Kete...— sušnabžda Kotryna.

— Šviesiausioji, jūs turite žinoti viską! Pernai, spalio vidury, karaliaus frila Kotryna Sturių dvare Helsingsholme dukterį pagimdė. Pakrikštijo panelės Sigridos Sturės vardu... Suminkštėjo karaliaus širdis! Karaliui pagailo jūsų, jūsų sūnelio. Julenšernai, vykusiam į Maskvą, karalius parašė instrukciją: jeigu caras nori gauti kunigaikštienę Kotryną, privalo perleisti švedams Dorpatą ir Feliną. Neabejojo: Dorpato ir Felino caras į jus, šviesioji kunigaikštiene, nekeis. Tačiau drauge bijojo, kad caras supyks. Saveljevui, caro pasiuntiniui, buvusiam Stokholme, karalius pasiūlė sudaryti savo mažylės Sigridos ir jauniausiojo caraičio sužadėtuvių sutartį. Saveljevas atsakė: nesantuokiniai palikuonys carui naudos neatneš...

— Viešpatie! Ką čia šnekėt apie mane, jei savos dukrelės karaliui negaila! — pasibaisi Kotryna.

— Karaliams nieko negaila. Tik karūnos!.. Julenšerna, pasirašydamas sutartį Slobodoje, neįvykdė karaliaus instrukcijos nė vieno reikalavimo. Nė vieno! Ir Personas, žinoma, nepraleido progos didikams, kurie jo nekenčia, atkeršyti,— nuteikė karalių, kad tai didikų sąmokslo prieš jį pradžia. Senatas ir iš tiesų kaltę dėl sutarties tik karaliui ėmė versti. Rūmuose prasidėjo pragaras... Iš Sturių dvaro į Stokholmą karalius skubiai parveždino savo frilą ir savo dukrelę, paskui išsiuntinėjo didikams raštus, šaukiančius į seimą Upsaloj...— Ketė Šenk užsikerta, patyli, prašneka palūžusiu balsu: — Šviesioji kunigaikštiene, aš — švedė. Erikas — švedų karalius. Aš skradžiai žemę prasmegti sutikčiau, kad tai, kas įvyko Upsaloj gegužės pabaigoj, būtų įvykę ne Švedijoj, kad šuvis nebūtų įvykę... Nilsas ir Erikas Sturės, jų senas tėvas Svantė... Ivaras Ivarsonas... Mano dėdė Abrahamas Sten-

bokas... Jų nebėra. Juos išskerdė. Jei mano tėvas, jei mano kiti dėdės būtų nuvykę į seimą, ir jų gyvų nebebūtų...

— Kete, brangioji, visa tai dėl manęs? Aš kalta, teisybė? — Kotryna prispaudžia kryželį prie krūtinės.

— Ji kalta! Barbarai iš jos tyčiojasi, gyvą į grabą varo — ji kalta!..— sušunka Ketė Šenk, nuleidžia galvą.— Pavojus jums buvo atslūgęs, tačiau dabar... Aš privalau tai pasakyt... Upsaloj sėdi caro pasiuntiniai Voroncovas, bojarinas, Smolensko vietininkas, Naumovas, Možaisko mažordomas, ir kažkoks djakas — visų pavardžių neatsimenu. Jie reikalauja, kad karalius patvirtintų vasario sutartį. Jie niršta. Grasina. Caras buria kariuomenę prie Nioteborgo... Mūsų karalius pamišo... Stures, mano dėdę nužudęs, ir savo buvusį mokytoją Beurį, kuris jį sutramdyt bandė, nudobt liepė. Paskui nuo trabantų pabėgo, girioj pasislėpė. Kai po kelių dienų Odensaloj, šventiko vienkiemy, karalių rado, jis į žmogų nebepanašus buvo: valstiečio drabužiais apsirengęs, barzda apšepęs, purvinas... Senatoriai jam perskaitė arkivyskupo Lauryno laišką... „Rašau tau teisybę ta pačia ranka, kuria karūnavau tavo galvą... Nelaimingesnės karalystės už Švediją pasaulyje nėra... Dievo teismas nebus tau gailestingas, karaliau... Jeigu dar trokšti pragaro kančias palengvinti, išleisk į laisvę Suomijos kunigaikštį, kunigaikštienę, jų sūnelį Zigmantą..."

— Kete! Jeigu karalius pamišo, jis nebegali valdyti — jis bejėgis...

— Bejėgis!.. Šviesioji kunigaikštiene, protas turi ribas, beprotybė, deja, jų neturi. Arkivyskupo prakeikimas karaliaus nė kiek neišgąsdino. Senatoriams karalius pasakė: dievas valdo ir karalius, ir valstybes, todėl tai, kas atsitiko Upsaloj, atsitiko be mano valios. Karaliaus sprendimai dabar nebeatspėjami! Karalius atiduos jus carui, senatui paaiškins: tai padariau ne aš, o dievas...

Kunigaikštienė palinksta į ponią Šenk:

— Kete, švedų dvare prokuratoriaus nebijo vienintelis žmogus — tavo teta našlė karalienė Stenbok. Ji neliečiama, nuo nieko nepriklausoma. Jeigu ji man patartų, ką daryti — tikėčiau!

Ketė Šenk atsistoja. Kotryna pastebi, kad ir kitos moteriškės nebesimeldžia, atokiau nuo stalelio stovi, išgąstingomis akimis į ją žiūri. Ketė Šenk sako:

— Šviesioji kunigaikštiene, tai, ką aš jums dabar pasiūlysiu, jums siūlo ir mano tėvas, ir mano teta našlė karalienė.

Kotryna atsistoja suklususi, vilties nušviestu veidu.

— Kunigaikštiene, jūs ištveriat pamišėlio karaliaus nelaisvę, ištvertumėt ir barbaro caro nelaisvę. Tačiau sūneliu dabar, dabar, dabar jūs privalote pasirūpinti! Poryt mes išplaukiame iš

Stokholmo į Gdanską. Mes galėtume išvežti jūsų sūnelį. Jūsų vyro brolis Karlas, dėdė Stenas[1] pasirūpintų, kad sūnelis saugiai būtų išneštas iš pilies ir nugabentas į laivą.

— Tai neįmanoma! — sušunka Kotryna.

— Jūsų sargybos viršininkas Cezaris prielankus hercogui Karlui. Jis pats atgabentų jūsų sūnelį į laivą.

— Aš ne apie tai šneku, Kete!

Prie Kotrynos žengia Silvija Manovska:

— Jūsų sūnelis augtų jūsų brolio karaliaus, didžiojo kunigaikščio dvare. Karalius Erikas teisėtų sosto įpėdinių neturi...

— Tai neįmanoma,— pertraukia Manovską Kotryna.— Sosto paveldėtojo, užaugusio Lenkijoj, švedų senatas karalium nepripažintų,— Kotryna žingteli prie Ketės Šenk, žiūri jai į akis prisimerkusi: — Tu tapai klastinga, Kete. Našlė karalienė nepasiūlytų man to, ką siūlai tu.

Prie Kotrynos prišoka Silvija Manovska ir Adelė Snarskienė, viena per kitą tikindamos:

— Šviesiausioji, ponia baronienė taip stengiasi jums padėti! Neskaudinkit mums širdies!

Ketės Šenk akyse sužimba ašaros:

— Vadinkite mane klastinga, tebūnie. Tačiau tas vienintelis Švedijoj žmogus, kuriuo jūs, kunigaikštiene, tikit, nieko jums nesiūlo. Našlė karalienė nieko jums nesiūlo. Karalius pamišęs, ir ji pati dreba dėl savo kailio. Pamišėliams nėra neliečiamų. Šviesiausioji, maldauju, leiskite išvežti sūnelį iš Švedijos. Jį atvešim atgal į Stokholmą tuojau pat, kai tik Švedijoj pasibaigs pamišėlio siautėjimas. Mes visos maldaujam jus...

— Mes visos,— pasigauna Ketės žodžius Snarskienė.— Ne jūs viena, mes visos kentėjom dėl jūsų sūnaus!

Ponios teisios. Jos iškalėjo beveik ketverius metus svetimoj šaly. Jos kentėjo dėl Kotrynos, dėl jos sūnaus, dėl Lietuvos ateities — visos dėl to paties tikslo. Savo ar ne savo noru — tai nebesvarbu. Kotryna negali jų skaudinti, paniekinti, atstumti. Jų kančia tolygi Kotrynos kančiai. Jų kančia gal dar sunkesnė: kalėjimo vargus vargo ne dėl savo užmačių, ne dėl savo sūnų ateities — jei ir būtų kada nors karūnuotas Zigmantas, tų moteriškių ir jų vardų niekas nė neatsimintų.

Kotryna susileidžia ant suolo, nusvarina galvą. Trūkčiojančiu balsu šnabžda:

— Brangiosios, mielosios, visos kentėjom. Visas mus lydėjo ta pati nelaiminga žvaigždė,— ji pakelia akis, nužvelgia paeiliui

[1] Stenas Eriksonas Lejonhuvudas — kunigaikščio Jono motinos karalienės Margaritos brolis.

visas moteris: — Kai mano dukrelės karstelį vyrai iš pilies į šią bažnyčią nešė, pusiaukelėj ant žemės padėjo. Nusigandę sušneko, kad karstelis sunkus lyg švininis — gal užburtas, užkeiktas? Sunkūs grabai būna tik senelių, pragyvenusių ilgą gyvenimą. O čia... Jūs suprantate? Izabelės karstas buvo sunkus! Izabelės karstas — pirmoji mano šaknis šioj svetimoj žemėj. Sūnelis — antroji... Visa viltis!

— Šviesiausioji, mes dėkojame dievui, visos lenkės ir lietuvės dėkoja dievui, kad atsiuntė jums sūnų. Neapvilkite dievo ir mūsų! Nepražudykite sūnaus! — ima maldauti Adelė Snarskienė.

— Beldžia,— bejėgišku balsu ištaria Ketė Šenk.

Silvija Manovska, vilties netekusi, nusprendžia, kad šią, paskutinę pokalbio valandėlę, tik įžūlus kaltinimas dar gali priversti kunigaikštienę apsigalvoti. Silvija su panieka ištaria:

— Jūs savanaudė motina! Jūs bijot, kad nuo sūnelio atsiskyrus nebeištversit nelaisvės ir žūsit! Jūsų bailumas pražudys ir jus, ir jūsų sūnelį, viską, dėl ko mes kalėjom, kentėjom, į ką viltis dėjom!

— Sargybiniai beldžia,— garsiau pakartoja Ketė Šenk.

— Nepykite ant manęs, brangiosios,— Kotryna paeiliui prieina prie kiekvienos moteriškės, paliečia lūpom jų skruostus. — Prisiekiu jums: dukrelę Strengneso katedroj pakylėsiu, sūnų išsaugosiu, o jei nepajėgsiu — pirm jo žūsiu. Jūs neturėsite ko man prikišti.

Gaiktelėjusi Kotryna nueina prie sunkiosios grandinės, atsiklaupia, tris sykius paliečia grindis kakta, atsistoja, persižegnojus skubiai nužingsniuoja prie durų.

Lauke šviečia blyški birželio pavakarės saulė. Sargybiniai piktai riksnoja, skubina moteris. Aplink bažnytėlę auga pušys, nuo kalvelės į pakalnę svyra beržai. Pro pušis matyti avižų laukas, už avižų — krūmokšnėtos ganyklos, ėdančios karvės.

Ketė Šenk sukužda:

— Kunigaikštiene, kai valdovas, jūsų brolis, paklaus apie jus, ką atsakyti?

— Atsakykite: ji ketina įsikelti į karietą dukrelės karstą, pasiimti ant rankų sūnelį ir važiuoti į Nioteborgą — kraičio carui jam nereikės duoti, pati nusivešiu.

— Nekalbėkite šitaip, nerūstinkit dievo, šviesiausioji!.. Melsimės už jus...

Drėgnas šiltas vėjas sušnarina avižų lauką. O, antai paganyklėj, prie drebulyno, žmoneliai jau šienauja!..

V

Lietuviai vyrai, jauni ir seni, kurie kardą, muškietą ar bent ragotinę pakelia, traukia į Molodečną, į kariuomenės subūrimo laukus. „Dieną naktį skubėkite kaip į gaisrą!" — ragina juos didžiojo kunigaikščio šaukimai į karą.

Didžiajam Vytautui Žalgirio lauke padėjo lenkai ir rusai. Mūšy prie Vedrošos didžiojo kunigaikščio Aleksandro karvedžiui Konstantinui Ostrogiškiui padėjo Livonijos ordino būriai ir Užvolgio totoriai. Žalgirio lauke lietuviai šventė didžiąją pergalę, prie Vedrošos patyrė didįjį pralaimėjimą. Lietuviai visada ir laimėdavo, ir pralaimėdavo drauge su sąjungininkais. Dabar į lemiamąjį mūšį lietuviai kyla vieni.

Chodkevičius nutyla. Žiūri į Kiprijoną iš padilbų — nuleidęs galvą, paniuręs, kažką svarstydamas.

Chodkevičius yra balsas: pakilús, pratisas, graudulingas. Kai Chodkevičius šneka, taip ir regi Lietuvos kelius ir kelelius, kuriais traukia į karą vyrai: veidai rūstūs, žvilgsniai drąsūs, žingsniai — tvirti. O kai tik Chodkevičius nutyla, regėjimas dingsta. Matai priešais stovintį kresną didžiagalvį vyriškį ilga plačia barzda. Vilki jis durtiniu, apsiūtu lygiu blizgančiu atlasu. Avi tekino, turkiško tymo, batais. Stovi žmogus — sužeidžiamas, nukertamas, nušaunamas kaip ir visi tie tūkstančiai vyrų, kuriuos ką tik regėjai Lietuvos keliais ir keleliais traukiančius.

Chodkevičius yra balsas. Štai jis vėl šneka, ir tu regi, atsimeni, kaip iš Vaksholmo išplaukia balta jachta, kaip ją lydi niūrūs kariniai laivai.

Viena gležna moteriškė gali sužlugdyt lietuvių vyrų lemiamąjį žygį. Na taip, tu jau regi Mariją, skaisčiausiąją mergelę dievo motiną, nužengusią iš dangaus į mūšio lauką. Tūkstančiai įnirtusių suplukusių karių išsigandę meta į šalį kardus, alebardas, ietis, ragotines, muškietas — puola kniūbsti prieš dievo motiną taikytoją ir teisėją.

Apgauna tave regėjimas.

Moteriškė, kuri gali sužlugdyt lemiamąjį žygį, paprasta mirtingoji, Kotryna. Švedų karalius Erikas nuveždins ją į Nioteborgą, atiduos caro pasiuntiniui kunigaikščiui Morozovui Michailui Jakovlevičiui, šis nulakins ją į Maskvą, atiduos carui, ir švedų—rusų vasario sutartis įsigalios.

„Sutartis draugiška ir broliška, ir abu santarvininkai, švedų karalius ir Maskvos didysis kunigaikštis, turės bendrus draugus ir priešus."

Lietuviai gali tikėtis pergalės prieš caro kariuomenę. Tačiau nugalėti caro kariuomenę rusų žemėje ir švedų kariuomenę Li-

vonijoje tuo pat metu tik nevisprotis gali viltis. O pralaimėjus — kur dingti? Kieno pagalbos šauktis? Tai jau tik į Krokuvą vykti — lenkų ponams nusilenkti, besąlygišką uniją su jais sudaryti.

Viena moteriškė Lietuvą pražudyti gali.

Kiprijonas savo balsą išgirsta:

— Vyskupas hercogas Magnus, mūsų valdovo atstumtas, caro pasiūlymą neabejotinai priims, Livonijos karalium karūnuosis.

— O taip, mūsų valdovas toliaregis! — tęsiamu balsu, tarytum atsidusdamas ištaria Chodkevičius.— Tačiau ir caras ne žlibas: Magnų karūnuos, jei Kotrynos negaus. Jo išskaičiavimas paprastas: įsigalioja sutartis su Švedija — su lietuviais kariauja ir švedų kariuomenė; karūnuoji Magnų — karių jam duok, savą kariuomenę išskaidyk, vien tik savųjų kraują liek...

Kresnas, didžiagalvis Chodkevičius, didis vyras, žemės maršalkas, žemaičių seniūnas, Livonijos administratorius ir aukščiausiasis teisėjas, pirmas po valdovo teisėjas Lietuvoje. O priešais jį — Tvirbutas, sudžiūvęs ilgšis, maža trumpaplauke galva, atvėpusiomis ausimis, ilgu suvytusiu kaklu. Pirmasis svajoja apie lemiamą lietuvių kariuomenės pergalę prieš caro būrius Maskvos kunigaikštystės žemėje. Antrasis regi save iš šalies, tiki, kad jo siela jau su dievu, su dievu tėvu, su Visuma — su viskuo, kas yra medžio kamiene, žolės lape, žemės grumste, vandens laše, ore neregimajame,— susiliejo.

Chodkevičius, žiūrėdamas Tvirbutui tiesiai į akis, ištaria:

— Kotryna — conditio sine qua non [1]. Jeigu Kotryna numirtų, vasario sutartis taip pat neįsigaliotų.

Tvirbuto nebaugina šneka apie kažkieno mirtį. Jis ramus, nes bejėgis. Nebeturi jėgų nei ką nužudyti, nei naują gyvastį pradėti. Jis nebėra Tvirbutas. Jis — Visuma, niekas ir viskas, kas yra visur.

Chodkevičius yra tik balsas:

— Pone Tvirbutai, mes sukūrėme aplinkybes, kad dievo valia atsitiktų tai, kas garantuotų sėkmę mūsų lemiamajam žygiui. Švedų karvedžius Andersą Liljeheką ir Steną Olofsoną mes iškeitėme į baroną Kristupą Šenką ir kelis bajorus. Šie be galo dėkingi valdovui už išvadavimą iš nelaisvės. Jie jau Nioteborge. Jau sukurtas pretekstas susitikt su Kotryna, jei ją švedai į Nioteborgą atvežtų. Jau išnuomotas namas, kuriame Kotrynos lauktų žmogus, kuriam dievo lemta...

— Užmušti Kotryną dievas lėmė man? — Tvirbutas mato ir girdi, kaip, klausydamasis ir žiūrėdamas į Chodkevičių su panieka, pertraukia jį.

[1] Būtina sąlyga sutarčiai įsigalioti (*lot.*).

Chodkevičius įbeda į Tvirbutą išsprogintas blandžias akis.

— Tuščiai įsižeidžiate! — rikteli Chodkevičius pašėlusiai.— Šenkas, Manovskis, visi, kurie ten,— iš kilmingų, gausių šeimų. Kelios jų įpėdinių kartos būtosios šlovės savo gentims nesugrąžintų!

— Aš neturiu nei šlovės, nei gėdos. Mano vaikai neturės nei šlovės, nei gėdos.

Chodkevičius gyvas. Chodkevičius žmogus. Pajutęs kieno nors panieką, dar užsidega noru atkeršyti. Jo lūpas iškreipia šypsena:

— O! Lygių žmonių nėra. Tai, kas vienam būtų prakeikimas, kitam — išganymas. Baronas Šenkas ir kilnieji bajorai, Nioteborge pakėlę ranką, savo artimiesiems ateitį sugadintų, jūs — garantuotumėt savo šeimai nerūpestingą gyvenimą.

— Aš nesakau, kad Kotryną užmušti turi kas nors kitas.

— Aš neištariau žodžio užmušti! — surinka Chodkevičius, klaikiai žiūrėdamas į Tvirbutą.— Nesišvaistykite žodžiais!..— užmerkdamas akis ir sėsdamasis, Chodkevičius pakelia ranką prie smilkinio. Nualintu balsu, neatsimerkdamas šneka: — Jūsų žmona kali Apvaliajame bokšte. Ji sudegino dvarą, kad išsuktų sūnų nuo žygio į Rusiją. Valdovas Radiščeve, ir jūsų žmoną teisiu aš,— Chodkevičius atsimerkia.— Jūsų žmona bus išleista į laisvę, kai tik jūs drauge su mano paskirtais palydovais sėsite į karietą. Pakeliui į Nioteborgą, iki Panevėžio, jūs važiuosite su žmona vienoje karietoje. Žmona jums parodys privilegijos raštą, kuriuo jūsų sūnūs bus atleisti nuo karo tarnybos visą gyvenimą.

— Aš su jumis nesideru. Aš su niekuo nesideru. Aš užmušiu Kotryną.

Chodkevičius, išsižiojęs iš nuostabos ir baimės, tyli.

— Ar valdovas žino, kad aš išvažiuoju į Nioteborgą pakelti rankos prieš jo tikrą seserį?

Chodkevičius krūpteli, palinksta į priekį, klaikiai žiūrėdamas į Kiprijoną, šnabžda:

— Šito nežino nei valdovas, nei kancleris, nei etmonai, nei aš — nė vienas lietuvis, nė vienas mirtingasis pasaulyje. Jūs galite būti ramus! Tai, ką padarysite Nioteborge, matys ir žinos vien tik viešpats dievas!..

Chodkevičius išsišiepia lyg nevisprotis, paliečia ranka skambalą, žibantį ant stalo.

— Palaukite! — išgirsta Tvirbutas ramų savo balsą.— Būkite malonus, pasakykite, kaip jūs taip neklystamai atspėjote, kad aš — kaip tik tas, kuris gali pakelti ranką?

Chodkevičius tebelaiko vieną ranką prie smilkinio, kitą — ant skambalo padėjęs. Jo galva vos vos kreta, ir Chodkevičius

ją prilaiko. Pastėrusiu žvilgsniu tebežvelgdamas, ima lementi atsargiu balsu:

— Jūs patyrėt, koks gyvenimas žiaurus... Jūs žinote, kad nėra šventojo, kuriam nebūtų galima spjaut į akis... Suprantate: auka — tai didinga nuodėmė... tai tvirto žmogaus akistata su viešpačiu dievu... Jūs užgrūdintas!

Per Chodkevičiaus galvą, pro langą Tvirbutas mato sodo kertę, akmeninės sienos juostą, bokštą-žibintą, didžiojo kunigaikščio arklidžių kampą ir stogo šlaitą. Tvirbutas šnekasi su Chodkevičium Vilniaus, sostinės, pilyje, didžiojo kunigaikščio rūmuose, pačioje Lietuvos širdyje. Jaučia begalinį pasididžiavimą, kad nusipelnė aukščiausiojo viešpaties dievo malonę — bejėgiškumą ką nors daryti.

Chodkevičius — ne žmogžudys. Pats yra žmogus, kuris nukertamas, pasmaugiamas, nušaunamas. Jo ranka guli ant skambalo. Pirštai virpa. Matai, kaip Chodkevičius trokšta, stengiasi paimti skambalą ir nepajėgia. Tai jau ne, ne virpantys pirštai kalti. Nelaimės nuojauta, baimė, kad štai tuojau prasidės apsireiškimas, gniuždo jo valią.

Tvirbutas išgirsta ramų savo balsą:

— Įvykdykite paskutinį mano prašymą: praneškite mano sūnums, kad jų tėvas nužudė žmogų.

Chodkevičius pašoka ant kojų, praveria burną... Tyli. Iš akių matai, kad jis pasijuto atsidūręs akistatoj — su kuo? su dievu paskutiniajame teisme ar su budeliu, kuris tuojau užmuš? Chodkevičius — žmogus. Chodkevičius nenorėjo ir nenori užmušti Kotrynos. Chodkevičius niekada nieko nenorėjo užmušti. Visą gyvenimą jį persekioja kraupi nežinia: su kuo šnekies, prieš ką stovi — prieš valdovą, prieš bajorą, prieš valstietį, prieš elgetą ar prieš budelį, pasiųstą ranką pakelti? Šiurpiąją nežinią sklaidydavo balsu: pakiliu, pratisu, graudulingu... Dabar — nebepajėgia.

— Jūs pranešite jiems. Jumis aš tikiu.

— Liaukitės!..— atgauna amą Chodkevičius — balsas išsiveržia iš krūtinės su šniokštesiu, šiaušiančiu barzdą.— Draudžiu... Aš taip pat turiu vaikų...

Dieve, kaip lengva!.. Susidvejinimas — tik iliuzija, sukurta nevilties. Pamatęs save iš šalies, nei nužmogėji, nei dievu tampi. Tik praregi. Tai tik priešmirtinis praregėjimas. Tuojau Kiprijonas ims dusti. Tuojau jį surems skausmai. Prasidės agonija.

Chodkevičius palengva susileidžia į krėslą. Atima ranką nuo smilkinio. Suskamba skambalas.

Du sargybiniai išdygsta šalia Tvirbuto, stveria jį už pažastų, vilkte nuvelka prie durų. Tuojau Kiprijonas pradės dusti. Prasi-

dės agonija. Gyvas negali būti amžinai, privalai pakeisti tai, kas yra medžio kamiene, žolės lape, žemės grumste, vandens lāše, ore neregimajame — dievas maino visa ko pavidalą, ir tai visų teisingiausia jo valia...

Vakar snyguriavo. Šiandien giedra. Borisove, mūsų kariuomenės stovykloj, tylu. Šeši mėnesiai aš kariuomenėj, o dar negirdėjau patrankos šūvio. Tylu. Ausyse spengia. Tėve, esu pirmas Tvirbutas karys — tai man neišeina iš galvos. Tyla manęs klausia, kodėl aš čia. Tyla man šnabžda: kardo į rankas nebuvo paėmęs tavo prosenelis, tavo senelis Andrius, tavo tėvas Kiprijonas... Kas aš? Pirmas patriotas ar pirmas nusikaltėlis genty?

Sniego mažai. Skamba gruodas. Spaudžia šaltis. Palapinių nebematyt. Kariai pasistatė lūšnas. Didikai ir turtingieji bajorai — namelius su kaminais, iš kurių į dangų kyla dūmai. Stovykla panaši į miestą. Apsnigti lūšnų ir namelių stogai kelia keistą įspūdį, kad miestas jau senas, dainose jau apdainuotas. Kartkartėm naktį, į giedrą žvaigždėtą dangų žiūrėdamas, pamanau, kad iki amžiaus galo čia gyvensiu. Čia numirsiu. Žmogaus troškimas tai, kas laikina, palaikyti tuo, kas amžina, toks stiprus, kad ir kariuomenės stovykloj sunku jo atsikratyti.

Lebedeve tris savaites laukėm valdovo. Rotmistrai niršo: valdovas Gardine šiltoj pily su caro pasiuntiniais Kolyčiovu, Nagojum ir djaku Jakovlevu derasi, o caras tuo tarpu traukia kariuomenę prie Polocko ir Ulos. Pasiuntiniai ne taikos nori — laiką vilkina, kol caro kariuomenė susiburs, apsikas, įsitvirtins, mūsų žygį atremt pasiruoš.

Spalio dvidešimtą valdovas atvyko į Lebedevą. Tačiau žygio pradėti nė nemanė. Paskelbė, kad dar neatvežtas parakas. Baisingais žodžiais pasmerkė bajorus už tai, kad lėtai į kariuomenę renkasi ir mokesčių karo išlaidoms nemoka. Ižde nėra pinigų.

Valdovas teisybę sakė: trečdalis bajorų į stovyklą dar nebuvo atvykę. Tačiau dėl tuščio iždo kariuomenėj šurmulys kilo. Pasklido gandas, jog valdovas meluoja pinigų neturįs. Kadaise valdovas lenkų ponams Lenkijos ir Lietuvos uniją sudaryti prisiekė, kad tik tie jo žmoną Barborą karaliene karūnuotų. Karalienė Barbora mirė, pažadas uniją sudaryti liko galioti. Lenkų ponai supranta: jei lietuviai carą sutriuškintų, apie uniją nė nebešnekėtų. Lenkų ponai draudžia valdovui žygį pradėti, ir Žygimantas Augustas nebeišmano, ką daryti. Bajorai, kurie į kariuomenę vėluoja, gudrūs. Neskuba. Tikisi, kad valdovas kariuomenę namo paleis, kol jie iš namų išjot susiruoš.

Spalio dvidešimt pirmą valdovas viešai paskelbė, kad kunigaikščiui Romanui Sanguškai Rečicos pilį už trisdešimt tūkstančių kapų grašių užstato. Apkalbos kariuomenėj pritilo: jei valdovas pilis užstatinėja, pinigų ižde iš tiesų nėra — valdovas iš kailio neriasi, kad tik jų prasimanytų. Tačiau vis dar buvo ir

tokių, kurie piktai niurnėjo: valdovas, pilis užstatinėdamas, akis mums dumia, apkvailinti, nuraminti mus nori!..

Lapkričio pirmą savaitę kariuomenėj pasklido žinia, kad caro pasiuntinys Morozovas Nioteborge kunigaikštienės Kotrynos nesulaukė. Vokiečiai algininkai tikino: karalius Erikas į Nioteborgą savo jauniausiąją seserį princesę Sofiją nuveždino, tačiau caras kunigaikščiui Morozovui jos imti neleido.

Apie pinigų stygių užmiršom. Džiūgavom, kad caro ir švedų karaliaus sutartis neįsigaliojo — taigi švedai carui prieš mus kariaut nepadės! Šmaikštuoliai tyčiotis iš caro ėmė. Nesuprantamas barbaras! Šešiasdešimt pirmais, kai jis kunigaikštytei Kotrynai piršosi, lietuviai didikai jam į Maskvą kumelę nujodino — caras neėmė. Dabar švedų karalius seserį princesę į Nioteborgą nuvežė — caras neima! Kas jis yra? Ne kumelys, ne kuilys, ne vyras... Kokia čia patelė jį paguostų? Šlykščiausiai apie carą šnekėjo karštakošiai narsuoliai, kurie mūšy, didvyrių šlovės nusipelnyti troško: vis ta skuba — kardu pamojuot negalėdamas, bent liežuviu paplaki...

Lapkričio dvidešimt penktą valdovas kariuomenę staiga ant kojų pakėlė. Išžygiavom į Radoškovičius. Traukėm ne į rytus, į pietryčius, taigi dar ne į priešų žemę. Tačiau kariuomenėj niekas iš caro nebesityčiojo. Visiems tapo aišku: pėdas mėtom, priešą iš netikėtos pusės užklupt norim — tai jau arti ir ta diena, kai narsumą ne liežuviu, o jėga ir kardu įrodyt reikės...

Radoškovičiuose valdovas nebekalbėjo, kad pinigų trūksta. Į stovyklą beveik visi bajorai atvyko. Pirklys Korfitsas parako iš Rygos atgabeno. Gruodžio penkioliktos ryto tylą kovos rago šaižus garsas perskrodė. Būgnai sudundėjo.

Patraukėm tiesiai į rytus, link priešų žemės. Staiga suvokėm, kad tai, ko nekantriai laukėm,— šimtų, gal tūkstančių mūsų mirtis. Dirstelėdavau į greta žygiuojantį karį, pašiurpdavau: nebegyvas, nebėra jo. Pajusdavau: iš paskos žygiuojantis spokso man į pakaušį, šiurpsta nuo minties, kad manęs nebėra, kad aš — jau nebegyvas.

Žygiavom sparčiai. Prunkštavo arkliai, cypė rogių pavažos, gurgždėjo sniegas, gruzdėjo sausledžiai, skambėjo gruodas po tūkstančių vyrų kojom. Iš voros priekio atvilnijo šurmulinga šneka, esą iš Gripsholmo tvirtovės broliai hercogai išvadavo Suomijos kunigaikštį Joną, kunigaikštienę Kotryną ir jų sūnų Zigmantą — štai kodėl mūsų valdovas taip ryžtingai į rytus traukia: valdovo svainis, į laisvę išėjęs, ims puldinėti caro šiaurines žemes, ir caras daug būrių nuo Ulos ir Polocko į šiaurę turės permesti.

Atkutom, pralinksmėjom. Vėl drąsūs ir narsūs tapom: jau kai įsirėšim į priešų žemę, tai iki Smolensko, iki Staricos, iki Tverės, iki Maskvos nesustodami nužygiuosim!..

Sustojom Borisove.

Nužygiavom viso labo penkiolika mylių į rytus. Pusę kelio iki Ulos. Trečdalį kelio iki rusų žemės. Valdovas leido lūšnas, namelius statytis. Supratom: sustojom ilgam — žiemosim.

Nameliai, lūšnos apsnigo, stovykla tapo panaši į seną miestą. Šimtai dūmų stulpų į giedrą dangų kyla. Trūksta tik bažnyčių, jų bokštų, kryžių bokštuose...

Kodėl sustojome, ko laukiame?

Sausio aštuonioliktą staiga, viešai nepaskelbęs, iš stovyklos išvyko valdovas. Rotmistrai tikina, apsistojo netoli — Kaidanove, sename mediniame name: sveikata valdovui pašlijusi. Tačiau tylus sąmyšis, kilęs stovykloj po karaliaus išvykimo, nenurimsta. Vieni šneka: valdovo svainis Suomijos kunigaikštis turi vilčių Švedijos karalium tapti, ir Žygimantas Augustas tos išganingos dienos laukia. Antri tikina: nieko gero valdovas nelaukia, jis lenkų ponams ištikimas — nenori, kad lietuviai prieš carą laimėtų, nenori, kad svainis švedų karalium taptų, nenori nieko, kas Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę sustiprintų ir lenkų ponams uniją jai primesti sutrukdytų.

Treti su nuoskauda ir niršuliu į visas šnekas ranka numojo: mūsų valdovas bailys — štai ir visa paslaptis.

Kariai nebeklauso rotmistrų. Nebenori sargybos eiti. Vis daugiau bajorų namo išliuožia. Bėga namo pėstininkai. Vakar pabėgo dvylika. Kiek pabėgs šiandien, sausio dvidešimt devintą, sužinosim rytoj. Šalčiai stiprėja, ir kasdien trys keturi kariai sargyboj sušąla, keli nuo ligų miršta.

Man dievas padeda. Antra savaitė einu į mišką malkų. Miškas keistà,— tarytum namų — šiluma dvelkia.

Kirtau šiandien malkas, pernykščių Velykų ankstyvą rytą, tėviškės girią prisiminiau. Ėjau kadaginių verbų parsinešti. Pamačiau lapių išmintą brydę sniege. Pralėkusos vaikystės pagailo: žmogaus, gyvulio ar žvėries pėdas išvydęs, užmiršdavau, kur einu, ko einu — pėdos mane nusiviliodavo.

Ir aš tą Velykų rytą lapių bryde patraukiau. Brydė veikiai įsuko į gilų, gerai suletentą žvėrių — lapių, vilkų, laukinių šunų — taką. Man širdį nudiegė...

Buvo atlydys. Girios įlomėse, rėvose vanduo, žalią akytą ledą apsėmęs, rytmečio saulėj ribuliavo.

Sniegas nuo senelio kūno buvo nutirpęs, žvėrių nukapstytas. Senelio kūno kaip ir nebebuvo. Pažinau kailinius, kuriais jį apvilkau prie šulinio. Pažinau delijos nuplikusią apykaklę. Batus...

Senelis iš namų į Sidabravą, į prosenelių tėvynę, ėjo. Girioj pavargo. Prisėdo pailsėt. Užsnūdo. Sniegas užsnigo, užpustė — tuščiai mes jo ieškojom. O per atlydį — žvėrys...

Neatsimenu, kaip namo parbėgau.

Siaubą man kėlė ne vien tik žvėrių sumaitoto kūno vaizdas. Mano akyse senelis stovėjo prie jūros. Žvelgė į vandens platybes, į neužmatomą kitą krantą. Jūra tebėra. Šniokščia, griaudžia didelės pavasario bangos, tamsiu smėliu vis atslūgsta ir atslūgsta baltos lyg sniegas putos. O senelio prie jūros nebėra.

Senelis man sakydavo: „Žiūrėk į moteris kaip išmanai. Nori, žavėkis jų dorybėmis, visos jų turi, nori — bjaurėkis jų ydomis, visos jų turi, tačiau, Petrel, pasaulis, kuriame gyveni,— motinų viešpatija. Niekas, nei turtas, nei bajoriškos privilegijos, nei teisė kitus valdyt neišgydo mūsų širdies skaudėjimo — mes ilgimės meilės, namų jaukumo, tvarkos sieloje... Ir mažą vaikelį, ir seną senelį tik motinos, tik mylimosios siela paguodžia".

Ubladėj, atsimenu, nebūdavo nė vieno švaraus daikto. Ubladėj visada būdavo drėgna, žliugsėdavo po kojom purvas. Ubladėj visada trenkdavo kiaulių jovalu, surūgusiu pienu, senu duonos raugu. Rūgšmyžė, rūgšmyžė, keikdavosi rykūnė Katrė, ubladės šeimininkė,— negraži, apskretus, apgailėtino likimo merga. Tačiau aną dieną, kai Stepučio karstą pro vartus į vieškelį vežėm, kai skaudžiai mėlynas lietaus debesis virš vieškelio pakibo, toji negražioji, nešvarioji rykūnė Katrė sijonus ant galvos staiga užsivertė, ir aš nuogas, akinamai baltas jos šlaunis išvydau — alpus jausmas užgniaužė man kvapą...

Taip yra: išvysti moters pėdas smėly, tako purvyne, kelio dulkėse, ir tu jau ilgiesi...

Šiandien nebemanau, kad mūsų senelį pražudė moterys.

Tėvynė, tėviškė — tai gimtoji sodyba, gimtasis sodas, takas nuo trobos iki klėties, nuo klėties iki tvarto, vartai iš kiemo į vieškelį. Tai teisybė. Tačiau tik regimoji teisybė, kuri primena, žadina ilgesį ir gildančią nuojautą, kad esi užmiršęs tai, kas visų svarbiausia...

Senelis iš namų į Sidabravą, į savo motinos, į motinos motinos tėvynę, ėjo. Sugrįžti troško.

Senelis man sakydavo: „Tu, Petrel, manai, kad tėvas sugrįš toks, kokį ilgėdamasis jį susikūrei. O juk iš klajonių po margą svietą niekas nesugrįžta toks pats, koks išėjo, juo labiau toks, kokio sugrįžtant laukei. Mūsų protėviai, Petrel, dievus garbindavo: šlovė jums, šlovė jums!.. Šlovingasis žodis išklydo į platų pasaulį, sugrįžo namo beveik neatpažįstamas. Dainuojam dabar:

Slaunasis žolyne, rugeli,
Slaunasis žolyne, rugeli...

Tėve, tu išėjai iš namų per pievą, nuklostytą drobėm balinamom. Pilkojo apsiausto skvernai tau palei kojas plaikstėsi.

Tavo rankoj geltonas odinis krepšys švytavo. Ant kalnelio tu pasilenkei, lazdą nuo žemės pakėlei — gal jau nujautei, kokios ilgos klajonės tavęs laukia?

Mama parvežė tave iš Vilniaus namo gelumbe pusiau dengtu vežimu. Tu nepajėgei iš jo išlipti.

Į Vilniaus pilies Apvalųjį bokštą, žemėn giliai įleistą, į kamerą, iš kurios gyvas niekas niekada dar nebuvo išėjęs, vieną liepos rytą įžengė sargybos viršininkas ir mūsų mamai pasakė: „Gailestingas tau dievas ir valdovas, moteriške. Tu — laisva. Eik į kiemą, ten tuojau išneš tavo vyrą — jis taip pat laisvas, gali vežtis namo".— „Numirusį išneš!" — kniūštelėjo mamai į širdį.

Mama, Rapolas Bružas, aš ir Povilas (Jonas stovėjo pastiręs) iškėlėm tave, tėve, iš vežimo, nunešėm į trobą (mama pakeliui vis kuždėjo: „Nešnekinkit jo, vaikai, jis amo neturi"), pasodinom į supamą kėdę, iš vytelių nupintą, ir kėdė sugirgždėjo, sutraškėjo, ir aš pamačiau, kaip nuo rankdėtės nuslydo dešinė tavo ranka — ji tavęs nebeklausė. Tavęs nebeklausė visa dešinė kūno pusė. Tavo galva kretėjo. Ir tik akys... O ne, nedrįstu sakyti, kad į mane žvelgei tokiomis pat akimis, kokiomis į mane vaiką žvelgdavai...

— Tėvas jūsų sugrįžo,— pasakė mama.— Pabučiuokit jam ranką, vaikai.

Povilas priėjo, pabučiavo, paraudonavo iš gėdos. Paskui priėjau aš. Nuvilkau tau durtinį. Nuaviau tau batus.

— Jonai,— pašaukė mama, apsidairė.

Jono gryčioj nebuvo.

Tėve, kai aš paaugau, mudu pragyvenom drauge savaitę. Dabar man atrodo, kad mudu drauge gyvenom, kai tavęs namie nebuvo, gyvenam drauge dabar, kai pasaulyje tavęs nebėra. O anoji savaitė, kai mudu iš tikrųjų buvom drauge, atrodo, tik prisisapnavo.

Liepos dvidešimt antros rytas išaušo giedras. Kieme Rapolas Bružas laikė už žąslų žirgą, kurį mama nupirko už dvylika kapų grašių. Stovėjo dvikinkis vežimas, prikrautas maisto, šiltų drabužių, šieno. Po šienu ant dugninės gulėjo geležinis kastuvas, sėdžia, bardišius. Ant pasostės sėdėjo vežikas Jokūbėlis — Jokūbas Lepšys.

Prastojoj troboj apsivilkau žaliuoju kario apsiaustu. Mama mane peržegnojo. Prisliūkino Povilas, išsišiepė, atsainiai pasakė:

— Neimk į galvą, neužmuš. Ne taip greit užmuša.

Jonas stovėjo prie lango. Atsisveikindamas su mama, su Povilu, jutau — stovėjo, tačiau kai atsigręžiau su juo apsikabinti, Jono prie lango nebebuvo. Gryčioj nebebuvo.

Žengiau prie durų į gerąją trobą. Mama stvėrė už alkūnės, išsigandus pasakė:

— Neik! Neatsisveikink su juo!..— tuojau sutriko, nuleido galvą, stumtelėjo mane: —Eik.

Tėve, kai aš įėjau į gerąją trobą, tu sėdėjai supamojoj kėdėj. Dešinė ranka bejėgė gulėjo ant kelių, ten, kur padėjo mama. Kairė, nusvirus nuo rankdėtės, kretėjo. Kretėjo vos vos galva, žvelgei į mane iš padilbų — skvarbiomis, širdgėlos kupinomis akimis. Suvokiau, kad tu supranti, žinai, kur aš išjoju. Stovėjau prie durų, graudulys smaugė gerklę. Kretančioji tavo ranka suvizgėjo ore — pakvietei prieiti. Aš priėjau, atsiklaupiau, laukiau tavo palaiminimo, tačiau tavo kretančioji ranka staiga sustingo, nusitaikė, akimirksniu įsikibo man į petį aštriais, tvirtais pirštais — ėmei plėšti nuo manęs žaliąjį kario apsiaustą. Jeigu tavęs būtų klaũsius ir antroji ranka, apsiaustą būtum nuplėšęs. Aš skubiai atsistojau, stodamasis ištraukiau apsiaustą iš tavo rankos, atbulas ėmiau slinkti prie durų. Tėve, tavo gerklėj, o dabar manau — širdy, kažkas nutrūko — baisiu balsu sukriokei:

— Kur tu išeini, sūnau?!

Užtrenkiau paskui save duris, apstulbęs pasakiau mamai:

— Tėvas prašneko!..

— Viešpatie!..— sudejavo mama iš džiaugsmo, puolė į gerąją gryčią, ir pro praviras duris išgirdau, kaip dabar jau mama baisiu balsu suriko.

Motina palengva atidarė gerosios gryčios duris ligi galo. Išblyškusi, akis išplėtusi, pasakė:

— Tėvas mirė.

Tėve, mylėjau tave todėl, kad tu tėvas. O be galo dėkingas lenkiu tau galvą dabar dėl to, kad niekada nė vienos žinelės apie save į namus neatsiuntei. Tu užauginai mane.

Jei tu būtum mums rašęs, jei būtum siuntinėjęs mums pinigų ar šiaip ko nors, kad primintum, jog tebesi, mane būtų užauginusi vien tik mama, ir dabar aš tavęs jau nebeturėčiau.

Stiprėja šalčiai. Ant Berezinos — alkūnės storio ledas. Kariai su vis stiprėjančia baime šneka, kad caro kariuomenė didelė, gerai apginkluota, nenugalima.

Vis labiau gąsdina tyla ir gruodo skambėjimas po kojom.

Motiejus Budginas sakydavo, kad jo sūnus kariauja dėl Rygos uosto, dėl jūros. O mūsų stovykloj šnekama apie Ulą, Usviatą, Sokolą, Polocką. Apie gudus, kurie užpuldinėja vežimus, vežančius mums maistą ir pašarą. Apie karius vagis, vagiančius iš rotmistrų pinigus, o iš markitantų — medų. Apie žieminius drabužius, kurių didysis etmonas Grigalius Chodkevičius štai jau

leidžia imti iš pirklių skolon — pagal paiždininkio laidavimo raštus. Apie jūrą niekas nešneka. Quae causa tanti silentii? [1]

Prisimenu Aukotoją, bajorą nuo Raseinių, kurį pravarde vadindavom. Rugsėjo mėnesį jis atjojo į Lebedevą penkiasdešimčia raitų karių vedinas. Už kiekvieną žirgą mokėjo po tūkstantį penkis šimtus auksinų. Iš viso šiam lemiamajam žygiui išleido du šimtus tūkstančių auksinų, iš jų pusę — pasogos buvo gavęs. Vedė Aukotojas birželio mėnesį, kai į karą susiruošė, kai žygiui lėšų prireikė. Sausio vienuoliktą, čia, Borisove, Aukotojo žirgas ant skaudaus gruodo suklupo, apvirto, prigulė šeimininką, ir nuogas kardas perrėžė jam krūtinę ir pilvą. Jauna žmona, vardu Kselona, kurią Aukotojas Kselonėle vadindavo, liko našlė.

Kokia beprasmiška mirtis!..

Ir auka...

Didžiojo etmono būgnas dunda. Didysis etmonas šaukia visus karius į aikštę, į didelį apsnigtą lauką. Kalbės, tikins, drąsins. Bars, grūmos, grasins...

Visose pusėse trepsi, dunksi žingsniai, aidi prislopinti šūksmai. Giedrame vakaro danguje jau žvaigždelė viena kita žiba. Snieguotoje sutryptoje aikštėje didelis laužas dega. Prie jo — pakylėjimas, kilimu užklotas, didžiajam etmonui atsistoti.

Rotmistrai ilgai rėkauja, kol minią nutildo. Nuaidi būgnininko vienišas smūgis į etmono didįjį būgną. Melchijoras Šemeta, žemaičių kaštelionas, ant sniego stovėdamas, paskelbia, kad didysis etmonas tuojau pagarsins valdovo įsakymą, kurį jo šviesiausioji didenybė iš Kaidanovo atsiuntė.

Nuaidi būgnininko trys smūgiai į etmono didįjį būgną. Didysis etmonas Grigalius Chodkevičius užlipa ant pakylėjimo.

Bajorams, jų tarnams, kariams, samdytiesiems riteriams valdovas įsako po namus išsiskirstyti.

Į rusų pasienį valdovas siunčia tris būrius — Braclavo vaivados Sanguškos, Oršos seniūno Kmitos, Vitebsko vaivados Paco. Žemaičių raitelių rinktinę į rusų pasienį ves žemaičių seniūnas Jonas Chodkevičius, kuris ir visai operacijai vadovaus. Visų keturių būrių tikslas — „baisiai priešą pagąsdinti".

Lemiamasis mūsų žygis pasibaigė.

Bajorai, kariai, rotmistrai, markitantai, vežikai, samdytieji riteriai džiūgauja. Linksmybių naktis! Rytoj jie nugriaus namelius, lūšnas, susikraus į vežimus mantą, viską, kas nebereikalinga, sudegins — namo patrauks.

Aš žemaičių seniūno rinktinėj. Aš trauksiu į pasienį, kur nors prie Oršos, Suražo ar Veližo caro didelės kariuomenės baisiai gąsdinti.

[1] Kokia priežastis tokio tylėjimo? (*lot.*).

Atrišu, tėve, tavo kelionmaišį, kurį visur nešiojuos, žiūriu į negyvas išsprogusias zuikio akis. Jei senovės lietuviams, į medžioklę išjojusiems, kelią perbėgdavo zuikis, Medeinos, miško dievo, šventas gyvulėlis, medžiokliai namo tuojau grįždavo. „Kur tu išeini, sūnau?" — girdžiu tėvo balsą. „Kur esi, ką veiki?" — klausia manęs negyvos išsprogusios zuikio akys.

EPILOGAS

1569 metų pavasarį, tuojau po Velykų, kai suėjo lygiai dveji metai nuo Antano Dvarčiūno palaikų laidotuvių Sidabravo kapinėse (Dvarčiūną palaidojo jo motinos, jo senelės, jo prosenelės kape), našlė ponia Būdra Dvarčiūnienė ištekėjo už prievaizdo Rapolo Bružo, savo sesers našlio, ir Ieva Tvirbutienė su sūnumis Povilu ir Jonu išsikraustė iš Širvių į Rietavą gyventi.

Žmona ir sūnūs parvežė Kiprijono Tvirbuto karstą į tėviškę. Jų karieta ir du vežimai įsuko į Tvirbutų dvaro kiemą karštą gegužės dieną. Sodybos pastatai buvo aptriušę, kelerius metus niekieno netaisyti, nelopyti. Pasieniuose, palangėse žėlė dilgėlės, kiečiai, kerojo krūmai.

Iš klėties į kiemą sugrįžėlių pasitikti iškėblino Onė Veronė, susenusi, sulinkusi moteriškė, Aukos Alšienės drobule, skalbta ir suskalbta, tačiau dar balkšva apsisiautusi. Sužinojusi, kad parvežtame karste guli Kiprijono Tvirbuto palaikai, dabar — tikrai Tvirbuto, Onė Veronė apsiverkė: „Viešpatie, viešpatie!.. Laikas veizėti, laikas užsimerkti..."

Motiejaus Budgino dvare nebebuvo. Nebebuvo nei rykūnės Katrės, nei arklininko Benedikto Budreikio, nei berno Kazelės Jokūbaičio. Antrame klėties aukšte tebegyveno prosenelė Auka Alšienė — pusiau sėdėjo, pusiau gulėjo nešvariame patale. Žila galva ilsėjosi ant įjuodusios pagalvės prie uždaro lango. Pro langą buvo matyti senas klevas, tamsiai žalia jo lapija, dar tamsesnis šešėlis.

Oras kambarėlyje buvo tvankus, slogaus tvaiko prisigėręs, ir Ieva paliepė sūnums — Povilui buvo penkiolika, Jonui keturiolikti ėjo — išnešti prosenelę į sodą, į saulę.

Sodas buvo užžėlęs vešlia, tamsiai žalia žole, užvirtęs neprižiūrėtais, seniai genėtais krūmais. Buvo pats vidurdienis. Oras nuo kaitros virpėjo. Sodo pakrašty dūzgė, mirgėjo bitės. Jų spiečius metėsi į obelį, tūpė ant storos, gumbuotos šakos, po kuria žiojėjo juoda drevė.

Auka Alšienė sėdėjo senoje žilvitinėje kėdėje, žolyne nuskendusioj. Prosenelės veidas čia papilkėdavo, čia išblykšdavo. Jos akys žvelgė į save, nieko nematė, nieko nepažino.

Pirmą sekmadienį Ieva nusamdė duobkasius, jie atkasė kapą ant skardžio, kuris leidosi į platų Jūros slėnį. Karstas, Davainos vyrų iš Neretos atgabentas ir čia palaidotas, nebuvo tuščias. Jame dūlėjo vyriškio palaikai. Ant jo krūtinės gulėjo sulinkusi

ir pajuodusi graudulinė žvakė. Milo įklotė buvo sutrūnijusi, nuo karsto antvožo atsiknojusi, ir Ieva dar be didelio vargo perskaitė žodžius, ąžuolinėj lentoj įrėžtus: „Ne wienas Szmogus teneischeik pra wartus sawa Namų".

Ievai Tvirbutienei širdį suspaudė. Jei ji būtų žinojus!.. Per visą Lietuvą ji būtų lydėjus karstą žmogaus, kuris galingųjų valia prieš trylika metų buvo paguldytas į karstą ir nuasmenintas — pavadintas Tvirbutu. Kas jis buvo? Kada, kokiom aplinkybėm mirė ar žuvo, į rankas galingiesiems nelemtą valandą pateko?

Prie kapo Davainos žmonės buvo pastatę kryžių, kaldintą, iš geležies tarytum iš storų siūlų nunertą. Žemėliau Jėzaus mūkos prie kryžiaus buvo pritvirtinta iš vario nulieta lentelė su užrašu: „CIPRUS GEORGUS TVIRBUTUS. Anno Domini 1556. MORTUI VIVOS DOCENT"[1].

Kiprijono karstą Ieva ir sūnūs paguldė šalia karsto nežinomojo žmogaus: taip ir nesuvokė, katras katro šešėlis buvo — ar Tvirbutas mirusiojo, ar mirusysis Tvirbuto, kol šis gyveno? Užkasė abu viename kape.

Paskui Ieva ėmė tvarkyti apleistą dvarą. Nusamdė prievaizdą, arklininką, du bernus, rykūnę, dvi kambarines. Ypač kruopščiai Ieva įruošė svetlyčią, kambarį su dviem langais į švarųjį kiemą, su jazminų ir alyvų šakelių šešėliais ant stalo, su minkštasuoliu ir žalių koklių krosnimi. Pasakė namiškiams, kad svetlyčioj įsikurs sūnus Petras, kai iš karo sugrįš.

Dvare vėl ėmė virti darbas.

Kiekvieną rytą ir vakarą Ieva ateidavo į klėtį su Auka Alšiene pasisveikinti ir atsisveikinti. Kiekvieną giedrą dieną liepdavo sūnums prosenelę į sodą išnešti. Saulės nušviesta, prosenelė tarytum nudžiugdavo, imdavo raivytis, balkšvom lūpom saldžiai čepsėti. Lapijos šešėliai ir saulės spinduliai žaisdavo jos mėlynose, nublyškusiose akyse.

O pasaulio galingieji gyveno įvykių kupiną gyvenimą.

1569 metų liepos 10 dieną Upsalos katedroj senelis arkivyskupas Laurynas Petris, tas pats arkivyskupas, kuris karūnavo, o vėliau prakeikė karalių Eriką, karūnavo Suomijos kunigaikštį Joną Švedijos karalium Jonu Trečiuoju, jo žmoną Kotryną — Švedijos karalienė. Kotryna, nedelsdama nė dienos, išsiuntė į Lenkiją pasiuntinius, vadovaujamus Arvydo Stenboko, Ketės Šenk dėdės. Pasiuntiniai liepos 29 dieną atvyko į Liubliną. Bendras lenkų ir lietuvių seimas dar nebuvo pasibaigęs. Tačiau žinia apie Kotrynos karūnavimą lietuvių didikų, dalyvavusių seime, nebe-

[1] Kipras Jurgis Tvirbutas. 1556 viešpaties metais. Mirusieji moko gyvuosius (*lot.*).

pradžiugino: liepos 1 dieną jie jau buvo pasirašę unijos su Lenkija aktą, liepos 4 dieną Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis aktą jau buvo patvirtinęs.

1570 metų rugsėjo 26 dieną Maskvoje caras sėdėjo prie savo rašomojo stalo ir skaitė sekretorių parašytą laišką Danijos karaliui Frederikui Antrajam: „Jūsų brolis buvo pas mus atvykęs ir prašė mus užleisti jam mūsų protėvių žemę Livoniją, Revelį, Rygą ir kitus miestus, kuriuos tebevaldo Švedija ir Lenkija. Mes, viešpaties dievo malone caras ir didysis kunigaikštis, pagerbėme Jūsų brolį ir paskelbėm jį Livonijos karalium, ir karūnavom jį, ir įpareigojom ištikimai mums tarnauti. Magnus prisiekė mums ištikimybę ir sutvirtino savo priesaiką kryžiaus pabučiavimu: jis įsipareigojo ištikimai tarnauti mums, vaikams mūsų, vaikų vaikams mūsų..."

Caras pririšo prie laiško savo antspaudą, atidavė laišką pasiuntiniui, į Daniją keliauti jau susiruošusiam.

Pasaulio galingieji gyveno įvykių, intrigų, karų, klastos ir neapykantos vieni kitiems kupiną gyvenimą.

Aukos Alšienės akys žvelgdavo į save, nieko nematydavo, nieko nepažindavo. Prosenelė jusdavo tik saulės spindulius ir, džiaugdamasi jais, saldžiai čepsėdavo bekraujėm lūpom.

Dabartis savinasi žmogaus sugebėjimą matyti, girdėti, dirbti, mylėti, neapkęsti, mąstyti — viską savinasi: protą, jausmus, jėgas, atmintį. Tik gildančios nuojautos, kad yra užmiršęs tai, kas visų svarbiausia, niekas iš žmogaus atimti negali.

Laukti sūnaus Ievai buvo sunkiau negu vyro. Vakarais ji nueidavo į arklidę, atsisėsdavo po žibintu, ant didelio plokščio akmens, lajumi apvarvėjusio, klausydavosi, kaip arkliai glemžia, grikšnoja šieną, rubždena, grukši avižas, prunkščioja, dunksnoja kanopom, ir jos mintys sukdavosi apie arklių gyvenimą ir mirtį. Kiek eiklių, padūkusių ir pasenusių, nukaršusių arklių Ieva regėjo!.. Tačiau niekada nematė padvėsusio arklio. Jauni, eiklūs arkliai pralekia keliu, dingsta dulkių sūkuryje. O pasenusius — išveda iš namų, ir jie dingsta, ir jų nebėra.

1980, lapkritis — 1982, rugpjūtis
1985, spalis — 1987, kovas

TURINYS

Литературно-художественное издание

Диргела Пятрас
ЙОЛДИЙСКОЕ МОРЕ

Вторая книга

Роман

Художник Римантас Кепежинскас

На литовском языке

Издательство «Вага», 232600 Вильнюс, пр. Ленина 50

Grožinės literatūros leidinys

Dirgėla Petras

JOLDIJOS JŪRA

Antra knyga

Romanas

Redaktorė G. Pruskuvienė

Dailininkas R. Kepežinskas

Meninis redaktorius R. Tumasonis

Techninė redaktorė R. Berteškaitė

Korektorė L. Girevičienė

ИБ № 5314

Duota rinkti 1988 04 13. Pasirašyta spaudai 1988 08 12. LV 12181. Leidinys 12155. Formatas 60×90/16. Popierius knyginis-žurnalinis. Garnitūra „Baltika". 10 punktų. Ofsetinė spauda. 22,5 sąl. sp. l. 23 sąl. spalv. atsp. 23,26 apsk. leid. l. Tiražas 30 000 egz. Užsakymas 2379. Kaina 1 rb 60 kp. Celofanuotu viršeliu 1 rb 70 kp

„Vagos" leidykla. 232600, Vilnius, Lenino pr. 50

Spausdino V. Kapsuko-Mickevičiaus spaustuvė, 233000, Kaunas, Lenino pr. 23

Dirgėla P.

Di 295 Joldijos jūra: Romanas / Iliustr. R. Kepežinskas.— V.: Vaga, 1987—1988.

Kn. 2.—355[2] p.: iliustr.— ISBN 5-415-00264-2.

Antrojoje romanų dilogijos knygoje vaizduojami Livonijos karo įvykiai nuo Livonijos ordino žlugimo 1562 m. iki Liublino unijos 1569 m. Lietuva, neturėdama sąjungininkų kare, bando jų įsigyti diplomatinėm derybom su Danija, Kotrynos Jogailaitės vedybomis su Suomijos kunigaikščiu Jonu, vėliau tapusiu Švedijos karalium. Romanų veikėjų (Kotrynos Jogailaitės, Kristupo Meklenburgiečio, Gotardo Ketlerio, Magnaus, Tvirbuto ir jo šeimos ir kt. likimus lemia jau ne tik jų ir valstybės santykis, bet ir valstybės santykis su tarptautinėm politinėm jėgom, kurios XVI a. sukėlė visuotinį konfliktą. Žmonių, gyvenančių ant Baltijos krantų, situacija dramatiškėja.

D $\frac{4702390201—204}{M852(08)—88}$ Neskelbta

BBK 84L7-44
MBBK L2